

Ants Piip

Ants
Piip

Õlguse jõud

985-77-230-0

Ants Piip

Õiguse jõud

Koostaja: Priidu Pärna

Tartu 2007

"Eesti mõtteloo" sarja peatoimetaja: Hando Runnel
Sarja kujundus: Kaljo Põllu

"Eesti mõtteloo" raamatute väljaandmist
toetab Eesti Mõtteloo Sihtkapital

Selle raamatu väljaandmist on toetanud
Haridus- ja Teadusministeerium, Kultuuriministeerium,
Eesti Kultuurkapital

Toimetanud Katre Ligi

© Ilmamaa 2007
Vanemuise 19, 51014 Tartu
www.ilmamaa.ee
ISBN 978-9985-77-230-0
ISSN 1024-1604 nr. 77
OÜ Greif trükikoda
Kastani 38, 50410 Tartu

Sisukord

Ressõna (<i>Priidu Pärna</i>).....	9
--------------------------------------	---

MERI

Pilk mereasjanduse oludesse (1909)	19
Eesti merekeele korraldamiseks (1910).....	26
Merekoolide uuendus (1910).....	27
Läinud aasta (1911)	33
Vastastikune laevakinnituse-selts (1911)	42
Meremeeste kutseline haridus (1911).....	44
Hamburg (1912)	48
Mõnda väljamaa kohtureisilt (1914)	53
Väinämöise tulek (1922)	57
Meremehed Eesti riigi algul (1928).....	63
Briti laevastiku tulek Tallinna (1933).....	69
Laevad (1939)	73

RIIK

Ajalooline päev (1917).....	83
Asutav Kogu (1917).....	87
Läbikäimine okupeeritud maaga (1917).....	109
Maanõukogust Asutava Koguni (1919)	112
Jüripäev (1919)	119
<i>De jure</i> . Eesti lõplikult tunnustatud (1921)	120
Eesti riik neli aastat vana (1921).....	123
Viis aastat (1922)	127
Iseseisvuse püha (1926)	131

Maapäeva seadused (1927).....	134
Eesti <i>de jure</i> tunnustamine (1929).....	152
Rahvuslik usaldusvalitsus (1932).....	157
24. veebruari manifesti diplomaatiline eelmäng (1938).....	164
Iseseisvuse vaim (1938).....	169
Maanõukogu 1917. aastal (1938).....	171
Vabariigi aastapäevaks (1938).....	189
Iseseisvuse väärtus (1938).....	195

RAHU

Rahu püha (1921).....	201
Meie valitsuse märgukiri Vene valitsusele (1921).....	203
Tartu rahu (1926).....	214
Eesti-Vene rahu (1930).....	217
Vaherahu (1939).....	224
Eesti-Vene rahuleping (1930).....	237
Võitlus rahu eest (1935).....	242
Tartu rahu vaim (1936).....	244
Eesti-Vene rahuleping meie välispoliitika nurgakiviks (1940).....	249

MAAILM

Kiri Kaarel Robert Pustale (1918).....	257
Eesti välispoliitika lähemad ülesanded (1922).....	266
Nurjaläinud konverents (1922).....	270
Balti Liit (1928).....	274
Eesti-Rootsi koostöö (1929).....	278
Balti probleemid (1932).....	282
Eesti välispoliitika ülesanded ja tegevus (1933).....	295
Kiri saadikule (1933).....	299
Läbikäimine eestlastega (1934).....	302
Maailma poliitiline seisukord (1936).....	308
Eesti ja Läti (1937).....	311
Olukord sarnaneb maailmasõja-eelsega (1937).....	319

Väikeriigid suurte vahelistes tülides erapooletuks (1938).....	322
Tahame hoida oma erapooletust (1940).....	325
Jaun Poska ja Eesti välispoliitika (1940).....	328
Peame kohanema suuremate raskuste kandmiseks (1940).....	333

ÕIGUS

Kõne Vene Asutava Kogu eeltööde nõukogus (1917).....	339
Omavalitsuse seadused (1923).....	344
Riigivanema ameti ja Vabariigi Valitsuse juriidiline laad ja funktsioonid (1928).....	348
Alaline rahvusvaheline kohus (1928).....	365
Läbirääkimised Karl Korneli referaadi puhul (1929).....	379
Põhiseaduse muutmise küsimus (1930).....	387
Elbaõnnestunud katse (1932).....	396
Otsustavalt poolt (1933).....	399
Kuningas on surnud, elagu kuningas! (1934).....	402
Jõud ja õigus rahvusvahelises elus (1935).....	405
Suveräänsuse mõiste (1936).....	413
Põhiseaduse muutmisest (1936).....	423
Ülikooli autonoomia (1937).....	437
Vabariigi Valitsus (1937).....	442
Konfliktnormide ühtlustamine Balti riikides (1937).....	463

MÕTE

Hariduslike kursuste asjus (1907).....	469
Veel kord kooliõpetajate pajuki asjus (1912).....	471
Eestlased, valimisele! (1917).....	474
Seltsid ja seltskonna elu (1917).....	476
Eesti ülikooli avamise puhul (1919).....	478
Valija ja poliitiline erakond (1923).....	480
Eesti rahvusvahelises kaubanduses (1926).....	483
Kaitseliit on isetegevus (1926).....	485
Carl Robert Jakobson (1927).....	487

Meie rahva iseteadvuse ja isetegevuse tõstja (1938).....	491
Prantsuse revolutsiooni mõte (1939).....	494
Pärtlipäeva mõtteid (1939).....	497
Ilmumisandmed, viited, märkused.....	501
Nimeloend.....	513

Eessõna

Alustan seda eessõna mälestusega majast, mis asub Tartus, Kassitoome veerul. Selles majas, kus meie, õigusteaduskonna üliõpilased, oma taassündinud riigile 1992. aastal mitme kuu vältel ajaõigusseadust kirjutasime, sai alguse minu tee õigusteaduse ja Ants Piibuni. Hoolimata sellest, et kunagise välisministri ja professori kodu oli vahepealsetel aastakümnetel ENSV Ministrite Nõukogu käsutuses, on ajaloolises hoones elanud edasi akadeemiline vaim ja väärikus, mida lausa kiirgab igast seinast ja mööbliesemest. Üheksakümnendate alguses avati ülikooli peahoones mälestustahvel õigusteaduskonna esimestele professoritele Maimile, Piibule ja Uluotsale, ning aukartus nende meeste suhtes valdas mind juba enne, kui üle Ants Piibu majaläve astusin. Riigi taassünni järel on väärika maja seinte vahele sageli kogunenud meie oma iseseisva riigi ministrid ja hiljem on seda oma Tartu residentsina kasutanud ka president Lennart Meri.

Piibu majas alanud seadusloomealane tegevus viis mind tööle Justiitsministeeriumisse, kus minu teed ristusid Ilmamaa kirjaatusega. Leidsime ühiselt, et tuntud juristide mõttelood väärivad riigi toel laiema avalikkuse ette toomist. Huvi Piibu vastu oli minus säilinud ja nii ma ta ette võtsin. Ka Hando Runnel julgustas, et Piibu näol saad kaaslaste ja eeskuju kogu eluks – ja ta ei eksinud.

Jurist, diplomaat ja poliitik Ants (Hans) Piip sündis 28. veebruaril 1884 Tuhalaane vallas Paistu kihelkonnas Viljandimaal mõisamoona perekonnas. 1. oktoobril möödub 65 aastat tema surmast Narõbi laagris Permi (Molotovi) oblastis. Meie ühe pühendunuma riigimehe põrm asub tundmatus ühishauas. Piibu uurijad teavad väita, et tal olevat vangilaagris kaasas olnud Stalini foto, millel pühendus "Na pamjat horošemu drugu professoru

Piipu ot Stalina" – lootuses, et see aitab tal ehk vanglamülkast välja rabeleda ja enda, kaaslaste ning riigi õiguste eest seista. Piip ja Stalin olid olnud tuttavad juba sajandi esimese kümnen-di Peterburi perioodil. Teatud sinisilmsust ja lootusetut usku õiguse jõusse võib teiste kaasaegsete seas heita niisiis ette ka Piibule endale. Piibu saatust on järjekordne näide sellest, kuidas madaldas Nõukogude võim rahvusvaheliselgi areenil autoriteet-seid isikuid, ja kuidas meie toonane haritlaskond oma parimas eas lihtsalt hävitati.

Piibu esimesed sammud aktiivses ühiskondlikus elus on astu-tud Saaremaal, Kuressaares, kus ta töötas aastatel 1906–12. Sel-lest perioodist on pärit ka käesoleva raamatu varasemad, peami-selt mere- ja haridusteemalised artiklid. Marienburgi (Alüksne) köster-kooliõpetajana tuli ta 1905. a. sooritama Kuressaare güm-naasiumi juures matemaatikaõpetaja eksamit, ning jäigi aasta-teks Saaremaale, asudes tööle Kuressaare merekooli (ja õigeusk-likuna ka Nikolai koguduse kooli) õpetajana. 1908. a. asus Piip ühtlasi õppima Peterburi ülikooli õigusteaduskonnas. Teda ise-loomustas algusest peale ülisuur töövõime ja innukus. Õpetaja-ameti kõrvalt oli ta aastatel 1906–07 ajalehe "Hääl" toimetaja ning Eesti esimese merekalendri väljaandja (ilmus 1909–13). Ühe suve olivat Piip kapten Jaen Teäre laeval meremehenagi sõitnud. Kuna merekoolis käis õppetöö vene keeles, oli eestikeelne meren-dusalane oskuskirjandus ja terminoloogia üsna puudulik. Piip asus seda lünka oma merealmanahhiga hoogsalt täitma, kutsu-des meremehi üles merekeelt uuendama. Artiklis "Eesti mere-keele korraldamiseks" (1910) väidab ta: "Meie tegelik merekeel on väljatöötamata ja vilets, kõikide võõraste keelte juhuslik segu." Piibult 1933. (uustrükina 1939.) aastal ilmunud kaubandusõigu-se õpiku mereõiguse peatükis võime aga juba kogeda eeskujulik-ku omakeelset mereterminoloogiat.

Kahtlemata oli merel Piibu elus oluline osa. Ta lükkas käima meremeeste seltsi ja vastastikuse merekindlustuse seltsi ning tundis suurt muret merehariduse tulevikku üle. Ka oli Piip Saare-maa kooliõpetajate liidu esimees, ise samal ajal gümnaasiumis eksternina lõpueksameid tehes! Piip pidas tähtsaks vabahari-

dustööd ning eestikeelsete kursuste korraldamist ja eestlaste seltsielu ühendamist. Tema eestvedamisel loodi Kuressaare Eesti Belta ja soetati saksa kogukonna kiuste seltsile oma maja. Piip oli eestvedaja, ühendaja, inimeste eneseusu tõstja. Võimatuid asju peame me kätte püüdma – olevat Piip kõnelnud uue seltsi-maja avamisel. Võimatuna tundunud asju saavutas ta hiljem lauseisavuse tunnustamise taotlemisel, olles esimesi noore vaba-riigi välissaadikuid ja tehes kaasa ka Tartu rahu läbirääkimiste laua taga. Nagu selgub artiklist "Meremehed Eesti riigi algul", kasutas Piip oma sidemeid merendusringkondades edukalt ära ka Eesti riigile tunnustuse hankimise päevil, mil Inglismaal sõ-javarjus viibinud eesti meremehed ja laevaomanikud tulid raha-liselt appi, et aidata saadik Piibul jalule panna Londoni saat-konda. Naljaga pooleks võis Piip öelda, et need olid Eesti Vabarii-gi esimesed võlakirjad, mis ta välja kirjutas. Ants Piibu mere-teemalised artiklid läbi kahe aastakümne on kogutud raamatu esimesse alajaotusse "Meri".

Ants Piip oli erakordselt mitmekülgne isiksus, nagu on näha ka tema artiklite temaatikast. Piibu teened on ühtviisi suured õigusteadlasena, kes pani aluse rahvusvahelise õiguse koolkon-nale Tartu Ülikoolis; poliitikuna, kes oli Eesti Ajutise Maanõu-kogu (Maapäeva), Asutava Kogu, Rahvuskogu, Riigikogu ja Riigi-volikogu liige, riigivanem, välis- ja sõjaminister, Tartu linnavoli-kogu esimees; diplomaadina, kes hankis Londonis Eestile *de jure* ja *de facto* tunnustuse, ning kel oli kandev roll nii Tartu rahu kui 1939. a. baaside lepingu sõlmimisel, samuti delegatsiooni liik-mena, kes osales aktiivselt Rahvasteliidu töös ning sellele eelne-nud Pariisi rahukonverentsil.

Ants Piip on esimene rahvusvahelise õiguse õppejõud Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis. 12. juunil 1919 määras haridusminis-ter ta rahvusvahelise õiguse professori kohusetäitjaks. Sellega seoses astus ta ametisse isegi varem kui õigusteaduskonna de-kaaniks määratud prof. Maim. Piip oli 1913. a. kiitusega lõpetanud Peterburi ülikooli õigusteaduskonna ning sooritanud seal 1916. a. magistrieksami. Noorel üliõpilasel õnnestus ennast täien-dada ka Berliini ülikoolis üle Euroopa kuulsa rahvusvahelise

õiguse teoreetiku Franz von Liszti juures. Pärast diplomi saamist jäi ta Peterburi õigusteaduskonna juurde teaduslikuks stipendiaadiks ning kinnitati rahvusvahelise õiguse eradotsendiks. Lisaks õppetööle võttis Piip Peterburis aktiivselt osa ka sealsete eestlaste seltsielust (vt. "Seltsid ja seltskonnaelu", 1917).

Asudes Tartu Ülikooli, seisis Piibu ees pakiline ülesanne valmistada ette noorele riigile vajalikke spetsialiste, et Eesti võiks kujuneda rahvusvahelises läbikäimises võrdväärsaks ja asjatundlikuks partneriks. Ülikooli õigusteaduskonnast sai Välisministeeriumi taimelava ja prof. Piibu töö õppejõudude kaadri kujundamisel näis aina olevat alles algusjärgus, kuna paljud ameti jaoks küpseks saanud õppejõud lahkusid avalikku teenistusse, et riigi diplomaatilisi vajadusi katta ning saatkondi mehitada.

Piibu töökoormust ülikoolis selle esimestel aastatel võib vaid ette kujutada. 1920. aasta alguses, kui pidid algama tema loengud, osales ta samal ajal Tartu rahuläbirääkimistel ja Londonis konsultatsioonidel. Piibu loengud olid populaarsed ning toimusid sageli ülikooli aulad, et mahutada võimalikult rohkem kuulajaid. Oli ju Ants Piip samal ajal ka riigivanem, välisminister, suursaadik jne. Professori asendamatusel ja autoriteedile viitab seegi, et kuigi ta oli 1924. a. suursaadik kaugel Ameerika Ühendriikides, valiti ta siiski korraliseks rahvusvahelise õiguse professoriks. Oma äraolekute tõttu pööras ta suurt tähelepanu emakeelsete rahvusvahelise õiguse õppevahendite väljaandmisele. 1923. aastal ilmus rahvusvahelise eraõiguse konspekt, 1939. a. täiendatud kordustrükina "Kaubandusõiguse ja -protsessi õpik", 1927. a. "Rahvusvahelise õiguse süsteem", 1936. a. täiendatud kordustrükina suurepärane "Rahvusvahelise õiguse õpik". Õpikute taset ja aegumatust näitab asjaolu, et need võeti ülikoolis võrdleva kirjandusena uuesti kasutusele taasiseseisvumise järel. Stiilinäiteid neist materjalidest leidub ka käesolevas raamatus ("Laevad", 1939; "Suveräänsuse mõiste", 1936).

Lisaks õppetooli juhtimisele oli Ants Piip 1932. aastast kuni riigikaotuseni Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi (taastatud 1988) esimees ning vastutas õigusteadlaste päevade kõrgetasemelise korraldamise eest; pidas loenguid ka Kõrgemas Sõjakoolis ja

mereväeohvitseride kõrgematel kursustel, USA-s saadikuks olles ka California ülikoolis; oli Rahvusvahelise Õiguse Assotsiatsiooni (1873), Võrdleva Õigusteaduse Ühingu (Pariis, 1873) ja Grotiusi Ühingu (London, 1915) liige. Oma sidemeid kasutades vahendas ta Tartu ülikooli noortele õppejõududele paljusid kõrgetasemelisi stipendiume Euroopa ja Ameerika ülikoolidesse. Piip esindas Tartu Ülikooli 1938. a. põhiseaduse välja töötanud Rahvuskogus, seistes seal ülikooli autonoomia säilimise eest (vt. "Ülikooli autonoomia", 1937). Diplomaat Piip oli aastaid ka ülikooli akadeemilise kohtu esimees. Juba Peterburi perioodist alates kuulus ta üliõpilasseltsi "Põhjala".

Alajaotusse "Õigus" on koondatud läbilõige prof. Piibu õigusalaatest artiklitest. Kuigi Piip oli eelkõige rahvusvahelise õiguse asjatundja, oli ta juhtivaid juriste ka riigiõiguses, kaubandus- (ehk äri)õiguses, rahvusvahelises eraõiguses, mereõiguses, pankrotiõiguses, ning peale selle paberitega advokaat. Olles nii Asutava Kogu kui Rahvuskogu liige, osales ta otseselt nii 1920. kui 1938. a. põhiseaduse väljatöötamisel. Samuti oli ta meie riikluse alusdokumentide, Maanõukogu otsuste ja Tartu rahulepingu sünni juures. Muuhulgas oli ta kindlal seisukohal, et Eesti Vabariik tekkis Maanõukogu poliitilise otsusega 15. (28). novembril 1917, ning 24. veebruar 1918 toimus vaid selle akti sümboolne avalikustamine.* Mure põhiseaduse pärast saatis teda kogu iseseisvusperioodi vältel – kuigi ta ei pruukinud nõustuda kõigi põhiseaduslike arengutega, lõi ta kaasa vastavas diskussioonis ning esitas tasakaalukaid ettepanekuid. Kolmekümnendate aastate alguses, mil kerkis üles vajadus põhiseaduse muutmiseks, käis Piip ka omalt poolt välja reformikava, millega tasakaalustada riigivanema ja parlamendi vahetõrget suurema poliitilise stabiilsuse saavutamiseks, kuid see ei leidnud siiski piisavat toetust. Piibu tollased käsitlused täitevvõimu olemusest ja toimimisest omavad väärtust tänaseni.

* Samal arvamusel oli ka teine tuntud õigusteoreetik A.-T. Kliimann, seevastu kui E. Laaman pidas seda akti vaid Vene osariigi tekkimise aluseks (vt. "Maanõukogu 1917. aastal", 1938).

Ants Piibul oli hindamatu roll Eesti riikluse loomisel, toimimisel ja hoidmisel läbi kahe sõjaeelse aastakümne. Tema tee avaliku võimuga seotud ametitesse sai alguse juba Peterburis, kus ta ilmasõja rindele saatmisest hoidumiseks asus ülikooli kõrvalt tööle Vene Siseministeeriumi Rahvuste departemangu Balti osakonna juhatajana. Juba Piibu Peterburi perioodist leiame kirjutisi, kus ta kutsub üles seisma Balti provintside suurema rippumatuse eest. Pärast Veebruarirevolutsiooni valiti ta juunis 1917 Viljandimaa saadikuna Eesti Maanõukogu (Maapäeva) liikmeks. Olles Maanõukogu määratud esimesi Eesti välisesindajaid, pidas Piip 34-aastase mehena läbirääkimisi Londonis Eesti *de facto* tunnustamise üle, mis saavutati 3. mail 1918. Tollal maailmapoliitikas juhtrolli mänginud Suurbritannia toetus määras Eesti saatuse. Hiljem veenis Piip Briti võime saatma oma laevastikku admiral Sinclairi juhtimisel Balti merele, toetamaks meie vabadusvõitlust. 1919. aasta septembris kutsuti ta koju välisministri abiks (kantsleriks) ning oktoobris nimetati juba välisministriks Strandmani valitsuses. Piip oli välisminister ka Pätsi (1921/22), Teemandi (1925/26), Tõnissoni (1933) ja Uluotsa (1939/40) valitsuses, mis näitab ta suurt koostöövõimet erinevate poliitiliste jõududega. Kõnekas on ka asjaolu, et Ants Piip oli Eesti Vabariigi esimene riigivanem, kuna oli peaministrina ametis ajal, mil jõustus 1920. a. põhiseadus.

Poliitikuna kuulus Ants Piip Jüri Vilmsi asutatud Eesti Töerakonda ning hiljem ühinemiste käigus tekkinud Rahvuslikku Keskerakonda. Piibu esialgu pahempoolsed vaated asendusid tsentristlikega, mis on iseloomulik tema natuurile leida kesktee ja kõigile sobiv lahendus. Piibu-uuriija Tõnu Põder on teda nimetanud ka "kompromissikuningaks", kes seisis alati demokraatliku riigikorra ja demokraatliku põhiseaduse eest. Seetõttu lähenesid tema vaated pigem Tõnissoni kui Pätsi omadele. Piip oli üks markantsemaid nn. Tartu vaimu esindajaid ning demokraatia eest seisjaid vaikel ajal. Pidades tähtsaks, et rahvas oleks ärevatel aegadel ühtne, oli ta veendunud, et demokraatlik valitsemine on sellistes oludes rohkem rahva huvides kui autoritaarne režiim.

Välispoliitikuna oskas ta ühendada oma eruditsiooni, keeleoskuse ja kogemused, pakkudes kaugeleulatuvaid välispoliitilisi visioone Eestile, Balti regioonile, Läänemere piirkonnale, ning konsolideerides välisametkonda nende kavade elluviimiseks (vt. kiri Kaarel Robert Pustale, 1918; "Balti Liit", 1928 jt.). Uue ilmasõja lähenedes ja Rahvasteliidu lagunemisel lootis välisminister Piip neutraliteedipoliitikale ning teatud järeleandmiste taktikale (vt. "Väikeriigid suurte vahelistes tülides erapooletuks", 1938). Eesinedes Riiginõukogus aprillis 1940, ütles välisminister: "Meie tahame oma asju teiste rahvastega korraldada külma mõistuse järgi, meeles pidades esmajoones meie huve ja julgeolekut. Meie ligem ajalugu näitab, et säärane külma mõistuse poliitika ja tagasihoidlikkus osutub meie rahva seisukohalt kõige õigemaks" (taiteeritud ajalehes "Sakala" ilmunud kokkuvõtte "Tahame hoida oma erapooletust" järgi). Piibu välispoliitilised nägemused ja analüüsid on koondatud alajaotusse "Maailm".

Ants Piibu suurus väljendub tema diplomaatilistes saavutustes. Tema oskus kompromisse leida võiks pärineda tema noorpõlve seotusest meresõiduga – otse vastu tormi pole mõtet rammida, targem on loovida ja ikkagi päralt jõuda. 1939.–40. aastal see taktika paraku sihile ei viinud. Tartu rahu sõlmimisel tegi Piip Poska varjus ära suure töö ning sattus oma seisukohtade tõttu viimasega ka vastuollu. Piibu osa oli suur nii läbirääkimiste eelkonsultatsioonidel, põhikõnelustel kui lepingu sõnastamisel (vt. "Vahepõlv", 1939). Alajaotusse "Rahu" ongi koondatud Piibu Tartu rahu teemalised artiklid.

Ants Piibul tuli osaleda ka 1939. a. Nõukogude Venemaaga sõlmitud vastastikuse abistamise pakti sõlmimisel. Lugeses Rahvusarhiivis tema ülidetailset käsikirjalist päevikut nn. baaside lepingu läbirääkimiste kohta, võib aimata klompi Tartu rahu ühe autori kurgus ja tõdemust, et kusagil on eksitud, ning lootust, et baaside leping aitab päästa hullest. Piip uskus Rahvasteliitu, ta viibis selle sünni juures Pariisi rahukonverentsil 1919. a. ja oli väga pettunud selle allakäigust pärast natside võimalike tulekut Saksamaal. Tekkinud vaakumisse kadus ka Eesti iseseisvus. Piip oli aastaid Eesti delegatsiooni juht Rahvasteliidu

täiskogul, võttis selle organisatsiooni raames osa Soome-USA lepituskomisjoni (1929) ning USA-Eesti lepituskomisjoni (1930) tööst ja oli Kreeka-USA lepituskomisjoni (1938) esimees. Oma USA-ametiajal (1923–25) saavutas suursaadik Piip Eesti välisvõla olulise ajatamise riigile raskel ajal.

Selline on Ants Piibu osa Eesti aja- ning mõtteloos. Loodetavasti aitab käesolev raamat mõista selle tahtejõulise ja leidliku eesti mehe tähendust meie riigile ja rahvale. Piip ei olnud päevapoliitik ega kavaldaja, vaid riigimees. Ta uskus õiguse jõusse. 1935. aastal on ta kirjutanud: "Jõud ja õigus ei ole iseenesest antipoodid, kuid õigusnorm peab näitama jõule kätte tema õige koha." Sobilik on lõpetada lootusrikka tsitaadiga käesoleva raamatu viimasest artiklist "Pärtlipäeva mõtteid", mis ilmus aastal 1939, kui sõjavanker oli juba teele lükatud. Pärtlipäev "tõstab ka inimeses lootust, et kuigi näed, kuidas igapäevases kaasaegses ühiskonnas tallatakse jalge alla sajandite või tuhandete aastate tõdesid, siiski ei maksa meelt heita ega kaotada tuju. Sest ajalugu õpetab, et igal ööl ja raskusel on kord lõpp, et tuule ja tormi järele tuleb ikkagi vaikus ja päikesepaisteline ilm. Ja seda mitte üksi looduses, vaid igal pool. Kannataja rahulolematuse ja aktiivsus lühendab surveaega, optimism ja tugev tahe viivad töö võidule."

Raamatu koostamisel tahan tänada oma abilist Annika Talmarit, kes aitas tekste sisestada.*

16. juulil 2007 Varbolas

Priidu Pärna,
magister iuris, notar

* Käesoleva eessõna kirjutamisel on kasutatud Bruno Pao artiklit "Ants Piip ja Kuressaare", ilmunud Kuressaare Muuseumi aastaraamatus 1995. a., ja Tõnu Põdra artiklit "Kompromissikuningas", ilmunud ajalehes "Edasi" 28.02.–1.03. 1989. a.

MERI

PILK MEREASJANDUSE OLUDESSE

Meri ühendab neid maid, mida ta lahutab.

Oma mereasjanduse algamist peame meie selle aja peale arvama, kus Kristjan Valdemar tulise üleskutsega läinud [sajandi] 60. aastate algusel Baltimaade rannäärsete talumeeste poole pöördus, elavalt laevasõidust ja nende ehitamisest osa võtma kutsuma. See oli aeg, kus kohalikud pärisrahvad pika une järel iseseisvalt tööle hakkasid – omal käel asju ajama. Ja kui Valdemari ligemal ohutusel Heinastes 1864. a. kapten Dahli juhatusel meremeeste kool töötama hakkas, mis uutele laevadele kapteneid ja tüürimehi ette valmistas, siis ei ole ime, kui elu merele tuli. Kes käivad praegugi veel meie laevaasjanduse eesrinnal? Eika ole need ikka Heinaste ja Pärnu rannamehed, sest nad said tubli hoo kätte, mis praegugi ikka kindlamaks kasvab. Iseäranis elav oli mereasjanduse elu Kuramaal, kus Valdemari töö! rand merekoolidega üle külvatud sai, kust lühikese ajaga hulk laeva-juhtisid välja tuli, kes omalt poolt jälle laevaasjandust ja laevaehitust tagantjärele tõukasid.

Eestis aga oli asi selle poolest kaugel taga. Kuna 10 aasta jooksul (1879–89) merekoolides 2410 lätlast õppis, oli eestlasi nendes ainult 683, see on umbes $\frac{1}{4}$ sellest, ja kuna Läti jaoskonna koolid kokku üle 200 kaugesõidu-kipperi, 440 kaugesõidu-tüürimehe ja 400 rannasõidu-kipperi välja saatsid, lõpetas Eesti jaoskonna koolides ainult 80 esimese, 174 teise ja 127 kolmanda liigi meremeest.

Siit näeme selgesti, kui suur vahe meie ja Läti õpetatud meremeeste arvu vahel on. Ei ole ka sellepärast imeks panna, kui lätlaste laevastik ja mereasjandus palju jõudsamini edenes kui meie oma, et meie neil suurema hulga laevu näeme olevat, mitme-

sugused laevanduse seltsid, nagu Läti seltsi Valdemari osakond, "Austra", vastastikuse kinnituse selts "Enkrus" jne., merkirjandus juba oma paarkümmend aastat seljataga loeb ja Läti meremees emakeeles tarvilist merkirjandust tarvitada saab. Iseäranis rohkesti on neil viimasel ajal kalapüügi seltsisid elusse tulnud, kuna meil ühtegi mere- ega kalameeste seltsi ei ole, kirjanduses aga esimesi lapse sammusid astume.

Kuid see kõik oleks andeksantav, kui meie mereasjandus muidu õitseks. Siin näeme aga otse teist pilti. Olgu küll, et viimasel ajal kõik Balti purjelaevastik vähjakäiku teeb, kuid siiski käime meie siin jõudsamini kaasa, kuna teised katsuvad õigel ajal uut abi leida. Iseäranis selgesti paistavad laevanduse vähjasammud laevade arvu rohkenemises silma. Nende arv tõuseb kas uute ehitamise ehk aga väljamaalt ostmise läbi. Et meil väljamaalt puulaevade ostmine kõrgete tollirahade läbi peaaegu seismas on, vähemalt Balti sadamate järgi, siis jääb siin mõõduandjaks ehitamine. Siin näeme, et Baltimail ehitati:

aasta	laeva	reg.-t.	netto rbl. väärt.
1902	40	6757	550 560
1903	21	4583	383 600
1904	18	3918	287 820
1905	5	754	?
1906	4	803	?
1907	4	700	?

1908. a. ehitavuse kohta puuduvad meil arvud, kuid erateadete järgi ei ole see sugugi suur, kui teda ülepea olemas oli. Kohutavat laevastiku vähenemise pilti pakub see, kui veel meelde tuletame, et vanaduse ja hulga mereõnnetuste läbi rohkem laevasid kõlbmatuks saab. Saaremaal näiteks tahab laevanduse edenemine täiesti seisma jääda.

Viga ei oleks nii suur, kui purjelaevade kahanemisega meil aurulaevastik suureneks, kuid seda peame olematuks arvama, sest Balti 66 kaugesõidu- ja 20 rannasõidu-aurulaevast kuuluvad eestlastele meie teades ainult kolm (Kleini, Põiteli ja Martinsoni

laevad). Mis on selle põhjuseks? Ons vedu, prahtisid vähemaks jäänud? Las kõnelevad arvud. Statistika tõendab, et Vene kauplus (s.o. kaubandus) hiiglasammudega edeneb, ja 1905. a. tõusis välise kauplemise üldine summa juba 1 712 400 000 rubla peale.

Kui suurelt aga kauplemine Balti mere äärsete maadega, kus meie laevastiku peategevus on, edeneb, näeme järgmisest tabelist (miljonites rublades):

aasta	Saksamaa		Rootsi		Taani		Soome	
	Venest	Venesse	Venest	Venesse	Venest	Venesse	Venest	Venesse
1904	179,3	175,6	6,0	4,7	10,5	1,8	15,5	20,9
1905	255,3	240,4	11,4	4,8	23,4	4,1	39,0	26,8

Kui meie ütleme, et Vene välimine kauplemine alatasa ühtlaselt suureneb, siis leiame, et iga aasta suureneb eksport:

Väljavedu Venemaalt

Saksamaale 3 022 300 puuda
Taani 144 500 puuda
Rootsi 8300 puuda
Soome 1 161 700 puuda
Kokku aastas 4 336 800 puuda

Sissevedu Venemaale

Saksamaalt 9 951 600 puuda
Taanist 915 400 puuda
Rootsist 584 400 puuda
Soomest 1 397 400 puuda
Kokku aastas 12 848 800 puuda

See suureneb välimine Baltimaadega kauplemine 17 miljoni puuda võrra. Kui meie sellest arvust 64% raudteede peale arvame, siiski näeme, et 6 000 000 puuda laevadel rohkem ära vedada tuleb. Siit järgneb, et ilma olevate laevade teenistusele kahju tegemata võiks iga aasta 6 miljoni puuda veo tarvis uusi

laevu muretseda. Kes veab aga selle kauba ära, kui meie laevastik veel kahaneb?! Vastuse annab jällegi arvustik, mis ütleb, et Saksa, Taani ja Rootsi peaaegu kõik oma laevad Vene Balti sadamatesse saadavad, ja enamasti tühjalt, et meilt kaupa välja viia. Kui suur osa siin, Balti mere kaupluses väljamaa laevade peale langeb, näeme järgmistest arvudest: 1905. a. tuli Balti sadamatesse Vene laevu 899 (442 tuh. reg. t.), väljamaa laevu – 5073 (3580 tuh. reg. t.). Siit läks minema 1000 Vene (493 tuh. reg. t.) ja 5096 väljamaa (3622 tuh. reg. t.) laeva. Vahe on liiga suur, ehk küll need arvud väljamaa laevade võitu Vene laevade üle veel ei tähenda – see vahekord oli 1895. aastal palju halvem. Iseenesest mõista, et kauplemine Inglismaa ja Ameerikaga niisama suurelt tõusnud on: see tõstab veel laevade töötamise võimaluse arvu. Kuid siin teevad meie purjekad jällegi vähjakäiku, iseäranis mis Üle-Atlantika kauplemisse puutub.

	1.07.1903 kuni 1.07.1904	1.07.1904 kuni 1.07.1905	1.07.1905 kuni 1.07.1906	1.07.1906 kuni 1.07.1907	1.07.1907 kuni 1.07.1908
Põhja-Ameerikasse	42	38	40	37	30
Lõuna-Ameerikasse	32	29	28	30	27
Aafrikasse (v.a. Vahe- mere sadamad)	3	8	–	2	1
Kokku	77	75	68	69	58

Oma koorma võtsid laevad enamasti Inglismaalt, siis veel Cadixist, Hamburgist jne. Põhja-Ameerikasse sõitsid laevad ainult Lääne-Indias, Mehhiko lahes ja Inglise maadel. Järjekindel kaugemeresõidu vähenemine paistab meile silma – ja v. Raeson kardab, et ta enam ei tõusegi.

Ligemalt meie laevastiku niisuguse kurva pildi põhjuste üle järele vaadates, kõige kaupluse [kogu kauplemise] suurenemisel, leiame esiteks siin meie laevade koormasaamise tingimused liiga korraldamata olevat: siin on kõik juhtumise asi, kas keegi laev omale koormat saab või mitte, tasu aetakse ka üksteise võidu nii maha, et võimatu on laevu pidada, kuna laeva ja meeste tarvidused iga päevaga suurenevad. Purjelaevade korraldamatus

on põhjuseks, et neil koormat raske saada on, et neil selles asjas võimatu aurulaevadega võistelda, kellel oma teatud veomuretsmise kontorid on. Kaupmees maksab ennem mõne kopika puuda pealt rohkem – tal on aga teada, kuhu ta koorma ära annab, kuna nüüd purjukene mingi ise kaupa otsima või lasku kaupmees ümberpöörduvalt teha, sest laeva-asjaajajaid – maaklaseid – meie väikestes linnades ei ole. Vaat siin oleks korraldust tarvis, ja nimelt – üleüldist purjelaevade ühendust, kes üheskoos enesele koorma muretsmise ja asjaajajad vahemehed kõige vähemalt igasse kodumaa sadamasse Balti mere ääres sisse seaks. Kes purjelaevaga tahab koormat saada – läheb ja teatab sinna. Seeläbi saaks ka veohinnad enam kindlad. Niisugune ühendus peab elule tulema, kui meie purje mereasi [purjelaevandus] täiesti surmale ei pea vastu minema.

Teine tee meie mereasjanduse ja laevastiku edenemiseks oleks asja enam ajakohaseks teha. Praegusel ajal nõuab kaubanduse edasitoimetamine kolme algtingimust, mida aga purjelaevad ainult osalt täidavad, ja nimelt: 1) võimalikult odavat veoraha, 2) võimalikult sagedast korralikku kaubavedu ja 3) ruumide koormakohaselt sisseseadmist. Et meie Baltimaa kaup enam vill, puud, tselluloos, nahad, metallid, kivid ja muu niisugune kraam on, mis iseäraliselt ruumisid ei tarvita, siis jääb järele odavus ja kaubaveo korraldus. Purjelaevad täidavad esimest tingimust, kuna nad teise ülesandega mitte valmis ei saa. Ja see on peapõhjuseks, mis pärast kallimad aurulaevad meie purjekate käest koormad ära riisuvad. Ma tean juhtumit, kus kaubatarvitajate ühisus oma tarvituste vedamiseks purjelaeva palkas, kuid pidi seda pärast kahetsema, sest halbade tuulte tõttu jäi laev paar nädalat hiljaks – ja pood pidi kannatama. Teist korda ei julge pood niisugust katset enam teha.

Niiviisi sunnib meid elu ise aurulaevastikku muretsema, muidugi mõista, meie jõudude ja tarvituste kohast, mis suurte aurulaevade kompaniidele vastu suudab võistelda ja paremini oma kohust täidab kui purjelaevad. Nagu kergesti võib näha, täidavad need tingimusi kõige paremini väikesed, tasase sõiduga aurulaevad – väikesõidu juures. Kaugesõidul, Ameerika reisidel peaks

muidugi kiirlaevad olema, kuid meile oleks see esialgu unistuseks. Ja tõepoolest, väikeste aurulaevade juures ei tähenda üleliigne seisupäev palju, ja väikese maa peal, nagu Balti mere sadamate vahe, kus kõige pikem tee 800 penikoormat, ei saa kaupsid ühekorraga palju koos olema, nii et suurtel laevadel siin palju eesõigusi ei ole. Niisamuti vähendab veoraha suurust ka laeva kiiruse vähendamine, kuna väikeste vahede peal – 500–700 penikoormat – see sugugi palju ei tähenda, kas kaubalaev 10 või 6 sõlme tunnis sõidab, kas ta 2 või 3 päeva teel on. Võrdluseks võtame kaks aurulaeva: 10-sõlmelise 3000-tonnise 200 000-rublalise ja 6-sõlmelise 300-tonnise 50 000-rublalise. Esimene nendest laevadest võib Tallinna ja Stettini vahel (520 sõlme) kuu aja sees umbes 2 reisi koos täitmise ja tühjendamise päevadega ära teha, kuna 4 sellesama-väärtuselist väikest aurulaeva sellesama aja sees kokku 24 reisi võivad teha ja 7200 tonni kaupa ära viia, seega kiirust 24 korda ja koorma hulka 20% võrra suurendavad. Süte väljaminek oleks aga 6-sõlmelise sõidu juures 3 korda väiksem kui 10 sõlme juures.

Tahtmata tõuseb siin vastus keelele, mis meie tegema peame: tarvis rahad ühendada ja aurulaevasid hakata muretsema. Ligemaks sõiduks aitab juba 100 reg. tonniline, kaugemaks, väljamaa-sõiduks aga 250–300 reg. tonni suur veolaev.

Meie ärksamad Pärnu mehed on sellest juba aru saanud ja endale mõned aurulaevad muretsenud, sest aurulaeva vedu on sootumaks teine kui purjelaeva oma. Ja tarbe korral võib ka aurulaeva, kui hea tuul on, purjede alla panna ja sedaviisi kulusid vähendada.

Ehk küll mõned senised väikeste aurulaevade pidamise katsed ka nurja on läinud, nagu mõne aja eest Heinaste meestel, siiski ei kõnele see veel väikeste aurulaevade elujõu vastu, sest ka suured aurulaevad kannatavad praegusel ajal teatud kriisi. Ja kui meie oma purjelaevastikku enam korraldame, siis ehk võime veel oma olevad laevad auga vanaks pidada ja alles siis uute aurukate juurde üle minna.

Need on küsimused, mida meie ise otsustada võime, ja puudused, millede kõrvale saatmiseks meist endist küllalt on. Kuid

peale selle on veel palju takistusi, mis meie võimuses ei seisa, ja mida ainult seadusandlisel teel korraldada võiks, nagu laevade saatmise toll, kõiksugu koormavad maksud, aadressi raha jne., ehk jälle üleilmlise turu seisukorra läbi ära määratakse, nagu veehinna kõrgused, kuid igatahes peame meie oma laevaasjanduse küsimuse päevakorrale võtma ja katsuma mõndagi ka ühiselt toime saata. Hale-kuulus "Linda" ei või siin kohutuseks olla, sest ajad on teised – ja ka mehed on teised.

Oleksime tänulikud, kui austatud meretegelased ja need, keda mereasi huvitab, meile ligemalt selles märkuses puudutatud küsimuste üle oma arvamus ja ettepanekuid teataks, et siis seda materjali ühisele läbikaalumisele võtta, ja kui võimalik, ka tegehlukaks tööks võiks tarvitada, sest ei ole vist aeg kaugel, kus ka meie mereasjandus rohkem huvitust saab võitma ja meil mereasjanduse elule tõusevad.

Tööle, uneaeg on lõpul!

EESTI MEREKEELE KORRALDAMISEKS

Meie tegelik merekeel on välja töötamata ja vilets, kõikide võõraste keelte juhuslik segu. Kuidas seda korraldada, on sellel aastal keele-elu keskkohas, Eesti Kirjanduse Seltsis, paar korda kõne all olnud. Esimene kord oli see Kuressaares, kus nende ridade kirjutaja kõnet pidas, pikemalt meie merekeele puuduste juures viibis ja näitas, et mereasjade nimed võivad kas otse mõnest võõrast keelest võetud saada, ehk neid tuleb uuesti luua, või praeguses tegelikus elus tarvitata vaid sõnu Eesti kirja-merekeele väljatöötamiseks korjata ja nende põhjal mõisted kindlaks määrata. Koosolek tunnistas õigeks viimase tee ja tarvili-seks mere tehniliste sõnade korjandus toime panna.

12. aug. 1909 oli see asi E. Kirj. Seltsis teist korda ees, ja siin otsustas asemike kogu merekeele korjanduse toime panna, kuna korjajate kogumine ja esialgsed tööd nende ridade kirjutaja hoo-leks jäeti.

Seda otsust meremeestele teatades palun kõiki tähtsas töös kaasa tõmmata. Esiotsa avaldan siin fregati (*Bollschiff*) purjed ja taklasi, mille eestikeelseid nimesid, kuidas neid kusagil nur-gas tarvitatakse, korjanduseks saata palun. Nimed avaldaksi-me vast järgmises almanakis, kus ka edaspidise korjanduse üle edasi räägime.

Tähendame siin, et sellel aastal parun Henkingi poolt lühike-ne 7-keeleline mere sõnaraamat ilmus, mille eesti keel aga õige puudulik ja kõikuv on. Muidu on see väike raamatuke tähelepa-nemise väärt meie meremeestele.

Meresõnu, materjali ja märkusi palun saata kas Tartusse, Eesti Kirjanduse Seltsi Merekeele Komisjoni nime peale, või minu kätte. Aadress: *г-р. Аренбург, Лифл.*, Merekool.

MEREKOOLIDE UUENDUS

Ei ole meil mereasjanduse korraldusega õnne. Teda vaheta-takse sagedasti juba enne, kui seadus õieti maksma saab haka-ta. Nii on jälle praegu uus muutus ees – seekord merekoolide juures. Praegused merekoolid, mis endiste, nn. "Valdemari me-reklasside" asemele 1902. a. sisse seati, jagunevad 5 pealiiki, millele veel mehhaanikakoolid ja Odessa ja Arhangelski koo-lid – "kaubanduse meresõidukoolid" – juurde tuleb arvata. Kui meie aga "ettevalmistamise merekoolid" kõrvale jätame, mis muud ei ole kui kaubandusministeeriumi all seisvad üldhari-duslikud linnakoolid vähe lühendatud kursusega (usuõpetust on 1 tund; täiesti puuduvad ajalugu ja looduslugu), kus õpiasju enam meremehe elukutse kohaselt on korraldatud (matemaati-ka ja geograafia on laiendatud) ja mida Eesti jaoskonnas ainult Kuressaares ja Heinastes on (Peterburis, Riias, Magnushofis jne.), siis jäävad meile järele 1) kaugesõidu- ja 2) väikesõidu-koolid (*училища*), kuhu ainult ettevalmistamise-kooli või linna-kooli lõpetajaid vastu võetakse ja kust aurulaevade kaptenid välja tulevad; 3) kolmeklassilised (Paldiskis, Narvas, Heinastes, Lihavis [Liepāja] ja Vindavis [Ventspils] ja 4) kaheklassilised (Kuumus ja Kuressaares) merekoolid (*школы*), kuhu algkooliha-ridusega vastu võetakse ja kust purjelaevade kaptenid välja tulevad. Et aga 31. oktoobril 1909. a. uus laevajuhtide-seadus välja tuli, mille järgi vahe auru- ja purjelaevakapteni või laeva-juhtimise vahel ära kaotati, siis peab ka vahe, nõnda ütelda, koolide (*училища*) ja koolikeste (*школы*) vahel kaduma, ja on ühist laevajuhtide kooli tarvis, kust niihästi purje- kui ka aurulaeva-de kaptenid välja tulevad; sest lõpulikult on nende mõlemate laevaliikide juhatamise oskuse vahel liig pisikene vahe selleks, et teda nii raske oleks omandada. Et purjelaeva juhatada oskav

kapten aurulaevaga kimpu ei jää, näitavad vanadest meremasinast tulnud kaptenid, kes niisamuti aurulaeva juhatavad kui purjelaevagi.

Nüüd tekib aga küsimus, kuidas siis praeguseid koolitüüpe ühendada, sest ühtedes nõutakse sisseastumise juures suurema eelhariduse tunnistust, kuna teistes eelharidust vähem nõutakse ja seal rohkem pärismeremehed, nn. praktikud õpivad. Uus laevajuhtide seadus otsustab selle küsimuse nii: igaüks, kes tüürimehe eksamit tegema tuleb, toogu ka tunnistus kaasa, et tema ettevalmistus-merekooli või 3 kl. linnakooli lõpetanud on. Õige lihtsalt: kaptenid, kelleks tüürimehed ilma eksamita mõne aja sõidu järel saavad, olgu haritud mehed. Kuid seadus on siin merekoolidele "tagaukse vabaks jätnud", s.t. – kaubandusministeeriumi merekoolide kasvandike kohta ei ole see seadus maksev, asja selgitab siin uus merekoolide seadus. Ja just sellest koolide-seadusest oleneb nüüd, kas tegelik meremees, kes "mere peal sündinud ja mere peal kasvanud", ka madrusest kõrgemale võib saada ehk mitte, sest et temal ei aega ega võimalust polnud nõutaval ajal ettevalmistus- või linnakooli õppima minna. Sagedasti teenis mees juba sel ajal merel leiba. Ilma diplomita aga laevajuhtijaks tulevikus enam kedagi ei lasta, sest "diplomeeritud meremehi on juba nüüdki üleliiga", neid on, nagu ametlik paber ütleb, üleprodutseeritud. Sellepärast on ka merekoolide küsimus meile huvitav. Huvitav iseenesest ja tükk meie kibedat majanduslikku elu.

Korra oli kuulda, et ka tulevikus ainult linnakooli lõpetajatele merekoolidesse tee avatud saab. Selle üle on mul isegi keskvalitsuse ametnikega vaidlemist olnud. Kuna ühed tegelikke meremehi täiesti eitavad ja neid kuhugi kapteniks toppida ei käsi, kellel koolitamiseks raha ei ole, on teised tegelike meremeeste vastu vähe leplikumaks saanud. Nüüd on ka uus merekoolide projekt välja töötatud, milles ennast mõlemad vaatepunktid esitlevad ja mis ka kergesti seaduseks võib saada. Meie riigivolikogus mereasjanduse tundjaid ei ole ja ka riiginõukogus istuvad enamasti sõjamehed. Sellepärast oleks meil, kellele mereasjandus tähtis küsimus on, tarvilik eelnõu puudustega tutvuda

ja oma saadikutele kohuseks teha just nende puuduste peale volikogu tähelepanu pöörata.

Nagu ministeeriumi projekti lühendatud väljaandest loen, on merekoolide reformi plaan peajoontes järgmine: praegused merekoolid muudetakse osalt uuteks merekoolideks, osalt linnakoolideks, osalt aga kaotatakse need riigirentei eelarve kergendamiseks ja laevajuhtide üleprodutseerimise pärast täiesti ära. Ümbermuudetavate koolide ülalpidamiskulud tahetakse aga kõigepealt kohalike allikate peale ära jaotada.

Nüüd koolidest enestest. Et uus seadus vahe auru- ja purjelaeva vahel juhtimise asjus ära kaotab, siis mõeldakse kõigepealt need koolid ära kaotada, mis purjelaevade kapteneid ette valmistasid, s.o. kahe- ja kolmeklassilised koolid. Niisamuti kaotatakse nn. mere-ettevalmistuskoolid ära, ehk jälle muudetakse linnakoolideks ümber.

Nüüd kujuneks siis laevajuhtisid valmistavate merekoolide järjekord nõnda: on 1) kaugesõidu-koolid (*училища*); 2) väikesõidu koolid (*школы*) ja 3) mereteaduste kursused.

Laevajuhtide koolid võivad kas eraldi ehk laevamehhaanikute koolidega ühenduses olla; siis nimetatakse neid ühendatud koolide – kaubanduse-meresõidu kooliks kahe jaoskonnaga: laevajuhtide ja mehhaanikute jaoskond.

Kaugesõidu-koolide otstarve on neile, kellel linnakooliharidus on ja kes meremehe elukutsele ennast tulevikus pühendada mõtlevad, teoreetilist ja praktilist haridust kaugesõidu-tüürimehe eksami tarvis anda. Sellepärast nõutakse nendesse sisseastujatelt ainult kolm kuud proovisõitu.

Väikesõidu-koolid aga valmistavad neid, kes maast-madalast merel sõitnud ja ainult alg- ehk kihelkonnakooli hariduse saanud, väikesõidu-tüürimehe eksami vastu ette. Nende käest nõutakse aga rohket meresõitu – tervelt 24 kuud! Kui aga meresõidukooli lõpetajad tahaksid kõrgemat kutsediplomit – kaugesõidu-tüürimehe nime saada, siis peavad nad ka kaubanduse ehk kaugesõidu merekoolide juures olevad kaks lisaklassi lõpetama. Et nendesse klassidesse astuda, peab enne tervelt nõndapalju sõitnud olema kui kaugesõidu-tüürimehe diplomi saamiseks tarvis.

Mereasjanduse kursused seatakse nende tarvis, kes vähemate purjelaevade (20–100 registertonni bruto) juhtide tunnistust soovivad saada. Nende koht ei ole alaline, neid on rohkem ümber-rändajaid ja määratakse kaubandusministri poolt tarviduse järgi.

Koolide asukohtade väljavahetuse juures on kaubandusosakond selle peale vaadanud, kuidas kohalik rahvas kutselise merehari-duse järele tarvidust tunneb, kas võimalik on koolile kohaseid õppejõudusid muretseda jne.

Selle järgi on otsustatud väikesõidu-koolid avada 7 kohas, kaugesõidu-koolid neljas ja kaubandus-meresõidukoolid kolmes. Siia hulka ei ole täiendusklassid arvatud. Nii jääks siis endisest 34 koolist ainult 14 järele. Teiseks muudetakse 12 merekooli lin-nakooliks, 10 pannakse aga täiesti kinni ja nende asemele ei avata ühtegi kooli.

Koolide ülalpidamine tuleks nõndasama kui praegugi: 1) maa-kogu-, linna- ehk seltskondliku omavalitsuse, ehk eraseltside käest, 2) sadama-asjade komitee käes olevatest summadest ja 3) riigirenteist.

Kui kooli ülalpidamisest ka esimestena nimetatud liigid osa võtavad, siis sünnib kooli juurde nende ja kroonu asemikest hoo-lekandja komitee, kes kõiki majanduslikke asju õiendab.

Koolide ülalpidamine tuleks aga maksma:

Kaubanduse merekool 53 646 rbl.

Kaugesõidu merekool 26 316 rbl.

Lisaklassid eelmiste koolide juures 9590 rbl.

Väikesõidu-koolid 17 824 rbl.

See eelnõu antakse pärast 10. nov. riigivolikogusse, ja kui ta seadusandlikul teel vastu võetakse, hakkab ta 1. juulist maksma.

Ministeeriumi-eelnõu järgi oleks koolivõrk niisugune:

1. Väikesõidu-koolid: Patrikejevi vallas, Heinastes, Liibavis, Paldis-kis, Hersonis, Taganrogis ja Bakuus:

2. Kaugesõidu-koolid: Magnushofis (Riia ligidal), Riias, Arhangels-kis ja Vladivostokis.

3. Kaubanduse-merekoolid (kaugesõidu- ja mehhaanikakoolid koos): Peterburis, Odessas, Rostovis Doni ääres.

4. Linnakoolid (12), milledest Balti mere ääres: Käsmu, Heinaste, Angern [Engure], Lub-Essern [Lubezero], Dondangen [Dundaga] ja Magnushof.

Teised koolid, nende seas ka Narva ja Kuressaare, pannakse kui "üleliigsed" kinni ja nende asemele ei avata ühtegi õppeasu-tust.

Uus korraldus ei kuuluta siis meile, eestlastele, midagi head. Peaaegu kindlasti võime ütelda, et meil kaugesõidukapteneid enam olema ei saa, sest need üksikud, kellel korda läheb linna-kooli lõpetada ja siis võistluseksamil kaugesõidu-merekooli sis-se pääseda (täheandan, et neile koolidele tahetakse keskkoolide õigused anda, s.o. nende lõpetajad võivad kõrgematesse tehni-kakoolidesse sisse astuda) igatahes suur õnneasi on. Sisse astu-da soovijaid saab seal palju olema ja 3-kuuline proovisõidu-aeg teeb sisseastumise sõidu küljest kõikidele kättesaadavaks – pä-ris mere-element aga sinna ei pääse – seda võib juba kindlasti ette ütelda. Teiseks on kaugesõidu-koolid sellistes suurtes linna-des kui Riia ja Peterburi, kus elu kallis on. Lõpuks ehk oleks vast sellegagi leppida võinud, kuid veel enam – ka väikesõidu-koolidest jääb eestlastele ainult üks kättesaadavaks, see on Pal-diski kool, osalt ehk ka Heinaste, kuna Viru rand, Narva ümb-rus ja Saaremaa, meremeeste pesa, merekoolist täiesti ilma jäe-takse, selle peale vaatamata, et näit. Kuressaare merekool oma 10-aastase kestuse ajal ligi 350 laevajuhti välja on saatnud.

Kõike kokku võttes näeme, et 1) meil Eesti piirkonda, nimelt Tallinnasse, kaugesõidu merekooli tarvis läheb, 2) väikesõidu-koolide arvu rohkendada tuleks ja kõige vähemalt Saaremaale – Kuressaarde – mis talvel muust ilmast lahus ja kus meremehi palju on, tingimata merekool alale tuleks jätta; kui kaugesõidu-kool liig kallis, siis tuleks vähemalt üks väikesõidu-kool avada. Esimese elussekutsumist paneks Tallinna linnavalitsuse süda-me peale, sest kaugesõidu-kool looks meile rohkem kapteneid ja need looksid ka Tallinna linna meresõidulinna, nagu väikesed

Valdemari klassid meile purjelaevastiku löid, kuna nad asjatundjaid ette valmistavad. Teine asi aga oleks meie meremeeste eneste algatada ja nõuaks toetust meie riigivolikogu saadikute poolt. Selleks – õigel ajal elavust.

Koolide programmi asjus oleks ehk mõndagi ütelda, muuseas, et kõrge hariduslik tsensus nii tarviline ei oleks, et sõidutsensus kauge- ja väikesõidu-koolide tarvis sisseastumiseks (3 kuud esimestes, 24 kuud teistes) otsekohesest tendentsi kannab tegelikke meremehi võimalikult vähe kutselise hariduse osaliseks saada lasta. Loodame, et siin meie asemikud riigivolikogus ka vaikima ei saa, vaid sõna kaasa räägivad.

Praegu aga soovitaksime meremeestel veel sellel aastal meie Narva, Käsmu, Paldiski, Kuressaare ja Heinaste merekoolidesse sisse astuda, kus vastuvõtmine kuni 31. okt. kestab, sest et praegusel üleminekuajal need koolid (школы) pea I ja II järgu õigused on omandanud: nende lõpetajad võivad kauge- ja väikesõidu kapteniteks ka aurulaevadel saada; selleks ei ole muud tarvis kui ainult – navigatsioonist ja meresõidu-astronoomiast sellekohase programmi järgi eksam ära teha. See tähendaks, et nüüdsed kooliastujad 2–3 aastaga 5–6 aastat võidavad.

Tarvitatagu silmapilku!

LÄINUD AASTA

Läinud aasta on mereasjandusele kurb olnud, meie laevandusele üldse ja Saaremaale iseäraldi. Tormised ilmad, iseäranis sügisel, nii haruldased, nagu neid kokku paarikümne aasta sees juhtub, tegid palju kahju. Otse kümned laevad on hukka saanud, kahjusaamisest kõnelemata. Aga veel enam. Suur õnnetus on arv, mis sellel sügisel purjelaevadega juhtus, lõi suure hoobi ka purjelaevade usaldusele. Selgesti näis purjekate abita olek tormide käes, kuna aurulaevad neid hirmsaid looduse jõuavaldu peaaegu kõik veata välja kannatasid. Ikka kibedamini ja kibedamini õpetab meid elu, et meie rannasõidu purjelaevanduses, mis vahel oma reise poolest otse aurulaevadega võistleb, parandusi tuleks ette võtta, sammusid, mis maksuta tuulejõu eksploateerimist ja tarvitamist surmale minna ei laseks. Seda tunnevamalt oleks tarvis teha, et meie olud siin tõesti korraldamata on. Eelneka, laevaomaniku seisukoht. Laev on merel, otse Jumala nelja tuule hooleks; iga silmapilk peab valmis olema, et laeva, mis merele läinud, kergesti kaotada võib, ja kahju on siis kõik äktselt enese kanda. Ei ühtegi laeva kinnitust. Kinnituse saatsid tahavad purjelaevade pealt suurt preemiat, suuremat kui teenistus seda lubaks, ja sagedasti lihtsalt ei kinnitagi, kuna meie laevad peaaegu kõik klassitamata on, osalt ka kaunis vanad, igatahes enamasti üle 10 aasta. (1899. a. oli 604 laeva, 10 aasta jooksul ehitati 289 laeva juurde, praegu aga loeme 807 laeva, s.t. pea $\frac{2}{3}$ vanad laevad kogu Balti merel. Alla 5 aasta vanad on ainult 30 laeva laevastiku kohta.) Ja vastastikku kinnitamist, tõesti kõige kindlamat ja odavamast laevakinnitamist meil ei ole. Häbi on küll, aga peame tunnistama, et siin oma lõunapoolsetest naabritest maha oleme jäänud. Olgugi et lätlaste juures vastastikku kinnitamine veel mitte tarvilisel täiusel, soovitaval

kõrgusel ei ole, aga neil on ometi midagi (selts "Enkuris"). Meil ei ole ka algust. Kas siis meie juures ettevõttevaim ja arusaamine kord ka läbi ei löö? Muidugi lööb, olgu aeg pikk ehk lühike, kuid soovida oleks, et see varsti sünniks. Usku on aga vähe. Meil peeti korra kapt. Pitka õhutusel isegi üks meremeeste koosolek ära, kus oma täidesaatev komitee jne. valiti, kuid asja etteotsa pandud mehed ei ole selles asjas kõssanudki. Aga rahulist und soovida süda ei söanda: liig tähtis ja valus on selleks küsimus. Ühistegevust on meil ka mere peale minnes tarvis, sest üksikult meie oleme nõrgad. Ja kui siin esimene algus n.-ö. kalevi alla pannakse ja rahulikult uinuma jäädakse, siis ei või seda õigeks tunnistada, olgugi et meremeeste Tallinna otsused vast ainult roosilised unistused olid või niisugused olevat paistavad. Tööd, mis ettevõtted peab niikaugele viima, et asi selgusele jõuaks, või likvideeriks, ei peaks mitte lämmatama. Ja ma loodan, et kõik, keda meie rahva majandusline elu huvitab, mereasjanduse töö peale mitte vaenuliselt ei vaata, sellele kaasa tunnevad ja – jõudu mööda kaasa tõmbavad. Olgu need sõnad Merekalendri poolt asja uuesti ülesvõtmiseks head maad leidjad, et järgmisel aastal meie mere-ühistegevuses rõõmustavat sammu ära märkida võimalik oleks, kui aga need sõnad ise Mere-Kal. luigelaulukas ei ole, mida nad, loodetavasti, minu poolt on. Kui meil võimalik ei ole suurt laialist aktsiaseltsi luua, siis oodaku see paremat aega, millal meie raha-asjandus ja mereseltskond sedavõrd koondub, et ka siin ühiselt suurkapitaliga võitlema suudab hakata. Aktsiaselts ei ole aga veel mitte A ja O, on veel muud, osalt laiema tähtsusega, igatahes aga enam realiseerida andvat – see, mida kapt. Pitka "Eesti ülemaalise mereasjanduse edendamise ühise" nime all mõtleb, nimelt mereselts mõne suuremas keskkohas, mõtlen Tallinna peale – kui seda meie praeguste mereasjanduse seltside – Keiserliku Laevanduse seltsi Heinaste ja Kuressaare haruseltsidel on, kes iseseisvad, aga teistega, iseäranis Keiserliku Laevanduse seltsiga, ühenduses oleks. See katsuks oma sihi kättesaamiseks töötada niipalju kui jõud kannab, rohkem ju nõuda ei või. Ülesannetest puudus ei ole, muuseas ka merekirjanduse eest hoolitseda oleks sellel seltsil kergem.

Kuna laevaomanikud ühistegevuse läbi oma seisukohta parandada võivad, tuleks seda abinõu ka meie laevameestele soovitada. Kas ei oleks siin mitte vastastikused abiandmis-, surmajärg, kassad tarvilised, ka elukinnituse korraldamine. Meremehele on alati kõiksuguste juhtumiste mängukann. Kui ka riiklik meretegelaste elukinnitamine sisse seatakse, siiski ei saa selle läbi oma abikassad ja ühistegelised ettevõtted ülearuseks. Neid on ikka ja ikka tarvis. Esimest sammu näikse selleks Tallinnas astunud, kuid sealt hõõgab niipalju kitsast diplomi värvi vastu, et see viatisti väikese ringkonna kaptenite klubiks muutub. Laiem ja seega elutugevam korraldus on alles järge ootamas. Võimatu see aga ei ole, olgugi et meremees iial paigal ei püsi. Kirjad käivad ja abi ulatub igale poole. See korraldus võiks ka väljamaades meie meeste seisukorra eest hoolt kanda.

Kõige tähtsam korraldus meie purjelaevanduses, iseäranis enamkasutikus rannasõidus oleks – purjelaeva uus tüüp tarvitusele võtta, nim. purjedele lisaks veel aurumasin ehk mootor sisse seada. Kui hea tuul, lase purjega. On tee kiire, loodus takistust tegev, las mootor töötab, aga edasi peab saama. See uuendaks meie mere-elu, meie sammuksime eluga ühes, võtaksime juhitud rehhaanilised jõud enese alla, võiksime tuule odavust ja suurt järjekindlust enese kasuks tarvitada. Uus see mõte ei ole, ainult vähe on teda tarvitatud, päris naljakatel põhjustel – mootor maksaks ju mõne tuhande. Aga kui see paar tuhat rubla meie teenistuse kindlale jalale paneb, siis on iseenesest mõista, et ta mitmekordselt pea tagasi tuleb. Inimese tahtmise järgi juhitaval laeval on rannasõidus kindel tulevik, purjelaev ei kao küll, ta peab muutuma; vanal kujul püsib ta ainult pikkadel vahadel muredel, nagu seda Atlantika on.

Läinud aasta kõige parem teenistuse aasta ei olnud. Endine pühne tali ei andnud võimalust meie laevade pea veoprahti – puud – metsast küllalt ranna äärde vedada, mis ka kriisi tõi. Iseäranis muudatust hindade asjus ei olnud. Inglismaa poolt kuuldu, et seal veohinnad kerkima hakkavad. Oleks soovitatav, aga muidu on asi niikaugele läinud, et Kihnu mehed Kuressaarest kive Pärnusse à 2½ kop. puud (endise 5 kop. asemel) veavad.

Turg madal. Ehk mõjub hindade kõrgenemine ka nii, et meie mehed üksteise eest hindasid maha ajama ei hakka.

Üleriiklikest seadustest olgu nimetada uue kaptenite seaduse maksmapanemine (vt. Merekalendri lisa lk. 1–5) ja koolide uuenduse eelnõu, mille järgi oleks ainult kaugesõidu-koolid (Peterburis, Riias, Magnushofis) linnakooli lõpetajatele, ja väikesõidu-koolid (Paldiskis, Heinastes, Liibavis jt. merede peal) ilma selle eelhariduseta meremeestele jääks, Narva, Käsmu, Kuressaare ja Vindavi koolid kinni pannakse, Käsmusse selle asemele linnakool avatakse. Uus seadus anti riigivolikogusse, ja kuidas ta sealt välja tuleb, on tuleviku küsimus.

Läinud aastat võime ka meremeeste kongresside aastaks Venemaal pidada. Aasta algas meremeeste kongressiga Moskvas (27. dets. 1909 – 5. jaan. 1910), selle järel oli koosolek Peterburis, kongress Odessas ja lõpuks kongress Riias (13.–15. nov. 1910). Siin tuletame ainult esimest ja viimast meelde, kuna nendes meie Baltimaa mereasjanduse küsimusi puudutati. Muuseas käsitlesin ka mina seal Balti purjelaevanduse seisukorda (esimesel kongressil isiklikult, kus paljude veeteede tegelastega kokku puutudes nägin, kui vähe Vene seltskond mereasjandusega tegemist teeb). Omalt poolt juhtisin tähelepanu selle peale, et meie laevastik alatasa väheneb, ja kui temale appi ei tulla, kõige vähemalt, kui meie purjelaevanduse edenemise takistusi ära ei võeta, siis Balti mere purjelaevad varsti lõpul on ja väljamaalastel tööpõld lai. Kokkuvõttes toonitasin, et purjelaevanduse kahanemine meresõidu halbade tingimuste vili on, et tema kosumiseks on tarvis 1) laevaehitamiseks kroonu metsa kroonutaksi järgi anda, ilma suuremate vormitäitmisteta ja kiiresti; 2) tarvis väljamaalt toodavate purjelaevade pealt, mis üle 200 reg. tonni, toll ära kaotada (NB! Mõlemad kongressid tunnistasid kõikide laevade pealt tolli äravõtmist tarviliseks); 3) valitsuse poolt laevaehitust dokkide ja verfide läbi edendada; 4) odava laenu saamist kergendada ja laevaehitajatele abiraha anda; 5) tolliameti formalismi vähendada ja piirivahi ohvitserile tolliametniku õigused anda, kui see ametnik 24 tunni jooksul kohale ei ole tulnud; laeva lubada igal pool kalda ääres tööle hakata; Venemaa

passidega väljamaa laevale munsterdada jne.; 6) aadressi-, mitm. kumistajoni rahad kaotada ja sadamamakse vähendada; 7) kaitse-sadamaid asutada, kuhu ka kaugesõidu laevadel õigus oleks sis-sa jääda; 8) iseäralised merekohtud sisse seada, kus meremehed liikmeteks oleksid ja asju ruttu aetakse; 9) meremeeste riiklik sunduslik surma, vanaduse ja vigastuse vastu kinnitamine sisse seada; 10) Baltimaal vana keskajast päritud rannaõigust korral-dada ajanõuete kohaselt; 11) merekoolide uuenduse juures selle peale rõhku panna, et tegelikud meremehed, kes küll suurt (lin-nakooli) haridust ei ole saanud, siiski merekoolidesse sisse pää-seksid, selle tarvis kasvõi iseäralised täiendusklassid sisse sea-da. Need soovid tunnistas esiteks KLS Kuressaare Haruselts ja pärast seda mõlemad kongressid õigeks. Kongresside otsustest oleks järgmist ära märkida.

Moskva kongress otsustas:

1. Laevanduse edenemise kohta tunnistati tarviliseks, et nn. kaugel rannasõidul ainult Vene lipu all lubataks sõita ja välja-maa laevadel ära keelataks Krimmi soola Balti merre vedada, niisamuti tuleks kõik kroonu prahtide vedu ainult Vene laevadel lastetada. Ühes sellega peab kongress tarviliseks võimalikult tolli ja sadama formalismi vähendada, suuremates sadamates jne. tollivabu kohtasid (*Tollfreihafen*) sisse seada.

2. Sadamate valitsuste asjus tunnistatakse soovitavaks, ise-äranis kus ka jõgede valitsus on, võimude koondamist; sadama-valitsustesse tuleks teenijateks endised kaptenid võtta ja komis-jonidesse meremeeste alalisi asemikke kutsuda. Nendes sadama-tes, kus iseäralist sadamavalitsust ei ole, peeti tarvilikuks lihtsa-kujuline sadamavalitsus sisse seada, kuna sadamate valitsuse üldist arenemist omavalitsuse põhimõtte järgi tarviliseks peetakse. Otsustatakse, et mereäärsete linnade ja börsikomi-ssede õigus maksusid laevadele peale panna tuleks läbi vaada-ta, ja mitte lubada sel möödul maksusid peale panna, et see lae-vanduse edule takistajaks oleks, ja kindlaks teha, et sadamas viistavad maksud ainult laevanduse ja meresõidu tingimuste kergendamiseks läheksid. Tungivalt tarviliseks tunnistatakse

ka Baltimaa ja jõgede rannaõiguse läbivaatamine laevanduse edu kohalt.

3. Hädaohuta meresõiduks peetakse tarviliseks kallaste järelemõõtmist, kaitsesadamate ehitamist ja väiksemate sissekäikude valgustamist, kuna reidid uppunud laevadest tuleks ära puhastada.

Juhime siin tähelepanu selle peale, et hüdrograafia peavalitsus palub meremehi temale meresõidu takistustest ja merekaartide puudustest teatada.

4. Purjelaevastiku puulaevade ehitamise toetamise asjus peetakse tarviliseks väljamaalt ostetavatelt puulaevadelt tolli ära kaotamist, kroonu taksi järgi laevade ehitamiseks metsa andmist ja nende metsade hoidmist, mis laevaehitusele kõlvulised on. Niisamuti soovitati tarviliseks Loksa eeskujul laevaehituse kohtasid sisse seada.

Meile isiklikult oleks see tähtis, mis Volga asemikud ette panid, nimelt laevu Volga ja tema harude kallastel valmis ehitada, kus see naeruväärt odav olevat, ja need siis kanalite kaudu merre toimetada. Oleks soovitatav, kui meie laevaehitajad seda küsimust läbi kaaluksid.

5. Meremeeste olukorra kergendamise asjus soovitati pajukikassa asutamist, sunduslikku elukinnitamist, kindla tööaja ja kohuste äramääramist, muuseas laevameeste aasta-kontrahti, rannasõidu purjelaevadele aga sõiduaja peale, supercargide (koorma vastuvõtjate ameti) sisseseadmist jne.

6. Merekoolide asjus peetakse tarviliseks enam tähelepanemist praktilise ettevalmistuse peale panna, merekoolidesse sisseastumiseks pikemat sõitmise aega nõuda ja kahte liiki koolid sisse seada – ühed neile, kes linnakooli või ettevalmistamise kooli lõpetanud (neilt nõutakse vähem meresõitu), ja teised vähese üldharidusega, aga palju sõitnud meremeestele.

7. Sisemiste veeteede asjus peab kongress tarviliseks kõigepealt olemasolevate veeteede parandamist, nende valitsuse isearaliste jõekomiteede hooleks andmist ja Neman-Vindava [Venta] kanali kaevamist, mis sealt kaupasid lubaks Vene sadamate kaudu väljamaale saata.

8. Kalasaajanduses peetakse tarviliseks kaitseabinõusid tarvitusele võtta, mis kalade hävitamisele piiri paneksid.

Kõne alla tuli ka meie laeva-aktsia ühisus, mida huvitavaks nähtuseks tunnistati. Merekoolide õppejaoskonna ülemaga läbi rääkides selgus, et niisugune ettevõtte kui õppelaev kroonu poolt toetust leidma saaks, kõige vähemalt õpilaste ülalpidamise maksu näol, ja et see väga tähtis olla, kui seltskond ise hakkab mereasjandusest huvitust tundma, mitte ainult kroonu peale kõike ei vaateta.

Rüia meremeeste kongress, mis Riias 14.–15. nov. ära peeti, ja millest laeäranis Läti ja Eesti meremehed osa võtsid, on ajalehtede teatel laevaehituse edendamise ja rannasõidu korralduse üle Balti merel nõu pidanud. Esimese aine üle kõneles kõigepealt kapten Grass.

Tema seletas, et Läti kalamehed aastail 1872–1906 umbes 800 purjelaeva 5 miljoni rubla väärtuses on ehitanud. Peale selle aja (pärast seda) on 57 laeva ehitatud, aga viimasel kahel aastal on ehitus täitsa seismas, sest meie puumaterjal olla niisama kalliks läinud kui Inglismaal. Lääne-Euroopas olla võimalik odavamaid purjekaid ehitada kui meil. Et sealt purjelaevu osta, olla tarvis nende pealt võetavat tolliraha kaotada. Valitsus peaks purjekate ehitamise otstarbeks laenu andma. Purjekate aeg ei olla ammugi mitte möödas, sest nad tuua ikka veel rohkem kasu kui aurulaevad.

Kapten Martinson soovis oma kõnes, et purjekate ehitamiseks kroonumetsa odavamalt müüdaks, et ehitusplatsid hinnata antaks ja kettisid ja ankruid ilma vormisekeldusteta saaks sisse vedada. Hans Piip soovitas laevaehitajatele väikelaenuasutusi asutada, kroonumetsa ilma välja pakkumata müüa, laevaehituse dokkisid asutada, meremeeste elukinnitust korraldada ja merekohtuid asutada.

Läbiääkimistel, millest kaptenid Mora, Bandrevitš, Raudsepp, de Hoffe, Puhlin jt. osa võtsid, selgus, et kroonu laenusamine õige tülikas on. Valitsus annab ainult siis laenu, kui laev ju valmis on ja omanikul mujalt laen muretsetud. Purjekate ehitust

on juba sellepärast tarvis edendada, et nende peale meremehed kõige paremini välja õppida võivad. Kõnede ja läbirääkimiste peale tehti järgmine otsus:

Laevaehituse jaoks müüdagu ehitajale lähemast kroonumetsast puid ilma enampakkumiseta, hindamise ja laevaehitaja valiku järgi. Oktoobri ja märtsikuu vahel müüdagu puid ka väikeses osades (mitte vähem kui 10 puud korraga). Kohtades, kus laevaehituse tarvis puid vähe, keelatagu puude müümine teiseks otstarbeks ära. Mereteenistuse otstarbeks lubatagu puust, terasest ja rauast purje- ja aurulaevu ja mootorpaatisid ilma tollita väljamaalt osta. Valitsus ehitagu dokkisid ja laevaehituse paikasid (verfisid), muretsegu ehitajatele odavat pikaajalist laenu ruttu. Laevadele, ka juba valmisolevatele, antagu laenu kuni nende ehitusmaterjali väärtuseni. Lubatagu ankruid, kettisid, laevainstrumentisid jne. ilma tollita sisse tuua ja tehtagu tollikorraldus lihtsaks. Edendatagu rannarahva mereasjanduse haridust. Raudlaevade ehitamiseks terast, rauda ja masinaid lubatagu ilma tollita sisse tuua. Väga soovitav oleks Riia polütehnikumi juures laevaehituse osakond avada. Muretsetagu seadusandlisel teel selle eest, et ranna-õigus mere ääres ehitusele takistusi ei teeks.

Kapten Mora kõneles abinõudest, mis rannasõitu edendada võiksid. Selles asjas tehti läbirääkimiste järel järgmised otsused.

Balti ranna tundmaõppimist, mis rannasõidu sadamate asutamisele aluseks, tarvis edendada. Selleks on kohalike elanike korraldatud osavõtmist tarvis. Valitsus edendagu elanike seas niisuguste korralduste elule tõusmist kõigi abinõudega. Rahva soovil saatku valitsus tehnikuid. Siis nimetati sündsaid sadamakohti ja soovitati neid (nagu näha, enamasti lätlaste poolt). Siis sooviti veel konsulaatide korraldust ja mereõiguse revideerimist.

Kongress oli praeguste meremeeste koolide kavatsatud ümbermuutmise vastu.

Kongress lõppes 15. nov. kell pool 10 õhtu. Järgmine kongress peetakse tuleval aastal (s.o. 1911) jälle Riias ära.

See oleks lühikene pilt läinud aastasse. Nüüd paar sõna isiklikus asjas. Keegi tegi mineval aastal "Post." merekalendri mõlemad aastakaigud täiesti maha, eksis aga sealjuures, kuna ta eelmise aasta paranduste lehte täiesti ignoreeris ja teisel aastal grusaamatust vahele laskis. Saatsin "Post." oma vastuseletuse. See ei trükinud minu vastust mitte ära. Sp. protesteerin siin kohal sarnase ülekohtu vastu meie ajakirjanduses. Ma loodan, et minu kolmeaastane töö siiski täiesti kasuta meie mereasjanduse elus mööda ei ole läinud, ja see tundmine tasub mulle kõik selle isikliku töövaeva kulud ära, mis ma merekalendri toimetamises juures olen näinud – ja muud tasu ma ei ole saanud ega tahagi. Tunnistan ka siingi, nagu "Post." kirjutas seda tegin, et "M.K." puudusi on, kirja osas leidub rohkesti kirjavigu, mida tahkesti vabandada palun, sest minu isiklik töörohkus ja harjunud korrektorite puudus seda sünnitanud on, kuid arvude osa ja asjalik külg on lõpulikult täiesti õige olnud, ja sp. ei kahetse, et merekalendri ilmale saatsime. Ei tee seda ka Kuressaare mereasjanduse ringkond (O. Kunstmann, I. Esser, I. Teär jt. meremehed), kes enne kui eraisikud, pärastpoole kui Keiserliku Laevanduse Balti Kuressaare Haruselts, väljaandmist defitsiidi enese peale võtmisega kindlustasid. Sellega on Haruselts laiema tähelepanemise ära teeninud.

Palju tänu võlgnen siin asja väsimatule elustajale, Kuressaare merekoolide direktorile Johannes Prinzile kui asja pea-alustajale, ja kaastöölistele – kapt. A. Vahter-Kinnikale, kapt. J. Pitkale, kapt. merekooliõp. R. Valterile, kadunud kapt. P. Lemberile, ka kapt. J. Meyle, dr. V. Sohnile, P. Laurile, H. Pappile, I. Klauvalle jt. Kõikide nende nimed saagu kui esimesed vaoajajad meie sõotis merekirjanduses tänuga mälestatud. Ja et ma tulevikus praegusest elukohast lahkuma pean, siis oleks see "Merekalender" küll viimane minu toimetada.

Head edu meie mereasjandusele!

Faci quod potui, faciant meliora potentes.

VASTASTIKUNE LAEVAKINNITUSE-SELTS

Vastastikuse laevakinnituse-seltsi tarvilikkuse peale on mere-kalendris tähelepanemist juhitud.

18. dets. m.a. tunnistati selline selts Keiserliku Laevanduse Seltsi Kuressaare Haruseltsi koosolekul umbes poolesaja Hiiumaa- ja kindlammaa kapteni ja laevaomaniku poolt tingimata tarviliseks.

Seltsi asutamiseks seadsid sealsamas kõik koosolijad meremehed juhtmõtted üles, kirjutasid endid liikmeteks üles. Põhjuskirja kokkuseadmiseks valiti komisjon, kelle liikmeteks ligi paarkümmend liiget väljapaistvatest laevaomanikest ja asjatundjatest on. Komisjon valis omalt poolt korraldava komisjoni (I. Esser, O. Kunstmann ja H. Piip), kelle poolt kokkuseatud seltsi põhjuskirja eelnõu juba laiali saadetud on, kuna komisjoni ise 13. veebr. s.a. Saare- ja Hiiumaa piiril põhjuskirja läbitöötamiseks kokku tuleb.

Korraldav komisjon katsus põhjuskirju niipalju kokku saada kui võimalik; korraldava komisjoni asjaajajana kirjutasin ka kapt. Pitkale Inglismaale, kelle käest aga vastuseks saime, et tema peale meile tuntud Läti seltsi "Laima" teist juhatada ei teadvat. Vaheajal olime paljude (nende seas kõigi Venemaal olevate) sarnaste laevakinnituse-seltside põhjuskirjad saanud, millest meie naabrirahva laevade kinnituse-seltsi "Laima" uut põhjuskirja aluseks võttes koosoleku poolt antud juhtmõtete järgi merekinnituse-seltsi põhjuskirjad välja töötasime. Meie mõte oli seltsiga vaikselt peale hakata, ja et meie kusagil neid ei teadnud, kelle kätte asjajamist usaldada, hakkasime ise oma jõuga asja ajama. Kuid meie mõtteski ei ole ainult saarte tarvis kinnituse-seltsi luua: uus kinnituse-selts võtaks kõigi 4 Balti mere äärse kubernangu laevasid kinnitada, seltsi eestseisuse asukohaks oleks

VASTASTIKUNE LAEVAKINNITUSE-SELTS

siialgu asutajate keskkohal, Kuressaare: pärastpoole näeks peatsusele ise, kas tal mitte parem ei oleks mõnda teist linna, mis arvates Tallinna oma asukohaks võtta. Sarnane märkus on põhjuskirjas.

Selles mõttes oleme meie kinnituse-seltsi põhjuskirja eelnõu ka Virumaa meestele läbiarutamiseks saatnud. Kõike seda oleme vaikselt, ilma suurema kõmuta teinud, sest et meie kõlavast annadest ja suurtest koosolekutest mitte ainukest abi ei näe tulevat (näiteks on meil see, et paari aasta eest Tallinnas ära-põletatud meremeeste-koosolekute otsused veel tänini täiesti puulimata on, meil aga vastastikust merekinnituse-seltsi tingimata is ruttu vaja). Meie plaanitseva "Mereabi" põhjusemõtted on need, mis üleüldse sarnastel seltsidel on.

Kõike seda peame tarvilikuks selleks teatada, et kapt. J. Pitka nende päevade sees meremehi üles kutsub laevade kinnituse-seltsi asutama, selleks meremeeste koosolekut jne. toime panema, kõike, mis meil juba tehtud, ja arvab, et meil tuleks üksimees laevade kinnituse-selts üle Eesti asutada. Seda arvame meie ka, ja sellepärast paneme omalt poolt meie meremeestele ja kapt. Pitkale ette, kas meie ei jäta uue ülemaalise seltsi asutamist, mis algusest saadik tööd nõuab, käsile võtmata, ja ei laske selleks juba meremeeste poolt ettevalmistatud seltsi "Mereabi" saada, milleks ühtegi takistust ei võiks olla? Ka Läti "Laima" on nn. metsanurga seltsi – Heinaste meremeeste-seltsi algatus. Meie ei ole selles süüdi, et Tallinnas mereselts puudub, kas tarvilist asja algatama peaks. King pigistab meid ja meie ise peame teda katsuma paremaks muuta. Ja kuspool meie esimese koosoleku peame – on ka asutajate otsustada, kelleks ka ligikaudselt Tallinna meest on. – Meie oleme igal ajal valmis soovijatele teateid asja kohta andma ja palume nende arvamist teatada.

Lõpetades, et "Postimees" meie mereasjanduse edu pärast neile ajakirjale ruumi ei keela, merekinnituse-seltsi "Mereabi" asutamise korraldava komisjoni nimel austades asjaajaja H. Piip, merekooliõpetaja.

MEREMEESTE KUTSELINE HARIDUS

Nagu kogu mereasjandus, nõnda kannatab ka meremeeste ettevalmistus meil selle korraldamatuse ja selgusepuuduse all, mis ainult kontinentaali riigis olla võib. Nagu teada, asutati läinud aastasaja teisel poolel esimesed merekoolid, kus kaubalaevastiku tarvis juhtisid – kippereid ja tüürimehi – ette valmistati. See esimene merelise kutsehariduse korraldus muudeti 1902. a. täiesti ümber praegu maksvaks seadusemääraks oma merekoolide 5 liigiga (ettevalmistamise merekoolid; kaugesõidu ja väikesõidu õppekoolid ning 3- ja 2-klassilised koolid purjelaevade juhtide tarvis).

Kuna aga 30. okt. 1909 laevajuhtide seadus endise vahe purje- ja aurulaeva juhtimise õiguste vahel ära kaotas, siis tõusis selle tagajärjel tarvidus ka koolide liikisid vähendada, mis on nast merekoolide uuenduse kavana mineval aastal avalikult laskis saada. Aga kuna see eelplaan kõik enam kantselei sügavustes teatud ettevõetud sihilike juhtmõtete järgi – “haritud meremehi, mida vähemal arvul, seda vast paremgi luua” – oli tehtud, tõsised meremeeste ja laevanduse tarvidused aga küllalt tähelepanu ei leidnud, siis sai eelnõule kõikide ringkondade poolt sarnane hukkamõiste arvustus osaks, et merekoolide reform, mis sel aastal 1. juulil juba maksma pidi hakkama, ikka teoks tegemata on ja asi nüüd täitsa uuesti, algusest peale oma käiku algab: juba valmis töötatud eelnõu, mille sisu ma korra “Päevalehes” teatasin, on kõrvale heidetud.

Veel enam, isegi uue, hiljuti maksma pandud laevajuhtide seaduse eelnõu kohta avaldavad mereasjanduse juhtijad mitte kõigiti kiitvaid arvamusid: ka täiesti kõlbmatuks nimetatakse seda, mispärast – ei või ütelda. Kindel on aga, et koolide uuendus edasi on lükatud, ja millal ta läbi viiakse, on ka alles teadmata.

MEREMEESTE KUTSELINE HARIDUS

sel aastal on aga kõik korraldus endine ja kõik olemasolevad merekoolid saavad endiste aastate eeskujul täie klasside arvuga toimima, vastuvõtmine sünnib ka kõikidesse klassidesse.

Üht aja on aga uuenduse juures, mis nüüd omakorda algab, ikka tõsiselt karta, ja nimelt seda, et koolide arv väheneb: selline oleval riigivolikogu raha-asjanduse komisjoni soov, kes kaubandusministeeriumile merehariduse kallidust ja laevajuhtide ettevalmistuse rohkust (*nepenpou360dmcm80*) ette olla heitnud ja kulude vähendamist nõudnud. Muidugi puutuks see kõigepealt meie merekoolkondasid, sest et Eesti jaoks ainukene Paldiski kool jätta jätta on kavatsatud (ehk jääks vast ka Narva, kus linn kooli ettevalmistamise kulud oma peale võtnud).

Kuna aga praegusel üleminekuajal meie Eesti jao alamat liiki merekoolid (*ukoni*) Narvas, Käsmus, Paldiskis, Kuressaares ja Helsingis peaaegu kõrgemate merekoolide (*училища*) tähenduse on ümardanud – esimeste lõpetajatel tarvitseb ainult navigatsioon ja astronoomias väikene lisaeksam ära teha, et viimaste, kõrgemate merekoolide lõpetajatega, kuhu ainult linnakooli haridusega mehi vastu võetakse, ühesuguseid õigusi saada, nim. ka aurulaevade tüürimeesteks ja kapteniteks olla – siis peab kooli kõigest jõust soovima, et meie tegelikud meremehed aega jätta mõnda ei laseks, vaid sügisel, oktoobrikuus, merekoolidesse võtta katsuksid astuda. Vanadus ja eelteadmised takistusi ei tee, sest et vallakooli peaaegu kõik ikka lõpetanud on, ja seda määratud ei ole, kui vana võib sisseastuja kõige rohkem olla.

Kõrred mehed, merekarud – astugu sel sügisel tingimata merekoolidesse, et enesele tulevikus laevanduses teed mitte kinni panna! Igaüks seadku omaale paleuseks, et ta korra võib kapteniks saada, ja siis astugu aga kooli: kooliaeg on lühike, merel sõitu ei takista. Ärge viivitage, et siis kahetseda ei tule, kui kord teilt, väikese üldharidusega, kuid palju merd mõistnud meestelt võimalus kapteniks saada ära võetakse, vähemalt palju raskemaks tehakse. Tundku meie merekoolid, et meremehe elukutselise hariduse soovijate arv mitte väheneb, vaid tõuseb, et meil suur vägi on kasvamas, kes meie laevastiku uuesti üles virgutab, kui mitte just ainult

puu- ja purjelaevastiku näol, siis vähemalt mootor- või aurulaevastiku näol. Teiseks tahtsin Tallinna linna omavalitsusele jällegi, merekoolide eelnõu uuesti arutusele võtmise puhul, seda palvet ette panna, et ta kaugesõidu merekooli asutamise mõtet Tallinnas mitte suikuda ei laseks, vaid teda aeg-ajalt õhutaks, nii et ta viimaks heleda lõkkena põlema lüües püütava kätte tooks. Ja tõesti, kui juba Liibavi väikesõidu-kooli, mida temale eelnõu järgi pakkuda taheti, vastu ei võtnud, vaid oma kaugesõidu-kooli ähvardas käima panna, nagu seda Riia börsikomitee teeb, miks ei peaks siis Tallinnas kuidagi võimalik olema, et siin kaugesõidu merekool asuks?

Ma ei ütle, et merekool iseenesest kes teab kui suur väärtus oleks (kui teda näit. mõnes sisemaa linnas avada), kuid Tallinnas, kus oma sõjasadam tulemas, tööstus õitseda tahab, Moskva raudtee enam mägede taga ei ole, tuleb teda siiski tingimata tarviliseks pidada. Ja kui kroonu ei peaks nõnda palju raha leidma, et tema arvates üleliigset kaugesõidu-kooli suures sadamalinna üleval pidada, kas siis linn ise ei võiks midagi selle heaks ohverdada, seda enam, et ta sadamamaa eest, s.o. merelt eneselt, pool miljonit rubla sai? Kas ei peaks tingimata mõni osa sellest rahast merele tagasi minema, mereolusid parandama, mere sõitu edendama – merekooli asutamiseks kaugesõidukaptenite ettevalmistamiseks, kes Tallinna sadamat ja tema käikusid sõjaväeliste kindlustuste vahel tundes Tallinna merekauplemist märksa tõsta aitaksid.

Minu arvates ei oleks sarnane rahatarvitamine muud kui oma huvidest arusaamine, homse päeva eest muretsemine. Ja siis, kui Tallinnas meil oma kõrgem kaubanduslik merekool oleks, ei tarvitseks meil kurta, et asjatundjaid meremehi ei ole. Neid on meil praegugi vähe, ja nende arv saab praegustel oludel veel vähene-ma, sest need üks-kaks noormeest, kes Riia ja Peterburi kaugesõidu merekoolides õpivad, ei suuda endistes mereklassides haridust saanud kaugesõidu-kipperite hõredaks jäävaid ridaid täita. Kuid elu läheb edasi, ja meil peaks siin jõudusid suurel hulgal juurde tulema, kui midagi tahaksime ära teha. Meie majanduslikud huvid nõuavad, et Baltimaa põhjapoolne osa oma

kõrgema merekooli saaks, ja selleks kohaks, kus see kool asuma peaks, on loomulikult Tallinn.

Meie mereasjanduse edenemine ja Tallinna kui merelinnatähtsuse olgu selleks tõukejõuks, mis kaugesõidu-merekooli Tallinnas elule kutsub!

HAMBURG

"Vaba- ja hansalinn Hamburg," nagu ta ennast nimetab, on tõesti iseäralik jäänus sellest keskajast, kus iga kolk, iga väike ne maatükikene omaette asju ajas ja nõnda siis ka täitsa iseseisev oli. Iseäranis kasvas linnades sarnane eraldamise ja oma kaitse vaim, sest neile oli korraldust ja kaitset vaja, kusagilt väljaspoolt aga abi loota ei olnud – riigi keskvoim, kuningas, oli liiaks nõrk, et oma kaitsealustele oleks võinud toetust anda. Ainult omavaheline tugev side oli kantsiks kõiksuguste röövimiste vastu. Sel ajal (1189. a.) tärkas ka Hamburgi iseseisvus, sai iseäralist hoogu 13. aastasajal, pärast seda, kui 1241. a. Hansa liit elule tärkas ja Hamburg selle keskkohaks tõusis. Keiser Maximilian I tunnistas tekkinud seisukorra ka omalt poolt maksvaks ja andis temale 1510. a. "vaba riigilinna" õiguse: Hamburg sai tõsiselt vabariigiks. Selleks on ta ka tänapäevani jäänud ja sellisena, iseseisva vabariigina, astus ta ühes kahe teise vaba hansalinnaga – Breemeni ja Lüübekiga – 1871. a. Saksa keisririigi hulka, kuna oma sisemine iseseisvus temale siiski alale jääb, samuti kui osa rahvusvaheliselt maksvaks tunnistatavat ülemvõimu – suveräniteeti: Hamburgil on väljamaa riikide peade juures mitmel pool peale riigisaadiku ka oma saadikud, kuna mitmed riigid jälle oma saadikud Hamburgi valitsuse juurde saadavad; muuseas teeb seda ka Venemaa.

Hamburgi vabariigi suurus on 368 ruutversta (millest 30 ruutversta vett on). Selle hulka käib Hamburgi linn ja neli maakonda. 1. nov. 1908 oli elanike arv 951 120 in., nüüd muidugi juba üle miljoni. Linnas eneses oli 872 252 elanikku, mille hulgaast 11 030 sadamas laevade peal elasid, s.o. sel korral oli sadamas olevate laevameeste arv nii suur. See on otse niisama palju kui kogu Venemaa purjelaevadel kokku.

HAMBURG

Nõnda leiame siis, et selles riigis iga ruutkilomeetri peal keskmiselt 2243 in. elab (Belgias 200, Preisimaal 100, meil Baltimaal 48, Arhangelski kub. 0,2). Sellegipoolest ei ole korteriolud linnas mitte kõige halvemad, sest Hamburgi elanik püüab omaette maja ehitada. Nõnda on siis ka linna piir 55 km pikaks veninud. Igas korteris elab keskmiselt 3,5 in., elumajas – 23, kuna see arv Stettinis 41 ja Berliinis isegi 56 on. Keskmise kahetoaline korter maksab aastas 160 rbl. üüri. Teistes linnades on see üür palju kõrgem.

Riigi eesotsas seisab "Kõrge senat" (nende ülemkoda) ja kodanike kogu (alamkoda). Presidendi kohuseid täidavad kaks senati poolt valitud bürgermeistrit, kellest ühte esimeseks loetakse. Bürgermeistrid on ka senati eesistujad.

Senatil on 18 liiget, kelle hulgas 9 õigusteadlast ja 7 kaupmest peab olema. Senaatorid valib kodanike kogu seatud korra järgi. Senaatoriamet on eluaegne, teda ollakse sunnitud vastu võtma, võidakse aga 6-aastase teenistuse järel maha panna. Senati istumised on kinnised, "kahekordsete uste taga", nagu rae-koja riht teatab, kolm korda nädalas Kõrgsenati istumise saalis, mis Tallinna vana raekoja saalist suurem ei ole, kus aga igatahes tundub, et seal riigiasju aetakse. Toas on laevalgus. Senaatorid istuvad poolringis bürgermeistrite troonide ees, mis Hamburgi näised olevat kinkinud. – Senaatorid saavad 12 kuni 25 tuhat marka aastas palka, bürgermeistrid sellele lisaks 3 ja 5 tuhat marka.

Senat on riigi seadustandva kogu ülemkoda, ühes sellega aga ka riigi ülem ametikoht, ministrite nõukogu. Sest kõikide riigivalitsemise ameti võimkondade eesotsas seisavad kaks senaatorit (peale selle veel teised liikmed: neil ministeeriumeid meile meelde ei ole, vaid valitsus on kollegiaalne, mitmeliikmeline). Valitsemisharud on neil järgmised: raha-asjandus ja maksud, kaubandus ja tööstus, ehitus ja valgustus, sõjaväe-asjandus, haridus ja koolid, kohtuasjandus, politsei ja sisemised asjad, avalik heategevus – vaeste ja alaealiste eest hoolitsemine, maamõõtude valitus, läbikäimine riigiga ja väljamaaga, tolli-amet, kiriku-asjandus, kus igal usul oma peavalitsus on.

Riigi alamkoda on kodanike kogu (*Bürgerschaft*). Sel kogul on 160 liiget, mida iseäralise valitsemise põhjusseaduse järgi iga 6 aasta peale valitakse. Iga kolme aasta järel langeb pool liikmeid välja. Üleüldse valitakse 80 liiget kõikide sissetuleku maksu maksjate poolt, 40 linna majaomanike ja 40 nõndanime tatud notaablite poolt. Viimaste hulka käivad kodanike kogu ja senati praegused ja endised liikmed, kohtunikud ja muud linna ametnikud, kaubanduse, tööstuse ja maksuvalitsuse liikmed. Juhatatus – esimees, tema abi ja sekretär – valitakse igal aastal määrt sikuus uuesti. Kodanike kogu valib eneste hulgast 20 meest, kes nn. kodanike komitee loovad (nende hulgas 5 õigusteadlast), mis ühes senatiga sellekohaseid jooksvaid asju ajavad.

Nagu näeme, on Hamburgi sisemine korraldus täiesti riiklik. Hamburg ei ole mitte ühekülgne kaupmeeste kildkond, vaid laialiste ülesannetega iseseisev vabariik, kes sagedasti terves Saksa samaa elus mõndagi kaugele ettenägevast osa on mänginud ja praegugi veel neid täidab. Peab tõele au andma: põlised Hamburgi kodanikud on suutnud korraldust, mis nii iseäralik terves ilmas, nende oma ajaloolise arenemise vili, kasulikult tarvitada. Seda tunnistab tema sisemine majanduslik ja vaimne elu.

Üleüldine linnriigi sissetulek oli 1909. a. 171,4 miljonit marka, s.o. umb. 85 milj. rubla, selle hulgas 30 783 519 marka otsesest progressiivsissetuleku maksust (nim. aastal oli kokku 229 853 maksumaksjat; nendest maksid 18 672 suurema sissetulekuga – üle 5000 marga sissetulekut – 90,2% kogu sissetuleku maksust). Seaduse järgi on sissetulekud alla 900 marga täiesti maksust vabad. 900–1000-margase sissetuleku pealt on maks 1 mark, iga järgmise saja marga pealt teise tuhande piires 40 pf., 3 tuh. piires 55 pf., siis 4 tuh. piir – 65, 80, 95 pf., 1 mark jne. ja nõnda tõuseb see maks ikka, kuni üle 30 000 marga sissetuleku pealt ta umb. 1% on. Siia juurde tuleb veel paar progressiivset lisamaksu, nõnda et 2500-margase sissetuleku pealt kokku 35 marka sissetulekumaksu linnale maksta tuleb. Saksa riigikassasse maksis Hamburg samal 1909. a. 3 204 778 marka nn. matrikulaarmaksu, s.o. kogu Saksa keisririigi kulude katmiseks.

Värdluseks tähendan, et Peterburi linna eelarve umbes 40 miljonit rubla suur on.

Hamburgi peatähendus on aga tema meresõit ja kauplus. Vaatame siin vahe neid arvusi: 1907. a. lõpul oli *Rhederei*'de ja Lae-ritahaste liitlari aruande järgi Hamburgis 327 purjelaeva, 148 mootrit, 10 lõbusõidulaeva, 676 aurulaeva, 25 merekalapüügi aurulaeva, kokku 1186 laeva umb. 30 000 mehega ja 1 519 309 reg. tonni netomahtudega. Siis tulevad veel 122 kalapüügi purjelaeva 3604 reg. tonni neto ja 7267 jõelaeva 754 032 tonni kandvusega. See on ise juba kole suur laevastik, suurem kui kõik Venemaa kaubalaevastik kokku.

Laevade läbikäik oli aga seda suurem: Hamburgi laevad tegid vahamaa sadamate vahel 22 148 reisi 49 494 019 reg. tonni laadingsruumiga.

Hamburgi enese merekaupluse kasvamist näitavad järgmised arvud:

1907. a.	liit Hamburgi	2435 merelaeva	(201 350 reg. t.)
1908. a.	"	4094	" (547 947 reg. t.)
1909. a.	"	5260	" (2 117 822 reg. t.)
1910. a.	"	13 102	" (8 037 514 reg. t.)
1911. a.	"	16 330	" (11 914 000 reg. t.)

Viimasel, 1908. aastal sõitis Hamburgist merele 16 262 laeva umb. 11 739 000 reg. t.).

Nõnda on siis sadama-elu laialdane. Vähegi pilti võib sellest laadingsruumist enesele ette kujutada, kui ütleme, et 1908. a. Hamburgist 78 878 väljarändajat edasi sõitis.

Üleüldse veeti 1907. a. merd kaudu 3 577 314 470 marga eest kaupade sisse, välja 2 802 218 090 marga eest, raudteesid ja jõgeid nõnda veeti ka määratu hulk kaupade sisse, mis siis merd kaudu enamasti jälle välja saadeti. Üleüldse oli Hamburgi sissetulek 66 400 miljonit marka, s.o. umbes samapalju, kui terve suurriigi eelarve välja teeb; väljavedu oli 5183 miljonit marka. Merelaevastiku oli 40 107 tehtud 7 253 983 810 marga peale, kuna laadingsruumide pankade rahaline läbikäik ligi 50 miljardit rubla

(97 715 miljonit marka) välja tegi. Vekslite arv üksi tõusis üle miljoni.

Nõnda näeme siis, missugune hiiglakaubandus selles vanas hansalinnas aset leiab. Üksnes suurem laevaselts, millest pärast poole veel kõneleme, Hamburgi-Ameerika liin, valitses 1910. a 165 merelaeva ja 225 muu meresõiduriista üle, kelle kogumahu tus umbes 950 000 reg. tonni on, ja vedas ühel aastal 400 000 inimest ja 6,3 miljonit kuupmeetrit laadungit 2456 ookeanireisil.

Nagu hiljutine suure "Imperatori" merrelaskminegi näitab, ei ole Hamburgi kauplus ja meresõit veel seisma jäänud, vaid tungib edasi.

Ka meie, väikesed popsid suure ilma kapitali hulgas, peame katsuma edasi rühkida. Ei tarvitse meie sugugi pead norgu lasta ja vaadata, mis mujal üksainus linn mereasjanduses tähendab; ei tohi ära unustada, et Hamburgi kaubalaevastik umbes pool kogu Saksamaa kaubalaevastikust on. Ka meil, väikestel meestel, on oma varandus, oma kallim pärandus, mida suurkapitalil ei ole: meie oma tööjõud ja raudne püüdmine, tahtmine. Kui ka suurkapital meid suretada tahab, siiski võime temaga küllalt võistelda, oma igapäevast leiba teenida, kui aga vähegi kokku heidame.

Eesti meremehed, laevaomanikud, ühinege!

MÕNDA VÄLJAMAA KOHTUREISILT

Meremehe saatus on kord niisugune, et ta päeva siin, teise muual vihib. Pole siis ka ime, kui õnnetuski teda laias ilmas tahab, iga kord ei oota – nagu juhtus kadunud Saaremaa parklaevaga "Bagona" – millal kaugelt reisilt koduranda jõuad, vaid oma vastuvõtmise asemel pead leidma külma haua.

Nõnda siis juhtus, et purjus Belgia mehed ühel ilusal suvisel ööl Hollandis meie saleda purjeka sisse jooksid ja nii õnnelt, et meie kolmemastiline ära vajus. Mehed pääsesid häda-vaast.

Meie hakkasid päris katsumused alles tulema. Kõigepealt on tarvis tulevaseks protsessiks oma seljatagust kindlustada. Kapteen peab püüdma kõik teha, et vähegi oma laeva katsuda päästa. See ei lähe aga korda, sest et järele meri midagi teha ei lase. Ta peab katsuma mereprotesti teha, sest enne oli selle tähtsus ligi pool suur. Praegu, rahvusvahelistel laevade kokkupõrkamistel, a. o. kui kokkupõrkavad laevad mitmest rahvusest (mitmest riigist) ehk võõrastes vetes on, ei ole mereprotest enam sunduslik (Brüsseli konventsioon 23. sept. 1910). Pea-asi on aga kahju-kohtu seal kätte saada, kus kahjusaajale kõige parem, ning katsuda oma nõudmis-summat kindlustada. Kahjuks on meie asendused sagedasti liig kohmetud asjale nõuga ehk muul teel ette tulema, ja siis peab muidugi kohalike maaklerite ehk advokaatide abil tarvitama.

Esimene tingimus on siin, et võõrast laeva saaks aresti alla panna. Väljamaal on seda võimalik kaunis kergesti teha (meil on see palju raskem). Muidugi tuleb meele pidada, et asjata arestimise korral, protsessi kaotades, selle laeva kulud ja kahjud maksta jäävad, mispärast ka arestimine küllalt asjatundmist tarvitab. Iseäranis selgesti tuleb see niisuguste protsesside

juures nähtavale, kus rahvusvahelised elemendid kokku puutuvad.

Päris otsustavaks teatavas mõttes oli arestimise-küsimus praegusel korral. Ehk küll kahtlane oli, kelle vetes õnnetus juhtus, kuid see, et Hollandi asjaajaja Belgia meeste teise laeva (kahjutegijat ei olnud enam sadamas) aresti alla pani, sundis neid teatud küllalt jätkuvat kindlustussummat sisse maksuma, ja sama arest oli otsustavaks, et protsess Hollandis, mitte Belgias, süütegija kodus, arutusele tuli. Hollandi kohtud leidsid, et ainult aresti läbi on nad asja oma jurisdiktsiooni, võimupiiri alla saanud, ja ei andnud asja kõige suurema agitatsiooni peale vaatamata, mis Belgia mereringkondades tehti, Belgia kohtute kätte. Kuid üksikute kohtute arvamused läksid lahku. Esimese järgu kohus arvas, et meie kaptenil, kelle nimel Belgia meeste laev aresti alla võeti, õigust ei olnud laeva eest välja astuda; ühtlasi arvas ka kohus, et kõik see asi tema alla ei käi. Kõrgem kohus aga tunnistas, Vene seadust silmas pidades, et kaptenil õigus on laadungi, laeva ja oma kahjude eest välja astuda, aresti õige olevat. Peale selle arvas ta asja Hollandi kohtu alla käivat. Kassatsioonikohus, kuhu vastane pool asja edasi viis, tunnistas asja küll Hollandi kohtute alla käivaks, sest et arest juba Hollandi suveräniteedi võimu esimest tarvitamist märkides Hollandi asjas huvitatuks tegi, kuid laadungi esindajaks ei tunnistanud ta kaptenit mitte. See viimane otsus on väga suure tegeliku tähtsusega laevasõidus. Hollandi kohalikud õigusteadlased kahetsesid seda sammu!

Kõige selle tüliga oli aga kolm aastat mööda läinud. Kas ei olnud ükskõik – lasknud siis asja Belgia kohtute kätte minna, et rutem oleks lõpule saanud? Kahjuks ei ole see sugugi nii kerge. Kõigepealt, kes garanteerib, et Belgia kohtud asja ilma pikema jututa oleksid otsustada võtnud? Kas seal ei oleks võinud niisama pikk rida arutusi aset leida? Kuid peaasi ei ole ka selles. Kui meie, Vene laeva-asemikud, selle vastu poleks vaidlema hakanud, siis oleksid Belgia kohtud vististi asja oma kätte võtnud, sest et kohtualune nende alam on. Kohtud ise ei ole ühesugused. Hollandis on mereasjad ka hariliku kodanlise kohtu käes, kohtuprotsess on

võimalikult pikk, aga kohtunike otsust peetakse siiski väga erapooletuks. Belgias on aga mereasjad kommertskohtute käes, mis kaupmeeste jne. esindajatest koos seisavad, mille poolt vähemalt meie laeva Hollandi asjaajaja mitte küllalt erapooletust ei lootnud, isegi arvan, et vastane pool väljamaalased on.

Nüüd aga tuleb pikka kohtukäiku uuesti peale hakata, et asja võimalikult lõpule viia. Kui veel meelde tuletame, et paljudes maa- (ka Hollandis) vana Prantsuse kodanlik kohtukord maksevad, mille järgi protsess ise pikaks venib (kõigepealt ühe poole tunnustajate ülekuulamine, siis mõne kuu pärast teise poole, siis paarikordsed vaidlused, siis edasikaebamised jne.), ning meeles peame, et isegi mereasjus kunstlikult tunnustajaid koos peab hoidma, vahel neile mitu kuud palka maksuma, siis mõistetakse kuni, kui rasked sellised rahvusvahelised protsessid on. Kõige pahem on aga see, et asi harilikult täiesti esimeste juhuslike kontraste asjaajajate kätte peab jääma, et omalt poolt sugugi mingi abi ega nõu ei ole. Puudub korraldus, mis vähemalt mõnegi näpunäite võiks raskel silmapilgul anda. Ma ei süüdistas sugugi väljamaa asjaajajaid; advokaadi eetika seisab seal tõesti kõrget ja mehed, kellega mul on tulnud isiklikult läbi käia (need on küll, pean tähendama, juba suuremad kuulsused olnud), on iga asja jaoks ära teeninud. Kuid see kõik ei suuda juriidilise asjaliku juhatuse tähtsust meie endi juures vähendada. Iseenesest mõista, et keegi meist hea meelega kohtuskäimist ei taha, kuid tema vastu peab valmistatama. Ning selles asjas on meie isegi suuremalt koolitatud kaptenid väga nõrgad. Juba neil tuleks enamat asjaga varemalt tutvustada. Siis nad ka teavad, kuidas asja nii ajada, et kohtu korral enda kaitseks välja astuda ja õnnetuse puhul nii talitada, et midagi neile süüks anda ei saaks. Nii just kapteni süüd, valed sammud ja eksitused on need, millest laevaperemehed vastutama peavad.

On kapten õieti talitanud, siis ei ole ka ilma otsas, kus vähegi kultuurimaa kohus olemas on, midagi karta.

Kõigepealt tahaksin ma ühe protsessi puhul, millest mul laeva-asemikuna väljamaal osa tuli võtta, hüüda: laevaperemehed, õigusteadlased, katsuge meie laevanduse rahvusvahelist

juriidilist omaabi korraldada! Kaptenid ja tegelikud sõitjad meremehed, õppige oma õigusi ja kohustusi täpipealt tundma, siis pole midagi karta. Poolikut tööd mereasjandus ei salli.

VÄINÄMÖISE TULEK

Vahe on küsimusi, mille üle meil nii palju vaieldud ja kirjutatud kui jaalõhkuja "Väinämöinen" üle. Ka teisel pool lahte on sama üle palju kõneldud.

Asi on nüüd lõpule jõudnud, "Väinämöinen" Eestile üle antud. Lühematigi paari sõnaga (astuti ühendusse, ja varsti sai teatavaks, et) meie soome sõbrad sellest ülevaatest selgusele jõuavad, et Eesti siin Soome suhtes kõige korrektsemalt talitanud, arvestades võttes meie kõige südamlikumad vahekorda ning vajadust kaitsta omaenese õigusi.

Veebruarikuu lõpul 1918 jõudis Vene laevastik jäälõhkujate "Volõneta" (praegune "Väinämöinen") ja "Jermak" saatel Tallinnast Helsinglasse. Olin juhuslikult neil päevil ka seal, kuhu teatavasti kodumaa üle saama tulid Porist, kus meie välisdelegatsioon, peale hr. Tõnissoni, laeva ootas, et Rootsi ja edasi sõita. Häätsin oma tuttavad meremehed üles, kes kodumaalt tulnud, ja kutsel sidemed laevastikus. Selgus, et venelased veel ei kaotanud lootust Tallinnasse tagasi minna, vähemalt Tallinna tugevasti pommitada, mis neile väga kerge oli. Siis hakkas meie meeste poolt kavatsuste tegemine, kuidas sellist õnnetust nurjata. Loomulikult pöördus tähelepanu nende laevade peale, kelle abil üldse võimalik oli talve ajal jääs liikuda. Õnnekombed olid meie suurema ja sel ajal paremini korrasoleva laeva "Volõneta" kapten (Juhnevitš) ja juhtivad ohvitserid (tüürimehed Arg ja Lepni) ning suur osa meeskonda eestlased ehk Tallinnaga seotud. Kõneldi pealegi, et ta väga kahetsenud, et teda Eestile ei saanud jätta. Nendega astuti ühendusse, ja varsti sai teatavaks,

¹ Langellates sulgudes paikneb ajalehes ekslikult trükitud vale rida, mis natuke aja pärast – oma õigel kohal – kordub. (Toim.)

et "V." mingil tingimusel sõjalaevu Tallinna purustama ei vii. Kui muid abinõusid ei ole, tehtavat laev sõiduvõimetuks.

Seal tuli juhul appi. Soome valgetel oli vaja punaste käes olevast Helsingist kuidagi välja pääseda, et ühendust luua sakslastega, kes Tallinnas. Nendega otsustati läbi rääkida, et asja paremini läbi viia. Grupp meie ärimehi ühes meie riigimeestega eesotsas, kadunud L. Simsivart ja kapt. Loosberg võtsid asja ligema korralduse endi peale. Varsti oli ka nõu täidetud. Soome valgekaartlased võeti lootside nime all laevale, merel võeti meeskonnal sõjariistad ära, ja kapten juhtis laeva Tallinna.

Kuna sel ajal veel Soome ja Vene vahel sõda ei olnud, vaid ainult kodusõda valgete ja punaste vahel, "Volõnets" aga kahtlemata vormiliselt erapooletu riigi – Vene – omandus, siis ei saa laeva sisuliselt kuidagi Soome sõjasaagiks pidada, iseäranis kui laeva valdamise eellugu silmas pidada.

Laeva valdamisel oli määratu tähtsus Soome kodusõja käigu peale. Tema abil oli võimalik Saksa abivägesid punaste seljaga maale saata. Ka meie sõja ajal oli temal suur tähtsus, sest ta võimaldas meie abivägede õigel ajal siiajõudmist.

Kuid meil ei ole iialgi instinktiivselt "Väinämöist" Soome sõjasaagiks peetud, just sellepärast, et meie inimesed ise valdamise looga tihedalt seotud. Sellepärast on loomulik, et kui rahulepingu tegemisel laevade asja arutati, siis nende laevade nimekirjas, mille peale Eesti pretendeeris kui laevade peale, mis 24. veebruaril Tallinna sadamas, ehk sakste maalviibimise ajal sinna tulid, oli ka "Volõnets-Väinämöinen".

Meil oli tõesti teada, et "V." sel ajal Soomemaal oli. Kuid meie arusaamise järgi see ei keelanud "Väinämöise" meile-kuuluvust rahulepingusse üles võtmast, sest meie arvates oli kindel, et venelased omi laevu Soome ei jäta, ja nende hulgas ka "Volõnetat" välja nõuavad. Meile näis, et meile ega Soomele mingit kasu pole, kui laev Vene kätte läheks. Kuid meeoleolu oli niisugune, et venelased võrdlemisi kergesti nende käes mitteolevaid laevu meile lubasid. Miks siis mitte ka "Volõnetat" meile antavate laevade nimekirja panna? Sealjuures olime kindlad, et mingit tulli Soomega tulla ei saa, nagu ka teiste riikidega, kelle käes meie

laevade järgi mõned laevad olid. Pealegi oli see ainult kohustus Vene poolt, ja ei pannud Soomele ühtegi koormatust peale, ega halvendanud milleski Soome seisukohta Vene suhtes. Peaks Soome-Vene lepingus Vene laeva Soome jätma, pole meil midagi muud käest nõuda. Isegi mitte Vene käest võib-olla, sest Vene ei võtnud ühtegi kohustust enda peale meile kätte muretseda laeva, mis rahulepingu art 11. ära tähendatud ja eriliselt osaliselt, sel korral käes olnud andmete põhjal nimepidi üles loetud. Sellest on näha, et meie venelastega midagi salajaselt ei ole talitanud, vaid et "Väinämöinen" meile kuulub rahulepingu avaliku art 11. teksti põhjal.

Pean tarviliseks "Uusi Suomi" märkuse peale konstateerida, et meie rahuläbirääkimiste ajal Soome välisministrit Tartus ei olnud, ja tema läbirääkimiste üksikasju teada ei võinud, nagu meie välisminister ei seganud end Soome-Vene rahulepingu sõlmimisse, mis muuseas avaldus ka selles, et meie poolt ühtegi protesti ega sooviavaldustki ei olnud "Väinämöise" saatuse asjus, eriti, et Vene Soomele teataks, et laev juba meie omandusse tunnistatud, ja sellepärast teda Vene laevade nimekirja ei tule võtta, nagu ta Vene-Soome rahulepingus, vaid et tema Soome poolt otse Eestile üle tuleks anda. Olgugi et selline sooviavaldus ehk diplomaatiline meeldetuletus kõigiti korrekt ja kohane oleks olnud.

Tegantjärele näib, et see üleliigne delikaatsus isegi viga oli, sest kui meie poolt omal ajal selline sõbralik meeldetuletus meie rahulepingus määratud õiguste kohta oleks tehtud, oleks kõik järgmine sekeldus ära jäänud. Mõnigi teravus vennasrahvaste vahel oleks ütlemta.

Meie passiivsus näitab aga selgemini kui kõik muu, et meil mingit salamõtet ei olnud rahulepingu tegemise ajal "Soome seljaga salajaast kaupa venelastega Soomele kuuluva laeva kohta läbi".

Kui aga sellistel tingimustel Soome-Vene rahulepingu järgi Soome kohustatud oli laeva Venele välja andma, ja meie siin andis õigused ette tõime, mis on siis selles mittekorrektset? Kui mõelduaväärsel kokkusaamisel Litvinov-Holsti-mina veebruaris

1921 välisministri korteris kokku lepitati, et Vene käsu annab laeva kohe ja otse Eestile välja anda ja millele Vene sellekohane noot 3/3 järgnes, kas ei olnud see otsekohene poliitika Soome suhtes? Ja kui Soome valitsus enesel arvas raske olevat seda tähta, et mitte oma huvisid ärevatel aegadel panna kaalu peale, olgugi, et Soome laevu Vene käes palju vähem oli kui Venel Soomes, ilma "V-ta", kas siis Eesti valitsus ei katsunud Soomest aru saada ja teravusi ära hoida, olgugi oma õigusi toonitades? Kas Soome kaubandusminister, kes detsembris 1921 siin käis, ei pidanud lõpuks siiski tunnistama, et meie nõudmine õiglane, olgugi et temal sisepoliitilistel põhjustel võimatu nõus olla laeva meile üleandmisega? Meie pidime uuesti jälle seletama oma õigusi ja nõudma nende täitmist. Soome valitsus aga vaikis ja hea-naabruse pärast ootasime, millal sisemised olud lubavad Soomele tema kohustust täita.

See vaikimine ja ootamine ei olnud meile sisepoliitiliselt olgugi kerge. Tuletage meelde neid atakkisid, mis isiklikult sel puhul minu vastu sihiti, olgugi et väga väljapaistvad meie juristid eitavad meie juriidilist õigust Soomele laeva väljaandmist nõuda. Kui aga Soome oli teinud Venega 12. augustil s.a. kokkuleppe laevade vahetamise korra kohta, mille järgi "V." Venele pidi välja antama, pidas Soome valitsus võimalikuks Vene nooti arvesse võtta, kes laeva käseb meile välja anda. 23. augustil kirjutas [Soome välis]minister Enckell venelastele noodi, et ta nende 3. märtsi 1921. a. soovi kohaselt laeva meile välja annab, mida venelased nii seletasid, et Soome kahtleb, kas ta ilma uue käsuta laeva meile veel välja võib anda. Ja juba järgmisel päeval, 24/8, tuleb Vene esindajalt protest, kus ta laeva Venele väljaandmist nõuab.

Kui seni vaielda võis, kas meil on Soome käest õigus laeva nõuda, kadus sarnane kahtlus 23.–24. augusti nootide vahetamisega, mis mõlemad meile teada anti. Meie omandusõigus laeva kohta oli ka Soome poolt tunnustatud, samuti tema nõusolek laeva meile üle anda. Et aga samal ajal mitmesugused jutud seltskonnas liikuma hakkasid, nagu ei saaks meie oma laeva venelaste käest kätte, vaid et teda tahetakse Petrogradi sadama

läbi hoida, meile mõnda vastutasu pakkudes – õnneks ei olnud neil juttudel tõsist alust, nagu pärastine Vene valitsuse lojaalne tegevus laeva väljaandmisel näitas – siis ei saanud valitsus ka enam rahulikult ootajaks jääda. Kuna välisminister Enckell 26.–27. augustil Tallinnas välisministrite nõupidamisel viibis, siis sai meie valitsuse tõsist seisukohta selgitatud. Seisukorrast aru saades pani ta Helsingisse tagasi jõudes segakomisjoni otsustama, et laev juba 30. augustil kell 9 venelastele välja antakse, mille peale venelased vastasid surveähvardusega, ultimatiivselt "Väinämöise" neile väljaandmise tähtajaks määrates 1. septembrit. Küsimus oli Vene poolt prestiiži alusele seatud, mis rahvusvahelises elus üks kõige raskematest probleemidest.

Et Soomet sundida laeva seni oma käes hoidma, mis meile lisatagatist pakkus puhtjuriidilisel alusel, kuni meie keerdküsimuse otseselt Venega oleme ära õiendanud, pidime meie Soome ajutiselt kahe surve vahele asetama. Ja kiires korras, 30. ja 31. augusti jooksul võeti ka meie poolt terve rida aktiivseid diplomaatilisi samme ette, sanktsiooniga anda kogu asi rahvusvahelisele kohtu kätte, mille sihiks laeva Helsingis hoidmine. Diplomaatiliste läbikäimiste lõpetamist ei ole iialgi mõttes olnud. Samal ajal aeti asju nn. erateel väliskomissariaadiga Moskvast, kes väga teravat tooni tarvitas. Kuid meie kindel talitamine andis Soomele võimaluse Vene survele vastu panna. Endist valitsust ja mind on süüdistatud, et aktiivsete sammude läbi meie olla oma vahetuse Soomega halvendanud. Meie teadmise järgi ei ole "Väinämöise" vahejuhtum vähemalgi määral meie poliitilisi vahetusi halvendanud, vaid ümberpöörduvalt: meie vastastikune läbikäimine ja sõprus on tugevnenud. Kuid kes tahaks kahelda, et neil sammudel "Väinämöise" kättesaamiseks otsustav tähtsus oli?

Septembri algul juba selgus, et Soome enne asja selgitust laeva ei meile ega Venele välja ei anna, kui ka, et Vene oma 24. augusti nõudmisest, mis prestiižiküsimuseks saanud, ei loobu. Et meie ei võinud sel ajal oma nõudmistest loobuda, kuna Moskva meile tarvilit selgust laeva üleandmise kohta ja aja kohta anda ei tahtnud. Asja surnud punktist üleaitamiseks sõitsin

valitsuse ülesandel väljamaale, kus läbirääkimistel Litvinovi ja Tšitšeriniga alus pandi "Väinämöise" lahendamisviisile, mille järgi ta Litvinovi siinolekul meie kui kahe kauaaegse kaastööliise vahel Eesti-Vene suhete korraldamisel viimase aktina korraldati.

Nüüd on "Väinämöinen" käes. Ootame teda Tallinna. Liig kaua ja pikisilmi on teda oodatud. Olgu tervitatud ta tulek ja suure tüliõuna lõpp.

Ja loodame, et ta kelleski kibedust järele ei jäta.

MEREMEHED EESTI RIIGI ALGUL

Mõeldusid suure tõusuga Eesti Vabariigi kümneaastase juubeli pidupäevad. Iga ringkond tuletas õigusega meelde, mis tema on teha katanud meie vabaduse kindlustamiseks – vaikisid vaid meremehed.

Sellepärast võtsin heal meelel vastu lugupeetud kapten Gustavsoni kutse kirjutada "Laevandusele" – sellest, mis tean meremeeste osast Eesti riigi rajamisel.

Hagu teada, on meremees see, kes kõige rohkem kokku puutub teiste rahvastega, ja kes oma igapäevases töös kergemini näeb riigist teise jõuab kui kuivamaa mees oma talust naaber-külasse. Marnasel rahvusvahelisel tegevusalal õpib meremees, vandes oma rahvuslippu laeva ahtris, otseselt tundma oma riigi väärtust ja võõra võimu raskust. On koduriigi nimi hea, on selle esindajad väljas kaptenile ja madrusele ustavaks sõbraks ja aitajaks, nõumeheks, mitte ainult karmiks ülemaks, on laevast märksa kergendatud. Ning, olles kodumaalt kaugel, õpib ta tundma oma isamaa kallidust, armas kodukolle püsib kaugel anistasena silmis ning lööb lõkkele rahvuslik uhkus. Sellepärast on meremees oma loomu poolest alati tuline isamaalane ja rahva-vabaduse armastaja.

Et ole siis kellegi ime, et siis, kui täis sai meie kannatuste mõõt "rahva-vangimajas", meie meremehed Eesti iseseisvuse mõtte toetajate ja vaimustatud võitlejate eesrinnas seisis. Eks olnud meremees kapten Johan Pitka see, kes juba 1917. a. revolutsiooni ajal asus meie relvastatud jõu organiseerimisele, toetades Eesti rahvaste formeerimist küll isikliku hoolega, küll majandusliselt. Ning eks olnud tema see, kes kodanlist omakaitset õhutas ja korraldas, kõnelemata tema määratutest teenetest pärast, 1918.–19. a. ajaks merejõudude organiseerimisel ja juhatamisel.

Ja kui Maapäev* oli ennast kõrgemaks võimuks tunnistanud ning Maapäeva vanematekogu otsustanud iseseisva vabariigi välja kuulutada, siis leidis vist küll esimene avalik rahvakoo-olek iseseisvuse toetuseks aset just meremeeste keskel – Käsmu seltskondlikus majas 5. jaan. 1918. Vaatamata ränkadele lumetormidele oli meremeeste seltsi ruumikas saal inimesi puupüsti täis. Ja ma ei mäleta suuremat vaimustuse tõusu kui sel hilisel õhtul meie ilusamal ja huvitavamal rannikul, niipea kui Eesti iseseisvust elada lasksin. Et see ainult möödaminev vaimustuse hoog ei olnud, näeme sellest vaimustusest, millega kadunud J. Vilmsi ja A. Jürgensi Soome-sõitu korraldati, ning kuidas kaptenid mitte ainult oma vara ei andnud, võõrast sõjavõimude viha hädahtu enese peale tõmmates, vaid kuidas liht rannamees A. Rünk oma saatuse vabatahtlikult sidus rahvasaadikute omaga. Ta päris selle eest küll krooni – kuid märtrikrooni, oma elu andes isamaa eest.

Eesti välissaatkond sõitis välisriikidesse juba jaanuaris 1918, mina isiklikult lahkusin Petrogradist 1/14. veebruaril. Siis oli õhkkond küll äärmiselt terav, kuid sündmuste käik veel tume. Mõni päev hiljem marssisid Saksa väed aga meie mannermaale. Mis Tallinnas sünnib, sellest polnud meil, välisesindajatel, kes alles Soomes viibisime, vähematki aimu. Ei mingit teadet Päästekomiteest või manifestist. Alles siis, kui Vene laevastik Tallinnast Helsingi ilmus, saime esimesi teateid meremeestelt. Kõige pealt teadsid kadunud kapten V. Horst ja kapten Busch tõenda da, et Tallinn on terveks jäänud, mis meile suurt lohutust pakkus. Kapten J. Loosberg, tüürimehed M. Piigert ja Tiitus olid paar Päästekomitee käsku kaasa toonud. Kuid nende hulgas ei olnud ei manifesti ega uue valitsuse koosseisu. Ka laevadele oli see teade saatmata jäänud. Meremeeste jutustused, ühenduses Petrogradi ja Soome Vene lehtede sõnumitega, kus Eesti enamlased oma teguviisi kaitsta püüdsid, said selleks aluseks, mille põhjal välisdelegatsioon kuni juunikuuni 1918, mil saime mani-

* (Eesti) Maapäev oli Eestimaa Kubermangu Ajutise Maanõukogu mitteametlik nimetus. (Toim.)

festi tehati, välisriikidele meie vabariigi väljakuulutamisest in-
formatsiooni üksikasjades andis.

Ma ei hakka kõnelema siin neist sammudest, mis astusid Helsingi jõudnud Eesti meremehed, et ära hoida enamlaste laevade ülestõus Tallinna alla tulemist ja tema pommitamist. Vastavad kokkuvõetud kavatsused läksid hiilgavamalt täide kui arvata võisime, suurel määral küll sellepärast, et korda läks luua kontakti meie ärimeestega ja Soome "valgetega".

Vaidi hiljem – kaugel kodumaalt, uduse Albioni pinnal, aprillil 1918 meie, esimesed saadikud, jõudsimme sinna kui linnud oma peal. Kodust kaasaantud raha jätkus parajasti reisiks. Maale tulles oli juba vaja kuidagi teisalt toetust leida. Esimesena aitas välja vara mulda varisenud Johan Linde asutatud laevastik, kelle palvel meie praegune aukonsul Leithis mr. N. Ellingson esialgse summa välja pani. Kuid elu kallid, ülesanded määratud. Varsti on uusi tulusid vaja. Kodust neid saada ei ole, sest varad väed käsutavad maal. Kuid usku ja lootust on palju.

Seal tutvume ühel ilusal päeval Soome meremisjoni juhataja mr. Bjöblomiga, kes mind tingimata Liverpooli kutsub: tahtvat korraldada Eesti tutvustamise koosolekut. Peale selle olla seal hulk Eesti meremehi, kes väga paluvat mind tulla neile kodumaast kõnelema. Mai keskel 1918 sõitsin siis Liverpooli. Meie praeguse Manchesteri aukonsuli mr. James Caro juhatusel leidis suur kontsert-miiting aset, kus kõnelesid Eesti rahvast ja riigist mr. Bjöblom ja mina, ning mängis eesti rahvaviisisid – E. Bormus. Leidsime mitte ainult suurel arvul kokkutulnud eestlaste, soomlaste ja lätlaste, vaid ka inglaste eneste poolt soojat vastuvõtu. Peale üldkoosolekut kutsusid meremehed mind Soome meremisjoni, meie meremeeste tõsisesse vennalikkusse, pikemalt jutustama, mis sünnib kodumaal. Sest ajast aegade, mil Venes enamlus võidule pääses ja nende juhatamisel olid laevad inglaste poolt valdamisele võetud, olid eestlased, kaptenid ja meremehed, sunnitud elama maal.

Leidsin eest mõnikümmend meest. Jutustasin kõigest, mis sündinud ja millest ise kuulnud, suurelt osalt just meremeeste kaudu. Kuulati, sagedasti pisar muidu meretormides karastatud

silmil. Julgustasin – rasked on ajad, kuid õigluse võit on kindel. Vaja ainult hoida pea püsti. Küsiti – kuidas siis saatkond end nii rasketel oludel ülal pidada suudab. Kõnelesin, kerge ei ole, väljavaateid ka mingisuguseid, kuid eks julgete päralt ole võit, ja et ikka hädta ei jää: kui muidu ei saa, eks lähe siis “tööle” ajutiselt. “Teie olete mu rahvas ja parlament – sellepärast jutustasin ka otsekohe, kuidas seisukord mitmeti väga raske” – lõpetasin jutuajamise. Ei ühtegi palvet toetuseks ega manitsust.

Olime mr. Sjöblomiga läinud tema tuppa, seal teatatakse, et mõned meremehed tahtvat minuga veel kõnelda. Tuleb sisse tüürimees Flink, tuleb kapt. J. Laredei, kapt. Kuldner, kapt. Jürgenson, Altenbrun ja mitmed madrused. Nood olevat otsustanud pakkuda mulle saatkonna kuludeks raha laenuks, igaüks oma jõudu mööda. Vastasin – ma ei või neile ju ühtegi kindlustust anda, et nad raha tagasi saavad. Sakslased on kodumaal võimul, sõda kestab edasi, kes teab, kuidas ja millal ta lõpeb, ning kas suudame niipea oma rahvavalitsust jälle jalule seada. Isiklikult aga vastutada ei suuda – olen kõik kaotanud Venemaal, mis mul omal oli, ja nüüd täiesti vaene mees. Nagu ühest suust, sain vastuse: “Teame kõike, mis ütlete. Kuid peaks kaduma meie rahvavabadus – kadugu see raha. Nüüd oleme meie siin teie ainuke toetus, ja meie anname, mis võime.”

Selline vaba algatus ja avameelne ohvrivalmidus liigutas mind väga tol pilgul, ning on jäänud üheks ilusamaks mälestuseks kogu minu elus. Esimesena pani tüürim. Flink sada naela lauale, temale järgnes kapt. Laredei, kes pärast minu alaliseks rahaministriks sai ning tuhat kakssada naela saatkonnale laenas, sellest suure summa pärast maha kustutas; rohkesti oli vähemaid summasid – isegi mõningaid šillingeid. Andsin neile kõikidele väikese lihtsa kviitungi vastu. Suurem osa meremehi on nüüd omad rahad riigilt tagasi saanud, kuid mitmed ei ole seni tagasimaksmist nõudnudki, muuseas ka esimene andja tüürim. Flink. Saatkonna tegevus oli rahaliselt pandud tugevale alusele. Ja kui meie välissaatkonna tähendust, eriti Londoni esinduse tööd meie rahva saatuses kõrgelt hinnatakse, siis võib iga meremees õigusega ütelda: ka tema on seda tööd teha aidanud.

Ehk kui väga raskel tunnil – Saksamaa rahu palumise päeval – sügisel 1918 mind, kes ma haigust üldse ei tunnistanud, Londoni kuri influentsa meelemõistuse kaotamiseni maha voodis surus, siis leidsin enda kõrval jälle julgustava kange meremehe, alaliselt eluröömsa kapt. Laredei* käe. Paari päeva järel sain jälle

Kas ei tea seda osa, mis meie meremehed-kaitseliitlased – kapt. Treilmann jt. – mängisid Tallinnas 1918. a. detsembris, kui nad vaenlastelt linalaevad kinni võtsid, kuidas neidsamu laeva kaptenid Pahlberg, Veltbach jt. miinidest üle külvatud Balti merelt Inglismaale töid ja meile nii vajalikku välisvaluutat muretsesid – ja mitte vähem kui Moskva andis toetuseks Eesti “Häukogudele”. Ja eks olnud tüürim. Tiituse ja teiste julgus ja miiniväljade tundmine, mis võimaldas laevaühendust vähesaaga algusest peale jalule seada. Või kas ei tule lugeda kõrgema nende lootside teeneid, kes Briti laevastiku 12. dets. 1918 lüües Tallinna töid. Ma ei kõnele siin neist meremeestest, kes aktiivselt vabadusvõitlusest osa võtsid ja oma nimed auga jäävatalt kirjutasid meie iseseisvuse ja mereväe ajalukku.

Ma võiksin lõpetada. Meremeeste osa meie vabaduse võitluses on suur. Kõiki nende tegusid üles lugeda on võimatu. Tahaks teha vaid ühe märkuse veel: kindral Laidoner kirjutas juubelpühastuste puhul, et kõige raskem aeg vabadussõjas olnud aprilli lõpp ja mai algus 1918. a. Muuseas olnud otsa saamas kõik varustus. See puudus oli meil tol ajal teada Londonis. Oma sõjavarustuse abiga leitn. Sinisoffiga tegime kõik mis võimalik, et saada vajatud moona. Viimaks saime lubaduse: kuid ära viima oma varustuse oma laevaga. Võõraste laevade prahtimiseks puudus raha, ja mis peasi – polnud usaldust. Meie saatustihkeks anneks tuli Inglismaale Joh. Linde laev “Ellind”. Tema Inglise kaasanik Ellingsen oli kohe valmis meile laeva andma.

* Kui Ants Piip oma raamatus “Tormine aasta” (1934) eesti meremeestega seotud mälestusi uuesti kirjeldab, tuleb tal lisada: “...kapt. Laredei, keda nüüd ei ole enam elavate kirjas, kuna ta jäljeta kadus oma a/l “Liro’ga” Balti meres 1901. a.” (Toim.)

Laadisime väärtuslikuma varanduse peale. Kinnitada seda ei olnud raha. Ja mis see aitakski: asemele sõjariistu ikkagi kusa-gilt ei saa. Kutsusin siis "Ellindi" kapteni hr. Jürgensoni enda juurde. Seletasin, mis tähendus tema laevakoormal meie vabadusvõitluses. Palusin laeva hoida kui oma silmatera. Viia maku-ku mis maksab tervelt see koorem Tallinna. Kapt. Jürgenson töötas. Ja ta täitis hiilgavalt oma ülesande. Vēata ja kiiremal-kui arvata võis oli "Ellind" Tallinnas. Ja meie sõjakangelastel varustust ja moonu küllalt.

Kõige selle pärast loen ma meie meremehi Eesti suuremate vabadusvõitlejate hulka. Sarnasteks võitlejateks ja ustavateks on nad senini jäänud – isegi need, kes olude sunnil meilt ajuti-selt võõrsile veerenud. Sest kui 1. dets. 1924 sündmustest teated kaugele Ameerikasse jõudsid – kirjutas üks meie seal asuv va-nem kapten, et tema elu olla jälle kodumaa käsutada.

Au, kellele au tuleb anda. Kestku sama vaim edasi meie mere-mehis.

BRITI LAEVASTIKU TULEK TALLINNA

Briti laevastiku Tallinna jõudmine 12. dets. 1918 tähendas kahtlemata suurt poliitilist pööripäeva, ja esijoones Eestile. Kui inglise laevastik ei oleks 1918. a. detsembris tulnud Tallinna, oleks meie maa ja rahva saatus kujunenud küll sootuks teisiti, kui ta praegu on, – meie oleksime sattunud enamluse keerises-sse. Ja ma arvan, et ka teiste Balti riikide saatusekäik oleks siis olnud teine kui nüüd," on kord ütelnud kindral Laidoner tema aastajale.¹

Umbes sama toonitab ka F. Kull: "Millise juuksekarva küljes Eesti saatus siis küll rippus! Arvatavasti poleks ilma inglaste abita enamlastest tol korral suudetud jagu saada, sest puudus ju igasugune vastupanu võimalus Vene laevastikule."²

Teiselt poolt oli sellel sammul ka määratu välispoliitiline täht-sus, mille kohta mina ise märkisin tol ajal oma päevikusse: "Uus ajajark Ida-Euroopas on reaalselt alanud. Briti on jala Balti mere rannale maha pannud. Sealt ta juba ennast praegustel tingimus-tel ära tõrjuda ei lase, ja meie saame teda siin igatviisi toetada."

Ei kordunud, õnneks, kartus, et välisabi hiljaks jääb, nagu aastat 1843. Ja kuigi laevastik oli vaid merel, sõjariistu saime küllaldaselt, mehi ju omal leidus. Balti rannikul algas uus elu, mis Briti laevastik tuli sedakorda Tallinna toetama eesti rahva vabadusvõitlust, mille tähtsus seda väljapaistvam, et vaevalt kümme aastat varem (9. juunil 1908) sama laevastik ka Tallin-na külastas, kuid tol ajal Vene ilmariigi võõrana, kuningas Ed-ward VII ja tsaar Nikolai II kokkusaamisel.

Arusaadavalt selline sündmus oli võimalik vaid vahepeal lõppe-nud maailmasõja läbi loodud Euroopa rahvusvahekordade põh-jaliku muutuse tõttu, kus kokku varisenud kõik kolm Euroopa keisririiki (Vene, Saksa, Austria), ning kus senini rõhutatud rahvad

said enesemääramise õiguse, nende hulgas ka Eesti, kes nagu imelind fooniks muistse omariikluse tuhast noorendatuna uuele iseseisvale elule ärkas. Sarnasest saatuse keerdkäigust ei võinud siiski keegi unistada Eesti riikluse hälli juures aasta varem, kui 28. nov. 1917 E. Maanõukogu kuulutas end kõrgema suveräänse võimu kandjaks.

Ei ole võimalik tänasel 15-aastasel tähtpäeval jälgida üksikasjalikult selle ajaloolise sündmuse arenemiskäiku: see ootab kannatlikult veel oma historiograafi. Siin vaja aga ära tähendada, et laevastiku saatmine Tallinna Briti valitsusel ei olnud kaugeltki kerge. Ja kui ta seda tegi, siis sügavast sümpaatiast vabaduse eest võitleva eesti rahva vastu. – Õigus, küll kõneldi juba oktoobris 1918 Pariisis Eesti esindajatega Eesti kaitsest rahvusvahelise garnisoni abil võimaliku enamlaste sissetungi vastu, kui sakslased peale sõjategevuse varstist lõppu on sunnitud lahuma Baltikumist, nagu ise nõudsi. Küll sondeerisid meie esindajad samal ajal pinda Skandinaavias relvade ja vägede saatmiseks Eestisse, kuna Briti lubas 1. nov. 1919 neile riikidele antud relvad asendada omadega ja kiitis heaks vägede saatmise. Kuid need jäid vaid headeks kavadeks.

Alles siis, kui peale mõnda aega kestnud suusõnalisi läbirääkimisi meie esindus pöördus Londonis 19. nov. 1918 Briti Majesteedi valitsuse poole palvega saata Eesti toetuseks laevastik Tallinna, anda kuni 50 000 mehele relvi ja varustust, saata esialgu ka 6000 meest, ning läkitada meie nälgivale rahvale toiduaineid ja majanduslikku toetust, võttis asi kindla pöörde. Nüüd ei olnud sõjalist toetust vaja üksnes riigi siseorganiseerimiseks, vaid välisvaenlase tagasi tõrjumiseks, kuna 18. nov. 1918. a. Bresti rahuleping oli lõplikult tühistatud.

Ning juba 20. nov. 1918 nõupidamisel Briti välisministeeriumis ütlesid lord Cecil ja admiral Fremantle, et laevastiku saatmise võtavad kaalumisele, samuti ka varustuse andmise, toetusküsimus tuleb arutlusele eraldi, kuna aga kol. Kisch sõjaministeeriumi nimel teatas kohe, et sõdureid nad saata ei võid, seda ei luba avalik arvamus: sõdurid on mobiliseeritud vaid sakslaste vastu, mitte mujale saatmiseks.

Varsti alanud enamlaste pealetung kiirustas kaalumist, kuid meie esialgne sunnitud "koostöö" sakslastega (Winnigi leping: Narva all 22. nov. löid sakslased enamlased tagasi) ja teatud määral ka Pihkvas sakslaste loal ellukutsutud Põhjakorpusega raskendasid Briti valitsuse otsust.

Arvame siia juurde Balti mere ülekülvatuse miinidega, jutud enamlaste laevastiku (ühes arvatud 3 lahingulaeva) väljasõidust Rooma lahte, Eesti sisekorra puuduse, vaba mobilisatsiooni ebaõnnestumise, *Landesrat*i esindajate poolt meie süüdistamise enamlaste, Briti sõjaväe loomuliku sõjatüdimuse, patsifistide agitatsioon, Vene interventsiooni vastu, valgevenelaste agitatsiooni Balti riikide iseseisvuse vastu, teiste liitlaste ükskõiksuse – ega needki tegurid ei kergendanud Briti valitsuse jaatavat suhtumist. Mis sellest, et päev-päevalt sai korratud meie lojaalsust Briti sõja raskeil päevil, enamluse hädaohtu, rahva häda ja nälga, enamlaste laevade nõrkust, seda nii välisministeeriumis, admiraliteedis, sõjaministeeriumis ja isegi peaministri juures.

Kuski Briti valitsus andis käsu oma laevastikule sõita välja 27. nov. 1918 Firth of Fourth'ilt Liibavisse, kuhu jõuti juba 1. dets. Laevastiku energiline juht admiral Sinclair sai käsu sõita saata Tallinna, millal aga võimalik. 2. dets. 1918 saadeti Grangemouth'ilt välja varustuslaev "Princess Margaret" relvadega Eesti jaoks, viies kaasa ka hr. M. Martna. Kuid "Cassandra" kukkumine ujuva miini läbi ja 12 vahva meremehe surm 6. dets. 1918 Hiiuma rannas ähvardasid katkestada algatatud aktsiooni, sest "ega admiraliteet või rahuajal uputada oma uut laevastikut Balti meres". Ja laevastik pöörduski tagasi Kopenhaagenisse. Oli vaja nähtavasti välisministeeriumi energilist vaheleastumist, et "Briti oma poliitikat mõne õnnetuse pärast ei muuda". Ning laevastik sõitis 8. dets. 1918 uuesti Kopenhaagenist välja Liibavi, kuhu meie omalt poolt õnnetuste ärahoidmiseks lubasime sinna saata vastu miinivälju tundvaid kogenud lootse.

11. dets. 1918 jõudsidki Liibavisse meie lootsid ja nendega koos kindral Laidoner – tol ajal veel kolonel, veendes admiralit, et see vaba. Samal öhtul sõitis Briti laevastik Liibavist välja ning 12. dets. umbes kell 3 olid Briti laevad Tallinnas.

Õhtul kell 7 olin oma igapäevasel visiidil admiraliteedis Londonis. *I have good news for you: the fleet has arrived in Reval, 3 cruisers, 9 destroyers* – Mul on hea sõnum teile: laevastik on Tallinna jõudnud, 3 ristlajut, 9 *destroyer*'it [hävitajat] – nende sõnaga võttis nüüd mind vastu vana auväärne admiral Fremantle, merestaabi abijuhataja. Kiidab admiral Sinclairi julgust. Arvab, et nüüd kõik hästi. "Kui võitsite Bojanquet' (uue Briti konsuli) usalduse, siis riistad teie meestel ka käes," lisab ta juurde.

Mis edasi sündis, on siseajalugu: tõusis meeoleolu, ebaõnnetus mässukatse, kaitsti meie pealinna ja võeti kinni kaks Vene hävitajat, mis kingiti pärast meile.

Suur-Briti aitas Eesti jalule!

Ei petnud selle maamehe instinkt, kes Virumaal, kuulates Seckendorffi sõnu hüvedest, mis Eestile andvat tema majanduslik ühtekuuluvus Saksaga, kindralile vastas vahelehüüdega: "Aga mis siis saab, kui Inglismaa tuleb?" – Kõneleja vaikis. Nüüd oli see täide läinud.

Veendunud äratundmises Briti laevastiku otsustavast osast meie vabadusvõitluses, mälestagem täna neid kangelasi, kes oma elu meie eest jätsid Balti mere külmades voogudes.

Briti maailmariik võib olla kindel, et Eesti ei unusta iial oma sõpru, kes temale appi tulnud raskeil päevil.

LAEVAD

1. Märgata. Laev (*Schiff, ship, korabl* ehk *sudno*) on iga alus, mida kasutatakse sõiduks veel reisijate ja kaupade veoks ärilisel otstarbel. Laev on alati varanduste kogum, mis koosneb laeva keha (*korpus, hulk* ehk *hull*) ja päraldistest. Kaubalaevade omanduse ja vastutuse seaduse järgi laevapäraldisteks loetakse mõttes loetakse kõik laeval olevad asjad, mis laeva kasutamisel püsivalt tarvilikud (§ 5). Laeva päraldisteks loetakse ka materjalsete kahjude eest, mis tekkinud laevale pärast reisi algust ja jäänud parandamata: b) nõuded kontributsiooni-osamaksude suhtes, kuivõrd viimased olenevad materiaalistest viigastustest, mis tekkinud laevale pärast reisi algust, ja jäänud parandamata. Päraldisteks ei loeta kindlustussummasid ega hüvitaalset preemiaid, abi- ega toetusrahasid (§ 11).

Õiguslikult on tähtsad kaubalaevade järgmised liigitused: a) rakendusala, b) liikumisjõu ja c) sõidupiirkonna alus, samuti ka d) suuruse, e) ehitusmaterjali ja f) omavahendi järgi. Need jaotused evivad tähtsust peamiselt juht- ja meeskonna kohta käivate eeskirjade kui ka maksude ja mõningate seadustuste rakendamiseks.

a) Rakendusala järgi kaubalaevad liigitatakse: 1) reisijalaevadeks ja 2) prahi- ehk kaubaveo-laevadeks. Reisijalaevadeks loetakse iga kaubalaev, millel peale laevapere on sisse seadud ruumid vähemalt 12 reisija jaoks ja mida kasutatakse reisijateveoks. Prahilaevaks loetakse kõik kaubalaevad peale reisijalaevade, nagu: kaupade vedamiseks tarvitataavad laevad, vedurlaevad, päästelaevad, süvendajad, tuukerlaevad ja püürdjad (Kaubalaeva deki juht- ja meeskonna sõidu seadus ja RT 1927, 115).

Selle järgi kaubalaevade mõiste alla ei käi sõja-, posti-, lootsi-, õppe- ja kalameeste-laevad kui ka lõbujahid. Kuigi *ex-Vene* Saanat ei tunnistanud päästelaeva kaubalaevaks, asub meie seadus selles jaataval seisukohal.

b) Liikumisjõu järgi jagunevad kaubalaevad: 1) masinajõuga liikuvaks, kui laev liigub ainult masinajõul või kui masinajõu kõrval tarvitatakse purjesid abijõuna, 2) purjelaevadeks, kui laev liigub ainult purjede abil või kui purjede kõrval tarvitatakse masinat abijõuna, ja 3) praamideks, kui laev liigub teiste laevade abil või väljaspool laeva oleva muu jõuga (*ib.* § 4). Nii koosnes Eesti kaubalaevastik 1. I 1939 järgmiselt: Auru- ja mootorlaevu – 137 (155 000 br. reg.-tn.), mootorpurjelaevu – 47 (7000 reg.-tn.) ja purjelaevu – 139 (12 000 reg.-tn.).

c) Sõidupiirkonna järgi. Kaubalaeva deki juht- ja meeskonna sõidu muudetud seaduse mõttes jagunevad kaubalaevad A. sisesõidu laevadeks – kui laev sõidab Eesti jõgedel ja järvedel või merel sadamast 15 meremiili raadiuse piirkonnas või Muhu väinas; B. meresõidu: 1) kohaliksõidu laevadeks, kui laev sõidab Eesti territoriaalvetes ning Soome ja Riia ehk Livi lahes; 2) ligisõidu laevadeks – kui laev sõidab Balti meres ühes lahtedega, Kattegatis, Skagerrakis kuni Skagen-Lindesneeliinini ja läbi Kieli kanali kuni Elbe jõesuuni, ja 3) kaugesõidu laevadeks – kui laev sõidab väljaspool ligisõidu piirkonda. Segasõitude korral loetakse laev kõrgemasse liiki kuuluvaks (*ib.* § 5).

Teiselt poolt jaotatakse laevasõitu: aa) rannasõiduks (*cabo-tage*), mis reserveeritud nii siseseaduse kui rahvusvaheliste kaubandus- ja meresõidu-lepingutega omamaa laevadele, ja mis toimub sama riigi sadamate vahel, ning b) välisõiduks.

d) Laeva suurus evib mereõiguse seisukohalt tähtsust peamiselt selles, et temast sõltub laeva maksustamine ning samuti laevajuhtidelt nõutav kutsejäre, kuna suurem laev vajab ka kogenumat juhti.

e) Laeva materjal evib tähtsust ainult tehniliselt, kuna selle juriidiline efekt piirdub erisoodustustega, mis riikliku toetuse suhtes antakse mitut liiki raud- ja puulaevade ehitamiseks.

Laeva omaniku järgi eristatakse riigi-, omavalitsuse ja eralaevu. Viimased võivad kuuluda kas üksikutele isikutele, äriseltsingutele (aktsiaseltsidele, täis- ja usaldusühingutele jne.) kui ka erilistele laevaühingutele (vt. § 71).

Riigi laevad erinevad teravalt eralaevadest oma mitmesuguse eesõiguste poolest, mis eriti ilmneb laevade maksustamisel. Üldine arenemistendents kaldub aga sennapoolet, et kõiki merekaubanduse alal tegutsevaid laevu allutada ühisele režiimile, nende omanikele vaatamata. Nii toonitab riigi laevade immuunuse kohta käivate mõnesuguste määruste ühtlustamise rahvusvaheline konventsioon 1926. a., et riikidele kuuluvad või riikide poolt eksploateeritavad merelaevad, neile kuuluvad koormad ja riigid, kes on nende laevade või koormate omanikud, alluvad nende laevade eksploateerimises või nende koormate veo teostamises samasugustele vastutusmäärustele ja kohustustele, nagu eralaevad ja nende koormad (§ 1; RT 1928, 91). See konventsioon jõustus alles 8. I 1937.

8. Riikkondsus. Laev meresõidus moodustab kogumvara, mis iselaadi tervikuks rahvusvahelises liiklemises. Temaga seotud isikud, varad ja juriidilised suhted peavad alluma mõnele süsteemile ehk teatud riigi seadusele.

Releest on tingitud laevade riikkondsus ehk rahvus (*nationalité*), millel on vaid kaudne side temaga seoses olevate isikutega.

Laeva riikkondsuse aluseks on esijoones tema omanike kodakondsus, mis suhtes kehtib mitu süsteemi. Ühtede seaduste järgi loetakse laev teatud riigi laevaks vaid siis, kui kõik tema omanikud on selle riigi kodanikud. Teisel mail on küllalt vaid laeva omanikust või registrimisest, et evida sealset kodakondsust.

Laevade kinnistamise ja registrimise seaduse (RT 1937, 9) järgi laev loetakse Eesti laevaks ja võib kanda Eesti lippu: 1) kui laev kuulub Eesti kodanikule; 2) kui laev kuulub laevaühingule, kus vähemalt 50% laeva väärtusest kuulub liikmetele, kes on Eesti kodanikud või täis- või usaldusühingule (vt. p. 3 ja 4); 3) kui laev kuulub täisühingule, kus vähemalt pool täisosalistest arvust ning prokurist on Eesti kodanikud ja vähemalt 50%

täisühingu varast kuulub Eesti kodanikele; 4) kui laev kuulub usaldusühingule, kus kõik täisosanikud on Eesti kodanikud ning 5) kui laev kuulub aktsiaseltsile või kooperatiivühingule, kelle juhatas asub Eestis ning juhatuse liikmete enamik koosneb Eesti kodanikest (§ 7).

Laeva teatud riigi lipu alla toomine on kaubanduspoliitiline akt. Ta annab ühelt poolt teatud soodustused laevale, kuna viimane saab sel puhul sagedasti riiklike toetuste või hõlbustuste osaliseks maksustamisel, laenude kergendamises laevade ehitamiseks, ostmiseks ja parandamiseks. Teiselt poolt riik saab aga sellega teatud käsutusõiguse laevade üle, mis on tähtis mitte üksi sõja korral, vaid ka rahuajal, kus võidakse oma lipu all sõitvate laevade kohta kehtestada mitmeid käskivaid eeskirju.

Seda tähele pannes, teedeministri igakordsel loal võib lugeda erandina Eesti laevaks ka välismaa kodanikele või juriidilisele isikuile kuuluvat laeva, mahuga vähemalt 500 reg. t., kui laeva omanikul on Eestis esindajaks Eesti kodanik, kes alaliselt elab Eestis ja kellel volitus käsustada laeva samavõrdselt omanikuga, ja kui makstakse Veeteede Talituse deposiiti laevapere 6 kuu palka mitte ületav summa, kuid neil laevadel pole riiklikke soodustusi ega rannasõidu õigust (§ 8).

3. Registreerimine. Iga eesti laev, mahuga vähemalt 20 bruto-reg. tonni, välja arvatud purjelaevad, puupraamid ja lodjad, peab olema kantud teedeministeeriumi Veeteede Talituses peetavasse laevakinnistusregistrisse (§ 1). Omanike soovil sinna võib kanda ka vähemalt 5 bruto-reg. t. mahuga a) laevu, mis ei kuulu eelmise eeskirja põhjal laevakinnistusregistrisse; b) sõidukõlbamatuid eesti laevu, mis on ümberehitamisel sõidukõlvuliseks ja c) Eestis ehitatavaid laevu, mille ehitus on niikaugel, et laevakere ja tekk on asetatud kohale vähemalt $\frac{3}{4}$ osas. Eesti laevad aga, mis ei kuulu kandmisele laevakinnistusregistrisse, ja muud ujuvabinoad peavad olema kantud kinnistamata laevade registrisse. Selle alla ei kuulu lõbusõidulaevad ja paadid, mis registreeritud jahtklubides.

Kinnistamata laevade registrisse kantakse: a) registreerimise aeg ja number; b) laeva nimi; c) kutsesignaal; d) kodu-

sadam; e) laeva liik, materjal ja taglas; f) laeva maht (bruto, neto) ja mõõdud; g) laeva ehitamise koht ja aeg; h) laeva või selle omanik või omanikud ning laeva registrist kustutamise aeg ja põhjus.

Laevakinnistusregister koosneb neljast jaost, kus esimesse kantakse laeva kohta samad andmed nagu ülemal ja muudatused teise, teise – laevaomanike nimed üksikasjalikult, kolmandasse – laeva hüpotekaarvõlad ja neljandasse – kitsendused.

Laevakinnistusraamatuid peetakse Teedeministeeriumi Veeteede Talituses laevakinnistus-inspektori poolt, kuna kinnistamata laevu registreerivad vastavalt omaniku soovile kas Veeteede Talitus, Pärnu, Narva või Muhu väina sadamate kaptenid või Haaremaa tolliinspektor.

Igale laevakinnistusregistrisse kantud laevale antakse Eesti lipu kandmise tõendiks liputunnistus, igale kinnistamata laevale registreerimisel aga Eesti lipu kandmise ja omandiõiguse tõendiks vaid laeva registreerimistunnistus. Need tunnistused peavad alati olema laevas. Registreeritud andmete muudatusi tuleb kohe teatada. Kui laeva omanikuks saab teise riigi kodanik, kui laev kondemnitakse või kadunuks jääb, on omanik kohustatud need tunnistused saatma Veeteede Talitusele laeva mahakustutamiseks registrist. Selle mittetäitmise eest langevad nii omanik kui kapten seadusliku karistuse alla.

4. Kinnistus. a) Laeva juriidiline loomus. Laeva juriidiline iseloom annab põhjust vaidlusele. Varem loeti laeva kinnistamata vallasvaraks. Teiselt poolt aga laeva edasiandmine omaniku eeskirjade järgi, mis olid ligidased toimingutele kinnisvaraga, mis pärast laeva peeti kinnisvaraks *sui generis*. Eesti seadusandlus on laevade kohta kehtestanud aurulaevadele sundusliku, purjelaevadele aga optionaalse laevade kinnistuse. Laevakinnistusregistrisse sissekantud laevu nimetatakse kinnistatut laevadeks. Kinnistatud laeva või laevaosa omanikuks loetakse juriidiline või füüsiline isik või laevaühing, kelle nimele laev või laevaosa on kantud laevakinnistusregistrisse (Laevade kinnistamise ja registreerimise seadus, § 19; RT 1937, 9). Asjaõigused kinnistatud laevale ulatuvad ka laeva päraldistele, on siduvad

kolmandaile isikuile nende õiguste kinnistamisega ning lõpevad ainult nende kustutamisega laevakinnistusregistrist. Kuid kinnistatud laevade omandiõiguse üleminek toimub vastavate kinnisvara kohta kehtivate seaduste, eriti BES § 809–811 alusel. Kinnistamine ei muuda vallasvaralist laeva kinnisvaraks – kuigi kinnistamisega on ühenduses rida juriidilisi järeldusi, millest peamine on laeva hüpoteegi võimalus. Kaheldamatult on kinnistamata laev vallasvara. Ka kinnistatud laev samastatakse aresti suhtes vallasvaraga (TKS § 652⁴). Laeva võib pigemini lugeda vallasvaraks *sui generis*.

b) Kinnistuskord. Õiguste kinnistamisel laevade peale kehtivad vastavalt Not. sead. § 286–369 (VSK XVI k.) Laevade kinnistamisseaduses ettenähtud muudatuste ja täiendustega, mis aga ühes selle kehtimapanemise seaduste eeskirjadega (RT 1937, 61) on iseenesest küllaldaselt täielikud ja teatud määral autonoomsed. Õiguste kinnistamiseks laevade peale peetakse a) laevakinnistusregistrit, b) laevakinnistuspäevikut ja c) laevatoimikut.

Avaldusele laeva kinnistusraamatutesse kandmiseks esitatakse: a) dokumendid, mis tõendavad kinnistatavaid õigusi ja koormatise, nagu ostu-müügileping, ehitusleping ja kohtuotsus, b) dokumendid, mis tõendavad Eesti lipu kandmise õigust, c) tunnistus laeva kustutamise kohta senisest välismaa laevaregistrist (§ 57).

Laeva võõrandamisel isikule, kel puudub õigus Eesti lipu all sõita, lõpetatakse vastav kinnistusraamatu toimeetus kinnistuse inspektori sellekohase otsusega ja tehakse vastavasse kinnistuse registrisse kustutamismärkus. Laevade kinnistusasjade toimetamise juures ei võeta kinnistuselõivu, küll aga tempel- ja kantseleimaksu (Laevade kinnistamise ja registrimise maksude seadus, RT 1937, 81).

Nõuete kindlustamisel kinnistatud laeva müügist saadud summade jaotamisel ning kinnistatud laeva võõrandamisel või laeva hüpoteegi kustutamisel toimepandava väljakutse juures tulevad käsitlemisele vastavad kinnisvara kohta kehtivad Ts. Kp. Sead. eeskirjad, mis mitmeti muudetud (RT 1937, 81). Nõude ja sisse- nõude kindlustamiseks võib kinnistatud laeva peale ka aresti

panna sellekohaste vallasvara kohta käivate eeskirjade alusel, kuid see ei takista laeva koormata või võõrandada seaduses ettenähtud korras. Laeva kinnipidamine sadamas teostub sadamakapteni poolt kohtu vastava määruse põhjal, kellele kohaldatakse järelevalve ja vastutuse suhtes kohtupristavite kohta kehtivad eeskirjad.

Õnduvalmis laev, s.o. kui vastava mereveolepingu järgi laeva- la koormet või reisijad peale võetud ning sadamakapteni poolt välja välja klaaritud, ei kuulu kinnipidamisele sadamas, olgu see, et nõue on pööratud laevale nende võlgade järgi rahulduse saamiseks, mis on tehtud eeloleva reisi jaoks (TKS § 652⁶, RT 1937, 81).

8. Dokumendid. Merelaevadel peavad alati olema seaduse poolt nõutavad dokumendid. Ex-Vene Kaubandusseadus nõuab järgmisi alalisi dokumente: 1) laeva omanditunnistust (*laevaaja krepast, Beilbrief*), milles laevaehitajad tõendavad laevamehhaniku õigusi, mis nüüd kinnistatud laevade jaoks asendatud laevatunnistusega, 2) liputunnistust, millega lubatakse laeval kanda riigilippu; kahe eelmise dokumendi poolt kinnistamata laevade jaoks täidab registreerimistunnistust, 3) mõõdutunnistust ehk mõõtekirja.

Laevade mahutuse mõõtmist toimetatakse Eestis Moorsomi süsteemi põhjal Vabariigi Valitsuse poolt väljaantavate laevamõõtmise määruste järgi (Laevade mõõtmise seaduse § 1, RT 1934, 85/86). Üksust, milles laevamahutust arvestatakse, nimeatakse "registertonniks". Registertonn loetakse võrdseks saja inglise kantjalaga ehk 2,83 kantmeetriga. Iga Eesti laev brutomahutusega 20 reg.-tonni või rohkem peab enne ärilistel otstarvetel sõitluseks tarvitamist mõõdetama ning sellekohase mõõtekirjaga varustatama. Laevamõõtmist teostatakse Veeteede Talituse järelevalvel, selleks tema poolt määratud laevamõõtjate kaudu Veeteede Talituse alalisest koosseisust või isikutest väljaspool koosseisu, kellel sel alal teoreetilisi teadmisi ja praktilisi kogemusi. Saadud andmete põhjal seatakse kokku mõõtekirjad Eesti ja inglise keeles. Mõõtekirjades tähendatakse: laeva nimi, laevale määratud kutse-signaal rahvusvaheliste signaalide järgi,

kus sadamas registritud, laevaomaniku nimi ja perekonnanimi, millal ja mis materjalist ehitatud, laevaehitaja nimi, tunnusmõõdud ja -andmed, ning mõõtmise põhjal väljaarvatud laeva täismahutus (bruto) ja puhtmahutus (neto) registرتونnides ja kantmeetrites (§ 11).

Eesti piirides sõitvad välismaa kaubalaevad kuuluvad mõõtmise alla samadel alustel kui Eesti laevad. Mõõtmisest vabastatakse ainult nende riikide laevad, kes mõõtekirjade vastastikku tunnustamise kohta Eestiga konventsiooni sõlminud või konventsioonita Eesti mõõtekirju tunnustavad ja oma laevu mõõdavad samadel alustel kui Eestis (§ 3).

Mõõtekirjade vastastikune tunnustamine on tähtis sellepärast, et maksustamisele kuulub mitte laeva üldsuurus, bruto, vaid nn. kaubanduslikult kasutatav *neto*-registرتونnide arv. Selleks lubatakse bruto-registرتونnide arvust lahutada äriselt kasutamata ruumid, nagu masinaruumid, kapteni ja meeskonnate kajutid, mis mitmel maal arvutatakse lahkuminevalt. Mõõtekirjade tunnustamine on teostatud rahvusvaheliste kokkulepete läbi, mille tähtsus seisneb selles, et säärasel korral jääb ära kulukas laeva ümbermõõtmine välissadamas.

Peale nende alaliste dokumentide peab laevas olema veel rida teisi, ja nimelt: 4) meretõlbulikkuse tunnistus, mida välja annab Veeteede Talitus, 5) laeva päevaraamat, kuhu üles märgitakse kõik sündmused laeva sõidu ajal ning missugustel märkmetel on esmajärguliste tõenduste tähtsus, 6) meeskonna nimestik ehk munsterroll, mis sisaldab kogu laeva pere palgalepingu, 7) kaubadokumendid, nagu veolepingud, *charter-party* ja konossament, 8) sanitaartunnistus, 9) sõiduluba ja 10) tarvilised mereseadused.

RIIK

AJALOOLINE PÄEV

Täna, 1. juulil, avatakse Eestimaal maanõukogud: ülem, Kullamangu Maanõukogu Tallinnas ja maakondade omad maakonnalinnades.

Valimised olid nendes, nagu teada, 24. ja 25. juunil, ja peeti igal pool ära.

Valimiste tagajärjed on umbes teada: igal pool läksid läbi demokraatlikud esindajad. Mitmes maakonnas jäi enamus täiesti maaproletariaadi, maatameeste esindajate kätte.

Nüüd astuvad nad kokku.

Esimest korda 700 aasta kestel astub kokku demokraatlik ja riiglane maaesindus, et revolutsiooni keerus maa-asjade juhtimist enda kätte võtta.

Äsake päev meile, maa-asebikele. Tähtis ajalooline päev maa-

le ühmetigi kord.

Maavalitsus on maal seaduslike esindajate kätte läinud, ajalooline saatuse ülekohus näib viimaks ometi olevat lõppenud, riigisus kaotatud, ja meie seisame vabade kodanikena õigustatud ja seadusliku maajuhtimise ees, õiguse ja sarnasuse nimel. Meie kõik tunneme, et midagi suurt on sündinud, ja see, millest meie kui kättesaadavast ei julgenud unistadagi, on täide minemas.

Ja meie oleme rõõmsad mitte võitjate, vaid võitlejatena, kes saavad õigluse ilusat võitu ligidal olevat.

Salapärasest on ka meie rõõmutunne nii puha, nii puhas. Nagu meil on, puhalik leinatalitus enne, et uut, selget tulevikku näha, mille keskel võiksime seda, mis minevikus rõhuvat, jääda unustada.

Meie unustame.

Mälestame aga aukartusega võitluses langenuid. Nemad on meile hiilgavad tähed.

Algab töö.

30. märtsil k.a. kinnitati ajutised määrused, mille järgi meile omavalitsus anti, eraldi meie soovide kohaselt, lahkuminevalt Vene semstvist. Rohkem kui tsentralistlikul voolul, mis ka uuel Venemaal maksev, soovitav.

Ja siis hakkas asja venimine.

Esiteks ei kinnitatud maksmapanemise seadust, sellest hoolimata, et ta meie seltskonnategelaste poolt aegsalt küll siiski anti.

Viimaks kinnitati see. Määrati juba kindlaks valimise tähtaeg: 23. mail, järelvalimised 11. juunil.

Salkkond Tallinna enamlasti, tööliste ja soldatite saadikute nõukogu, otsustas valimised edasi lükata.

Asjata. Meie rahvas oli liiga janunenud omavalitsuse järele, et kellegi, rahvale võõra asutuse sõna või keelu kuulda. Ainult ühes-kahes kohas kuulati nende sõna.

Valimised peeti ikkagi.

Siis tuli ka ministeerium. Kuid sootumaks teise eelnõuga. Ta soovitas meile Vene semstvist ja kutsus meid tema soove ainult järele kiitma, väikseid asju arutama.

26. mail astusime kokku. Meil, Eesti seltskonnategelastel, keda nõukogule kutsuti (Poska, Jürine, Vilms, Jaakson, Tõnisson, Piip), samuti lätlastel, oli asi selge: meie tahame mitte seda uut, mida pakutakse, vaid 30. märtsil lubatud seadust, mille rahvas juba heaks kiitnud. Meiega ühinesid – seda nõuab ütelda erapoolelt – ka meie endised maaperemehed, muidu meie poliitilised ja klassilised vastased, meie aadel (parun Pilar v. Pilchau, parun Meyendorff jt.).

Ministeerium andis järele. Jättis oma uue eelnõu kõrvale ja hakkas meie poolt ette pandud maksmapanemise seadust arutama. Neli päeva (26.–29. mail) istusime koos. Tsentralism on veel liiga tugev, et kohalikke iseärasusi tähelepanemisele võtta.

Kuid meil oli seaduslik pind juba jalge all, meie 30. märtsi revolutsiooniline seadus, ja meile pidi järele antama, ehk küll

siiski, vastu tahtmist. Ja mitmeski punktis jäid keskvalitsuse mehed teisele arvamusele kui meie, kohaliku seltskonna esindajad.

Mõnes asjas jäidki nad lõpuni võitjateks, teistes asjades oli meil võimalik pärastpoole asjakäiku õigele rajale, nagu meie enda kohalike tarviduste järgi üles seadsime, juhtida.

Siis oli eelnõu veel korra sõelumisel – 9. ja 10. juunil siseministeeriumi iseäralises nõukogus. Ka siit võtsid osa jälle meie seltskonnategelaste asemikud, jällegi olid endised vaidlused – sestaukord oli aga vähe muutunud.

Võimaks lõpulahing, juriidilises nõukogus 17. ja 19. juunil, meie Ajutise Valitsuse viimases nõuandjas. Ikkagi lahkuminekud seletatakse seisukorda. Juristidega kergem kokku rääkida. Mõnigi parandus. Isegi komissaridele ja inspektoritele, keda ministeerium iseäranis kaitses, olgugi vormiliselt, kadumise saadik kuulutatud. Maksusüsteemis demokraatlikum vool võitnud. Tähtlik kokkuleppimatus vallamaksude asjus. Ajutisele Valitsusele pannakse neli isearvamist [eriarvamust] ette.

Kuid veel ei ole tee puhas. Veel kord Ajutises Valitsuses. Siin otsustatakse lahtijäänud küsimused, siin on lõppsõna.

Komissaride ja inspektorite ametid mõistetakse küll kadumisele, kuid püsivad seni, kui sellekohased ministeeriumid uued seadused ette panevad: lubatakse varsti seda teha.

Vallamaksude süsteemis leiab aset uus lepitusettepanek: lõplik otsustamine Kubermangu Maanõukogu käes, välja arvatud maks hingede arvu järgi (pearaha), otsused, mida rahaminister kinnitab.

29. juunil õhtusel valitsuse koosolemisel oli kinnitus. Telegrammi teel teatati sellest Eestimaa komissarile, kes omalt poolt maakondadesse edasi telegrafeeris.

Meile, Viljandi meestele tuli see telegramm just valimiste koostöö ajal. Vaimustus oli suur. Ometi kord!

Meie ise peab ligemal päevil Seadluste ja Määruste kogus ilmnema. Siis saab laiem seltskond tema tekstiga täielikult tutvavaks.

Kuid aga peab ütlema, et kõik need asjad, mis ainult kohalikele elanikele puutuvad, mis riigi rahaasjanduse ega üleüldist seadusandmist ei puutu, lõplikult koha peal ära otsustatakse.

Tööpõld on suur. Õigus, see ei ole kaugeltki see, mida nõuame – selle eelnõu peab alles Maanõukogu kokku seadma, – see ei ole isegi autonoomia. Aga see on siiski midagi. See on rohkem kui Vene semstvo. See on maaomavalitsus, ja annaks saatust, et ta esimene samm oleks autonoomiale, mis ise ainult eelkäijaks Eesti osariigile föderatiivses Vene vabariigis.

ASUTAV KOGU

I. Asutava Kogu mõiste

Suur veebruari-märtsi revolutsioon kukutas endise riigikorra. Vaim läks otse rahva kätte. Oli aeg (27. veebr. – 2. märts), kus Venemaal oieti ühtegi riigivalitsust ei olnud. Rahvas oli ise, omas kättes massis, see, kes elu edasi viis.

Ja 28. märtsil kuulutas juba Tööliste Saadikute nõukogu, et kuulatakse Asutava Kogu kokkukutsumise heaks, mis üldise, otse, üheõigusliku ja salajase valimise seaduse põhjal kokku peab saama kutsutud.

1. märtsil ööl, vastu teist märtsi, ilmus aga uus korraldus, mis vanade peremeeste käest maha kukkunud ja äratõmmatud riigivõimude enese kätte võttis. Riigivolikogu komitee, kes sel ajal kindavaks jõuks oli, alles tärganud tööliste ja soldatite nõukogu läbi rääkides, korraldas uue täidesaatva võimu ja nimetas selleks seltakondliku ministrite kabineti, kelle eesotsas oli vürst Lvov, endine Vene semstvotege lane.

Samal päeval, 2. märtsi öhtul, ilmus uue valitsuse järgmine deklaratsioon:

Kodanikud!

Riigivolikogu ajutine komitee on pealinna vägede ja rahva poolehoidmisel ning kaastegevuse läbi sellise tugevuse vana korra mustade jõudude üle kindlanud, et täidesaatva võimu organiseerimisele võib asuda.

Sel silul nimetatakse esimene seltakondlik ministrite kabinet järgmistest usaldusega varustatud isikutest, kelle eelmine poliitiline tegevus nende üht rahva poolehoidmist garanteerib.

Pea- ja siseminister – vürst G. J. Lvov.

Välisminister – P. N. Miljukov.
 Sõjamineister – A. J. Gutškov.
 Teedeminister – N. V. Nekrassov.
 Kaubanduse ja tööstuse minister – A. J. Konovalov.
 Haridusminister – A. J. Manuilov.
 Rahamineister – M. A. Tereštšenko.
 Püha Sinodi ülemprokurör – V. P. Lvov.
 Põllutööminister – A. S. Šingarev.
 Kohtuminister – A. F. Kerenski.

Oma praeguses tegevuses talitab uus kabinet järgmiste juhtnööride põhjal:

- 1) Täielik ning viibimata amnestia kõigis poliitilistes ja usulistes süüasjades, selle hulgas ka terroristidele, sõjaväe vastu hakkajatele, agrarrahutuste osalistele jne.
- 2) Sõna-, trüki-, ühisuste, koosolekute ja streigivabadus, misjuures üldised poliitilised vabadused ka sõjaväe teenijate peale laienevad, nii palju kui selleks sõjaväe tehnilised tingimused võimalust pakuvad.
- 3) Kõigi seisuslike, usuliste ja rahvuslike eesõiguste ning kitsenduste ärakaotamine.
- 4) Rutuline eeltööde käsilevõtmine rahva Asutava Kogu kokkukutsumiseks üldise, üheõigusliku, otsese ja salajase hääletamise põhjal, kuna see kogu tulevase riigikorra ning konstitutsiooni kindlaks määrab.
- 5) Politsei asemele rahvamiilitsa sisseseadmine valitud ülemusega ja kogukondliku omavalitsuse alla andmisega.
- 6) Kohalikud omavalitsuse asutused valitakse üldise, üheõigusliku, otsese ja kinnise hääletamise põhjal.
- 7) Revolutsioonist osavõtnud väeosade Petrogradi jätmine ning vanustatud seisukorras viibimine.
- 8) Kindlat distsipliini sõjavägede kohusetäitmisel alles jättes, kuid väljaspool kohusetäitmist soldatitele samu poliitilisi õigusi andes, mis teistelgi kodanikel, ja kõiki kitsendusi kaotades – loeb valitsus oma kohuseks teatada, et ta sõjaaegseid olusid mitte ei tarvita ülemal nimetatud reformide ning uuenduste maksmapanemise edasilükkamiseks.

Riigivolikogu esimees M. Rodzjanko

Peamineister vürst Lvov
 Ministrid: Miljukov, Konovalov, Nekrassov,
 Manuilov, Tereštšenko,
 Vl. Lvov, Šingarev, Kerenski

Kuid vana keiser Nikolai II oli veel ametlikult troonil. Oli vaja ka teda sealt ära saada.

See oli nüüd juba kerge. Seda enam, et ka Põhja väerinna juhataja kindral Russki, kelle võimupiirkonnas endine tsaar ühtlasi, täiesti samasel arvamusel oli, ja juba omalt poolt Nikolai II-t sealt andnud troonilt ära astuda. 2. märtsi õhtupoole jõudsid Pihkvasse, endise keisri juurde, Riigivolikogu asemikud Gutškov ja Bulggin, ning panid Nikolaile ette troonilt kohe ära astuda.

Nikolai teatas, et ta seda juba ollagi otsuseks teinud, kuid ei tahtnud ütelda ta ennast troonilt ära mitte oma poja Aleksei kaudu, nagu ta varem mõelnud, vaid anda krooni oma vennale Mihhail Aleksandrovitšile.

See ka tegi.

Kuid suurvürst Mihhail Aleksandrovitš ei võtnud krooni vastu, ütles ennast troonist lahti, ja andis ka omalt poolt troonile astumise küsimuse Asutava Kogu otsustada.

Seega äraütlemise kiri kõneleb järgmist:

Enne kohustuse koorem on minu peale pandud venna poolt, kes minu ning rahutuse aastal Vene riigi keisri trooni mulle üle annab.

Olen meie rahvaga selles arvamises olles, et kõige muu üle riigi hea eesmärgi kaub, olen ma otsuseks teinud, ainult sel juhtumisel trooni vastu võtta, kui selleks meie suur rahvas ise üldise hääletamisega soovi avaldab oma esindajate tahtmise kaudu asutavas kogus, kelle ülesandeks jääb riigikorra määramine ja põhjusseaduste välja töötamine.

Minu õnnistust kutsudes palun kõiki Vene riigi kodanikke Ajutise Valitsusele, mis riigivolikogu algatusel elusse kutsutud ning täitmisel omab, truu olla, kuni võimalikult lühikese tähtaja sees rahva Asutava Kogu üldise, otsese, üheõigusliku ja kinnise hääletamise põhjal kokku tuleb ja oma otsusega rahva tahtmist ilmutades tulevase riigikorra kindlaks määrab.

3. märtsil 1917. a. Petrogradis

Mihhail

Nõnda on siis igalt poolt ju hüüdsõna välja läinud, et Venemaa uue korra peab ära määrama iseäraline täieõigusline Asutav Kogu. Sellest kuulutas Tööliste Saadikute Nõukogu läbi revolutsiooniline rahvas, seda kinnitas Ajutise Valitsuse deklaratsiooni (teate) kaudu uus riigivõim ja endine, nii hea-paha kui ta ka oli, rahva esinduskogu, ja viimaks Asutavat Kogu tunnustas Venemaa peremeheks ka viimane Romanovite suguvõsa esindaja Vene troonil – Mihhail. Ka tema heitis ennast rahva otsuse alla ja andis rahvale selle trooni tagasi, mida rahvas 1613. aastal, kolmsada aastat tagasi, Romanovite suguvõsale, noorele Mihhail Fjodorovitšile andis.

Seega on Asutav Kogu selline rahva-asebike kogu, kes kutsub tud on kõigepealt uut riigikorraldust looma ja riigi põhjussaadust välja töötama.

II. Ajalugu

Asutavad kogud ei ole ajaloos uudis. Isegi Venemaal on neid juba enne olnud, kus nad maakogude, *zemski sobor*'ide nime all tuttavad. Kõige tähtsam nendest oli see, mis 1613. aastal Romanovite suguvõsa alustaja Mihhail Fjodorovitši troonile kutsus. Lääne-Euroopas on nad harilikud asjad meie päevil.

Asutavad kogud on kahesugused: revolutsioonilised ja seaduslikud, riigi põhjusseadustes ette nähtud korralikud asutused. Olgugi, et mõlemad riigikorra üle otsust andma peavad, on nende vahel suur oluline vahe.

Kuna seaduslikud, korralikud, riigi põhjusseadustes ettenähtud asutavad kogud ainult neid küsimusi otsustada võivad, mis nende hooleks antud, ja mis harilikult riigi põhjusseaduse muutmise lõppema peavad, kuna nad sisuliselt vahel ühtegi muud asja ei või otsustada, on revolutsioonilised asutavad kogud, s.o. need, mis revolutsiooni järelt tekkinud, täieõiguslikud maa ja riigi peremehed. Nende tegevusele mingit piiri ette seatud ei ole. Ainukene piir on – rahva tahtmine. Asutav kogu ja tema üksikud saadikud peavad teravalt selle järele valvama, mis rahvas nõuab omas avalikus elus, omas mõttes, töös.

Ja ikkagi see piirav moment on küllalt võimas, et asutava kogu tegemist õigetes rööbastes hoida. Sest asutav kogu ei põhjene mitte hirmuvalitsuse peal, ta ei ole mitte isevalitseja, vaid ainult rahva soovide ja tahtmiste avaldaja.

Sellepärast on ka arusaadav, miks just kogu võimutäius ainult revolutsiooniliste asutavate kogude käes on.

1. Revolutsioonilised asutavad kogud

Esimene revolutsiooniline asutav kogu oli Prantsusmaal 1789.–1791. aastal. Tema lühikene ajalugu on järgmine.

Prantsusmaal oli vanasti viisiks, et kuningas seisuste (vaimulike, aadli ja kodanike) asemikega tähtsamad riigi asjad läbi arutas. Sellised koosolekud või generaalstaadid (*états-généraux*) said aga kohe ära, kui kuningas ennast küllalt iseseisva ja võimuga tundis olevat, et üksi oma pea järgi asju ajada. Pärast 1614. aastat jäi nende kokkukutsumine üleüldse ära.

Ainult 175 aastat hiljem, kui Prantsuse riigiasjad täiesti sassi olid jäänud, kutsus Louis XVI nad uuesti 1789. a. koosolekuks kokku, ühe pidama, kuidas riiki majanduslikust kitsikusest päästa. Arvati, et seisuste asemikud astuvad ilusti kokku, leiavad uued seaduslikud ja lähevad siis rahulikult koju. Sellest, et nad järelevalvaks või seadusi annaks, muidugi ei mõeldud.

8. mail 1789. a. avati istumiste järk. Esialgu iga seisus istus eraldi, ja igaühel neist oli üks hää. 17. juunil aga otsustas "kolmas seisus", s.o. kodanike asemikud, et ainult tema on õige rahvaasutus, kutsus teised seisused enesega koos istuma ja kuulutas ennast rahvuslikuks koguks (*Assemblée nationale*). 23. juunil andis kuningas käsu, et kogu laiali läheks. Vaimulikud ja aadlid tahtsid ära minna, aga kui nägid, et kolmas seisus rahulikult istuma jääb, tulid ka nemad tagasi.

Ma härrad, ütles tseremooniameister, – teie kuulsite kuninga sõnu?

Jah, vastas Mirabeau, kolmanda seisuse tähtsam kõnemees, meie kuulsime. Kuid meie ei lahku siit pinkidelt muidu, kui püsime väevõimu ees.

Sellest ajast peale muutus ta tõsiseks rahvuslikuks koguks. 9. juulil asusid generaalseaduse Prantsuse uue põhjusseaduse kokkuseadmise töö juurde. Ja sellest päevast peale hakati kogu asutavaks koguks (*Assemblée constituante*) nimetama.

Tema lõpetas oma töö alles 1791. aastal. Selle aja jooksul oli Pariisis mitu rahva mässi ja verist kokkupõrkamist. Iseäranis tähtis oli 1789. a. 14. juuli rahvaliidumise, kus Bastille, poliitiline vangimaja, ära lõhuti.

Kuid asutav kogu töötas, sai ikka rohkem ja rohkem seisukorra peremeheks. Ta töötas uue riigi põhjusseaduse või konstitutsiooni välja, mis kuninga võimu peaaegu sootumaks ära hävitas. Ta andis määratu hulga uusi seadusi välja, mis Prantsusmaal vabadust, ühesarnasust ja vendlust (lendsõnaks saanud *liberté, égalité, fraternité* maksma panid.

Kaotati mõisnike eesõigused ja seisused; hävitati pärisorjuskõik tunnistati seaduse ees üheõiguslikuks jne.

Vana, isevalitsuslik, feodaalne ja orjapidaja Prantsusmaa kadus. Tema asemele tärkas uus vaba Prantsusmaa.

30. sept. 1791. a. lõpetas asutav kogu oma tegevuse. Tema asemele astus seadustandev kogu (*Assemblée législative*), kellel mitte õigust ei pidanud olema väljaantud põhjusseadust kümne aasta jooksul muuta.

Kuid kiire revolutsiooniline laine tõi kaasa, et juba järgmisel aastal, kui Pariisis uuesti mäss lahti läks ja kuningas seadustandvalt kogult abi otsis, kuulutas see kuninga vahi all olevaks, otsustas Prantsusmaa edaspidise saatuse määramiseks uue asutava kogu kutsuda ja töötas selle valimise seaduse välja.

1792. a. astus see uus kogu, nn. Konvent (*Convention nationale*), kokku. Oma esimesel istumisel 21. sept. 1792 kuulutas ta ilma ühegi vaidluse ja arutamiseteta kuningavõimu kaotatuks ja Prantsusmaa vabariigiks. Pärast seda algas Konvendi elav seadusandlik tegevus, põhjusseaduste väljatöötamine, mis alles 1795. a. lõppes.

Konvent oli ka see, kes Prantsusmaal nn. hirmuvalitsuse, terrori maksma pani, mis seltskonda ikka paremale ja paremale poole nihutas. Ning mõne aasta pärast oli Prantsusmaal

illegi ainuvalitsus maksmas, olgugi et see Napoleon I keisri-
kõik oli.

Rahvas Prantsuse asutav kogu oli pärast 24. veebruari revolutsiooni 1848. aastal. Ta töötas maikuust 1848 kuni 1849. aasta maikuni. Esiolgu korraldas ta riigi põhjusseadust, detsembrikuus juhatas presidendivalimist ja andis seadusi. Presidendiks valiti Louis Napoleon, Napoleon I vennapoeg. Pärastpoole kuulutas ta ennast Prantsuse keisriks.

Võimane, neljas asutav kogu oli 1871. a., pärast Saksa-Prantsuse sõda. Ka sellel asutaval kogul, nagu meil nüüd, tuli sõja käigus lõpuotsus anda ja riigikord ära määrata. Koosolek lõpetas oma töö alles 1875. aastal.

Peale Prantsusmaa on revolutsioonilisi asutavaid kogusid olnud ka mujal. Nii leidis ta aset Hispaanias 1812. aastal pärast kuningas Fernando VII tagandamist, ja Norramaal 1814. aastal, kui Taanimaast lahku löödi. Samuti oli lugu Kreekamaal 1832. ja ka 1863. aastal, pärast esimese kuninga Otto I troonilt ära heitmist. Belgia revolutsiooniline asutav kogu määras uue riigi seadused 1831. aastal, pärast Hollandi küljest lahkulöömist jne.

2. Seaduslikud asutavad kogud

Kõik riigi seadused jagatakse harilikult kahte liiki: ühed on põhjusseadused, teised lihtseadused.

Vahet nende kahe seaduse liigi vahel nähakse selles, et kuna lihtseaduse muutmiseks muud vaja ei ole kui harilikku seadusandlikku korda, seadusandliku asutuse lihtotsust, on "põhjusseaduse" muutmiseks iseäraline raskendatud kord sisse seatud. Vahel nõutakse selleks olemasolevate seadusandlike asutuste seadustamist, kuid iseäralises korras.

Nii on see Prantsusmaal, kus põhjusseaduse läbivaatamise asutuse peavad mõlemad seadusandlikud kogud eraldi vastu võtma, ja siis mõlemad ennast ühendama, et otsust teha kui üks rahvuslik kogu. Selle juures ei tohi vabariikliku riigivormi muutmise küsimust ilalgi üles võtta.

Saksamaal aga võib põhjusseadust kui harilikku seadust muuta, kuid muutus ei saa maksvaks, kui tema vastu 14 häält *Bundesrat*'is ehk riikide nõukogus on.

Austrias nõutakse, et kummaski seadustandvas kogus peab ½ liikmetest koos olema ja et nad omad otsused ⅔ häälteenamusega teeks jne.

Asutav võim võib ka parlamendi ja rahva käes üheskoos olla.

Nii on see Šveitsis, kus rahval õigus on põhjusseaduse nõudmist algetada, kuid kus lõplik, seadusandlike kogude poolt vastu võetud uue põhjusseaduse eelnõu veel kõige rahva poolt ära hääletatud saab.

Kuid riigi põhjusseaduse muutmiseks võib ka iseäraline rahvaasemike kogu kokku astuda.

Praeguse aja monarhiatest tunnevad sarnast asutust Balkani riigid – Bulgaaria, Serbia ja Kreekamaa. Tema on maksev ka Põhja-Ameerika Ühendriikides, mitmes Lõuna-Ameerika vabariigis. Kuid Põhja-Ameerika tunneb ka lihtparlamentlikku põhjusseaduse muutmist, olgugi keerulisemal kujul.

Mõnes riigis läheb põhjusseadus lihtseadusest ainult oma algatuse poolest lahku. Nii oli see meil Venemaal, kus ainult keisril oli õigus nende seaduste läbivaatamise küsimust algetada, mis põhjusseaduse nime kandsid.

Kuid mitmed riigid ei tunnegi vahet põhjus- ja lihtseaduste vahel. Nõnda on lugu Inglismaal, Itaalias, Hispaanias ja mujal.

Nõnda näeme siis, et seaduslikud asutavad kogud muutuvad harilikult üleliigseteks.

Iseasi on revolutsioonilised asutavad kogud, kus ühtegi seaduslikku rahva tahtmise avaldamist muidu olla ei või kui uute, selleks volitatud rahva-asemike kokkukutsumine.

III. Ülesanded

Vene revolutsioonilisel Asutaval Kogul on suuremad ja keerulisemad ülesanded kui ühelgi teisel asutaval kogul enne seda.

Ta peab korra jalule seadma. Ta peab Venemaad uuendama. Ta peab Venemaale endise seisukoha tagasi võitma ja näitama, et Venemaa veel Türgi haige mees ei ole.

Pealesanded on temal:

- 1) riigikorra kindlaks määramine;
- 2) maaküsimuse otsustamine;
- 3) rahvaste küsimuse lahendus ja
- 4) sõja ja rahu küsimus.

Kuid need ülesanded on sedavõrd tähtsad, põhjanevad, et Venes riigi rahvad nõud oma poliitilise küpsuse eksami tegema peavad. On nad selleks valmis, siis õnn tulevatele põlvedele.

Kuid meie ei või ka unustada, et meie vead tulevate põlvede eesmärgi ära teenivad.

Peatume üksikult nende ülesannete juures, mis meie Asutaval Kogul täita.

1. Riigikord

Inimese ühiskondlik elutunne, instinkt sunnib suuremaid kogusid looma, kes teatud ühise tahtmise juhtnööride järgi käivad. See veel leiab teostamist inimsoo riiklikus korralduses.

Igas inimeses on peale selle küll ka veel teine tunne, isiklik vabaduse püüe, mis oma mõeldavas lõpukujus niisugusele ühiskonnale kujule viima peaks, kus enam ühtegi võimu ei ole, kus seega ideeline anarhism maksmas.

Kuid tegelikult on see teine kujutlus muidugi ainult illusioon ja praegusel ajal lihtsalt kõige suurem arusaamatus ja kaotus ühiskonna vastu. Inimsugu kui niisugune võib kultuuris ainult organiseeritult, korraldatult kätte saada. Muul teel mitte.

See korraldus on loomulikult mitmeastmeline. Teatud tööjaois, kavakindlus peab juba igas perekonnas ja selle majapidamises valitsema, et küllalt rahuloldavaid tagajärgesid kätte

saada, enam-vähem korralikku elu luua. Küla ja valla kaupa korraldus nõuab juba keerulisemat sisseseadet kui üksiku inimese oma majapidamine. Maakond veel rohkem.

Kubermangul ja üksikul maal – sel peab juba väga lai ja mitmekesine sisseseade olema. Ühist asjaajamist võib kas ühel või jälle teisel viisil sisse seada. Varem näiteks oli meil kogu asjaajamine pealinnast nimetatud kubeneri ja teiste ametnike käes. Nüüd on meil maa asjaajajateks oma kreisi ja kubermangu maa-nõukogu. Kuberneril on väga vähe ütlemist.

Kuid palju keerulisem on riigis valitsemise sisseseade. Teda on ka rohkem vaja. Siin ei ela mitte ainult mõningad kümned või sajad tuhanded inimesi koos, ei, nende arv on miljonid. Ei ole riigis mitte ainult üks rahvus: neid on mitu. Venemaal isegi ühe saja. Riigipiirid ulatuvad tuhandete verstade peale.

Sellepärast on rahva riiklik korraldus väga mitmekesine. Ühel pool on riigi elanikel rohkem oma elu sisseseade kohta ütelda kui teisel pool. Mõnes riigis on selle riigi elanike hulka kuuluv inimesehing ainult ori, kelle kohta õige otsuse riigipea või selle asemikud teevad. Teises riigis on igal inimesel täielik vabadus käes seal elada, kus tahab, sinna minna, kuhu arvab, seda tööd teha, mida armastab, seda kõnelda, mida mõtleb, kirjutada ja trükkida, mis tema meelest õige ja armas, koosolekut pidada ja seltsisid asutada, pidu toime panna ja kõnet pidada – ilma et kellegi käest luba peaks küsima. Ainukene tingimus: kellegi tegevus ei tohi teisele tülinaks olla. Kõik on ühesarnased, üheõiguslikud. Juhtnöörisid annab seadus.

Kes seadusest üle astub – seda tabab seadus. Nuhtleb, sunnib õiget rada käima. Kellegi tegu ei lase riik silmist ära. Seadused aga, need juhtnöörid, mille järgi inimesed käivad, antakse rahva enese poolt välja. Selleks saadab ta oma valitud asemikud, oma paremad pojad (tütred) kokku, kes asja läbi arutavad ja kirja panevad, mis vaja ja kuidas ta olema peab.

On ju ka veel mitmel pool teine kord, oli ta meil ka kuni 1906 aastani, kus teatud seadused meile peale sunniti. See pole, muldugi, õige kord, ja sellepärast ongi igal pool rahvas sellise vägivaldse teguviisi vastu üles tõusnud.

Ühel pool on nõndaviisi võim kogu rahva käes, kes ise oma asemike kogude (parlamentide) kaudu seadusi annab, neid seadusi otsustuseid ministreid täide saatma paneb, kes siis ametist lahkuma peavad, kui rahvaasemike kogud neid seda halva valitsemise pärast teha käsevad, ehk kes, nagu harilikult üteldakse, parlamendi ees vastutavad on. Ja lõppude lõpuks, teiste riikidega lahutamatu korral asemikuks, kogu riigi esimeseks kodanikuks annab poolt mõne valivad. See on siis riigi president. Selline riik on siis ka rahvariik ja ta kannab harilikult vabariigi nime.

Teises liigis seisab selline riigikorraldus, kus rahvas ainult üheksa pealtvaataja osa mängib, ja tema käekäigu eest keegi teine hoolitseb – olgu see "Jumala armust" seatud keiser ja kuningas või omavoliliselt võimu oma kätte kiskunud rahva vägivaldne valitseja, türann.

Seal annab riigi keskvoim oma seadused nii välja, kuidas ta heaks arvab. Mis rahvas, kes seadust täitma peab, selle peale ütleb, ei ole valitseja asi. Teda peab kuulma, sest ta on seaduslik valitseja, sest, õpetatakse, pole "ühtegi võimu, mis Jumalast ei tulene." Ja kui keegi selle tõsiduse sisse ei usu, siis õpetatakse temale ikka kõige maapealsemal viisil, et ta kohus ülemate sõna kuulda. Kes vähemast aru ei saa, selle peab kas vangikoda või isegi vallas targaks tegema.

Ja et üksikul inimesel võimatu kõiki asju ise järele valvata, juhtida, siis koguneb sellise kõikvõimulise riigivalitseja selja taha terve hulk alatuid omakasupüüdjaid, kes rahva kasust midagi ei hooli. Selline on kord, kus isevalitsus, üksiku inimese ainuvõim makemas.

Kuid nende kahe äärmise vormi – vabariigi ja isevalitsusliku keisririigi vahel on veel terve rida vaheliikisid, kus rahva võim enam ehk vähem suur, kus riigipea, olgugi et ta troon päritav, suurema ehk vähema osa oma võimust rahvale ära on andnud. Harilikult on sellises riigis ikka iseäraline rahva poolt valitud seadusandlik kogu või parlament.

Õitsugust riigikorda, kus keisri või kuninga jne. võim piiratud ja kus nende tegevuse võim riigi põhjusseaduses ära määratud, nimetatakse konstitutsiooniliseks riigikorras.

Kuid ka rahvaesindus võib mitmekesine olla. Mõnes riigis, isegi vabariigis, ei ole mitte kõigil riigikodanikel hääleõigust. Seda on ainult neil, kel teatud varandus, kes määratud summa maksusid maksavad või kindlat ametit või korterit peavad. Nalaterahvastel ei ole peaaegu kusagil hääleõigust. Mõni üksik vähem riik ja maa (näit. Soome) välja arvatud.

Sellepärast üteldakse ka, et isegi rahvavõimu avaldus võib kas üleüldine, demokraatlik olla, või jälle rikkamate ja jõukamate esindus, nõndanimetatud aristokraatlik. Kui riigid väikesed, siis on võimalik, et mõne seaduse, isegi kõikide seaduste kohta kogu rahvas oma otsuse annab otsesel rahvahääletusel – nagu üteldakse, plebistsiidi või referendum (järelekuulimise) läbi. See viimane seaduste kinnitamise viis võib riigi asjaajamise otseseks rahva valitsemiseks muuta.

Nõnda näeme siis, et riiklik asjaajamine võib õige mitut viisi korraldatud olla. Harilikult kõneldakse sellest nii, et riigi vormid võivad mitmekesised olla, selle järgi, kuidas, mil viisil ja mil määral rahvas riigiasjade juhtimisest osa võtab.

Juhtnööriks on siin esiteks see, kelle käes ülemvõim seisab, ja teiseks, kuidas riigi tegelik võim ära jaotatud on. Lõpumääraks on ikka üksiku riigikodaniku isikliku vabaduse suurus ja kindlustus.

Riigi tegeliku võimu ärajaotamiseks on otsustandev, missuguses vahekorras üksteisega on riigi seadusandlik, täidesaatev ja kohtuvõim.

Asja selgituseks olgu üteldud, et juba umbes paarsada aastat tagasi teadusemehed hakkasid selgeks tegema, milles õieti on riiklik võim. Nad näitasid ära, et riigivõim kas annab seadusi või saadab juba antud seadusi täide, või jälle valvab selle üle, kas neid õieti täide saadetakse, ja ütleb igal üksikul korral oma mõjuva, iseseisva sõna sellisel juhul kohtulaua taga.

Iseäranis selgesti seadis selle õpetuse juhtnöörid üles kuulua prantsuse õpetlane Montesquieu (loetakse: monteskjöö; sünd. 1689, surn. 1755). Tema lõpliku seletuse järgi jaguneb riigivõim kolme osasse; seadustandvaks, täidesaatvaks ja kohtuvõimuks.

Need võimud peavad igaüks eraldi töötama, ja alles siis on võimalik täielikku poliitilist vabadust kätte saada.

Olgu et see õpetus iseenesest uus ei olnud, et ta peaaegu terve inglase John Locke'i õpetust kordab (teatud teene Montesquieu õpetuse arenemise selgitamiseks on Harry Jannseni teaduslikel töödel), sai ta siiski põhjanevaks XVIII aastasaja lõpu revolutsioonide ajal ja leiab suurt poolehoidmist kuni meie päevini.

Ja Montesquieu õpetusega tuleb meil iseäranis praegusel ajal rääkida, kus meie omakorda riigi tulevase sisseseade üle otsust tegema oleme kutsutud, kus peab kindlaks määratama Asutavas Kogus, mil viisil meie uus riigimasin arenema hakkab.

Nõnda siis, kõike seda osa kokku võttes, meie näeme järgmist.

Riigivormid, milledesse praegu olevad ühiskonnad kujunevad, on peaaegajalikult kahesugused: vabariigid ja monarhiad, rahva täieliku valitsuse või kaasvalitsemise riigid.

Vabariik võib ise ka mitmesugune olla. Temas juhib riigi asju kas rahvas otsekohe ise – siis on see otsene vabariik (niisugused on mõned väikesed, meie kihelkondade suurused osariigikesed Ameerikas); või on riigiasjade ajamine rahvaasemike kätte antud. Siis on see rahvaesinduslik vabariik.

Ka rahvaesinduse viis võib mitmekesine olla. Ühtedes riikides valib teda ainult kitsas ringkond. Teistes valivad kõik täiskasvanud kodanikud. Esimene vabariik on enam-vähem kitsendatud laadi, kuna teine on demokraatlik, täiesti rahvameelne. Suuremate peensuste juures meie praegu ei peatu. Vast märgime ära, et ka siin on veel kaks üleüldist algkuju: ühtedes riikides rahvas ise valib eraldi rahva esinduskogu ja riigipea või presidendi; teistes – presidendi valimine antakse juba rahvaesinduse kätte.

Kohtuvõimu sisseseadmiseks on mitmesugused võimalused.

Monarhiad või riigid, kelle eesotsas harilikult kroonikandjad seisavad, kelledele kroon päranduse teel kätte tuleb, langevad kahte suurde liiki: nad on, esiteks, absoluutsed või

piiramata monarhiad, kus kogu riigivõim ainuüksi isevalitseja riigipea – keisri, kuninga, vürsti jne. – käes seisab, ja konstitutsioonilised või piiratud monarhiad.

Ka piiratud monarhiad langevad omakorda kahte osasse: ühes on rahva esinduskogud vähema võimuga kui monarh, keiser või kuningas – nõnda on see Saksamaal, oli Venemaal, see on nn. kahevõimuline või dualistlik rahvaesinduslik monarhia; teises on rahva esinduskogude või parlamentide käes kogu võim, nemad saadavad ministreid, nemad avaldavad neile usaldamust, mille tõttu ministrid ametist lahkuma peavad. Need on nn. parlamentaarsed monarhiad. Kuningas on seal ainult nagu teatud ametnikuks, kes kõik alla peab kirjutama, mis temale ette pannakse. Nii on lugu Inglismaal, osalt Norramaal jne.

Peale selle oleks vaja riigivormide juures seda ära tähendada, et riik võib olla riigiõiguslikult seisukohalt kas lihtne, nn. unitaarne, kus ühes ainsamas keskkohas kogu riigi tarvis seadused välja antakse, või riik võib ka olla liitriik, mis mitmest muud iseseisvast osast koos seisab, kus mõned juba enne määratud asjad ainult ühiselt, ühise parlamendi läbi otsustada tuleb. See on nn. föderatiivne riik või ühisriik. Üks riik võib ka teisest lihtsalt üle olla. Siis on vasalliteet ehk nn. riikide riik.

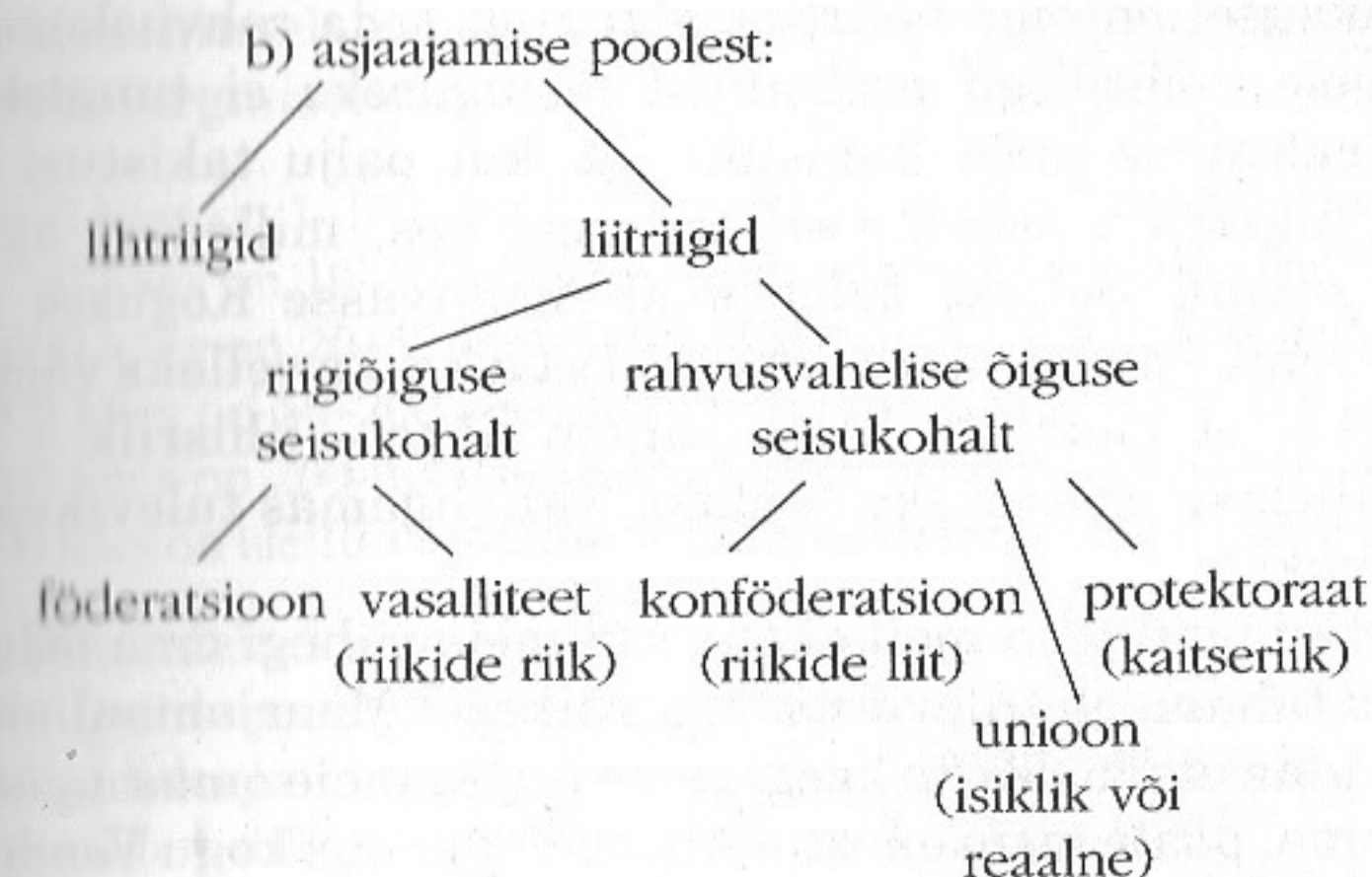
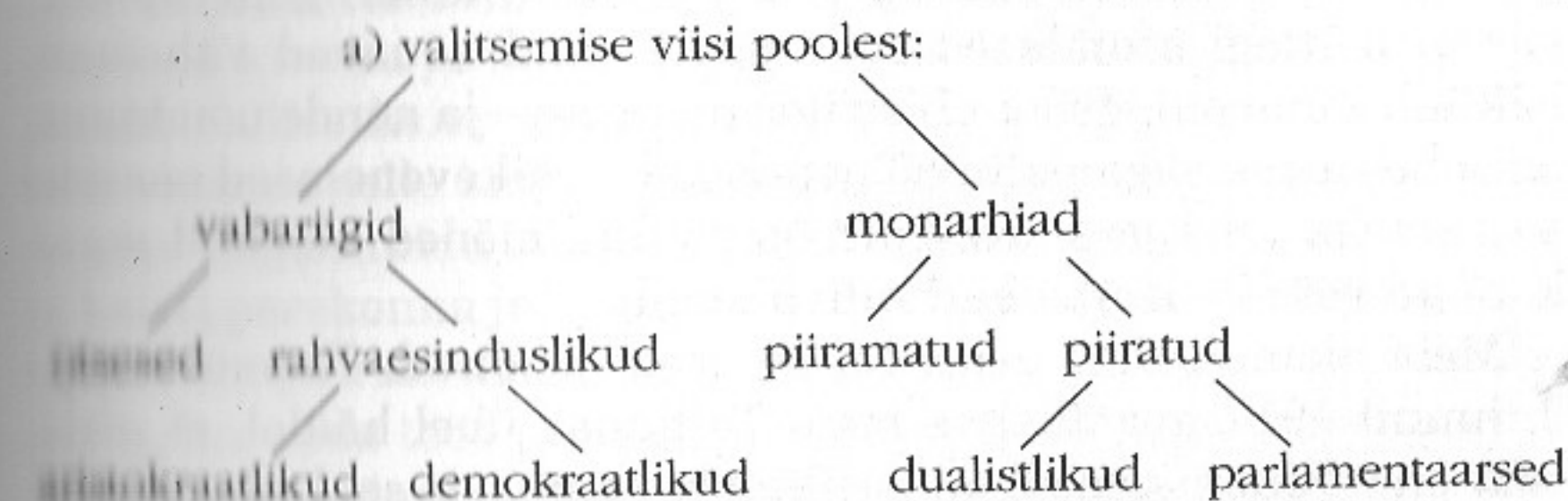
Rahvusvahelise õiguse seisukohalt on ka teisi riigi ühenduse vormisid olemas. Näit. võib kahel riigil üksainuke riigipea olla – see on nn. isiklik unioon. Mitmel riigil võib, peale ühise riigipea, veel mõni ühine asutus olla – nii on see näit. Austria-Ungaris. Sellist riikide ühendust nimetatakse reaalseks uniooniks.

Maailma riiklik korraldus tunneb veel nn. konföderatsiooni või riikide liitu, kus keegi liitu kuuluvatest riikidest ei ole kohustatud ühist otsust täitma. Selline oli Saksamaa 1815.–66. aastal. Vahel on ka nii, et üks riik võtab teise lihtsalt oma kaitse alla (väike San-Marino Itaalia kaitse all jne.). Sellist vahekorda nimetatakse siis protektoraadiks või riikide kaitsekorraks.

Peale selle teevad veel riigid omavahel üksikuid lepinguid, kuid need lepingud ei ole kohustavad kellelegi muul korral kui

neis lepinguis ette nähtud. Neil lepingutel ja liitudel on ainult rahvusvaheline tähtsus.

Nõnda oleks siis peamised riigivormid järgmised:

Nagu siit näha, on ülesanne, mida meie Asutaval Kogul täita riigivormi asjus, õige keeruline, õige vastutusrikas. Ta peab kõigepealt valitsemise viisi kindlaks määrama, siin hulgast võimalustest kõige parema välja valima. Lootma peab, et see asi temal õige lihtne saab olema: praegu on ju rahvas oma otsuse andnud, et riik peab olema demokraatlik vabariik.

Keerulisem ja sugugi veel mitte otsustatud on lugu riigivormi kohta asjaajamise poolest, kas ta peab olema liitriik või liitriik.

Ja siis – missugune just nendest võimalikest liitriigi vormidest, kas ühisriik, riikide riik, riikide liit, isiklik või reaalne unioon või kaitseriik.

Veel enam. Võib juba ette ütelda, et Asutav Kogu siin ühesugust otsust teha ei suuda. Kui meie, näit., ühisriigiga lepime, siis ei mõtlegi soomlased selle peale, vaid nõuavad vähemalt isiklikku uniooni. Ja ka ühisriigis nõuavad – ja nende nõudmine on selles asjas väga palju põhjendatud – väikevenelased enesele sootumaks teisi ja suuremaid õigusi kui mõned üksikud maakonnad või Siberi üksikud rahvakesed.

Meie oleme selles asjas ka otsusele jõudnud. Rahvuskogul, 3. juunil 1917 avaldasime meie Tallinnas ühel häälel, et meie soov on – Venemaa peab ühisriikideks saama, ja seal peab üheks osariigiks olema Eesti.

Sel otsusel on oma väärtus, olgugi et seda rahvuskogu mittimed meie poliitilised erakonnad niisuguseks ei tunnistanud. Kuid sealsamas meie kuulsime ka, kui palju takistusi sellel meie raugemata soovil veel tee peal ees, milledest aga üle peab saama. Selleks tuleb meil Asutavasse Kogusse tõesti oma paremad pojad saata, kes mõistaks ka selleks väsimata tööd teha, et meie elu kõige vähem nõue – ühisriik – mitte ainult ilusaks unistuseks ei jääks, vaid ligemas tulevikus juba täide saaks.

Tõesti, muud teed meil ei ole, kui meie vähegi oma asju korraldada tahame ja tulevikus oma väikesel Maarjamaal maape-meestena elada. Mitte keegi teine ei pea meie omas asjas käskija olema, peale meie eneste. Ainult seda, mis kogu Venemaasse puutub, seda otsustagu üleriiklik võim.

2. Maaküsimus

Teine tähtis küsimus, millega Asutaval Kogul teha tuleb, on maaküsimus.

Venemaa rahvas on põlluharija rahvas. Vabrikutööstus on väikene, linnaelanike arv samuti nõrk maaelanike kõrval. Talu-

maad on meil kaugelt üle saja miljoni, vabrikutöölisi vaevalt miljonit viis.

Kuid maataagavara ei ole kaugeltki mitte maaharija talurahva käes. Euroopa Venemaal teeb see ainult ühe veerandi välja (109 miljonit tessatini kogu 395 miljoni tessatini hulgast). Osa maad on kroonu ja linnade käes, muist kirikute, kasakate jne. paralt, endise keisri perekonna käes jne. Kuid see summa on kõik väikene selle kõrval, mis mõisnike käes. Sellepärast ei saa Asutav Kogu muidu läbi, kui ta peab peale kroonu, kiriku, endise keisri perekonna jne. maade ka veel mõisamaad talupoegadele, põlluharija rahvale välja jagama, et maad tõesti see harida saaks, kes seda tööd armastab. Ainult see töö, mis armastusega tehakse, võib õiget vilja kanda. Ja meie kodumaal võiks siis töötaja rahva maa tagavara mitmevõrra kasvada.

Kui ülekohtuselt praegu erainimeste vahel maa ära jaotatud on, näeme järgmistest arvudest:

345 000 käes on 1–10 tessatini maad, kokku umb. 1 000 000 tessatini.
 270 000 käes on 10–20 tessatini, kokku umb. 2 000 000 tessatini.
 103 000 käes on 20–50 tessatini, kokku umb. 3 000 000 tessatini.
 76 000 käes on 50–200 tessatini, kokku umb. 8 000 000 tessatini.
 43 000 käes on 200–1000 tessatini, kokku umb. 19 000 000 tessatini.
 13 000 käes on üle 1000 tessatini maad, kokku umb. 52 000 000 tessatini.

See tähendab, kui meie kõik maapidajad, kelle käes alla 20 tessatini, väikemaapidajateks arvaksime, kellel 20–100, keskmaapidajateks ja üle selle suurmaapidajateks, siiski selguks, et 816 tuhande väikemaapidaja käes on kokku ainult 3 miljonit, kuna 179 tuhande keskmaapidaja käes 11 miljonit ja käputäie, 88 tuhande suurpõllupidaja käes 71 miljonit tessatini kõige paremat põllumaad.

Nõnda on siis selge, et isegi väike- ja keskmaapidajal kokku võttes läbisegi on 36 korda igaühe käes vähem maad kui suurpõllupidajal.

Kuid maaküsimuse otsustamine pole siiski nii lihtne. Kõik see eraomanike maa ei ole mitte ühetasaselt igas kubermangus ära jaotatud. Mõnel pool on teda liiga palju, teisel pool peaaegu

mitte sugugi. Maad aga teise kohta viia ei saa ega inimesed isegi ei ihalda võõrsile minna. Maa viljakandvus ei ole igal pool ühesugune.

Kus suured linnad ligidal, või kust nad toitu saavad, seal tarvis abinõusid tarvitusele võtta, et viljatagavara maareformi järeltõlusel puudulikuks ei jääks. Vaja maaparanduse olusid silmas pidada, metsaasjandust, kliimalisi olusid, kuidas ja missugune kuskil pool maa.

See on kõik nii keeruline asi, et siin Asutav Kogu ei suuda üldist lõplikku otsust iga maanurga kohta teha, ja tahes ehk tahtmata peab ta maaküsimuse otsustamise üksikute osariikide ja maakohtade kätte andma. Kõige rohkem, mis ta teha võiks, oleks see, et ta teatud põhjusemõtte maksma paneks, näit.: maa töötavale rahvale jne.

Kuid peaks ta tahtma siit kaugemale minna ja maauuenduse üksikasju läbi arutada, siis pörkaks ta niisugusesse vastuolusse, millest võimatu ühes keskkohas välja pääseda. Mis võib näit. Tambovi talupoeg selle kohta ütelda, missugune peab meil Eestis maatüki suurus olema, et maapidamine kängu ei jääks, tema peal töötaja ennast rõõmsasti ära elataks? Või mis teame meie sellest, kuidas Taga-Kaukaasias või kaugel Siberis asja korraldada tuleks? Sellest on vähe, mis me üksikutest raamatutest loeme, üksikute saadikute või inimeste käest kuuleme.

Samuti kuidas võidakse keskparlamendis selle kohta otsust teha, kas maa tasu eest, ja missuguse eest nimelt võõrandada tuleb, või lihtsalt konfiskeerime teda. Kas teab Tšernigovi mees, mis meil talumaa melioratsioon tähendab, missuguse verehigi- ja sagedasti – seda ütelda nõuab õigus – peremehe lõpmata vaevaga, isikliku rühmamisega, tervise ja jõu tapmisega see kõik toime saadetud? Mis teab tema isegi sellest meie maatöölise orjatöö põlvest, millest meie kõik omal ajal osa oleme võtnud, ka need, kes nüüd "haritlase" nime kanname?

Ei mõista linnamees, kuidas on see võimalik, et koolikasvan- dik poisikesejõmpsik kell 3 üles tõuseb ja lühikese lõuna ja hommiku söögivahe järel õhtu kella 11-ni tööd teeb? Vahel vähemgi veel magada saadakse. Ja ometi elatakse, isegi unistatakse. Või

mis teame meie sellest suuremat, kuidas sarta (?) Turkestani lii- vakõrhetest õitsevaid viljaaedu, puuvilla istandusi loob?

Sellepärast on arusaadav, et ka maaküsimuse otsustamine, tema läbiviimine täiesti koha peale antud peab saama. Teiste sõnadega: Asutav Kogu võib meie maaküsimuse otsustamise asjus ainult kõige üldisema hüüdsõna anda, millel tegelikku tähtsust iseenesest olemagi ei saaks, kuna selle üksikute küsi- muste otsustamine ja läbiviimine täiesti ja ainuüksi meie eneste kätte peab olema.

Ei maksa karta, et meie selle küsimuse vähem demokraatli- kult ära otsustame kui Vene Asutav Kogu. Ka meie juures on maa- ja linnaproletariaat enamuses. Kes võiks aga ütelda, et meie vähem asjast aru saame kui Vene proletariaat? Ja eks meil omal ole ka poliitiline elu, mis selleks ajaks, kui otsusta- mine tuleb, veel kiiremini tuksuma lööb. Siis, iseenesest mõis- ta, on meil neid, kes suudavad ka nende silmi selgitada, kes mitte veel küllalt selgelt asja peale ei vaata. Ja ma olen kindel, et meie otsus, kui ta ka oma kuju poolest vähe teine kui Vene oma, sisuliselt sedavõrd revolutsiooniline, sedavõrd tulevikus- sa vaatav suur on, mis meie maa korralduse tulevikus järjele rajab, kust õige majanduslik arenemine lohkama lööb ja kau- ged ilusad sotsialistlikud ideaalid sedavõrd ligendab, et võime need kõrgel hoides oma kaaslastele mujal meie edasijõudmis- test täie arusaamisega, rahuliku südametunnistusega ja isegi uhkusega kõneleda.

Sarnaselt kujuneb, et meie ülesanne peab olema Asutavas Kogus maaküsimuse otsustamine meie oma, see on Eesti osarii- gi parlamendi või eraldi selleks kokku kutsutava Asutava Kogu kätte anda, mis tõsistel demokraatlikel alustel valitud.

3. Rahvuste küsimus

Kui need kaks esimest küsimust otsustatud ja selles mõttes, kui meie tarvilikuks arvame, siis on see Venemaa keerdsõlm juba enam-vähem ja rahuloldavalt otsustatud. Jääks ainult veel

üle nende rahvuste seisukohta kindlustada ja korraldada, kellel oma territooriumi ei ole.

Teiste sõnadega, Asutav Kogu peab üksikute eksterritoriaalsete rahvuste autonoomia küsimuse siiski ära otsustama. Sarnases seisukorras on juudid, poolakad, kes väljaspool Poola kubernemange elavad, sakslased ja ka meie asunikud.

Eksterritoriaalse autonoomia küsimus on juba keerulisem ühleriigis, kui see lihtriigis oleks olnud. Kuid täiesti võimatu ei ole ka seda korraldada. Selleks tuleb kõigepealt uude riigi põhjusseadusesse selline punkt üles võtta, mille järgi rahvuste õiguste küsimused, samuti nagu ka sotsiaalse ja töökaitse seaduse andmise keskpärament oma kätte võtab, kuna Asutav Kogu iseenesest kõigile rahvastele nende kultuurilise enesemääramise õiguse, nende koolid, kirikud jne. kindlustab ja maksma paneb.

4. Sõja ja rahu küsimus

Lõpuks tuleb Asutaval Kogul veel suur ja vastutusrikas ülesanne täita, mis määrav saab olema aastasadasid. Tema peab sõja ja rahu üle otsust tegema.

Nüüd on juba kindel, vähemalt võib seda kaunis suure tõenäosusega öelda, et rahu, lõplik rahu mitte enne Asutava Kogu kokkuastumist meile kätte ei jõua – kui palavalt meie seda ka ei igatseks. See oleks päris tehniliselt võimatu, kõige selle järgi otsustades, mis ilma ajalugu meile selle kohta vestab.

Meie ei hakka kõnelema sellest, kuidas 1648. a. Vestfaali rahu tegemine 5 aastat nõudis: tuletagem ainult meelde, et isegi Jaapaniga rahutegemine oma mitu kuud ära võttis. Praegu ei ole aga näha, et meil keegi tõsiselt rahulepingut tegema hakkaks. On ainult lendsõna, on üksikud, ja iga kord veel väga kahtlased katsed olnud meil Saksamaaga erirahu sobitada – kuid kaugemale ei ole jõutud.

Igatahes lõplik sõna jääb ikka Asutavale Kogule, peaks ka tema kokkukutsumine viibima kaugemale kui 30. sept., mis praegu, mil seda kirjutatakse (5. juulil), enam kui kindel näib olevat.

Just mina ei kujuta enesele ette ei seda väljusarnast Euroopa kongressi, kes oma tööd enne Asutava Kogu kokkutulemist lõpetaks, ei ka niisugust valitsuse kokkuseadet, kes lõplikule rahulepingule alla kirjutaks ja enesele mitte õigust ei jätaks seda lepingut Asutavale Kogule kinnitamiseks (ehk nagu üteldakse, ratifitseerimiseks) ette panna.

See on lihtsalt võimatu. Ja sellepärast tuleb ka Vene Asutaval Kogul, nagu Prantsuse omal 1871. a., sõja- ja rahuküsimuse üle otsust anda. Vahe on ainult see, et seal nõudsid silmapilkselt rahu parempoolsed, kuna aga pahempoolsed ja radikaalsemad elemendid sõja edasipidamise poolt kuni võidurikka lõpuni olid, kuigi et Pariis sakslaste käes. Meil aga on parteide soov ümberpööratud. Vähemalt nõuab silmapilkselt rahu meie äärmise pahem tüh.

IV. Kokkusead

Ülesanded on suured. Kes on aga need, kes peavad kõik need küsimused otsustama, kes on need rahva valitud mehed?

Nüüd võib selle peale juba enam-vähem kindlamalt vastata, et sellekohane seaduseelnõu on juba valmis ja leiab vististi lähemal ajal kinnitust. Siinkohal toome ainult peapunktid, kuna selles vihus me selle juures pikemalt peatuma saame.

1. Valimise õigus Asutavasse Kogusse valimise juures on kõikidel Vene kodanikel, kes 17. septembriks 1917. a. 20 aastat vanaks saavad. Nõrga- ja naistele aga ka veel nooremalt, nimelt nii vanalt, missuguse vanusega noormehi viimasel korral teenistusse kutsuti (praegu 18-aastastel).

Valimise õigus on ühtlane meestel ja naistel.

2. Valimine sünnib ühesuguse, otsese ja salajase hääletamise läbi, proportsionaalse esinduse teel.

3. Hääleõigust ei ole ainult nõrgameelsetel, kurtummadel, hoole all olevatel ja neil, kes kuritegude eest süüdlaseks on mõistetud: sunnitud 10 aastat pärast lahtilaskmist, parandusvangimajas olnutel – viis aastat ja varguste, raiskamiste jne. häbistavate tegude eest karistatud kandnud isikutel – kolm aastat pärast karistuse lõppu.

Sõjaväelastest on neil hääleõigus, kelle karistamine sõja lõpuks edasi lükatud.

4. Valimise õigus on ainult neil, kes teatud osakonnas, jaoskonnas, valijate nimekirjas üleval. Nimekirja võetakse kõik need üles, kes nimekirjade valmistamise alguses kusagil elavad.

5. Valitud võib saada igal pool, kes aga kusagil nimekirjas üleval. Kuid rohkem kui viies valimisringkonnas ei tohi keegi oma kandidatuuri lasta üles seada.

6. Valimistele ei lasta ka neid, kes valimiste ajaks oma valimise õigused kaotanud, või kes kinni istuvad, kas kohtu otsuse järgi või eeluurimise all mõnes kuritöös süüdistamise pärast.

7. Sõjaväed, kes lahingu liinil, valivad eraldi rahvast, kuna nemad mujal kohaliku rahvaga koos valivad.

8. Valimine sünnib proportsionaalselt, kinniste sedelite teel.

9. Valimise ringkonnaks on terve kubermang. Moskva ja Petrogradi linn valivad eraldi. Sõjaväed tuleliinil sünnitavad viis valimise ringi, väerindade järgi. Eraldi valivad sõjaväed Prantsusmaal ja Balkani väerinnal.

10. Üks saadik arvatakse 200 tuhande elaniku peale. Lõplik arv ei ole veel kindel. Nõnda on meil Eesti kohta kas 5 või 6 saadikut loota.

11. Valimiste juhatamist toimetab ülevenemaaline valimiste nõukogu.

12. Igas kubermangus on oma ringkonna valimise nõukogu, maakonnas – jaoskonnas, ja vallas või linnas – valla ja linna valimise nõukogu.

13. Valimiste kogudest, peale teatud asutuste esindajate ja ametis olevate isikute, võtavad osa ka nende valijate gruppide asemikud, kes omad nimekirjad üles seadnud.

14. Kandidaatide nimekirja ülesseadmise õigus on 100 valijal, kes ühiselt sellise nimekirja sisse peavad andma.

15. Valimiste õigustuse kindlustamiseks on mitmesugused edasi kaebuse võimalused loodud.

LÄBIKÄIMINE OKUPEERITUD MAAGA*

Belgus, et okupeeritud või vaenlase poolt äravõetud maaga (Maapäeva, Hiiumaa jne.) võib läbi käia ametlikult otsekohe ainult Punase Risti sellekohase osakonna kaudu (*Справочный лист о гражданских пленных при центральном комитет по делам о военнопленных Российского Общества Красного Креста, Петроград, Литейный пр. 47*), kes sellekohased teatelehed diplomaatilisel teel või teiste Punase Risti seltside kaudu maksuta edasi toimetab ja vastuseid saab. Sellele komiteele võib ka eesti keeles kirjutada, tarvilisi teateid üles andes, nimelt otsitava inimese nimi ja perekonnanimi ning senine elukoht täpisealt: kas kubermangus, kreisis, vallas või linnas, ning postijaam. Aadress peab iseäranis selgesti üles antud olema, nimelt kas vaid või postijaam, kuna sakslased muidu üleüldse ei hakka ligemaid teateid koguma ja küsimislehe täitmata tagasi saadavad. Asja kiirendamiseks ja üksikute arusaamatuste lahendamiseks on jaoskond valmis sellekohaste Eesti organisatsioonidega ligemasse kontakti astuma. Linnade liidul sarnaseid osakondi ei ole, vaid ta teeb tegemist ainult sõjavangidega, mis asjas rikomiteed ka väljamaal on, nagu: *Comité Russe* Stokholmis, *Bureau du Comité Municipal de Moscou* Kopenhaagenis, *Comité de secours aux prisonniers de guerre* Bernis. On olemas rahvuslikud komiteed poolakatel ja leedulastel.

* "Abaduse" toimetusest. See küsimus oli kesknädalal, 11. oktoobril Maapäeval arutusel. Sellekohase komisjoni nimel, kes praegusi olusid läbi vaadanud ja tuleviku kohta kavatsusi teinud, andis aru maanõunik H. Piip. Küsimus tunnistati rutuliseks ja ettepanud kavatsused otsustati otsekohe maksvusele võtta. Ligem asjaajamine jääb juba selleks loodavate Eesti komiteede hooleks, kellel, iseäranis Peterburi E. komiteel, suur ülesanne täita tuleb.

Asja korraldamiseks pani komisjon ette sellekohaseid Eesti komiteesid elule kutsuda – üks Maapäeva juures Tallinnas, teised Petrogradis, Stokholmis, Kopenhaagenis, ja kui vaja, ka mujal. Maapäev võttis selle ettepaneku ühel häälel vastu.

Tallinna Eesti Komitee asub Maapäeva juures ja seisab 5 liikmest koos, niisamuti 5 liiget on ka Petrogradi Eesti Komiteel, mida Maapäeva poolt valitakse. Petrogradi Eesti Komiteesse kuuluvad ka Eesti asemikud riigi rahvaesinduse kogudes. Neil komiteedel on koopteerimise õigus ja igal Maanõukogu poolt valitud liikmel on õigus ühte koopteeritud liikmetest oma isiklikuks asemikuks nimetada. Eesti komiteed on otsusevõimelised, kui vähemalt 3 Maapäeva poolt nimetatud liiget ehk nende isiklikku asemikku koos on.

Väljamaa Eesti komiteede ligem organiseerimine jäeti Petrogradi Eesti Komitee hooleks, kes selles asjas Punase Risti, linnade ja semstvo liidu ning rahvuslike komiteedega läbikäimisse astuma peab. Esialgselt arvati Stokholmi Eesti Komitee asjus läbirääkimisse astuda dr. B. Salin'iga (Stokholm, *Nordiska Museet*) ja dr. D. G. Danell'iga (Uppsala, *Seminariet*), kes isiklikult mõnele maapäeva liikmele tuttavad. Väljamaa komiteede ülesandeks oleks läbikäimise võimalust okupeeritud maaga kiirendada.

Petrogradi Eesti Komitee ülesandeks oleks peale selle üldpoliitilistes asjades kontaktis olla, ja kui meil muu otsene maaesindus puudub, siis eesti rahva huvide kohaselt välja astuda tervelt või oma asemike läbi, sarnasel korral on kahel Maanõukogu poolt valitud liikmel ehk nende isiklikel asemikel vetoõigus. Komiteed annavad aru Maapäevale, kelle ees nad vastutavad on.

Asjaamise finantseerimiseks arvati vaja allikaid otsida, kus juures ka maapäev võimalust mööda sellest osa võtaks, kuna ka meie ühiskondlike ja rahaasutuste poolt toetust oodata tuleks.

Nõnda võib siis juba praegu väljamaale omastele kirjutada. Selleks tuleks esialgu nimetatud Punase Risti jaoskonda järele nõudmise postkaart saata.

Kuid ka vaenlase alla jäänud maalt võib Venemaale kirjutada, ja see järk kirju käib veel kiiremini. Selleks tuleb okupatsiooni

võimudelt (*Kreisschef* jne.) kas otse või valla- ehk linnaomavalitsuse kaudu isiklikult järelküsimise poogen (*Suchbogen*) muretseda, mille eest väikest tasu tulevat maksta, arvatavasti 1 mark. Need poognad tuleb täita, okupatsioonivõimu kätte anda, kes need Hispaania saatkonna kaudu ehk ka mõnel muul teel Venemaa Risti nimetatud jaoskonda saadab. Sakslased nõudvat ka, et otsitava aadress Venemaal üles antud oleks. Et aga vaenlase alla jääjal see sagedasti teadmata, siis võib aadressiks üles anda lihtsalt "Eesti Komitee", millisel juhul Punase Risti jaoskond niisugused kirjad Maapäeva Petrogradi Eesti Komitee kätte muretsseb, kes siis ükskõik mil teel katsub otsitava aadressi leida saada ja kirja temale edasi anda.

Niisugune on esialgne kord vaenlase alla sattunud maaga läbikäimise asjus. Maapäeva E. K. algab ligemal ajal tegevust ja teatab siis oma sammudest avalikult.

Ka raha võib saata, kuid see sünnib välisministeeriumi kaudu. Ka selles asjas peavad Eesti komiteed kergendust looma.

MAANÕUKOGUST ASUTAVA KOGUNI

Täna kahe aasta eest algas Petrogradi uulitsatel revolutsioon. Väikselt, kuid julgelt. Kiirelt lagunes [levis] ta, ja paari päeva pärast oli vana kord, nii rõhuv, väliselt nii tugev, murtud. Juu beldas rahvas. Revolutsiooni mesinädalad olid tõesti ilusad. Isegi ilm hõiskas.

Neil tormipäevil sai alguse esimene Eesti parlament. Mindi välja Vene semstvole vähemalt vastandit [vastet] saama, tuldi tagasi autonoomia seaduse algidudega. Märts 1917 oli meil rabelemise kuu. Ka asundused tundsid kaasa. Sõjaväed tegid omalt poolt, mis võisid. Panid toime meelevaldusi, uutele võimudele meie rahva nõudmisi teada andes. 12. aprillil (30. märtsil) kinnitati Maanõukogu ja omaavalitsuse põhiseadus legaalses korras.

Seltskond [ühiskond] hakkas juba föderatsioonist unistama.

Vene ametnikud arvasid, et liiga palju on Eestile antud; revolutsioonilised sõjaväelised esindusasutused kartsid endale võistletjat – ja Eesti Maanõukogu elussetulek rippus ikkagi alles õhus, isegi 24.–26. mail, kus ühelt poolt Tallinna nõukogud maanõukogude valimisi takistasid (24. mai), teiselt poolt ministriumis ametnikud Eesti-Läti asemikele 30. märtsi seaduse asemele Vene semstvot pakkusid, esimest seadust kalevi alla peites.

Ka neist takistustest pääses meie rahva ühemeelne tahtmine üle, ja 14. (1.) juulil astus Maanõukogu siiski kokku. Nagu kiuste. Kuid rahvas toetas meie uut ja esimest, Eesti valitud esindust.

Algas töö, esialgu pool-kobades, otsides võimalusi, luues kõik algusest peale. Sest elu- ja ajalootargad hoidsid kõrvale. Meie endine "maaesindus", endised esindajad ei leidnud midagi head

teemas, ja löid kohe sõrad vastu, esiotsa tehes lahket nägu, siis julgemalt, viimaks jultunult.

Ürmiid kogunesid. Nendega võideldes kõvenes Eesti esindus, semstvo oli ammugi unustusse vajunud, Maanõukogu kõneles kui riigilgi parlament. Vahel toimetaski nii.

Viimaks, pärast uut revolutsiooni, millega Eesti enam kaasa ei võinud minna, sirgus Maanõukogu täieks meheks, ja ütles kergile, et Eestis enam teist isandat ei ole peale eesti rahva. Kõrgemaks, suveräänseks võimuks Eestis sai tema Maanõukogu 30. (16.) novembril 1917, seda võimu võis ta anda ainult Eesti Asutavale Kogule, mille kokkukutsumise küsimuse ta samal päeval otsustas, rahvaste enesemääramise põhjusemõttest kinni pidades.

Vaike salgake võõraste bajonettide [täakide] peale toetuvaid inimesi kogunesid lossiplatsile kokku, peeti paar kõnet; maanõunikud, ajalooliselt koosolekult tulijad, kõigutasid pead nende kohta, kes ei tea, mis nad teevad; toores vägivald üksikute kallal – kuid see kõik on ju möödaminev. Suur nähtus jääb: novembri 1917 muutus Eesti iseseisvaks.

Siis vana-aasta viimased päevad. Püssitikud valitsevad. Sakslane on luupainajana rahva elu kallal. Võrgutatakse. Pannakse ette Saksa vägesid appi paluda...

Vana-aasta viimasel päeval ühel häälel otsustab Maanõukogu valitud esindus: ei ühtegi sakslast maale! Ja uue aasta esimesel päeval, 1. jaan. 1918, formuleeritakse avalikuks manifestiks eesti rahva iseseisvuse nõue. 10. jaan. antakse talle vormilik kuju elagu Eesti Vabariik.

Käskjalad saadetakse välja laiali ilmale teatama, et eesti rahvas armul Maarjamaal on astunud ilmarahvaste peresse, Eesti on iseseisvaks vabariigiks saanud. 24. veebruaril kuulutatakse ka Eestis eneses see avalikult välja, ja Eesti on esimest korda aastasadade jooksul faktiliselt võõra võimu alt vaba.

Olgugi et kõik teadsid selle vaba Eesti liblika-ühapäevalist saatust, kuid kaljukotkana üles mäekõrgustele lendas vaba eesti rahvas, et korrakski täie rinnaga õhku sisse hingata, olgugi et kõrgelt langedes äraandja kuuli läbi valu seda suurem.

Järgneb see tume aeg, mida Eesti on kartnud kõige rohkem oma elus – uus Saksa orjus, need seitse kuud, mida Eesti ilalgi andeks ei anna, kui ta ka unustaks kõik, mis olnud enne.

Vandusime meie, kas surm või vabadus, keskteed ei ole. Ja pidasime vannet. Isegi nõrkasid vähe.

Kaugel olles sellest kondenseeritud, pressitud võitlusest seal, kodumaal, hinge kinni pidades vaadeldes seda klaaskalist kindlust, mis passiivne vastupanek sisaldas, pisarateni liigutatud Põhja-Liivimaa vallavanemate roomlaste-klassikalise meelepüüvuse ja kodanlise julguse läbi, jäid muidugi nägemata need üksikud heerosed, kes igapäevase töö harildusega [harjumusega?] ajalooratast õieti veeretada aitasid.

Üks asi oli aga kindel: meie suverään, Maanõukogu, oli meile selge ülesande kaasa andnud – maa peab Saksa alt vabaks saama, maksu mis maksab, ja seda lippu kõrgel hoides, nii kõrgel upitades kui aga jõunatukene lubas, isegi üle jõu, kui aga vähegi küünib, olime meie ka siin, väljas, süda südamega koos kodumaaga, resoluutselt otsuseks teinud: kas langeda või võita. Keskteed ei ole.

Ja kui uuesti aastase vaevlemise järel oma resoluutsuse tagajärjel meie Maanõukogu tõesti laiale tegevusväljale juurde pääses, seisis esimesel Eesti parlamendil uus hiigelülesanne ees – maa piirisid sissetungiva hävitava vaenlase vastu kaitsta.

Kaugel kodu kasvamas nähes tõesti nagu tundub, et meie tüse rahvas kangelas võib kasvatada, kes küll võivad olla jändrikud kui Saaremaa tammed, mida meretormid halastamata vintsutavad, kuid kes seisavad kõikumata, kuni nad murduvad.

Ja nüüd, kus Maanõukogu oma eluaja lõpule hakkab jõudma, kõigist tormidest läbi eesti rahva tema kõikvõimulise ja jäädava suveräänse võimuavaldaja – Asutava Koguni – välja viinud, tahame loota, et see temal õnnestub. Siis võib seesama kihku-kähku kokkukutsutud Eesti esindus kalli varanduse – Eesti demokraatliku vabariigi iseseisvuse – uuele täieõiguslikule rahva volimehele julgesti silma vaadates edasi anda.

Maanõukogu töö võib palju puudusi olla. Ja neid on. Muidugi ei ole minu asi seda tööd iseäraliselt üles kiita või laita – maa

maad kannan ka mina osa tema vastutusest – kuid üks asi on tehtud: teatav töötamise välimine võimalus kätte saadud. See on mõndagi väärt. Selles on olnud Maanõukogu ajalooline ülesanne. Isenesest mõista, et kõike seda on teinud kogu rahvas, igatks, üks ühel, teine teisel teel, kuid Maanõukogu oli meil alati selleks keskkohaks, kuhu kõik niidid kokku jooksid.

II

Maad algab uus aeg.

Vabaks saanud Eestimaa rahvad peavad kõige demokraatlikuma valimisseaduse järgi oma asemikud valima, kes kokku astudes ära määraksid riigi põhjusseaduse, kindlustaksid kodanlike vabadused, ja ära otsustaksid meie kõige põlevama küsimuse – maakorralduse. Tegelik riigimasina juhtimine, keerulised välispoliitika küsimused ja sõja likvideerimine veel peale selle on uue kogu, asutava parlamendi korraldada.

Praegusel ajal olen küll kodumaa parteilisest elust eemal ja enam vähem tuleb kõiki küsimusi vaadelda lennukõrguselt, kaugemalt ja üldises perspektiivis, Eesti poliitikat kui ühte kogu näha. Tahaks siiski paari juhtmõtet ära märkida, mida minu partei arusaamise järgi unustada ei tohiks.

Meie juures ei ole kahtlust, et demokraatlik-radikaalne poliitiline konstitutsiooni maksmapanemise nõue üks alustingimus on riigikorralduse loomises.

Samuti on üldiselt arusaadav, et välispoliitikas meie oma lepitamatut seisukohta Saksamaa vastu saame ka edaspidi alal hoida, kuna just demokraatlik Saksamaa see oli, kes meid paljaste sõjatega enamlaste metsikuse kätte jättis, meie sõjaväe organiseerimist takistades, varustust ruineerides. Meie ei kõnele vaenlast Saksamaast, kes parunitega kogu aeg kokku mängis. Meie seisukoht Vene lagendiku lähel näitab meile õiget seisukohta kui vaba transiidi maa Venemaale, ja meie enam kui südamluk vahetõde liidumaadega, eraldi [eriti] Inglismaaga, teenused [teenused], mis neil maadel meie toetuse ja kaitse asjus on, määravad

kokku meie liidu- ja võimalikult venesõbraliku välispoliitika põhijooned iseseisvas Eestis.

Iseenesest mõista, et meie vere- ja sõjariistade vendlus Soomega, loomulikud sidemed Lätiga ja Skandinaavia maadega näitavad sihti kaitseliidu ja ühenduse loomiseks oma naabritega igasuguse välishädaohu vastu, milles meil konkreetne ülesanne täita võitluses Vene enamluse imperialismi vastu. Teoreetiliselt kõnelevad need uued Suur-Vene imperialistid küll rahvaste enesemääramisest, kuid praktiliselt unistavad vana tsaaride poolt vere ja vägivallaga kokkukuhjatud ühendatud impeeriumi jaluleseadmisest, väikest Eestit lihtsalt inkorporeerides, ära neelates.

Kui siia veel juurde lisada terve võrk mitmesuguseid rahvaste vahelisi traktaate ja lepinguid, poliitilisi ja majanduslikke, osavõtmise korraldust Rahvasteliidus ja kogu oma välisesinduse korraldust, meie asunike kaitsmist laial Venemaal – siis näeme, mis määratud osa välispoliitika mängima saab meie Asutava Kogus.

Kuid peaküsimuseks sisemises elus esiotsa jääb tingimata maaküsimuse lahendamine, suurmaaomanduse likvideerimine.

Arusaadav, et see küsimus iseäranis valus parunitele. Kuid meie ei unusta, et selle alalejätmine veel valusam meile, talupoegadele. Meie valu aga ülekaaluv, tema rahu [...] ülesanne. Tema kaotamine meile eluliselt tarvilik. Sest niikaua, kui Saksa parunile tema maa jääb, ei ole meie riik kindel, ei ole seda kindlust ka ilmarahul. Majanduslikku tuge meie rahva higi-vaeva kulul saades tarvitab parunkond seda võimu koiksaksluse ja Saksa militaristliku *Junkertum*'i paleuste toetamiseks ja isegi õhutamiseks. Ei või ära unustada, et selle suure sõja ideoloogilised juhid olid just iseäranis meie Baltimaalt võrsunud mehed, nagu Paul Rohrbach, Adolf Harnack, Theodor Schiemann ja lugematu arv väiksemaid, õp. Hahnidega ja v. Stryckidega lõpetades. Eesti *quasi*-Saksa laadi seletati ju harilikult parunite maaomanduse suurusega: kaks kolmandikku maad olevat (ja oligi) sakslaste päralt.

Saksa suurmaa radikaalselt ja jäädavalt likvideerimine on Asutava Kogu esimestest ülesannetest. Seda peab toimetatama oma vale sentimentaalsuse tundeta.

Ja kõige selle järel, kuidas Saksa parunid läinud aasta jooksa toimetanud, nende lugematuid äraandmise aktisid tähele pannud ja üldisi revolutsioonilise demokraatia võituse arvesse võttes ei või juttugi olla selle maa väljaostmisest.

Kuidas vaataks Lääne-Euroopa selle peale kui meie oma maa-omandi radikaalse lahenduse peale? Muidugi, peab ütlema, et midagi vastust siin anda raske. Igatahes peab üldiselt arusaadama tunnistama väite, et parunite maavõimu hävitamist koiksaksluse purustamise seisukohalt vaja, tema alalejäämine ilma rahule hädasohtlik. Ka konservatiivselt mõtlejad ringkonnad ei tundu suuromanduse likvideerimise vastu, kõige rohkem, mis nad näeks, oleks teatud tasu endistele omanikele ja legaalne ülemine.

Radikaalsed elemendid aga mõistavad likvideerimise all just konfiskeerimist kui ainukest abinõu, ja küsivad, kas mitte parunite maa võtta ei saadeta, vast leppides sellega, et teatav osa sellest maa-äraandmise [riigireetmise] eest vastutusele tuleks võtta.

Igatahes, minu parema arusaamise järgi, võib ju mingisugust tüüpi ajakirjanduse ühes osas oletada mõisate konfiskeerimise puhul, kuna aga meid selleks iseäralised põhjused sunnivad, siis ei leia Balti parunite maaomandus üldiselt siin kusagil vähegi tugevat kaitset. Seda enam, et meie ei hakka ju tarvitama enamlikku vägivalda ja korralagedust, vaid asuksime tõsise suure riikliku ülesande teostamisele.

Muidugi, see ei tähenda, et Maanõukogu kõik ülesanded peaks lahutama Asutava Kogu hooleks. Vene revolutsiooni suurem viga oli tarvilike reformide lõpmatu venitamine. Meie seda viga korjata ei tohi, ja lisan juurde, olemegi sellest suurel määral üle saanud. Maanõukogul on kogu aeg olnud rahva toetus, on see praegugi, ja sellepärast tehku ta aega viitmata, mis vaja, ilma ajaloolist vastutust kartmata.

Nõnda siis enne eesriide langemist pilku tagasi ja ka tulevikku heites peame ütlema, et eesti rahvas oma esinduse lühiajalise

olemise ajal on näidanud suurt organisatsioonivõimet, kõrge mat poliitilise küpsuse järke, arusaamist, sagedasti loomusunnil, oma ajaloolistest ülesannetest.

Sellepärast vaatame julge pilguga eelolevatele valimistele silma, lootes, et rahva poliitiline tarkus temale õige joone kätte näitab, oma asemikke välja valides, kelle kätte võiks usaldada oma demokraatliku korra kindlustamise, oma välispoliitika, mis suurte demokraatiatega käsikäes käimise peal põhjeneb ja oma sisemised küsimused radikaalselt otsustab, maa rahvale kätte muretseb, meeles pidades, et kõrgele sotsialistlikule ideaalile lähenedes peab iga järgneva sammu siis astuma, kui eelmine kindel.

Ja loodame, et meie Asutav Kogu, mis revolutsioonist välja võrsunud, tööle võitluses kapitali vastu tarviliku toetuse kehastab.

JÜRIPÄEV

Meie teomeestele, talusulastele nii tuttav, nii tähtis päev... ja saatus tahab, et ta mitmendat korda piirikiviks oleks ka Eestile.

Viimane suur mäss 1343... Vabadus maeti. Ori jäi, vabadusega silmad välja nutta.

Ka teised kurvad mälestused...

Kuid nüüd saatus nagu tahaks viimaks halastada.

Mineval aastal, jüripäeval, kui Saksa ike kõige tumedam, võt-
tis Suur-Briti välisminister Balfour vastu Eesti delegatsiooni, tunnustas Eesti iseseisvust, olgugi et võõrad väed maal, ja lubas
meie seista meie vabaduse eest.

Nüüd, jüripäeval, astub kokku vaba eesti rahva suveräänne
Asutav Kogu.

Jüripäev. Pööripäev.

Loodame, et ülekohus, mis algas jüripäeval 1343, leiab oma
sünni jüripäeval 1919.

Elagu Asutav Kogu! Elagu Vaba Eesti!

DE JURE. EESTI LÕPLIKULT TUNNUSTATUD

Vaevalt kümmekond päeva läks sellest mööda, kui Vene Aastava Kogu liikmed üksmeelse otsuse tegid, et piiririike lõplikult tunnustada ei tohi. Vene lehed seletasid ise, et nende otsuseid ja arutusi liitlased väga suure huviga tähele panevat.

See "tähelepaneku" avaldus on nüüd käes. Liitlaste ülem nõukogu, kes Pariisis jälle kokku astus, otsustas 26. jaanuaril ühel meelil Eestit ja Lätit *de jure* tunnustada.

Miljukovil ja Kerenskil ei jää enam muud üle kui üksteise vesti sisse pisaraid valada. Nad on saanud, mis nad ära teeninud. Vene pagulasi pole rahvuslik õnnetus ei targemaks ega suuremeelsemaks teinud. Nad pole midagi unustanud, iseäranis mitte lobisemist. Nad pole midagi juurde õppinud, iseäranis mitte reaalspoliitikat. Seepärast seisab nüüd "Vene demokraatia" "endise peremehe" äärmiselt rumalas poosis ja peab oma pretensioonide peale selle lukustava kõrvakiilu alla neelama, et "imperialistlikud" liiduriigid tema "alamaid" õiguslikult ja lõplikult iseseisvateks tunnistavad. Üksainus vene hääl kõlas veel hoiatusena, et Vene enda demokraadid siin suuremeelsust ja riiklikku tarkust võiksid üles näidata, piiririikide tunnustamisele kaasa aidates. Kuid venelased tegid teisiti ja nüüd tuli tunnustus nende vastu. Venelastest "juriidiliselt" lahkudes ei jää meil viimane mälestus neist mitte just kõige armsam.

Oma lõpliku tunnustamise eest võlgname tänu Prantsuse temperamentlikule impulsiivsusele. Ta oli esimene meid *de facto* tunnustama, kuid pöördus siis meist ära, kui tal lootused Vene interventsiooni peale tärkasid. Nagu kaugest minevikust kostaks meile veel Prantsuse riigimeeste ilusad sõnad 1918. aastast:

"Prantsuse vabariigi asi on kõigi vabade rahvaste asi" ...
"Ainult liitlaste sõjariistade võit vabastab feodaalse militarismi

õhutatud rahvad, ainult see valmistab neile tee õigluse juurde" ...
Prantsusmaa ei unusta iial eestlaste vaprust läinud võitluses, aga kaatumusi, mis nüüd nende peal lasuvad. Prantsusmaa ei jätaks neid, kes oma lootuse tema peale panevad."

Kuid aeg tuli ja asjad muutusid. Oli Denikini kokkulangemine liitlaste nii kaugale viinud, et nad piiririike rahu teha lasksid, siis pidi Wrangeli kokkulangemine neid veel kaugemale viima. Eesti konverents oli kui südametunnistuse hääl, mis alles täitmata kohuseid meelde tuletas.

See hääl ei jäänud hüüdjaks hääleks kõrbes. Just seesama Prantsusmaa, kelle esindus Rahvasteliidu konverentsil veel piiririikide vastuvõtmist tagasi lükanud, võttis nende tunnustamise algatuse enda peale ja viis selle läbi, kuna Inglismaa, piiririikide suurem toetaja, temale omase tagasihoidlikkusega veel viimasel silmapilgul kaheldes seisatas.

See ülesanne, mille eesti rahva esindajad kolme aasta eest endale üles seadsid, on viimaks käes. Palju pingutusi läks ta makama. Saksa okupatsioon tõi meile troostiks liitlaste tunnustuse *de facto*. Vabadussõda tõi esimese *de jure* – Venemaa poolt. Ja alles aasta rahulikku, stabiilset, ülesehitavat tööd tõi üksteise järel *de jure* tunnustused Soomelt, Argentiinalt ja liitriikidelt.

Eesti on seega kui täieõiguslik liige maailma riikide ja rahvaste peresse vastu võetud. Selle sündmuse tähtsus on mõõtmatu. Aastasajad meie rahva vaevarikast elu, ärkamine orjaõost, võitlused koha eest päikese all seisavad meil seljataga. Meie seisame kui kõrgel mäeharjal. Tagasi vaadates paistab, nii kaugale kui silm ulatub, seitsmesaja-aastane kõrb, siis poolsada aastat vaevalist ronimist läbi tihnikute ja kivirüngaste, viimaks kolm aastat peadpööritavat tõusu kaljuseina mööda, kus iga vääratus oli oleks maksnud. Meie ees, teisel pool mäelatva, avanevad aga hoopis uued väljavaated, palju avaramad ja lootusrikkamad, kuid kus ka tööpoolest palju roosilisemad – seda saab alles näha.

Ei maksa vist juurde lisada, et meil kõigi tunnustamiste peale vaatamata ka edaspidi ikka "ise mees" tuleb olla, kui me sellena püsida tahame, kelleks praegu oleme saanud. Kui suurt tuge

meie poliitilise ja majandusliku seisukorra stabiliseerimisel täieõiguslikuks tunnistamine ka ei avalda, oma õnne sepad saame ka edaspidi ainult meie ise olema.

On üks poliitiline küsimus ometi, milles üleeilse akti tähtsuse iseäranis suur: see on meie vahekorrad oleviku- ja iseäranis tuleviku-Venemaaga.

Kuni *de jure*'ni olime meie ikkagi veel "Venemaa piiririik", s.o. mingisugune Vene ääremaa lääne vastu. Meie olime poliitiliselt rohkem ida kui läänega seotud.

Siitsaadik on meie osa muutunud. Meie oleme Lääne-Euroopa piirima Vene vastu. Meie poliitiline side läänega astub kaugele tugevamini välja kui idaga.

Seni olenesime otseselt Venemaast ja tema arenemisest. Nüüd oleneme seda ainult kaudselt; otseselt aga lääneilmast ja tema vahekordadest Venemaaga. Meie ei või enam kuidagi, nagu see meie *de facto* ajajärgus oli, hädahoitu sattuda, et meie küsimust mõnelt poolt rahvusvahelistel nõupidamistel kui Venemaa sisemist küsimust hakataks käsutama.

Ühesõnaga: meie oleme Venemaast lahti. Lahutusprotsess on meie kasuks lõppenud. Ainult meie enda vaba tahtmine võiks seaduse ees meid veel kokku viia.

EESTI RIIK NELI AASTAT VANA

(28. nov. 1917 – 28. nov. 1921)

Neli aastat tagasi olid Tallinnas ärevad päevad. Ajutine Valitsus Petrogradis oli kukutatud. Uus, nn. nõukogude valitsus asus juba astunud ja rahvaste enesemääramise dekreedid välja kuulutanud, kus rahvastele, kes enne Vene riigi alla kuulusid, vabadus antud keskvoimu poolt omaenese saatust määrata kuni Vene riigist lahkulöömiseni.

Eesti Maanõukogu – loodud Vene Ajutise Valitsuse seaduse põhjal ühendatud Eesti tulevast valitsemise ja omavalitsuse korraldada välja töötama, ajutiselt ka töötama autonoomse asutuseks, kelle otsuste kohta keskvalitsuse komissarile ainult protestiõigus seaduslikkuse kaitseks oli jäetud, ja kelle poolt väljatöötatud tulevane valitsemiskava otse Vene Ajutisele Valitsusele kindistamiseks vormiliselt ette panna tuli, kusjuures siseministril ainult oma arvamuse juurdelisamise õigus oli – seisis raske ülesande ees.

Eesti riikluse mõte oli Maanõukogu poolt juba varem omaks tunnistatud, niihästi juhtnöörides Maanõukogu esindajatele Moskva riiklikul nõupidamisel, olgugi osariigina Vene föderatsioonis, ning pärastpoole otsusega luua iseäraline valimisseaduse komisjon, kes pidi igakülgselt täieliku valimisseaduse välja töötama, mis võiks olla seaduseks võimalikel Eesti Asutava Kogu valimistel. Komisjon hakkas kaunis suure hoolega tööle ja osa seadusest arutati Maanõukogus isegi läbi.

Kuid poliitiliselt oldi seni ikka Vene Ajutise Valitsusega koos lootatud, ja nüüd tuli seisukoht võtta tema kukutaja võimu vastu. Uue võimu püsivus polnud kuigi selge. Igal pool peeti teda ühepäevaliblikaks, olgugi et ka Tallinnas tema nimel tegutsejaid

leidus. Maanõukogu ei lasknud ennast möödaminevatest nähtustest eksitada, arutas seisukorra oma eelkoosolekutel 12.–14. novembril kõikkülgselt läbi, ning leidis, et kätte on jõudnud aeg, kus eesti rahvas oma soovi iseseisvuse järele sest ajast peale hakkab teostama.

Maanõukogu ei sattunud eksiarvamusele nõukogude võimu lühikesest east. Tema tunnustas uue nõukogude valitsuse Vene valitsuseks. Ning aluseks võttes rahvaste enesemääramise õigust, mis üldiselt kõikide sõdijate poolt välja kuulutatud, ja uue Vene valitsuse poolt isegi dekreeteeritud, Maanõukogu kui maa seaduslik ainuesindus, demokraatlikult ja üldiselt valitud ja kõigi eestlaste poolt, kus nad ka ei oleks, Eesti rahvusesinduseks tunnistanud, otsustas ennast kõrgemaks suveräänseks võimude tunnistades kutsuda riikliku korra lõplikuks kindlaksmääramiseks kokku Eesti Asutava Kogu. Riigi kõrgema võimu teostamine tema täiuses anti iseäralise ajutise kolleegiumi kätte, kuhu kuulusid peale Maavalitsuse veel Maanõukogu juhatus ja vanematekogu.

Ajad olid erakorralised, abinõud erakorralised. Ka meil oli kodusõda maad võtnud, Vene madruste abil suudeti Maavalitsuse normaalset tegevust takistada, seda kitsendades ja võitlusaegsetesse oludesse surudes. Olud ei lubanud isegi Maanõukogu koosolekuid korralikult pidada.

Kuid 15. (28.) novembril 1917 oli Eesti riik siiski loodud. Maad senini autonoomselt valitsev organ, kellel kindlal maa-alal seal asuvate elanike kohta kõrgem võim, mitte ühegi teise suveräänse võimu poolt kitsendatud, oli ennast ka sellisena proklameerinud. Endine kõrgem võim, Vene Ajutine Valitsus, kes varemiliselt Maanõukogu üle seisis, oli kadunud. Selle järeltulijat Maanõukogu kui eesti rahva esindaja Eestis omalt poolt enam maksvaks ei tunnistanud. Pealegi oli uus tulija ise dekreeteerinud, et rahvad vabad on teda tunnustama, või jälle Venest lahkuma, kui seda tahavad. Ja viimane oli meie rahva soov.

Neli aastat tagasi ühinesid kolm momenti, mis ühiskonna riigiks muutumiseks vaja: suveräänne ehk kõrgem võim teatud maa-alal olevate kodanike üle. Eesti oli riigiks muutunud.

Selle üle ei ole kellelgi kahtlust. Ja sellepärast on ainukene äge – meie riigi algust lugeda 28. (15.) novembrist 1917.

Minnakse sealjuures lahku ühes. Nimelt selles, mis kuju võttis meie riik sel päeval. Kas ta sai täiesti iseseisvaks Venemaast, ehk jäi temaga veel kergesti rahvusvahelisse ühendusse, mida nimetatakse konföderatsiooniks nime all. Kuid viimase tõendajad muutavad ära, et kõrgemaks võimudeks, suveräänseks kuulutamise tähendab juba riiklikku iseseisvust, ja et konföderatsioon riikide vahel ainult lepingute põhjal olla võib, missugused lepingud Eesti ja Vene vahel puudusid. Kuid isegi konföderatsioonis olevad riigid on iseseisvad, suveräänsed rahvusvahelises elus, kuna rahvusvahelisteks subjektideks on just üksikud riigid, aga mitte nende liit.

Tegelikult on Eesti eraldunud iseseisvaks Venest just 28. (15.) novembri 1917 aktide põhjal. Sel alusel otsustas kõrgema võimu teostaja kolleegium tunnistada Eesti iseseisvaks vabariigiks, mille teostamiseks teistele riikidele eridelegatsioon ja Eesti diplomaatilised agendid välja saadeti (1.–10. jaanuaril 1918), teatud memorandumit edasi andes, mille põhjal Eestit liitlaste poolt mainis 1918 kui *de facto* iseseisvat riiki tunnustati. See tunnustamine tähendab Eesti suveräänse iseseisvuse tunnustamist, liitlaste eneste kohtute seletuste järgi ("Kajaku" asjas), juba memorandumil algpäeval, sest, nagu Belgia prof. Nas ütleb, "ei ole me riigi olemine, tema suveräniteet ja iseseisvus teiste riikide haast tujust".

Sama akti põhjal, kolleegiumi ja tema poolt loodud Päästekomitee otsusel avaldati 24. veebruaril 1918 määratu tähtsusega konstitutsiooniline akt, nimelt kuulutati Eesti riik iseseisvaks vabariigiks välja. Iseäralise manifesti läbi muudeti ajutist valitsust korda. Kuid Eesti riik ei sündinud mitte sel rõõmsal, olgu-ki raske päeval, vaid tema oli siis juba võitluses ligi veerand aastat iseseisvana, mis ei keela nimetatud päeva kui meie vabariigi väljakuulutamise päeva pühitsemast. Riik aga sündis 28. (15.) novembril 1917. aastal, ja see on ja jääb tema sünnipäevaks.

Palju torme on lühikese aja jooksul Eesti riigil üle elada tulnud. Kurb segaduste aeg elu esimestel kuudel, siis raske võõraste

maalolek, kurnav sõda, ühes tema hiilgavate võitudega, kuid kõiksugu puuduste ja haigustega, rõõmustav aus rahu, millele järgnesid majandusliku kitsikuse päevad, millest aga kõigest rahva visadus ja vabadustung on üle saanud.

Paljud ja paljud on langenud. Nõudis ohvreid verine sõda, kuid harvenenud on ka teiste toleaegete julgete rida. Puhkab rahus igavest und Jüri Vilms, üks selle suure päeva kangela test, puhkab Poska, puhkab kohusetruu Maanõukogu sekretär Kask. Kuid elu läheb oma rada. Uued võitlejad astuvad asemele, ja rahva elu ei seisata ialgi, kuni temas tuksub tung elada, tung vabadust maitsta.

Juba neljas aastapäev. Jõudu ja julgust annab see meile juurde.

VIIS AASTAT

Viis aastat tagasi, 28. (15.) novembril 1917 sai Eesti riik oma alguse. Petrogradi oktoobrirevolutsioon polnud veel oma seisukorda suutnud kindlustada. Vähe oligi neid, kes arvasid, et tuleb aland pööret tõsiselt võtta, arvati, nädalat paar ja "komet" on möödas. Mitte ainult siin, vaid ka Petrogradis. Ei tahtud neid rahaseid kuidagi uskuda, et lugu palju tõsisem ja kestvam kui pealtnäha arvatakse. Mäletan väga hästi, kuidas minu väitele – on ebatõelik, et enamlased Venemaal pikaks ajaks ei jää, sest pole jõudu, kes neid kukutaks – Maanõukogu liikmete poolt esialgu vastu vaieldi.

Ajaolusid ära kuulates jõuti aga viimaks Maanõukogus arvamusele, et sündinud revolutsiooniga ei tule kui möödamineva nähtusega, vaid kui tõsise poliitilise teguriga rehkendada. Ja sellest tärkasid loomulikult järeldused, mis kogu revolutsiooni seisnise käiguga tingitud.

Juba sõja ajal olid targanud üksikud uued rahvusliku elu avaldamise võimalused, mis senini täiesti unistuseks. Olgu kas või rahvuslikud väeosad. Sellised uued nähtused ikka enam ja enam sündisid mõtlema rahva ja riigi iseseisvusest, vabanemisest iga-aeguse võõra ikke alt, olgu see kas või Vene kahe peaga kotkas.

Revolutsiooni ajal arenes sündmuste rida palju kiiremini. Algupeest peale sai organisaatorliselt vabamalt hingata. Maanõukogu kava kinnitati. Ja see oli ju tegelik autonoomia, veel rohkem, riikliku olemasolemise alus, sest et terve rida konstitutsioonilisi küsimusi anti lahendada uuesti loodud rahvaesinduse kätte.

Peagi oli ainult üks samm nn. osariigi nõudmisele, mis eraviisi Petrogradi Eesti tegelaste poolt juba revolutsiooni algul üles seati, ja mis meil rahvuslikuks programmiks sai pärast rahvuskogu, juulis 1917. Huvitav, et föderaliseerimise nõudmist kogu

Vene seltskonna ja isegi teiste rahvaste poolt alguses sedavõrd kaugeleminevaks ehk utopistlikuks peeti, et meie Moskva riiklikul nõupidamisel ainukesed olime, kes selle üle kõneleda julgesid.

Kuid Vene lagunemine läks palju kiiremini kui seda alguses arvati. Kornilovi mäss andis ühisele Venele lõpliku löögi. Selge oli, et Vene järku jõudnud, kus iga juhusteotsija ülem võimukandja. Suur laev võib torme välja kannatada, ka väikene paat suudab tormisel merel end hoida. Kuid on paat suure laeva külge seotult tormisel merel, läheb tema tingimata hukka.

Nii oli ka lugu meiega. Vene on suur laev, Eesti temaga võrreldes väikene paadike. Suur torm oli poliitilisel merel. Rahvas hakkuda ei tohi, ei saagi. Kuid hirmsaid viletsusi võib temale kaela tulla, kui ta oma saatust ise õigesti ei juhi. Eestit varitsesid aga kaks hädahoitu. Ühelt poolt suurenev sisemine anarhia Venes, teiselt poolt alati tondina kardetud ja nüüd väga reaalse hädahoitu, muutuda uuesti rüütlite meelevalda aluseks maaks Saksa riigi poolt tema alla võetuna. Riia langes juba tema kätte, Kuramaa oli juba pikemat aega Saksa vägede käes ja seal tehti kõiksugu poliitilisi katseid. Rahvas igatahes oli täiesti maha surutud.

Arusaadav siis, et kui septembris Maanõukogu asus oma tulevase valimisseaduse väljatöötamisele, soovis ta selles näha seadust, mis oleks kohane iseseisva riigi asutava kogu valimiseks.

Sellest silmapilgust peale hakkas meil maksma täieliku iseseisvuse mõte. Kuid ei olnud veel tulnud aeg teda selgesti deklareerida. Sellesse ajajärku kuulub ka meie esimene diplomaatiline läbikäimine võõraste riikidega, nimelt Maanõukogu protest Vene vägede laastamise vastu meie maal, mille edasiandmise välissaadikutele selleaegne Maanõukogu esimees Strandman minule ülesandeks tegi.

Kui aga oktoobri algul sakslased veel saartele sisse tungisid, siis oli selge, et enam oodata ei või, tuleb juba tegutseda. Rahvasaatus määramine on tema enese käes, ja ainult tema ise võib katkikärastatud Eestit jälle ühendada, sest Venel selleks enam jõudu ei ole.

Enamlik revolutsioon tegi käed ka juriidiliselt endise Vene riigi lahti: rahvaste enesemääramise põhimõtte maksmapaigutamiseks polnud tähtsusetu paberilipakas. Ja Maanõukogu astus kokku erakorraliseks istungjärguks, et seisukorra kohaselt tegutseda. Olgugi et ka Eestis anarhistlik liikumine maad võtnud.

Pikka kaalumist ei olnud. Lahti Venest, oma kätt, iseseisvalt välja iluamerele. Loodame, et sedaviisi hukkumisest pääseme.

Paar päeva kestsid mitteavalikud nõupidamised, kuidas tarvilist vormi anda Eesti vabanemise deklaratsioonile. Arutati, kas mitte otsakohe välja kuulutada Eestit vabariigiks. Arvati, et pole taktiliselt õige – see olgu Asutava Kogu asi, mis riigivormi ja määrab, olgugi et ta seda kindlasti vabariigi näol teeb. Riigi rajamiseks seda pole vaja. Vene ise pärast revolutsiooni pool aastat ei olnud kandnud vabariigi nime. Oluline riigiks on, et tema valitseb suveräänselt, ainukene kõrgem võim maal. Rahvas ja territoorium olid Eestil juba kindlad Maanõukogu võimude määrustes. Ning kokku kutsuda Asutav Kogu on esimene iseseisva riigi ülesanne ja võimuavaldus. Teiseks vaja konstrueerida ajutine valitsemisviis, kuni riik lõpliku kuju omandanud. Kaitsejõude tuleb organiseerida veel intensiivsemalt.

Sellised olid rahvaesinduse ülesanded. Ja need täideti 28. (18.) nov. 1917. Kolm olulist otsust võeti vastu. Tõnisson formuleeris resolutsiooni kõrgema võimu ja ajutise valitsemise korra asjus. Pats tegi üleskutse kaitsejõudude korraldamise kohta, minud tuli Asutava Kogu kokkukutsumise otsus valmistada. Kanti ette isegi vaieldi. Võeti vastu. Järgmiseks päevaks määrati isegi järgmine koosolek, aeti jooksvaid asju.

Ja 20-minutiline ajalooline riigi rajamise koosolek lõppes.

Ühegi uue kodaniku sündimine ei lähe valudeta mööda. Seda enam võib seda riigi sündimine olla. Kes salgab, et sündimispäev oli raske päev.

Kuid kõik see on möödaminev. Jääb ainult see, mis positiivne, mis tingitud üldsuse huvidest.

Tervet rida selle päeva aktiivseid tegelasi ei ole enam elavate nimekirjas.

Meie, kes veel elame, mõtleme tagasi selle päeva peale, kui kõige suurema päeva peale, mis meile osaks saanud. Eesti riik oli sündinud.

ISESEISVUSE PÜHA

Kahheksa aastapäev leiab Eesti sisemiselt ja väliselt kindlalt. Nooremal põlvel, kes Eesti Vabariigi aja kestel üles võrsunud ja juba tegelikult meie rahva saatuses kaasa kõnelema hakkab, on raske ette kujutada määratud edu, mis Eesti oma lühikest vabaduse ajajärgul saavutanud. Unustatakse raskused, mis meie riik alguspäevil üle elama pidi – ning nurisetakse, et kõik ikka veel pole selle täiuseni jõudnud, mida nende noor mõtteviis vaat õigusega teostatuna tahaks näha.

Kuid ka vanemad inimesed, kellele loomulikult nende noorpõlv olud kuldsetena näivad, ohkavad, kui näevad, et ühel ehk isegi juhtumisel mõni raskus nende rahupäevi rikub. Ka nemad kaebavad, et asjad minevat liig aeglaselt ning paremust polevat märgata.

Ühendas meie üldse raske loomuga kipub kurvameelsus ja pessimism kogu meie seltskonnas maad võtma.

Kas on see aga õigustatud? Kas ei tuleks meil kõigil, ümberpoordult, tõesti raskete aegade peale vaatamata, sootumaks teha elu peale vaadata ja tähele panna määratud edu, mis meie riik ja rahvas olukorra paranemisel saavutanud? Ma olen veendunud, et küll oleks aeg meil võtta elu juhtnööriks optimismi, et kõik paremusele muutub selles kõige paremas olemasolevas maailmas.

Ja tõesti – vaadake ümber, kas ei ole see nii? Noored õnneks ei loone meie vanema põlve noorpõlveraskusi, neid majanduslikke raskusi ja seda moraalset piina võõra rõhumise pärast, mis oli meie saatus. Kas ei ole meie ise saanud oma peremeesteks, kas ei ole meie oma keel maksmas siin meie esivanemate maal, kas ei ole rahva kätte tagasi läinud maapind, mida veel hiljuti hariti võõra käsu järgi higi ja vaevaga?

Ning, lõpuks, kas siis meie iseseisvuse võitlus ise ei anna põhjust optimismiks? Tuletagem vähegi meelde olukorda kaheksa aasta eest – ja meis peab tahes ehk tahtmata kindlamaks muutuma usk ajaloolise õigluse ja vabaduse võidu sisse.

Meie pühitseme täna oma vabariigi kaheksandat aastapäeva. Milline määratu ajalooline tähis! Kuid [sündimine ise] ei olnud ümbritsetud päikese paistest, vaid maetud mustematesse ajaloo pilvedesse. Kodus valitses meil võõras terror, ning ees seisis uus ja mitte vähem kohutav hädaoht – tolleaegse tugevama militaristliku riigi vägede okupatsioon.

28. jaanuaril enne seda olid meie aadlikogud omalt poolt kokku astunud ning otsustanud Eestimaad Venest lahtilöönuks tunnistada, ning kutsuda Saksa vägesid maale. Tehes nii pärast seda, kui 15. nov. 1917 Eesti Maanõukogu Eestimaad oli juba tunnustanud suveräänseks ja rippumatuks, tegelikult lahutatuks Venest, kus ainult oma rahva poolt heakskiidetud seadused maksma panna võidaks.

Julgelt ja otsustavalt kõlab küll juba 4. veebr. 1918. a. Stockholmis meie Maanõukogu esindaja Jaan Tõnissoni protestihääl aadlikogu otsuse vastu meie maale uut orjaiket kaela tuua. Küll kuulevad suurriigid meie esindaja protestihäält – kuid tegelikult jõudu meil veel polnud, et välist hädaohtu kõrvaldada. Alles aasta hiljem, 24. veebr. 1919 võis meie ülemjuhataja kindral Laidoner teatada Maanõukogule, et maa võõrastest vägedest vaba. Kuid 24. veebr. 1918 ise, meie ajalooline tähis, pidi otte valmistatud saama määratute raskustega ja hädaohuga kogu rahvale, muidugi ka meie Päästekomitee liikmetele – K. Pätsile, J. Vilmsile, K. Konikule.

Kuid see rõhuv ja läbipaistmatu tumedus pidi andma aset rahva kindlale soovile saada vabaks, saada iseseisvaks. Prius tuli nii täielikult, nii kiirelt, et meil määratud jõupingutusi vaja oli, et ajaloo käigule järele jõuda. Sellest ka tekkinud meie raskused, sest pole nii lühikese ajaga, nagu seda meie iseseisvuse võimalik olnud kõiki keerdküsimusi küllaldaselt korraldada.

Kuid meie oleme õigel rajal. Välisvaatlejate arvamuse järgi ei ole meie üldse suuri eksisamme teinud, eriti välispoliitiliselt.

Ühe esimese välisministri, kadunud J. Poska ajast peale oleme saavutanud ühtlase õige rahvusliku tegevusjoone.

Arvan, et ka oma sisemises arenemises ja majandusliku iseseisvuse saavutamises meie oskame seda õiget keskjoont tabada meie reaalsete olude kohaselt, nagu see meil on korda läinud väliste võitluses oma iseseisvuse ja riigi kindlustamise eest.

Ja kõige selle pärast võime meie oma vabaduse püha kaheksandat aastapäeva pühitseda täie optimismiga ja usuga paremasse tulevikku.

MAAPÄEVA SEADUSED

Meie rahva esimene püüd peale revolutsiooni oli kätte saada maa omavalitsus. Juba 17. märtsil 1917 esitasid riigivolikogu liige J. Raamot, J. Tõnisson, O. Strandman, J. Vilms ja P. Põld Ajutisele Valitsusele eelnõu:

Eestimaa, s.o. Eesti kubermangu, Narva linna ja Põhja-Liivimaa valitsemise eesotsas seisab Ajutise Valitsuse kindralkomissar erakorraliste volitustega.

Liivimaa põhjaosa Valga linnaga ja ka Tsooru, Paju, Hummuli valdadega Valga maakonnast ja Mõisaküla vallaga Volmari [Valmiera] maakonnast korraldatakse ajutiselt eriliseks administratiivüksuseks.

Piirimaakondade kuulumus lahendatakse erilise leppekomisjoni teel.

Iga administratiivüksuse jaoks, s.o. Eesti ja Põhja-Liivi jaoks, luuakse ajutised maanõukogud.

Valimisest osa võtta on õigus kõigil valla elanikel, kes 21 aastat vanad ja kes valla piirides elavad 1. märtsist 1917 saadik.

See kava anti ära 18. märtsil 1917 ning Ajutine Valitsus määras tema arutamiseks erilise komisjoni siseministri abi B. M. Štšepkini eesistumisel ja Eesti esindajate osavõtmisel. Komisjoni esimesel istungil teatas eesistuja Ajutise Valitsuse otsusest, et kuna rahvaste enesemääramise ja autonoomia küsimused üle ulatuvad Ajutise Valitsuse volitustest ja võivad lahendatud saada ainult Asutava Kogu poolt, siis on komisjoni ülesandeks ainult välja töötada määrused Eesti kubermangu ajutiseks korraldamiseks, valitsemise soodsuse alusel vastavalt praegustele ühiskondlikele ja poliitilistele tingimustele.

Komisjon leidis, et kogu Eesti territooriumil maksab üks ja sama maaomavalitsuse korraldus, mis pärast ühendamine võimalik on. Projekti arutamisel loobuti kahe kubermangu asu-

amisest. Ajutine Valitsus nägi täie õigusega, et maa omavalitsuse kava kaugemale läheb kui harilik semstvo, ning viivitas selle kinnitamisega. Kuid 26. märtsil 1917 Eesti talurahva vastastamise mälestamise puhul Petrogradis toimepandud meeleavaldus avaldas sedavõrd mõju, et Eesti omavalitsuse seadus siiski kiire korras, ilma suuremate muutusteta, 30. märtsil 1917 kinnitati.

Päev ehk paar pärast seda manifestatsiooni olid Eesti esindajad jalle võrre Lvovi juures määruste kinnitamist kiirustamas. Sedakorda võeti imposantsuse pärast kaasa sõjaväelane Mihkel Lüll, kes sõjaväelaste demonstratsiooni korralduses teatud osa mängis. Temale omase hooga pörutas M. Lüll rusikaga vastu lauda ning pajatas: "40 000 Eesti sõduri nimel Petrogradi garnisonis nõuan seaduse otsekohest kinnitamist." Peaminister katkus sõjameest rahustada – tehtavat kõik, mis võimalik.

Võrreldes Eesti esindajate poolt ette pandud ja Ajutise Valitsuse poolt kinnitatud määrusi, leiame, et Ajutine Valitsus ette pandud kava vaid veidi tehniliselt parandanud. Olulisem lahku minek, nimelt ühe kubermangu loomine kahest, sündis pealegi mitte ainult Vene keskvalitsuse pealekäimisel, vaid Eesti esindajate eneste kokkuleppel, kuna peale pikemaid vaidlusi Tartu ja Tallinna tegelaste vahel Tallinna ühe kubermangu vool mõju le püüses.¹ Maa valitsemine pidi nii Eesti kava kui ka Ajutise Valitsuse määruse järgi kuuluma kubermangukomissarile koos Maanõukoguga. Ei Eesti kavas ega ka Ajutise Valitsuse määru ses ei olnud aga kummagi kompetentsi selgesti ära tähendatud. Vene keskvalitsus lootis komissari võimu juhtivat osa. Eesti esindajad arvasid, et Maanõukogu võim tugevnema saab, kuna kindralkomissar ainult seaduslikkuse järele valvata võib, üldiselt aga samuti esinduse funktsioone peab täitma, nagu seda on Inglise dominioonides, eriti Kanadas, kindralkuberner. Sest olgugi et Vene Ajutine Valitsus deklareeris algusest peale: ta ei võivat Eestiile autonoomiat anda, sest see olevat Asutava Kogu kompetentsi küsimus, ning meie eneste esindajate poolt seletati, et Eesti kava ei tähenda autonoomiat, kuna siin olevat tegemist ainult laia omavalitsusega demokraatlikul alusel – oli loodav

“omavalitsus” suurel määral autonoomia laadiga. Juba iseseisvate täidesaatvate organite loomine maanõukogude poolt kui ka määramata võimu andmine nähtavasti pariteetsel alusel kubermangude ja Maanõukogu kätte tähendab märksa rohkemat kui ainult omavalitsust Vene semstvo mõttes. Eriti veel, kus Maanõukogu hooleks juba ilma komissarita anti kohaliku asutava kogu funktsioonid – alalise maavalitsemise ja omavalitsemise aluste välja töötamine, teiste sõnadega ühise Eesti põhiseaduse kokku seadmine. See töö pidi komissarist olenemata sündima, ja tema saavutusi võis ainult Ajutine Valitsus kas tagasi lükata ehk kinnitada, nähtavasti isegi mitte muuta. Eesti esindajatel oli selge, mis nad kätte tahtsid saada, ja kui memorandumid allakirjutajad 17. märtsi eelnõusse kollegiaal-täidesaatvate organite (nagu see maksev semstvovotes) kõrvale minu ettepanekul sisse võtsid isiklike täidesaatvaid organeid, siis vaid selle arusaamisega, et nõutava omavalitsuse seadus peab looma aluse Eesti kui riigi kogu organisatsiooni arenemisele eriliste ministrite ja kabineti väljakujundamise teel. Taheti, et Venemaa revolutsiooniline arendamine pidi minema föderatsiooni poole.

Tähelepanu väärivad ka muutused keele suhtes. Nii kõneldakse eesti keele tarvituselevõtmisest mitte otse seaduses, vaid ainult kaudselt, jättes asjaajamise keele Maanõukogu otsustada, kuna aga läbirääkimine keskvalitsuse ja ka valitsuse kohalike organitega tingimata peab sündima vene keeles. Mis puutub valimise korrasse, siis on käsitatud täitsa demokraatlikku valitsemisviisi, peale ühe erandi ja nimelt – valimised on mitmejärgulised: esiteks valitakse valijamehed, kes valivad maakonna maanõukogu, ning maakonna nõukogu valib kubermangu maanõukogu liikmed. Üks valimisjärk parandati maha 22. VI 1917 maksmapanemise seaduses, kus muutuse põhjenduseks toodi ette nähtav lapsus. Muidu aga võeti see mitmeastmeline valimise viis tarvitusele täie arusaamisega, kuna revolutsiooni keerus üle maa otseste valimiste korraldamine märksa raskem. Selline mitmeastmeline valimine osutus pärast enamlaste käes agitatsiooni-abinõuks Maanõukogu vastu, mis oli küll puhtdemagoogiline võte, sest tööliste ja soldatite kongressid

konstrueeriti samuti mitmeastmelise valimise kaudu, ilma et enamlastel selles oleks näinud demokraatluse rikkumist. Muidu aga on 30. märtsi seadus tema seadustehnilise primitiivse ilme peale vaatamata küllalt täielik ning igatahes laialt mõeldud ja sisurikas.

30. märtsi seaduse vastuvõtmine Ajutise Valitsuse poolt ja selle väljakuulutamine Ajutise Valitsuse “Teatajas” 31. märtsist 1917, nr. 21 (67) all tähendas pöördepäeva meie maa seadusliku arengis. Iseenesest aga ei tähendanud 30. märtsi seadus veel mingit tegelikku muudatust Eesti elus, kuna puudusid reeglid tema täideviimiseks. Siseminister pidi küll välja töötama siseministrite määrused, kuid päevad läksid, ja midagi ei olnud seadusest veel kuulda. Siis tuli jälle kohalikel elanikel algatus oma kätte võtta, ning 10. aprillil 1917 anti siseministri abile Štšepkinile Baltimaa Eesti organisatsioonide esindajalt eelnõu, milles kirjutati alla: J. Tõnisson, J. Vilms, A. Mägi, J. Jaakson, J. Raamot ja dr. Schulzenberg. Štšepkin tegi samal päeval temale resolutsiooni peale: “S. M. Leontjevile. Vaja kiirelt ligemate päevade jooksul küsimus läbi vaadata ja Ajutisele Valitsusele esitada, tema juures asutatava juriidilise nõukogu heaksarvamiseks”.

Nagu 17. märtsi kava, nii ka maksmapanemise seadus kandis vaid ülddemokraatlikku laadi ja täie õigusega tõstsid Vene siseministrite ametnikud selle kava vastu rea õige põhjendatud kaebusi. Siiski siseminister vürst Lvov juba paari päeva pärast, nimelt 13. aprillil, kirjutas memorandumid kättesaamist teatades dr. J. Raamotile:

Mitte leides takistusi Eesti kubermangu komissarile volituse andmiseks, et tema võiks instruksiooni anda valimiste toimepanemiseks, milles ühes sellega teatatakse minu poolt komissarile, pean oma kohuseks ütelda, et 30. märtsil s.a. on siseministrile ülesandeks teha Ajutisele Valitsusele esitada üksikasjalikke reegleid – määrusi Eesti kubermangu ajutise administratiivse valitsemise ja omavalitsemise korraldamiseks. Nende määruste kava, mis ette näeb rea valimise ja aadli omavalitsusasutuste ärakaotamist, on praegusel ajal esitatud erilisele nõupidamisele. Võiks loota, et ligemate nädalate jooksul Eesti kohta üksikasjalised reeglid avaldatakse. Selline viivitus

Eesti kubermangu ajutise korralduse maksmapanemise kohta ei võetud raskusi kohapeal välja kutsuda, kuna valimiste korraldamiseks ja maakonna ning kubermangu maanõukogu loomiseks on vaja kahtlemata mitte vähem kui kolm nädalat.

Minister-president vürst Lvov teatas ka tõesti Eesti kubermangu komissarile 14. aprillil 1917 "väga kiirelt" märgitud päberiga:

Saates Ajutise Valitsuse määruse vastavaks täitmiseks osas, mis puutub Eesti kubermangu sissevõtmiseks Liivi kubermangu viit maakonda ja natuuras nende kubermangude vaheliste uute piiride loomiseks, alandlikult palun teid teatada mulle, Ajutisele Valitsusele ettekandmiseks, niipea kui komisjon sarnase projekti on valmis töötanud.

Ühes sellega pean ma kohuseks teatada, et üksikasjalisi reegleid selle määruse kolmanda osa maksmapanemiseks, mis ette näevad mõnede valitsuse ja aadli omavalitsusasutuste ümbermuutmise ja ümberkaotamise, praegusel ajal arutatakse siseministeeriumi juures loodud nõukogus.

Selle nõupidamise tööd liginevad lõpule, ja võib loota, et lähema aja jooksul reeglid ajutiste muutuste kohta avaldatakse. Kuni nende reeglite avaldamiseni alandlikult palun teid juba praegu välja töötada instruksiooni valimiste kohta maakonna valimiskoosolekutele ja võtta enda peale valimiste üldine korraldamine.

Lootes, et nimetatud valimiste korraldamiseks on vaja vähemalt kolm nädalat, arvan ma, et veel enne maanõukogu loomist üksikasjalised reeglid administratiiv- ja aadli omavalitsusasutuste ümbermuutmise kohta teile teada antakse.

Nimetatud kirja alusel kuulutas kubermangukomissar Poška Tallinna "Töölise ja Soldatite Nõukogude" protestide peale vaatamata valdades välja valijameeste valimised, mille tähtpäevaks jäi 23. mai 1917.

Eesti uuel memorandumil ei olnud käiku, mida tema autorid lootsid, ning mida Štšepkin ette kirjutas: seaduse kava läbi vaatamine venis ja ligematel päevadel Ajutisele Valitsusele ei

saadud midagi, seda enam, et varsti Petrogradis uued raskused hakkasid Ajutisele Valitsusele enesele.

Kuni aga töötas bürokraatlik masin, ning paberitest leiame juba kuupäevata kahes osas 44-aktilise reeglite kava Ajutise Valitsuse määruse Eestimaa kubermangu administratiivse valitsuse ja kohaliku omavalitsuse ajutise korralduse maksmapanemiseks. Selle järgi on maanõukogud alla viidud lihtsateks Ajutise Valitsuse komissaride nõuandvateks kogudeks, kelle liikmeteks komissarid, kuna maanõukogu temale valib asekojuri. Kubermangunõukogu astub kokku kord kuus, maakonna nõukogu kord nädalas. Kõik maanõukogude otsused saadetakse kubermangukomissarile, kes nende täitmise seadusevastasuse korral seisma panna võib 7 päeva jooksul. Üksikasjaliselt korraldatakse muutused maksvates seadustes, sihiga neis võimalikult vähe muutusi ette võtta. Arvatavasti ongi seesama tagasivõetav kava, millest kõneleb vürst Lvov oma kirjades Raamotile ja kubermangukomissarile.

Mitte ainult eestlased ei hakanud nõudma omavalitsusi, vaid ka teised rahvad, Soomest kõnelemata. 6. märtsil andis Ajutine Valitsus Boomele tagasi tema konstitutsiooni. 17. märtsil deklareeris Ajutine Valitsus Poola iseseisvaks. 19. märtsil luuakse Petrogradis eriline Ukraina rahvusnõukogu ja 25. märtsil astub Moskvas kokku Valgevene konverents. 21. aprillil algavad aga uude raskused Ajutisele Valitsusele enesele. Protesteeritakse Miljukovi instruksiooni vastu saadikutele, et Venele olevat vaja hoida endale. 30. aprillil on Gutškov ja 2. mail Miljukov sunnitud lahkuma valitsusest. Loomulik, et Eesti omavalitsuse läbiviimise tööd ka selle valitsuskriisi läbi märksa venitatud said. Uus valitsus Lvovi juhatusel konstrueeriti 4. mail tsentralistlike Vene vabariikdemokraatide osavõtul, üldse aga pahempoolse voolu tüüpilisel. Revolutsiooni esipäevil tekkinud Vidzeme ehk Läti Liivi ja ajutine maanõukogu esitas Ajutisele Valitsusele 8. mail 1917. a. kava Vidzeme (Liivi) kubermangu omavalitsuse ajutise korraldamiseks, ning samal ajal ka selle maksmapanemise kava, identse meie esindajate 12. aprilli seadusele. Juurde oli kaantud määrus, et kolme Vitebski kubermangu Latgallia

[Latgale] maakonna – Dvinski [Daugavpils], Režitsa [Rēzekne], Luutsna [Ludza] Läti külge liitmise maksmapanemine sünnis erilise seaduse läbi vastavalt Latgallia maanõukogu otsusele. Need mõlemad kavad olid varustatud Riia linna seltskondlike organisatsioonide nõukogu, Läti kütipolkude delegaatide nõukogu, Riia tööliste deputaatide nõukogu (praegune peaminister Skujenieks) ja Riia linnapea allkirjadega. Alles mai lõpul, Eesti tegelaste pealekäimisel, oli siseministeerium sunnitud küsimuse uuesti üles võtma, milleks eriline koosolek kokku kutsuti, sealgu 23. maiks, mis pärastpoole 26-ndaks edasi lükati, ning lõpuks 26., 27., 28. ja 29. mail Petrogradis ka aset leidis. Tsentraalsetlik reaktsioon oli sedavõrd tugevnenud, et 30. III. 1917 määrused juleti juba otse kõrvale jätta, ilma et nende võimu vaja oleks kaetud teel, maksmapanemise reeglite kaudu, hävitada, nagu ülalmainitud ministeeriumis väljatöötatud reeglite kavas nägime.

26. mai koosoleku päevakorda oli võetud semstvokorralduse maksmapanek Baltimail puhtal kujul, milleks siseministeeriumi poolt erilised "alglaused semstvo korraldamiseks Baltimaa jaoks" välja töötati, märgitud 20. maiga. "Alglausetes" öeldi:

Semstvo esindus luuakse valimise teel samadel alustel, kui on maksmatud semstvovalimiste jaoks sisekubermangudes.

Semstvo-organite kompetentsi kuuluvad omavalitsuse asjad, mis semstvoasutuste põhimäärustes ja teistes seadustes ligemalt seadud.

Siseministeerium andis neile projektidele erilise tähenduse ja arutas neid põhjalikult. See selgus küsimustest, mis üles seadeti nimetatud projekti puhul, samuti üldisest "ettekandekavast 20. mai koosoleku jaoks."

Palju tähtsamad olid meile aga uute põhilausete poliitilised põhjendused. Arusaadavalt tähendasid need põhilaused juba täielikku tagasitõmbumist sellest liberaalsest seisukohast, mis 30. märtsi 1917 määrusega Eesti kubermangu kohta maksmata oli pandud. Vene siseministeeriumi põhjendus tuletab meelde, et Baltimail semstvoasutuste sisseseadmine Vene režiimi ajal

on juba kaua arutusel olnud küsimus, mis tekkinud ühel ajal semstvo sisseseadmisega sisekubermanges. Kuid et kõik kavad, mis nihaasti valitsuse kui ka kohalike *Landtag*'ide poolt välja töötatud, on jäänud teostamata. Täie õigusega aga toonitatakse, et mitte kordamineku peapõhjus seisis selles, et semstvo-omavalitsust ei sõandatud Baltimail maksmata panna, kuna see tähendaks omavalitsuse asja andmist rahva enese kätte Baltimail, mis omakorda oleks tähendanud maa-asjade juhtimise andmist saksa elemendi käest eesti ja läti rahvastele. Toonitatakse, et revolutsiooni keerd olla Baltimail semstvo sisseseadmisel sootuks teistesse tingimustesse asetanud. Vana kord on juba kadunud ja uue võimu alustoeaks peaks olema ju semstvo, kuid juba demokraatlik selle sõna laiemas mõttes. Selline korraldus tulevat luua kiires korras. Edasi kõneldakse jesuiitlikult:

Üheks abinõuks uue võimu toetamisel on Ajutise Valitsuse määruse 30. III s.a. Eesti kubermangu omavalitsemise korra kohta. Selles määruses, tema mittetäielikkuse ja tehnilisest küljest mitterahuldavuse peale vaatamata, on siiski äärmiselt tähtsad reeglid. Praeguse nõupidamise tööks on teatud mõttes 30. märtsi 1917 määruste rahastamine, kuid oma ulatuse poolest oleks ta laiem, sest et on vaja välja töötada semstvo korraldamist kogu Baltimaa kui tervikuna jaoks, mitte aga ainult tema põhjaosale.

Vaja jääks nüüd sama rahvusliku jaotuse printsiip ka Läti osale maksmata panna, teda ühte kubermangu liites. Selles Baltimaa jaotamises Eesti ja Läti osaks nähakse põhjalikku reformi, mis ka puht semstvomajanduslikust valdkonnast kaugemale läheb. Eesti leiab seletuskiri, et Baltimaade põhja- ja lõunaosa jaoks ühtlane semstvo tuleks sisse seada. Lõpuks seatakse üles poliitiliselt äärmise tähtsusega küsimus: kas Baltimaa jaoks välja töötada täiesti eritüüpi semstvo, või võtta aluseks üldine semstvo-seadus. Selle peale vastab seletuskiri:

Viimane, s.t. semstvo määrustiku eeskujul loodud semstvo on esinenud kavas. Ükskõik, mõnesuguse eeskuju järgi omavalitsus Baltimail tuleks ikka sisse seada, ja kahtlemata demokraatlikul alusel

loodud sisekubermangude semstvo on enam kohane Baltimail maksmapandavatele semstvokorraldustele kui varemad ehk teised kohaliku omavalitsuse süsteemid mõnel teisel maal. Muidugi tuleb ka maa iseärasusi arvesse võtta.

Sarnaste kavatsustega taheti 30. märtsi seadust täiesti maha matta, ja temast vaid mõnda määrust materjalina kasutada, üldiselt aga Vene semstvo muutumatu kujul sisse seada. Kutsad olid saadetud Eesti ja Läti seltskonna esindajatele osa võtta koosolekust. Kõigil Eesti tegelastel, kes Tallinnast Petrograd tulid, oli kindel arusaamine, et koosolek on kokku kutsutud vaid 30. märtsi seaduse maksmapanemise kava väljatöötamiseks. Kuna mul korda läks prof. Maimi kaudu, kes tol ajal Vene siseministeeriumis teenis, kätte saada kava, ning sellega õigel ajal Eesti ja Läti esindajaid tutvustada, siis osutus võimalikuks ka teatud strateegilist plaani läbi viia, nimelt koosolekule minna ühiselt ja esimesena läbi viia nõudmine, et arutusele võetaks mitte Vene semstvo sisseseadmine Baltimail, vaid 30. märtsi seaduse maksmapanemine Eestimaal ja selle laiendamine lõuna- ehk Läti osa peale.

26. mai erilise komisjoni juhatajaks oli siseministeeriumi omavalitsuse departemangu juhataja V. V. Vesselovski, liikmeteks sellekohased ministeeriumi ametnikud, Eesti esindajatena J. Vilma, T. Jürine, J. Jaakson ja mina, ning Läti esindajatena A. Berg, J. Goldmanis, J. Zālītis, M. Valters, Z. Meierovics, M. Skujenieks ja Latgallia esindaja ksends Trassun, ning peale selle kubermangu komissarid, parun A. Meyendorff, parun Pilar von Pilchau, parun V. Möller-Zakomelski kui senise aadli seisusliku omavalitsuse esindajad. Koosolekut avades toonitas Vesselovski, et praegu on esikohale tõstetud semstvo maksmapanemise küsimus neis kohtades, kus teda veel ei ole, selle hulgas ka Baltimail. Enne aga kui siseministeerium Baltimaade semstvoreformi kava juurde asuda tahab, peab eesistuja oma kohuseks paluda komisjonilike meid mõtteid vahetada edaspidise töö kohta. – Ootamatult jättis aga ära kogu see ettekande kava, mis komisjoni istungiks ministeeriumis oli valmistatud. Ministeeriumi sõjakuse kadumise põhjust tuleb otsida Tallinnas arenenud enamlaste võimuhaaramise

katkest, kuna terav konflikt Eesti esindajatega oleks veeks muutunud enamlaste veskile. See ei olnud ministeeriumil teadmata tsuraakimiste põhjal, mis nii hr. Poskal kui minul oli ministeeriumi juhtivate jõududega.

Lätlastega ühiselt varem väljatöötatud kava järgi hakati ministeeriumi eelnõud atakeerima, toonitades vajadust 30. märtsi seadust täiel määral ja puhtal kujul maksma panna. Siseministeeriumi ametlik kokkuvõte kõneleb sellest Eesti-Läti ühise hundi demonstratsioonist:

Eesti ja Läti rahva esindajad näitasid, et Ajutise Valitsuse poolt on 30. märtsil 1917 juba välja antud seadus Eesti kubermangu korraldamiseks, selle seaduse põhjal praegu sünnivad valimised valla- ja maakomunanõukogudesse. Sarnastel oludel praeguse revolutsiooni ajal oleks vaevalt otstarbekohane 30. märtsi määruste asemele, vaatamata mõnede tema ebatäiuste peale, ellu viia uut seadust semstvo valimiseks, seda enam, et siseministeeriumi poolt Baltimaade jaoks väljatöötatud semstvoasutuste kava paljudes asjades lahku läheb 30. märtsi 1917 määrustest. Peale selle on Baltimaade hulka kuuluv kura kubermang praegu vaenlase käes. Sellepärast Baltimaade omavalitsuse korraldus täies ulatuses võib sündida ainult peale sõja lõpu. Praegusel ajal oleks kohalike elanike soovidele vastav, kui tulemini välja antaks seadus 30. märtsi 1917 määruse maksmapanemiseks Eesti kubermangus, missugune eelkava juba kohapeal välja töötatud, välja töötataks seadus Liivi ja Vitebski kubermangu Läti osa administratiivseks valitsemiseks ja omavalitsemiseks samadel alustel kui 30. märtsi 1917 seadus, ja lõpuks välja antaks seadused nimetatud määruste maksmapanemiseks.

Kuiva ametliku protokolliga taga peitub terav ja väga temperamentne täiuslik poliitiline võitlus, mis tsentralistliku Suur-Vene ja autonoomsete Balti rahvaste vahel löödi. Üksikud kõnelejad tahavad kuni ähvarduseni "kõikide revolutsiooni abinõudega". Igaüks ei võtaks kohalikud elanikud uue projekti väljatöötamisest mitte osa, ning loota olevat, et projekti läbiviimist kohalik rahvas ja revolutsiooniline olukord ka ei lubaks. Nähes sellist üksmeelt kohalike elanike poolt, otsustasid valitsuse esindajad

vaikides üle minna 30. märtsi määruste jaoks maksmapanemise seaduse väljatöötamisele. Siseministeerium teatas aga, et tema maksmapanemise seaduse eelnõu käepärast ei ole, teiselt poolt Eesti esindajatel ei olnud ka käes seda maksmapanemise projekti, mis omal ajal 10. IV siseministeeriumisse sisse oli antud. Tahes või tahtmata, et küsimust mitte edasi lükata, otsustasid Eesti esindajad sealsamas sisse anda uue maksmapanemise seaduse kava, paludes komisjoni istungil lõunavaheaeg teha, mille jooksul oleks võimalik kava kokku seada. Kava väljatöötamist Eesti oma delegatsioonilt poolt paluti enda peale võtta härra Poskal ja minul. Enne vaheaega aga võeti Eesti ja Läti esindajate poolt veel küsimus üles, kas praegune komisjon on õigustatud lõplikke otsuseid vastu võtma, mis oleks soovitatav, ehk need otsused käivad veel järelekaalumisele ministeeriumi teistes instantsides või Ajutise Valitsuse juures olevas juriidilises nõukogus. Selle peale tähendas eesistuja, et projekt igatahes juriidilise komisjoni arutusele läheb. Sel puhul palusid kohalikud esindajad, et kui juriidiline nõukogu projekti põhjalikumale muutmisele tahaks võtta, siis peaks ta oma istungile kutsuma ka kohalikud esindajad.

Maksmapanemise kava aluseks võeti samad põhimõtted, mida sisaldas 10. aprilli märgukiri, kuid märksa laiendatud ja enam üksikasjalikul kujul, muuseas arvesse võttes, et vahepeal Eesti maal valimised 23. mail juba sündinud, mispärast tarvilik neid legaliseerida. Kavas seisis:

Kubermangu ja maakonna maanõukogude avamise ajaks määratakse 1. juuli 1917.

Maanõukogude tegevuse avamisega võetakse kõik maaomavalitsuse ja administratiivasjad mõisnike *Landtag*'ide, komiteetide, konventide, *Landrat*'i kolleegiumide, maakonna deputaatide ja maakonna koosolekute kui ka teiste aadelkonna organide ning kiriku konventide ja hooldajate käest ära.

Kaotatakse täiesti ära Eestimaa kubermanguvalitsus kõigi kubermangu ametite ja teiste asutustega, üldine hoolekandeamet, talupoegade komissari amet ja rahvakoolide direktorite ja inspektorite ametid

kogu Eesti kubermangu piirides, samuti ka kihelkonna konvendid ja hooldajad Tartu, Võru, Viljandi, Pärnu ja Saare maakondades.

Eestimaa Kubermangu Maanõukogule antakse üle järgmised asjad kaotatavalt kubermangu ametkohtadelt ja võimudelt: 1) täiendavate maakondade maksude ja kaubandus- ning tööstusmaksude, maaomavalitsuse eelarvete kokkuseadmine ning maksujaotuste maksmapanemine; samuti ka vabrikute ruumide nimekirja kokkuseadmine ning nende majandus-tööstuslik hindamine; 2) maaomavalitsuse koostised; 3) kiriku kohustused; 4) riigi maamaks; 5) kubermanguamet linna asjus; 6) kubermanguamet talupoegade asjus; 7) üldine hoolekandeamet; 8) veterinaarasjad; 9) kubermanguamet teede asjus; 10) kubermanguamet maamõõdu asjus; 11) kubermangu statistiline komitee; 12) rahvakoolide direksioon; 13) rahukohtunike juures olevate arestimajade ülalpidamine.

Kõik muud asjad antakse kubermangukomissarile.

Talupoegade komissaride ning rahvakoolide inspektorite asjad lähevad maakondade maanõukogude kätte. Neile lähevad ka üle kaotatavate kihelkonnakonventide ja hoolekandeaustuste asjad Tartu, Võru, Viljandi, Pärnu ja Saare maakondadest; samuti ka omavalitsuse ja administratiivasjad, kui ka aadli maakonna-deputaatide ja maakonna koosolekute, kirikukonventide ja hoolekannete käest, nii-samuti ka nagu kõik nimetatud aadli asutuste ja mõisnike käes olevad varandused, milles need ka ei seisaks, välja arvatud kui need aadli aadli ühingule kuuluvad, kuid kirikukonventide käes olevad varanduse üleandmisest eraldatakse kõik kiriku varandus.

Ühes asjade, varanduste ja kapitalidega lähevad Maanõukogule ka üle aadli asutuste poolt maa summadest ülal peetud heategevad, hoolduslikud, hariduslikud ja muud asutused.

Väiksemaks maaomavalitsuse üksuseks osutub kõikseisuslik vald, mille hulka kuuluvad peale praeguste talupoegade maade ka mõisa kinnid ja kuuendikumaad, teised era- ning kroonumõisad, mis asuvad valdade piirides.

See kava leidis üksikasjalikul arutusel vaid vähe muutmist. Eesti õigea, et Eestimaa komissar oma valimise juhatuskirjas, mille alusel tegelikult valimised on sündinud, on ära jätnud aadlastase elamise nõude ning alandanud valimise vanust 21

aasta pealt 20 peale, vastavalt üldisele Venemaal maksvale demokraatlikule semstvo valimisseadusele.

Tugevat vasturääkimist leidis valitsusliikmete poolt aga artikkel kubermanguvalitsuse ning ametite ära kaotamise asjus. Sellele vastasid Eesti ja Läti esindajad, et kaotatavate ametikohtade vastu ei ole elanike hulgas vähematki usaldust, ning need praegu faktiliselt oma kohustusi ei täida. Igatahes ei võinud oma peale võtta seda julgust, et tagasi minnes kodus võiks ütelda, et nimetatud ametikohad jäävad ka edaspidi funktsioneerima oma senisel alusel. Pealegi nende tegelikult juba surnud asutuste juriidiline ära kaotamine oleks ka fiskuse huvideks. Ministreeriumi esindajad toonitasid selle vastu, et olgugi et mõned riikliku valitsuse funktsioonid Maanõukogule üle anda võiks, ei oleks võimalik seniseid valitsusasutusi likvideerida enne, kui on loodud uued kohaliku valitsuse organid, eriti sellepärast, et ligemal ajal ka administratiivkohtu sisseseadmine aset leidvat Kubermanguvalitsuse kaotamise poolt on 10 ja vastu 6 häält. Samuti otsustatakse häälteenamusega ära kaotada talurahvakomissaride, rahvakoolide inspektorite ja direktorite ning teised sarnased ametid. Valitsuse esindajad arvasid küll, et rahvakoolide inspektorite kaotamine võiks sündida ainult üldise plaani järgi, mille rahvahariduse ministeerium välja töötab. Selle peale vaatamata kohalike elanike esindajad otsustasid neid kaotada tähendab nimetatud koosolekute ametlik žurnaal kurvalt.

Rüütelkonna varanduste üleandmise juures tekkis väike mõttevahetus, kellele üle anda Saaremaa rüütelkonna mõisad, kas Saaremaa maakonna maanõukogule või Eestimaa Kubermangu Maanõukogule. Minu kui "Saaremaa huvide vannutatud kaitsja" ettepanekul ja teiste saadikute heatahtlikul poolehoiul otsustati need mõisad Saaremaa maanõukogule üle anda. Pikem vaidlus tekkis rüütelkonnale kõige kõrgemalt annetatud mõisate saatuse kohta Liivimaal. Rüütelkonna esitajad toonitasid, et mõisad on antud rüütelkonnale kui seisusele, kuna Läti esindajad toonitasid, et need on antud rüütelkonnale kui maa omavalitsusele. Lõpuks leiti kompromiss, et nende mõisate saatuse otsustab eri komisjon.

Pikem vaidlus tekkis, kui siseministreeriumi esindajad omaenda rünnakut algasid kaotatavate valitsusasutuste krediitide pärast. Nad toonitasid, et kui valitsusasutuste kaotamist motiveeritakse sellega, et neid vaja pole, siis loomulikult ei ole kaotatav Kubermangu Maanõukogule riigikassast anda kroonu summad sellel määral, mis nimetatud valitsusasutuse peale seni anti, vaid kui üldse, siis märksa vähemal määral. Teiselt poolt, nende asutuste kadumisega kaob ära ka selliste krediitide vormituse alus, ning neist krediitidest osa üleandmine Maanõukogule tähelaks sootuks teisele pinnale, nimelt muutuks toetuse andmiseks keskvalitsuselt Maanõukogule. Selle järelalusel leppis komisjon, et maanõukogudele antavate summade kohta sisestati vasti reegel – neid antakse riigilt niipalju, kuipalju maanõukogud kaotatavate asutuste funktsioone täidavad.

Komisjoni esimees toonitas, et semstvo valla sisseseadmine on üldriiklikus ulatuses arutusel ja vaevalt saaks teda lahendada eraldi Baltimaade kohta, iseäranis arvesse võttes maksustamise küsimust. Eesti ja Läti esindajad vastasid, et vallad Baltimaal on kogu aeg olnud kõikseisuslikud, kuid sisaldades ainult talupoegade maksualuseid maid. Maksustamise kohta kindlaid reegleid küll ei ole ning maksustamine ise sünnib südametunnistuse järgi. Uus reform ei tee tegelikult muud kui ainult üht mõisamaad ka vallaomavalitsuse piirkonda.

Ei oli Eesti omavalitsuse maksmapanemise seaduse kava saanud vähem saavutatud.

Kuud tuli järg Lätimaal maaomavalitsuse sisseseadmise väljatöötamiseks. Lätlased võtsid üles kõigepealt küsimuse, et tuleks luua Läävi kubermangu külge Vitebski kubermangu 3 Läti maakonda. Esimees vastas, et ilma Ajutise Valitsuse käest kindlat instruksiooni saamata komisjon vaevalt võiks end kompetentseks lugeda seda küsimust arutama, millel rahvastikunüüdsemääramise laad. Läti ja Eesti esindajad toonitasid, et esitatud Läti projekt ei ole mitte Läti autonoomia sisseseadmine, vaid ajutine administratiivmäärus, ning et kolme Vitebski maakonna ühendamine on puhtterritoriaalne küsimus, kuna seal elanikud on lätlased, ning need maad kuni XVIII sajandini

olid Lätiga ühenduses. Siinjuures toonitasid [viitasid] Läti esindajad Ajutise Valitsuse pretsedent-otsuse peale Liivi maakondade liitmisest Eesti kubermangu külge. Juba revolutsiooni alguses olevat Vitebski kubermangus tugev liikumine tekkinud Liiviga ühendamise kasuks. Selle peale teatas esimees, et ministeeriumi esindajad igatahes hääletamisest osa võtma ei saa. Komisjoni häälteenamus otsustas siiski nende maakondade liitmise Läti külge heaks kiita.

Veel teine kord tuli komisjonis Läti enesemääramise küsimus teravalt üles, ja nimelt kui arutati nõudmist, et maanõukogude läbikäimine kohalike valitsusorganitega peab sündima vene keeles. Ühelt poolt tähendas dr. Valters, et vene keeles läbikäimine peaks olema kohuslik ainult läbikäimises keskasutustega; teiselt poolt aga toonitasid Läti ja Eesti esindajad, et kubermangumida praegu luuakse Liivi ning Vitebski kubermangu osadest ning Kuramaast pärast selle vabanemist vaenlase käest, peaks sünnitama ühe administratiivüksuse nime all Latvia. Sellele vaidlesid kindlasti vastu Vene valitsuse esindajad, sest selline samm kandvat rahvaste enesemääramise ilmet, mis komisjoni kompetentsist välja läheb. Ka arvati mitte kohaseks arutada selle maaosa korraldamist, mis praegu vaenlase käes. Otsustati tarvitusele võtta seesama maksmapanemise seadus, mis välja töötatud Eesti osa jaoks, väheste muudatustega. Omalt poolt Läti esindajad andsid 29. mail minister-presidendile märguki, kus nad põhjendasid oma nõuet, et Vitebski kubermangu Läti maakonnad tuleks tingimata ühendada Liivi kubermangu tähendatud maakondadega.

Vaatamata selle peale, et Tallinnas seisukord väga ärev oli, et 26. mail Tallinna sovett valimised 23. maist ära muutis ja Poska ametist tagandas, kuna Ajutine Valitsus oma komissaridena vabanutatud advokaadiid Sokolovi ja Borissovi Tallinna saadab seaduslikku võimu jalule seadma, pidi Petrogradis seadusandlikku masinat kõige jõuga "tagant lükkama". 26.–29. mai nõupidamiste tagajärgede formuleerimine ministeeriumis ning tema juriidilise komisjoni edasiandmine läheb tõesti edasi, ja esialgu näib, et ka keskvalitsusel jätkub julgust sovettidega mitte arvestada.

Et siseminister käsib uuesti Poskal ametisse jääda 4. juunil, mille vastuseks Tallinna Ispolkom [исполнительный комитет] otsustab järgmisel päeval otsekohese väljaastumisega. Nähtavasti teravuste ärahoidmiseks kutsutakse Poska Petrogradi, et sa võtta juriidilisest komisjonist seaduse arutamisel.

Ajutine Valitsus ja juriidiline komisjon alustas tõesti 9. juunil Läti omavalitsuse maksmapanemise seaduse korraldamist, kus Eesti esindajatena peale Poska osa võtsid J. Raamot, E. Patta, J. Vilms ja mina, viimasel istungil ainult mina üksinda. Lätlaste poolt võtsid osa J. Zālītis ja J. Čakste. Juriidilises komisjonis leidis erilist tähelepanu artikkel 4, mille järgi asjaajamisel korra maanõukogudes määrab kubermangu maanõukogu. Maakvalitsuse esindajad leidsid, et see tähendaks liig suure seadusandliku võimu andmist kubermangu maanõukogu kätte. Lahendus leiti kompromissvormelis, et "kubermangu nõukogu seab kokku ajutiste reeglite kava [---] kubermangu administratiiv- ja korraldamiseks ja määrused kohalikuks omavalitsemiseks". Laenuid vaidlusi tekitas ka rea valitsusasutuste ära kaotamise küsimus, eriti rahvakoolide inspektorite ja direktorite ära kaotamine, ning komisjon, Eesti ja Läti esindajate soovide vastu võttes, otsustas nende kaotamise küsimuse üldseadusandlusele painutada. Samuti tekitasid laialdasi vaidlusi omavalitsuste ja eriti valdade maksustamise õigused, kus valitsuse esindajad enamasti pidasid jätta valdadele see piiramata maksustamine õigus, mis seni olnud.

Maanõukogude sisseseadmise juures Lätimaal kerkis jälle üles Lätimaa ja Latgallia liitmise küsimus, mida aga juriidiline komisjon arutusele ei võtnud, vaatamata Läti esindaja Zālītise protesti peale. Sel puhul minu ja prof. Kokoškini vahel tekkinud arutusel tähendasin, et meie peame ju välja tüürima natsionaal- ja rahvaste loomise peale, mis sünnitaksid föderatiivriigi osad. Prof. Kokoškin vastas, et tema ei saa sellega iialgi nõus olla. Tema pooldavat Vene föderatsiooni, kuid territoriaalsel, mitte natsionaalsel alusel, ja Vitebski kubermangu kolme maakonna ühendamise Lätiga tähendaks natsionaalringkondade loomist, mille vastu tema kategooriliselt seisvat, Läti juures veel sellepärast,

et Vitebski maakonnas palju elanikke mittelätlased. Kuna 11. juunil ilmus Ukraina esimene universaal autonoomiast, tähendasin, et Venemaa arenemine just natsionaalüksuste poole läheb. Selle peale vastas Kokoškin, et selline natsionaalne autonoomiseerimine tähendaks Venemaa lõhkumist, ja kuna Venemaa ilma Baltimaadeta ikka elada saab, sest Balti sadamaid ei või ju Balti rahvad kinni panna, ei suutvat Vene liigil elada ilma Ukrainata, mis on vaese Suur-Vene viljaait. Pealegi minevat kogu Venemaa viimaste aastasadade arenemise tendents lõunasse, soojale Mustale merele, sellepärast ei tulevat tema arvates Ukraina iseseisvusest ehk separatistlikest püüetest midagi välja, vaid see tähendavat ainult varem või hiljem kas või saja-aastast sõda Ukraina ja Suur-Vene vahel.

Lõpuks saadi suure vaevaga ka juriidilisest nõukogust Balti maaomavalitsuse projekt läbi ja isegi kiirendatud korras, olgugi alaliste pealekäimiste järel. Siis määrati Tallinnas 24. ja 26. juuni peale omavalitsuse valimised maakonna valimiskogudele, vaatamata sellele, et seadus veel kinnitamata. Mida ligemale nihkus seadus oma valmisaamisele, seda enam ja enam tekkis temale vastaseid: ühelt poolt sovetid [nõukogud] Tallinnas, teiselt poolt Suur-Vene natsionalistid. Veel 22. juunil esitas Tallinna vene organisatsioonide liit siseministrile 14 vene organisatsiooni nimel märgukirja, kus need toonitasid, et Eesti omavalitsuse seaduse läbiarutamisel ei olewat olnud kõik Eestimaa elanike elemendid esindatud. Muuseas puudunud sealt Tallinna soveti ning ka vene seltskondliku liidu asemikud. Sellepärast paluvad nemad seaduse kinnitamist edasi lükata, et vene organisatsioonid võiks omalt poolt märgukirja esitada vajalike muudusteks, ning paluvad õigust anda osa võtta tulevase maa valitsemise ja omavalitsemise korra väljatöötamisest, sest ainult Kubermangu Maanõukogu poolt väljatöötamise korral saavat see kava ühekülgne. Kava paluvad nad Ajutise Valitsuse 22. juuni istungil ette kanda, kuna nimetatud istungiks oli määratud maksmapanemise seaduse kinnitamine. Samuti esitasid Petersi rannaäärsete elanike deputaadid P. P. Baranin, V. A. Vassilevski ja K. S. Lazarev Ajutisele Valitsusele palve, et Tartu- ja

Võrumaa vene külad liidetaks Petrogradi kubermangu külge, ja liidetakse neid Eesti kubermangust, ja Eesti ja Vene elanike vahel rahuloleva lahendamiseks eriline leppekomisjon sisse seataks.

See seadus [rakendusmäärus] tuli tõesti arutusele 22. juunil Ajutises Valitsuses. Et ära hoida üllatusi, läksin Maria paleesse, kus Ajutine Valitsus istus, ja katsusin kokku saada vürst Lvoviga, mis aga võimatuks osutus. Selle asemel ilmus haridusminister prof. Manuilov. Seletasin temale üksikasjalikult motiivide, mille seadus tingimata peab 22. juunil kinnitatama, ja et ajutisegaugused katsed meil teada tema arutuse edasilükkamist, kuid see tähendaks kohapeal desorganisatsiooni, kuna 23. ja 24. valimised välja kuulutatud ning igatahes ära peetakse. Manuilov ütles aru saavat seisukorrast ja lubas omalt poolt mõelda, et küsimus veel samal päeval otsustataks, mis ka tõesti sündis. Kohe sõitsin Petrogradist välja, et osa võtta valimiskoosolekust Viljandimaal, kuhu olin valijameheks valitud oma kodumaa maataameste poolt. Tallinnas peatudes teatasin oma viimastest sammudest. Järgmisel päeval tuli ka Tallinna ametlik telegramm, et Ajutine Valitsus on kinnitanud maksmapanemise seaduse ja sellega Eesti parlamendile seadusliku aluse andnud.

EESTI DE JURE TUNNUSTAMINE*

Juristid vaidlevad selle üle, kas on uute riikide jaoks rahvusvahelist tunnustamist teiste riikide poolt üldse vaja, eriti kahtlevad, et suurriikide tunnustamisel oleks eriline ja suurem kaal kui teiste riikide vastaval sammul. Samuti pole üksmeelt tunnustamise laadide ja viiside vahel. Kuna vanemad juristid tundsid lihtsalt riikide tunnustamist, teevad uuemad juba vahet *de facto* ja *de jure* tunnustamise vahel, samuti kui nad kõnelevad tunnustamisest sõdijaks pooleks, natsiooniks ja riigiks kui ka uue riigi ja uue valitsuse tunnustamisest eraldi.

Meil ei tarvitse minna mainitud peensustesse, kuna on selge, et olgu juriidiliselt tunnustamisel ainult deklaratiivne, adoptiivne või konstitutiivne (teadaandev, vastuvõttev või loov) tähtsus, poliitiliselt on uuel riigil tingimata vaja oma sisestabiilsuseks, et kodanikud oma uue riigi tõsiselt kui kõrgema sundvõimu lõplikult omaks võtaksid, selle ja ainult selle käsud julgesti maksvaks loeksid, kui ka väliselt, krediidi ja usalduse võitmise jaoks, saavutada teistelt riikidelt tunnustamist suveräänsena riigiks.

Eriliselt vaja oli seda tunnustust saada Eestil ja teistel Balti riikidel, kes enda lahti löid Venest, s.o. võitjate riikide endisest liitlasest, kes lagunes revolutsiooni tagajärjel, mida äärmise visadusega loeti mitte Vene rahva loomulikuks ja iseseisvaks sammuks, vaid vaenuliste riikide abil võimule upitatud väikese

* "Kaitse Kodu" toimetusest. Kõik mäletame veel päevi, mil kõik Eesti riiklikud mõtlevad ringkonnad ootasid kinnitamist meie iseseisvusele maailma mõjuandvate riikide poolt. 26. jaanuaril möödub 8 aastat päevast, mil liitlaste ülemnõukogu tunnustaski Eestit *de jure*, andes meie iseseisvusele kaalusa seadusliku *giro*. Milline oli selle tunnustamise eellugu ja tähendus, seda selgitab endise pea- ja välisministri prof. A. Piibu huvitav artikkel.

vägivallaste kildkonna surve all seisva* vägivallaks õnnetu rahva kallal, kelle õnnetust ei tohtivat ära kasutada selleks, et äärmiselt Vene riiki ära lõhkuda mässuliste provintside lahkulöömisel liig varase tunnustamisega. Teiste riikide poolt Eesti riigi iseseisvuse lõplik ehk *de jure* tunnustamine tähendas, et end. Vene liitlased ja vaenlased on uued riigid lugenud tagasipööramatuka ja nende õigust elu peale rahvaste peres pidanud vajalikuks. Arusaadav, et säärane tunnustamine Eesti ja Balti riikide kohta ei olnud mitte ainult juriidiline, vaid määratu tähtsusega poliitiline küsimus. Pole siis kellegi ime, et juba oma iseseisvuse algusest peale, s.o. 28. novembrist 1917. a. eesti rahva valitsus otsis sidemeid välismaadega ja nõutas nende käest Eesti iseseisvuse tunnustust.

Meie teame, et ajalooline silmapilk oli tõesti selline, mis meile annis tunnustuse kiiremini kui ise lootsime kätte tõi juba 1918. a. alul (eriti Briti *de facto* tunnustus 3. maist 1918. a., Prantsuse 13. ja Itaalia 29. maist s.a.).

Mis aga kuidagi tulla ei tahtnud, see oli Eesti riigi lõplik tunnustamine *de jure*. Peapõhjusteks sellise venitamise juures olid nii Vene emigrantide vastutöö Lääneriikides kui ka veel kestev Eesti-Vene sõda, mille kestel Eesti oma *de facto* tunnustuse põhjal sõjapidajana nautis kõiki suveräänse riigi eesõigusi, ühes arvatud piiride võtmise õigus, nagu see juba jaanuaris 1919. a. juba sai Briti admiraliteedi kohtus "Kajaku" protsessi puhul.

Esimenesena sai Eesti iseseisvus lõpliku tunnustuse Vene-Eesti rahulepingus 2. veebruaril 1920. Sellele järgnes Eesti *de jure* tunnustus Soome poolt 1. juulil 1919. Detsembris 1920 pidas Rahvasteliit oma esimest täiskogu. Eesti toleaeagne valitsus arvati, et kui Eestil õnnestuks saada vastu võetud Rahvasteliitu, siis oleks ta niiviisi korraga oma lõpliku iseseisvuse tunnustuse peaaegu kogu maailma poolt kätte saanud. Ja see pärast juba aegsasti avaldas Eesti oma soovi astuda Rahvasteliitu liikmeks. Eesti, Läti ja teiste uute riikide palved tulid

* Sii näib üks sõna olevat välja jäänud. Kas Piip mõtles sõjaväge – Punakaarti? Ehk oleks piisanud "väikese kildkonna" vägivallast? (Toim.)

16. dets. 1920 Rahvasteliidu täiskogus arutusele. Soome võeti vastu kui varem suurriikide poolt *de jure* tunnustatu. Rahvasteliidu juristid leidsid, et Rahvasteliitu vastuvõtt tähendab uue riigi *de jure* tunnustamist. Kuna aga veel ükski vana riik Eestit ega Lätit ei olnud *de jure* tunnustanud, siis otsustati Eesti, Läti jt. vastuvõtt lükata edasi järgmise täiskoguni. Küll toetasid Eesti ja Läti Rahvasteliitu vastuvõtmist suure hooga Itaalia, Portugal, Argentiina, Kolumbia ja Pärsia valitsused, kuid enamuse otsustas küsimuse jätta lahtiseks. Eriti pahane oli selle otsuse peale Argentiina esindaja Pueyrredón, kes täiskogult lahkus, Argentiinasse tagasi jõudes välisministri kohuseid hakkas täitma ja juba 12. jaanuaril 1921 Eesti valitsusele teatas, et Argentiina tunnustab Eestit *de jure* iseseisvaks riigiks. Veidi hiljem andis oma tunnustuse Eestile ka Poola, kuna sellekohane tunnustuskiri juba 31. dets. 1920 oli välja antud.

Riikide praktikast on aga teada, et üldist tunnustamist enne ikka ei tule, kui tähtsamad suurriigid pole uusi riike tunnustanud. Seepärast olid Eesti esindajad pea iga liitlaste nn. kõrgema nõukogu istungil memorandumid sisse andnud (eriti San Remos aprillis 1920, Spa's juulis 1920), kus paluti Eestile *de jure* tunnustust. Samuti andis meie saadik Pariisis K. R. Pusta ka nüüd Eesti valitsuse ülesandel 21. jaanuaril Pariisis kokkuastuva liitlaste kõrgema nõukogu esimehele, Prantsuse pea- ja välisministrile A. Briand'ile palve Eesti tunnustamiseks. Nagu varemases memorandumites, nii toonitati ka nüüd, et juba 3 aastat on möödas, kus Eesti oma iseseisvuse välja kuulutas ja liitlastega diplomaatlikku läbikäimisse astus, mille tagajärjel Eesti *de facto* on juba tunnustatud Briti, Prantsuse, Itaalia, Jaapani ja Belgia poolt. Tuletatakse meele, et Eesti delegatsioon Pariisi rahukonverentsile 1919. a. memorandumis andis, paludes Eesti iseseisvuse tunnustamist, mille peale rahuldust seni veel pole saadud. Vahepeal on Eesti, vabanedes Saksa okupatsioonist, pidanud ja lõpetanud oma vabadussõja Vene enamlaste sissetungimise vastu, ja Tartu rahuleping on loonud kindlad ja vabameelsed alused Eesti-Vene suhete arendamiseks tulevikus, kuid ilalgi ei ole Eesti nõus Vene võimu alla tagasiminekuks. Sõda lõpetatud,

on Eesti saanud siseseadusandluse korraldamisele, kokku kutsunud Asutava Kogu, kes maksma on pannud riigi põhiseaduse, vastu võtnud maaseaduse. Eesti piirid on nii Venega kui ka lõunapoolse Lätiga kindlad. Tuletatakse meelde, et Eesti on juba palve avaldanud astuda Rahvasteliitu, ja et täiskogu on vastustanud *de jure* tunnustamiste puudusel lükanud edasi, kuid rahuliste organisatsioonidest on ta siiski kutsunud osa võtma ka Eesti. *De jure* tunnustust on vaja nii Rahvasteliitu vastuvõtmiseks kui ka majandusliku elu stabiliseerimiseks, kuna ilma sel võimatu saavutada rahvusvahelist krediiti, mida sõja läbi lõpetatud majapidamise jaluleseadmiseks ja valuuta kindlustamiseks vaja.

Umbes samal ajal tegi ametliku tänureisi liitlaste juurde antud abi eest ka Läti välisminister Meierovics, mil puhul ta samuti rõhutas Läti ja Eesti *de jure* tunnustamise vajadust. Liitlaste kõrgem nõukogu võttiski asja tõsiselt oma päevakorda. Nõukogu juhataja A. Briand soovitanud Eestit, Lätit ja Gruusiat *de jure* tunnustada. Teda toetanud hoogsalt Itaalia välisminister kriatv Borza ning ka Inglise peaminister Lloyd George ütelnud, et Briti muidugi on tunnustamise poolt, millega välisminister Lord Curzon ka päri olnud. Samuti pooldasid tunnustamist ülesastunud nõukogu liikmed – Jaapan ja Belgia, mille tagajärjel 26. jaanuaril A. Briand hr. Pustale kirjalikult teatas, et liitriikide ülemnõukogu on otsustanud "tunnustada Eestit kui *de jure* riiki". Sellele lisab Briand juurde: "Liitriigid tahavad seega ära tähele panna oma sümpaatiat, mis nad eesti rahva vastu tunnevad, ja avaldada lugupidamist nende jõupingutuste kohta, mis eesti rahvas on teinud, et korrast ja rahu oma rahvuslikku elu korraldada."

Nii oli see suur sündmus tulnud kätte õieti rutemini kui võis loota ja isegi ootamatult. Eesti riik oli suurriikide poolt solenniselt tunnustatud *de jure* iseseisvaks ja eesti rahvas oma saavutuse peameheks. Rõõm Tallinnas ja kogu Eestis oli sel puhul suur. Lehed andsid välja eritelegrammid. Linn elas. Oli ka põhjust. 2. veebr. 1921 oli "Estonia" saalis selle pühitsemiseks suur aktus.

Sellele järgnesid juba teiste riikide tunnustused ja nimelt: 6. veebr. Rootsi, Taani ja Norra poolt, 6. veebr. Portugali, 24. veebr. Ungari, 26. veebr. Rumeenia, 5. märtsil Hollandi, 25. märtsil Hispaania, 22. aprillil Helveetsia, 26. juunil Austria ja 9. juulil Saksamaa poolt. Meie ei hakka kõiki tunnustamise kuupäevi üles lugema. 22. sept. 1921 võeti Eesti juba ilma ühegi vastu hääleta Rahvasteliidu liikmeks vastu.

Kaua aga puudus Ameerika Ühendriikide tunnustus, kus, nagu teada, seni Vene Nõukogude valitsust veel pole tunnustatud. Lõppeks 28. juulil 1922. a. anti meile ka Ameerika Ühendriikide tunnustusest ametlikult teada.

Sellega lõpeb ka Eesti rahvusvaheline poliitiline esimene ajajärk, mis möödus tunnustuse saavutamise tähe all.

Eesti oli tunnustatud täiskasvanud rahvusvaheliseks subjektiks ja tema vaba arenemise vormilised takistused kadunud.

Seda usaldust Eesti elujõusse oleme suutnud tõestada kogu oma kümneaastase suure arenemise jooksul.

RAHVUSLIK USALDUSVALITSUS

Olles sunnitud käsitlema suvel kaugel kodumaast, Vaikse ookeani rannikul, ajaloolises perspektiivis Baltimaade, eriti Eesti pärastajalist arenemist, ning vaadeldes meie tegelikku elu nüüd, koju jõudes, on mul mõndagi kogunud südamele.

Meie maa näikse praegu läbi elavat seda otsustavat ajajärku, millest on kõneldud juba meie riigi algpäevil, ja mis näitama peab, kas meie suudame luua korda oma majja ning korraldada majanduslikku elu rippumatult ka rasketel kriisiaegadel. Et meie seda võime hea konjunkturi juures, see ei ole leidnud kuigi tõelist vastuvaidlust. Kestev maailma majanduslik kriis 1929. aastast saadik põllusaaduste hindade erilise langemisega (kuni 1913. aastast saadik 1913. aastaga), mis suurem kui mittepõllumajanduslike toorainete ja vabrikutööstuse hindade langus (mis üldiselt 10%, kuna aga näiteks malmi hind on praegu sama, mis 1913. a., kummi ja vask on küll mitu korda odavamad, kuid nende erikaal majanduses ei ole suur), on nüüd oma terava mõjuga puudutamas ka meid. Ning kuigi maailmamajanduses praegu käsitatakse raskeimast kriisiajast ülesaamisest (Inglismaal, Saksas, Ameerikas), siis ei või meie seda enesest ütelda: meie ei ole kriisi hiljem, ja paratamatult ta laheneb meil ka hiljem kui mujal.

Meie seisame niisiis majandusliku kriisi süvenemise järgus. Kui kurb see ka ei ole, siiski on parem, et meie sellest aru saaksime ja seda enesele otse ka ütleksime. Siis on meil võimalik kriisiga kergemini võidelda kui muidu. Tuletagem vaid meelde meie ekspordikaubanduse õudset olukorda – turgude puudumist ja madalaid hindu väljas, mis raskendatud veel meie peamise ekspordituru ja seal meiega võistlejate rahvaste rahaväärtuse vähenemise langemisega. Ehk jälle, kuidas mõttes täiesti õige põllu-

mehe tootekaitse rukkimonopoli näol eelmise suurelt ajale veetud rukkihulga ja pärastise kunstlikult suurendatud rukki tootmise ja vähendatud tarvituse mõjul muutus üldisele rahva majandusele kahjulikuks.

Ehk jälle, kuidas maa ja tööstuse saaduste hinnavahe kriisi ajal on aina suurenenud, "käärid" laienenud, kuna põllusaaduste hindade langusega vabrikusaaduste hinnad ei ole vähenenud, mis meie talupoja seisukorra veel raskemaks teeb. See on küll peamiselt tingitud tööstussaaduste produktsiooni vähenemisest ja on välisturgude kitsenemise tõttu ühenduses iga rahva ajale veo piiramise ja omamaa tööstuse tõstmise poliitikaga. Ning lõpuks, kuidas maatöö ja linnatööstuse hulgaline vähenemine on ka meil suurendanud nende õnnetute kodanike hulka, keda tunneme töötatööliste nime all, ja mis häda seda kisendavam, et siin üksikud inimesed ise milleski süüdi ei ole. Töötaolek on suurim kurbloolus, mis sageli lahendust otsib tõelises kurbmängus, nagu see hiljuti aset leidis Tartus, kus äärmiselt korralik naine kodanik Urm tööpuuduse järelt ennast maha laskis – kisendavaks etteheiteks meie ühiskonnale.

Minu ülesanne ei ole maalida majandusliku depressiooni sügav pilti; ma tuletasin vaid meelde peamomente sellel alal, mis möödapääsmatult nõuavad lahendust, ja kui nad seda õigel teel ei leia, võivad nad purustada, vähemalt vigastada meie ühiskondlikku korda.

Sugugi rõõmsam ei ole pilt, mille saame, analüüsides meie poliitilist olukorda. Ma ei peatu palju välisküsimustel, mis lauldestes ringkondades iialgi ei ärata suurt huvi. Kuid midagi rõõmustavat ei ole ka siin.

Raske on rahvusvaheline õhkkond, olgu Euroopas, kus purunenud maailmasõja lõpetanud rahulepingute alused, ja inimene suurim unistus – Rühvasteliit ja desarmeerimine – ähvardavad äparduda, ühes sellega uued relvastatud konfliktid ilmuvad võimaluspiiridesse, olgu Aasias, kus moderniseeritud Jaapan tõusmas kollase maailmaosa sõjaliseks, tehniliseks ja poliitiliseks juhiks, ning tahab valgeid rahvaid varem ehk hiljem sealt välja suruda, esiotsa vaid ligemais mais, Hiina kirdes, ning sel puhul

ei karda heita tälikinnast kogu maailmale. Või isegi Ameerikas, kus vana Monroe doktriin küll maksmas, kuid pragunemas, keda ähvardab Jaapani agressiivsus Hiinas, ja kellel lõpmata suur probleem lahendada Euroopaga sõjavõlgade näol, milledest oleme teinud ka maailmasõjas kaotanud maade heakstegemismaksud – meie aja suurim ülesanne, millise lahendamisest oleme maailma majanduselu tasakaalustamisel ja rahukindlustamisel.

Ning lõpuks – meile kõige tähtsam probleem, meie suure idapaari poliitiline ja majanduslik arenemine on olnud sedavõrd kiire, et kaovad selged jooned tema edaspidises suhtumises muu maailmaga, eriti oma ligemate naabritega, mis viimaseid mõnib aarmisele valvsusele sõbralike suhete alalhoidmises ja majandusliku liiklemise arendamises. Meie oleme selleks liiga väikesed, et võiksime lubada enesele välispoliitilist apaatsust, mis aga, kahjuks, on meie viimaste aastate avaliku arvamuse suund. Meie ei tohiks silmapilgukski unustada, et elame suurimas poliitilises keerises, mida maailm tunneb, ja enda alalhoidmiseks peame lakkamatult hoidma kindlalt oma riigi tüüri, et ei juhtuks üllatusi.

Ei ole ka teostunud meie algpäevade dogma – naaberväikeriikide liit, ei poliitiliselt, ei majanduslikult, mis praegustel raskel ajal oleks võinud anda tõsist vastastikust toetust nii sees kui väljas. Vaatlejale ei paku kuigi roosilist pilti ka meie sisepoliitika. Omame kõige radikaalsemat ja painduvamat demokraatlikku põhiseadust ja riigikorda, mille eelduseks on sügav kodanike riikliku mõtlemise domineerimise, igaühe soov – ehk vabada enese huvid üldsusele. Seda suurimal määral eeldatakse muidugi "rahva valitute" poolt, meie kõikvõimsa Riigikogu liikmetelt.

Tegelik elu kujutab aga teist. Otse südamevaluga peab konsultima, et ka dumas on see üldhuvi eelistamine, mis oli nii meie poliitilise ja majandusliku ärkamise kui ka vabadusajaga eritunnuseks. Nüüd ei ole meie riik enam pea kellelegi see noor õrn organisatsioon, mida ta tõesti on, mille heakäetegu eest vaja veel kõikidel hoolitseda meie eneste kõrgemate

huvide nimel. Riik näikse muutunud olevat kodanike silmis vaid isiklike – ja peamiselt majanduslike – huvide rahuldamise abinõuks. Alguses sündis see nii, et riik kõik oma reservid kõigile, nii maa- kui linnameestele ära jagas laenude ja toetustena, kel lel aga soovi saada oli – olgu see rahulepingu järgi saadud kuld või Vene kullamüügi vaheltkasu, ehk olgu välislaenusidki. Nüüd, kus riigi reservid ära jaotatud ja riik osaliseltki neid "võlgu" saavib tagasi saada, on võlgnikud loonud ühise frondi oma kreditori – riigi – vastu. Ja kui kunagi on õige lause: "kui tahad sõbra lahti saada – laena temale raha", ehk veel teravamalt: "kui tahad kedagi oma vaenlaseks saada, siis tee temale head" – siis on need paradoksid eriliselt maksvad meie riigi suhtes: meie helde riik on nüüd suurele osale kodanikest muutunud tüütavaks va lanõudjaks, teisele osale aga vastikuks kitsipungaks, kes ka neile ei taha lasta osaks saada sellist vastutulekut nagu varem teistele. Riigi majanduslik toetav tegevus on hävitanud patriotismi! Isegi suurim saavutus, mida Eesti riik teostanud, maareform, on pöördunud riigi vastu, ja uus kiht maaomanikke, kes pidi esijoonel moodustama riigi poliitilise toe, on muutunud alaliseks suurimaks rahuldamatu riigi käes nõudjaks, küsimata, kas nõutav võimalik ehk mitte: *sic volo, sic jubeo*! – nii tahan, nii käsen!

Vastavalt ei ole ka Riigikogu, kes omas rõhuvas enamuses muutunud kutseliste poliitikute koguks, suutnud ega tahtnud tuua korda majasse. Nii jäi vastu võtmata juba mõnda aastat väljatöötatud uus kodukord, mis mitmeti kitsendas seda anarhilist Riigikogu liikmete tujuvabadust, mis mitmeti meelde tuletab muistse Poola *libertum* vetot – *ne pozwoljam* – tema üksikliikme keeluõigust.

Kuhu meie praeguses olukorras läheme, on selge, kui eriti arvesse võtame veel meie üldist – pärast sõjaaegadel loomuliku aadete vaesust ja lodevust, mis niisuguse õitseva välja leiab ka mõõduandva ühiskondliku avaliku arvamuse puuduses.

Meie käime kindlalt sisemise lagunemise või desintegratsiooni teed oma vaenlaste suurimaks rõõmuks. Ja õnnetuseks, neid vaenlasi ei ole meil vähe, ning need teevad omalt poolt kõik, et meie

riiki suurendada, millistest üheks lihtsamaks abinõuks on üksikute kihtide ja inimeste üksteise vastu kihutamine. Mida rohkem meie omavahel tulitseme – mitte enam üksikute erakondade vahel, vaid juba vähemateski üksustes, erakondades enestes, ja seda tugevamalt meie võitluse määrajateks alusteks seame üksikute gruppide või isegi ühingute ja isikute materiaalsed huvid, seda kiiremini nõrkeb meie ühistunne, seda kindlamini kaob oma sisemises nõrkuses meie vabadus ja seda julgemini võivad vaadelda tulevikku need, kes näha tahavad meie riigi kadu.

Vaadeldes meie praegust seisukorda, tuleb minule tahes ehk tahtmata meelde vana kreeka jutt konnasõjast: oldi omavahel sedavõrd vastastikku võitlusega ametis, et ei nähtud, kuidas liigse kurg ja konnad kõik üksteise järel alla neelas.

Mis teha? Minu arusaamise järgi ei ole imerohtu Eesti jaoks, et ei ole seda leitud – ega leitagi – mujal maailmas. Rahva majanduselu paranemine on pikk protsess, mis käib käsikäes oma poliitilise arenemise ja moraalse tõusuga. Prohvet Jeremia ei olnud üksnes sapine süüdistaja, vaid ka kaugelenägija, kelle sõnad aga jäid hüüdjaks hääleks kõrbes. Parandus tuli alati siis, kui raskete katsumuste järel rahvas tuli arusaamisele oma prohveti mõrust tõest. Mina ei ole sedavõrd pessimist, kes arvab, et kõik on kadunud. Minu veendumusel seisukord on raske, kuid kaugeltki mitte lootusetu. Kuid äärmiselt tõsine, millist oleminek kinnivõõpamisega, ilma tõeliku paranduseta, ei anna paremust, vaid aina süvendab kriisi.

Kõigepealt oleks vaja, et meie omaks võtaksime vaate kodanike tegevuse vajadusest ning riigilt mitte aina ei nõuaks, vaid ka riigile heal meelel valmis oleksime andma kõike, mida meile ja meilt nõuavad: riik saagu meile selleks absoluudiks, kelle heakäekäik meie kõikide hool.

Ja siis – parandagem oma riigimasinat, mis nähtavalt logiseb ja lagab. Mitte küll täna ega ka eile ainult. Mina olen kogu aeg olnud meie põhiseaduse muutmise vastu, olen arvanud, et ka praegune konstruktsioon võimaldab hea tahtmise juures head valitsemist. Kuid nüüd tekib kahtlus selle eeltingimuse, hea tahtmise olemasolus. Ja kui nii – siis peab tulema

ka jaatavale otsusele, et hea tahte puudusel peab riik kui sündorganisatsioon muutma vastavalt oma masinat. Esimene katsekükkus läbi, aga ega see ei pruugi viimaseks jääda. Tekib isegi küsimus, kas on otstarbekohane see meie põhiseaduse määrus, et Vabariigi Valitsusel peab olema Riigikogus enamuse usaldus. Minu parima arusaamise järgi ei ole Ameerika võimujagamissüsteem sugugi vähem demokraatlik, aga valitsused on seal märksa teguvõimsamad kui Euroopas. Meile, olles võitluspositsioonidel, sobiks see vanim vabariiklik kord väga, kus valitsus ei oleneks parlamendist.

Kuid see on jälle tükk tööd ja nõuab aega, kuni muuta meid korda. Praegu tuleb seda võtta sellisena, nagu ta on. Kõige pealt – kuidas pääseda praegusest kriisist, nii poliitiliselt kui majanduslikust?

Erakorralised ajad nõuavad erakorralisi abinõusid. Kui Ramsay MacDonald läinud aastal lõi Inglismaal nn. rahvusliku erakondade-vahelise valitsuse, siis oli see muidugi suur üllatus, kuid mitte uudis: rahvuslikke valitsusi tundsiime sõjapäevil. See üllatusvalitsus on püsinud üle aasta. Briti rahva rõhuv enamik on andnud temale oma usalduse. Tagajärjed õigustavad astutud sammu: Briti ilmariik on üle saanud neist raskustest, mis temale tõi majanduslik surve, mis isegi sundis lahkuma Briti rahandust kulla aluselt. Sisemaal raha ostuväärtus ei langenud, ümberpöörduvalt: hinnad on isegi langenud aasta jooksul Londonis 10%. Valitsus suutis läbi viia suurimaid finantsoperatsioone, mida tunneb maailm: üle kahe miljardi naela 5-protsendilise sõjavõla pabereid vahetati Briti pidajate poolt v a b a t l i k u t ümber 3½-protsendilisteks, mi korruga kergendas eelarvet 30 miljoni naela võrra! Briti maailmariigi sidusus on vaid suurenenud Ottawa konverentsi järel. Tööstus, isegi Briti põllutööstus, on kosunud, kuigi kadunud pole kõik raskused.

Sama rahvusliku valitsuse mõtet näeme igal pool. Ameerika republikaanlik president Hoover nimetab tähtsama finants-ümberkorralduse organisatsiooni esimeheks demokraadi Pomereu, ja seda enne eelseisvat kibedamat presidendi valimisvõitlust, mida Ameerika tundnud.

Kas siis sama rahvusliku rühmade-vahelise valitsuse moodustamine, vabana erakondlikest sidemeist, kõikide erakondade tervet ehk osalist toetust, meil annaks teistsuguseid tagajärgi? Ma ei usu seda. Minu arvates väljapääs praegusest kriisist on isegi rahvusliku usaldusvalitsuse loomise kaudu meie kogemustest riigi- ja majandusmeestest, kellele vabadus peab jääma samada selle järgi, kuidas nõuavad kiirelt muutuvad olud. Selle rahvuslikule valitsusele ei saa ette kirjutada kindlat programmi. Isegi Riigikogu peaks minema pikemaks ajaks puhkusele ja tulema kokku alles siis, kui valitsus seda vajab. Küllalt võime selgu valitsuse korraldavatel määrustel. Alles sarnaselt, paistis ühiselt ja rahvuslikes huvides, suudame võimalikult kiiresti ohvritega üle saada raskustest, mis meil käes, ja veel enam: mis ees. Ei ole ainuõiget raskuste lahendust, kuid on vaid ainuõige tee lahenduseks: kui on häda, vaja peatuda ü h e l hetkel, mis temast välja viib, ja seda vankumata kindlalt. Ka raskema tee viib kuristikust välja, kuid keset raba uut teed otsima minnes on kadu päris kindel.

Ülesanded on aga tõesti suured: vaja parandada valitsuse (ka nnavalitsuse) masinat, vaja korraldada nii riigi- kui eramajandust, tasakaalustades riigieelarvet, arendades väljavedu ja norra-merides sissevedu, ning kindlustades tööd kõigile. Neis ülesannetes ei ole absoluutseid pühadusi – ei saa selleks olla ei krooni süstitik noteerimine, ei palkade puutumatus või linna- ehk maa-omaste ainu-heakäekäik.

Rahvuslikul hädaajal peavad ohvreid tooma kõik, ja kurjategija on see, kes sõjaajal mõtleb vaid enese kasule ja julgeolekule.

Seisukord on raske, kuid mitte lootusetu. Väljapääsu temast võib anda olemasolevaist erakondadest kõrgemal seisev autoriteetne rahvuslik usaldusvalitsus.

24. VEEBRUARI MANIFESTI DIPLOMAATILINE EELMÄNG

Kohe pärast Eesti riikliku iseseisvuse väljakuulutamist 28. nov. 1917. a. algas selle teostamiseks vajalik diplomaatiline aktsioon.

Asja- ja olude kohaselt ei toimunud see rahvusvaheliselt tavaliselt rakendatavates vormides, vaid sisuliselt otstarbekohaselt. Nii anti juba 3. dets. 1917 nende ridade kirjutajale Eesti asjaaja ja (*chargé d'affaires*) volitus, mille originaal on jäänud Briti välisministeeriumi, ja mõni päev hiljem sai Eesti välisesindaja volituse ka Jaan Tõnisson.

Detsembris 1917. a. volitas Maanõukogu Vanematekogu Vene Asutavasse Kogusse valitud J. Poska, J. Vilmsi ja J. Seljamaa läbirääkimisteks liitlaste saatkondadega Petrogradis Eesti tuleviku küsimuste kohta.

Nimetatud isikutest pääses esimesena Eestist välja J. Tõnisson, ja nimelt Soome, kus ta juba detsembris 1917. a. algas läbirääkimisi tolleaegse noore Soome riigi valitsuse juhi P. Svinhufvudiga, osalt ka Prantsuse ja Briti konsulaatidega. Tema missioon ei olnud aga kuigi edukas tol ajal Soomes valitseva saksa sõbraliku meeleolu ja vajaliku ettevaatuse tõttu, kuna maal viibisid Vene revolutsioonilised väed. Sellepärast lahkus Tõnisson Soomest ja sõitis edasi Rootsi, kuhu jõudis 25. jaan. 1918, pärast seda kui oli oma ülesannete kohta nõu pidanud teiste Eesti esindajatega.

Rööbiti sellega arenesid välispoliitilised ülesanded kodus. Juba Maanõukogu organite laiendatud koosolekul 13/14. jaan. 1918 otsustati alustada diplomaatilisest aktsioonist iseseisva Eesti Vabariigi rahvusvaheliseks tunnustamiseks. Säärase aktsiooni alused avaldati *urbi et orbi* nende ridade kirjutaja koostatud erilises

Maanõukogu seletuskirjas, mille asjakohased sätted sisuliselt jätustikult kokku langesid G. Suitsu poolt koostatud ja sotsialistide revolutsionääride poolt nõukogude võimudele esitatud seletuskirja omadega Eesti iseseisvuse kohta.

Need põhimõtted tunnistas, nagu teada, omaks ka Eesti sõjajärgse kongressi jaanuaris 1917.

Eeliste nõupidamiste tulemusi arvesse võttes otsustas Eesti ajutine valitsev kolleegium (Maanõukogu 28. nov. 1917 teise otsuse kohaselt) 10/23. jaan. järgmist:

1. Eesti oma loomulikes piirides, mis tarbe korral kindlaks määratakse referendumide kaudu, peab olema otsekohe kuulutatud demokraatlik vabariigiks, Eesti Vabariik peab olema kuulutatud erapooletuks riigiks ja selleks tuleb tal nõutada rahvusvahelist tagatist;
2. Eesti demokraatlik riik peab andma vähemusrahvastele täieliku autonoomia nende rahvuskultuurilistes küsimustes.
3. Eesti esindajad peaksid osa võtma rahukonverentsist.
4. Eesti lõplik valitsemisvorm ja mõne teise maaga ühenduse loomine otsustatagu üldise referendumiga.
5. Eesti rahvas on Saksa okupatsiooni vastu ja nõuab võõraste vägede kohest väljaviimist.

Ühes sellega otsustati läkitada välismaale lisaks nende ridade kirjutajale ja J. Tõnissonile veel K. Menning, M. Martna, F. Kull, K. R. Pusta ja E. Virgo. 11/24. jaanuaril 1918 koostati Maanõukogu juhatuse, Maavalitsuse ja Maanõukogu Vanematekogu poolt eriline memorandum Eesti poliitilise seisukorra kohta, mille edasiandmine välisriikidele ja neilt tunnustuse saamine eesti rahva enesemääramisele ning riiklikule sõltumatusele jäi välisdelegaatide hooleks.

Esimased kokkupuutumised toimusid J. Poskal, J. Vilmsil ja J. Seljamaal Briti (23. I), Ameerika (25. I) ja Prantsuse (26. I) saatkondadega. Neile esitati ülevaade Eesti poliitilisest seisundist ja selgitati, miks Eesti on asunud iseseisva riikluse teele. Saadikud avaldasid isiklikult poolehoidu Eesti iseseisvuspüüetele.

11. veebr. 1918 käisid J. Seljamaa, E. Virgo ja nende ridade kirjutaja mainitud saatikute juures kuulamas nende valitsuste

seisukohti Eesti aspiratsioonide suhtes. Selgus, et Briti tahab tarvitusele võtta kõik abinõud selleks, et Saksamaa ka okupatsiooni korral Eestit ei annekteeriks, ning et ta tunneb kaasa meie iseseisvuspüüetele, on valmis tunnustama Eesti riiki *de facto*, kuna lõplik otsustamine jääb rahukonverentsile. Samas mõttes väljendus ka Prantsuse saadik, kuna Ameerika saadikul puudus korraldus.

Need saadikute vastused tiivustasid eesti tegelasi edasiseks võitluseks nii enamlastega kui ka sakslastega Eesti sõltumatuse teostamiseks.

Samal ajal Stokholmi jõudnud J. Tõnisson arendas elavat tegevust. 28. jaan. 1918. a. teatas Balti rüütelkond Nõukogude esindajale Stokholmis nii Liivimaa kui ka Eestimaa provintsi lahkulöömisest Venest. Sellele astus ägedalt vastu J. Tõnisson, kes esitas 2. veebr. 1918 Nõukogude esindajale ja 4. veebr. liitlaste ja Saksa riigi esindajatele vastava noodi asjade selgitamiseks.

Neis identseis nootides J. Tõnisson eitab rüütelkondade õigusi kõnelda maa ja rahva nimel, selgitab, et seaduspärane ja legitiimne organ selleks on vaid Eesti Maanõukogu, kes 15/28. nov. 1917 kuulutas Eesti iseseisvaks maaks, ja kes on saavutanud peale enamlaste kõikide parteide toetuse ja heakskiitmise "tunnustades Eesti täielikku poliitilist iseseisvust" (*en proclamation la pleine independance politique de l'Esthonie*).

Sellepärast palub ta Prantsuse ja Briti valitsuse sõbralikku "heakskiitmist" (*approbation* – peaks küll olema "tunnustamist" – *reconnaissance*), niipea kui see palve tehakse iseseisvuse kuulutamise vormilikul teadaandmisel.

Vastused J. Tõnissoni nootidele järgnesid küll pärast sakslaste Eestisse tulekut, nimelt Prantsuse poolt 1. III ja Briti poolt 16. III 1918, kus mõlemad riigid on nõus tunnustama Eesti Asutava Kogu tegelikult sõltumatuks, ning lubavad teha kõik, et rahukongressil Eesti saatus lahendataks eesti rahva soovide kohaselt, enesemääramise põhimõtte alusel.

Mõni päev hiljem astus J. Tõnisson ühendusse ka Saksa saatkonnaga Stokholmis, et saavutada ka Saksamaalt Eesti tunnustamine.

Algses suhtuti neil läbirääkimistel asjasse heatahtlikult, kuid 16. veebr. 1918 teatati, et poliitiline olukord on sedavõrd muutunud, et neid läbirääkimisi enam ei saa jätkata: sest Saksamaa oli otsustanud alata uuesti sõjategevust 18. veebr. 1918 ja enda alla võtta kogu Eesti.

Vahesuhete teostamiseks tuleb lugeda ka 21. veebr. 1918 Riigisaatus sõlmitud Esimese Eesti Polgu kartell ehk sõjaväeline leping Saksa sissetungivate vägedega. Seal teatati sakslastele, et Eesti Venemaast lahku lüües on enda kuulutanud iseseisvaks rahvaks ja loeb ennast Saksa-Vene sõjas erapooletuks, kes sõjategevusest osa ei võta, mille kohaselt sakslased jätavad Eestis sõjaväele relvad kätte.

Meil ei tarvitse siin peatuda Vene-Saksa suhetel. Vaid orientumiseks mainime järgmist:

3. II 1918 pöördusid nii Eesti- kui Liivimaa rüütelkond keiser Wilhelm II poole kaitse saamiseks enamlaste hirmuvalitsuse vastu.

10. II 1918 lõppesid Saksa-Vene rahuläbirääkimised Brestis Trotski rahulaadse käeligitusega – Vene ei tee rahu, aga ta ei sõdi ka enam sakslastega.

Selle peale teatasid 13. II 1918 sakslased, et nad 18. II uuesti alustavad sõjategevust, mis ka teostus Saksa vägede sissetungimise näol Eesti mandrile.

21. II 1918 Saksamaa esitas uued rahutingimused Venele, mis nõudsid juba venelaste lahkumist Baltikumist.

23. II 1918 võttis keiser Wilhelm II vastu Eestimaa ja Liivimaa rüütelkonna esindajad, teatades neile oma vägede sissetungimisest Eestisse kui ka I Eesti polgu "liitumisest kodumaa vabastamiseks enamlastest". Viimane märkus näitab, kui suurt tähelepanu anti I Eesti polgu 21. II 1918 erapooletuse kokkuleppele.

Hägu näeme, toimus Eesti Vabariigi väljakuulutamise äärmiselt keerulises rahvusvahelises olukorras.

Eelmängust oli aga selge, et Eesti küsimus on saanud rahvusvaheliseks, et eesti rahva enesemääramisõigust on tunnustatud ja sellega pinev võitlus iseseisvuse kõrge ideaali eest vajalik ning mitte ilma lootuseta. Sel korral oli saatus meie rahva

vastu heldem kui iialgi varem: vabaduspäike pääses varsti päiste.

Õigus, 24. II sündmused ei tähendanud ei sõjaliste ega diplomaatiliste võitluste lõppu, vaid nende algust. Eriti viimane kaht veel praegu edasi ega lõpegi iial: sest riigi ja rahva iseseisvus on kallis vara, mille peale ihuvad hammast ka teised. Selle valvel peab rahvas olema kogu aeg, ja esimeseks rahuaegseks valvel postiks on tal diplomaatia, mis ei tohi kunagi tukkuda.

ISESEISVUSE VAIM

Vabariigi 20. aastapäevaks

Heites pilku olustikku, millises tekkis 20 aastat tagasi Eesti vabariik, paistab silma selle vabadusvõitluse iseäralik vaim, mida võib nimetada optimistlikuks julguseks.

Kas võiks salata, et erapooletult võttes olud tõesti olid äärmiselt rasked: ühelt poolt maal märatseb Vene vägede viimaste aastate anarhia, Vene uus keskvalitsus ise pole veel jalgu alla pannud ja silmnähtavalt seisab ees verine kodusõda.

Teiselt poolt otse käega on katsuda Saksa vägede maale sisse marssimist, kes loomulikult hakkavad innuga taotlema sihte, mis tahtavad Saksa riigi võimu tugevamaks tegemise ja levitamise huvides.

Vaika Eesti osutus olevat kahe suure ajaloo kivi vahel, millest kumbki keerles omal viisil, ilma halastuseta. Häving oli silmaga nähtav ja käega katsutav, olukorra psühholoogiline mõju otse massendav.

Ja kui siiski tolleaegsed rahva võrdlemisi noored ja kogemusteta Maanõukokku ja Maavalitsusse koondunud vähesed tegelased üles seadsid päästeabinõuna võimatust seisukorrast vaid Eesti täieliku riikliku iseseisvuse, heites kõrvale "mõistlike inimeste" nõuanded otsida kaitset Saksa kotka vägeva tiiva all, siis tuleb seda tõesti imetleda.

Võib olla ka meie päevil, elades rahu ja teatud jõukuses, kogemustarvimesed veel tagantjärele kõigutavad pead ja ütlevad, et "iseseisvuse suund" oli ikka küll õnnemäng ning isegi mitlagagi põhjendamata.

Ilma vaidlemata säärase norutajatega võime nõustuda küll arvamusel, et 1917.–18. a. oli Eesti tegelastel lõpmata palju

head usku ja lootust õnne peale. Nad olid optimistid, kes lootid, et siin maailmas läheb kõik kõige paremini. Vaja on vaid õigest otsast julget pealehakkamist.

Tagantjärele vaadates sündmusi ja asju, peab au andma, et Eesti riigi rajamisel teotseti mitte üksi lootusega ja julgelt, vaid ka targalt.

See tähendab, et õigesti oli hinnatud olustikku ja leitud kohan väljapääsutee riikliku iseseisvuse kaudu, kui kättesaamatu see siht tol ajal väliselt vaadates ka ei olnud.

Kõigest järgneb, et iseseisvuse vaim ei olnud 20 aastat tagasi tõeliselt enam romantikute unistus, vaid poliitiline reaalsus, kuni selle teostumine võis sündida alles homme, veidi hiljem.

Eeltöödega viivitada ei tohtinud. Julgelt, selgete, suurte sihtidega ja täie lootusega asuti teostama iga rahva kõrgemat püuet – riiklikku sõltumatust ja iseseisvust.

Nüüd on meie riik püsinud 20 aastat ja selle saavutused on imestamisväärsed. Mis aga peab ka edasi püsima, on iseseisvuse vaim, täis enesosalgamist, julgust ja usku paremasse tulevikku.

MAANÕUKOGU 1917. AASTAL

I. Sisuline ülevaade

1. jaulil 1917. a. Maanõukogu astus kokku esimese eesti rahvaasutuseks. See on ajalooline tõsiasi; teiselt poolt aga ka juriidiline, sest 1917. aasta Maanõukogu ei olnud õieti ainult ajalooline sündmus, vaid sellel on eesti rahva ajaloos püsivam tähendus kui esialgu näib paistvat. Ajalugu on kui peegel, kust kerkivad selgesti rahva mitmepalgused eluavaldused ja kus nähtakse ka teatud projektsioon rahva elu kujunemisele tulevikus.

Eesti omavalitsuse probleem on võrdlemisi vana, ulatudes tagasi arkamisaega. Nagu teada, juba C. R. Jakobson esitas maa omavalitsamisest eestlaste osavõtu nõudmise, millest aga ei tulnud midagi välja. Peale vallaomavalitsuste ei saanud eesti rahvas osa võtta laiematest omavalitsusüksustest. Aastal 1915 tehti üheski katsed taotleda eestlaste osavõttu rüütelkonna maaomavalitsuse, valimisõigust laiendades ka talumaade omanikele ja linnade elanike-kihtidele, kellel omavalitsusest osavõtmise võimalus seni puudus. Ka see katse ebaõnnestus – ning imelikul viisil Vene bürokraatia vastuseisu tõttu, kes nägi selles Vene võimudele teatud hädaohtu: venestuspoliitika seisukohalt ei olnud kohalike rahvaste leppimine soovitatav. Pealegi ei rahuldanud 1915. a. kava täiesti meie seltskonda, kuna leiti, et kompromiss-projekt pole küllalt demokraatlik, ning arvati, et see vahetee võib kahjustada tulevikus radikaalsemat omavalitsuse reformi. Sel puhul lausus sakslaste esindaja v. Brevern eestlastele: "Teie loodate, et Vene revolutsioon annab teile parema omavalitsuse? Asjata. Venemaa on nii ülemädanenud, et ta ei suuda enam revolutsioonigi teha!"

Prohvetid osutusid halbadeks tuleviku-ennustajaiks, nagu ta valiselt. 1917. a. veebruari lõpp ja märtsi algus tõid Venemaal revolutsiooni, millest aasta või paar, võiks isegi ütelda, nädal või paar varemni keegi poleks võinud unistadagi. Meie teame, et Veebruarirevolutsioonile 1917. a. järgnes suur entusiasim – Venes arvati, et nüüd on maailm uueks muutunud, isegi need, kes olid näinud 1905. a. revolutsiooni ja sellele järgnenud reaktsiooni, sattusid vaimustusse.

Kuid meie toleaeagsed seltskonnajuhid olid rohkem õppinud 1905. a. reaktsiooni kogemustest kui mujal Venemaal. Selle asemel, et hakata maaomavalitsust uuendama revolutsioonilises korras, seadis eesti ühiskond oma ülesandeks saavutada omavalitsuse reformi legaalsel teel. 17. märtsil 1917. a. esitati eesti seltskondlike organisatsioonide poolt Vene Ajutisele Valitsusele memorandum, et Eesti saaks omavalitsuse maanõukogude näol. Selles esialgses kavas arvestati 2 Eesti kubermangu (s.t. põhja- ja lõunakubermang), mis oleksid ühendatud kindralkomissariaadiks. Taotleti ka administratiivpiiride jaotust Eesti ja Läti vahel etnograafilisel põhimõttel.

Et see seaduseprojekt leidis läbipääsu suurvenelise keskvalitsuse nõelasilmadest, millest muidu iga vabam kava raskesti läbi pääses, peame panema esindajate energilise teotsemise arvele, millele aitas kaasa Petrogradi seltskonna elav osavõtt. 30. märtsil 1917 pandi Vene pealinnas toime eestlaste meeleavaldus, millest võttis osa 15 000 eesti sõjaväelast. – See pani laostunud Vene võimud mõtlema, et sini-must-valge lipu all asub Eesti organiseeritud jõud pealinnas eneses. Vist avaldas teatud mõju ka see, kui siseministri abi Štšepkini juures eesti seltskonna nõudeid toetasid Petrogradis asuvad eesti sõjaväelased. Eesti omavalitsuse loomise küsimus lahendati kiiresti, ja viimaks, 30. märtsil 1917 Vene Ajutine Valitsus kinnitas määruse Eestimaa kubermangu ajutise kohaliku valitsuse ja omavalitsuste kohta. Selle järgi loodi ühine Eesti kubermang, mille valitsemine anti Ajutise Valitsuse komissarile ühes Kubermangu Maanõukoguga.

Omavalitsused loodi ka kõikides maakondades maakonna-nõukogude näol. Eriliselt tuleb mainida, et 30. III 1917 dekreedil

anti Maanõukogule, ilma komissari osavõtmiseta, Eesti Ajutava Kogu funktsioone, nimelt välja töötada Eestimaa alaliku kohaliku valitsemise ja omavalitsuse alused, mis kuulusid Vene Ajutise Valitsuse kinnitamisele siseministri ettepanekul. Parastpöide on Eesti näinud selles aktis õigustust kõikidele oma õigusteväetale poliitilistele sammudele.¹ Eesti välisdelegatsioonil oli tihedam sellele aktile rajada oma õigusi, kõnelda legitiimselt maa ja rahva nimel, sest vanas Venes riiklik võim oli tsaari käte koondatud ühes duumaga. Tsaar nimetas enne troonist loobumist valitsuse peaks vürst Lvovi, kelle kätte koondus maa kõrgema võimu teostamine. Säärasena tunnustas Lvovi valitsust ka Vene riigiduum. Lvovi valitsus andis 30. III 1917 dekreedis Eesti Maanõukogule õiguse välja töötada alalise maaomavalitsuse ja omavalitsuse alused. Säärased põhialused töötati välja Maanõukogu poolt 1917. a.

Dekreedi kohaselt kuulus Maanõukogu eelnõu vaid kinnitamisele keskvalitsuse poolt, kuid kuna see valitsus kaotas võimu suurlaste revolutsiooniga 25. okt. (7. nov.), muutus eelnõu kinnitamise nõue tühiseks ja võimatuks. Vene varemetele kerjati uued riigid. Seega Eesti Maanõukogu kõikides oma aktides teatas legaalse rahva- ja maaesindusena juriidilise suhtekorralduse põhjal. Nõnda on siis 1917. a. 30. märtsi (12. apr.) dekreet Eesti riikliku arenemise käigus põhjapaneva tähtsusega. Peab mainima, et revolutsioonilaine tõuseb ja langeb ruttu. Selgus, et Vene valitsus ise hakkab tagasi tõmbuma Eesti Maanõukogu suhtes. Selle asemel, et kohe 30. III 1917 määrusi tehes hakata Vene siseministeeriumis kahetsema ja muutati välja uus kava Eestimaa omavalitsemiseks; taheti Eestimaa laiendada vaid Vene semstvo korda. 26. mail kutsuti Eesti maaomavalitsuse reformi asjus Vene siseministeeriumis kokku uus nõupidamine. Vene valitsus soovis, et meie jätakski kehtima 30. märtsi dekreedil ja nõustuksime Vene semstvo-koostööga. See Vene siseministeeriumi kava leidis aga vastuseisu Eesti ja Läti esindajate poolt, kes ei jätanud tagasi ähvardamast siseministeeriumi "revolutsiooniliste abinõudega".

Kuna Ajutise Valitsuse seisukoht polnud tugev, siis andis ta lõpuks järele ja otsustas välja töötada 30. märtsi dekreediks maksmapanemise seaduse, laiendades Lätimaa suhtes nii dekreeti kui ka maksmapanemise seadust. Pärast eelnõu arutamist Ajutise Valitsuse juures asuvas juriidilises komisjonis 22. juunil 1917 kinnitati maanõukogude maksmapanemise seadused. Selleks oli ka viimane aeg, sest maanõukogude valijamehed olid valitud juba 23. aprillil ja maanõukogude liikmete valimised välja kuulutatud 24. juuniks 1917. Siiski seaduse maksmapanemist tuli kiirustada erakorraliselt, isikliku määrustamise kaudu: nii seletasin Ajutise Valitsuse esindajale, haridusminister Manuilovile, kelle valitsuse koosolekult välja kutsusin, et ka Ajutise Valitsuse huvides on tingimata parem, kui hoiduksime valimiste edasilükkamise skandaalist, kui seadus õigel ajal ei leia kinnitamist. See sündiski, ja 24. juunil 1917 valiti Maanõukogu liikmed maakondades, kuigi valimiste vastu protesteeris Tallinna tööliste ja soldatite saadikute nõukogu. Maanõukogu astus 1. VII 1917 kokku 42-liikmelises koosseisus. Missugust mõju avaldas Maanõukogu kokkukutsumine meie seltskonnas, sellest annab muuseas kujuka pildi Tallinna eestlastest posti- ja telegraafiteenijate tervitusteletogramm:

Tähtsam tähtsatest ajaloolistest päevadest on Eestil käes. Omavalitsus, rahva enese paremate poegade õlale usaldatud, asub meie elu korraldama. Omavalitsus, ühtlane kogu Eesti jaoks, ja sellepärast lootustäratavam kui ta enne orjapõlvegi olla võis.

"Mahatallatud jõuetu sugu", milleks meid ajalugu oli teinud, raputasime meie ometi vahel rusikat, endale inimese õigusi, minimaalselt õigusi nõudes, aga vägivald irvitas meile vastuseks ja noruspäi kandsime meie kõige süütumaid soovisid kalmule...

Ja nüüd, üleöö, kui heledaks on Eesti vaatepiir lõonud! Suure ilmutusi saatust ümberloova revolutsiooni tõttu, millest meie Eesti sõjamehed esimestena osa võtsid, on meilgi aeg alanud:

"Kus kõik pihrud kahel otsal lausa löövad lõkendama".

Ole tervitatud sellel suurel silmapilgul, Sina, esimene Eesti Kuberemangu Maanõukogu! Astu nooruse jõuga oma kohuste täitmisele, et

Siis ühe rahva ootusi ja lootusi täita võiks, ootusi ja lootusi, mida ta varem ainult vast salaja rinnas hellitas!

Kotlaga vapralt üle Eesti: Mu isamaa, mu õnn ja rõõm!

See poeetiline ja naiivne kui see telegramm meile ka ei paista, siiski sellel telegrammil oli ajalooliselt õigus olla omal kohal. Maanõukogu täitis oma ülesande ajaloo arvustusel mitte halvasti.

Erakorraliselt Maanõukoguga kutsuti 2. juuliks 1917 Tallinnas kokku Eesti Rahvuskongress, mis pidi olema laialdaste eesti rahvamaaside meelevalduseks.

Rahvuskongressist võttis osa suurel arvul eesti asunduste esindajaid väljastpoolt Eestit. See kongress oli suur miiting ja rahendas küllaldaselt toleaegeid mõtteid, mis Maanõukogu kokkukutsumisel olid päevakorral, nagu rahuldus Maanõukogu üle ja Eesti poliitiline tulevik.

Maanõukogu hakkas otsekohe täitma seaduslikke funktsioone, mis 30. märtsi (12. apr.) dekreedis olid ette nähtud, kuigi teinud puudusid esialgu linnade esindajad. Ta hakkas kohe kõnetama nii öelda "poliitilist keelt", ja kohe esimesel koosolekul, kui tahtis kõneda tervitusteletogrammide saatmise küsimus. Tehti ettepanek telegramme saata järgmistele asutustele: Ajutisele Valitsusele, ülevenemaalisele soldatite ja tööliste saadikute keskkomiteele ja ülevenemaalisele talupoegade saadikute nõukogule. Ettepanek kõigile eespool mainitud kolmele asutusele telegramm saata kukkus kinnisel hääletamisel läbi, saades 19 häält poolt, 20 hääle pooltolemisel otsustati telegramm saata ainult Ajutisele Valitsusele. Telegramm kõneles järgmist:

Eesti Maanõukogu tervitab oma esimeseks üleüldiseks koosolekuga kokku astudes Ajutist Valitsust kui Venemaa riigivõimu revolutsioonilist kandjat, tunnistab Eesti ajutise valitsemise korra loomiseks 30. märtsil antud seaduse kui Eestimaa elukorraldamise mõjuka tegevust, mille abil maa esimest korda võimaluse on saanud ennast tarviliku iseseisvuse põhjal välja arendada, ning teatab Ajutisele Valitsusele, et Maanõukogu teda toetades ja Venemaa demokraatiaga revolutsiooni võitude kindlustamisel käsikäes käies kui ka riikliku

esinduse töö tähtsust demokraatlikul alusel praegusel silmapilgul tundes Eestimaa üleüldises valitsuslikes ja kohaliku omavalitsuse ajutises korralduses ainult esimest üleminekuastet tema lõplikule autonoomsele korraldusele demokraatlikel alustel föderaalse Venemaa Vabariigis näeb.

See oli terve poliitiline programm: a) Venemaa muutugu föderatiivseks, ja b) Eesti omagu selles osariigi õigusi. Säärane kava oli tol ajal vene tsentralistliku tendentsi jaoks väga radikaalne.

Maanõukogu tegevust võib käsitleda nii sisuliselt kui ka kronoloogiliselt. Sisuliselt ehk funktsiooniliselt võib Maanõukogu tööd jagada: 1) omavalitsuse ja kohaliku omavalitsuse ülesanneteks ja 2) poliitilise organisatsiooni (*political body*) ülesanneteks.

Esimese alla kuulub niisuguste asjade korraldamine, nagu tervishoid, koolid, teed, endistelt rüütelkonna- ja valitsusasutustelt üle antud asutuste ja funktsioonide ülevõtmine jne. Omavalitsusfunktsioonid nõudsid Maanõukogult hulga hoolt ja vaeva. Maanõukogu, asudes tühja kassaga teotsema, pidi muretsema tarvilikke finantsilisi ressursse. Maanõukogu teostas demokraatlikus vaimus ning küllaldase hooletuse ja huviga kohaliku rahva kasuks. Asjaajamiskeeleks võeti eesti keel ja otsustati taotleda selle maksmapanemist ka koolides ja kohtutes. Maanõukogu korraldas õiguslikult ka teiste omavalitsusorganite tegevust, andes välja määrusi maakonna ja vallaomavalitsuste tegevuse korraldamiseks.

Maanõukogu poliitiline funktsioon oli samuti laialdane. Maanõukogu avaldas oma arvamust poliitiliste küsimuste kohta, olis abinõusid maa ja rahva seisukorra kergendamiseks rasketes sõjaoludes ja töötas välja Maanõukogu uue valimise seadused. Ta oli kohalik seadusandja. Maanõukogu otsused ja määrused astusid automaatselt jõusse, kui nende seaduslikkuse mõttes ei avaldanud protesti kubermangukomissar. Maanõukogu teostas seega autonoomselt ja ta nautis kohalikku seadusandlikku võimu *de facto*.

Tol ajal valitses kogu aeg erakorraline õhkkond: sõda, revolutsioon, mis puudutas ka meie maad. Sõjaga käis kaasas rüüstatamine laostunud Vene vägede poolt, mille vastu Maanõukogu

pidi välja astuma protestidega. Osa Eestimaad (saared) langes Saksa sõjalise okupatsiooni alla – ka sellele reageeris Maanõukogu. Maanõukogu pidi lõpuks olude tõttu võtma arutusele ka rahva ja maa poliitilised soovid. Ta asus maavalitsemise ja omavalitsuse korra lõplikule väljatöötamisele.

Tõlde sunnil Maanõukogu oli saanud esialgu kavatsatud kohaliku omavalitsusest maa kõrgemaks poliitiliseks keskuseks. Tol ajal on suur ajalooline tähtsus.

II. Tegevuse areng

Ettearvatu arvata, et Maanõukogu tegevus läks ühtlase hoole ja ilma takistusteta. Maanõukogu tuli kokku, nii nagu asunik ehk metsa kannustikust põldu tegema, ilma korralike töövaenditeta. Maanõukogu sai küll ajutise juhataja juba esimesel koosolekul, kuid seal selgus, et Maanõukogu pole sugugi homogeenne, vaid et temas on teravalt erinevad poliitilised rühmitused pahemalt paremale minnes: 1) enamlased, 2) sotsialistid, 3) sotsiaaldemokraadid, 4) tööerakondlased (nõukogude poolt Tallinna radikaal-sotsialistid, teiselt poolt – Petrogradi sotsialistlikud tööerakondlased, kes hiljem ühinesid), 5) demokraadid, 6) radikaal-demokraadid ja 7) maaliitlased. Rühmad 2–4 moodustasid sotsialistliku, rühmad 5–7 demokraatliku bloki. Pärastine koosseis tõusis peale linnasaadikute juurdetulekut 66-le. Maanõukogu esimese täieliku juhatuses toimunud koosolek toimus pool kuud hiljem, nimelt 14. VII 1917, kuna varem ei saadud kokkulepet juhatuses isikliku koosseisu suhtes.

Maanõukogu võttis esimesena arutlusele oma kodukorra. Töökorra kava oli äärmiselt primitiivne, näiteks mainitud kodukorra kava kirjutasin raudteesõidul. Maanõukogus tuli autoril esitada kava äpiirograaf-tindiga ümber kirjutada.

Edasi Maanõukogu otsustas luua Maavalitsuse, mis moodustati alles 21. juulil. Selle esimeheks valiti J. Raamot, kes sai 17. augusti poolt, 16 vastu. Hiljem, 12. oktoobril 1917 moodustati linnasaadikute juurdetulekuga ümber Maanõukogu juhatus, mille

esimeheks valiti O. Strandman, ja maavalitsus, kelle esimeheks sai K. Päts. Meie ei kavatse jälgida üksikasjalikumalt vaidlust või nendega seotud teravusi Maanõukogus, sest Riigikogu juhatus 1935. aastal on välja andnud Maanõukogu protokollid ja sellega on need kättesaadavad asjast huvitatutele.²

1917. aastal pidas Maanõukogu 59 istungit, nendest vahel kaks koosolekut päevas. Nende hulgas kaks ajalooliselt tähtsat salakoosolekut 25. augustil 1917. a., mille üksikasjalikud protokollid on samuti avaldatud. Maanõukogu Juhatus ja Vanematekogu on pidanud 40 koosolekut. Meie vaatleme pikemalt vaid neid koosolekuid, kus käsitleti küsimusi, mis puudutasid Eesti irdumist Venest. Säärased on 25. aug. ja 15. nov. 1917 koosolekud. Olgu tähendatud, et Maapäeva protokollide säilitamisel järgnenud enamlaste hirmuvalitsuse ja Saksa vägede maalühimise ajal teotses erakordse hoolega Maanõukogu kantselei juhataja preili A. Lindemann, õiges lootuses, et neid kunagi vaja läheb.

Maanõukogu tegevusest olgu tähendatud kronoloogiliselt järgmist.

Maanõukogu võttis oma esindajate kaudu osa kubermangukomissaride, omavalitsuste ja vähemusrahvuste riiklikest nõupidamistest Moskvast ja Petrogradis ning ülevenemaalisest esiparlamendist. Nendest anti tavaliselt aru Maanõukogus, mille tulemusel tekkis poliitilisi vaidlusi, kus konstateeriti, et vaatamata revolutsioonile Vene kisub tsentralisatsiooni poole, sest vene rahval on selline iseloom. Rõhutati, et eestlastel oleks küllalt tahet ja iseloomu detsentralisatsiooni põhimõtte läbiviimiseks ja selle alalhoidmiseks. Kui aga Venes tsentralisatsioon on, siis tuleb Eestis Maanõukogul enda kätte võtta valitsuse detsentraliseerimine (vt. Vanematekogu protokoll 18. aug. 1917). Tallinna tööliste ja sõdatite nõukogud töötavad Eestimaa Venemaast eraldumise vastu. Varsti tulid Maanõukogus päevakorda sõjapoliitilised probleemid: 23. augustil hakati Maanõukogu juhatuses ühenduses Vene sõjaväevõimude sellekohaste nõuetega arutama Eestimaa evakueerimise küsimust, kuna oodati sakslaste sissetungimist. Riia langeski sakslastele 25. augustil

1917. Maapäev otsustas, et kohaliku tähtsusega asutused kõik peale jäävad ja evakueerida võiks ainult neid asutusi, mida valitsuse poolt tingimata nõutakse. Samal ajal andis Maanõukogu otsusekutses rahvale näpunäiteid, kuidas talitada vaenlase sissetungil, muuseas, kuidas peita toidutagavarasid.

Ahvardav sõjahädaoht vaenlaste vägede sissetungimise näol oli küsimuse, kuidas sõjasse suhtuda. Nii astuski Maanõukogu 25. augustil 1917 kokku salajasteks koosolekuteks, kus võeti vastu Eesti välispoliitiline orientatsioon täies ulatuses. Eesmärgi määramise radikaalsema voolu mõtteid esitas J. Tõnisson. Ta toonitas muuseas: Venemaa on sisemiselt surmani haige. Kui Saksamaa Baltimaa ära võtab, on temal rahukonverentsi pant käes ja sellega rahutegemise juures Baltimaa kohta eesmärgid. Saksa võiduga Balti merel oleksid aga inglased Balti merelt tagandatud; just niisamuti kui venelased Mustalt merelt ei pääse, ei pääse inglased Balti merele sisse. Seda ei takata aga inglased mingil tingimusel lubada ühes Skandinaavia riikidega, iseäranis Rootsimaa. Inglismaa ei lepiks millalgi sellega, et Baltimaad Saksamaa alla jääksid. Sellepärast oleks võimalus suurriikide lahkuminevate huvide lepitamiseks rahukonverentsil Baltimaast puhverriiki sünnitada. Et see küsimus meie rahva eluliste huvide kohaselt otsustataks, oleks otsustuskohane kõikide Balti rahvaste vahel ühendust luua. Kui Eesti, Läti, Eesti, Soome ja Skandinaavia rahvad ühinevad, siis oleks neil kui 30-miljonilisel rahvaste liidul rahukonverentsil lahiraakimiste kohta omajagu mõju. Nagu Inglismaal, on kõikid ka Ameerika Ühendriikidel üldised huvid enam-vähem Balti-Skandinaavia rahvaste kasudega kokku. Poliitiliseks ideaaliks peab meil ikkagi olema omariiklus. Kas nüüd võime ilalgi teist seesugust silmapilku poliitilise iseseisvuse loomiseks ei tule meil vististi mitte.

On huvitav, et ka rootslaste esindaja, härra Pöhl, arvamust avaldas, et Baltimaa Venemaa ainuvalitsuse alla ei jääks, ja Saksamaa ei julgevat vist ka mitte Baltimaad enda alla jätta, sellepärast olevat palju võimalusi selleks, et Baltimaast iseseisv puhverriik loodaks.

Maanõukogus ilmnes kaks poliitilist voolu: ühed pidasid vajalikuks hoida tihedamat sidet Vene revolutsiooniga ja föderatiivse Venega. Teiselt poolt kõneldi hooga Eesti iseseisvaks muutumisest ja samal ajal liidu loomisest, mis haaraks enesesse Soome, Eesti, Läti, Leedu ja Skandinaavia. Läbirääkimistel selgus Eesti Maanõukogu poliitiline enesemääramise orientatsioon, mis väljendus ka selles, et sooviti luua Eesti oma välisesindus. Peale selle otsustas Maanõukogu, et eesti soost Maanõukogu liikmed tunnistavad endid Eesti rahvusesinduseks, kes on kohustatud ametiasutuste evakueerimise korral enda kätte võtma rahva saatuse juhtimise; otsustati avaldada rahvale üleskutset, et kõik jääksid kodumaale ka Saksa vägede maale sissetungimise korral.

Maanõukogu võttis osa ka poliitilisest võitlusest Kerenski ja Kornilovi vahel, mil puhul Maanõukogus esines Vene Ajutise Valitsuse emissar Onipko.

Eesti Maanõukogu pahempoolne koosseis võttis vastu resolutsiooni, et Maanõukogu tunnustab Vene Ajutist Valitsust ainiks kõrgema võimu kandjaks. Sel puhul selgus, et Maanõukogu parempoolne osa asus Vene Ajutise Valitsuse suhtes tema võitluses Korniloviga tagasihoidlikumal seisukohal. Meie märkame huvitusega enesetunnet, mis Maanõukogul oli juba tol ajal: Maanõukogu tunnustas Vene Ajutist Valitsust. Peab märkima, et ühenduses sellega tekkinud omavahelist konfliktit arutati mitmel koosolekul, kus vastastikku tarvitati krõbedaid väljendusi.

13. sept. soovitas K. Päts, et Maanõukogu võtaks sõjaväe korralduse endale.

Septembris läksid akuutseks rekvisitsiooni- ja evakuatsiooni-küsimused. Maanõukogu otsustas astuda samme rekvisitsioonide pehmendamiseks, millised sammud andsid tagajärgi.

Senine Maanõukogu oli valitud kahejärguliselt: enne valiti valijamehed, kes siis omakorda valisid Maanõukogu liikmed. 25. sept. 1917 tehti enamlaste poolt ettepanek, et Eesti Maanõukogu ei oleval valitud demokraatlikul alusel, seega tulevat Maanõukogu otsekohe ümber valida demokraatlikul valimisviisil.

13. sept. otsusel, salajasel ja võrdsel hääletamisel proportsionaalsel alusel. Poliitiliselt oli hoop kavatsetud mõjuvalt. Kuid Maanõukogu reageeris sellele osavasti. Selle probleemi lahendamine toimus 30. sept. K. Ast pani ette asuda tulevase maavalitsemise seaduse väljatöötamisele, milline ettepanek võeti ka vastu. Maanõukogu koosolek otsustas: 1) tunnistada ajutine Maanõukogu, mis kui pole uut, õiguslikuks Eestimaa rahvaesinduseks; 2) valida 30. märtsi seaduse § 5 punkt 7 põhjal komisjon, kes Eestimaa tulevase omavalitsuse ning valitsemise seaduse välja töötab Maanõukogu esitamiseks; 3) tunnistab põhimõtet, et Eesti demokraatliku föderatiivse Vene autonoomseks osaks jääb; 4) Maanõukogu poolt vastuvõetud eelnõu tuleks Eesti Asutavas Kogus lõplikule otsustamisele ja viimaks üldisele referendumile.

Vahekorrad Maanõukogu enamuse ja vähemuse (enamlaste) vahel olid selged. Viimasel oli väljaspool Maanõukogu tugev toetus tööliste ja soldatite nõukogude näol. Sama kindlalt oli enamuse asunud Maanõukogu õiguste laiendamisele. Valiti komisjon, kes pidi alustama tööd uue Eesti Asutava Kogu valimise ja vajaminevate seaduste väljatöötamiseks. Komisjon töötas intensiivselt ja 2. X 1917. a. kinnitas Maanõukogu uue valimisseaduse alused, mis võttis omaks Soomes kehtiva dr. Wendti valimisseaduse.

Paralleelselt tekkis vajadus välispoliitilisteks sammudeks. Maanõukogu astus neid 1917. a. oktoobri alguses ühenduses sündmuste areamisega. Vene väed selle asemel, et olla maa korrapidajad, muutusid korratuste tekitajateks, rüüstates Läänemaad. 13. okt. 1917. a. otsustas Maanõukogu protesti avaldada Vene vägede rüüstamise asjus. Vastavas otsuses toodi ette üksikasju Vene vägede poolt toimetatud rüüstamisest. Maanõukogu otsustas saata vastava protestitelegrammi Vene Ajutisele Valitsusele ja Prantsuse, Belgia ja Ameerika Ühendriikide saadikutele Petrogradis (milliste üleandmise mina ka teostas).³

14. oktoobril 1917. a. oli välispoliitiline küsimus jällegi päevakorral. Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu Keskkomitee poolt Skobelevile antud juhatuskirja täiendamise asjus pani min.

Vilms Eesti Töerakonna nimel ette selle küsimuse arutamist juures järgmine otsus aluseks võtta, mille põhjal siis Vanematekogu resolutsiooni välja töötaks:

Liitlaste vahelise Pariisi konverentsi Venemaa S. ja T. Saadiku Keskkomitee saadikuks valitud Skobelevile on Keskkomitee hõlpsalt juhatuskirja andnud, mille sisu läbiviimist Skobelev konverentsil peab nõudma. Juhatuskirjas on üteldud, et Venemaa Poolale, Leedule ja Lätile täieliku enesemääramise kindlustab. Eestit on aga sõda algusest määralt puudutanud kui teisi Venemaa osasid, ja praegusel silmapilgul on suur osa Eestist vaenlase vägede võimu all. Nii on ka sellest küljest Eesti samasuguses seisukorras kui eelpool nimetatud Poola, Leedu ja Läti, kelle piiridest Saksa vägede väljavõimist juhatuskiri nõuab. Neid asjaolusid silmas pidades nõuab Eesti Maanõukogu kui Eestimaa rahva esindus, et ka Eestile Venemaa poolt täieliku enesemääramine kindlustataks samal määral, kui juhatuskirjas see Poolale, Leedule ja Lätile ette on nähtud, ja et Keskkomitee oma juhatuskirja vastavalt täiendaks.

Selle otsuse põhjal Keskkomiteele seletuskirja kokku seadma kohustab Maanõukogu juhatus koos vanematekoguga.

Ettepanek võeti vastu.

Varsti pärast seda läks Maanõukogu tegevus riiklik-politilisele alusele. Omavalitsuslik tegevus halvati täiesti ühenduses enamlaste revolutsiooniga Petrogradis. Teotses veel Maavalitsus. Maanõukogu astus kokku veel vaid ühe korra 15. (28.) novembril 1917.

III. 15. (28.) novembri akt

Enamlik revolutsioon 25. okt. (7. nov.) Petrogradis ja selle järel Tallinnas seadis Maanõukogu ette probleemi, mis nõud teha.

Küsimus võeti arutusele Vanematekogus 1. novembril, ühenduses postiametnike streigiga, kus need otsisid sidet Maanõukoguga. Siirdudes poliitilise olundi kaalumisele, toonitasid Ma-

anõukogu liikmed, et peab tegelikult enamlaste võimu oma kätte võtmise vastu olema (J. Vilms). Teiselt poolt arvati, et "meie ei saa oma ülesandeid siduma Vene revolutsiooniga", vaid tuleb lepitada rohkem oma maa seisukorrast (J. Kukk), mida J. Vilms selgitas nii, et "peaks otsekohe Eesti iseseisvaks välja kuulutama".

Sellel nõustas ka O. Strandman, kes juba oktoobri algul tööerakondlaste omavahelisel nõupidamisel pidas Maanõukogu ülesandeks Eesti iseseisvusele välja viia. Kuid see radikaalne meeleolu ei leia veel küllalt pooldamist, ja otsustatakse J. Vilmsi ettepanekul vaid tunnistada, et "enamlaste võimu oma kätte kiskumine on revolutsioonile ja kogu Venemaa rahvaste vabadusele hukatuseks, mispärast selle võimupüüde vastu tuleb kõigi rahvaste abinõudega võidelda" ning toetada selles võitluses ülevõimulist "revolutsiooni päästmise komiteed".

Kuid säärane passiivsus ei kestnud kaua. 7. novembril 1917 astus Vanematekogu juhatus uuesti poliitilist seisukorda ja pidas vajalikuks otsustavateks sammudeks kokku kutsuda Maanõukogu erakorraliseks istungiks 15. nov. 1917. Kõigile oli selge, et Maanõukogul tuleb teotseda kõigepealt poliitilise võimu küsimusega. Mõned arvasid, et seda võimu Maanõukogu endale võtta ei saa, selleks olevat vaja autoriteetsemat asutust – Eesti Ajutavat Kogu. Viimase kokkukutsumise küsimus otsustati igaüks võtta Maanõukogu päevakorda. Kuna kõigile oli selge, et Tallinnas tekkinud enamlik võimukorraldus, tuginedes kogu Tallinna garnisonile ja laevastikule, ei lase küsimusi arutada Maanõukogu koosolekul ja seda väevõimuga takistab, tarbe korral saadikuid üksikhaaval "välja kandes", otsustati kõik küsimused varajam omavahel läbi kaaluda ja Maanõukogu istungile jätta vaid üldtulemuste sanktsioneerimine.

Vastavalt sellele toimusid 11., 14. ja 15. nov. 1917 iga päev Vanematekogu istungite sildi all Toompeal Maanõukogu juhatus, Vanematekogu, Maavalitsuse liikmete ja väljapaistvamate maanõunike omavahelised nõupidamised. Kuna K. Pätsi ja J. Tõnissoni kõnelustest J. Anveldiga oli teatavaks saanud, et enamlased on otsustanud oleva Maanõukogu tegevuse lõpetada

ja uue "demokraatlikul põhjal", see tähendab enamlasmeelselt koostatud Maanõukogu kokku kutsuda jaanuari alguks, mistõttu soovitatakse Maanõukogul mitte enam kokku tulla, siis poleud kahtlust astutava sammu raskuses, ja et Maanõukogul tuleb vestada jõudu. Pealegi ei pooldanud enamlased isegi föderalismi, lugedes ka seda separatismiks ja jättes kõikide tähtsate küsimuste lahenduse Vene Asutavale Kogule. Ka ei soovinud enamlased mingit ühist tööd Maanõukogu enamusega.

Vaatamata sellele otsustati siiski 15. nov. kokku tulla, et arutusele võtta esijoonel Eesti seisukohti üldiselt, ja muutuda aktiivseks, kuna juba väljastpoolt Maanõukogu (Tartust) nõuti Maanõukogu kuulutagu end ainuvõimuks. Mõnelt poolt hoiatati kokkutuleku eest, mis võiks välja kutsuda kodusõja, selle asemel taotleda aga enda ja rahva isoleerumist enamlastest, kuid need hoiatavad hääled jäid vähemusse.

Sellevastu toonitati, et kui Maanõukogu kokku tuleb, siis ta ei peaks piirduma üksnes resolutsiooni vastuvõtmisega, vaid ta peab looma ka organisatsiooni, kes tulevikus annaks juhtnööre rahvale, isegi siis, kui tuleks Saksa okupatsioon. Tarbe korral soovitati appi kutsuda isegi sõjalist jõudu, nagu peamiselt ukrainlasi koosnevat 45. diviisi, või Haapsalus asuvat I Eesti polku, kes pakus Maanõukogule oma tuge.

Üldiselt aga leiti, et on tarvilik Eesti Asutava Kogu kokkukutsumise dekreet välja kuulutada ja kõik jõud koondada selle kokkutulekuks. Sealjuures oli enamlastest isoleerumine enesestmõistetav. Kuid Maanõukogu pidi esikohale tõstma ka eesti rahva enesemääramise õiguse, ja arvesse võttes ka vastavat enamlaste rahvaste enesemääramise "kuni lahkulöömiseni" õiguse dekreeti, tõmbama sellest kõik järeldused, millegi ees tagasi pörkamata, et aga maa hukka ei läheks.

See tähendas, et Maanõukogu peab end kuulutama kõrgeimaks võimuks ja teatama, et igasugused muud korraldused on tühi. Ühenduses sellega otsustati, et Maanõukogu peab määratud ajal kokku astuma, ja otsese verevalamise vältimiseks ilma sõjalist kaitset korraldamata, kuna viimase võidukaks jäämine kogu garnisoni vastu on rohkem kui kahtlane. Seejuures

selgus, et eesti sõjaväelased on otsustanud tunnistada maal enda võimu kandjaks Maanõukogu.

Arutades päevakorra kava arutamisele, selgus, et leidub tervelt kolm punkti, mis vajaksid arutamist, mõned nendest puhtadministrist, nagu rahvakoolide inspektorite ja direktorite kõrvaldamine, teised laiemaulatuslikud, kuna veel suuremal määral ootas lahendust poliitiline põhiprobleem: maa tuleviku saatus.⁴

Tähtsat pikemat kaalumist otsustati Maanõukogu 15. (28.) XI kuu päevakorda võtta: 1) Eesti Asutava Kogu kokkukutsumine ja selle valimisseaduse väljakuulutamine; 2) Maapäeva ümberkorraldamine kuni Asutava Koguni; uue valitsuse dekreetide vastuvõtmine; 3) üleskutse eesti sõjaväelastele; 4) Maavalitsuse ja vahekomisjoni liikmete asetäitjate valimine; 5) Vene sõjavägede rüüstamise kõrvaldamise küsimus ja 6) sisestatud kirjad ja jooksvad asjad.

Seega kõrvaldati päevakorrast kõik vähemoluline või viivitav kannatav asi, ja päevakord kujunes suurpoliitiliseks.

Õigus, päevakorda ei võetud ettepanud punkti "Osariigi väljakuulutamise küsimus", sest kardeti, et säärase kuulutamise tagajärjel võiks oma seisukorda rikkuda, ajades vahekorra Vene sõjavägedega teravaks, kes arvaksid, et neid seega tahetakse maalt välja tõrjuda. Teiselt poolt aga arvati, ei enam rõhku tuleks panna siia kui vormile, mispärast nii vabariigi (oli ka osariigi ettepanek) kui ka osariigi väljakuulutamise võib ära jätta, sest kui Maanõukogu ennast ülemaalseks võimuks kuulutab, siis ei ole praegusel ajal enam osariigi väljakuulutamist vaja.

Selles suhtes oli Maanõukogu liikmetel õigus: tähtis on otsuse sisuline asi, mitte sellele antav nimetus.

Vanematekogu arutlustest käis läbi põhitoon: Vene suurriigi lagunemine on otsustatud; Vene on lagunenu. Vaja teha kõik mis võimalik Eesti poliitiliseks isoleerumiseks Venest. Need teed nüüdsest peale erinevad.

Vastavate otsuste ja üleskutsete kavade väljatöötamine tehti arutades üksikutele Maanõukogu liikmetele, kes need siis ka esitasid Vanematekogule 15. novembril 1917 kl. 11 hommikul.

Pärast nende ärakuulamist ja kavades vähemate muutuste tegemist otsustati resolutsioonid esitada Maanõukogule.

Muide, Eesti Asutavat Kogu kokkukutsuv resolutsioon asetas esimeseks, sest kui Maanõukogu ei peaks suutma rohkem teha kui sellegi vastu võtta, oleks ta väljendanud juba oma tahet Eesti omariikluse loomiseks.

Otsuste kavad Maanõukogus kandsid ette nende koostajad. Nii kandis Eesti Asutava Kogu kokkukutsumise resolutsiooni kava ette nende ridade kirjutaja. Teisena kandis Jaan Tõnisson ette otsuse, mis kõneleb, et Eesti Maanõukogu tunnistab end ainsaks võimukandjaks Eestis, kelle määruste ja korralduste järgi kõikidel tuleb käia, kuni Maanõukogu poolt demokraatliku valimisseaduse põhjal kokkukutsutav Asutav Kogu kokku ei tub. Üleskutse sõjaväelastele esitas K. Päts. Teostati valimised Rüüstamise asjus avaldati protesti.

Eestimaa Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Nõukogude Keskkomitee oli saatnud kirja, teatades, et Eesti Maanõukogu on otsustatud laiali saata. O. Strandman luges kirja ette, ja esitas vastuse kava: Maanõukogu ei võta kirja sisuliselt arutusse, sest mainitud komitee võimupiirid pole Maanõukogule teada. K. Päts kandis ette üleskutse maksude asjus. J. Vilms tegi ettepaneku tervitada Ukrainat vabariigi väljakuulutamise puhul. M. Martna pani ette võtta päevakorda Maanõukogu täiendamise küsimus. Määrati järgmine koosolek. Kõik need otsused tehti 25 minuti jooksul!

Maapäeva hoone ees olev rahvas tungis alles siis Maapäeva ruumidesse, kui kõik otsused olid juba tehtud ja koosolek lõpetatud. Sellele sissetungile järgnes tänaval vägivald, kus pekati ka saadikuid. Kui samal öhtul käidi V. Kingissepa juures protestimas, ütles tema: "Ma sain ka peksta..." "Liiga vähe said, oleksid pidanud rohkem saama," vastasid protestijad (Seljamaa, kapten Kirschbaum, mina). Järgmisel päeval tuli rida proteste sõjaväelaste ja tööliste poolt.

Igatahes on eksiarvamus see, et Maapäev laiali pekati või laiali saadeti. Maapäev oskas ilusasti teotseda ja ilmse aususega oma lippu kanda. Pärast seda koosolekut hakkas ta teostama

ja paranda all, et saavutada täiel määral riiklikku sõltumatust.

Siis tuleks küsida, milline on Maanõukogu 1917. a. tegevus kokkuvõttes.

Siuliselt meie omavalitsuste korras on ta teinud palju selleks kohta. Maanõukogu poolt antud määrused hakkasid automaatselt makama pärast sakslaste lahkumist. Poliitiliselt Maanõukogu haruldase ettenägelikkusega taotles maa poliitiliselt sõltumatuse muutmist. 15. (28.) XI akt oli kõrgem tipp, mida loodi nende otsustega poliitiliselt: see pani aluse Eesti riigile. Oli selge, et Vene anarhiaga ei saa koos minna, oli ka selge, et venelaste võim pole ajutine, vaid permanentne, mispärast otsustati minna võitlusse ja lahkuda Venest.

Eesti välisdelegatsioon oma memorandumis Saksa valitsusele 11. III 1918 hindab 15. (28.) nov. akti järgmiselt: "Eesti Ajutise Maapäev kuulutas 28. novembril 1917. a. Eesti riiklikult iseseisvaks ja rippumatuks, kuulutades enese ainsaks riigivõimu kandjaks Eestis. Samal ajal andis Maapäev oma istungite vahetundeks võimu üle erilisele kolleegiumile. See kolleegium kindlustas käesoleva aasta algul veel kord pidulikult Eesti iseseisvuse kuulutamist... Käesoleva aasta veebruari teisel poolel loomistas eespoolnimetatud kolleegium Ajutise Maapäeva asemel kümnest liikmest koosneva Eesti valitsuse..." Samal arvamisel on ka meie väljapaistvamaid juriste.⁶ Meie rahvuspuha 11. III 1918 on selle otsuse alusel tekkinud Vabariigi loomispäev, kuna 18. (28.) nov. 1917. a. tekkis Eesti riik, kuigi ilma kindla tagatamiseta (mis polegi oluline, sest ka Vene riigikord pärast riigivõimu langust oli määramata, ja alles 1917. a. septembris loodi Venes välja vabariik).

Me näeme, et eesti rahva esimene esindus, mis teotses viie ja kuue kuu kestel, töötas äärmiselt hoogsalt ja tabas ajaloolist õnnepunkti. Tema liikmete hüüdlause oli: "Ajaloo õnneratas on meil veeremas täie hooga ja eesti rahva esindajate kohustuseks on sellest õnnerattast kinni haarata täie käigu pealt, kuigi meandab rataste vahele jäämine. Kui see õnneratas korra seisab jaah, siis enam seda ei saa käima panna!"

Maanõukogu hakkas julgesti sellest Eesti saatuse õnnest tust kinni.

Maanõukogu täitis täiel määral neid ülesandeid, mida temal nõudsid eesti rahva elulised vajadused.

VABARIIGI AASTAPÄEVAKS

Hagu üksik inimene peatub oma sünnipäeval, nii teeb seda ka igal ajal tekkinud riik. Kuid selle olulise vahega, et üksik sünnipäeva aastate arvu kasv kutsub välja teatud kurbust, — kuni aga riigi vanem iga annab tunnistust teatud stabiilsusest, ja seega rõõmustav sündmus.

Eel aastal loeme oma riigi vanust juba kahekümneaastaseks — järele elua lühike aeg, kuid siiski väärt eriliseks märkimiseks.

Eesti riikluse arenemises 24. veebruar 1918. a. ei ole isoleeritud tähtpäev, kuid on tähtis mitte üksnes iseseisva Eesti Vabariigi väljakuulutamise pärast, vaid ka tolle läbi, et sel päeval viimane Vene sõdur lahkus meie maalt jäädavalt, seni valitseva Vene võimu esindajana. See oli lüli pikas arenemiskäigus, mille juured ulatuvad kaugesse minevikku, sest eesti rahvas ei ole saanud jooksul kaotanud püüdu iseseisvuse järele. Põlvest põlve on olnud kehtunud salajane lootus, et hoolimata võõraste rahvas- ja riigivalla-valitsusest veel kord Eestis aeg tuleb, mil "kõik pirdid kahest otsast lausa löövad lõkendama" ja "et kord Kalev hakkab oma lastel õnne tooma". "Nüüd on see aeg käes," sõnas 24. II 1918 manifest otsustavalt. Ja täie õigusega.

Meie tunneme kõik seda võitlust meie rahva omavalitsuse eest, mis seotud Jakobsoni nimega. Meie teame ka, et Jakobsoni järgijate hulgas noori tulipäid prohveteid leidis, kes kindlalt nägid kui tolle aja mõistlikkus lubas.

Meie saame oma kultuurilise ja majandusliku arenemise tõuga, mis seotud meil Jaan Tõnissoni ja Konstantin Pätsi nimega, ühenduses kogu Venemaal toimunud industriaalse arenguga, muutis põhjalikult olevaid suhteid, nii et 1905. a. arengul meil valmistatud pinnale langes ning üles seadis

need nõudmised, olgugi kaugel tulevikuna, mille teostamiseks ei asuda vaid tosin aastaid hiljem, pärast karistussalkade vägivallada, musta reaktsiooni survet ja maailmasõja laastamist. Viimaks katkes kannatus. Venemaal toimus 1917. a. võidukas märtsirevolutsioon. 12. aprillil 1917. a. kinnitas Vene Ajutine Valitsus Eesti omavalitsuse seaduseelnõu, mis meie eneste poolt esitatud, mille järgi Eesti maa-ala üheks administratiivüksuseks liideti kogu praeguses maa-alas, peale Petseri. Eesti valitsemiseks anti rahva poolt valitud Maapäeva ehk Maanõukogu hoolde, ühes Vene valitsuse komissariga, kelle ülesandeks oli seaduslikkust järelevalve. Juba oma esimesel koosolekul 14. juulil 1917. a. tunnitab Maanõukogu vaid oma ülemineku-aja laadi, "tundes Eesti üleüldises valitsemises ja kohaliku omavalitsuse ajaloolises korraldamises ainult esimest ülemineku astet tema lõpulikule autonoomia korraldamisele demokraatlikel alustel föderaalsetes Vene maa vabariigis". Eesti juriidiline seisukord 1917. a. sarnaneb märksa Inglise iseennast valitsevatele või autonoomsetele dominiioonidele. Järgnev revolutsiooni keerd kui ka sündmuste mitmekesisus Eestis kutsus esile maa omavalitsuse tugevnemise, eriti pärast seda, kui 20. juulil loodi ajutine Maavalitsus Sakslaste Riiga sissetungimine toob uuesti teravalt üles küsimuse, mis saab Eestist, ja 25. aug. 1917 peab Maapäev oma tähtsa salajase koosoleku, kus juba selgesti kõlab vajadus Vene riigist täitsa lahku lüüa, milleks eeltööde tegemine ette võetakse uue valimisseaduse kokkuseadmise näol Eesti Asutava Kogu jaoks. Huvitav jälgida, kuidas revolutsiooni keerises hääletavad, mis eile alles olid meie kõrgem unistus, täna juba kõrvale heidetakse, et uut suuremat nõudmist üles seada, ja jällegi ainult selleks, et seda juba homme omakorda nurka heita, ning ajakõuetest aru saades, kuulutada nõudmist, mis täna vahest juba võimalik ning seega sünduslik. 1917. a. revolutsiooni algul unistasime autonoomiast – veel aprillis oli see meie üldine hüüdnäide. Kuid eelarvamusteta terava pilguga sündmusi analüüsides ajaloolisi õppetunde arvesse võttes selgus, et laialdane autonoomia leiab suurvenelaste poolt endiselt vastuseisu. Ning kui juba võidelda tuleb, siis tulgu võitlus, kuid seame sihi kõrgemale kogu

meie maailmariigi struktuuri muutmiseks – unitaarriigi asemel astuga föderatiivriik, kus Eesti on sarnane osa ühes teiste rahvaste riikidega. See oli juba meie juuni-augusti hüüdsõna.

Kui aga Vene valitsus kurdiks jäi ka sellele hüüdele ühisriiklikust, ning sündmustik Eesti küsimuse rahvusvaheliseks ähvardas teha, kuuleme juba 25. augustil 1917. a. Maapäeva koosolekul arutlusi Eestist kui iseseisvast riigist, ja vajadusest, kas ühisriiki teiste Lääne-Vene võõrrahvastega ühineda. Või jälle kõrvale jätta Põhjariikide liidust. Sellest tehakse ka praktilised järeldused – rahvale avaldatakse üleskutse sakslaste sissetulekul oma maalt lahkuda, kuna tuleb eeltöödega alata juhuks, kui Eesti küsimus tõelikult rahvuslikuks muutub.

Maapäev ja Maavalitsus hakkavad talitama tegelikult iseseisvateks, protesteerides Vene võimude tegevuse vastu, küll Venelaste eneste, küll välismaa ja välisriikide ees, nagu see sündis 28. 8. venelaste laastamise vastu meie maal.

Ja kui siis enamlik revolutsioon Petrogradis 1917. a. oktoobris ajelise Vene Ajutise Valitsuse kukutas, astus juba kõvenenud Maapäev uuesti kokku, et maa saatuse asjus lõplikku ning kindlat otsust teha, seda enam, et Saaremaa sakslaste kätte langemisega Eesti küsimus oli igatahes juba muutunud rahvusvaheliseks. Pärast mitmepäevalist omavahelist nõupidamist otsustati resolutsioon võitlust alata lahkulöömiseks sellest uppunud Vene maailmariigi laevast, mille külge meie väikene Eesti riiklikene ajalooliselt vaid lühikest aega vastu rahva enamuse ohimist oli seotud, et pääseda lõplikust hukkumisest. 28. nov. 1917. a. koosolek on see konstitueeriv moment, kus Maapäeva otsust tekitab Eesti kui iseseisev riiklik üksus. Tema otsustab lõplikult korda äramääramiseks, demokraatia ja täieõigusliku riigi loomiseks Eestimaa, ja teiste küsimuste otsustamiseks Eesti Asutava Kogu kokku kutsuda". Edasi, Eesti Maanõukogu tunnistab ennast Eestimaa ainsamaks kõrgema võimude kandjaks, kelle määruste ja korralduste järgi kõikidel Eestimaaal tuleb käia, kuni Maanõukogu poolt demokraatliku valimisseaduse põhjal viibimata kokkukutsutav Eesti Asutav Kogu kokku astub, et Eestimaa riiklikku korda kindlaks määrates

maale loomulikku seadusandlust ja valitsuslikku võimu loomale. Selleks ajaks, kui Eesti Maanõukogu koos ei ole, antakse Maanõukogu juhatusele ja Vanematekogule ühes Maavalitsusega kogu Eestimaa kõrgema võimu esindajale õigus rutulisi määrusi ja käskusid Eestimaa elu korraldamiseks välja kuulutada ja maksima panna, kuni Maanõukogu kokku astudes nende määruste kohta oma otsuse annab.¹

Ükski elav olevus ei sünni ilma valuta. Ja samuti ei sünni ka uus suveräänne riik ilma raskusteta, Ainult võitluse, ja võitluse läbi saavutab rahvas vabaduse.

Ka meie riigil on need sünnistaadiumid tulnud läbi teha. Eelmene järk, riikliku võimu organiseerimine lõppes küll 28. XI 1917 Maanõukogu deklaratsiooniga kõrgemast võimust ja Eesti Asutavast Kogust, mille järgi kõrgema võimu teostamine anti erilise direktoriumi kätte. Kuid 1917. a. sügisel veel maal viinud demoraliseeritud Vene maavägede osad ja pea kogu Balti mere laevastik ühes Venest suurte sõjatehaste jaoks sisseveetud võõraste töölistega, põhjenedes oma füüsilisele jõule, löid Tallinnas oma "Nõukogude valitsuse". Nõuti Maanõukogult ja Maavalitsuselt võimu üleandmist. Algas pinev pörandaalune võitlus Eesti iseseisvuse eest. Astuti ühendusse välisriikidega. Leiti olevat vajalik Eesti riigile anda kindlamat kuju, teda iseseisvaks vabariigiks välja kuulutades, ning temale nõutada tunnustamist välisriikide poolt erisaatkondade läbi, üle andes neile 24. jaan. 1918. a. allakirjutatud memorandumi. Asjaolud tehti se rahvale teatavaks seletuskirja kaudu. Teravalt lükatakse tagasi ettepanekud palve avaldamisest, et Saksa väed sisse martsiks Eestisse, et välja lüüa Vene vägesid.

Petrogradis asuvatele liitriikide saadikutele teatatakse Eesti otsusest saada iseseisvaks, millistele püüetele liitriigid avaldavad oma poolehoidu. Katkestatud Eesti Asutava Kogu valimistel 70% rahvast pooldab Eesti riigi iseseisvust. Eesti ja Läti rüütelkonnad annavad omalt poolt Stokholmis Vene Nõukogude valitsuse esindajale märgukirja, et rüütelkonnad, põhjenedes Uusikaupunki rahulepingule, on tunnistanud nüüdsest peale Eesti- ja Liivimaa Venemaast lahutatuks. Samal ajal paluvad

meid võtta Eestimaa Saksa sõjavägede kaitse alla, mille vastu meid Stokholmi jõudnud Eesti Maapäeva esindaja. Ta mainib, et Maapäev on ainukene Eesti maa ja rahva esindaja, ning et see on Eesti 15/28. nov. juba iseseisvaks riigiks kuulutanud, et tahab olla erapooletu riigina rahvusvahelise kindlustuse all, ja oma piirid lahti hoida kõigile rahvastele kaubanduslikuks liikumiseks. Veebruari algul 1918. a. lõpevad veninud rahulolematuud ja sakslaste ja venelaste vahel Brest-Litovskis kuulutatud vormeliga – "rahu küll ei ole, aga sõda ka mitte", ja veebr. 1918 algavad sakslased sõjategevust ja sissetungimist Eestimaale. Eesti volitatud direktorium (Maapäev, Vanematekogu ja Maavalitsus) otsustavad kogu võimu anda 19. veebr. erilise Fäästekomitee kätte (K. Päts, J. Vilms ja J. Kukk, viimast asendas hiljem haiguse tõttu K. Konik). Haapsalus sõlmib I Eesti Fääst erapooletuse kartelli Saksa väega, Eesti riigi väeosana. 24. veebr. 1918 sakslased jõuavad Pääsküla alla, kus neile Päästekomitee oma eridelegatsiooni (K. Konik, N. Reek) vastu saadetakse läbi rääkima, et sissemarssimine Tallinnasse viibiks. Seda otsusega kasutatakse ära, et Eesti riiklikule korraldusele kaotaks anda juriidiliselt kohast kuju J. Kuke koostatud erilise manifesti teel Eestimaa rahvastele, mis avaldatud "Eesti Maapäeva Nõukogu" nimel, mille all tuleb nähtavasti mõista 28. XI 1917 otsuses ettenähtud erikolleegiumi, mitte aga Vanematekogut, olgugi et siin võib olla ka lihtsa ebatäpsusega tegemist. Manifest toonitab, et Eesti on saanud iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks, kus kodanikud on üheõiguslikud, rahv.-autonoomia, vabadused, kohtud, omavalitsused, miilitsad, ja on maa, kus kellegagi ei sõdi. Samal ajal moodustatakse Ajutine Valitsus manifesti Pätsiga eesotsas ja korraldatakse riikliku elu atri-

klina. Manifest on lühikene käik, mis meid 24. veebruari sündmus-
te ja 24. veebruari akti sisu. Arutades seda manifesti, näeme, et manifest ei ole muud kui akt, mis Eesti riiklikule arene-
misele kindla kuju annab ja kokku tulemata jäänud Asutava Kogu asemel riikliku korra kindlaks määrab. See ei ole mitte konstitueeriv, vaid konstitutsiooniline akt, mis aga ei vähenda

selle akti ega ka selle päeva ajaloolist väärtust. Tema on meie iseseisvuse edaspidise arenemise nurgakivi ja harjunult pühitseme meie seda päeva oma vabariigi loomise tähtpäevana.

Välised sündmused arenesid peale selle kiirelt ja tõid selles enesega kaasa uudiseid: kord kurbi, kord rõõmsaid. Kuid mitte iseenesest ei tulnud need sammud, ajaloolised tähised, mida pehitseme, vaid need on mõtleva rahva, mõtlevate ja julgete tegelaste otsustavad kokkuvõtted ja vajatud sammud, toetatud kogu rahva tahtest, välja kasvanud oma vajadusest ja üldisest poliitilisest ja sõjalisest seisukorrast. Olud olid rasked, väljavaated pea mingisuguseid, kuid just see äärmiselt rõhuv õhkkond andis jõudu võitlemiseks ja vastupanemiseks. "Pea püsti, mitte nõuda" oli üldiseks juhtnööriks. Üksik inimene võib langeda, mäd ja rahvas elab edasi. See on õpetus, mida meie neist päevist üle võtta võime. Peab olema selge silm ja julgust tööle näkku vaadata, enesedistsipliini ja tahet toimimiseks, et maitsta iseseisvuse võrratumat head rahva majanduslikus, kultuurilises ja poliitilises arengus. Olgu lisaks tähendatud, et 28. nov. 1917 Eesti iseseisvuse ja omariikluse algtähtpäevana märkimine ei ole tekkinud nüüd tagantjärele, vaid veel enne 24. II 1918. Säärast arusaamist leiame juba 4. II 1918. a. J. Tõnissoni ja 20. III 1918 Välisdelegatsiooni nootides, mis esitati välisriikidele. Ka meie omariikluse suhtes kõige tähtsam dokument – T a r u r a h u – loeb Eesti suveräänse riigi tekkimise tähtpäevaks 15. (28.) nov. 1917.

ISESEISVUSE VÄÄRTUS

Kahekümme aastat on küllalt pikk aeg, mille jooksul võib riigis toimuda ja muutuda. Eriti on säärane ajajärk tähelepanuväärne, sest uuesti tekkinud riigis nagu Eesti. Seal ei esine ainult poliitilised riigielu nähted, vaid, võrreldes seisukorda enne ja nüüd, võib tähele panna ka seda erilist väärtust, mis ühele rahvale annab tema poliitiline iseseisvus.

Vaateldes sellest seisukohast meie vabariigi kahekümneaastast puumist ja katsudes sealt kõrvale jätta jooksva riigitöö edu, näeb kohe silma rahva määratu kultuuriline tõus, mis võimaldab riigiliku iseolemise tõttu.

Konkreetne tuleb mainida eesti keele ja kirjanduse suurt arengut. Vene ajal eesti keel oli vaid eestlaste oma koduseks keeleks, ilukirjanduslik ja teaduste populariseerimise vahend, tõsine omariiklus eesti keele ametlikuks valitsusasutuste kui ka teaduslike teaduste keeleks, arendades temast ka teaduslike tõdede väljendamise ja uurimise väljendamise abinõu, eriti ülikoolis. Suurendatud nõudmised kutsusid esile keele arengu, millest varem ei olnud unistadagi.

Vahel kõneldakse nagu etteheitvalt, et eesti keel on iseseisvuse ajal muutunud peaaegu tundmatuseni. Kuigi see päris nii ei ole, ei saa salata, et meie keelest on saanud inimese mõtte väljendamisega täiuslik ja paindub vahend.

Kirjandus on arenenud nii hulgalt kui sisult, mille ülevaatlamiseks näiteks "Eesti entsüklopeedia" teostamine. Ka kirjanduse ja teaduse kasvuks on loonud pinna ja andnud kandejõudu omariiklusele.

Kõrge põhjusel on ürgjõuliselt kasvanud rahva hariduslik tase. Haridus ja ülikooliharidus, mis Vene ajal oli vaid kõrgemate kihide eripäraseks, on sedavõrd tunginud massidesse, et kõneleme

juba haritlaste üleproduktsoonist, kuigi selle vastu võib vaidelda.

Majanduslikus elus tuleb esile tõsta suurt maareformi, mis meie maa ühiskondlikku palet on muutnud tundmatuseni. Kuna enamused maad varem kuulus vähestele suurmaaomanikele, peamiselt isegi muulastele, on nüüd eesti rahvas ise oma maa peremees, mida haritakse väikemaapidamise põhimõttel. Ei ole kahtlust, et ilma poliitilise iseseisvusega meie maaomanduse pilt oleks teine.

Samuti tuleb lugeda iseseisvuse teeneks Eesti oma loodusvarade suurepärase uurimist ja kasutamist, mille väljapaistvaks nähteks meie põlevkivitööstus: Eestist on saanud oluliselt väljaveo maa.

Võib-olla et kaugel ei ole aeg, kus võime nimetada oma maad rauamaaks.

Üldine rahvamajanduslik jõukus on tõusnud, kuna maalt ei voola enam Sise-Vene toetuseks need summad, mis riik kodanikele korjab: on välja arvestatud, et üksnes maksude ja avalike tulude alal Eesti maa-ala andis igal aastal Vene riigile 30 miljonit kuldrubla.

Meie väline elukorraldus on hoogsalt paranenud. Tuletagem meelde kas või meie teedeolusid, tervishoiukorraldust, avalikke ja eraehitisi.

Tõusnud ei ole üksnes maaelaniku elutase ja muutunud ka tema nimaks tema kodu – paranenud on ka linnade ilme ning laiendatud nende ulatus.

Sama ümberkorraldust ja tõusu näeme ka tööstuses, kuigi on disendatud suurtehased, mis töötasid kogu Vene turule, on pidanud kas sulgema oma ukseid (laevatehased) või on vähendanud tootmist (mõned tekstiilvabrikud). Tööstuse koosseis on ulatuse poolest muutunud mitmekesisemaks, arendades eriti kesk- ja väiketööstust.

Meie seltskonna organiseerimine nii era- kui avalik-õiguskul alusel on arenenud võib-olla aeglasemalt, kuigi vahel võime kõnelda üleorganiseerimisestki.

Eapika on muutunud rahva mõtteviis: valitseva rahva iseseisvus ja kodaniku enesetunne on arenenud nii keskkihtides kui ka töeliskonnas. Omaaegne pioneeride loosung "ise mees" on saanud üldiseks hüüdsõnaks.

Meie on edusammud üksikuil aladel, mida tuleb panna oma-õiguse arvele.

Pärg on tehtud, veel rohkem on kõigil aladel vaja tulevikus teha saata. Selles avaras arengu ja teotsemise võimaluses seisab iseseisvuse peaväärtus.

RAHU

RAHU PÜHA

Täna aasta tagasi kirjutati Tartus rahuleping alla. Pikk veri-
seda lõpetati, ja eesti rahva eluõigust tunnustati ka Venemaa
poolt, kes ennast visalt maa peremeheks paarsada aastat pida-
mist saavutati võimalus asuda loovale rahutööle.

Ei olnud kerge võitlus rahu eest selleaegsetes rahvusvahelis-
tes oludes meie Asutava Kogu Tööerakonnal ja teistel rahuõp-
pajatel. Kogu ilmas loodeti kas valge kindrali võitu ehk vähemalt
suuri võimalusi võimuloleva tegeliku valitsusega lepinguid teha,
kes avalikult olevat kuulutanud rahvusvahelise poliitika alu-
sena lepingute murdmise. Ja loomulikult ei suutnudki kauge-
maailmsed teist arvamusel omandada, seni kui Vene nõukogude
valitsus ei olnud näidanud oma lepingutegemise võimet ligema-
le paasritega.

Kõik see seisnebki Tartu rahu üleilmne tähtsus, et see keskõine
rahu tõesti uue ajaloojõrgu nurgakiviks sai, mis ühe aasta jook-
sajal pea kogu Ida-Euroopa rahujalale seadnud.

Kuid Eesti oli korra eelsammuja osasse pandud, tema pidi
rahu rajama. Ja seda ta tegi õnneliku käega, ise saavutades ausa
rahu, ja oma lepinguosalistele andes väljapääsutee umbtäna-
susest.

Radunud on nüüd kõik kahtlejad, kes avalikult ehk vaikselt
rahu vastu töötasid. Täna võime tõesti rahu-püha pühitseda.

Aastapäev on suurepärase. Tema on ühtlasi ka krooniks meie
iseseisvusevõitlusele. Tartu rahu lõpetas sõjalise võitluse ise-
seisvuse eest, esimene rahuaasta andis lõpu ka diplomaatilise-
le võitlusele. On isegi saatuslik, et Eesti Vabariigi *de jure* tun-
nistamine liitlaste poolt tuli päeval, kus Asutava Kogu viimane
liik, esimene riigivanem, oma volitused üle andis Riigikogu
poolt ametisse kutsutud riigivanemale.

Sellega sai 26. jaan. tahtmata teatavaks nurgakiviks Eesti rahva elu kahe ajajärgu vahel: Asutav Kogu, kes oli kutsutud riigi ehitamise tööd tegema, võitlust pidama, olgu sõjaliselt, poliitiliselt, lõpetas auga oma töö, ja andis korrapärasele rahva esindusele, selle poolt loodud riigivalitsusele valmis riigi, sisemiselt kindla ja väliselt *de jure* tunnustusega, et võidaks rahu aegsetes tingimustes jätkata rahva elu korraldamist, sõja ja võitluse aegade haavade parandamist.

Selle ülesehitamise-töö peale võib ka Tööerakond täie rahuldusega tagasi vaadata, ja ei olnud mitte juhuslik see, et rahvas seda poliitilist voolu meie riigis, tema tegelasi kõige suurema usaldusega austas, erakorraliste aegade raskuste peale vaatamata, mida valimise ajal loomulikult selleaegsele valitsusele süüks pannakse.

Rasketest aegadest rahule ja olemisvõimalustele vastu minnes, suurriikide poolt õiguslikuks iseseisvaks riigiks tunnustatud, tuletame veel kord tänasel rahu- ja võidupühal meelde neid, kes võitluses langenud, meile alaliseks meeldetuletajaks jäädes, et ilma võitluseta, ilma ohvriteta ei saavutata midagi.

Ja võitlus ei ole ammugi lõppenud. Peame alati olema valmis kaitsma oma vabadust ja iseseisvust väliste vaenlaste vastu, peame ka seespool võitlema nende vastu, kes tahaks töötava rahva võitlusi kärpida või nende loomuliku arenemist seisma panna.

Tänane päev on rahu püha; kuid tema on ka võitluse ülemine austus. Rahu on magus ainult pärast ägedat võitlust.

Tartu rahu ja *de jure* tunnustused ongi sellepärast meile nii kallid, sellepärast on täna meie rõõm nii üleüldine.

MEIE VALITSUSE MÄRGUKIRI VENE VALITSUSELE*

Me rahvakomissar, juhitud kindlast tahtmisest lõpetada sõda, Eesti Vabariigi Valitsus kõige esimesena Nõukogude valitsusega rahu teostamisele. Läbirääkimiste ajal, mis rahu eel käima püüdis Eesti alati kindla, ausa ja õiglase rahu poole, mis vastav mõlema poole elulistele huvidele ja sõjalisele aule. Meie mõlema riigi õnneks sai 2. veebr. 1920 Tartus alla kirjutatud rahuleping, mis lõpetas Eesti ja Vene vahel sõjaseisukorra ja rahu, kus ei olnud ei võitjaid ega võidetuid, vaid kus mõlemad pooled omavahel vabal kokkuleppel oma suhted korraldasid.

Eesti Vabariik uskus, et sellise rahulepingu tingimused mõlemalt poolt otseselt ja täpisealt täidetud saavad. Sellisel juhul aru saades rahust on Eesti valitsus kõige piinlikumal viisil selle lepingu tingimustest kinni pidanud. Kahjuks ei või Eesti rahvas ütelda, et Vene valitsus oleks samuti püüdnud seda lepingut täita, vaid palju rohkem jääb mulje, nagu oleks Venemaa seda lepingut pidanud teatud olude, raske seisukorra läbi enesest peatsunnituna, ja kuna nüüd Nõukogude Venemaa seisukord muutunud, on ta nähtavasti tarvitusele võtnud teooria, et olude muutumisel enne kokkulepitud sobimus täitmata jäetakse. Meie oleks raske seletada kogu lepingu tingimuste täitmatajäämist ja nende otsesid rikkumisi, mis poolteise aasta jooksul pärast rahulepingu allakirjutamist Venemaa poolt toimetatud. Rahulepingu tingimuste mittetäitmine on viimasel ajal muutunud iseloomiliseks süsteemiks, mis kogu rahuliku poliitilise vahekorra ohukujutuseks ähvardab muuta.

* "Päevaleht" toimetusest: Vene väliskomissarile 30. juulil 1921 Eesti Moskva saatiku kaudu üle antud.

Sellepärast on Vabariigi Valitsusel au Teie tähelepanu, et Rahvakomissar, juhtida järgnevate asjaolude peale rahulepingi teostamises.

Aastane opteerimise kogemus näitab Vene ametiasutuste aruandmist viivitamist Vene-Eesti rahulepingu art. 4 täitmiseks. Määratu hulk Eestist pärit isikute teadaandeid seisab edasi niikui Vene VSJNV Asutustes*, kes opteerimise asja ajavad.

Need teadaanded tulevad aga kahtlemata isikutelt, kellel vastavalt õigus kasutada rahulepingu neljandat artiklit kodakondsuse valimisel. Viivitused asjaajamises tekivad igas ametiasutuses ja asjaajamise järgus ning tarvilike õienduste, dokumentide ja tunnistuste kättesaamisel. Samuti võib konstateerida täieliku vastutulematust Vene valitsusasutuste poolt optantide kodumaale evakueerimisel.

Praegu seisab Vene valitsusasutustes tuhandete ja tuhandete kodumaale igatsejate Eesti kodakondsusse opteerijate palvel läbi vaatamata. Mitmed nendest ootavad läbivaatamist juba mitme aasta.

Optantisid, kellel korda on läinud suurte pingutustega oma opteerimist läbi viia ja oma tunnistusi Vene asutustelt opteerimiskomisjonide mitmekordsete pealekäimiste järel kätte saada, kes nüüd soovivad oma varandusega kodumaale evakueeritud saada, ootavad kibedad üllatused Vene asutuste poolt. Optante-spetsialiste peetakse Vene teenistuses edasi kinni ja ei vabastata neid ei optantide eneste ega opteerimise kontrollkomisjonide nõudmistele peale. On juhtumeid ette tulnud, kus Vene valitsus heaks on arvanud juba lõplikult Eesti kodakondsusest opteerunud isikult tema kodakondsuse jälle ära võtta ja opteerimise annulleerida. Varanduse likvideerimisel tekitavad Vene ametiasutused igasuguseid takistusi kuni optantide vangistamise ja mahalaskmiseni. Optante, kellel korda on läinud Eesti esinduse juurde sõita kaitset ja abi otsima, ootab seesama ära teenimata tagakiusamine. Tagasi jõudes ehk teel oma kodukohta

* Venemaa Sotsialistliku Ja Nõukogude Vabariigi Asutustes. (Toim.)

tagasi neid arreteerimine ja šabloonsed süüdistused kontrrevolutsionis ehk spekulatsioonis. Samuti katsuvad Vene ametiasutused ülemäärase rekvisitsiooni ja rasverstkaga [развѣрсткой] optantisid koormata, riisudes neilt viimase varanduse, mille üle neil rahulepingu art. 4 põhjal täielik õigus olla. Kui optantidel siiski kannatust on jätkunud kõigist takistustest üle saada ja oma kraaminatukesega Eesti-Vene piirile jõuda, siis võtavad siin Vene piirivõimud kokkuleppeid nende panemata jättes neilt viimase varandusenatukese ära ja saatavad optandid alasti kodumaale.

Ja kui optandil osavust ja püsivust ei ole olnud alalistest Vene ametiasutuste pealekäimistest hoolimata ja vangistamisi kartmata üldse peksul Venemaalt kodumaale pääseda, siis ähvardab Vene kodakondsuse valitsus temalt Eesti kodakondsuse röövida, Vene kodakondsuse peale sundides ehk vastasel korral teda kontsentratsioonilaagrisse paigutades.

Praegune optantidega ümberkäimise viis Nõukogude Venemaal peletab igaühelt tahtmise oma õigust, mis Eesti-Vene rahulepingu art. 4 ette nähtud, tarvitada. Need, kes seda siiski teinud ja kodumaale pääsenud, ehk, kannatades igasugust takistamist Vene ametiasutuste poolt, ootavad kodumaale evakueerimist, on kangelased.

Rahulepingu järgi, mida ka rahukonverentsi stenogrammid kinnitavad, on Eestil ja Eesti kodanikel õigus tagasi saada kogu varandus, mis Eestist Venemaale on evakueeritud ehk muul põhjusel välja viidud, kui ka see varandus, mis Eesti kodanikel Venemaal alles oli. Peale nimetatud stenogrammide, mis lepingu sõlmimise ja mõtet selles suhtes selgitavad, tõendavad seda õigust ka art. XIV p. 3, mis peale põhimõtte kinnitakamist ja tehniliste küsimuste lahendamist segakomissiooni hoolde on jäetud, ning asjaolu, et art. 4 järgi optandid ei ole oma varanduslikud õigused alles hoiavad. Selle õiguse teostamine on aga suurte raskustega seotud olnud.

Vene valitsuse teguviis Eesti varanduste reevakueerimise suhtes enne märtsikuud 1921 oli märksa teine kui pärast. Kuni märtsikuuni näis Vene esindajatel tahtmine olevat rahulepingut

täita, ehk nad rääkisid vähemalt, et nad seda tahavad, kuid mitmesugustel välistel põhjustel (transpordiraskused, vastutav lutsioon jne.) võimetud on midagi korda saatma – kuna aprillist saadik ka kõige väiksemates küsimustes enam mingisugust nõu te täitmist ei avaldata.

Näiteks ei ole Vene valitsus, selle peale vaatamata, et ta rahulepingu järgi kohustatud on kõik Eesti varandused ise Eesti poolele toimetama ja sellega ühenduses olevad kulud kandma, seda veel kordagi teinud, vaid kõik kättesaadud varandused on reevakueeritud reevakueerimiskomisjoni ja tema ekspertide tegevusel ja suurel määral ka Eesti Vabariigi kulul. Sellepärast peaks siis ka ekspertide tarvidus ja möödapääsmatus Venemaal kohtade peal, kus Eesti varandusi olemas, selge olema, kuid ka Eesti ekspertide küsimuses on ülepääsmatuid takistusi olnud. On juhtumeid olnud, kus eksperdid kuude kaupa Moskvast sunnitud olnud ootama, enne kui nad tarvilikud load ja tunnistused Eesti varanduste asukohtadele väljasõiduks kätte saad, kuna mõnede, ilma põhjusi ette toomata, lubasid ülepea ei antud. Isegi terved komisjonid on sunnitud olnud peale kauema ajalist viibimist Moskvast ilma ülesannet täitmata Eestisse tagasi sõitma, nagu see maikuus Tartu Ülikooli komisjoniga sündis, kes Moskvasse väliskomissariaadi nõusolekul välja sõitis, kuid siiski Voroneži sõita ei saanud.

Väärnähtused ulatuvad isegi niikaugele, et Vene asutused, kui asi varanduste väljaandmisest puutub, isegi oma otsuseid selle küsimusele ei täida. Näiteks ei ole reevakueerimise komisjonil korda läinud väga suure teadusliku ja kultuurilise tähtsusega De la Gardie arhiivi suuremat osa Vene Teaduste Akadeemias käest kätte saada, olgugi et hariduskomissar Lunatšarski poolt selleks kirjalik nõusolek meie komisjonile välja anti, ning Venemaal seadus maksev on, mis rahvakomissaride ettekirjutuse täitmist tingimata nõuab.

Nimetatud väärnähtustega on seletatav, et niisuguste tähtsate asutuste reevakueerimisega, nagu seda eesti rahvale Tartu Ülikool on, veel lõpule ei ole jõutud. Peaaegu terve aasta pidi selleks ära kuluma, et vähemalt neid Tartu Ülikooli varandusi, mis

1. VII 1920 Voronežist Moskvasse jõudsid, viimati, peale selle kui pooleaastast vedelemist Moska raudtee aitades, Tartusse toimetada, kus nad aga veel Tartu Ülikoolile Vene valitsusele üle antud ei ole ja selle tõttu praegu alles välja pakkimata. Selle juures on teadmata, kui palju aega Tartu Ülikooli varanduste reevakueerimine veel nõuab, sest praegu Voronežis nad on alles kätte saamata.

Ülepea on Venemaale evakueeritud asutuste arvust ainult üks viiendik tagasi saadud, kuna nelja viiendiku tagasitoomine küsimuseks jääb. Veel selgemalt iseloomustab Vene rahulepingu mittetäitmist Eestist evakueeritud ehk väljastatud välja viidud ja muuseas Venemaal olevate Eesti kohtade varanduste reevakueerimise õiguse täielik eitamine. Rahulepingu art. XII ja XIV p. 3 peale vaatamata kinnitas nii segakomisjoni Vene delegatsioon kui ka pärastistes läbirääkimistes väliskomissariaadi esindaja, et Eesti ülepea õigustatud ei olevat evakueeritud ja muid varandusi tagasi nõudma ega ka nende eest mingit tasu saama, vastu rahulepingu otsest mõtet, seda põhjendades, et Eesti olevat kogu tasu, pausalsummas 10 000 000 kuldrubla, juba kätte saanud.

Rahulepingu täielikule mittetäitmisele ning selle osalisele ignoreerimisele viib Vene valitsuse poolt nende õiguste ja soodustuste eitamine, mis Eestile tekivad art. XIII põhjal teistest ääreläbirääkimistega tehtud lepingutest.

Art. XIII on oma sisu poolest, kõiki dunaamilise iseloomuga rahvahetkordi puudutades, väga laia ulatusega ja üks tähtsamast Eesti-Vene rahulepingu nurgakividest. Ta laiendab Poolaga tehtud lepingu järgi Eesti Venest lahkumisega seotud liikuvate varanduste likvideerimise ehk Venesse jätmise võimalusi edaspidi ka araveoks jne. Edasi laiendab ta Lätiga, Poolaga ja Soomega tehtud lepingute põhjal vabastatavate vangide kogu ning vangide ringi, mis amnestia alla kuuluvad, ja nõuab vangide vabastamist ehk üleandmist. Ka varanduslikes küsimustes, nende reevakueerimise suhtes, iseäranis aga kodanike varanduste kättesaamises, loob ta nende lahendamisel rea iseloomulikke ehk selgusele kaasaaitavaid põhjendusi teistest rahu-

lepingutest juurde, mille järgi Eesti kodanike varanduste taga sisaamise põhjendused ilmkahtlematuks tehakse: kõik evakueeritud vabrikud ja muud varandused, kõik äraviidud ehk Vene riigis olemasolevad Eesti (kodanike) laevad ja muud Venemaal olevad Eesti kodanike varandused peab Vene valitsus tagasi andma. Kuid ometi seletab üllatavalt segakomisjoni Vene delegatsioon ja niisamuti ka väliskomissariaat, et kõigis neis kohtades mustes Eesti mingeid õigusi ega soodustusi teistest lepingutest ei omanda.

Rahulepingu art. IX ja X järgi on mõlemad pooled kohustatud kõige lähemal ajal sõjavangid ja interneeritud kodanlikud isikud koju saatma. Eesti Valitsus on need kohustused täiesti täitnud, kuid sedasama ei või Vene valitsusest ütelda. Kui ka Venemaa vangidest üks osa koju on saadetud, peab Vene valitsus veel nüüdki, ligi poolteist aastat pärast rahulepingu tegemist, hulga sõjavange ja iseäranis kodanikke interneeritud isikuid, ligi 200 inimese ümber, vangilaagrites ja vangikodades kinni küll pantvangide, küll muul näol, ja seda hoolimata sellest, et ta neid vange ise rahulepingu täitmise korras ilma mingisuguste erinõudmisteta koju pidi saatma, ning et Eesti Moskva esindus nende vangide kiiret kojusaatmist juba ammu järealiste väliskomissariaadile üleantud nimekirjade järgi nõudnud on.

Niisamuti, nimekirju esitades on Eesti esindus Venemaal mitmel korral nõudnud ka nende vangide vabastamist ja kojusaatmist, kes hilisemas sõjapõgenejate lepingus ette nähtud, ja keda niisamuti leppe täitmise korras, ilma nõudmiseta koju pidi saatetama. Kuid kõik need nõudmised ja meeldetuletused, mõned isikud erandid välja arvatud, on täitmata, ja Vene valitsus tekitab Eesti esindust ainult lubadustega, ja peab koguni mitmeid inimesi, kes oma karistusaja vangistuses juba ära on olnud, veel ajaks kinni.

Viimasel ajal on Vene valitsus niikaugele jõudnud, et isegi Eesti komisjonidelt, kes Venemaal rahulepingu täitmise asjus töötavad, Eesti valitsusega läbikäimise võimaluse võtta püüab. Nende erikomisjonide töövõimalus põhjeneb erikokkuleppel, mis

sätestatud art. VII p. 7 lisas segakomisjoni juhtkirjas. Selle järgi on komisjonidel oma valitsusega läbikäimiseks otsene telegraafiline tarvitada kui ka õigus kullereid saata ja vastu võtta, ning nende kirjavahetusel on diplomaatilise kirjavahetuse õigus.

Eesti aga puudub Petrogradi ja Omski komisjonidel otsene ühendus telegraafi teel, vähe sellest, ka kulleritega saadetava kirjavahetuse kohta on Vene valitsuse poolt ühekülgselt, ilma kehtiva kokku leppimata korraldus tehtud, mille järgi 15. juulist a. komisjonidel diplomaatiliste õigustega kulleriposti saatmine ja saamine lõpetatakse, selle tõttu on piiri peal komisjonide postisaadetisi juba kinni peetud. Sellist ühekülgselt läbirääkimiste kitsendamist peab Eesti valitsus lubamatuks.

Eesti saatkonnal Moskvast on niisamuti nagu Vene saatkonnal Tallinnas otsene traat oma valitsusega läbikäimiseks tarvitada. Selle traadi tarvitamine on aga Eesti saatkonnale raskeks, ja nii peab otse võimatuks tehtud. Takistused on nimelt sedalaadi, et neid suuremalt jaolt mitte looduse tingimused, vaid süsteemiline segamine võib tekitada.

Rahulepingu lisana tehti 2. veebruaril 1920 Tartus rahukonverentsil delegatsioonide vahel erikokkulepe, mis Vene delegatsioonile fikseeritud ja mille järgi eritasuks Eestile anti [õigus] kasutada tiinu metsa kasutamise peale Luuga ja Pljussa jõgede vahel.

Kuul 50 000 tiinu metsa pidid lagedaksraiumiseks olema sel ajal, et iga tiinu pealt mitte vähem kui 25 kantsülda tarbeks pidi saama, sest osalisel väljaraiumisel pidi 25 kantsülda tarbeks ühe tiinu eest arvatama. Juba kontsessiooni teostamise tingimuste ligemal läbirääkimisel selgus, et Vene valitsus ei lubanud metsa kasutada andmast tõrgub ja tervet kontsessiooni juba kindla kantsüldade arvuga, nimelt 1 250 000 kantsüldaga lubatud tiinude arvu pinnal püüdis ära määrata, mis ta 15. augusti 1920 noodis kindla kuju sai.

Õigugi et see Eesti õigusi kitsendas, oli Eesti valitsus nõus selle ettepanekut vastu võtma, et asjale tegelikult ligemale minna, kuid järgnevatel läbirääkimistel taganes Vene esindus oma eelmise ettepanekust ja Eesti esindusel tuli Vene ettepanekut

kui oma maksimumnõudmist kontsessiooni objekti ajuks kaitsta, kuna Vene esindus üle poole väiksema tiinude arvuga meele pakkus ja sedagi veel ilma mingi kindlusega tiinu peal oleva taimemetsa määra suhtes. See teistkordne erilepingust taganemine ja sellega koos tehtud ettepanek on juba niisugune lepingu mitte täitmise püüd, millele komisjoni tööde katkestamine järgneb.

Rahulepingu art. 7 p. 5 keelab ära organisatsioonid ja rühmad, kes teise poole territooriumi valitsuseks pretendeerivad niisamuti ka nende organisatsioonide ja rühmade esinduste ja ametlike isikute viibimise, kelle eesmärgiks teise lepinguosalise valitsuse kukutamine.

Petrogradis, Fontanka 27, asub Vene kompartei Eesti osakond, keda kompartei ja kominterni kaudu Vene valitsuse poolt üleval peetakse ja kes oma ülesannet – Eesti valitsust kukutada – oma Petrogradi häälekandjas "Edasi" sugugi ei varja. Vahel laheb see leht labase turusõimuni Eesti vastu, näit. Eesti riigiväenemat "tuntud tööliste timukaks" nimetades – lause, mille eest kui seda märtsi algul Tallinna vene leht "Narodnoje Delo" kohalikku Vene esindaja kohta tarvitas, leht viibimata Eesti Valitsuse poolt kinni pandi.

Selle osakonna eesotsas seisab endine Eesti kommuuni valitsuse liige, kuna selle end. valitsuse esimees Petrogradi kommuuni kohtukomissar on, ja kolmas liige rahvuskomissariaadi Eesti osakonna juhataja, nõnda siis kõik kolm selle end. valitsuse liiget praegu Venemaal vastutavatel kohtadel ja ühtlasi ühenduses parteilise organisatsiooniga, kes oma ülesandeks peab Eesti valitsust kukutada.

Eesti punase diviisi end. komandöri juhatusel töötab Petrogradis 1920. aasta sügisest saadik sellelesamale Eesti osakonnale alluv parteikool, kelle ülesandeks on agitaatoreid Eestisse saatmiseks valmistada. Nendelt agitaatoritelt, kes juba Eestisse tulnud, on rahasummasid leitud ja pabereid, millest näha, et nad ühtaegu agitatsiooni ja sõjariistus mässu Eesti Valitsuse kukutamiseks ja sõjalist salakuulamist peavad korraldama.

Et agitatsioon loodetud tagajärgi pole andnud, on Venemaal viibivad endised Eesti kommuuni tegelased viimasel ajal Vene

valitsuse peale käima hakanud, et see Eesti vastu uuesti sõda kuulutaks. 28. juunil panid nad Petrogradis Talvepalees seks teiste enamlaste toetusel miitingu toime, mille resolutsioon-üleskutse "Andke kõigile sõjariistad kätte!" kominterni kongressile saadeti.

Ühtlasi panid nad Eesti opteerimise komisjoni ees eestivaenuliku demonstratsiooni toime, mille kohta väliskomissariaadi Petrogradi esindaja Levitski küll vabandades seletas, et seda tegutsesid ilma valitsusvõimude teadmata teinud. Eesti Vabariigi Valitsus on rõõmus seda vabandust vastu võtma, kuid peab siiski siiski tarvilikuks oma üllatust avaldada, et protestimii-tingust Petrogradis Eesti seksioonide büroo korraldanud ja juba mitu päeva ettekuulutusega teada andnud.

"Edasi" jt. enamlaste väljaannetes, olgu ajalehtedes, olgu erilepingutes Venemaal räägitakse alatasa mingisugustest valge Eesti agentidest, kes kelmid ja röövikud olevat ning mööda asun-just ümber rännates eestlasi Eestimaaale opteerima meelitavat. Enamlastest ei vasta see tõeasjale, sest see ei ole Vene seaduste järgi sugugi võimalik, ega ole ka Eesti Valitsusel seks mingit hu-put, sest et ilma kutsumatagi Eesti optante tuhandeid ja küm-nesid tuhandeid Eestisse voolab.

Tutt on neis üleskutsetes lihtsalt Eesti optantidest enestest, kelle vastu selliste insinuatsioonidega terrori tarvitamist põh-jendatakse.

Mitmet poolt Eesti asundustest tuleb teateid, et Eesti optan-tidelt nende viimane varandus ära võetud, neilt rohkem sisse saadud kui rasverstka järgi ümberkaudsetelt talumeestelt, mit-tem pool on optante vangistatud, koguni ära tapetud, nagu Est-lingi asunduses Kaukaasias ja mitmel pool Siberis. Nende vangistamiste toimepanijad on enamasti ikka ümberrändajad Eesti enamlased, kelle seas tihti isikuid kaelakohtulise minevi-kuks.

Eesti enamlaste ettevõttel on vangistatud ka end. Eesti asu-liku esimehed, nagu K. Hellat Odessas, Saare Moskvas, Sander-likutskis, Booberg Arhangelskis ja J. Timse Simferopolis. Vii-mane töötas konsulina pärast Krimmi äravõtmist punavägede

poolt mitu kuud heas läbisaamises Vene asutustega, kuni Eesti enamlased kohale jõudsid. VKP Eesti sektsiooni ametlik leht "Edasi" nr. 97 ütleb otse, et eestlaste Eesti alamaks võtmise põhjust on andnud tema arreteerimiseks. Kuna J. Timae ja varemalt Eesti konsuliks Simferopolis oli, ja seal hulga Eesti noormehi Vene valgest väest lahti tegi, ei või tema vangistamine nüüd Nõukogude valitsuse poolt poliitilistegi kaalumisega põhjendatud olla.

Rahvusvahelise õiguse seisukohast on see aga akt, mida ka pooltsiviliseeritud maadeski hukka mõistetakse. Selle peale vaatamata hoitakse teda kuude kaupa Moskvast vangis, ja nüüd viimaks on teda salakuulamise süüdistama hakatud, mis andes, et tema vastu Eestis kinnivõetud salakuulajaid ja kihutajaid tahetakse välja vahetada.

Kuna end. Eesti kommuuna tegelased oma agentidele kinnitavad, et need Eestis Vene valitsuse kaitse all seisavad ja Vene esindus ka tõesti mõne kinnivõetud agendi Venemaale välja saatmist on palunud, kuid selle kui Eesti sisemistesse asjadesse segamise peale eitava vastuse saanud, tuleb järeldada, et Eesti asunike esindajate vangistamisega ja neile väljamõeldud süüdistuste ettepanemisega soovitakse Venemaa kaitse all Eestis hoida ja sissekukkumise korral välja vahetada neid, keda Eesti seaduste järgi peetakse salakuulajateks või riigivastasteks agitatoriteks. Sellistes teguviisides näeb Vabariigi Valitsus rahulepingu ühe kõige olulisema tingimuse rikkumist, mis nõuab, et kumbki pool teise sisemistesse asjadesse ei segaks ja teise vastasest propagandast loobuks, millist tingimust Eesti omalt poolt täpelt täidab.

Olen kindel, et ka Teie omalt poolt abinõusid tarvitamiseks võtmata ei jäta Eesti vastu sihitud propaganda likvideerimiseks Venes kuni sellekohaste organisatsioonide sulgemiseni.

Kõiki neid asjaolusid ette tuues pean ma Eesti Vabariigi Valitsuse nimel oma kohuseks veel kord [---] toonitada eesti rahva vastuvaidlemata õigust Tartu rahulepingu tingimuste täitmise peale, nagu need mõlema rahva huvides kokku lepidi, ja kõige kategoorilisemalt protesteerida neist rahulepingu tingimustest

rikkunud Eesti õiguste rikkumiste vastu, ühtlasi kindlat lootust avaldades, et Vene valitsus kõik tegema saab, et ilmsiks tulnud süüdistusi kõrvaldada.

Tarvitan juhust, et Teid, härra rahvakomissar, paluda minu kõige tähtsama austuse kinnitust vastu võtta.

TARTU RAHU

"Tänane päev on eesti rahva elus seitsmesaja aasta jooksul kõige tähtsam," ütles kuus aastat tagasi rahulepingu allakirjutamise igava protseduuri kestel rahulaua taga oma kaaslastele rahusaatkonna juhataja, kadunud Jaan Poska. Ja nagu omaetilislas see suur mõttetark ja riigimees juurde, seletuseks: "see täna võib eesti rahvas sõlmida ise esimest korda kokkuleppe võõra riigiga oma saatuse üle."

Rahu allakirjutamine pidi õieti sündima esimesel veebruaril, et, nagu saatkonna liige Seljamaa kas tõsiselt ehk naljatades seletas, "õpilastel oleks kergem ajaloo õppetunnis meele pildada allakirjutuse kuupäeva." Esialgu taheti allakirjutust toimetada juba keskpäeval. Siis selgus, et lepingu trükkimisel üks koma oli välja jäänud, ning leping tuli uuesti trükkida. Määrati allakirjutamiseks kell seitse. Kuid nüüd selgus, et kurikuulsa meesakontsessiooni asjus vastaspoole delegatsioon ei taha varemalt kokkulepitud deklaratsiooni anda ilma uue läbirääkimiseta. Tuli siis uuesti sisulisi vaidlusi alata, olgugi mitte täiskoosolekul, vaid suuremalt osalt saatkondade juhatajate vahel. Aeg aga vennis. Ja kui viimaks saavutati kokkulepe ning aktid allakirjutamiseks tehniliselt valmis, oli tunninäitaja halastamatult oma käiku jätkanud ning keskööst üle jõudnud. "Esimese veebruarirahu oli ainult kavatsuseks jäänud, ning mõnikümmend minutit pärast keskööd kirjutati juba "küünlapäeva" rahuleping alla."

Kui pärast lepingu allakirjutamist rahutoast, praegusest riigikohtu suurest saalist, välja astusin, palus ROSTA, Vene telegraafiagentuuri esindaja, ütelda mõnda sõna avaldamiseks rahulepingu tähtsusest.

"Tänane rahu on kesköine rahu. Ja nagu praegu uus päev peale hakkas, nii saab ka Tartu rahu olema uue ajajärgu alguseks."

TARTU RAHU

Ja juba Eesti-Vene vahekorra sõbralikule alusele, ning toob saadaval välja Vene nõukogude riigi tema senisest ilmast lahutatud ja isoleeritud seisukohast." Sarnane oli minu vastuse mõte.

Aivan, et nendes kahes kaasaegses mõtteavalduses on kokkuvõetult väljendatud, olgugi spontaanselt, möödaminnes, selle rahvusvahelise akti tähtsus, mida nimetame Tartu rahuks. Rahvusvaheliselt – nõukogude valitsus sai eluõiguse, Vene uuel ajal pääses Euroopasse. Rahvusvaheliselt tähendas see meile ajajärgu algusaegade lõppu, heroilise iseseisvusvõitluse korraldust, mis algas külmaverelise võitlusega maaomavalitsuse saavutamiseks üldvene revolutsiooni algpäevil, laienes revolutsiooni arenemisega, sai konkreetse kuju ja sihi Maapäeva 15. veebruari 1917 otsuses, leidis avalikku ja vormilikku deklareerimist 24. veebruari 1918 manifestis, sai rahvusvaheliseks küsimuseks lätiikide tunnustamise läbi samal kevadel, ning omandas rahvusvahelise ulatuse Briti laevastiku ilmunisega Tallinnas 19. detsembril samal aastal ja Soome ning Taani vabatahtlike saadetega meie Vabadussõjast.

Eesti sai iseseisvuse, uus Vene pääses eraldatusest kultuurilisest isolatsioonist.

Järgnevad sündmused käisid avatud rada. Mõne kuu jooksul lõppes sõjategevus kogu Vene läänepiiril, lõppes Vene blokaad, ja rahu pääses maksma revolutsioonide ja sõdade keerus endise Vene keisririigi pinnal tekkinud uute riikide vahel. Vene revolutsioon oli jõudnud oma loogilisele ja tegelikele oludele vastavale lõpule. Vene ilmariik, mis oli üles ehitatud üksikute rahvaste vabaduse ja iseseisvuse vägivaldse hävitamise peale, oli muutunud tükkideks lagunenuks, kes nüüd kui türanni ikke all jäänud kaaskannatajad omavahel sõpruses ja koostöös hakkavad.

Kui igatahes loodeti, olgugi et algusest peale "pärijate" püüdel vahel lahku läksid, sest et mõni neist end ilmapäästjaks ja teiste üle eestkostjaks seada tahtis, või vähemalt arvasid teised püüdnud seda temast.

Aeg on karmilt tõestanud, et mõnigi lootus oli liig optimistlik, ja ühe poole heatahtlusest tõsiseks sõpruseks veel küllalt ei ole,

et poole suuga lubadused rahvusvahelises läbikäimises ja kokkulepetes raskelt sõbralikkuseks arenevad.

Tartu rahu on noore riigi noore välispoliitika üks julgematest sammudest, tingitud reaololude ja rahvusvahelise seisukorra õigest hindamisest. Eluvõõrus ja romantism on kahjulik igale üksikule isikule. Seda enam on see lubamatu rahvusvahelises elus, kus ühtegi kõrgemat käskijat ei ole, vaid stabiilsus ja sõbralikkus oleneb mõlemate poolte vabast kokkuleppest, millele siht ja ulatus tingitud vastastikuste huvide kokkukõlastusest. Eesti peab väikeriigi välispoliitika jõudude tõsist vahekorda silmas pidama, ning mis peamiselt tähtis, tegureid õieti hinnata oskama, nende osakaalu eksimatult määrama. Et selle juures oma päevahuvid iga kord täit rahuldust leida suudaksid, ei oleks tark kinnitada. Ja ei leidnud meie huvid täit lahendust ka Tartu lepingus. Mitmed neist on veel tänapäevani lahtiseks või täitmata jäänud.

Sellegi peale vaatamata on Tartu rahuleping meie välispoliitika põhi; tema sisu, tendentsid ja viis, kuidas teda saavutati, on muutunud meie välispoliitika kõikumata nurgakiviks, ning on loonud meil "rahvusliku välispoliitika", mille aluseid ei ole puudutanud ka meie ametliku poliitika juhtide vahetumine kinematograafilise kiirusega, nii hea-paha kui viimane nähtus ise enesest ka ei ole. Tema on meie rahvusvaheline Magna Charta, mille vaim valitseb ka kogu Ida-Euroopa riikide suhetes.

Õige välispoliitika on oma ja teiste riikide ressursside ja nende suhtelise väärtuse õige hindamine, ning sellekohaselt julge ja aktiivne talitamine üldise heakäekäigu ja rahu kindlustamiseks realistlikul alusel.

Tartu rahu on neid tingimusi täitnud. Ja sellest tema suurus.

EESTI-VEENE RAHU

Maailmasõja inimkonna parima arusaamise järgi on rahvaste vaheline suhe – rahu. Sõda on vaid erakorraline nähe, võitlus ühe riigi vahel, kus üks sõdijatest püüab relvade abil oma tahet teha teisele. On see saavutatud, ehk jälle selgunud, et sõda küllaldane jõud puudub, tuleb rahu jaluleseadmine nagu tavaliselt.

Teiste sõnadega, sõja lõpetamine ei olene ühest poolest, igatahes mitte sellest, kelle sõjaline ja majanduslik jõud nõrgem, vaid sellest, et mõlemal sõdijal poolel kaoks himu taplust jätkata.

See sündis see ka Eesti-Vene sõjas. Kui Vene väed 22. nov. 1918 Narva peale rünnakut alustasid, siis oli neil tahe sundida Eesti peale uuesti liitumist Venega. Veidi hiljem, 8. detsembril 1918 pidas Vene kohasemaks oma tahte teostamist seostada sel kujul, et ta lõi ja tunnustas nn. Sotsialistliku Rahvaste Eesti Vabariigi, kes pidi moodustama vaid osa Vene Rahvaste Föderatiivsest Vabariigist.

Eestlased, oma naabri ja endise käskija Vene tahet ei tunnistanud Eesti rahvas, ning algas, nagu kõik teame, K. Pätsu Ajutise Rahvaste korraldusel kangelaslikku kaitsesõda sissetungivate väedega.

Eestile, kes juba küllalt oli kannatanud ja majanduslikult hävatuks tehtud nii venelaste kui sakslaste poolt maailmasõja kestel, oli uus sõda peale sunnitud oma vabaduse ja noore rahvuse kaitseks. Ja sellekohaselt oleneb ka rahu esijooned sõdijast, pealetungijast Venest.

Kuna meie poliitilistes ringkondades rahust kõneldi juba sõja algusest peale, ning see rahu-jutt Asutava Kogu kokkuastumise järel saigi sellise laia ulatuse võttis, et ähvardas nõrgestada sõja-

väe lahinguvõimet, ilmus sealtpoolt Narvoovat [Narva jõel] mine nörk rahujutt alles aprilli lõpul 1919, ja seegi jättis kaudsel teel, tolleaegse Ungari kommunistliku valitsuse kaudu ning jäigi üksiku helina õhku rippuma.

Veidi tõsisemat ilmet kandis Vene poolt rahujutt juba augusti alul, kuna ametlikult Vene "Tallinna valitsuse" poole pandus alles 31. augustil 1919, ette pannes alata rahuläbirääkimisi Eesti iseseisvuse tunnustamise alusel. Sellise ettepaneku põhjuseks oli peamiselt aga kartus liitlaste kallaletungimise ees tulevikus Eesti kaudu, nagu seda loeme Vene raadios. Sellele vastas O. Strandmani esimese valitsuse nimel välisminister J. Poska, 4. septembril 1919 nõusolekut avaldades rahuläbirääkimistesse astuda, omalt poolt selleks soovitades kokkuleppemiseks 10. septembril Pihkvasse. Nagu teame, sellekohaselt algustski Pihkvas kokku esimene nõupidamine rahu asjus 10. septembril, mis aga ühtki reaalselt tagajärge ei andnud. Vene oli rahuettepaneku teinud ainult meile, kuna meie aga nõudis me rahu kogu väepinnal ja rahuettepanekut Vene poolt ka teistele Balti riikidele.

Balti riikide – Eesti, Soome, Läti ja Leedu – konverentsid Tartus 15. sept. ja Tallinnas 29. sept. 1919 otsustasid koos rahuläbirääkimistesse astuda Venega mitte hiljem kui 25. okt. 1919, millest ka Venele 4. okt. 1919 teatati. Vene valitsus oli valmis rahuläbirääkimisi alustama juba 12. okt. 1919, kuid lahtipuhkenud sõjategevuse pärast Lätis Bermondi vägedega ja Judenitši vägede Petrogradi operatsiooni tõttu polnud võimalik soovitud ajal rahuläbirääkimisi alata.

Et aga ära hoida enamlastes valearusaamist, nagu oleks Eesti oma lootuse rajanud Judenitši võidule, saatsin välisministri kohusetäitjana 25. okt. 1919, s.o. päeval, mil Judenitš, kehtedusse polnud vähematki usku, kõige ligemal Petrogradile, paljuvaidel raadioteate Vene väliskomissarile, teatades, et Eesti valitsus pole oma vaateid rahule muutnud ja on nõus jätkama rahuläbirääkimisi.

Sellele järgnes Tšitšeriniga pikem radiogrammiline vaidlus, kus Vene omalt poolt küll nõusolekut avaldas rahuläbirääkimisi

alata, kuid nõudis meilt seletust, kuidas olevat meie rahusoov avaldatud "Eesti vägede kallaletungimisega meie vägedele Petrogradi ja Pihkva kubermangus", ühel ajal tsaarikindral Judenitšiga, kuna ometi Vene tagurlased surmahädaohuks olevat enneni Vene keisririigi väikerahvastele. Tagajärjeks oli siiski Venemaa saatkonna ilmumine Tartusse 17. nov. 1919, ametlikult pantvangide vahetamise üle läbi rääkima Eesti, Läti ja Soome, tegelikult aga selgitamiseks, kas ja mis üldtingimustel Vene ja Balti riikide vahel ligemal ajal võimalik.

18. novembril 1919 kirjutasid küll Eesti, Läti ja Leedu Tartus kokku alla Balti riikide poolt ühiselt välja töötatud ja kaitstud pantvangide vahetamise lepingu. Kuid rahu asjus olid tulemused märksa kurvemad: ainult Eesti tegi Venega maha rahuläbirääkimisi alata, võimalikult mitte hiljem kui 1. dets. 1919, kuna ta Bermondi afääri poolelioleku pärast ei saanud Venega rahuläbirääkimistesse astuda, kuna Lääne-Euroopa avalik arvamus ei ka mõned valitsused, eriti Lätit tugevalt toetav Prantsusmaa, olid rahu vastu Venega. Ka Leedu ei olnud kiirest rahust loobunud, kuna ta Venega peaaegu iialgi tõsiselt polnud sõdida.

Rahuläbirääkimiste algus venis siiski kauemaks kui arvati. 1. dets. 1919 algasid need Tartus.

Eesti poolt nimetati rahudelegatsiooni juhatajaks Asutava Rahva väliskomisjoni esimees, end. välisminister Jaan Poska, liikmeteks – kindral J. Soots, J. Seljamaa, dr. Püümann ja mina, kaks ekspertideks olid: sõjanduse alal kol. V. Mutt, majanduse alal A. Oinas, J. Puhk, O. Sepp, üldasjus K. Ast, rahandusalal J. Paaba, raudteede alal K. Ipsberg, ins. E. Tellmann. Asjadevalitsuseks oli R. Eliaser, sekretäriks W. Tomingas. Lepingu keeleks korrektoriks oli lektor J. V. Veski.

Vene poolt nimetati rahudelegatsiooni juhatajaks kaubandusminister L. Krassin, liikmeteks A. Joffe ja M. Litvinov, kes aga algustega veel Kopenhaagenis läbirääkimisi jätkas ja seepärast Tartusse ilmuda ei saanud. Asjatundjateks olid sõjaväelased, end. tsaariaegsed kindralid Kostjajev ja Mihhailov ning mereväeohvitser krahv Benckendorff.

Kuna Eesti delegatsiooni hulgast ainult tema juhataja ja sekretär Tellmann surnud, ei ole Vene delegatsiooni liikmete hulgast enam ainustki elavate nimekirjas. Isiklikus läbikäimises olid nad kõik väga sümpaatsed ja haritud inimesed. Olgu neile kerge!

Rahuläbirääkimised, vaatamata tehtud eeltööle, algasid raskest meeolus, sest et polnud sõjariistade rahu. Et Litvinovi Tallinnas viibimisel 21. nov. 1919 selles asjas peetud läbirääkimised tagajärgi ei andnud, siis ei saanud ega võinud meie omalt poolt sõjariistade rahust kõnelema hakata: seda oleks loetud tõenduseks meie suuremast nõrkusest kui tööpooldest lugu, ning tingimused oleksid sedavõrd rasked ette pandud, mis meile niikuinii vastuvõtmatud. Sõjaväe meeolule oleks aga see olnud suureks hoobiks. Venelased omalt poolt ka ei teinud sõjategevuse seismapanemiseks ettepanekut, sest neil puudunud usk meie otsekohesusse ja nad kartnud, et läbirääkimised ka Tartus lõpevad tagajärjeta. Tõsine põhjus oli küll see, et venelased mõtlesid sõjategevuse jätkamise kaudu meid sundida suuremale järjeandmisele kui seda meilt muidu võis loota.

Peale lühikesi sissejuhatavaid kõnesid J. Poska ja L. Krassin poolt 5. dets. 1919 määrati kindlaks konverentsi kodukord: peetavad mõlemate delegatsioonide juhid kordamööda, peale kolle ei peeta, ametlikke sekretäre ega stenografiste ei vajata; moodustatakse eriline majanduslik komisjon, teised komisjonid tarviduse järgi. Sellised olid hiljem sõjaliste tagatiste, piiri- ja iseseisvuse tunnustamise komisjonid.

Krassin avaldas arvamust, et läbirääkimised lõpevad kahe kolme päeva jooksul, et vaja olevat ainult piiri- ja sõjaliste tagatiste asjus kokku leppida, kuna majanduslike küsimuste lahendamise tulevat kogu ulatuses anda erilise rahulepingu alusel loodava segakomisjoni kätte.

Mõlemal delegatsioonil oli oma lepingukava enne valmistatud. Meie rahulepingu kava töötati välja novembri keskel Tartu nõupidamistel (prof. Maim, kol. Mutt, P. Ruubel, minu juhatusel), kuna hr. Poska omalt poolt erilised teesid üles andis, mida valitsus ka kinnitas rahudelegatsioonile juhatuseks.

Kuna venelased olid meie teooria järgi need, kes rahuläbirääkimised algatasid, siis nõudsim, et nemad esimesena meile oma tingimused, mida nad lõpuks ka tegid.

Algusid tüütavad läbirääkimised. Esialgu kõnelesid venelased üksteist välja, kuna nad omalt poolt väga hea stenografisti pidasid, kes viimase kui sõna kirja pani. Krassin kõneles alati, nõudis, ähvardas. Meie vastasime rahulikult. Krassin nõudis Vene piiri tõmmatagu Kundast Peipsi järvele; meie nõudis piiri Lauga jõge. Krassin nõudis Judenitši väljaandmist, meie tulevat nad Tallinna tema järele. Meie toonitasime sõjariistade kaassõduri suhtes ning soovitasime aina Tallinnas järeletulekut katsuda teostada – lootsime, et see neile võiks lõpuks nõudsim, et ka majanduslikud küsimused lahendatud rahulepingus.

Värski nägi Krassin, et niipea rahu ei saabu, oma nõudmisi meile peale suruda ei suuda. Detsembri keskel sõitis ta Moskvasse saama uusi juhatusi – ning ei tulnudki enam taga.

Vahpeal korraldas meie delegatsiooni juht ühel laupäeva õhtul delegatsiooni korteris teejoomise, kus hea konjak pidi hr. Joffe tugevat külmetust välja ajama. Õhtu lõpul jooksis jutt A. Joffe ja meie vahel juba sedavõrd ladusasti, isegi rahvusse puutudes küsimustes, et tema ise pidi tunnistama – buržuaaslikul maailmal stenografistideta olevat ikka märksa hõlpsam asju ajada.

Siis pandi pearõhk nn. majandusliku komisjoni töödele, kus hr. Joffe, Eesti poolt mina juhatajaks, ning otsiti lahendada sõjaliste tagatistele, kus pearõhk kindralite Sootsi ja Kostjovi vaidlustel ning piiriküsimustel, kus samad kindralid vaidlustasid delegatsioonide juhid otsustasid.

Kuni 30. detsembrini 1919 ei olnud lepingu väljavaated kuigi head. Kuna rahu vastu teatud kihutustöö edasi kestis meie omalt poolt, Vene valgete ja mõningate välisriikide esindajate poolt, tõlgitseti üldse meie rahuläbirääkimisi ainult viljatuks. Kuna aga meie pahempoolsed erakonnad (Tööerakond ja sotsialistid) kategooriliselt rahu nõudsid, siis tuli ka

J. Tõnissoni valitsusel selles asjas kindel seisukoht võtta, mis pärast 20. dets. väljendus tõsisel soovis katsuda rahu saavutada, ja niipea kui see mõistlikult võimalik. Suurt julgust rahupooldajatele andis ka meie laia silmaringiga ülemjuhataja kindral Laidoner, kes mõistlikku rahupoliitikat igati toetas.

Läbirääkimised arenesid hr. Joffega, kes vahepeal ainuke seks Vene täisvolinikuks oli nimetatud, päris ladusasti, ja lootust vaherahu alla kirjutada juba jõululaupäeval.

Sellest tõmbas kriipsu läbi Vene soov Narva jõe mõlemale kaldale kindlustamatust saavutada. Alles pärast seda, kui peale jõulune uus Vene rünnak oli Narva rindel tagasi löödud, saavutati 31. dets. 1919 vaherahuleping, mille kohaselt 3. jaan. 1920 sõjategevus seisma pandi.

See vaherahu-leping lahendas ka tähtsamad sõjalised ja poliitilised küsimused. Kuid majanduslikud probleemid olid veel lahtised, samuti ka lepingu redaktsioonilised üksikasjad. Kuus detsembrikuu kogemused olid näidanud, et suures koostöös on tüliküsimustes raskem edukalt kokkuleppeid ja kompromisse leida, eriti sellepärast, et üldkomisjonides iga sõna tuleb stenografeerimisele ja kommunistlikule arvustamisele, otsustati luua eriline redaktsioonikomisjon. Selle komisjoni liikmeteks said Vene poolt Joffe ja uuesti juurde tulnud rahudelegatsiooniliige Gukovski, nüüd ka surnud, meie poolt delegatsiooni juhtaja ja mina. Tegelik kokkuleppimine sündis pärast vaherahu juba selles komisjonis, mille töödest ei ole muud materjali järele jäänud kui rahuleping ise.

Määratu palju aega võtsid läbirääkimised igasuguste kompromisside üle, eriti raudtee alal, mis pärast ka leping ei saanud valmis 15. jaanuariks 1920, enne Helsingi konverentsi, nagu delegatsiooni enamus seda soovitavaks pidas. 16. jaan. 1920 võeti Vene blokaad maha. Sellega oli ka lõpp Vene järeleandmistele, kuna varem nad mitmeski suhtes meile vastu tulid, aetud meid vist "lühia auku blokaadi raudrõngasse" Eesti rahu kaudu.

Jaanuari teine pool on õieti tehniline korraldus ja mõne üksik asja juures igav vaidluste jätkamine, mis kestsid kuni allakirjutamise momendini, ning mis ei lasknud lepingut alla kirjutada

kirjutatud ajal, 1. veebr. 1920 õhtul, seda ajaloolist akti venita-
mis kasköö, 2. veebruari peale.

Tartu kindel, aus ja õiglane rahu sai lõpuks teoks. Ta lõpetas Vene sõja ja tõi Eestile Vene tunnustuse. Ka Venele oli see sõjaliselt tähtis, tuues enamliku valitsuse tsiviliseeritud ja tunnustatud peresse. Kogu ilmale tähendas aga Tartu rahu Euroopa senise tsivilisatsiooni alustugede püsivuse tunnustamist ning sõjaka enamluse muutmist Vene riigi rahvusliku valitsuseks.

kodakondsusse opteeruvad. Pikemaid vaidlusi sünnitas küsimus Eesti territoriaalvetes viibivate laevade kohta, kuna Vene laevad oli selliste riikide laevade viibimist Eesti vetes ära keelata, mis venelastega tegelikult sõjas. Küsimusele panid venelased punkti peale, toonitades, et nad Inglismaad enestega sõjajärgse seisvaks peavad, kuna inglased varustavat valgeid kindralid. Sellele vaidlesime meie teravalt vastu, kuna meie huvitatud olime inglise laevastiku Eesti vetes viibimisele mitte piiri panemise ja mitte neid välja saatma, mis meil tegelikult ka võimatu olnud. Selles mõttes tõime märkuse sisse, et laevastikku puutuvate küsimuste juures on mõõduandvaks rahvusvaheline õigus. See märkus on huvitav seepärast, et venelased tol ajal maksvat rahvusvahelist õigust kui kodanlikku eitasid. Teisest küljest oli huvitav asjaolu, et kaudse saate [viite] läbi rahvusvahelise õigusele meie saime endale võimaluse lubada viibida oma vetes inglise ja teiste liitlaste laevadel, isegi sedavõrd piiramatult, et ka sõjas olevate riikide laevu meie ei või oma sadamasse pidada ainult sel korral, kui meil teada, et meie sadamasse viibivatel laevadel, aga mitte üksi nendel riikidel, siht on Vene peale langeda. Alguses deklareeris Joffe, et praegu "ei ole meie rahvusvahelise mõttes mitte ühegi riigiga sõjas, keegi riik ei ole meile sõda kuulutanud, aga kõik sõdivad meie vastu, sellepärast ei ole saadud rahvusvahelise õiguse peale siin meile küllaldane. Teie võite alati ütelda, et Inglismaa meiega ei sõdi ja meie vahel isegi sõja seisukorda ei ole." Kuna tõeliselt Inglismaa ei olnud Venega sõjaliselt sõjas, ega Tallinnas viibivatel laevadel meie teada ei olnud otsekohest sihti Venele kallale tungida juba lihtsalt seepärast, et Petrogradi laht on talvel kinni külmunud, ja kuna lõpuks inglise laevastik oli Tallinnas meie kutse peale kaitsmaks vaenlase pealetikkumise korral või vähemalt meie valitause korral lalisena siin viibis, siis ei olnud meie kohustatud inglise või teiste liitlaste laevastikku Tallinna sadamast peale vahekorra välja saatma, mida meie ei teinudki, olgugi et selle kohta teatud kahelused liitlastel olevat tekkinud.

Sõjaliste tagatiste mõte Vene poolt oli, et kohustada meid likvideerima nn. Loode valitsust ja mitte lasta uuesti tärkida teiste

riikide valitust, kuna meie poolt tähendas see nõuet likvideerima Eesti Riikogude või nn. Anveldi punane valitsus. Venelased olid viimasele nõudele kaunis kergelt vastu, ja Joffe tähendas, et rahvusvahelises jutuajamises, et nn. Eesti kommunistlik partei oleval "niktājomnaja partija", s.o. tühine partei. Sõjaliste tagatiste tähtsuse järele vaatamiseks tuli luua segakomisjon. Soome laevastiku neutraliseerimiseks nõusoleku andmise võtsime meie üles, et võimaldada aidata sisepoliitiliselt Vene laevastiku desarmeerimise küsimust kergemini läbi viia. Määrusega olid nõus ka venelased. Soome lahe neutraliseerimine ei oleks puutunud Tallinnasse, kuna Tallinn väljaspool Soome lahte, ning Eestil igatahes oleks jäänud teistele laevastikele anda külaskäiguõigust Eestis sadamates, mis väljaspool Soome lahte. Vene delegatsioon oli meile võtnud rahulepingusse kohustust Vene laevastiku hävitamise kohta sarnasel korral, kui rahvusvaheline kongress Soome lahe neutraliseerimise asjus selle oleks otsuseks teinud kalda-riikide jaoks. See märkus jäeti aga siiski välja Benckendorffi kui vahekorra nõudmisel, kes sarnast otsust oma laevastikule haavata ei pidanud.

Olgugi et Eesti neutraliseerimise küsimus tõsiselt kõne all ei olnud, leidis ta siiski ka väikese lahenduse rahulepingus. Joffe võttis juhuslikult lause läbirääkimistes Balti mere neutraliseerimise kohta, Eesti delegatsioon nõudku endale juba praegu venelastelt nõusolekut olla Eesti alalise neutraliteedi garandiks ja kaitseajaks, kui Eesti peaks end alaliselt neutraalseks kuulutama. Märkusest haarasin mina ka kinni ja panin ette see tingimust Eesti sisse võtta rahulepingusse, mis lõpuks sündiski.

Ühel aastal andis Eesti delegatsioon Eesti ja välismaa ajakirjanikele pidusöögi Tartus, kus peremehe osa mul tuli mängida. Rahvusvahelise võitluse paarkümmend välismaa ajakirjanikku – sealhulgas ka eelmisel päeval vahekorra allakirjutamise juures olnud Eesti palju lauakõnesid, kus alla kriipsutati Eesti julgeolekupoliitikat, ning avaldati lootust, et vahekorra kujuneb lõplikuks rahuks.

Suurest küsimusest oli veel lahtiseks jäänud majanduslike vahekorrad lahendamine. Seal oli õieti kolm peaprobleemi.

Esiteks Vene riigi varanduste vastastikune arvestamine ehk teiste sõnadega endise Vene riigi päranduse jaotamine Eesti ja Veni vahel. Teiseks, Eestist evakueeritud varanduste tagasitoomise küsimus, kolmandaks tuleviku omavaheline majanduspolitiika. Eriküsimusena kerkis üles Eesti kui kontsessioonide ostsija. Nii sünnitasid ka majanduslikud küsimused pearaskuse edaspidistel rahuläbirääkimistel, niihästi neil vähestel üldläbirääkimistel, mis jaanuaris peeti, kui ka majanduskomisjonis, mis nina juhatusel edasi töötas, ning pärastpoole erilises redaktsioonikomisjonis, kuhu kuulusid Joffe, Gukovski, Poska ja mina, ning mille ülesandeks oli lahendada küsimusi, mis suurematel kohtadele olekutel üksikasjalistesse vaidlustesse läksid või delikaatsed olid.

Mis puutub seniste arvete lahendamisse, siis oli see võrdlemisi lihtne, kuna mõlemad pooled põhimõtte vastu võtnud, et igaüks on rahul sellega, mis tema endisest Vene pärandusest saanud. Vene endised kroonuvarandused, mis Eestis asuvad, jäävad Eestile; mis Venes, jäävad Venele. Kõneaineks oli vaid täpse formuleerimine, kus otsustati, et õigused endise Vene varanduse peale lähevad Eestile üle 15. novembrist 1917 arvates, s.t. Nõukogude Valitsus tunnistas Eesti riigi alguseks Maapäeva otsuse kõrgemast võimust ja sidus selle otsuse retroaktiivselt oma Eesti *de jure* tunnustamisega. Rahulepingu järgi kuuluvad Eestile ka kõik Vene sõjalaevad, kes 24. veebruaril Tallinna sadamasse viibisid, s.t. rahulepingu teksti järgi kuulub suur osa praegust Vene sõjalaevastikku juriidiliselt Eestile, sest et see laevastik viibis nimetatud päeval Eesti vetes. Teiselt poolt on rahulepingu järgi Eestile üle läinud ka kõik Vene riigi nõudeõigused riigile kuuluvate summade kohta, kuid ainult ühekülgselt, ilma kohustuste üleminekuta, viimaste asjas jättes endiselt vastutavaks Vene keskvalitsuse ehk paremal juhtumisel küsimust lahendamatuks lugedes.

Eriliseks küsimuseks oli Eesti osasaamine Vene kullafondist, mille vastu Vene põhimõtteliselt ei olnud ja algusest peale kullafondi arvel pakkus 1% ehk nende arvates umbes 5 miljonit kuld rubla. Meie lugesime, et kullafondist meile ei tule mitte 1%, vaid

12, vastavalt meie maa kaubanduslikule mahule, s.t. umbes 20 miljonit rubla, ning peale selle veel peame osa saama mitmesuurt pensioni- ja erikapitalidest kui ka raudtee liikuva varanduse arvel, nii et meie esialgne arve Venele lausus umbes 75 miljonit kuldrubla. Alles pikkade läbirääkimiste järel lepidi kokku, kusjuures peaaegu viimase silmapilguni Vene pakkus 12 miljonit ja meie nõudsimet 20, kuni jaanuari lõpul redaktsioonikomisjonis kokku rääkides Poskaga mina nagu oma isiklikul alustusel ette panin vahesumma 8 miljonit pooleks jagada, s.t. jagada kaubandusliku ostu-müügi viisi. Poska protesteeris, et meil võivad ma niisuguseid ettepanekuid teha omapead; siis ütles, kui kord juba ettepanek tehtud, võttis ta selle vastu. Venelased lisasid 14 miljonini, lisasid siis veel ühe miljoni juurde, et arvata saaks, ning umbes tunnilise kauplemise järel leppisime 18 miljonit peale kokku, reserveerides, et delegatsioon võib-olla sellega ei lepi. Delegatsioon oli hea meelega nõus, sest esialgu olime pessimistlikult arvanud, et kui saaks kas või ühegi miljoni võrra seegi meie kullafondi algus.

Mis puutub Vene võlgadesse, siis olime põhimõtteliselt nõus ka makama, kuid nõudsimet, et venelased selleks üle andaksid proportsionaalselt Vene varandustest teatud osa Eesti riigile, millest nad aga loobusid, vabastades meid selle asemel võlakohustustest. Poska vastas, et neil pole mingit õigust meid vabastamise kohustusest vabastada, kuna nende küsimuste juures vana Rooma õiguse põhimõtetel tuleb käia, sest võlaandja nõusolekuta ei saa ju võlakohustust üle anda. Ta konstrueeris Vene ettepanekut kui *novatio*'t, ja nimelt kui kohustandja isiku muutumist ehk *delegatio*'t,¹ kusjuures aga ei muutaks võlaandja nõusolekut, et esialgset võlgnikku tõesti võla maksekohustustest vabastada, nagu seda juba tunnistas Rooma õigus *intercessio* instituudis. Kuna aga venelased mingit kompensatsiooni meile ei lubanud meie kohustuse eest võlaandja juures osa Vene võlgadest enda peale võtta, ning ainu-üks kompensatsioonina tunnistas Venemaa enda poolt kõikide endiste Vene keisririigi võlgade eest vastutamist, siis leppisime lõpuks sellega, kuid formuleerisime rahulepingu selles mõttes

ümber, et mitte Vene ei vabasta meid oma võlakohustusest, vaid deklareerib, et tema võtab enda peale kõik kohustused, nii palju kui see puutub endistesse Vene võlgadesse.

Palju keerulisem oli evakueeritud varanduste küsimus. Vene maa ei olnud nõus suuremaks järeleandmiseks peaaesjalikult seepärast, et mitte pretsedente luua teiste riikide suhtes, eriti hoida summade väljamaksmise läbi. Äärmine järeleandmine, mida tahtis, oli, et meie sama seisukoha saame kui teised välismaalased ja erilise salalepinguga oleksid venelased nõus olnud üksteist väärtasju välja andma. Kuna aga salalepingut meie vastu ei olnud seepärast, et mingisugune leping, eriti Venemaaga, meie arvates salajaseks ei jää, ja see meie seisukorda läänes ainult halvemaks võib teha, saime ainult erilise enamsoodustuse õiguse s.t. et soodustus, mis igale kolmandale riigile rohkem antakse kui meile, automaatselt ka meie kohta maksma hakkab (§ 13, mida Joffe nimetas meie preemiaks esimese rahulepingu eest, meie aga – kindlustuseks, et meie esimese rahulepinguga pärast teiste soodsamate lepingute kõrval halvemas seisukorras olevaks ei osutuks). Majanduslik ekspert Paabo näitas üksteisest asjaliselt, kui palju oleme Venele oma varandusi ära viinud ja umbes 200 miljonit kuldrubla hoiusummasid, laevu, vabrikute sisseseadeid jne. kaotanud. Gukovski toonitas, et natsionaliseerimine ei ole Vene valitsusele palju tulu andnud, sest vormiliselt olevat küll 4 miljardit hoiusummasid, kuid ainult 20 miljonit olevat pankade natsionaliseerimise juures saadud puhas raha. Raskem küsimus on tulevased vahekorrad ja esimeses jões majandusliku sõja kaotamine. Meie vastasime, et siin meie käed seotud, meie ei või minna kaugemale kui liitlased, seni kui blokaad püsib. Saime aru, et venelastel on äärmiselt tähtis meie kaudu blokaadi läbi murda ja teiselt poolt, et meie selline samm, kui tema liitlaste poliitikale risti vastu käib, ka meid blokaadi alla võiks viia. Ka ei olnud venelastel mingisugust kasu meie blokeerimisest, ja veel 14. jaanuaril deklareeris Joffe, et Vene ei soovi Eestit seisukorda panna, et ka Eesti blokeeritud saaks.

Muidu tulid aga venelased majandusküsimustes õige kaugel vastu, olles arvamisel, et 10 aasta pärast Eesti Venega niikuini

ühida loob ja majanduslikul teel Vene rüppe tagasi tuleb. Venelased olid nõus isegi niikaugemale minema, et Eestile erisoodustusi ja monopolioiguse andsid toormaterjalide väljaveoks, ning Eesti arimehed Venes eksteritoriaalsesse seisukohta asetasid. Tegutses loobusid nad siiski väga kaugeleminevatest soodustustest, sest nagu Joffe ütles: "meil vast ei ole midagi selle vastu, et koloniaalseisukorras olla, kuna meie maa tööstused veel arenevad, kuid Eesti kolooniaks me siiski olla ei taha." Ka loobusid venelased Tallinna suhtes erilisest vabasadama territooriumist, kuna meie sellele teravalt vastu olime ja piirdusime ainult vaba transiidi ja lihtsa enamsoodustuse õigusega. Lahti- ja jäänud kodanike eraõiguslike küsimuste lahendamiseks otsustati tuua Vene poolt ette pandud segakomisjon, kuid sootu teistatustel ja teiste ülesannetega. Joffe soovis, et kõik majandusküsimused ja ka suur osa poliitilisi küsimusi selle komisjoni lahendada lähemal pariteetlikul alusel, meie kava aga jättis selle komisjonile vaid kitsad ülesanded ja nimelt: kaubalepingu sõlmimise, arhiivide eraldamise, teise riigi kodanike väljaandmise ja õiguste kaitsmise ning nende küsimuste lahendamise, mis tekkivad uute piiride läbi lahutatud valla ja külakondade vahel. Selle uue paragrahvi redigeerimine anti minu kätte, mida ka mina pikemata sealsamas tegin, ning nähtavasti sedavõrd õnnestus, et see ilma muutmata rahulepingusse üles võeti (art. 14). Kontsessioonide küsimuses olid kõneaineks neli objekti: Eesti poolt – metsatööstuse kontsessioon Põhja-Venes ja Petrogradi raudteemangus, teiseks Moskva-Tallinna raudteekontsessioon ja kolmandaks raudteevedurite paranduse leping. Vene poolt – ainult Narva kose veejõu küsimus.

Kui puutub metsakontsessiooni Põhja-Venes, siis leppis Vene delegatsioon sellega õige kergesti, kui meie soovi avaldasime, et meil oleks õigus minna peale kontsessiooni optsiooni saada, sest et Vene teel ajal huvitatud oli metsa eksportimise arendamisest, milleks temal omal jõudu ei olnud, ja arvas meie kaudu väliskaudu Venesse sisse tuua. Meie delegatsioon, eriti Poska, lootis selle kontsessiooni vahetalitusest Eesti majandusele sedavõrd suurt kasu saada, et see rahulikult oleks võinud elutseda.

Konkreetsama kuju omandas metsakontsessioon Petrogradi ka bermangus 50 tuhande tiinu peale, mis suhtes Venemaa märkas reserveeritum oli. Küsimus jäi kaua lahtiseks, ning ainult paar tundi enne rahulepingu allakirjutamist anti selleks nõusolek. Nüüd tagantjärele võib ütelda, et see kontsessioon Venele seda võrd vastumeelt oli, et ta selle kontsessiooni lihtsalt täiesti jättis.

Pikki vaidlusi tekitasid Moskva-Tallinna raudteekontsessioon kui ka vedurite parandamise leping, milles venelased esialgu vastutulekut üles näitasid, kuid juba antud lubadusi palju tagasi tõmbasid, niipea kui 16. jaanuaril liitlased Vene blokaadi lõpetasid. Narva veejõu kontsessiooni asjus ei teinud meie suuri raskusi, andsime sellele vaid formulatsiooni, nii et juriidiliselt küsimus täiesti lahtiseks jäi, kujunedes ainult poliitiliseks deklaratsiooniks, kuna tehingu objekt, hind ja aeg täiesti määramata, mille täpsus aga tsiviilõiguse järgi oluline on tehingu toimimiseks.

Väliselt jätkusid rahuläbirääkimised jaanuarikuul juba märksa teisel kujul, nimelt jaanuari alul veel küll majandusliku ja sõjalise komisjoni ja mõningate üldkoosolekute näol, kuid 15. jaanuarist alates ainult nn. redaktsioonikomisjonis ilma protokollimata, mis mõttes ka ajalehtede teated konverentsi käigu kohta äärmiselt väheks jäid ja väliskorrespondendid jaanuari alul kõik laiali sõitsid, kuna ainult paar Inglise ajakirjanikut (mr. Coping "Daily Chronicle'i" ja mr. Ransome "Manchester Guardiani" poolt) kohale jäid. Poliitiliselt elasid aga rahuläbirääkimised sisemist kriisi üle. Eriti Prantsuse noot 17. detsembrist, mis Eesti vastu terava seisukoha võtnud, ning Ameerika ja osalt ka Inglise reservatsioon sundisid meid ettevaatusele. Kuna vaherahu sõlmitud, näis Poska poliitika venitamise peale välja minevat, eriti seepärast, et 15. jaanuariks oli kokku kutsutud Balti konverents Helsingisse. Kuna Poska algusest peale rahu saavutamiseks mitte vähem tähtsaks pidas liidu loomist Balti riikidega, siis tahtis ta nähtavasti Helsingi konverentsi ära kasutada selleks, et Balti liidu ideed edasi viia, milleks aga Eesti ei oleks tohtinud Balti riike asetada oma rahuga sündinud fakti ette.

Selle punkti pörkas meie delegatsioonis kaks voolu teravalt välja, sest pahempoolne vool minuga eesotsas asus risti teisel poolkal, oli skeptiline Balti liidu peatse teostumise suhtes ja ta soovis äärmiselt tähtsaks võimalikult kiirelt sõlmida rahulepingu, et kuni blokaad kestab, Vene käest võimalikult palju kasu kätte saada. Seepärast pidasin ma näiteks oluliselt tähtsaks, et rahuleping lõplikul kujul oleks sõlmitud juba enne Balti konverentsi kokkuastumist, sest ma kartsin, et Balti konverentsil meile hakatakse eraldirahu läbirääkimiste pärast ettepanek teha ja sedavõrd teravalt rahulepingu lõpetamise nõudmist esitatakse, et meil võimalust ei jätku oma rahupoliitika läbiviimiseks. Kuna võitlus rahu kiirendamise eest algas kohe pärast uut aastat, Poska rahukonverentsi töid üksikasjadega kokku kui minu arvates vaja koormama hakkas, ning meil selles delegatsioonis lahkkelid teravalt ilmsiks tulid, võttis Poska üles küsimuse, et ilma Inglismaa vormilise nõusolekuta kas siiski võimalik rahulepingut ennast sõlmida. Sellepärast pidasin mina kui saadik viibimata tagasi pöörduma Londoni, et selgitada seisukohta sondeerida. Vastas sellele, et Inglise valitsuse seisukoht mul täiesti teada, ja selgemini kui seni Inglise valitsuse oma seisukohta avaldama ei saa, mispärast minu sõit Londoni ajata. Poska jäi aga siiski oma arvamus juurde ning Londoni teatas mulle, Vabariigi Valitsus olevat otsustanud mind Londonisse, mis otsusest mulle välisminister Birk teada teadis. Minu vastu, nähes selles vaid soovi minust kui rahudelegatsiooni liikmest lahti saada. Omalt poolt arvasin rahutegemiseks sedavõrd tähtsaks, et ma Londonisse pöörduma ei pea, ja kui ma rahudelegatsiooni liikme kohustusest loobuma peaksin, teatasin kodumaal rahu forsseerimiseks eraisikuna märksa suurema teha kui Londoni sõites, seda enam, et Londonisse jõuaks talvise ühenduse raskuste tõttu alles paari nädala pärast. Londonisse sõites selgus, et vormilist valitsuse otsust minu Londonisse sõidu asjus ei ole.

Teatasin anda välisministrile palve ametist vabastamise kohta ning sellest teatada Poskale. Toonitasin, et teatud selgitus on võimalik ka telegraafi teel teha, kuna ma enne 15-ndat

Londoni ei jõuaks. Poska vastas, peaminister Tõnisson kaudu nud temale, valitsus olevat eile tarvilikuks leidnud minu sõidu Londonisse, nii et otsekoheseid takistusi minu ärasõiduks ei olnud. Tema arvates aga oleks otstarbekohasem, kui ma Londoni ruttaks, sest kuna 4. jaanuaril delegatsioon otsustanud rahu enne 15-ndat kuupäeva mitte alla kirjutada, olevat meil tingimata tarvis Londoni arvamust üksikute punktide kohta teada saada. "Niisiis emb-kumb, kas meil tuleb Helsingisse ilmneda ilma et meil trump juba taskus, ja see sünnib enne, kui me Londoni arvamus teada, või jälle meie saame selle arvamuse teada, ja see on võimalik ainult sel puhul, kui London juba enne täielikult informeeritud saab olema, olgugi et see enne 15-nda kuidagiviisi sündida ei saa, vaid alles mõni päev hiljem, aga sellel on vähe tähtsust, sest esialgsed läbirääkimised Helsingis kannavad informatsiooni laadi, kus iga üksik riik jõuab selgusele, missuguste kavatsuste ja plaanidega teised sinna tulevad. Kõike seda silmas pidades oleksin väga õnnelik, kui teie arastamine saaks võimalikuks tehtud."

Teatasin selle peale, et minu arvamus on teine, ja et ma see pärast olen otsustanud lahkumispalve sisse anda ka Londoni saatkonna kohalt, sest "mind huvitab riiklikust seisukohast see nädal veel kodumaal töötada, kuna sel suurema tähenduse arvan olevat kui Londonis, ja kuna peaminister ja välisministri teisiti arvavad, siis olen oma otsekohese ülemusega konfliktis sattunud ja pean lahkuma." Minu resoluutne seisukoht tõi Poskale nähtavasti üllatavana, ning tema palus: "selle tahis riikliku töö pärast, mis teie õlgadel tänini lasunud, mitte suurt tähtsust anda nendele lahkuminekutele, mis teie ja üheksa ministrite vahel tekkinud. Meie oleme kaua ühel põllul töötanud ja tahan loota, et praegusel tähtsal ajajärgul meie teineteist mitte maha ei jäta, vaid ümberpöörduvalt, igasuguste takistuste pealt vaatamata, selle töö lõpule viime." Kinnitasin Poskale oma tahtlupidamist ja head tahtmist teha, mis asja huvides kasulik, kuid minu palvet Londoni saatkonnast lahkumise kohta ei võtnud välisminister siiski vastu, vaid käskis mind pärast läbirääkimisi Poskaga tagasi sõita Tartusse, kuhu siis ka jäin kuni 15.

Londoni. Oma sihti, rahu 15. jaanuariks alla kirjutada, ei saanud siiski läbi viia. Helsingi konverents astus 15. jaanuaril kokku, et meie delegatsioonid oleksid sinna läinud rahulepingi alla, nagu seda Poska nimetas, trumbiga taskus. Tagantjärele aga seda kahetseda, sest et Balti riigid Eesti rahupoliitika suhtes teatavaks võtsid, nii et meie aktiivne rahupoliitika suhtes Balti riikide keskel esile ei kutsunud, küll aga teiste riikide soovil tõstis omalt poolt rahu sondeerida, teiselt poolt Venes valgete frontide kokkuvarisemine ja sisemine võitlus Euroopas seisukorda nii olid arendanud, et liitlased 16. jaanuaril 1920 blokaadi Vene vastu kaotasid. See liitlaste otsus teatavalt meie läbirääkimiste edu lõpuks venelastega. Üheskoos meile oma soove siis enam läbi viia ei saanud.

Poska nädalat venitasime veel läbirääkimisi, kuni lõpuks 31. jaanuariks rahuleping tegelikult valmis sai. 29. jaanuaril tegi me omalt poolt ka rahuettepaneku Poolale, ning teiselt poolt ka Lätile, et ka Läti välisminister Eesti delegatsioonile, et nad nõus oleksid koos rahuläbirääkimisi pidama. Muidugi olime sunnitud ka Lätist informeerima, et kahjuks meie rahuläbirääkimised ei saanud arenenud, et koos rahuläbirääkimistest enam jutustada ei saa olla. Jäi järele ainult leping panna lõplikku vormi ja alla kirjutada. Lepingu süsteemi töötasime Eesti delegatsiooni sekretäri Kihlströmi sel viisil välja, et kõigepealt võtsime poliitilised, majanduslikud, siis sõjalised, majanduslikud ja lõpuks tulevate suhteid reguleerivad normid. Leping pidi alla kirjutatama 1. veebruaril, kuid ka siin tuli takistus. Trükikoda oli välja jätnud garantiide asjas ühe koma, mida meie äärmiselt tähtsaks pidasime, ja mille läbi lepingu mõte muutus nõnda, et rahulepingi siht ei oleks pidanud mitte laevadel, vaid riikide vahel olema. Olime sunnitud kogu lepingu uuesti pühapäeval ümber kirjutama. Et trükikoda selle koma kangekaelselt "ja" sõna asemel jättis, viitis tehniline töö sedavõrt aega, et rahulepingu alla kirjutamine ise ei sündinud mitte enam 1., vaid juba 2. veebruaril. Kell 14 1 teise veebruari öösel kirjutati leping alla ja nii nagu sümbolne, et meie rahu uue päeva algusel ka uue aja algust Ida-Euroopas tähendas. Istudes rahukonverentsi-

laua taga, jälgisime oma lugupeetud juhatajat, kes, tõeliselt mõttesse vajunud, lõpuks vaikselt, nagu omaette delegatsioon liikmetele ütles: "Tänane päev on kõige tähtsam Eestile tema ajaloos 700 aasta kestel, sest täna esimest korda Eesti maa ise oma rahva tuleviku saatuse lõplikult."

Rahulepingu allakirjutamine oli tõesti ajalooliseks pöördepunktiks. Eesti sai selleks väikeseks hiireks, kes liitlaste lüüa-de-poliitika võrgu läbi näris. Bankett, mis 2. veebruaril otse korraldati Tartus, ja kus mõlemad delegatsioonid ühes välises kirjanikega esimest korda ühise laua taga istusid, oli sümboliseet rahu Ida-Euroopas endiste vaenlaste vahel maksmata hakatud. Vahvasti oli sõditud, ausasti oli rahu saavutatud, ja kui J. Poska Asutavas Kogus 10. veebruaril oma aruandega esines, tundis iga mees ajaloo saatuse häält, kui ta lõpetas oma viimase ja suurema ajaloolise ülesande eesti rahva kasuks nõuandega: "Maitskem rahu, aga hoidkem alal ja kasvatagem oma sõjalist jõudu!"

EESTI-VEENE RAHULEPING

Täna on kõige tähtsam päev eesti rahva ajaloos seitsmesaja aasta jooksul," lausus oma kaaslastele 2. veebruaril 1920 meie riigi valiaminister ja rahudelegatsiooni juhataja, kadunud Johan Poska, rahulepingu allakirjutamise juures, ja vaikselt, nagu omaette, ta jätkas: "sest täna esimest korda määrab eesti rahvas oma saatust, sõlmides kokkuleppe välisriigiga."

Siis näib, et on raske anda paremat ja tabavamalt hinnangu meie aastat tagasi sõlmitud Eesti-Vene rahulepingule.

Mahtumata on ju õigus neil, kes näevad Tartu kokkuleppes meie reaalset lahinguväljal otsustatud heitluse lõppakordi. Meie Ida-Verdunita, võidukate Narva lahinguteta, oleks Tartu rahu saamatu sel kujul, nagu me seda igaüks "Riigi Teatajas" meile lugeda. Kuid ajalugu tunneb ka palju võidetud lahinguid ja sõdasid ning nende viljade kaotust rahulepingute läbi. Tuleme meelde kasvõi Vene-Türgi sõda 1877–78, mille esialgsed tingimused San-Stefano eelrahus 19. veebr. 1878 nii Venele kui ka ta kaitsjalastele Balkani riikidele olid nii soodsad; ja võrdleme, mis jäi oieti sellest Vene hiilgesõjakäigust järele Berliini kongressil 1878. a., kus Vene ja Türgi vahel sõlmiti lõplik rahu.

Siis arusaadav seepärast meie suure riigimehe rõõm, et meie rahva valatud veri ja rahva üksmeelne võitlus saab endale tagasi eesti rahva enese poolt rahuldavaks tunnustatud rahvusvahelise lahenduse ja korralduse.

Tartu rahulepingu tähendus ei piirdu muidugi ainult Eesti ja Venega, sest tema sõlmimisel ja täitmisel olid suured tagajärjed kogu Ida-Euroopa ja isegi maailma suhetele. Kõigile sai selgeks, et uus, nõukogude võim, mis endises Venes oktoobri-revolutsiooni tagajärjel pääses riigitüürile, oli juba seevõrra stabiliseerunud, et temaga ja ainult temaga tuleb arvestada kui

Vene valitsusega. Eesti-Vene rahule järgnesid teiste piiririikide rahulepingud Venega, ja nimelt: Leedu-Vene rahu Moskvas 12. juulil 1920, Läti-Vene rahu Riias 11. augustil 1920, Soome-Vene rahu Tartus 14. oktoobril 1920 ja lõpuks Poola-Vene rahu Riias 13. märtsil 1921. Samuti astusid pärast Eesti-Vene rahu ka teised Euroopa riigid varsti ametlikku läbikäimisse Vene Nõukogude valitsusega, kes uut valitsust tunnustades *de facto*, kes *de jure* Vene keisririigi selle osa valitsuseks, mis järele jäänud pärast piiririikide lahkumist ja rippumatuks saamist.

Eesti rahvale ja riigile on Tartu rahuleping selleks kõikumise aluseks, millele rajatud ta rahvusvaheline seisukord, sest alles pärast selle sõlmimist pidasid teised riigid võimalikuks Eesti riiki tunnustada lõplikult ja seaduslikult, *de jure*, iseseisvaks ja rippumatuks.

Eesti ja Vene vahel lõi Tartu rahuleping tõesti "kindla, ausa ja õiglase rahu", mis kümne aasta jooksul on hästi oma tulepruud välja kannatanud ja seepärast ka lootust annab, et tulevikus sõbralikud suhted kahe naaberriigi vahel aina kasvavad ja tegevnevad. Igatahes oli lepingu sõlmijate endi soov ja ootus, et see akt jääks maksma sajanditeks Eesti-Vene suhete rahulikkuse alusmüürina.

Kümme aastat ei ole rahvaste elus, nagu teada, pikk aeg, kuid rahvusvahelise lepingu elujõulisuseks siiski küllaldane periood aeg. Ei ole seepärast huvituseta anda väike bilanss sellest, kuidas rahuleping on teostunud ja kas on osutunud vajalikuna teha muuta.

Viimasele küsimusele võib kohe vastata eitavalt, sest kummalgi poolt ei ole olnud kuulda tõsiseid ettepanekuid lepingu muutmiseks. Tähendab – lepingu alused on üldiselt säärased, mida ka praegu veel loetakse õiglaseks. Ja see on kõige suurem kiitus rahvusvahelisele lepingule. Kuna mujal Euroopas on ühelt kui teiseltki poolt nõutakse sealsete rahulepingute revideerimist, eriti Trianoni lepinguga meie vennasrahvas Ungari ialgi ei mõtle leppida, on Ida lepingud, eesotsas nende protokollide, Tartu lepinguga, näiteks, et sõda võib tõesti lõpetada teiste sõbraliku kokkuleppega, nagu ka praegune Briti peaministri

MacDonald nõudis *peace by understanding* vajadust rahulepingu saavutamiseks.

Ka kõik aga ei tähenda, et iga sõna ja määrus Eesti-Vene rahulepingus oleks tõesti täitmist leidnud. Mitmeski üksikasjas, kuid mitmeaki väga olulises küsimuses on Tartu pakti määrused jäänud tähtsaks õiguseks, *nudum jus*.

Ennastamine sellelt seisukohalt veidi meie rahulepingu saatust. Kui puutub lepingu poliitilistesse tingimustesse (sõja lõpetamine ja Eesti rippumatuse tunnustamine – art. 1 ja 2) ja piirijoonemaksmapanemisse (art. 3), siis on need täidetud mõlemalt poolt täpselt ja sõbralikult.

Kõik ei või öelda lepingu art. 4 kohta, mis käsitleb opteerimist. Kuigi opteerimine oli kahekülgne, s.o. venelased Eestis opteerida Vene kodakondsust ja eestlased Venes võisid opteerida Eesti kodakondsust, piirdus opteerimine ainult viimasega; ükski Eestis asuv venelane ei opteerinud Vene kodakondsust ega lahkunud Eestist Venesse.

Eestlaste tagasitulek Venest muutus aga suureks rahvaste ühtsuseks. Arvatakse, et umbes 75 000 eestlast tuli selle arvu põhjal tagasi. Kuigi kumbki riik ei olnud õigustatud oma kodanike rahvusest isikutele opteerimist raskendama, teatavalt misuguste vintsutustega oli seotud paljudel Venest väljarahustamine. Kõige kurvem on aga see, et paljud optandid kogu oma varanduse Venes kaotasid, vaatamata sellele, et Venest lahkunud optandid lepingu määruse järgi "hoiavad alal õigused liivarandusele ja on õigustatud võtma kaasa oma liivaranduse".

Lepingu art. 5 ja 6 on puhtdeklaratiivsed, juhuks, kui Eesti ja Soome laht neutraliseeritaks rahvusvaheliselt. Nad on jäänud seni vaid deklaratsioonideks, kuna kõne all olevat neutraliseerimist pole võetud ette.

Art. 7 käsitleb nn. sõjalisi tagatise, peaaesjalikult Judenitši vägede Eestis ja Eesti punadiviisi Venes likvideerimise tingimusi, mis mõlemad on teostunud rahuldavalt. Küll aga jätab palju soovida selle art. p. 5 määruste täitmine Vene poolt, kuna seal on mainitud Eesti sektsioon, lepingu keelu peale vaatamata,

jätkab "punase Eesti valitsuse organiseerimist", mille kuni maks tegevuseks oli 1. dets. 1924 mässukatse korraldamine Eestis. Viimasel ajal on ka selles küsimuses märgata parandamist.

Art. 8–10 käsitlevad sõjakuludest ja -kahjustest loobumist, javangide kojusaatmist ja amnestiat, mis artiklid on leidnud rahuldava lahenduse.

Art. 11 ja 12 käsitlevad majanduslike suhete lahendamist. Kuna esimene nendest lahendab avalike, riiklike varanduste saatust sel teel, et kogu Vene riiklik varandus, mis oli Eesti poolt 24. veebruaril 1918, arvatakse kuuluvaks Eestile 16. veebruarist 1917 alates, ja muud Vene riigi varandust Eesti endale ei nõua, siis ei ole nende artiklite täitmisel arusaamatusi olnud. Mõlemalt poolt on lepingu määrusi võetud mitte tähe, vaid nendest järgi, ja Eesti ei ole iialgi avaldanud nõudmist, et Vene summa osa oma sõjalaevastikust, mis 24. II 1918 Tallinna reidilt viibis ja siit päev hiljem lahkus, ja mis lepingu tähe järgi olesti Eesti riigile kuulub, Eestile ka tegelikult üle annaks.

Samuti on art. 12 ettenähtud summa, 15 miljonit kuldrubla Eestile määratud ajal üle antud. Küll on aga sama artikli teise punkti täitmisega olnud raskusi ja tõlgitsemises suuri lahkuminekuid, eriti Eestist väljaviidud vabrikute sisseseadete ja laevade reevakueerimise küsimuses. Kuna Eesti valitsus säärase reevakueerimist on järelejätmata nõudnud, eriti appi võttes art. 13, mille järgi Eesti kõiki neid paremusi pidi nautima, mis Vene annab teistele piiririikidele rahulepingutes nendega, on Vene loobunud neid nõudmisi täitmast kuni seniajani.

Lepingu art. 14, mille peale lepingu sõlmimise juures suurt lootust pandi ja mille järgi pariteetlikul alusel loodud Eesti-Vene segakomisjonide kätte anti rea tähtsate küsimuste lõplik lahendamise, muuseas küsimuste kohta, mis tekivad Venemaal Eesti kodanike varanduste väljaandmise suhtes, on jäänud ainult paberipealseks heaks sooviks: segakomisjon astus omal ajal kokku, kuid ta ei suutnud üheski asjas anda lahendust. Selle tagajärjel ei ole 1921. a. saadik segakomisjoni, kui tegelikult kaastut, ka enam kokku kutsutud.

Vastandina harilikele rahulepingutele ei alustanud rahulepingu sõlmimisega mõlemad riigid korrapäraseid diplomaatlikke ja konsulaarläbikäimisi, mida art. 15 kohaselt võis teha alles kokkuleppe järel. Sellekohaselt käidi ka alul läbi mitmesuunaliste komisjonide kaudu, kuni 1921. a. normaalsed diplomaatlikud suhted seati sisse.

Edasvaste majanduslike suhete aluseks määras art. 16 enamvõimustuse põhimõtte, pidades vajalikuks erilepingu sõlmimist pärast selle rahulepingu ratifitseerimist.

Tegelikult viibis aga sõlmimine 9 aastat, ja see sõlmiti rahulepingu poolt määratud alustel alles 1929. a. Sama artikli lisades ettenähtud vastavad kontsessioonid on aga jäänud vaid paberile. Ei ole Eesti saanud kontsessiooni ühe miljoni tessatini peale ja Moskva-Tallinna raudtee ehitamise peale, nagu ka ei ole midagi saanud oma "eesõigustatud õigusest elektrivõimsuse saamiseks Narva jõe koskede ärakasutamisest". Isegi erinõudnud 50 000-tessatinine metsakontsessioon Petrogradi lähemangus ei ole teostunud. Ja kui augustis 1920 venelased hakkasid kontsessiooniõiguse asemel võrdlemisi väikest rahast saama, siis on nad pärastpoole ka sellest loobunud, ja nüüd otsustavad meil igasugust õigust säärase kontsessiooni peale.

Art. 17 korraldab ajutist laevade liikumist Balti meres, kuni Eesti mõlemate poolte hoolet ei ole miinidest puhastatud, missugune määrus leidis Vene poolt küll võrdlemisi nõrga vastutule.

Kui on kokkuvõttes, rahulepingus mõndki väga olulist meile, mis pole leidnud teostamist. Kuid üldiselt on mõlemad pooled lepingut tähtsamates punktides päris täpselt täitnud.

VÕITLUS RAHU EEST

Sõjad on sama muistsed kui inimsoo ajalugu. Vaatamata sellele ei ole inimene tahtnud iialgi leppida nende vältimatuse mõttega, vaid on katsunud leida vahendeid, kuidas lahendada rahvusvahelisi tülisid, möödudes relvade tarvitamisest. Eriti ohutatakse rahvusvahelise kohtu tähtsust.

Viimase tuhande aasta kestel leiame hulga kavasad alates rahu kindlustamiseks, kuid need jäid vaid ilusaiks unelmaiks, kuna sõda ennast peeti kõrgemaks rahvasteliikluse nähtuseks. Säärase vaate vastu läheb võitlus eriti elavaks läinud sajandi kestel, kus tekib uus mõttevool, mis kuulutab sõda sõjale. See võtab endale nimeks rahuliikumine ehk patsifism, mis esineb mitmel kujul.

Ühed patsifistidest kuulutavad kadu igale relva tarvitamisele, põhjenedes vangistamise puhul jüngeritele antud õnnistegude käsu ühekülgsel ja ebaõigsel arusaamisel: "pista oma mõõk tagasi, sest kõik, kes mõõga haaravad, saavad mõõga läbi hukka". See on patsifismi äärmine areng.¹

Teised patsifistid püsivad märksa lähemal tegeliku elu nähtustele, kus absoluutne resignatsioon ehk igasugusest kurjale vastupanust hoidumine suurendab vaid inimsoo kannatuse määra. Need vaid soovivad, et relvi ei tohi tarvitada pealetungika omamaiste ehk nn. rahvuslike sihtide saavutamisel. Selle voolu pooldajate arv on alatasa tõusnud. Samane on ka kogu uuem inimsoo ajalugu, nii palju kui see peegeldub Rahvasteliidu tegevuses, eriti aga on väljendatud kõikide riikide poolt Pariisi 1919. aastal allakirjutatud Briand'i-Kelloggi paktis sõja hülgamise kohta.

Kui meie neil päevil, kus üks suurriik on silmnähtavalt asunud relvade rakendamisele oma rahvusliku poliitika vahendina, kõneleme võitlusest rahu eest, siis teeme seda just viimase

VÕITLUS RAHU EEST

ajal, mõistes hukka kallaletungimise sõja. Ja säärast rahuar-
musest ehk patsifismi on vaja arendada.

See puutub aga relvade tarvitamisse oma rahva ja riigi kaitseks, mis tuleb seda pidada õilsaks ja kõrgeks, iga kodaniku elu-
sõnandeks. Eriti meie kui väike riik ei mõtle iialgi võtta kätte
üksikutele teistele kallaletungimiseks – ja selles peitub
meie rahuarmastus. Rahu ise ja julgeolek on aga säärased suu-
lõpped, mida ei säilitata hooleta ja vaevata, tarbe korral kä-
sitades ka relva oma vabaduse kaitseks, mis meie ülem kohus-

olekust on tähtis, et meie noorsoos püsiks rahuarmastuse
tunne, kuid seda aktiivselt: võitluses rahu eest seisame alati val-
mis oleme valmis andma oma isamaa kaitseks kõik, mis meil
on, nagu see meie vara või meie elu.

TARTU RAHU VAIM

Tartu rahu ei olnud harilik, igapäevane nähe, vaid midagi suurt, õilsat, otse uskumatut, üliinimlikku. Meie kõik, kes olime vanas ja keskeas, mäletame oma isiklike kogemuste ja väga hästi – nooremad teavad seda ajalooõpetuse ja ilukirjanduslike toodete kaudu – meie Vabadussõja raskusi ja ohtusid kus Eestil kui väikesel Taavetil tuli sõdida vägeva vaenlasega enamliku Vene Koljat-sõjaväega. Samuti kui muistsel vana Aaduse ajal, seisis ka Eesti-Taavet oma püha õiguse eest, et saada peremeheks omas kodus, olla enese valitsejaks, elada iseseisva riigina siin päikese all oma vabal pinnal. Vaenulised väed tahsid meid jälle alla suruda võõraste valitsemise alla, kust meil olime saanud vabaks maailmasõja järel; meile taheti peale suruda sootuks teist ilmakorda kui meie rahvas õigeks arvab.

Säärasel hiiglavõitluses meie jõud ei olnud suured. Vaenlased väed olid tugevad, nad said üle paljudest oma vastastest, nii valgete venelaste vägedest nii Põhjas, Lõunas, Idas kui Läänes, ja meie vabaduse kaitsmise lõpupäevil tulid nad kogu oma jõuga meie väikese, kuid teraskarastatud rahvaväe vastu. Viimast joutu kokku võttes suutsime siiski vastu panna vaenlase võimastele rünnakutele Narva müüride all.

Kuid ühegi sõja siht ei ole mitte taplus ise, küll aga võitlust kaudu parima võimaluse kindlustamine tänaste vaenlaste vahel rahu elamiseks soodsamais ja loomulikuma tingimustes. Sellepärast ei unustanud meie tolleaegsed riigi- ja kaitsesõjajuhid silmapilgukski rahupüüdeid, kuid ikka säärasel eeldusel, kus taotletud rahu oleks aus ja õiglane, mis annaks tol ajal veel noorele Eesti Vabariigile sõltumatult elamise võimalusi ning jääks püsivalt kestma. Sellepärast ei andnud tagajärgi varasemad rahu saavutamise katsed, nagu seda kavatseti sõja-aasta

TARTU RAHU VAIM

1919. aastal. Oli vaja terve aasta ägedaid lahinguid, suurt sõjategevust ja kannatusi, kuni lõpuks jõudis aeg, mil me võisime asuda rahulaua taha, saavutama kokkuleppeid sõjategevuse lõpetamiseks ja uute vahekordade määramiseks.

1. detsembril 1919 astus Tartus kokku Eesti-Vene lõplik rahukonferents. See ei pannud aga veel seisma verevalamist, sest rahulausumise algus ei tähendanud meil, nagu see muidu tavasõjades, sõjategevuse seismapanekut. Riigijuhid said väga hästi aru sõjategevuse raskustest, nad hoidusid liialdatud nõudmiste ülespanemisest ja tegid kõiki mõistlikke järeleandmisi vaenlasega kokkuleppe saavutamiseks. Kuid meie vastaste nõudmised olid siiski sedavõrd kaugeulatuslikud, et meil võimatu oli neid vastu võtta. Nii nõudsid venelased alguses, et Vene-Eesti piirijoon peaks minema Kunda lahest Peipsi loodenurgani, Rannapunast, seega soovides Venele kogu Ida-Virumaad, s.o. rikast kaevanduse maa-ala ja vabrikute linna Narvat. Lõunas pidi Venele jääma kogu Petserimaa, mis äsja meie vägede poolt oli vabastatud vaenlase käest. Oli vaja veel pikki läbirääkimisi, oli eriti vaja kangelaslahinguid Narva rindel, kuni vaenlase nägi, et säärase ebaõiglaste nõudmiste läbiviimist ei saa ta teostada ei jõuga lahinguväljal ega tingides rahulaua taga.

Meie kõikide soov oli lõpetada verevalamine niipea kui võimalik ja tõesti näiski, et õnnestub leida ühist keelt vaherahu saavutamiseks jõululaupäeval, kus läbirääkimised olid eriti hoogsa konverentsi koosolekud venisid kaugele üle poolöö, keskmine rahulaua rong peatati isegi neljaks tunniks rahudelegatsiooni liikmete ootel.

Kuid meie tolleaegsete vaenlaste esindajate nõudmised, et Eesti väed peaksid lahkuma Narvast, ja kümnekilomeetrine riba ümber Narva jõe peab jääma alatiseks neutraliseerituks ehk neutraalseks, osutusid vastuvõtmatuks, ning pärast jõule algas sõjategevus uue hooga.

Alles pärast Vene uue rünnaku tagasitõrjumist Narva rindel saavutati vana-aasta viimasel päeval Tartu rahulaua taga kokkulepe ka vaherahu kohta, ja 3. jaanuaril 1920 kell 10.30 lakkas sõjategevus Eesti ja Vene vahel. Seda hetke mälestame

armsaks saanud kombe järgi igal aastal kaheminutilise üldise leinaseisakuga, tuletades meelde neid meie isasid, vendi ja poegi, kes andsid oma suurima vara – oma elu – suurima armaastuse tähena oma isamaa õnne ja vabaduse eest.

Kuid ka pärast seda oli vaja veel terve kuu vältavaid ja pingvaid läbirääkimisi, kuni juba sedavõrd kokku lepidi, et pühapäeval, 1. veebr. 1920 loodeti alla kirjutada lõplikule rahulepingule. Kuid ka see lootus äpardus, sest kokku tulles kl. 8 öhtul Aia tännel. Riigikohtu, nüüd Ringkonnakohtu saali valmistrükitud rahulepingu tekstile allakirjutamiseks, selgus, et meie vastand nõudsid mõningaid muudatusi rahulepingu lisakokkulepetes. Lepingu allakirjutamise asemel pidid delegatsioonid avama läbirääkimised, kus aga kokkulepe saavutati võrdlemisi pea.

Ajanäitaja osuti oli aga vahepeal edasi nihkunud, ja oli ka jõudnud juba 2. veebruar, kui viimaks kell ¾ 1 öösel alla kirjutati Eesti-Vene rahuleping.

Suur ja pinev eesti rahva võitlus oma iseseisvuse ja vabaduse eest oli leidnud oma väärrika tunnustuse rahulepingu sõnades. Kus lausutakse, et "lõpeb lepinguosaliste vahel sõjaseisukord" ja Venemaa tunnustab "ilmtingimata Eesti riigi rippumatust ja iseseisvust, loobudes vabatahtlikult ning igaveseks ajaks kõigist suverään-õigustest, mis olid Venemaal Eesti rahva ja maa kohta maksvuselt olnud riigiõigusliku korra kui ka rahvusvaheliste lepingute põhjal, mis nüüd siin tähendanud mõttes edaspidisteks aegadeks maksvuse kaotavad. Eesti rahvale ja maa järgne endisest Vene riigi külge kuuluvusest mingisuguseid kahustusi Venemaa vastu." Uue päeva esimesel tunnil allakirjutatud rahuleping tähendas eesti rahvale uut, paremat tulevikku, mattis maha kõik mineviku mure ja ülekohtu. Õigusega tähendas vaikselt rahudelegatsiooni juhataja meile, oma kaastähtsena rahulaua taga: "Tänapäev on kõige tähtsam Eestile tema ajaloos 700 a. kestel, sest täna esimest korda määrab eesti rahvas ise oma tulevikku vabalt lepingus oma endise valitsejariigiga."

Tartu rahulepingu sissejuhatus toonitab, et Eesti ja Venemaa otsustasid rahuläbirääkimistele astuda ning "võimalikult pea kindla, ausa ja õiglase rahu teha". Säärane on ka saanud see

rahuleping. Rahu pidi olema kindel, s.o. ta on mõeldud mitte ühe nähtena, vaid kestva ja püsiva alusena Eesti ja Venemaa vahel, sest alaline rahu on tingitud nende kahe maa naabrusest ja sellega paratamatult seotud vältimatu läbikäimise vajadusest.

See rahu on ka aus rahu, ta ei ole ühe riigi poolt teisele ette pakutud, nagu seda oli Venele Bresti rahu, vaid tema vaim on vastastikku austamist ja alalist kokkuleppe tahet.

Tähtne on Tartu rahu õiglane, mis annab poliitilistele, sõjalis- ja majanduslikele suhetele mõlema riigi vahel säärase eesmärgi, mida vajavad nende tõelised huvid. Näiteks vaid olgu öeldud, et rahuleping kindlustab Venele õiglase võimaluse kaotada meie raudteid ja sadamaid samadel alustel kui meie oma kaotame. Ehk jälle: rahuleping määrab, kui Venemaa peaks teiste riikidele andma pärastistes rahulepingutes erilisi eelistusi, siis laiendatakse need viibimata täiel määral Eesti ja tema kodanike peale.

Eesti rahuleping oli esimene pääsukene Ida-Euroopas rahu sõlmimisel ja selles on temal määratu üldajalooline tähtsus.

Siis on Eesti-Vene rahu allakirjutamisest möödunud juba sada aastat, ja ajalooline areng on näidanud, et selle lepingu laad ja oisad püüded on osutunud tõesti ka õiglasteks ja sellele püsivateks. Mitmed lepinguist, mis sõlmiti maailmasõja aastail, on muutunud paberilipakateks, Tartu rahuleping aga vastu moodustab kindla kalju, mis säilitab oma jõu täielikult, kuigi tema mõned üksikud määrused on jäänud vaid surma sõnaks. Ta on meie riigi ja rahva sõltumatuse ja vabaduse rahvusvaheline Suur Kiri, *magna charta*, mille hiilgus kasvab aastate arvuga. Ta on meie rahva poliitilise küpsuse ja kaugeleulatliku võimas monument.

Õnnid ja vaim, mis leidnud väljenduse rahulepingus, nimelt see ja õiglane sõprus teiste riikide ja rahvastega, on jäänud meie välispoliitiliseks juhtnööriks kõikumatult kogu meie vabas ajaloos. Ja pole ühtegi kahtlust, et sellelt teelt meie rahvas ei lahku ilal.

Suur on ühenduses selle lepinguga ka meie linna au, kes on selle kui ka samal, 1920. aastal sõlmitud meie vennarahva ja Vene vahelise rahulepingu tõttu on saanud, nagu oma rahuliku ja akadeemilise õhkkonna kindlustuseks, rahu-linna nime.

See rahuvaime paneb meile peale ka omad kohustused – teha kõik, et säilitada nii raskelt kättevõidetud rahu. Selleks peab Tartu kui meie vaimse elu keskkohat kasvatama õiget arusaamist enda ja teiste rahvaste elust ja suhetest, õhutama nii maal kui rahvusvahelistes suhetes sõbralikku koostöövaimu. Samal ajal peame aga vaatama, et meie oma rahukindlustuse võime ei väheneks ega raueks, sest ütleb ka vanasõna: Jumal hoiab seda, kes ise enese eest hoolitseb. Eriti õige on see rahvaste elus, sest kui keegi rahvas enesekaitse võime mõttes jääb laivaks, siis tekib tema naabris loomulik himu seda kui lohakil ja valveta vara võtta oma alla.

Sellepärast on vaja, et võitluses võitjaks jäänud rahvas, nagu meie seda olime oma Vabadussõjas, ei uinuks vaid loorberile ega unustaks oma tähtsat ülesannet – rahvuslikku julgeolekut. See tõde on igavene. Seda mõistsid väga hästi meie rahu saavutajad. See on meie Kaitseliidu olemise mõte.

Ja oma tänase kõne Tartu rahu õilsast vaimust tahaksin lõpetada samade sõnadega, millistega lõpetas Eesti rahudelegatsiooni unustamatu esimees Jaan Poska oma ettekande Tartu rahulepingu üle Asutavale Kogule: "Maitskem rahu, aga hoidkem alal ja kasvatagem oma sõjalist jõudu, et võiksime kaitsta oma kodumaa rahu."

EESTI-VEENE RAHULEPING MEIE VÄLISPOLIITIKA NURGAKIVIKS*

Eesti suhted Nõukogude Venega on 20 aasta jooksul püsinud usalduslikul alusel

Täna möödub 20 aastat sellest päevast, millal Tartu nüüdseks kinnakohtu saalis kirjutati alla Eesti-Vene rahuleping, millega lõpetati lepinguosaliste vahel sõjaseisukord.

Eesti on möödunud need aastad, kuid sündmus ise paistab juba juba päris kauge ajaloolise asjana. Ei ole sellepärast üleliigne heita pilku tolleaegsetele sündmustele, seda enam, et Eesti-Vene rahuleping on meie välispoliitika nurgakivi.

See on meie riigi ajaloos suursündmus, millega Eesti rahvas kindlalt korraldab oma vahekordi suure idanaabriga. Tartu rahulepingut võib selles suhtes nimetada meie välispoliitiliseks põhikokkuleppeks, s.o. *magna charta*'ks.

Meie kõik teame, et Vabadussõda oli meie rahva enesemääratamise võitlus, kus hästi sõiditi mõlemalt poolt, kuid mis ka hästi ja sõbralikult lõpetati, kui võitluse tagajärjed olid kopsad. Meie teame, et juba aprillis 1919. aastal Asutava Kogule kokkukutsumise päeval meie uus rahvaesindus pani oma rahvaste vahelise suhete jaluleseadmise võitlusvastasega. Tähtsamalt võeti rahuaktsioon üles 1919. a. novembris, esialgselt rahvaste vahelise sideme kaudu, kellel sidemed olid mõlemal pool ja kes võisid oma kaasabi võitlejate lepitamiseks. Selles mõttes on tähtsaks saanud 1919 Nõukogude Venest Eestisse tulnud ja juba surnud professor Kink vahetalituse katse. Veidi hiljem,

* Vabaminister A. Piibu raadiokõne tekst rahusõlmimise 20. aastapäeva puhul.

31. augustil 1919 saatis juba Nõukogude väliskomissar Tšernomihin ametlikult radiogrammi Eesti välisministrile Poskale, milles ta teatas ette alata rahuläbirääkimisi. Eesti valitsus Asutava Kogu heakskiitmisel võttis selle ettepaneku otsekohe vastu ning tagajärjena meie näeme esimesi ametlikke rahuläbirääkimisi algavat Pihkvas 12. septembril 1919 A. Birki juhatusel.

Õigus, neil läbirääkimistel ei olnud otsekohest tagajärge, sest Eestis valitses üldine arvamus, mille järgi oleks otstarbekas näha, kui rahu jaluleseadmise Balti mere idarannikul sõlmivad Nõukogude Vene ja uute tekkinud riikide vahel ühekorraga kahepoolne oli ka Nõukogude Vene valitsuse arusaamine, kes tegi ettepaneku kõikidele Balti riikidele asuda rahuläbirääkimistele. Omalt poolt kogunesid 15. septembril 1919 Soome, Eesti, Läti ja Leedu esindajad esmalt Tallinna Eesti peaministri O. Strandmani juhatusel, hiljem, 30. sept. Tartusse läbi arutama ühisrahu saavutamise võimalusi ja selle vajalikuks peetavaid tingimusi. Ühisest rahutahtest informeeriti ka Nõukogude Vene valitsust. Kuna aga oktoobri algul Läti valitsusel tuli pidada teravat võitlust Bermondi avantüüri vastu, siis ei saanud esialgu Läti ühise rahu aktsioonist osa võtta ja rahuläbirääkimised, mis algasid ette nähtud oktoobrikuus, venisid. Eesti valitsus aga püüdis hoida kontakti Moskva valitsusega, eriti Lenini ja Staliniga, kaotades selleks ära isiklike sidemeid, mille järeldusel algasid 15. novembril Tartus Eesti, Läti ja Leedu vahel ühelt poolt ning Nõukogude Vene valitsuse vahel teiselt poolt läbirääkimised ametlikult vaid vangide vahetamise kohta. Vastav kokkulepe kirjutati alla 19. novembril 1919. Paralleelselt sellega aga tehti ka rahulepingu aluste läbirääkimised sealsamas Tartus Nõukogude Vene esindaja M. Litvinovi ja Eesti valitsuse esindajate Kõneleja vahel, kus vajalikuks leiti asuda rahuläbirääkimistele tegelikule ja ametlikule teostamisele nende kahe riigi vahel võimalikult pea ja hiljemalt 1. detsembril 1919. Põhjapaneva talitusega oli Eesti valitsuse otsus, et rahuläbirääkimisi Eesti algatab tarbe korral ka üksikult, kui teised Balti riigid oma kohalike põhjustel ei saa ühisest rahukonverentsist osa võtta. Härra Litvinoviga oli Eesti valitsusel kõne isegi relvade tegevuse peatamise

ettepanekuast, mis aga siiski ei teostunud. Rahuläbirääkimistele venis mõne päeva ja neid suudeti avada 5. detsembril 1919 aastal Tartus selleks, et juba pikale veninud rahueelmändust saavutada lõplikku suhete korraldamist.

Enne üldiselt teada, kuulusid Eesti poolt rahudelegatsiooni liikmeteks Poska, dr. Johan Püümann-Püümet, Julius Seljamaa, Jaan Roots ning siinkõneleja. Nõukogude Vene poolt aga kahtlaseks ja Adolf Joffe ja hiljem ka Isidor Gukovski. Mõlemad poolt võttis osa rida eksperte. Eesti ekspertidena tegutsesid V. Mutt, A. Oinas, K. Ast, R. Paabo, insener K. Ipsberg, Püümann, K. Mauritz, kuna delegatsiooni sekretärideks olid Poska ja W. Tomingas.

Esimese riigi rahutahet toonitati juba esimesel koosolekul delegatsioonide juhtide poolt, teatud määral küll poleemiliselt, ja ühise otsuse pärast seda konverentsi küsimuse arutamisele. Aga selgus, et mitmes küsimuses arusaamised on erinevad ja nende kooskõlastamiseks on vaja mõnda aega. Kuna härra Rootsil kui Nõukogude väliskaubanduse komissaril ei olnud aega pikemaks ajaks Tartusse jääda, kokkulepet aga ei saadud, nagu algul loodeti, mõne päeva jooksul, siis lahkus ta, ja Nõukogude Vene delegatsiooni juhtimise võttis enda kätte härra Gukovski. Läbirääkimised käisid normaalselt, kuigi mitte siledat käiku. Esimesel üldkoosolekute arutati üksikuid küsimusi komisjonide vahel, millest tuleb mainida poliitilist, sõjaliste tagatiste, tunnustamise ja majanduskomisjoni.

Hiljem, jaanuarikuu 20. päeval läks kõikide küsimuste arutamisele nn. redaktsioonikomisjoni kätte, kuhu kuulusid Jaan Roots, siinkõneleja, A. Joffe ja I. Gukovski, kelle istungite kohta ei mingit protokollit ei peetud. Sellise asjaajamise poolest oli rahukonverents erinev teistest. Edasi nende rahuläbirääkimiste iseloomuseks oli ka see, et vastupidi tavalisele kombele rahuläbirääkimiste algust ei sõlmitud relvaderahu ja võitlus peatamisele edasi täiel hool, loomulikult mõistagi ka läbirääkimiste ajal.

See puutub läbirääkimistesse üldse Nõukogude Venega, siis nähtavalt nõudsid need suurt tähelepanu ja oma huvide

kaitsmist mõlema riigi esindajate poolt, sest päevakorras olid niihästi poliitilised, sõjalised kui ka majanduslikud küsimused olgu endiste vahekordade lahendamisel või tulevaste suhete aluste kindlaksmääramisel. Nagu öeldud, tähelepanu kõltsid eelkõige poliitilised küsimused, kus vastastikused alguses väga erinevad soovid lõpuks leidsid kokkukõlastamist. Ka kõltsid tähelepanu rahvusvahelise tunnustamise ja kodanike optimeerimise õiguse määramine, mis jälle andsid üksmeelse ja rahuldava lahenduse. Sõjakulude ja sõjakahjude küsimuse vastastikune lahendamise jätmine ei kutsunud välja ei vaidlusi ega lahkuminekuid.

Majandusprobleemidest kõitis tähelepanu endise Vene riigi varanduste saatus ja mõnesugused üksikasjad, nagu evakueeritud vabrikute ja asutuste tagasitoomine. Need küsimused lahendati rahuliku lahenduse selles mõttes, et Eestisse jäid kõik need endised Vene krooni varad, mis asusid Eesti pinnal, alates 1. novembri päeva otsusest kõrgema võimu enda kätte võtmise kohta 18. novembril 1917. a.

Vajab mainimist, et Venemaa nõustus Eestile andma 10 miljonit rubla endise Vene kullafondist ja võttis Eesti peale langest osa Vene riigi võla eest vastutuse endale.

Ilma pikemate vaidlusteta saavutati kokkulepe selles, et Eesti ja Nõukogude Vene majanduslikud suhted tuleb rajada üksteise soodustuse alusele, kusjuures Eesti saab vabatransiidi maakaubavahetuses, et Eesti poliitiline iseseisvus ei takista Nõukogude Venel ega maailmakaubandusel Eesti sadamate kasutamist. Teiste sõnadega, Eesti otsustas, et ta ei taha olla mitte traatkeeks Lääne ja Nõukogude Vene vahel, nagu seda sooviti Pariisi rahukonverentsi ringkondades, vaid sillaks, mis hõlbustaks liikumist Euroopa lääne ja ida vahel. Mainitud määrustes peitub üldine rahulepingu sisu, mille üksikasjaline vaatlemine on ole tänase minu ülesanne. Rahulepingu määrusi üldiselt on tuntud täpselt, välja arvatud mõned üksikud, nagu kontsentratsioonikohta käivad osad, mis ei ole leidnud teostamist.

Ei või salata, et läbirääkimiste kestel aset leidsid mõnedki erinevad momendid ja isegi pettumused. Nii näiteks jõuluõhtul saadud meie soovi kohaselt sõlmida vaherahu, kuna teiselt poolt

oli uusi tingimusi. Relvastuse tegevuse lõpetamiseks saavutati kokkulepe ainult aasta viimasel päeval, 31. detsembril, mil lõpuks vaenuline tegevus lakkas 3. jaanuaril 1920. Rahulepingu enda viimistlemine nõudis veel terve kuu aega.

See muutub läbirääkimiste üldisesse õhkkonda, siis oli see üldine hea. Üldine siht mõlemal leppijal oli üks: lõpetada võimalikult pea tekkinud sõda ja teha rahu, mis oleks kindel, aus ja rahuldav selleks, et mõlemad riigid võiksid rahuliku südamega ja rahulikul alusel arendada sõbralikke suhteid.

Eesti-Vene rahulepingu tähtsus Eestile on muidugi põhjapärane, kuid teiselt poolt ei piirdu see Eesti julge samm ainult Eesti-Vene vahelise kokkuleppega, vaid ümberpöörduvalt, tal on ka üldine, maailmale tähtsus. Eesti-Vene rahuleping oli esimest korda maailmas selle blokaadiketi purustamiseks, millega Nõukogude Vene oli ümbritsetud.

Enam kui aasta hinnangul Tartu leping raius meie idanaabrile tee Euroopasse.

Samal ajal ta näitas kogu maailmale, et Nõukogude valitsus ei olnud ja säärane valitsus, millega välisriikidel tuleb arvestada, ja millega võib sõlmida usaldusväärset lepingut. Selles mõttes valitama ajakirjandus võrdles Eesti osa hiirega, kes on suutnud lövi vabastas köidikuist, läbi närvides siduvad üheksa sõrmega.

Ei tahi ka unustada neid rahvusvahelisi raskusi, mis Eestile tekkisid, sest Eesti oli esimene, kel tuli alustada rahuläbirääkimisi Nõukogude Venega ajastul, millal teostati Nõukogude Vene vastu lääneriikide poolt interventsiooni, s.o. vahelesegamist Vene kodusõjasse ja tema blokaadi. Eesti valitsusel J. Tõnissoni juhatusel tuli veendega ja energiliselt kaitsta oma õigusi oma riigina, eriti õigust pidada läbirääkimisi oma naabritega sõja lõpetamiseks. Selles mõttes leidis Eesti valitsus toetust oma elanikkonnast, eriti aga oma sangarliku kaitseväge poolt eesotsas kindral Laidoneriga.

Tegantjärele ajaloolises perspektiivis peab ülema, et Eesti samm oli sage ja leidis ka varsti üldist tunnustust. Seisukorda hinnati rahulolevalt ja asjade tõeluse kohaselt.

Eesti suhted Nõukogude Venega 20 aasta jooksul, eriti rahulepingu täitmisel, on olnud kahe sõbraliku riigi suhted ja peavad säärastena seni – mõned üksikud arusaamatused, mis tulid mulikud kahe riigi vahel, ei muuda üldpilti. Vahepeal on Eesti sõlminud Nõukogude Liiduga püsiva kaubalepingu 1930. a. ja mittekallaletungilepingu 1932. a. ja lõpuks sisuliselt täitnud rahulepingut Moskva vastastikuse abistamispakti kaubalepingu põhjal Eesti on andnud rendi alusel kasutada Nõukogude Liidule teatud baasid, arvestades selle kasvanud merejõu vajadusega. Meie oleme veendunud, et seesama vastastikuse abistamise ja usalduse vaim, mis kandis Eestit ja Nõukogude Venet nüüd Nõukogude Liitu, rahulepingu sõlmimise ajal, kestab ka edasi, ja et meie mõlemad suudame näidata kogu maailmale, et suure ja väikese riigi vahekorrad võivad olla mitte jõu alistusele, vaid usaldusele ja vastastikkusele toetuvad sõprusriigi ja iga üksiku heakäekäigu tõstmiseks ja rahu kindlustamiseks.

Kuid nagu juba 20 aastat tagasi, kui sõlmisime rahulepingu, meie ei lootnud, et kõik raskused on möödunud, ei saa ka me tänä loota vaid saatuse peale oma elukorraldusel. Euroopas meilab uuesti suur sõda, vaenulikke tegevusi näeme ka meie läheduses. Sõja mõju ei ole jätnud meid puudutamata. Meie peame arvestama, et raskused üha suurenevad, eriti majanduslikul alal seega meie igapäevases elus. Kui meie vaid hädaldame halbade aegade pärast, ei aita see meid sammugi võrra edasi. Just selberpöördult: meie peame valmis olema neid ära kandma staatuse segamata rahuga ja samal ajal kindlustama oma rahva elutahet ja usku endasse elava isetegevuse ja üksmeelse omaabi kaardiseades üle kõige oma riigi huvid. Siis võime loota, et saame ühka suuremaist raskustest.

MAAILM

KIRI KAAREL ROBERT PUSTALE

1. septembril 1918

V. a. sõber ja kolleeg!

Tahan kirjutada mõne sõna meie tulevikuplaanidest. Te küsite, et meie peame oma plaanid küllalt selgesti välja ütlema, kuid Jupiter, s.o. M., vihastab ja hakkab meile vastu töötama.¹ Ma olen väga rõõmus, et Te otsekoheselt ütlesite, et nende plaanide pärast midagi ei tee, sest nii hirmsad kui nad ka ei ole, meie muidugi neid kartma ei hakka. Või meil ei oleks olnud kõike seda mängu üleüldse ette võtta, algusest saadik oleksime eneses surma idusid kandes. Pealegi ei ole need Jupiterid nii hirmsad. *Sine ira et studio* – kahjuks peab ütlema, M-l on küllalt õigust, et Rahvaste liiga asjus peame kaunis skeptiliselt ütlema: võib-olla et ta asutatud saab, aga praegu on see mõte juba alles utoopia, mitte kategooria, millega tõsiselt rehkeneda ja mille peale juba plaane võib rajada. Seda mitte. Samuti on neutraliteedi ja garantiide aeg [mööda] läinud olevat. Väga harva praegu siin ei soovita neist asjust kuigi palju kõnelda. Meid peetakse, pärast selle sõja kogemusi, juba nagu mineviku eksperimentideks. Ühes Belgia lehes lugesin ma artiklit, kus neid soovivad, et neile täissuveräniteet antaks, s.o. nende neutraliteedi kohustus ära kaotataks, neid samasse seisukorda asetada nagu Holland, Taani *etc.*, sest alaline neutraliteet on õieti juba suur kohustus, mille tasuks oli garantii. Aga pärast neutraliteedi rikkumist Saksamaa kui ühe garandi poolt on rahvusvahelise garanteerimise lepingu väärtus väga langenud. Minu austatud inglise sõber, prof. MacDonnel² tunnistas ühes oma avalikus ettelugemises neutraliteedi ja garantiide üle avalikult senise

garanteerimise viisi iganenuks ja advokeeris ainult *League of Nations* oma, kuna [ta] eraviisil üleüldse siin väga pessimist. Olen tahtnud selle aine üle pikemat artiklit kirjutada, et ise üle selgusele jõuda ja meie poliitikale küllalt kindlat teoreetilist baasi anda, kuid pole seda teha suutnud. Aga siiski hakkab minule paistma, et alaline neutraliteet ja garantiid Belgia kaudu on meie jaoks juba kättesaamatud (kahe suure riigi vahel olla, kuna kolmandate garantii siin raske, tähendades väga kergest uut sõda, kui keegi neist meid neelata tahab; kuna aga Euroopa sõda teiste eest oma populaarsuse täiesti kaotanud, kuna ta sisuliselt enam-vähem ajalooline kategooria on). Muidugi, me peame mõlemat nõudmist üleval pidama, seda kuni viimase võimaluseni *mordicus*, hammastega, nõudma kui ametlikku ühust annet. Kuid enestele peame asja selgeks tegema ja ütleva, et me tahame nõnda, et ka selle ideaali langemise korral meil midagi tagavara plaan käes oleks.

Nõnda siis: neutraliteedi ja garantiide šansid on väikesed. Nii väikesed, ütlen teie enese informeerimiseks, et ühes siin riigipaberis meie üle iseseisvuse küsimust minu poolt soovitatud kujus trakteeritakse, selle lahendamist vist isegi kui *conditio sine qua non* rahutraktaadis vaadeldakse, garantiidest ja neutraliteedist täiesti vaikitakse (ametlikult teie seda teada tarvitada ei või, olgugi et ta meile väga tähtis, sest ametlikult ka mina seda teadet ei tunne; mõistate muidugi). Kuid rohkem peame sellega peame. Muidugi ei tähenda see veel küsimuse eitamist, kuid näitab, et praegusel ajal on ta sedavõrd keeruline, et teda ei puudutata. Ütleksin rohkem: teatud kohustused pannakse meile rahvusvaheliselt tingimata peale, ka järelevalvane olles, ja üks nendest on vististi vaba transiit ja, võib isegi olla, Tallinna või ka mõne muu linna kui vabasadamana seistumist, mille eest meie muidugi nõuame teatud kompensatsioonid, jällegi iseseisvuse rahvusvaheliste garantiide näol, mida me meile andma peavad. Kuid siiski on see küsimus sedavõrd keeruline, et seda tuleb õige elavalt puudutada, et ta eluõigust saaks hakata, nagu nähtavasti seda meie iseseisvuse mõttega. Igatahes, see tähendab, et meie peame oma iseseisvuse kindlaks

tehtud teisel, enam reaalseid teid otsima kui ainult paberilipade abil. Meie peame kahe probleemi juurde: esiteks, Vene või Ida-Euroopa federatsioon, ja teiseks, Skandinaavia liit ja teised kompromissid.

Hakkab peale viimastest. Need on: Balti riik (Eesti-Läti liit), Eesti Unioon, laiendatud Balti (Eesti-Läti-Leedu), Suurbalti (Eesti-Läti-Leedu-Poola). Asetasin nad ritta selles järjekorras, kuidas nad mulle realiseeritavad näikse olevat. Siin vaadeldes kindades kõneldakse praegu elavalt viimasest, nõnda et meil on meiega kõrva puutuvad (minule ei ole mitte kõneldud, küll aga minu läti kolleegile). Tema vaielnud otsekohe meiega selle peale (see oleks ju 1572. a. Poolamaa + Tallinn). Seda toetavad vististi Dmowsky³ ringkonnad, nagu ka kinnelaste, Poolast Vene asemikku teha soovijad. Muidugi, teadust teostada ei ole – Poola juhtimine, [ei] ühtegi sümpaatset, samuti utoopiline ja isegi vastuvõtmatu on kolmikliit (Eesti-Läti-Leedu), kuna ta Läti-Leedu supremaatiat tähendaks ja poliitiliselt ega kultuuriliselt absoluutselt midagi ei anna. Võib öelda, et temast peaaegu ei kõneldagi.

Siis Eesti. Siin leiame juurde lisatud ära kirja nendest juhtimistest, mis Belgamaa Soome enamlastele andis. Huvitav. Ütleksin rohkem: vast meilgi mõnes asjas mõõduandev, kui nähtavasti kodumaa nõusolemisega üles märgitud. Ja ainult. Ainukene, mis meile meeldiks, oleks ühine välisesindus, kui see ühist välispolitikat ei nõuaks. Liitu, konventsioone, sõjaväelisi lepinguid – need teeme ja peame tegema nii palju kui vaja. Aga rohkem praktiliselt võimatu, juba sellepärast, et Soome kodusõja järel meil on rasked olema ja nii kergesti nad kahjuks ei kao. Siis, siiski, sümpaatne, ökonomiliselt ja poliitiliselt vähe kaaluv. See idee, mida peab diplomaatiliselt rõhutama.

Eesti-Läti liit. See oleks ju iga liidu normaalne baas, kui ta poliitilisel põhjustel raske ei oleks – meie ökonoomiline, poliitiline, geograafiline ja ajalooline orientatsioon on tõesti sedavõrd ühine, et meie kui ühine Balti peaksime elama. Flaamid ja vallojad – Belgia. Eesti-Läti – Balti. Seda enam, et meie rahvuslik

piir, omale üteldes, kaugeltki väga terav ei ole. [On] palju lasi punkte: Heinaste-Ruhja-Valga-Marienburg, isegi Petaari had, mis praegu Lätile läheks, aga kus meie rahvuslikud nagu prevaleerivad olid. *Irridenta*⁴ küll mitte, aga siiski kultu- valus haav. Iseäranis Valga, meie raudteede kesk-aidokoh- korraga – tema mitte meiega! Ja Ruhja-Pärnu-Valga tee ja jaolt Lätimaast läbi. Muidugi, ehitame lühikese jao parat- teed oma rajoonis, aga siiski. Kolonisatsioon... Ja siia fakti- poliitiline seisukord: Liivimaa jäi jaotamata. Rüütelkond ühes Balti-Saksa rahvuslik ühtsus? Seal on terve trobikond akon- milisi küsimusi, mida ära lahendada tuleb, ja mis meie just väga kahjulikult lõppeda võivad, kui nad rahvusvahelise ot- tamise alla tulevad.

Muidugi, kõigi nende raskustega saame meie ikkagi vaban- ja ma tean, et paljud meie poliitilised tegelased peavad Lati- liitilist kehkenpüksust tähele pannes ja nende enamlast sead- mäletades lihtsalt vastuvõetamatuks seda küsimust otse aru- da. Ma saan sellest kõigest aru, kuid ütlen siiski, et:

- 1) geograafia on ajaloost ja sümpaatiast tugevam;
- 2) faktilisel küljel on oma suur tähendus, s.o., ka see ühenda- mise töö, mis saksad meie kodumaal, vastu meie tahtmist te- vad, jätab oma jäljed.

See tähendab: Läti-Eesti föderatsioon kerkib praegu suure- jõuga päevakorraks kui meie seda vast näha tahaksime, ja me peame ka seda plaani kalkuleerima, teda realiseeritavaks pida- des. Siin on muidugi kaks eeltingimust. Kõige esimene on – kui- das lõpeb sõda, siis alles meie oma vaba soov mõlemalt poolt L.-E. föderatsioonist võime kõnelda muidugi selleks juhtumise- kui sakslane täiesti läbi kolgitakse, sest muidu tema Kuramaa- käest ei anna. Lätlased seavad oma esimeseks ülesandeks rah- vusliku ühtsuse, *unit*, mis tähendab, et Kuramaa saksad me- alla jäämise korral ka Liivimaa lätlased soovivad Kuramaa- ühes minna, kuna meie [seame] esimesele paigale oma vabadus- Saksamaast. Nõnda siis on see küsimus samuti õhus rippuv, et sakslased Kuramaad mitte ei taha oma käest ära anda, mis ähvardab terve Latvia nende eneste kaudsel nõusolemisel saksa-

ga alla jätta. Siia ei jää meil ikkagi muud üle kui toonitada- ja isegi iseseisvust. Olgugi mõneks piiratud ajaks, näit. 1918-1919, mis aja jooksul siis üleüldine referendum *etc.* peab ot- tuma (sarnane tendents on siin meie iseseisvuse asjus ole- faktikult mina aprobeeriksin Eesti-Läti föderatsiooni, s.o. Balti föderatiiv-riiki, nende negatiivseid külgesid tundes (nagu aastat nende seas elanud), kuid leian, et nad reaalse- vastu panna ei suuda. Kuid kardan, et sõja resulta- mida mitte teostada ei luba ja me peame kõik tegema, et vä- me ise saksate käest pääseks.

See rahkem meeldiks mulle Soome-Balti, s.o. Soome-Eesti- (või isegi Leedu?) unioon, sõjaliselt küllalt tugev ja ökonoo- milt ning kultuuriliselt võimas organisatsioon.

See, nagu näete, on ainult üks samm Skandinaavia liiduni, ja ühendaks kõik rahvad Balti mere ümber, Balti mere vaba- hoidmise mõttes. See ei tarvitse olla föderatsioon, vast ise- mune konföderatsioon, vaid mingi uus liit; nimelt, kui tahate, *League of Nations*'i osaline teostamine, nagu [see] *British Com- monwealth*'i (nagu mitmed praegugi *British Empire*'t nimeta- ja Ameerika-Prantsuse vahel vististi elule tuleb, Kesk-Eu- rasia mõttele vastukaaluks. Nendest üksikutest on siis juba võim ole minna üleüldisele organisatsioonile, *League of Free Nations*.

Missugused oleks siis Balti liiga ülesanded? Missugune tema- organisatsioon?

Ka nende küsimustele peame vastust andma, nii hästi kui me seda praegu võime, et siis sellega kui realiteediga rehkenda-

mispea peab ütlema, et mõte Skandinaavias eneses, peale- pealt Soomes, veel väga vähe huvi on leidnud. Samuti pole ta popu- larnum Soome ringkondades, küll aga endiste vene rahvaste ring- kondades. Rootsis on loota, et opositsioon Saksamaa vastu kas- taks sellepärast, et kui Balti mere idakülge kõik Saksa mõju alla- jätaks, siis see ökonoomiliselt Rootsi surma tähendab, nagu see ka praegu on, kui *traffic* Soome Saksamaalt üle Tallinna-Hel- singi (Vaari) käib.

Annan Teile siin väikese projekti sellest kontseptsioonist, mis mul praegu, ilma suuremate eeltöödeta, peas mölgub, mis selle küsimuse läbitöötamise juures täiesti muutuda võib.

Koosseis: esialgu Rootsi, Eesti, Soome (? – suur Rootsi vastne vool), Läti (??), Leedu (??), (Poola – utoopia!), kui vabad riigid alt. Astuvad juurde: Taani, Norra. Norra-Taani-Rootsi-Soome-Eesti-Läti-Leedu-Poola; Suur-Vene (!). Iga riik täiesti iseseisev. Alus: leping.

Organisatsioon: Ühine Liidukabinet (*premier'ide*^b koosolek istub vaheldumisi, igal 4. a. korra, igas pealinnas. Arhiiv – Stockholm).

Kompetents (lepingu põhjal):

- määrab ühise välispoliitika põhimõtted;
- ühtlane sõjaväe organisatsioon ja seadus (fakultatiivne ühine komandokeel);
- kaubanduse lepingutes: *la clause de la nation la plus favorisée*.

Spetsiaal-redaktsioonid kaupadele *avec certificat d'origine*. Vastavade ühine kabotaaž, mõõdu, sadamamaksude ja merekindlustuse süsteem.

P.S. Ühine kontrollkomisjon sõjatehniliseks unifitseerimiseks ja küllaliseks tehniliseks provianteerimiseks. Võib tarvilisel korral arvu kohta sundusliku määruse teha.

Ühine tülide sunduslik vahekohus.

Tsiviil- ja kaelakohtute ning seaduste identifitseerimise ja autorisatsiooni lepingud.

Võimalus konsuli- ja diplomaatilist teenistust ühendada, ühendada.

Ühine isikulegitimatsiooni süsteem.

Sanktsioon: Ühine politseiline jõud, otsuste sunduslikus liidukabineti $\frac{2}{3}$ enamuse käes.

Casus foederis: Kui kedagi liikmetest pealetungimine ähvardab või Balti mere vabadust riisutakse.

Reaalne väärtus: üksikute riikidena olles, igale tema individualiteedi vabaduse maksimumi jättes, võimalust ühist vahet

välispoliitika sihti määrata, naabrite tülide vahekohtulikkude lahendamist edendada ja rahu ja sõja korral ühist kaitset luua.

Ja nüüd siis see kõige radikaalsem küsimus: mida mõtleme Venemaale Venemaale? Ütelge M-le, et mitte midagi ei mõt-

le. Tema, kui "suure-riigi" esindaja peaks teadma, et meie pole separatistid olnud ja jääme Venemaale lojaalseks rahvaks, kui see võimalik oli – ka siis, kui teda enam ei olnud. Ärgu öelda, et Venemaa läks meie juurest ära, aga mitte meie Venemaale. Ja Venemaa, vene rahvas oli see, kes oma nahka sellel maa mõttes, et ta meid sakslastele ära müüs, saksa parunite kätte kord Bresti rahu ajal ja teine kord juulikuus. Ja nüüd tuleb tema kui suur härra meie juurde ja ähvardab: *Testimonium paupertatis!* Teie ja mina oleme ammu enamat nn. Vene föderalistideks pidanud, mina iseäranis ökonoomide ja kolonisatsioonilistel põhjustel. Seda ei ole me iial unustanud ega salga ka praegu. Aga kui need suurvene poliitikud meid meie käest nõudma – meie ütelgu, et meie oleme Vene föderatsiooni poolt, siis ütlen mina kõigepealt: [ei] mingit vastust, sest et teie veel pole oma imperialistlikust vaimust lahti saanud, ikka mõtlete, et *okrikom* [pealekäratamisega] võite või võite meid teisiti toimetama panna. Jah, meie oleme Vene föderatsiooni poolt, aga niikaua kui seda olemas ei ole, ja kui suurvenelased ainult käskija osa mängida armastavad, föderatsiooni nimel, mõttega *ravnõi s ravnõm* [nagu võrdne võrdsega] läbi ei ole, senini ütleme: [ei] midagi ühist teiega! Sest praegu Venemaale seisukorraga olete teie näidanud oma pankrotti riigi poliitilises töös ja ei taha sellegi pärast meid lubada oma varakel ja oskavat jõudu selleks tarvitada. Muutke, õppige, et Venemaal uuesti riigiks saada, tuleb föderatsiooni mitte ainult pühenduda, vaid kui ainukest õnnetoovat abinõu kahe käega võtta. Ja siis, võib-olla, unustab meie rahvas kõik ülekohvata, mis Venemaa temale teinud (meie, praegu vähesed nn. Venemaale orientatsiooni mehed, tahame selleks kaasa aidata) ja ta hakkab Venemaaga jälle poliitilistes saatustes käsikäes käia, kuid mitte mitte rohkem.

Nõnda siis: meie ei ole Vene föderatsioonis olemise vastu. Me ei taha selleks, et see võimalik oleks, peab see föderatsioon enne saama. Ajaloo saatusel meie selle loomiseks oma jõudu senikaua ei raiska, kui me kindlad ei ole, et suurvene enamus pariteedi mõttes küllalt edenenud on.

Ja ka sel korral nõuame meie enestele, meie mõlemate hädades, reaalseid kindlustusi, teatud poliitilist iseseisvust alal hoides, muu seas just nimelt oma diplomaatilise esinduse alalhoidmist, mida M. kuidagi vastu võtta ei taha (mis õigus meil passiivselt seni Saksa osariikidel oli ja mida nad praegu aktiivselt laiendavad (Baieri ja Saksa on oma esindajad Sofiasse saatnud, olgugi et Preisi imperialistid selle vastu seisavad). Nii ka meie. Teised tingimused oleks, nagu ma oma märgukirjas ütlesin: täielik riigiparaat, nii palju kui meie seda enesele vajaksime, ainult ühine joon tugevust ja ökonoomiat ning poliitiline kergendatud läbikäimine. Nagu Inglise dominiioonidel *etc.*

Kuid siin tuleb M-le, võib-olla kahjuga, rõhutada, et Vene föderatsiooni küsimus praegusel poliitilisel ja rahvusvahelisel pühul nähtavasti ainult platooniline küsimus on, kuna ei rahvusvahelises verentsil ega ligemas tulevikus see küsimus üles ei kerki. Me ei taha Saksamaa ei anna iialgi Baltimaad Venele tagasi, kuigi ta seda praegu kadettidele ja teistele parempoolsetele läbiraakimiseks lubab, või annab ainult ühe osa, muud maad siis täiesti Saksamaa külge jättes, mis Venemaale ja nendele rahvaste saatusest kauplejatele poliitikutele võib kalliks maksma minna, temale mitte soovitatavat kasu tuues. Ainukene võimalus Balti merd Venemaale kaubandusele päästa ja Saksamaa poliitilisest Vene endisest pealinnast ja piiridest võimalikult kaugel hoida, (ühes sellega Vene ja liitlaste sõbralikkust rahva seas jäädavalt kindlustada) on Eesti iseseisvust toetada, seda teostada, olgugi vast selle tingimusega, et 5 või 10 aasta pärast peab iseseisvuse küsimus uuesti rahva poolt demokraatlikule läbivaatamisele tulema. Ja sakslased ei anna tagasi, selleks on küllalt pandiks ühelt poolt Heventlowi⁶ sõnad (vt. minu artikkel) ja teiselt poolt suureneva antisifistlik vool liitlaste eneste maal.

Nõnda siis, kui M. tahab tark poliitik olla, siis jätku ta maha meid hirmu läbi tema föderatsioonile sundida – tema hirmust me enam ei karda, sest nad töötavad ammu meie vastu, et seda veel järele jätnud. Kui ta aga Eesti-Vene tulevasele suhtes tahisamisele (nagu meie seda soojalt, kõige soojemalt tahame ja selle kindlustamiseks kõik teeksime) omalt poolt tahaks kaasa aidata, mida ta tuleviku pärast objektiivselt võttes ei peaks, siis peaks ta aru saama, et meie iseseisvuse püüetav seletatav mitte vaenuga Venemaa vastu, vaid meie viimse ühendusega kõik teha, et me sakslaste alt vabad oleksime. Me ei taha – saagu sellest aru, et Vene föderatsiooni plaan on Eesti maa hukatus, teda Saksa suhu jättes, ja toetagu meid liitlaste sidemetel läbi meie võitlust iseseisvuse eest, mis on meil Taaveti (Eesti) ja Koljatiga (Saksa imperialismiga). Me ei taha seda mööduka Venemaa toetust ei saaks me iialgi ära jätta, vaid ümberpöörduvalt, see aitaks tasa teha seda pöörast teinud, mis Vene masside õlal valitsev enamlaste režiim Eestis on teinud, meid kaks korda Saksale ära müües. Olgugi et me ei taha seda enam vaja teha ei olnud ja ta oleks sellest üldiselt demokraatlikku vabariiki tunnustades mööda pääsenud, me ei taha ei teinud, pidades paremaks Saksa imperialistidega ühise talupoja-rahva üle kaubelda. – *Dixi, et animam...*

EESTI VÄLISPOLIITIKA LÄHEMAD ÜLESANDED

Genua konverents on esimene katse üld-Euroopa konverentsi pärast sõda teostada. Konverentsi peaülesandeks on Euroopa majanduslikule ülesehitamisele kindel alus luua seega, et varemalt ajutine koostöötamine saavutatakse üksikute riikide vahel, mille tagajärjel võimalikuks saab sõjariistade koormat vähendada ja peajõudu majanduslikule ülesehitamisele koondada. Seepärast on konverentsi eeskava poliitiline ja majanduslik.

Meie seisukohast oleks tähtis, et selle konverentsi järel Euroopa uus poliitiline ilme saaks stabiliseeritud, muu kui Venemaa *de jure* tunnustatud ja kogu Euroopa majanduse üldvoolu tagasi tõmmatud. Eriliselt oleks tähtis, et sõja tõttu Euroopast lõplikult kaoks seega, et mõte sõjalisest interventsioonist Venemaale lõplikult ära langeks, teiselt poolt seega Venemaa tagatise annaks, et ka tema poolt kallaletungimist piiririikidele karta ei tule.

Eesti rahulepingus Venega on ses mõttes juba Venemaa teatud kohustused enda peale võtnud: Eesti neutraliteedi tunnustamise ja garanteerimise, kui see rahvusvaheliselt vastu võetud. Seni kuni see teostamata, oleks äärmiselt tähtis, kui Venemaa ja piiririikide vahel sundusliku vahekohtu (arbitraaži) lepingu maksma hakkaksid.

Praegu on Venemaa selle mõtte vastu küll tagasihoidlik, kuid varsti peab ta lõplikult aru saama, et tal piiririikidelt kallaletungimist karta ei ole ja tal põhjust pole sunduslikust vahekohtust lahti öelda. Teeks ta seda ometi, siis tähendaks see avalikult deklareerida, et Venemaa rahupoliitikat ei aja, vaid ikkagi veel punasest imperialismist unistab.

Rahupoliitika võidulepääsmisest Venemaal oleneb aga ka Venemaa majanduslik ülesehitamine. Peaks Venemaa sel koha

lõplikult arenemise poliitika lõplikult omaks võtma, siis meie ja teiste piiririikide osa Vene ülesehitamises iseäranis oluline – meie läbikäiguteede ja Venemaa-tundmise tõttu. Tähtis on ka Tallinna-Moskva raudtee kontsessioon siin suure tähtsusega.

Kui puutub Vene võlgadesse, siis oli Eesti seisukoht Tartu rahulepingu sõlmimisel selge, et Eesti kui endise Venemaa üks pärijaid on valmis kandma osa Vene võlgadest sel tingimusel, kui see vajalik osa saab ka kõigist Vene keskvarandusest, muu kui Vene paberrahad ja muud kohustused Eesti kodanikele ja ettevõtetele vastutuses välja makstaks. Vene valitsus ei leidnud siis Eestile keskvarandustest osa anda peale ühe protsendi kullafondist ja tasuda Vene valitsuse kohustusi Eesti kodanike vastu, kuid selle asemel võttis Venemaa rahulepinguga kohustuse enda peale maksta selle osa Vene võlgadest, mis Eesti võlgadele (rahulepingu XII p. 2). Tuleb veel tähendada, et osa Vene võlgade kandmise küsimus on seotud ka õigusega osa saada Venemaa reparatsioonide Vene osast.

Eestigi Valitsus pidas soovitavaks, et enne Genua konverentsi Balti, ehk kui vaja, kogu Ida-Euroopa riigid kokku tuleksid ja kõik need küsimused läbi arutaksid, mis asjus Eestigi oma rahulepinguga läbirääkimistesse astus. Poola valitsus on sarnase konverentsi märtsiks kokku kutsunud, eeldades, et Genua konverents edasi lükatakse. Peaks aga edasilükkamine ära jääma, tuleks Balti esindajatel juba Genuas kokku leppida, nii palju kui vaja ja võimalik. Iseäralise heameelega võib tähendada, et ka Genua konverentsile on kutse saanud, ja et Soomes praegusel ajal Balti liidu vastu elavam huvi on tõusnud.

Eesti Läti piiri ja arvete õiendamise komisjonid vahetavad juba märgukirju, et arvatavasti märtsiks uuesti kokku astuvad. Pärast asjus, hiljuti ettetulnud vahejuhtumite puhul Süldino küla juures, on Läti saadik oma valitsuse nimel seletanud, et ta oma Reskvalitsuse teadmata sündinud ja ei tähenda Läti rahupoliitika muutmist ega asumist *fait accompli* loomise teele. Läti lubas pikema kirjaliku seletuse meie valitsusele anda, mis selgitab Läti seisukohast selgitades. Ligemal piirikomisjoni

koosolekul saab ka selguma, kas see kurikuulus kõrts on tõlentsi otsuse järgi Läti oma, nagu naabrid seda tõendavad, või Eesti, nagu seda meie arvame.

Arvete õiendamise asjus on Läti vastuseletus oluline, et valmis on arutama tasuküsimust kogu sõjakäigu kulude eest mitte ainult Läti brigaadi formeerimisel, nagu Läti delegatsioon viimasel istungil arvas.

Sellega jääb veel lahtiseks küsimus tsiviilarvete õiendamise kohta, mis tekkinud Liivimaa kubermangu lahutamise näit. mõisnike krediitkassa, konsistooriumi arved ja kõigud muud kubermangu kapitalid. Samuti on põhimõtteliselt lahendamiseks komisjonis tuleb arutamisele võtta arved, mis piiridega tekkinud, kuna praegune piirikomisjon puhttehnilisi küsimusi ei lahenda.

Majandusliku läbikäimise ja kaubalepingu asjas oli hiljuti Läti rahaministri abi Kärklinš Tallinnas, kus selgus, et mõlemate huvides on oma saadusi vastastikku tollita läbi lasta, mitte teostamine, niipea kui olud lubavad, käsile võetakse.

Eesti-Vene vahekord läks pinevaks, kui Eesti Karjala komandant Soome ettepanekut Rahvasteliidus toetas ning Rahvasteliidu ülesandel vahemeheks Rahvasteliidu ja Vene vahel hakkas. Nagu vastukaaluks sellele saatis Vene valitsus meie riigis, kus üksikuid piiril ettetulnud juhtumisi tarvitades kõnelema hakkas Eesti poolt diplomaatilise posti kurjasti tarvitamisest millised väited aga Vabariigi Valitsuse poolt eraldi noodiga ümber lükati.

See vahejuhtum ei sega meie head naabrivahekorda ja Eesti vahekord jääb Venega, nagu seni, kõige paremaks. Üldiselt on meie läbikäimine sündinud ikka rahvusvaheliste kommete järgi ja kokkuleppel Venega. Väärnähtused, mis siin ka ette tulevad, on ministeeriumi poolt täielikult kõrvaldatud.

Praegu on päevakorral veel rida majanduslikke lepinguid Poola, Vene, Itaalia ja Saksamaaga. Kooperatsioon Balti riikide vahel areneb loomulikult. Loota on, et kaubandusdelegatsioonid käik Poolas, kellega meil kõige parem vahekord, suudab meid majanduslikku läbikäimist elustada. Päevakorral on ka vene

ministeeriumi ja välislaatskondade töö reorganiseerimine. Seni ministeeriumi koosseis väga väike olnud, kusjuures arvatud, et riiklikul laatskondadel saab elavam tegevus olema, eriti tutvustamise ja propaganda alal. Kuna meie oma madala laatskondade tõttu äärmiselt kokkuhoidlikud peame inimestega laatskondade olema, meie riiklikud ülesanded aga pärast *de jure* reorganiseerimist ja majandusliku läbikäimise elavamaks minekut tuleb suurem osa tööd keskkohas ära teha. Ses mõttes ministeeriumi reorganiseerimiskava välja töötatud, mis Vabariigi Valitsuse poolt heaks kiidetud ja lähemal päevil Riigikogu saadetakse.

Uus kava jääb endiseks, kuid juurde tuleb kaubandusministeeriumi laatskond, mis ühine välis- ja kaubandusministeeriumi laatskanduse korraldamiseks. Välisministeeriumi tööjao laatskondade vahel on otstarbekohasemalt korraldatud ning vastutavate ametnike poolt rikastatud. Välisesinduste laatskondade vahel on võetud esindused Venemaal, mida on juba mitmekordselt vähendatud, ja kust ametnikud, kellele midagi ütelda oli, kõrvaldatud.

NURJALÄINUD KONVERENTS

Moskva väevähendamiskonverents on lõppenud ilma tagajärgedeta. Lootused, mida tema peale pandi poole aasta jooksul saavutamiseks, on juba vettte vajunud. Oleme sama kaugel kui enne konverentsi.

Sellest on tõsiselt kahju. Balti riikidel oli, mida loota sellest konverentsist, mis pidi jätkama meie poliitilisest üldkonverentsist Venega, mis pidi jätkama meie ja arendama rahukonverentsidel tehtud tööd. Pidi seal etteantud heanaaberliku ja sõbraliku vahekorra lõplikult ellu viima ning looma selle usaldusõhkkonna, mis kahe naabri vahel vastastikkorraldada elada rahu ning tõsisel sõpruses.

Eriti meile oli see konverents määratu tähendusega, sest see näitas, et Venega kindlustada püsival ja vastastikkorraldada heatahtlikul alusel tähendab lahendada vast kaks kolmandikku meie poliitilisi probleeme. Sest teatud õigus on ka venelastel, kes nad toonitavad, et meie Balti liidu poliitika on oma põhiolemusest siiski tingitud Vene poliitikast Balti riikide suhtes. Samuti näitab teisi rahvusvahelisi kombinatsioone, mille lõpusiht – kindlustada meie iseseisvust, muidugi samal ajal arendades ka meie majanduslikku elu.

Teisiti saab ta vaevalt ollagi, sest kui meile mõni võõrriik tuleb vaenlane, vane võimalik vaenlane olla võib, siis on see Venemaa, kes ühel ehk teisel põhjusel himu võiks tulla meid jälle enda sõltumatuks heita. Meile on see ükskõik, kas see punane ehk valge imperialism on, kes peale tungib. Teist vaenlast meil silmapilgul ei ole ega näe meie silm ka ettenähtavas tulevikus tõusvat. Bakas maas seda katsuda näha on tõesti tondi seinale maalimine. Antud looline arenemine näitab, et meie suhted selle maaga iga päevaga paremaks muutuvad.

Niisiis oli meil Moskvast esimesejärguline tegelik ülesanne asja nii korraldada, et meie vähemalt ligemas tulevikus oleksime

NURJALÄINUD KONVERENTS

hinnata saanud ja osa raskest koormast võinud maha lasta, mis igapäev meie õlgasid rõhub. Ma mõtlen ainult, et Moskvast konverents oleks pidanud andma võimaluse teostada kava, mis pärast Rahvasteliidu viimast kordaläinud konverentsi meie seltakonnas aset leidis – vähendada meie jooksvaid kaitsekulusid 20–30%, kuna rahvusvaheline seisukord seda nõudis. Ilma teatud kindlustuseta Vene poolt vaevalt riskeeritaks vähendust läbi viia.

Kõikides oli ka arvatud see nn. non-agressiooni ehk mitteagressiooni leping, mis väevähenduse kavade täienduseks Moskvast esitati.

Kuna Vene juba Genuas sarnase deklaratsiooni heaks oli kiitnud, arvesse võttes veel praegust poliitilist seisukorda, nii et see Euroopas kui ka kogu ilmas, ei võinud kahtlust olla, et see mitteagressiooni lepingu ja tulide vahekohtu läbi lahendamise põhimõtted vastu võtab, seda enam, et neid mõtteid juba aastades ja eelmistes läbirääkimistes oli avaldanud.

Kuna näeme, et Moskvast Vene seda, peale hariliku viivitamisega, ka tegi. Deklareerides, et ta konverentsi ülesandeks on kahe aasta jooksul neli korda vägesid vähendada, nende arvades 500 000 mehe peale tuues, võttis ta ka vastu Balti riikide non-agressiooni lepingukava, mille Poola ette pani, üksikute deklaratsioonidega, mis mitte nii olulised, ja mida delegatsioonid, muidugi oma valitsuste juhtnööridel, heaks kiitsid.

Kunaamatul viisil ei leidnud Balti riikide valitsused võimalust väevähendamise kavasid arutama hakata, olgugi selgus, et non-agressiooni leping alla kirjutatakse ühel ajal väevähendamisele puutuva kokkuleppega. Minu arvates oli see Vene poolt juba loomulik ja täidetav.

Selle asemel anti meie poolt deklaratsioon, et tuleks 1) alla kirjutada mitteagressiooni deklaratsioon, mille peapunktid on juba kokku lepitud; 2) delegatsioonide poolt üles antud vägede ülemmäär 1923. a. võetakse teatavaks (olgu märksa, et meie ülemmäär – 16 000 – on kõrgem kui meie vägede "teoreetiline" arvamise järgi, kes meie vägesid 14 000 peale arvab). Väevähendamise kavasid ei pea aga valitsused käesoleva

konverentsi jooksul võimalikuks arutada, ja pannakse siis leks uus konverents kokku kutsuda.

Meie poolt küsimuse nii seadmine on küll arusaamatu, et meie Moskva väevähendamise konverentsile läksime, siis ikka leks, et nimetatud küsimust tõsiselt arutada. Et meie nn. moskva desarmeerimise küsimuse kui eelküsimuse üles võtsime, ei tähendanud sugugi, et meie peame peaküsimuse arutamata jätnud, ja pea kui eelküsimus meie poolt ettepanud sihis otsustatud.

On ju kindel, et Vene ajas kogu aeg selle konverentsiga erilisi taga, peaaegjalikult oma sisepoliitika jaoks.

Kuid võib ka aru saada, miks venelased selliseid tingimusi vastu ei võtnud ja eitavalt deklaratsioonide peale vastasid. Meil ole üksikasjalisi andmeid käepärast, miks just oldi sunnitud meie poolt sellist deklaratsioonide ultimatiivsel kujul tegema, kuid näib, et siin oleks võinud ka teisiti talitada.

Täitsa arusaamatu on minule, miks Balti riigid lõpu-taieks olekut ei tahtnud. Konverentsi lõpetamine ilma täiskoguta ei ole sugugi haruldane, kuid see juhtub ikkagi, kui suhted konverentsil esindatud riikide vahel liig teravad selleks, et veel kord kokku tulla ja üksteisele sellisel korral sunduslikke sõbralikke ettepanekuid öelda.

Praegusel korral aga vaevalt tohtisid meie suhted Venega teravaks minna, et nende ettepanekut, mis puht-vormiline, vastu ei võetud. Kui asi niisugune, siis ei ole konverents mitte ette sinna tagajärjeta, vaid ta on olnud kahjulik. Seda aga tuleks teha hekordselt kahetseda.

Arvatavasti on põhjus teisel: kardeti, et venelased propaganda mahaga saavad. Mis sellest! Kes siis ei tea, et see nende üks asjaajamise komme on? Neile tuleb sama asjaajamisviisi vastu panna. Mäletan väga hästi, kuidas Tartu rahukonverentsil ka Joffe deklareeris, kui suuri järelandmisi nad Eestile teinud ja kuidas kadunud Poska selle peale vastas, kui mitu korda see remal määral – olgugi arvusid ka vähe utreerides – Eesti Venega vastu tulnud.

Ja kas ei kollitatud meid rahutegemisel kogu aeg enamlaste võimaliku propagandaga? Meie oleme selle rahulikult ära

ja länu meie rahva tervele mõistusele. Oleme vabanenud oma ajusest ja enamlaste deklaratsioonide imetegevusest. Meie arutlemisega löime aga õhkkonna, kus vastastikune arusaamatus aina suureneb, ja andsime kahjuks enamlastele propaganda-abinõu kätte.

Näib, et meie Moskva konverentsi ajal oleme algatusega Vene poliitikas enese käest ära lasknud, mida algusest sa peale oma käes oleme osanud pidada. Sellest ka konverentsi lõpu apardumine.

Teine aga, et valitsus, eriti minu järeltulija, uuesti algatada kätte võtab, ja esiteks meie poliitikat Vene vastu täielikult rahulikkuse ja tarvilise usalduse mõttes edasi viib, ja et ka teised Balti riigid kaasa tulevad. Seda nõuab meie eluline huvi.

BALTI LIIT

Juba sel Maapäeva koosolekul, kus esimest korda tõsiselt arutusele tuli Eesti välispoliitilise orientatsiooni küsimus, ütles 25. augustil 1917, kõneldi õiglase rõhuga Vene läänepiiri asustate rahvaste riikide liidust kui poliitilisest kombinatsioonist, mida tõsiselt kaaluda tuleb. Ja kui Eesti riiklusele juriidiline alus pandi 15. (28.) novembril 1917 Eesti Maanõukogu kogu maks võimaks tunnistamisega ning otsusega kutsuda kokku Eesti Asutav Kogu, kui sellega välispoliitilise orientatsiooni küsimus muutus Eestile reaalseks eluküsimuseks, kerkis lausa uuesti üles Balti riikide koostöötamise küsimus. Ainult laiemalt nihutati esialgne kava, ja arvati, et suure kataklüsmi järel, milleks oli ilmasõda, rahu kindlustamiseks oleks vaja poliitilise konjunkturi modernsel kujul jaluleseadmist, mis annaks suurt Põhjasõda rahu kindlustas Ida-Euroopas, Rootsi võim alla koondunud rahvaste kindla koostöö näol. Sellepärast, kui detsembris 1917 meie esimesed saadikud välja pidid minema, said nad poliitiliseks juhtnööriks töötada Eesti iseseisvuse tunnustamise heaks, eriti aga selle kindlustamiseks Balti mere kaldal asuvate riikide ja vabade rahvaste kindlakujulisema liitloomise näol. Selliseks poliitiliseks kombinatsiooniks andis meile erilise tõuke see sõbralik koostöö, mida seni olime teiste Vene võõrasrahvastega teostanud Vene riigi piirides oma rahvaste õiguste eest võideldes, teiselt poolt aga tihedad vere- ja kultuurisidemed meie vennasrahvaga põhja pool Soome lahte, ning isegi puks meie ajaloolised meeldivad mälestused kooselamisest Rootsi ja Poola riikidega, olgu see Eesti omavalitsust respektiivne, mis ni, ehk "vana kuldne Rootsi aeg", millest mälestus meie päevade rahvasuus edasi kestis sedavõrd, et kõrgemaks õiguse allikaks loeti ikka veel Rootsi kuningat.

BALTI LIIT

Õigemat väljendust sellisest Balti liidu kavast näeme eriliiselt, kui meile meie esindajad liitriikide mail 1918. aastal vastuseks sealsete poliitiliste ringkondade küsimusele, kas meil oleks ja mille järgi Balti mere vabaduse kindlustamiseks Balti merd ümbritsevad riigid (suurriigid välja arvatud) ja kindla liidu ehk isegi föderatsiooni looma oleks piisavalt. Sellest lähtudes viis kindlustas Balti mere poliitilise kindlustamise ja sellega langes ära reaaluvi kõikide Balti merd ümbritsevate rahvaste alaliseks organiseeritud koostööks, ning paeasutusele asus kitsama ringi riikide kooperatsioon, kellel kahtlemata ohtlased huvid rahu alalhoidmise näol maksma jäid. Nii algas 1919. aastal ligem koostöö Soome, Eesti, Läti ja Leedu vahel ühenduses rahusõlmimise küsimusega Venega, mille tulemuseks 15. septembril 1919 kokku astus 1. Balti konverents Tallinnas, millest kõikide nimetatud nelja riigi pea- ja väliministrid isiklikult osa võtsid, millele järgnes 30. septembril 1919 Tallinnas konverents samal aastal Tartus. Neil konverentsil otsustati rahutegemiseks Venega koordineeritult toimimise peale tulnud sõjaliste ootamatuste järeldusel, eriti Berliini avantsüüri läbi, küll täpselt elluviidav ei olnud. Kuid Balti riikide koostöötamise mõte arenes, ja sama aasta sügisel näeme Balti riikidest eemal seisnud Poolat ikka enam ja enam lähemale Venes riigi piiril asuvate riikidega koostöö vajadust tundvat, sellest esialgu mitteametlikult, ning lõpuks, Helsinki konverentsil 15. jaanuaril 1920 ja Riia-Bulduri konverentsil 15. augustil 1920, ametlikult osa võttes. Teatud seisakud Balti riikide koostöös toob see õnnetu tüli, mis Poola ja Leedu vahel pärast tarkab, mis edaspidi kuni tänini Poola ja Leedu vahel Balti riikide konverentsidel hävitab. Vaatamata sellele, et Poola osa võtnud riikide huvidele, et Balti riigid üheskoos oma seisukoha võtaks, otsustavad aga teised Balti riigid alal hoida oma erapooletust, ning jätkata koostööd Poola kui teise riigiga, s.t. Leedu ja Poolaga. Sellest lähtudes tuleb muuta taktikat. Seni alanud viie Balti riigi liidu peab vähemalt ajutiselt katkema ja üksikute ülesannete

jaoks koostööd teostama küll kahekaupa, nagu see sündis Eesti-Läti poliitilises ja majanduslikus lepingus või Eesti-Soome-Läti-Leedu ligemas poliitilises ja majanduslikus koostöös, järele kolmekaupa mõnede tuliküsimuste arendamiseks, nagu seda Soome-Eesti-Läti, eriti aga Eesti-Läti-Leedu ligema koostöö probleem. Sellest viimane sai kord poliitilise orientatsiooni algküsümuseks, millena tema ka seni oma tähendusi kandnud ei ole. Tegelikult aga omab kõige suuremat tähendust nelja riigimaa piiridega kokku puutuva riigi süstemaatiline koostöö nimelt Soome, Eesti, Läti ja Poola vahel, mis avaldub perioodilistes konverentsides kuni 1925. a. lõpuni. Tähtsamaks konverentsidest on küll tunnistatud Varssavi konverents, kus jõuti otsusele nende nelja riigi koostöö sihtide kindlaksmääratuleks fikseerimisele asuda Varssavi lepingu näol, mis aga Soome vastuseismise pärast õhku rippuma jäi. Ei ole veel aeg tulnud Balti riikide koostöö reaalselt väärtust hindama hakata. Üks on *a priori* kindel, et sellel koostööl pidi olema suur poliitiline väärtus ajaloojärgus, kus Balti riigid oma välispoliitilisi põhimõtteid üles seadsid ja traditsioone löid pärast sõja-aegses poliitilises kaoses. Teiselt poolt ei ole kahtlust, et sellel koostööl ka oma määratu reaalsel poliitiline tähtsus olema pidi ja oli.

Tagasivaates leiame, et esialgsed kavad Balti liidu loomiseks tema laias ulatuses ei teostunud, küll aga kutsuti ellu kahe väiksema grupi Balti mere idakaldal asuvate riikide vahel, kus selle koostöö kujud on aja jooksul muutuma pidanud. Muus viimaste aastate jooksul on esialgsed tavalised välisministrite konverentsid isegi ära jäänud, kuid selle peale vaatamata meie võime õigusega kõneleda, et Balti riikide bloki idee on olnud poliitiliselt tark ja reaalselt mõjuv tegur läinud 10 aasta välispoliitilises ajaloos. Tema väljavaated tulevikus mitmesuguste tuliküsimuste ja raskuste peale vaatamata ei ole vähenenud, vaid saanud veel suurema eluõiguse nende rahvaste avaliku arvamuse silmis kui üks nende välispoliitika algpõhimõtteid. Vormid võivad ka tulevikus muutuda, kuid põhimõte jääb. Balti mere idakaldal olevate rahvaste vabaduse pandiks on esialgselt nende riikide ligidane poliitiline ja majanduslik koostöö, kus

see peaks teostatama kõigi viie Balti riigi vahel, igatahes nende vahel, kes elulist huvi tunnevad rahu ja *status quo* säilitamiseks Ida-Euroopas. Üheks kindlamaks abinõuks sellel on just Balti riikide regionaalne koostöö, nagu seda soovitab Rahvasteliit ja nagu selle väärtus ilmsiks tulnud tegelikult

EESTI-ROOTSI KOOSTÖÖ

Ei ole kahtlust, et muistseil päevil Balti merd ümbritsevad rahvad olid tihedas läbikäimises. Kord aeti sõbralikku aiti, kord tärisesid relvad. Vastastikune sõprus ja arusaamine kaevat le järeldusena. Elavaks tunnuseks sellest on Rootsi rahva kuni meie saartel ja rannas ning hulk ühiseid kultuursõnu, pärit vanast gooti keelest. Samuti on Balti merd ümbritsevate rahvaste mütoloogial mõndagi ühist, nagu seda näitab Eesti rahva sugulus vana-skandinaavia Thor'iga. Vähemad ei ole ka vanajamajanduslikud sidemed. Sest kui meie päevini ürgkauplus Eestimaa ja Gotlandi vahel püsib, kus saarlased käivad paatidega Visby's käiasid toomas, siis ei võinud olla väike meie osa primitiivses Skandinaavia – Ida-Euroopa kaubavahetuses.

Sellepärast on ka arusaadav, et ajaloo raskeil päevil meie rahvas oma endiste sõprade poole pöördus abi ja toetuse saamiseks. Nii näeme, et 1343. a. suurvõitluse päevil meie vanemad olid ühespingud sõlminud rootslastega toetuse kohta, ning et see abi tõesti päralt jõudis, olgugi õnnetuseks paar päeva hilja, alles pärast Tallinna all peetud Sõjamäe lahingut.

Kui Liivi orduriigi lagunemine 1560. a. meid lõpuks riiklikult uuesti Skandinaaviaga kokku viis, sedakorda juba Rootsiaga, mis pidi see küll meie rahvale tähendama uut sõbraliku koostöö ajärku. Järgnevad uuendused, Gustav Adolphi hool üldise hariduse eest, milleks rajati 1632. a. ülikool Tartus, keskkoolid, millistest Tallinnas asutatud gümnaasium senini edasi püsib, algkoolid Karl XI maareformid, mille järel Lõuna-Eestis $\frac{5}{8}$ ja Põhja-Eestis $\frac{3}{8}$ kõikidest mõisatest senistelt omanikelt kroonule tagasi võeti, maad mõõdeti, hinnati ja selle järgi kohustused määrati, ning et lõpuks valitsus kavatses talupojad vabaks lasta, õigustasid selle ajajärgu nimetamist "heaks kuldseks Rootsi ajaks" kuni

meie päevini. Ega ajata ei kirjutanud meie suurim kultuuriaja- ja rahvuslik poliitik Villem Reiman Rootsi võimu kadumise kohta siin maal kahetsusega omas veel Vene ajal ilmunud raamat: "18. aastasaja lävel kerkisid mustad rahepilved, mis hävitasid üles ja ähvardasid lootusrikast orast hävitada, mis tekkis korrallik valitsus, õiglane kohus, puhas kirik ja algav rahvakirjandus ning rahva-astavus ja palehigis kodumaa pinnale olid kasvatanud." Vene ajaga katkesid arusaadavalt meie rahval pea igasugused sidemed rootslastega. Valitsus ei sallinud seda välispoliitilist meelehädal, valitsev Saksa ülemkiht sisepoliitilistel ja ajakirjandusel põhjustel, sest Rootsi võimu kadumine meie maal oli just meile just selle viha vili, mida aadel kandis talupojasõbruse Rootsi keskvalitsuse vastu, viha, mis kuni avaliku äraandmiseni takas. Rahvas eneses kestis aga lugupidamise tunne Rootsi võimu vastu sedavõrd püsivalt edasi, et veel käesoleva sajandi algul meie maal vanemate inimeste seas kindel usk valitses, et Rootsi kuningas on see kohtu aste, kuhu Vene senati otsustuse otsuse peale võib kaevata. Ja "Rootsi kuningas teeb otsustust".

Kui Vene revolutsioon purustas välised köidikud, sõlmitud nagu iseenesest uued sidemed Eesti ja Rootsi vahel. Kui Maapäev oma salajasel istungil 25. augustil 1917 otsusele jõudis, et tund on tulnud, kus Eesti peab iseseisvaks riigiks muutuma, siis teonitati sealsamas liidu vajadust kõigi Balti merd ümbritsevate riikide vahel, ühes arvatud Skandinaavia riigid. Järgnevat aastat kuudel, iseäranis pärast seda, kui Maapäev 15/28. augustil 1917 andi kõrgemaks võimuks kuulutanud ja välispoliitilistest küsimustest said teravalt aktuaalseiks, kõneldi Eesti-Rootsi koostööst kui väga tõsisest väljavaatest. Ja kui 24. jaan. 1918 Maapäeva ja Maapäeva juhatuse memorandum soovitas Eestimaa rahvavahelise staatuse lahendamiseks rahvahääletust, siis teonitati sealsamas lootust, et hääletamise ajal kontroll jääks rahvale ja tema sõjaväele. See soov on vaid selge tõendus sellest, mis meil on usalduse ja sõpruse tundest, mis Eestil olemas Rootsi

Sellisele spontaansale usaldusele vastas ka Rootsi usaldus sõprusega. Eesti Välisdelegatsioon leidis lahket vastuvõttu Rootsi pinnal, algusest peale leidis ta tunnustamist, Eesti delegatsiooni liikmed võeti isegi Rootsi sõjalaevadele, nagu tegi admiral Wachtmeisteri juhatusel olev kahurlaev "Svenskaund", kui meie inimesi Eckeröst Stokholmi üle viis ja sellega üldse võeti meile kuks tegi edaspidise tegutsemise meie kodumaa raskemal perioodil. Veel tol ajal, kui Saksa väed Eestis viibisid, tunnistati Rootsi 11. sept. 1918. a. Eesti riigi iseseisvust *de facto*.

Ning veidi hiljem, kui oktoobris 1918 Eesti delegatsioon Rootsi valitsuse poole pöördus küsimusega, kas tema nõus ei oleks lahendada, kui Saksamaa Eesti okupeerib, saatma Eestisse korraldusmehed, kuni oma väe korraldamiseni, mõne Rootsi väeosa ja Eesti si toimetama liitlaste käest saadavat sõjavarustust, siis vastas Rootsi, et ta valmis on küsimust arutama, kui sellega nõus liitlased ja sakslased. Liitlased andsidki selleks oma nõusoleku ning inglased palusid rootslasi saata otsekohe Eesti vägedele sõjaväerustust, lubades seda rootslastele tagasi anda. Ajaloo ratta käigul ei teostunud küll see kava, kuid meie Vabadussõja perioodil nägime oma väe hulgas võitlevat ka rootsi vabatahtlikke, mis meid seda tihedamini sidus vanade sõprade külge. Nüüd oleme juba üle kümnekonna aasta vabade rahvastena koos tootnud ja korraldades oma vahekordi ja täites oma kohust inimkonna vastu Rahvasteliidus. Eesti ja Rootsi vahel ei ole kogu selle aja kestel olnud ühtegi tõsisemat mõtete lahkuminekut. Üldises välispoliitikas oleme mõlemad toetanud ja saame seda kindlasti ka tulevikus tegema – rahukindlustust ja rahvaste vahelise sõpruse arendamist. Eneste vahel oleme maksma pannud lepingu, mille järgi iga tüli erandita rahulikult teel lahendusele kuulub, ning me jandusteelt oleme algusest peale vastu võtnud enamsoodustuse põhimõtte. Poliitiliselt peame mõlemad tähtsaks Balti mere vabaduse alalhoidmist, kuna meid ühendab see *mare nostrum*, nagu Balti merd oma Tallinna kõnes Balti rahvaste seisukohast ei metas lugupeetud rootsi õpetlane parun Stael-Holstein.

Ja ka tulevikus on palju ruumi ja vajadust Eesti-Rootsi koostööks.

Majanduslik ja kultuuriline ala käib siiski loomulikult eesrin-
naga, mis teostub rutem kui arvame Eesti-Rootsi auruparve
koostööd, mis tähendab koostööd Eesti ja Rootsi vaimuilmade vahel,
mis tugenevad alused Eesti ja Rootsi kiriku koostöös, noorsoo-
koostöös, sõprusühendustes, mille äsjaseks hiilgavaks saavutuseks
on Eesti üliõpilaste kontserdid Tallinnas. Rõõmustaval vii-
sinal on ka õpetlaste koostöö, kuna siin mitmelgi alal palju
nagu seda rahvusvahelise õiguse suhtes võib märkida me-
ie kodifikatsiooni, vähemusrühmade ja väljarändamise
ühise sõpruse ja vastastikuse lugupidamise arenemist vii-
saste sammudega edasi riigipeade vastastikused külaskäi-
de ja lugematu hulk teisi tegureid.

Meie loota, et Eesti-Rootsi koostöö, mis üks oluline
osa on sõpruse kindlustamisel siin maailma osas, mitte ei
vaid tulevikus kasvab, leides alust meie maade huide
rahvaste hinge sügavamas põhjas.

BALTI PROBLEEMID

Balti riikide ehk Baltikumi nime all mõistetakse kaht riiki. Sõna kitsamas ulatuses kuuluvad siia Eesti, Läti ja Leedu, vahel aga loetakse ka Soome ja Poola Balti riikide hulka. Mõlemad kaks ise on selle vastu. Laias mõttes Balti riikide all mõista kõiki riike, mis ümbritsevad Balti merd: läänes – Rootsi ja Taani; idas – Soome, Vene, Eesti, Läti ja Leedu ning lõunas – Poola ja Saksa. Seda laia Balti riikide mõistet tarvitati kõigepealt pärast maailmasõda, kuna praegusel ajal Balti riikide mõistet tarvitatakse vaid kitsamas tähenduses.

Balti riigid moodustavad erilise joone Kesk- ja Ida-Euroopa vahel ning on tuntud seepärast ka Vahe- või Diagonaal-Euroopa (*Zwischeneuropa*) nime all. Geopoliitiliselt kuuluvad Balti riigid rohkem Kesk-Euroopa riikide gruppi kui Ida-Euroopa riikide hulka, mille peamassiks on vaid Vene suurriik.

Balti rajooni elanikekogu jaguneb kolme rassilise gruppi: soome-ugri (Soomes ja Eestis), leedu (Lätis ja Leedus) ning slaavi (Poolas). Nad erinevad ka usuliselt, olles ühelt poolt peamiselt protestandid (Soome, Eesti ja Läti), teiselt aga roomakataolised (Leedu ja Poola). Vaatamata säärasele erinevusele on Balti riikide vahel siiski palju ühist. Ühist iseloomu kannab kõigepealt nende kultuuri alus, mis arenenud germaanlaste (Rootsi, Taani) mõjul ning Rooma õiguse domineerimisel. Ühist on nendel ühised suured naabrid, idas – Nõukogude Liit ja läänes – mere ja osalt ka maa kaudu Saksamaa. Kokku moodustavad Balti riikidest soliidse grupi umbes 1 300 000 km² ulatuses umbes 40 milj. elanikuga.

Siiski on nende naabrid, niihästi Nõukogude Liit kui ka Saksamaa, ka üksikult võttes nende kombinatsioonist märksa suuremad.

BALTI PROBLEEMID

See põhjustab, et Balti riikide poliitikas peavad etendama suurt rolli suhted nende suurte naabritega, ja muidugi ka Balti riikide vahelise otsene läbikäimine. Sealjuures mõistagi ei saa ignoreerida seda suurt tänuväärt osa, mida etendasid Läänerii- riikid: Suurbritannia, Prantsusmaa ja Itaalia, kaudselt ka Ameerika Ühendriigid, Balti riikide tekkimises ja arenemises.

Suhted Venemaaga

Balti riikide suhted Venega on tingitud sellest tihedast sidest, mis ajalooliselt ja geograafiliselt, majanduslike ning poliitiliste tegurite mõjul valitsemas naaberrahvaste vahel. See side, mis kõrgeima väljenduse leidis 200 aastat kestnud Vene vahetuses neil mail, pole katkenud ka pärast nende riikide iseseisvuse saamist, peamiselt sellepärast, et Balti riigid omavad suurt osa Balti mere rannamaadest, jättes Venele vaid lühikese ja suhteliselt halvasti asetatud Soome lahe ranniku otsa. Aga meri on praegusajalgi rahvaste peakaubandusteedeks, kaugemate rahvaste vahel, siis püsib üldine huvi Balti riikide ja Venemaa vaheliste suhete kohta juba rahvusvahelise suhteduse pärast. Teiselt poolt moodustavad aga Balti riigid omaette majandusliku terviku, mis on huvitatud majanduslikust läbikäimisest naabritega.

Teiselt poolt loomulikule läbikäimise soodsusele tekivad aga teatud takistused kahel põhjusel: 1) Vene poliitika sihtjooneks on olnud alati võimuse kehtel ning on osalt tänapäevani oma võimu laiendamiseks oma imperialistlik suund on hävitanud või ähvardab hävitada väikimate vähemate ja jõult nõrgemate ühiskondade vabadust ja iseseisvust; 2) lahkuminevad kultuurilised kui ka poliitilised mõisted, sest Balti riigid baseeruvad Lääne-Euroopa kristlikul kultuuril ja Rooma õigusest võrsunud eraõiguse süsteemil. Vene on aga sellevastu Bütsantsi ehk Ida kultuuri ja eraõiguse idud ei ole iialgi tunginud Venes sügavasse sotsiaalsesse. Praegusel ajal on Nõukogude Vene omandanud teatavat teistsuguse majandusliku arusaamise nn. enamluse,

äärmise majandusliku materialismi näol. Neist vastuoludest tingitud Vene ja piiririikide suhted. Alguses väljendus see tiivses sõjalises võitluses, hiljem asendus sõjaline vaen alati pinevil kartusega enamliku sissetungi ees, mida tasakaalusiiski naabrite loomulik soov ajada äri. Säärane seisukord on dugi on uus selles maailmaosas ning loob omalt poolt rea rahuldamise probleeme, mille lahendust lõplikul ning kõiki rahuldaval viisil seni pole veel saavutatud.

Nagu teada, poliitilised suhted Venega omandasid rahuldava kuju 1920.–21. aasta rahulepingute kaudu, ja nimelt: Eesti-Vene 2. veebr. 1920 Tartus, Leedul – 12. juulil 1920 Moskvas, 1. ja 11. aug. 1920 Riias, Soomel – 14. okt. 1920 Tartus ja Eesti-Läti 17. märtsil 1921 Riias. Nende rahulepingute sõlmimise järel on katsutud luua võimalikult tasakaalus suhteid Balti riikide ja Venemaa vahel, eriti on püütud võimaldada suurele Vene riigile maale majanduslikku läbikäiku merele Balti riikide kaudu. Majanduslikul alal on maksma pandud täielik transiidivabadus enamsoodustuse tingimused, mis Vene väliskaubanduse poliitika tõttu pole andnud siiski neid loomulikke hõlpausi, mis enamsoodustuse tingimused loovad harilikult mujal. Eesti-Vene rahulepingus loeme nende küsimuste kohta järgmist:

Art. 2. Minnes välja Venemaa Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogu de Vabariigi poolt kuulutatud kõigi rahvaste vabast, kuni täieliku lahtilöömiseni riigist, mille hulka nad kuuluvad, enesemääratamatu õigusest, tunnustab Venemaa ilmtingimata Eesti riigi rippumatust iseseisvust, loobudes vabatahtlikult ning igaveseks ajaks kõigist võõrveräänõigustest, mis olid Venemaal eesti rahva ja maa kohta olnud vusel olnud riigiõigusliku korra kui ka rahvusvaheliste lepingute põhjal, mis nüüd siin tähendatud mõttes edaspidisteks aegade maksvuse kaotavad.

Eesti rahvale ja maale ei järgne endisest Vene riigi külge kuulunud seest mingisuguseid kohustusi Venemaa vastu.

Ja rahulepingu art. 16 lisas on mõlemad – Eesti ja Vene – pannud oma vastastikuste majandussuhete aluseks järgmised põhimõttelised laused:

1) transiidivabaduse tingimus oma riigi territooriumil teise lepinguosalise kodanike, kaubandus-tööstuse ja rahaasjanduse ettevõtete ja kaupade, laevade ja nende koormate, maapinna toodete, põllumajandus- ja tööstussaaduste kohta, samuti ka oma kaupade välja- ja sisseveo suhtes teise lepinguosalise territooriumile;

2) kaupadele, mis üle ühe lepinguosalise territooriumi veetakse, ei ole peale panna mingisuguseid sisseveotollisid ega transiitmaksusid; 3) transiitkaupade veotariifid ei tohi kohaliku veoulatusega sama kaupade tariifidest kõrgemad olla.

Need probleemid on olnud ka põhjuseks, mis üksikuid Balti riike on sundinud arendama omavahelist koostööd. Eriti aktiivne väljendus see püüd nende riikide algpäevil. Vene-Balti suhteid on katsutud leida püsivamat alust ka erilise mittekallaletungile (non-agressiooni) lepingu kaudu, mis oleks täiendavate rahulepingutele. Selleks peeti Moskvas 1922. a. isegi eraldi konverents, kuid leping teostus alles 10 aastat hiljem – 1932. aastal. Mittekallaletungilepingu järgi kohustuvad Vene ja Balti riigid vastastikku mitte osa võtma ühestki koalitsioonist, mis on suhtes teise lepinguosalise vastu, ning lahendama tüliküsimusi erilise vahekomisjoni abil. Sama sihiga panid Vene ja Balti riigid ka 1929. a. nn. Litvinovi protokolli kaudu omavahel sõlmima Briand'i-Kelloggi lepingu kallaletungisõja keelu määramiseks.

Kaubanduslikke ja majanduslikke suhteid on Balti riigid katnud Venega arendada kogu selle aja jooksul ning on sõlminud mitmeid kaubalepinguid, täienduseks enamsoodustuse põhimõttele, mis sisaldus juba rahulepinguis. Nii kõneleb Eesti-Vene kaubandusleping 17. V 1929 kaubanduslike suhete elus vajadusest, toomata ometi rahuldavaid tulemusi. Läti riik kaotab Venega luua eriti soodustatud suhteid, kuid see ei tähenda ka Lätile rahuldavaid tagajärgi.

Üldiselt võttes näeme, et piiririikide suhted Venega on arenevad rahulikuks rada ja on rajatud kahele põhimõttele: 1) Balti riigid tunnustavad vastastikku olemasolevaid maksvaid suhteid ning vastavalt süvendavad sõbralikke suhteid; 2) peavad

vajalikuks arendada, niipalju kui sotsiaalstruktuuriline erinevus lubab, omavahel majanduslikke sidemeid kõigi maade kasuks.

Balti riigid ja Saksa

Samuti kui Venemaaga on Balti riikidele tähtsad ka suhted Saksamaaga. Juba see, et Saksa puutub üksikute Balti riikidega territoriaalselt kokku, on tõenduseks probleemide õige lahendamise vajaduse kohta. Saksamaale on Baltikum ajaloos olnud koloniseerimismaaks ning sajandite jooksul on Saksa kultuuri mõju olnud siin mõõduandev. Maailmasõja ajal näeme Saksamaad tungivat Baltimaadesse nii majanduslikult ja kultuuriliselt kui ka poliitiliselt. See püüe lõppes Saksamaa lüüasaamisega ja Balti riikide rippumatuks tunnistamisega. Nende riikide uus majanduspoliitika hävitas suurel määral neis riikides saksa elemendi majandusliku ja kultuurilise mõju ja ülekaalu nii maas kui linnades. Kuid majanduslikud sidemed Saksa riigi ja Balti riikide vahel on püsinud ja arenevad vaatamata Balti riikide iseseisvusele. Nii näeme, et Balti riigid ligi poole oma sisemajandusest toovad Saksamaalt ja ligi $\frac{1}{3}$ oma väljaveost viivad Saksamaale kõnelemata Leedust, mis tegelikult moodustab Saksa majandusliku tagamaa. Säärane majanduslik läbikäimine on olnud sagavaist tegureist: esiteks Saksa tööstuse kõrgestiarendatud tootmisvõimele sihitud seisust; teiseks Balti riikide territoriaalse lähedusest Saksamaale ning maitse sarnasusest seal ja Balti riikides, ja kolmandaks krediitide saamise hõlpsusest Saksamaalt. Tähtsusetu pole ka läbikäimise kergus, tänu saksa keele üldisele levikule Balti riikide kaupmeeskonnas ja isegi haritud klassides, kuna inglise keel on jäänud siiski veel võõraks. Et Saksa impeeriumi kadumisega poliitiline hädasoht näikse olevat vähenenud ning saksa elemendi majandusliku ja kultuurilise domineerimise hääbumisega Baltikumis on vaikinud loomulik vaheolu Saksaga lähenemiseks, siis võib märgata Balti riikide ja Saksa suhete tihenemist. Eriti on soojad Soome ja Saksa suhted tänu ajaloolistele mälestustele, kuna 1918. a. Saksa riik anti

viimast vaheneda niihästi Vene enamlastest kui ka Soome puna-armeest.

Samuti on märksa teravam Poola ja Saksa vahel, kus valitakse pealtkäia lepitamatu vaen. Kuid praegusel ajal see on vähenenud enam kultuurilise ilme, nii et ka Saksa ja Poola vahel rahulikud suhted pole võimatud ja tõenäoliselt jäävad Saksa pikema ajaks, Saksa äärmiste rahvuslaste vihaõhupropaganda peale vaatamata. Kuid pole ka võimatu, et lähemal ajal tuleb ette võtta mõningaid reaalseid muudatusi ka Poola vahelise püsivama rahu huvides.

Balti riikide koostöö

Erinevad moodustavad Balti riikide koostööpüüded. Erinevate rahvaste ragoonist, kus samuti hulk väiksemaid riike, kes on olnud alalisel tülis ja kokkupõrkes, võtsid Balti riikide tegevust algusest peale juhtnööriks hüüdsõna "Baltikum ei ole ühtne". Vastavalt seadsid nad oma sihiks arendada Balti riikide vahel rahulikku koostööd, mitte aga teravat võitlust. Säärane Balti riikide koostöö sai võimalikuks sellepärast, et juba Vene tsarid riigid võitlesid ühiselt tsarismi ning rahvusliku surve all. Vene rõhumine oli Balti rahvaid üksteisele lähendanud, lähendus näit. ka nende rahvaste esindajate koostöös Vene keisririigi kogudes. Kui pärast Vene revolutsiooni tsaristlik impeerium näis olevat surnud, siis omandas ka Balti riikide vahel teistsuguse ilme, sai nimelt püüdeks luua kindlustus "Saksa ja jagamata Vene" uuesti ellukerkimise vastu. Kaaluti ka vana Rootsi suurriigi jaluleseadmise võimalust moodsal viisil näit. Eesti Maapäeva kinnisel koosolekul 25. aug. 1917, Eesti iseseisvuse kõrval tunnistati vastuvõetavaks ka ühendriikidega, peeldes ja arvates, et uus Rootsi impeerium sisaldas endas autonoomsed Soome, Eesti ja Läti riigid. Selles mõttes Balti riikidele antud Eesti iseseisvuse memorandum märtsist 1918. a. täiesti loomulikuks, et Eesti riikliku tuleviku määramisel rahvahääletuse kaudu korrapidajaks tuleksid

Rootsi väed. Ei ole siis kellegi ime, kui Eesti välisdelegatsioon Skandinaavia-Balti liidu mõtte elavat arutamist leidis, kuidas des eriliseks Suur-Balti liidu kavaks, mille järgi kõik Balti riigid ümbritsevad väikeriigid – Taani, Soome, Rootsi, Läti, Leedu ja Eesti – koonduksid selleks, et alal hoida nii eneste kui ka ühise mere vabadust. See liit oleks pidanud olema ühtlasi poliitiline ja majanduslik. Loodeti, et teatud koostöö Poola ja Norraga on võimalik, mille kohaselt siis Rootsi raud, Poola süsi, Soome metsad Eesti-Läti ning Leedu vili oleksid võinud üksteist täiendada anda majanduslikult ennast ülal pidava kombinatsiooni. Et teatud tarvilikuks, et see kombinatsioon oleks mingi liitriik, kujutleti seda pigemini lõdva rahvusvahelisile lepingute peale, neva konföderatsioonina, kes juhiks üldisi kaitseküsimusi, välispoliitika koordineerimist, Balti kaubanduse kaitset ja majanduslike suhete arenemist Balti riikide vahel. Sellist Balti poliitika koordineerimist arvati võimalikuks teostada Balti riikide välis- ja majanduspoliitiliste juhtide perioodiliste kokkukäimiste näol.

Lai Balti liit ei olnud aga teostatav ja meie näeme, et tegelik koostöö areneb vaid riikide kitsamate gruppide vahel, kus on teatud koostööks sunnitud juba Vene ajal. Esijoonel areneb koostöö Eesti ja Läti vahel, millega liitub teatud määral ka Soome. Juba 1915.–16. a. Läti ja Eesti esindajad katsusid Vene valitsuse juures ühisel jõul läbi viia Balti omavalitsuste reformi, mis aga ebaõnnestus. Peale revolutsiooni jätkasid nad oma pingutusi, mis sedakorda olid edukad ja mille krooniks olid 30. märtsi ja 22. juuni 1917. a. seadused Eesti ja Läti maanõukogude koostöo loomise kohta. See Eesti-Läti koostöö ühes teiste rahvastega algas 1917. a. ka Moskva riiklikul nõupidamisel, Kiievi rahvuslikul kongressil ja lõpuks demokraatlikel nõupidamisel Petrogradis. See ei katkenud ka siis, kui enamlik riigipöörde vana Venemaa täielikult hävitas ning Venemaa varemeil tõrjusid uued võimad. Nüüd leidsid Eesti ja Läti esindajad endid uuesti välispoliitilisel alal, kus nendega liitus vanema vennana Soome. Tuntud Soome, Eesti ja Läti esindajate tihe koostöö Londonis, kus Holsti, Z. Meierovics ja nende ridade kirjutaja süstemaatiliselt

regulaarselt koos töötasid ja koos käisid. See koostöö jätkus Balti rahukonverentsil ja 1919. a., kui nende maade välispoliitika keskuspunkt siirdus tagasi kodumaale, Baltimaile enestele. 1. septembril 1919 näeme teostuvat Balti riikide esindajate ühist Tallinnas ja Tartus peetud läbirääkimist, millest võtsid osa nii Läti ja Leedu kui ka Soome ja mille vastu teatud mõtteid ka Poola. Septembri koosolekuil, mis aset leidsid Tartus, valitses ainult üks mõte – kuidas korraldada paremat rahusõlmimist Venega. Peeti esialgu vajalikuks, et koostöö oleks peaka väljenduma ühisel rahulepingute sõlmimises, kus läbirääkimistel tuleb vastastikuseid nõudeid toetada, eriti Soome puhul, et enamlased ei hakkaks arendama oma propagandat Balti riikides.

Kõige järgnevad poliitilised sündmused, eriti Bermondti mäss ja ühise rahu sõlmimise võimatuks tegid ja Eesti oli sunnitud alustama rahuläbirääkimisi, leidis rahupoliitika keskuspunkti ühiseks Balti riikide esindajate Tartu koosolekutel 1. ja 2. novembril ja Helsingi “esimesel Balti konverentsil” jaanuaris 1920, kus juba ametlikult oli esindatud peale Soome, Eesti, Läti ja Leedu ka Poola.

Balti riikide koostöö suuremaks väljenduseks on kuulus Balti konverents Riia lähedal 6. aug. kuni 6. sept. 1920, mille tööd juhtisid osa peale Balti riikide esindajate ka Ukraina esindajad ja kus välja töötati rida konventsioone, mis puudutasid poliitilisi, majanduspoliitilisi, kultuurilisi ja sotsiaalküsimusi. Tuju üldiselt optimistlik, et arvati nende kaugelminevate konventsioonide kaudu Balti riikide koostööd rajada tegelikult konföderatsiooni alusele, ning määrati nende lepingute ratifitseerimise tähtpäevaks 1. jaan. 1921. Ent Poola-Leedu ühisel lähenemisel läks teravaks pärast seda, kui Poola kindrali Zeligowski juhatusel leedulased tõrjuti välja Vilnast, mis nende arvates pidi olema nende juriidiline pealinn, tegi võimatuks ühise Balti liidu loomise. Selle asemel näeme arenevat kitsamat koostööd ühelt poolt Soome, Eesti, Läti ja Poola vahel, mis korraldatult kestis kuni 1925. aastani, ja teiselt poolt Eesti, Läti ja Leedu vahel, mille tulemusena on eriti tähtsad 12. juuli

1921 lepingud, mille kaudu pandi maksma sisemaa posti ja telegraafitariifid naabermaadega läbikäimise alal ning korraldada konsulaar- ja eraõiguslikke suhteid.

Balti nelikliidu aktidest on poliitiliselt kõige suuremaks arvutuseks 17. jaan. 1925 Helsingis allakirjutatud vahekohutuleping, mille järgi kõik tülid Eesti, Läti, Soome ja Poola vahel lahendatakse rahulikult teel kas lepituskomisjoni, või vahekohutulepingu kaudu, peale juhtude, mis puudutavad riikide iseseisvust ja territoriaalset seadusandlust. Kuulus on ka 17. märtsil 1922 Varssavis sõlmitud leping, mille järgi Balti riigid Eesti, Läti, Poola ja Soome tunnustavad vastastikku oma rahulepinguid Venemaa ja Poola vahel peavad vajalikuks majanduslikku läbikäimist. Erilist tähelepanu on pälvinud selle lepingu artikkel 7, mis määrab, et Varssavis esindatud riigid juhul, kui ühele neist provotseerimata kallaletungitakse, võtavad rünnatud riigi vastu heatahtliku seisukoha ning arutavad, milliseid abinõusid tarvitusele võtta. Kõik allakirjutajad peale Soome ratifitseerisid selle lepingu. Soomes aga ei vaki, et leping võib olla sihitud ka Saksamaa vastu, ja seepärast ei kiidetud seda heaks. Soome välisminister dr. Holsti oli sunnitud isegi lahkuma ametist. Teistest Balti konverentsidest tuleb nimetada Tallinna konverentsi 9. okt. 1922, kus arutati Balti poliitikat ja võeti ühine seisukoht eelseisva Moskva desarmeerimiskonverentsi suhtes.

Pärast 1925. aastat ei ole erilisi Balti välisministrite ühikõhutamisi peetud, välja arvatud vajalikud juhud Rahvasteliidu tegevuskogude ajal Genfis, kuna suhted Vene ja Saksaga võtsid korda ma ilme, Balti konverentsid aga tekitasid teatud ebameeldivust.

Erilise hooga arenes aga Eesti ja Läti koostöö, mille sihiks on kõigi tülide rahulik lahendamine, ühes arvatud ka piiritletud Juba 7. juulil 1921 a. sõlmiti ja 1. nov. 1923. a. uuendati ja laiendati erilist liidulepingut, mis Eestit ja Lätit seovad rahua ja sõjaliselt.

Nii lausub 1. nov. 1923 sõlmitud Eesti-Läti kaitseliidu leping kindlalt:

Art. 1. Kõrged lepinguosaliselised kohustuvad täielikku rahupoliitikat järgima, mille eesmärgiks peab olema alal hoida ning tihendada sõprus- ja arendada majanduslikke suhteid kõigi rahvastega ning Balti riikide ja nende naabrite vahel.

Art. 2. Et koordineerida oma rahuloovaid püüdeid, kohustuvad kõrged valitsused ühise tähtsusega välispoliitilistes küsimustes ühisele mõttele ja vastastikku teineteisele poliitilist ja diplomaatilist abistamist oma rahvusvahelistes suhetes.

Art. 3. Kõrged lepinguosaliselised kohustuvad vastastikku teineteist aitama sel juhul, kui ühele neist tema praegustel piiridel, ilma väljakutsete tema enese poolt, peaks kallale tungitama.

Siiski, sel juhul, kui ühele kõrgetest lepinguosalistest ilma väljakutsete tema enese poolt kallale peaks tungitama, loeb teine osaline oma sõjaseisukorras olevaks ja annab temale sõjalist abi.

Art. 4. Eesti Vabariigi ja Läti Vabariigi kompetentsed tehnilised võimad annavad ühisel nõusolekul kindlaks, mil kombel kumbki riik teineteist vastastikust abi peab andma ja missugused korraldused on tarvilikud käesoleva lepingu kolmanda artikli täitmiseks.

Art. 5. Kui kõrged lepinguosaliselised, hoolimata oma rahuloovaist püüetest, sunnitud peaksid olema kaitsesõda pidama, vastavalt artikli 3-le, siis kohustuvad nemad, et nad ilma teineteiseta ei sõjariistade ega täieliku rahu tegemise kohta läbirääkimisi ei pea ega sõlmi.

Art. 6. Kõik tülid, mis võiksid tekkida kõrgete lepinguosalistest vahel ja mida ei saa lahendada diplomaatilisel teel, kantakse ühise Rahvusvahelise Kohtukoja ette ehk antakse Rahvusvahelise Kohtukoja otsustada.

Art. 7. Kumbki kõrgetest lepinguosalistest ei või sõlmida liitu mingi kolmanda riigiga ilma teise nõusolekuta. Nemad kohustuvad teatama teineteist peale teineteisele lepingute tekstid, mis üks neist on sõlminud teine või mõnede teiste riikidega.

Samuti otsustati luua eriline Läti-Eesti tolliliit, mis senini on olnud teostamata peamiselt Eesti kaupmeeskonna ja tollivõimade vastuseisul.

On kindlaks saanud ka Eesti ja Soome liidust, eriti 1918. aastal, samuti Läti ja Leedu liidust, millest kumbki pole siiski leidnud

teostamist. Viimasel ajal on erilise hooga üles tõusnud Eesti-Läti ja Leedu ligema koostöö vajadus, ja nii näemegi, et 1933. juunis peetud Läti-Leedu koosolek Kovnos on võtnud oma poliitilisse programmi vajaduse luua tolliunioon kõigi Balti riikide vahel, sisse seada ühine kuldfrangil baseeruv rahaühik, sõlmida ühiseid kaubalepinguid ning lõpuks täielikult koos töötada välispoliitika alal. Samuti peetakse vajalikuks, et kaubalepingud sõlmitaks üheskoos ja loodaks eriline instituut Balti riikide majanduselu arendamiseks. Peetakse ka soovitatavaks, et Balti riigid üksteist toetaksid majandussurutisest ülesaamiseks. Balti riikide koostöö on viimasel ajal eriliselt ilmnenu ka raarriikide koostöö alal, mida alustati Varssavi konverentsil 1930. a., millest peale Balti riikide võtsid osa ka Rumeenia ja Kagu-Euroopa põllundusriigid.

Kokkuvõttes olgu öeldud: Balti riikide koostöö tähendab nende välispoliitika kokkukõlastamist, mis esialgu avaldus rahulepingute täitmisel, pärastpoole majandusliku rahu kindlustamisel ning majandussuhete arendamisel naabritega. See suhtes on eriti tähtis nn. Balti klausel kaubalepinguis, mis näeb ette, et Balti riikide omavahel antud soodustused, kaasa arvatud ka soodustused Venele, ei kuulu nende soodustuste hulka, mida kehtestatakse teiste riikide peale. Sellekohaselt on Balti riikide omavahel ning eriti Venega võimalik luua ülemsoodustatud majanduslikku seisukorda suuremas ulatuses, kui võidakse teha teiste riikidega. Balti klausel on praktilist rakendust leidnud Eesti-Soome kaubalepingus 1922. a. ning Vene-Läti kaubalepingus 1927. a., kuna Eesti ja Vene kaubalepingus pole sellest tingimusest suuremat kasu saadud, kuigi venelased tundsid hädas selle vastu, et Eesti hoiaks oma kaubalepinguis alal samasuguse Balti klausli.

Tulevik

Näeme, et Balti riikide eriliseks iseloomujooneks on nende ühine ühine välistõrjumine. Näeme aga ühtlasi, et neil pole olnud kindlamat ja nähtavat, lepinguis väljendatud ühiseid peale 1925. a. lepitus- ja vahekohtulepingu. Isegi ühine ja vahetu Varssavi leping 1922. a. pidi jääma ratifitseerimata. Sest selgub üldine pessimism Balti riikide koostöö võimaluste kohta. Kuid viimane siiski ei näi olevat õigustatud. Võibki siiski olla kartust, et Eesti ja Läti vahel ei kujuneks kord ühine koostöö tolliuniooni näol ja on koguni võimalik, et nende riikide vahel teostub mitte väga kauges tulevikus föderatiivne ühendriiklik kord. Leedul ei ole nii kerge ühineda Eesti-Soome liiduga, kuna tema probleemid on keerukamad. Teatavasti on Poola ja Saksamaaga, mis puuduvad Eestil ja Lätile, kuid Leedu rahva suhtumine Eestisse ja Lätisse, ning üldiselt, on kõige soojem ja sõbralikum. Samuti pole kindel, kas Poola ja Leeduga lähemal ajal teostatav. Kuid tihe ühendus Poolaga on möödapääsmatu. Viimasel ajal on liidu suhtes Balti riikidega tagasihoidlik ka Soome, olgugi et temal on ka juba teatud vastuolude tõttu Rootsiga täiesti isoleeritud seisukord. Kahtlemata areneb tihedam koostöö ka Soome ja Balti riikide vahel. Ka koostöö Skandinaavia riikidega ei ole täiesti ära.

Balti riigid etendavad suurt geopoliitilist osa. Nad ei moodusta ühtegi mitte enam lusevastast sanitaarkordonit või okastraati, mis kaitsevad Lääneriike ja Lääne tsivilisatsiooni Venega ja suamluse sissetungimise vastu, nagu seda tahtsid näha mõned Lääne Euroopa riigimehed Pariisi rahukonverentsi ajal 1919. a. Muidugi tuli neil saatuse sunnil Vabadussõja kestel ja pärast seda aastail 1919–20 teatud määral sellist osa etendada ja nad olid seega kaitseks Lääne tsivilisatsioonile enamasti sõjaväe sissetungimise vastu läände. Kuid Balti riigid ise ei ole ühtegi sellist teooriat tunnustanud ega pooldanud. Tuntakse veel üht teooriat, mille järgi Balti riigid on vaid padjaks või puhvriks kahe maailma – Ida ja Lääne, ning kahe suurriigi – Vene ja

Saksa – vahel, mis ära peab hoidma suuremaid kokkupuutest. Sedagi teooriat arendati Pariisi rahukonverentsil; ja hiljem toonitas seda kadunud Saksa väljapaistev diplomaat parun Moltke. Kuid ka see teooria on iseendast ebaõige ja ülearune.

Balti riigid on tõeliselt sillaks Lääne ja Ida vahel nagu seda toonitasid Balti poliitika algaegade juhid, eriti valitsusministrid J. Poska ja Z. Meierovics. Balti riigid on ja tahavad olla sidemeks idanaabri ja Lääne tsiviliseeritud maailma vahel. Nad on Lääne tsivilisatsiooni kõige kaugemale ulatuvad esindajad, mis tahavad anda julget pinda Itta püüdvale kaupmehele tänapäeval samuti kui Hansa liidu päevil. Seepärast ongi Balti rahvad oma poliitika lähtepunktiks seadnud täieliku majandusliku läbikäimise vabaduse. Balti riikide püüdeks on olnud panna omavahel maksma täielik koostöö, et kindlustada endale turvalisuse all ja hoida Balti mere vabadust, ühtlasi aga võimaldada oma suurele tagamaale vaba pääsu merele. Võib kindlalt ütelda, et kui rahvaste enesemääramise teooria on kuskil arenanud häid tagajärgi; siis Baltimaal. Kui erinevad Balti riikide rahvuslikud, majanduslikud ja geograafilised huvid ka ei oleks siiski valitseb nende vahel arusaamine teatud vastastikkõrge rippuvusest. Nad on teostanud selle suure ajaloolise ülesande, mis Euroopa poliitikas ja sellega ka maailmapoliitikas on seotud, danud suurt osa, on toonud rahu Balti mere kallastele. Balti meri pole ajaloos olnud kunagi nii vaba kui praegu, sest XVII sajandil oli ta Rootsi sisemeri, XVIII-ndal Vene ülemvõimu ja XIX sajandil Saksa kontrolli all, kuna XX sajandil arenes siin võitlus Vene ja Saksa vahel.

Näeme niiviisi, et Balti riigid kujutavad endast erilise hõlma rühmitist, regionaalset tervikut, mille poliitika ülesandeks on alal hoida rahu selles maailma-osas ning arendada majanduslikku ja kultuurilist koostööd niihästi omavahel kui ka oma suhte naabritega nii Idas kui Läänes.

IIII VÄLISPOLIITIKA ÜLESANDED JA TEGEVUS

Kui peale vaatamata on kahe kuu jooksul välisministeeriumis toimunud kiire töö. Palju tähelepanu on nõudnud meie rahvusvahelised majandusküsimused. Hulga tööd vajab ülemaailmne rahukonverents ja selle kestel üleskerkinud küsimuste kohaselt seadnud kohaselt seisukohavõtmine.

Peetamata üldiste küsimuste juures, kus meie alati koos töömeeste valitusega, oleme erilisel alla kriipsutanud meie kui põllumajandusliku maa vajadusi. Selle sihtkohtasime koos Läti ja Leeduga vastava resolutsiooni.

Hulga pinevat hoolt nõudsid ka meie kaubanduslikud läbikäimised Suurbritannia ja Prantsusmaaga, kes on meie välisturgude jaoks mõlemad selle poolest tähtsad, et meie sinna rohkem kaasa saame kui seal sisse toome. Kuna kõik maad loomulikult hõlmatud säärasest väliskaubanduse bilansist, mis vähendab oluliselt niipalju kui see võimalik, on mõlema meie eksportiga soov katsuda tasakaalustada meievahelist kaubandust. Nõutakse meie käest nende kaupade sisseveo edendamiseks poolt suuremate kontingentide andmise kaudu, teiselt poolt aga tollide vähendamise teel nende maade erisaadustele.

Peetamata on vaja, et ka meie oma eksportsaadustele vastastikku kindlustame suuremate väljaveo-kontingentide saavutamise kui ka tollimäärade vähendamise teel. Prantsusmaaga kaubanduse juures tuleb meil arvesse võtta, et seal langenud kaubadest tulevatelt kaupadelt võetakse erilist lisatollu, mis on 15% kauba väärtusest ja enam. Meil oli alul vaja sellel lisatollu määramist ära hoida, mis võimalik ainult kaubanduse läbi meie poolt.

Kokkulepe Suurbritanniaga piirdus alul sealse heeringa sisseveo korraldamisega ja üldiselt lubadusega suurendada meie

sissevedu Inglismaalt. Üksikasjalised läbirääkimised algasid juba eel veel sel sügisel. Samuti vajavad uusi läbirääkimisi meie ka banduslikud suhted Leedu, Soome ja Poolaga.

Prantsusmaaga on meie läbirääkimised jõudnud juba kolmandal neljapäeval allakirjutatava kokkuleppe kaudu, mille saavutamisel meie saatkond Pariisis on üles näidanud suurt hoolt ja osavust ilma ühegi kohapealt saadetud abiliseta. Kokkuleppe sisu avaldatakse lähemal päeval.

Samal ajal on eeltööd käimas meie kaubanduslike suhete
võimaldamiseks või kaubanduslike lisakokkulepete
sõlmimiseks Soome, Saksamaa ja Poolaga.

Kõik need küsimused nõuavad suurt pingutust nii välismaiste riikide teenistustega koostöö, kui ka riikliku teenistuse arendamiseks. Kõik need küsimused nõuavad suurt pingutust nii välismaiste riikide teenistustega koostöö, kui ka riikliku teenistuse arendamiseks.

Mis puutub Lätisse, siis kaalutakse igivana, kuid alati eelmise järgulise tähtsusega tolliliidu teostamise küsimust. Tuleb hoida et eelolev sügis meile selguse toob, kas seda liitu üldse teostatavaks saab, kuna sellest on väheste tagajärgedega kõneldud juba mitmel riikide algpäevist saadik, või tuleb Eesti-Läti majandussuhteid rajada mõnele teisele, kuigi vähemsoovitavale alusele. Majandusküsimused moodustavad peamise kõneaine ka eelseisaval kokkusaamisel Läti välisministriga.

Kuna Poolas 1. okt hakkab maksma uus tollitariif, mis tähendab sulgeda igasuguse väljaveo Eestist, siis seisab siin uus tollikuleppe saavutamine, mille sihiks on senise sõbraliku majandusliku läbikäimise jätkamine.

Majandusküsimuste kõrval on meil päevakorras ka rida poliitilisi küsimusi, mis küll ehk vähem tähtsad, kuid siiski meil olulised. Igatahes tuleb meil ka kõigi suurte küsimuste puhul meil seisukoht võtta, mis mõnikord seisab ainult põhjendatud

...nagu. Nähtaselt oleme meie talitanud näiteks nelja riigi le-
suhtes, mis õnnelikult lubab kümneks aastaks kindlusta
meid Lääne-Euroopas, kuid millel ka meie kohta oma kaudne
kahju ei puudu.

Ida tahtsust omab meile nn. Ida-leping. Tema sisuline külg on alal suur, kuid võttes arvesse, et näiteks eelmised rahu teostamise aktid jäid teostamata ainult kallaletungija mõis-
 tuse tõttu, on sellel Ida-lepingul suure arusaamatu-
 väärtuse akti tähtsus. Mitte vähem ei ole tema üldpoliitiline
 mõju, kuna ta on loonud usalduse ja julgeoleku meeleolu Ida-
 riigis, mis igasuguse rahu kõige kindlam alus. Ei ole tähtis,
 kas puuduvad erilised sanktsioonid. Tema maksvus põhje-
 liseks rahu vajaduse äratundmisel, soovil võidelda igasu-
 rahvusvahelise provokatsiooni vastu. Tema sanktsiooniks
 on tema seesama üldine tsiviliseeritud maailma avalik ar-
 vamus, mis on kindlustatud sajandite jooksul rahvusvahelise
 õigusega ja õigustega üldse.

...nõuaksime hea meelega, et üldise väevähenduse kon-
ventsiooni jätkuksid ja annaksid rahuldavaid tagajärgi. Ühes
koostöös riikidega, kelle peamine kaitse on nende eneste jõud,
meie koostöö saavutamist kõikide riikide vahel selles
küsimeses – relvastuse määramises –, mis tä-
htsusega reserveeritud ainult iga riigi enese äranägemisele.

ingutusi nõuab välisministeeriumilt krooni kursi ümber-
mine, kuna välisministeeriumi eelarve on samuti, nagu si-
inisteeriumide eelarved, koostatud kuldkrooni alusel. Ar-
vatakse üldist kokkuhoiuvajadust ja õiglasi nõudeid, tuli ka
sisemiste tööstuste palkasid uuesti kärpida 11–16% võrra. See kärpi-
mine meie välisesindustele väga valus, sest et meie välisesin-
duste palgad, võrreldes teiste väikeriikide diplomaatiliste esin-
duste palkadega, on väga madalad. Kuigi loomulik on, et väikerii-
kide välisesindustele peale protsentuaalselt enam välja anna-
tak suuri summasid, pole see protsent meie juures mitte kõrgem
kuisegi mujal. Isegi Eesti kroonides ei ole meie palgad suure-
malt vastava kvalifikatsiooniga inimesed teeniks meil Ees-
tist mitte riigiteenistuses.

Tuleb tõsiselt kahetseda, et meil välisministeerium on sisepoliitilise võitluse objektiks, sest välisministeerium on mis peab kaitsma ja kindlustama iga rahva esimest elu- must – välist rahu. Loomulikult ei saa selleks tegutseda ilma luda ja meie kandsime ka Venemaa all olles mitte vähem summasid Vene välisaparaadi kuludest kui maksab meie aparaat. Iseseisev välisesindus on aga iga rippumatu suverei- se riigi esimene tunnusmärk ja vajadus. Meie välisesinduse ta- tamist või tegelikku hävitamist lõpmata koondamiste kas- näeksid hea meelega need, kes meie iseseisvusele vaenulikuks

KIRI SAADIKULE*

Väga austatud härra Minister,

Teie parast seitsmeaastast vaheaega uuesti välisministeer- iumile erakordsetel oludel, pean oma armsaks kohu- tatada Teile neid üldisi põhimõtteid, mida ma seekord olen oma tegevuse aluseks nüüdses ülemineku töökabine-

meie välispoliitika algusest peale on omanud üldrah- kku ilmet, ei saa mingit suuremat muutust olla meie välis- poliitika põhimõtetes ega ka meie välisestuse aparaadis. Ko- nad, mida andnud Teile meie oludes pikaajaline riiklik ja maastiline tegevus, kaaluvad palju, et neid tohitaks kerge- sa lahela panemata jätta.

Sisepoliitilises mõttes on meil kui jõu poolest nõrgal riigil rahvusvaheliselt väga keerulisel, huvide kokkupõrgetega pikaajaliseks muidugi kasvatada sõprustunnet meie vas- tal mail, samal ajal aga katsudes erilisel ligineda neile riikide, kes võiksid hädakorral meile rohkem vast kui teised rahvad. Rahu ja sõprus rahvaste vahel on vastavalt meie arvates, mis mõttes meil kahtlemata tuleb tervitada igat kat- mis rahvusvahelises elus kindlustaks rahvastevahelist ühteku arenemist kui ka tülide lahendamist õiguse alusel. Meie mõttes meie oleme sunnitud hindama ka Rahvasteliitu, mis nõrkuste ja puuduste peale vaatamata, on ja jääb pa- raku vaikelike huvide kaitse vahendiks: nende võrdlemisi väike probleemide jaoks, mis meid huvitavad, on Rahvaste- liit juba küllalt mõjuv tegur. Kahtlemata tuleb meil

teie vastamata, tõenäoliselt Kaarel Robert Pusta. (Toim.)

endiselt valvel olla kõige selle kohta, mis sünnib välismaal sealsetes sisepoliitilistes arengutes, et õigel ajal teha vajalik järeldusi oma riikliku rippumatuse ja sisemise rahu arengu huvides.

Praegune aeg paneb kahtlemata kogu meie välisaparaati suuri ülesandeid peale majanduslikul alal, sest varanduslik vaese rahva ja riigina ei saa meie oma välisteenistust lasta da püsima vaid puhtpoliitiliste probleemide jälgimisele ja russidemete arendamisele. Vastavalt tuleb kõigil meie välis- teenistuses olevatel isikutel panna erilist rõhku majandus- ülesannete peale, esijoones riikliku majapidamise huvides. Mitte vähemal määral ka eramajanduse ülesandel. Meie majanduslikud organisatsioonid, millest ei moodusta pea mingit eridit meie saaduste eksportijad firmad, ei ole loonud, ja nähtav ei suuda seda ka teha kuigi suurelt lähemas tulevikus, vastav informatsioonilist ega isegi esinduslikku aparaati. Kuna meie rahva kui terviku majapidamine on tihedalt seotud maailmaga ning otstarbekohase impordiga, tuleb minu arvates meie välisaparaadil vaadata enese peale ka kui meie tõsiste väliskand- dusest huvitatud äride eraesindajate peale, mis pealegi ka uus mõte ei ole ei meil ega välismaa konsulaarteenistuse te- vuses. Kuna aga meil kõik välisaparaati kuuluvad isikud mitmesuguste nimetuste peale vaatamata moodustavad üht- selt vaid ühise välisteenistuse, ühiste ja tegelikult samade ü- annetega, siis tuleb muidugi Teil ka edaspidi tegutseda üht- poliitilise agendina kui ka riigi- ja eramajanduse välisesindajana.

Ma ei ütle Teile, härra Minister, kahtlemata midagi uut kui ma oma esimeses kirjas Teile seda eriti toonitan, siis selleks, et veel kord alla kriipsutada seda arusaamist, mis meil maa ja rahvas Teilt kogu aeg on nõudnud ja ka edaspidi nõuda saab.

Mis puutub üksikutesse poliitilistesse ja majanduslikesse küsimustesse, siis ei peatu ma nende juures täna, margin vaid et ükski neist probleemidest, mis meil päevakorras, sealt kad- nud pole, ning nende arendamine ja lahendamine niisamuti ka minema peab, nagu poleks olnud muutust välisministri isiku-

oma kohuseks Teile siin teatada, et ma oma eelkäijas hr. [nime] väga asjatundlikku ja tõsist välispoliitikut, kes olemas- oleva keeruliste probleemides oma terve mõistusega ja suur- kogemustega Eesti riigi elu arendamisel hästi orienteerus ja samu- mudega mina pea erandita päri olen.

Ma aga tahan ma rõhutada seda vana põhimõtet, et välispo- liitika meil peab jääma üldrahvuslikuks, ja kuigi praegusel ajal poliitiliselt valitsemas terav erakondade-vaheline võitlus, ma ei taha teha, et tüli ei tungiks meie välispoliitikasse, katsu- mül alal meiega tõmmata kaastööle ka neid erakondi, mis valit- tuse vastu asunud teravasse opositsiooni. Mul on ses- sionil korda läinud saavutada teatud koostöölubadusi mõõ- dult isikutele nii paremalt kui pahemalt poolt.

Ma puutub praeguse valitsuse üldisesse seisukorda, siis on ma midagi öelda. Esijoones katsub valitsus tekitada vaja- vat elevust meie põhiseaduse reformi kava heakskiitmi- rahvahaaletusel, ning lahendada raskusi, mis üldine kriis meil välja kutsunud kõigi kaasaskäivate pahedega. Isiklikult saanud tööle tundega, et ma sügisel uuesti siit vabanen. Kõik see ei jäta ma midagi tegemata, mis praegune raske olukord aeg nõuab.

Kui ma oma kaunaegsele koostöötajale mitmel alal meie riik- lises tegevuses uue koostöö puhul oma heameelt avaldades ning teid tervitades saates

Teie Ants Piip

LÄBIKÄIMINE EESTLASTEGA

Juba varsti pärast Londonisse jõudmist* algas mul kokkukutsumine kohalike eestlastega. Isegi pool-enamline viiulikunstnik Sõrmus otsis mind üles ja osutus alguses tuliseks Eesti iseseisvuse laseks. Tema toonitas, et ta on tihedas kontaktis Litvinoviga, kes on viimast mõjutada Eesti iseseisvuse toetamise mõttes Meesvalitsuse ees, kuigi ta kahtles, kas see suudab nõustuda Eesti iseseisvusega. Sest kõik Nõukogude valitsuse poolt tunnustatud riigid – Soome, Ukraina – olevat läinud üle Nõukogude vastaste leeri.

Igatahes oli ta valmis tasuta kaasa tegema minu tutvustamisi miitingu Liverpooli eesti meremeeste hulgas, mille korraldaja Soome meremisjoni juhataja mr. E. Sjöblom. Tema "patriotiline" võisin varsti ka kviteerida reaalse abiga, astudes tagajärjekohaselt välisministeeriumis tema enamlasena Inglismaalt jasaatmise otsuse muutmiseks, mille eest ta 17. V mind kaasa viis. Hiljem kaitses ta tõesti oma tutvusringkonnas (nagu laevade omaniku miss Cunard'i salongis) Eesti iseseisvuse vajadust. Alles suve lõpul muutus ta täiesti leppimatuks eestlasteks, kuna mina siis ka enam tema eest samme ei astunud.

Esimene kokkupuutumine suurema hulga eestlastega oli Liverpoolis pühapäeval, 12. mail, mr. Sjöblomi poolt korraldatud meremeeste koosolekul.** Selle kohta kirjutab "Liverpool Express" 14. mail 1918 järgmist:

* Veebruaris 1918 Eesti esindajana Suurbritannias. (Toim.)

** Kärbitud on "Liverpool Expressi" katkendile järgnev kirjeldus kohtumisest meremeestega ja nende korraldatud korjandusest, millest Piip jutustas juba artiklis "Meremehed Eesti riigi algul" (lk. 63–68). (Toim.)

LÄBIKÄIMINE EESTLASTEGA

Eesti Maanõukogu on nüüd valitsuse poolt tunnustatud kui tegelikult toimiv organisatsioon. Soome meremisjoni õpetaja E. Sjöblom korraldab pühapäeval Liverpooli Eesti Maanõukogu esindaja A. Piip, ja 44. Nelson Street peeti vaimustatud koosolek, kus osalejad kohustasid end tegema kõik, mis nende võimuses, et vabastada oma maalt välja ajada.

Korraldada pühapäeval, 26. mail pärast lõunat koosolek Yamen Cafe, Bold Street, kus väljapaistev viiulikunstnik Sõrmus saab kuulama ja prof. Piip peab lühikese kõne viimase aja sündmuste kohta. Korraldajaks on mr. Sjöblom.

27. maili sõitain uuesti Liverpooli, kus ühes Sõrmusega peeti miitingut ja kus oli meremeeste koosolek.

Kõneleht "Liverpool Post" 27. mail 1918 järgmist:

Õpetaja ja nende Briti pooldajate koosolek peeti Yamen Rooms, 44. Bold Street, eile õhtul, mil prof. Piip, Eesti tunnustatud esindaja, väljendas oma rahva tundeid Saksa surve vastu ja toonitas nende tänu oma rahvale. Koosolekut juhatas mr. James Caro kaubandusministeeriumi puuviljavaru osakonnast, kes tähendas, et mitusada eestlast on jäänud Kanada ja Austraalia vägedes ja tuhanded Ameerika väes puuviljavaru osakonna teenistuses ja kaubalaevastikus, ja sellepärast, olgugi et Vene asjad ei ole inglaste juures praegu väga populaarsed, loodetakse siiski sõbralikult Eesti asja ärakuulamisele ning abile, et Eesti vabastata sakslastest, kes on selle rahva loomulikud vaenlased.

Edvard Sõrmus, Eesti suurem viiulikunstnik, mängis valitud Bach'i, Paganini-Kreislerist, Couperin-Kreislerist. Ta mängis ka mõningaid rahvalaule, mida vastu võeti kõige suurema vaimustusega. Õpetaja E. Sjöblom kõneles viimastest sündmustest Eestis, tema ajaloost, võimudest ja äri võimalustest. Suurem osa Eestimaad on juba hülk ja 400 saksa mõisnikuperekonna käes, kes valitsevad Eestis nendest olenejate hinge ja keha üle. Need sakslased, kes Eesti Maanõukogu kõrvaldas Eestis enamlike terrori, kutsusid Eestis saksa väed, kes tulid ja otsekohe ajasid laiali Eesti võimud, ja nüüd nende asemele sakslased. Saksa parunid, kes moodustavad

vaid 5% elanikkonnast, kõnelevad ilma ühegi õiguseta eesti keele nimel, paludes, et Eesti tehtaks Saksa protektoraadiks.

70% eesti rahvast, vastavalt viimasele rahvahääletusele, on täielikku rippumatust ja loodavad, et liitlased võidavad ning nad Eestimaad nende vihatud vaenlasest puhastada. Nad loodavad, et Suur-Briti ja Eesti vahel seatakse jahule kõige tihedamad riiklikud sidemed, kuna Eesti on Ida-Balti võti ja värav Venemaale ja Siberisse.

Õpetaja Sjöblom korraldas lõpuks korjanduse Soome Eesti Kirjuse kapitaliks, mispuhul tuli kokku 12 £. 16 s. 5½ d.

6. juunil kogunesid minu juurde uutesse saatkonna ruumidesse kõik Londoni eestlased, kokku 20 meest: meremehed, kaupmehed, sepääd *etc.* Kuid ka oma äri pidajad ja haritlased (Heinrich Veeros). Neil oli ka oma "Londoni Eesti Selts", mille koosolekule juba kord osa võtsin ja mille esimeheks oli mehaanikatehnik omanik mr. Palmer. Väga sõbralik seltskond iseenesest, mis parempoolsusest üle keskerakondade kuni enamlasteni. Ma vustasin neid sündmustega kodumaal pärast revolutsiooni. Ma arvasin, et siin ma ühtegi parteivahet ei tunne ja et siin on üksik mees, kes on meile koosolekutest osa võtta: vaja tunnustada eesti rahvuse enesemääramise õigust, s.o. et Eestimaal kõigi eestlaste rahvas oma täiuses, nende klassivahedega, mis seal on, oleks maa saatuse kõrgem otsustaja, mitte aga mõni üksik klass või kiht. See tähendab, et kes rahvusliku ja demokraatliku mõtte omaks tunnistab, on soovitud külaline. – Inimesed, kes sellega nähtavasti väga rahul, mõned isegi õnnelikud, et see keskkohd on, kuhu ümber võib koguneda.

Erajutus ütlesin ka neile, nagu varem tervele Eesti rahvale, et minu siht ei ole mitte mõne üksiku eestlase meelt muuta, vaid kodumaa eest ja sealse rahva eest töötada ja alustada nende eest hoolitseda, niipalju kui nad minu abi tarvitavad. Teatasin ka, et üks tööta eestlane hr. Vinn saab koha sinna minna kaasabil.

Erilist huvi pakub järgmine juhtum. Juba esimestel päevadel pärast Eesti tunnustamist tuli minu juurde keegi meremehed

üks, kes keeles teatas, tema olevat eestlane, 30 aasta eest emigreerunud, esialgu Šveitsi kodanikuna, hiljem soomlasena. Ta soovis ta maale jääma, kuid meremeeste ühing (*Union*) ei tahtnud lõppsummat välja anda, kuna tema isikutunnistuse nimel – Aggar, meremeeste tunnistusel aga – Heverd. Ta soovis minult konsulaadist tunnistuse õige nime kohta. Läiksin konsuli juurde, kes tunnistuse eest maksmiseks raha tahtis, kuid loobunud selle andmisest ning öelnud, et temal kui tal oleval Londonis oma konsul. Andnud minu aadressi. Ta soovis andsin mehele mõlemanimelise ajutise tunnistuse. Ta soovis aga võetud mees vastutusele kahe nime all elamises, et ta ei oleks tunda ähvardas vangistus. Selles asjas saatsin oma kirja Tinnuskile 10. VI 1918 järgmise kirja:

Ma sooviksin teada, kas hr. Heverdi (Aggari) asi. Mina võtsin, niipalju kui ma tean, tema nime otse Vene passist, igatahes neist dokumentidest, mis temal käes olid. Vahest isegi Inglise tunnistusest. – Milles on see süüdistatav? – Et tal kaks nime? See ei ole ju kellegi ime, et mees ümberkirjutamisega vene keelde jne. on ju niipalju seadnud, et kui neid tagasi eesti või inglise keelde kirjutada, siis õige nimi viga juhtub ja vene keele kaudu ümber tõlgitud nimi soosib talle kogu saad. Nõnda on siis asi selge, kuidas Heverd-Aggar on kaks nime saanud. Või mõni teine süüdistus?

Ma sooviksin paluksin järele kuulata homme, milles on lugu, siis mul oleks teada, telegrafeerida isegi. Kui vaja, siis kas ise lähete kohale minema või kui tarvis, saadan siit kedagi. Ja missuguse koha pean Teile saatma? – Endisest tunnistusest, mis andsin, saadan Teile kirja. Kvitungiraamat on käes. Pange väljaminekud kõik arvestada ja laenu muidugi ära.

Tervitades A. Piip

Kui vaja, juhtige tähelepanu selle peale, et väljaantud paberid ei ole mitte vormiliku passi asemel antud, vaid on ajutine isikutunnistus, mis on teiste paberite põhjal ja kõrval, nagu Venemaal ja Eestis, antud peale passi erilised isikutunnistused võivad olla.

Liverpooli kohtunik mõistis minu vaheleastumise tõttu meremehe õigeks, toonitades, et nähtavasti kõik Inglismaal elavad eesti meremehed kuuluvad ümberristimisele, ning saades tarvitada vaid ikka ühte nime. See oli Eesti isikutunnust esimene ja otsustav võit – tunnistus kohtu poolt.

Hiljem käis minu juures ka teisi kodumaalasi, nagu ka Londoni suurärimees mr. Rogenhagen Tallinnast ja hr. Müller. Esimene on juba naturaliseerunud inglane, teine alles vene Vene alam, pangandustegelane. Rogenhagen peab end sakslaseks, teine on sakslane. Viimane siunas kangesti Balti maa aegset poliitikat rumalaks (*stupid*). Küsis, kuidas nad siis Eestis elada mõtlevad? Ütlesin, et nad loodavad Saksa poliitikadele. Rogenhagen ja Müller peavad seda täiesti võltsuks. Kõnelevad Tallinnast kui tulevikus suurest ärilinnast. Tallinnal olevat väga hea nimi äriliselt.

Ka kirju eestlastelt hakkasin saama mitmelt poolt. Nii saama mulle keegi Tallinnas sündinud V. Malberg sõjaväljalt Prantsusmaal kirja, kus ta teatab, et ta elanud Austraalias juba 7 aastat ja nüüd teenivat Austraalia sõjaväelasena. Palus uudiseid kodumaalt, mis valitsus on Eestis ja kuivõrd Eesti kannatab sõja all. Saatsin temale küll kohe kirja, kuid vastust enam ei saanud. Paljudele järelepärimistele vastu tulla, valmistasin isegi väikese ringkirja – “Mõned teated kodumaa üle”, mille lõpus andis järgmist juhatust, kuidas saab Eestiga olla kirjavahetuses:

Eestlased, kes soovivad kodumaale kirjutada, võivad seda teha, kui nad peavad kirjutama inglise, prantsuse või saksa keeles, sest need ei saadeta tsensori poolt kirju edasi. Kirjad peab saatma lihtsalt (nimetan ühe üldiselt tuntud reisibüroo nime ja aadressi), kust need kirjad saadab Rootsi-Norra kaudu koju. Iga kirja kohta peab saatma ühe šillingi. Kirja sisse ei tohi mitte oma aadressi kirjutada, vaid see tuleb eraldi lehe peale kirjutada ja kirjale juurde lisada, et see kontor saadab need kirjad siit Skandinaaviasse, ja seal kustatakse saatja aadress peale ja pannakse posti, nii et sakslased ei teadust, kust see kiri on tulnud; ja kui kodust on vastus Skandinaaviast jõudnud, saadetakse see Büroo kaudu saatja kätte. Lihtsalt kirjutada, ümbrikku panna ja aadress peale kirjutada, kuid

kirjutada, ümbrikku panna ja aadress peale kirjutada, kuid kirjad peab lahti jäetama, siis teise ümbrikku tuleb panna oma aadress ja *Postal Order*, ja kõik Büroo kätte saata. Need eestlased, kes ei oska kirjutada, võivad oma kirjad Eesti saadikute tõlkimiseks saata ühes *I/-Postal Order*’iga, kes need siis Büroo kätte.

Ma saatsin endale mitmele poole oma esindajad, nagu ka agendid Liverpooli – hr. Timuski ja Newcastle’i kapt. Timuski kaubanduslikuks agendiks Liverpooli kapt. Jürgenso. Teiselt saatsin oma esindajaks Cardiffi hr. Tombergi. Mõnest, nagu Timusk ja Kuldner, olid meie kaasmaalastele väga kasulikud. Teiselt poolt tuli veel ühendust luua ka Austraalias, nagu Arhangelskis, Hiinas ja Austraalias ja eriti Ameerika Ühendriikides, kus aga korrespondendiks osutus meil nii kurikuulus Ivan Narodnikov, kellel aga Ameerikas oli päris hea nimi kunstikriitiks ja ajakirjanikuna.

MAAILMA POLIITILINE SEISUKORD

Kaitseliidu pere on kutsutud olema valmis selle eest, et tal korral astuda tegevusse kodumaa kaitseks, seepärast tal on olema ülevaade ka sellest, mis sünnib kaugemal, et siis tal olukordadega arvestades teada oma ülesandeid. Kui läinud tal sel ajal kõnelesin siinsamas, juba siis polnud välispoliitiline õhkkond rahulik. Sel ajal hakkas tõusma silmapiirile viidud mis nihutasid ligemale sõjapilvi.

Teame, kuidas käis ja käib võitlus rahu eest, kuidas aga ühe Euroopa suurriigi sõjaline tegevus, mitte otse sõda, see seda nimetatakse tagasihoidlikult "kokkupõrgeteks", "sõjalisteks konfliktideks", selle aasta jooksul on vallutanud mitu tuhat aastat vana riigi suurema osa.^{**} Riikide relvastumine on läinud edasi suurte sammudega. Euroopas on tekkinud poliitiline seisukord, kus mõndagi sellest, mida pärast maailmasõda peeti siviaks, on purunenud.

Näiteks Saksamaa uuestirelvastumine täiel määral ja eriti tähtis on – Saksamaa sissemarsimine Reini-äärsele neutraalribasse. Saksamaa tuli tagasi suurriikide perre relvastatud suurriigina. Suurt välispoliitilist tähendust omab ka see kurb sündmus, mis areneb kodusõjana Hispaanias. See on veel kurvem, et see sünnib ühes vanemas Euroopa riigis, mis on olnud Euroopa kultuuri hälliks. Nende kodusõjaliste kokkupõrgete taga seisab ka välispoliitika.

Kaug-Idas on seisukord selline, mida ei või praegu lugeda veel täiesti selgunuks. Seal on mingeid ärevuse tundemärke. Rahvaste elus on saanud seaduseks, et kokkupõrgetele järgneb

* Kokkuvõtte kõnest kaitseliitlastele.

** Mõeldud on Itaalia-Abessiinia sõda. (Toim.)

raiad ja ümberpöörduvad. Inimsugu ei talu rahulikku olukorda, tekivad suured probleemid, ja neid ei saa muidu lahendada rahvaga. Ühed soovivad, et püsiks praegune olukord, teised aga ei soovi, et see oleks Euroopast, kes kaotas maailmasõjas ja kaotas raskelt, pole rahul ja tahab seisukorra muutmist, leida revideerimist, Euroopa kaardi ümberkorraldamist jne. Euroopa riikide hulgas on täiesti arusaadav. Võtame näiteks Ungari, kes on kannatama, nii palju loovutama. Siia hulka kuuluvad ka suuremad sõdijad, kes kaotasid mitte ainult Euroopas, vaid kes kaotasid ka kõik asumaad, kolooniad. Ühe küsimus on praegu teatud väärtusega, kuigi mitte lahendatud. Asumaade küsimus seisab ühenduses toormaterjalide küsimusega. Euroopa riigid vajavad seda, mida Euroopa ei toodaks, nende ainete nimekiri on väga pikk ja asumaade kaotamisega üks osa Euroopa riike on kaotanud oma toormaterjali ammutamise allika. Kõigele sellele tuleb juurde lisada ideoloogiline alus, võitlus teatud kõrgemate juhtmõtete

teravalt on üles tõstetud vastuolu fašistliku ja sotsialistliku ideoloogia vahel. Tuletame siin meelde rahvussotsialistide hiljutist võitlust Nürnbergis. Ka see ideoloogiline võitlus häirib Euroopa riikide majanduslikud, poliitilised ja ideoloogilised vastused, mis vajavad lahendamist. Öeldakse, et ükski neist pole võimeline, mis tingimata nõuab verevalamist. Rusikaga ei saa seda muuta ega peale sundida.

Rahu eest võitlemise keskpunktiks on Rahvasteliit, kellega meil on iseenesest väga rasked, sest tema kõrge ideaal on teada, mis on pidanud kannatama. Rahvasteliidul oli seni korda, kui liit paarkümmend võrdlemisi teravat tüli kõrvaldada, kuid ka üksikuid lüüasaamisi on Rahvasteliidu ajaloos, näiteks Itaalia-Hiina asi. Läinud aastal Itaalia-Abessiinia konfliktis Rahvasteliit otsustas tarvitusele võtta surveabinõud, kuid seda ei saanud poolikult, et ei saanud tagajärgi. Rahvasteliidu prestiiž on kaheldamisel on saanud kõva hoobi, ja näib, et tema reaktiivne küsimus pole nii lihtne. Jagunetakse selles küsimuses

mitmesse leeri. Suurem osa väikeriike leiab õigusega, et Rahvasteliit on siiski see masin, mis annab teatud rahuldust riikide suurele perele, kes soovivad rahu. Nendega on ühine ka mõned suurriigid, näit. Nõukogude Liit, kes pooldab. Näib, et Rahvasteliidu reform selles täiskogus ei teatu ja küsimus lükatakse edasi, et aeg ise selgitaks, mis ja kuidas. Ka ollakse teatud riikides ärevil Vahemere küsimuses. Riigi Vahemerel oli jõudude tasakaal olemas, ei olda sellega rahul ja otsitakse uusi tasakaalusid.

Üldiselt võime öelda, et toores jõud pole veel saanud võidutõõguse eest ollakse veel väljas. Näiteks neeguse diplomaatid kõik Genfis. See on rahvusvahelises seisukorras tundemärk sellest, et veel kõik pole kaotatud ja rahvusvahelise õiguse põlved printsiibid jäävad ka seni reaalspoliitika aluseks.

Millal on siis õhkkond olnud täiesti rahulik? Seda pole kunagi olnud. See ei tähenda aga ka, et meie peaksime alarmi kuulma. Aga teiselt poolt näitab see ka, et välispoliitikas ei või ette kujutada sarnast rahulikkust seisukorda, kus heidame magama ja pane oma valvurit välja. Riigi julgeolek ja maailma rahu nõuavad, et ei jäädaks magama loorberitel, vaid peab tegema koostööd mis vaja on. Kui välispoliitiline õhkkond praegu on ärevam kui mõnel teisel ajal, ei tähenda see, et meil tuleb hakata kohe hõõkella lööma. Meie välispoliitika on olnud hea algusest saad. Oleme peaaegu vigadeta suutnud õiget joont tabada ja seepärast pole meil olnud välispoliitikas radikaalseid muudatusi. Olen olnud sõbralikus vahekorras kõikide riikidega. Meie saame hakata läbi oma sõpradega, vaatamata sellele, et sõbrad üksteist ei hel hästi läbi ei saa.

EESTI JA LÄTI

Revisse "Akadeemia" numbris on Ilmar Tõnisson suure põhiküsimusega võtnud küllalt ulatuslikult vaatlemisele põhiprobleem, kas Eesti-Läti liit on õigustatud, ja seega, kas ta on ka poliitiline ja ajutine ning püsiv nähtus.

Minu arvustuse tulemusena jõuab ta eitavale otsusele. Veel rohkem ta toob selle otsuse eksituseks.

Kuna ma kolleeg päris õieti asetab mind kui ühte selle liidu loomise ajaloo süüpingile, kuigi tehes vahel rida teenimata argumente, siis lubatagu mulle selles asjas ka sõna.

Ma ei taha küsimust kaaluda vaid "ameti poolest", kui praeguse Eesti-Läti ligindamise ühingu esimees, küll aga selle poliitilise ühenduse pooldajana, mida nüüd hukka mõistab osa meie ühiskonnast. Kahjuks ei ole mul võimalust seda teha samase põhiküsimusega, kui ilmneb I. T. mainitud käsitluses.

Võtan õigeaegselt, et ühes rea teistega algusest peale olen orienteerunud kaugemale läände ja põhja poole. Selles mõttes olen ma hakanud seda tulevikku jaoks ülesseatavat joont, et peagi looda tihedama ühendustee selle riikide grupiga, mida loetakse Põhja- või Fenno-Skandia riikideks. Teataval ajal pioneerina tuli seda mõtet propageerida isegi välismaailmas "aastal" (1918). Praktiliselt teostas Balti riikide koostööd katse Strandmani-Poska valitsus 1919. a.

Need välissuhted ei sõltu nii palju häist tundeist kui reaalsest ühenduse vahetõrkest ja huvide ühtlusest. Kuigi "Balti riikide vahetõrkest" leidsime ühise hüüdsõna Balti ja Skandinaavia riikide jaoks, ja ajaloolise näitena võisime ses suhtes ette tuua ka Rootsi impeeriumi 17. sajandil kuni Karl XII-ni, siiski ei ole see hääl suurel määral vaid hüüdjaks kõrbes. Veel rohkem:

meie teame, et 1918. a. algul isegi Soome appihüüd jättis Rootsi külmaks, kes oma tõsiste või arvatavate reaolude ja tunde tõttu ei leidnud võimalikuks aidata Soome rahvuslasi vast võtta tol määral, kui Rootsi näitas oma heatahtlikkust ja abi Eestile Eesti Vabadussõjas.

Vastavalt ei ole kellegi saladus, et veel pikki aastaid peale Maailmasõda Skandinaavias vaadati väga külmalt, võiks öelda – demonstratiivselt repulsiivselt Balti riikide püüetele tihedamat poliitilist kontakti sealsete riikidega. Ja seda Rootsis, vaatamata säärasele Balti-Skandinaavia liitumise prohvetitele, nagu seda end. Stokholmi bürgermeister L. Hagberg. Mis ime siis, et ka Baltikumis asja võeti tõeliste asja kohaselt, ja konstateeriti, et Balti-Skandinaavia koostöö poliitilisel alal pole praktilise poliitika võimalus.

Teiseks tuli juurde see arusaamine, mis väljendust leiab leaegsete Fenno-Skandia riigimeeste hulgas, et Balti liitumise nendega saab märksa kergendatud asjaolul, kui Balti maa rannikul tärganud rahvusriigid ei ole vaid *poussier politique*, poliitiline tolm, küll aga tõeline omalaadne monoliit, küllalt võimas ja kindel, mida kui suurimat tervikut võivad arvestada ka vanad ja oma konservatiivsuses ettevaatliku välispoliitika Skandinaavia riigid. Säärast mõtet avaldati nende ridade kirjutajale, kes tol ajal (1921–22) oli meie tegelikuks välispoliitika paks, otse selgel sõnal ja varjamatult.

Seega ei olnud meie välispoliitika konsolideerumise tähelõnu pööramine esmajoones lõunasse sugugi põhja-orientatsioonist loobumine, vaid selle sihi taotlemine vajalike eelduste loomisega.

Loomulikult ei ole aga meie Balti riikide lähendamise püüdkä olnud tingitud vaid ülalmainitud soovist otsida tihedamat kontakti oma naabritega siin- ja sealpool Balti merd. Eesti-Läti koostöö, samuti kui hiljem arenenud välispoliitika ühtlus Läänemere Poolaga on minu arvates tingitud asjast enesest, see on meile päasmatu *Natur der Sache nach*, asjaloomu enese tõttu.

Ilmar Tõnisson arvab, et argumentatsioonides Eesti-Läti liidu toetuseks ei tuleks mainida geopoliitilist tervikut, ja kõneleb

vaid geograafilisest naabrusest. Arusaadavalt ei ole geopoliitika identne geograafiaga, kuid viimane on siiski esimese olulisem. Teiseks geopoliitika praktiliseks osiseks tuleb aga ka ajaloolist arengut: ja kes võiks eitada Eesti ja Läti maa-alade ühist saatust, kõikide väiksemate erinevuste peale vaatamata (taanlaste sissetung Põhja-Eestisse või Lõuna-Läti rannale sõltumatus Kura hertsogiriigina). Kas ei kõnele emmele nende kahe riigi saatuse ühtlusest meile eestlaste, lätlaste ja liivlaste maa-alade üheaegne alistumine Saksa-Taani (või hiljem kiriku) ristisõdijatele? Kas ei tundnud nad mõlemad sõjate invasioone sajandite kestel, eriti Ivan IV ajal? Kas ei tundnud nad mõlemad – küll osaliselt – alguses Poola võimkonnas hõljem asendati Rootsi impeeriumi valdamisega? Ja kas ei tundnud nad samal ajal (peale Kuramaa) ei sattunud jällegi Balti rannale Venemaa tugevama võimu – Venemaa alla? Ning kas ei taandunud ka Maailmasõja ja sellele järgnenud sündmuste hoobid mõlemad riigid ühtlaselt, kuigi mõningate erinevustega? Ja kas ei ole see, ei voolanud mõlemate veri koos Vabadussõjas, ühtlases mõlema rahva sõltumatuse?

Kui kahele maal on samane geograafiline asend ja sama aja-ajaga saatus, siis on see küll kõige kindlamaks tunnuseks, et need riigid moodustavad terviku. Ja analüüsides lihtsalt, et ka tuleviku jõudude ja hädaohtude seisukorrast ei ole võimalik vaadelda praktilise tervikuna.

Arusaadav, et mõningad erinevused on mõeldavad nende väiksemate jõudude vahekorras ka tulevikus; et üks riik võib teise riigiga vahelise konflikti korral olla enam eksponeeritud kui teine. Kuid misugusele neist tõeliselt hädaohtlikum ja raskem on, seda saab, on täiesti kindlusega, olenedes rahvusvahelise olukorra igakordsest lõpmatuseni varieeruvast vahekorrast riikide kõrvaliste võimsate poolte individuaalsetest ülesannetest.

Kõik see on nende ridade kirjutaja koos paljude teistega, pärast mõne kaalumist kui ka oma poliitilise intuitsiooni sunnil, ühine Eesti ja Läti vastastikuse sõltuvuse suhtes juba varakult loodud seisukohale. Näide: Eesti oli Briti poolt tunnustatud

ajutiselt ja kõikide reservatsioonidega *de facto* sõltumatuks mail 1918. Augustis samal aastal jõudis Londonisse tollal Läti Rahvuskogu esindaja Z. Meierovics samase sihiga – ta tahtis Britilt Latvia riigi tunnustamist. Kuigi Läti aspiratsioonid olid vormiliselt kaugelki nii selgesti põhjendatud kui ka omad, andsin ma oma kadunud sõbrale kogu toetuse, mida sin, niihästi sisemises töös kui ka Briti võimude juures, välistasid postulaadist, et Eesti ja Läti poliitilised saatused on saanud sõltumatu Eesti oma seisukorra kindlustamiseks vajab ka sõltumatut Lätit: vähemalt ei ähvarda siis lõunast teda vaheldumõne teise suure riigi väed.

Oktoobris 1918. a. küsis minult Briti välisministeeriumi aegne Vene ja Balti asjade referent, unustamatu prof. J. V. Dawson, kuidas suhtuks Eesti Latvia *de facto* tunnustusse, millega ajal teatades, et vene emigrandid on säärase kavatsusega tunnustuse vastu andnud Britile terava protesti, milles toonitasid, et Briti ei tohiks tunnustada Latvia sõltumatust ega seadust panna Venele, peale Eesti tunnustuse, millega nemad veel kuidagi leppivat, täiesti kinni läbipääsu Balti merel. Ma ütlesin, et Läti Rahvuskogu ei ole juriidiliselt legaalne Läti riigi esindus, nagu seda on Eesti Maanõukogu. Ma vastasin kahele matult ja kohe, et Eesti huvides oleks Latvia sõltumatust tunnustamine. Ma lisasin juurde, et Läti Rahvuskogu juures ebaperfektsus ei olene lätlastest, vaid neid rohkem tabanud jaraskustest, kuid rahva üheks tahtväljendajaks on ta kindeldamatult; ning mis puutub vene emigrantide väidetesse, et Eesti sõltumatusega lepiksid, kui Läti jääb Venele, siis on see vaid sõnakõlks: tegelikult oleks Eesti ühendumine Venega rasel korral vaid ajaküsimus, sest ilma Eesti saarteta on raskesti kaitsta Riia, ja Tallinna vallutamata olla merel sedavõrd ohu neeriv, et valitseda Liibavis. Latvia tunnustati 11. XI 1918 *de facto* sõltumatuks.

Nüüd, paarkümmend aastat hiljem, võib vahest üllatada üksiku esindaja nii kategoorilise seisukoha üle, kuid ajal näitab, et see joon on seni end õigustanud. Säärase koostöökatega meie kõrvaldasime esimese ja tol ajal väga kaaluka

Eesti ja Läti riikide vastu, ja nimelt: Baltikumist ei saa loota, vaid tulitsemise asemel siin valitseb uus koostöövaim. Ma rahendama, et kõigi nende arusaamatuste peale vaata, mis Eesti-Läti suhtes tegelikult sündinud, ma pean nüüd siin kui 1918. a. kordama, et Eesti ja Läti saatused näikse sedavõrd tihedalt seotud ka tulevikus, ei ühe surm oleks teisele raskes loogika. Eesti ja Läti liit on üks nende kindla pühadustest, küll mitte ainukene ja vahest ka mitte kõige olulisem. Riia Läti-Eesti seltsi omaaegne esimees, end. Läti peaministri A. Alberingi väljendas seda küll veel piltlikumalt ja tugevalt, kui ta oma tervituses Eestile Riias 24. II 1934 lausus: "Eesti ja Läti liit ei ole iseseisvat Latviat ega ilma iseseisvat Latviat iseseisvat Eestit. Meie, kaks rahvast, peame käima üheskoos alg õla kõrval."

Meie ajalooliste reministsentsidega oleme väljendanud oma tänapäevast välispoliitilist kreedot, mis peab Eesti-Läti liit ühesdamat poliitilist kaitseliitu nende riikide jaoks *condemno quo non*, mitte aga eksituseks.

Eesti-Läti liit ei tee meile võimatuks liginemist Soome ja Skandinaavia riikidega, vaid peaks seda veel hõlbustama meie sinna gruppi tooksime juurde suurima solidaarse võimudegrupi.

Ma ei ole seadnud oma ülesandeks üksikasjalikult vaielda oma hinnatud noore kolleegiga, ega tema kaudu ka teiste ülesandetavate Eesti-Läti sõpruse vastuväidetega. Mõned väited olgu siiski veel lubatud.

Eesti-Läti kaitseliit ei ole Läti poolt meile ette dikteeeritud, vaid ajalooline tõde nõuab mainimist, et selle tekkimisel on olnud Eesti, ühes arvatud nende ridade kirjutaja.

Meie teada, et esimene Eesti-Läti kaitseliit sõlmiti 7. juulil 1921 Tallinnas kui tõeline omakaitse abinõu tol ajal pärast Gruusia vallutamist enamlaste poolt, kus Eesti ja Läti sõltumatuse kõigutamise katse võimalus ei olnud olnud vastutavate riigimeeste ettekujutus. Ma arvan, et Eesti-Läti liit jäeti mõningatel kaalutlustel meelega pikemat

aega parlamentidele ratifitseerimiseks esitamata, kuigi selle läbimimisest ei tehtud mingit saladust – teatud ajaloolist efekti osa ta on täitnud hästi.

Ja kui 1923. a. oktoobri lõpul Eesti ja Läti välisministrite konverents Tallinnas uuesti kokku astus rea lahtiolevate küsimuste lahendamiseks, nagu piiriõiendus, majanduslik koostöö, kaubategevuse arvete likvideerimine, siis kaitseleping ei figureerinud päevakorras.

Alles konverentsi kestel, olles tol korral välisministri, arutas dr. F. Akeli poolt kutsutud konverentsist osa võtnud asjatundjate, võtsin mina küsimuse üles, et 7. VII 1921 kaitseleping tuleks vajalikult täiendada, ja täiendatud kujul uuesti esitada ning ratifitseerida. Kuna küsimuse kohta kummalgi poolt enam kahtlusi ei olnud, sest kaitseleping ju eksisteeris, lahendas minu poolt tõstetud küsimus puhtformaalselt mõne Järgnes vaid lühikene dialoog. Z. Meierovics: Noh, kirjutage kava valmis (*Nu, tak i napiši*). Dr. Akel: Jah, kirjutage tõesti kava!

Ja seda ma ka tegin, võttes arvesse 7. VII 1921 Eesti kaitselepingut ja eeskujuks 1921 Väikeliidu lepingu, ja selleks hommikuks oli kava valmis, arutasime selle redaktsioonil selt läbi Läti asjatundja, peasekretär dots. Albatsiga, kes soovis vaid paar väikest muudatust, ja esitasin selle ministrite konverentsile, kusjuures vastastikuse toetuse kohustuse punktis tehes variandis, ja nimelt: kohustus kehtib, kui kallale tungitakse a) idapiiridel või b) kõikidel piiridel. Ministrid valisid viimase, kui täielikuma ja Eesti-Läti liidule iseloomustavamana variandi. Muidu aga võeti leping vastu minu poolt kokkuseatud kujul Albatsi redaktsiooniliste parandustega.

Miks 1. nov. 1923 kaitselepingu kohta käiv seletuskiri peab selle sõlmimise nõudmise raskuspunkti Lätile, ei ole mulle selge: nähtavasti luges meie välisministeerium Meierovici sõlmimise mõttest pooldust minu sugestioonile kui ka hiljemalt selle vajadust toonitamist vastavalt järeleandmatuks.¹

Ja ma arvan, et poliitiline liit Eesti ja Läti vahel peab kehtima ka tulevikus.

Siis on tõsiselt kahetseda, et majandusliidu teostamine ei läinud samal päeval, 1. nov. 1923 sõlmitud majandusliku uniooni teostamist nähtud rada. Minu veendumus on, et säärane unioon oleks olnud võimalik *conditio sine qua non*, s.o. kaitselepingu stabiilsuse ja majanduslikel kaalutlustel, et luua suurimat ulatusega majanduslikuks tegutsemiseks. Omal ajal jäi ta minu arvamusest täiesti möningate väikeste erihuvide vastuseisul, nüüd, mil meil on teinud pingutusi muutuda teineteisest sõltuvaks, on säärane majandusliku uniooni teostamine isegi tema vähemal kujul, tolliliidu näol, märksa raskesti. Aga vist oleks siiski varajane kõnelda ka selle põhimõtte kohta, mis on tõenduseks on torm Balti klausli alalhoiu kaubalepingi, aga mida ei ole hävitanud Eesti-Soo-1927. a. kaubaleping.

Ja vaatamata tihedale sõjalisele liidule, ei ole samal määral kehtinud Eesti ja Läti rahvaste vaheline sõprus ja südamlus. Nii ei ole riikide vahel jalutab sagedasti must kass. Nii ei ole ka rahvavähemuste saatuse kindlustus, vaatamata sellele, et ka mitte ilma minu osavõtuta sõlmitud kultuurilepingud. Ja viimasel ajal kaebame ka soome-ugri rahva liivi, kes ise moodustab ühe läti rahva põhikomponendi, rahvusliku väljasuretamise üle. Nähtavasti ei puudumata kaebusel oma objektiivne alus, kuigi nende küsimuste avalikul käsitlemisel on mõlemalt poolt öeldud asjata teravdada teisel poolel aga on kahjuks tõlgitsetud selgelt haavavalt.

Ja siin on tulevikus palju veel teha, et meie imbuksime läbi mõtlemisega, et vaatamata mineviku vahejuhtumitele, teineteisega või ülehindamisele meie olemine naabrid, ja kui tahaksid ei taha – ja seda ei luba meie, ütleme tagasihoidlikult geograafiline asend – meie mõlemad olemine sõltumatud, sõltumatu ja samaõiguslikud rahvad, kellede vahel peab valitsema sõprus, arusaamine ja ühes enesega ka teisest lugupidamine.

Ja siin hingib, et tülisid et saa ega tule lahendada vastastikuste süüdistustega, vaid ajalooliselt proovitud tavaliste viisakate,

kuigi omas õiguses kindlate asjaomaste asjaajamise viiside mis tarvitusel nii valitsustevahelisel kui ka seltakondlikul seadete ja väärsete üksuste läbikäimisel.

Veel mõni sõna liidust Leeduga ja sõprusest Poolaga. Igaüks teab, on meie sidemed mõlema riigiga juriidiliselt tugevad ja nõrgemad kui Lätiga, ja on tõeline eksitus kõnelda meid nendest nendega samades terminites kui Eesti-Läti liidust.

Mõlemate suhtes on meil tegemist vaid diplomaatilise põhimõtte deklareerimisega üldistes küsimustes, ning siin magagi pole meil sõjalist liitu, just arvesse võttes nende kahe riigi probleemide erinevust.

Kuid õigusega toonitab Leedu poolametlik leht "Lietuvos rytas", et ei Leedu ega 14. IX 1934 Genfi lepingu põhjal tegutsenud *entente* ei sega ei Eestit üksikult ega kogu *entente*'i koostööd läbirääkimistega, niipalju kui võimalik, Skandinaavia riikide ja teiste riikidega. Tegelikult see teostubki väikeses ulatuses Balti ja Skandinaavia riikide vaimse koostöö ühiste konverentside näol. Viimastest esimene toimus Kaunases, teine – läinud aastal Tartus kolmas juba Helsingis 4.–6. nov. 1937.

Ka istusid Põhja- ja Balti riikide välisministrid ühises laua taga sel septembril koos.

Lõpetan. Ilmar Tõnisson on täitnud tänuväärt ülesannet, kui ta põhjalikule vaatlusele Balti riikide sõpruseprobleemi.

Tema postulaat Balti liidu kohta aga näikse olevat ehk negatiivses osas, mis aga ei takista meid leidmast ühist teed välispoliitika konstruktiivse osa põhilauses.

EDUARD SARNANE MAAILMASÕJA-EELSEGA*

Maailmasõja ajal kujunes välja kolm hüüdlause: "sõdida, et rahu teha", "sõdida, et demokraatiat võidule viia" ja "sõdida, et väikeriikidele eluõigust anda". Nende loosungite rahuldamiseks asutati Rahvasteliit. Riigid võtsid endale kohustuse kaitsta Rahvasteliidu otsuseid ja nii säilitada rahu maailmas. Riigile kuulutati tõesti sõda. Aga nägime, et elu on maailmasõja suhtes sammunud teist rada ja praegu kõik rahusoovi- ja rahuühendused üksteise võidu.

Kas siis tõesti inimesed ei õppinud midagi maailmasõja karmusest? 100 miljardit dollarit kulutati selleks suureks tapatal- laks. Selle summa suuruse ettekujutamiseks mõelgem vaid, et Eesti maa koos ehitiste, loomade ja varandustega võiks maksada 10 miljardit dollarit. Keegi Ameerika professor on arvunud välja, et maailmasõjaks kulutatud rahaga oleks saanud perele Euroopas ja sealpool "suurt lomp" ehitada, mis maksab 10 000 kr., ja veel maadki anda maja.

Maailmasõda nõudis inimelu, kuid inimkond pole sellest võtnud küllalt õpetust. Kõikjal räägitakse taas sõda. Ajalehest, et Inglise parlamendiliige ennustab sõda. Pärast – Emil Ludwig ütleb, et teine maailmasõda on vältimatu, ja lõpuks – sõditakse ju praegugi. Hispaania on sõja riik. Pürenee poolsaarel ei tapa üksteist mitte ainult sõdajad, vaid seal kohtuvad väga mitme riigi huvid. Väga tihti ütles keegi inglase: Madridi pommitamisel oli kunagi surma üle 170 sõduri. Nende hulgas olnud ka üks hispaanlane. Ka Aasias on sõda, kus pommid tabavad tihtipeale

* Eduard Sarnane Tartu Maleva klubiõhtul.

päris süütuid linnu ja tapavad tuhandeid elanikke. Kuid Rahvasteliit püüdnud vältida riikide kokkupõrkeid, ja teinud et sanktsioonidel on olnud oma tõhus mõju, kuid suurtel rünnakel on tihtipeale teised kaalutlused ja seepärast ka Rahvasteliit nii tugev kui vaja.

Praegu Euroopa välispoliitikas on üleminekuaajajärk – hoopis selgem kui aasta tagasi. Euroopas võideldakse mitme erineva huvide ja poliitiliste huvid pärast. Mitmed riigid, kes pärast maailmasõda olid maha surutud, ajasid end nüüd tundes seesmist tugevust. Saksamaa on jälle sama tugev kui enne sõda, se jõu poolest kui enne sõda ja nõuab endale ruumi päikese all kuhu paigutada oma rahvad. Teine samasugune riik on Itaalia.

Need kaks rahvast on teineteisele ulatanud käe – rahvuslism ja fašism on leidnud ühise tee. Saksamaa on alati hoolitsenud, et tema läänepiir on kindel, kuid pole seda kunagi mõtlenud idapiiri kohta. Teame, et ida poole areneb Saksamaa ekspansioon. Itaalia sooviks on ülemvõim Vahemerel, sest see on Itaalia eluküsimus. Ent Vahemerel kohtuvad ka Inglise ja Prantsuse impeeriumide huvid. Neil kõigil on vaja ühendustööd ja asumaadega. Teame, et "võim on kui armukade naine, kes ei loobu li teist jumalat enda kõrval". Seepärast suurriigid püüavad teel kindlustada oma võimu Vahemerel. Saame aru, miks Prantsusmaa toetab Hispaanias valitsusvägesid ja miks neid teatud määral sümpatiseerib ka Inglismaa. Kommunistlikult haardunud valitsus Hispaanias ei astuks kunagi ühendust otsima Saksamaa ja Itaaliaga.

Kui vaatleme praegust olukorda Euroopas – Berliin-Rooma teiselt poolt Inglise-Prantsuse ja teatud määral ka Nõukogude Vene blokk, siis olukord sarnaneb maailmasõja-aegsele. Suurimad jõudude ümbergrupeerimised on toimunud vaid Kesk-Euroopas – Austria-Ungari lagunemisega jne.

Kõikjal teostub võidujooks relvastumises, niipalju kui iga riik lubab riikide majanduslik seisukord. Euroopas on praegu kindel konjunktuur, kuid paistab, et kaugel pole kriisiajad, millele riikide riigiline ilmumine on paratamatu. Ka majandusküsimused kitsavad paksu verd ja sunnivad riike haarama relvade järgi.

Kõik rahvaste seisukord on praegusel momendil ebaselge. Ametlikult väidetakse, et elame sõbralikult. Siiski teame kõik, et päris meele suhted ei ole. Eriti mis puutub ühte naaberriiki, siis aasta kestel pole mõlema maa ajakirjandus olnud nii äärmiselt praegu. Algas see spordivõistlustest. Minu arvates maailmasõda, mis sekeldusi ja vaenu kahe rahva vahel külvavad, ei saapidi hoopis ära keelama.

Kui aga ikka jälle meeskondi kokku seatakse ja võistlevad, siis nähtavasti pole asi nii halb kui väliselt.

Kõik küsimused, mille üle juttu tehakse, on riigikord ja juhtimiskorraldus, kaubaleping, ja kõigele krooni paneb hiljutine vahetu minu kolleegiga. Olen püüdnud seda lugu selgitada ja leidnud otsusele, et nii mõndagi asja võib vabandada. Kui vaatame väljasaatmisesse, siis ka sissetulemine ei olnud just nii karm. Kokkuvõttes tahan seda öelda, et peame siiski arusaamatust ja elama rahuks koos oma naabriga, kes teab, kudas tuleb ühiselt sõdida ja astuda välja vaenlaste vastu.

VÄIKERIIGID SUURTE VAHELISTES TULIDES ERAPOOLETUKS*

Ettekanne on nüüd, rahvusvahelise pinevuse vähenemine natuke hiljaks jäänud, kuna viimastel päevadel on toimunud sündmusi, mis mitmeti on rahvusvahelist olukorda muutnud. Siiski ei pidanud ma vajalikuks oma kõne teemat muuta, sest välispoliitiline olukord ja välispoliitilised küsimused ei ole kodanikele võõrad, vaid nende vastu tuntakse elavat huvi. Meie kodanikud suhtuvad välispoliitilistesse küsimustesse saime siin kõik tunda, kui Euroopa rahu mõned päevad tagasi näis rippuvat nii-öelda õlekõrre otsas. Kõik teavad, mida tähendab sõda, kuna väga paljudel on mälestusi möödunud maailmasõja aastatest. Kui kaob rahu, siis jäävad kõrvale kõik teadus, ülesanded majanduslikul ja kultuurilisel alal, ja kõik jõud pööratakse siis riigi ja rahva julgeoleku kaitsmisele.

Möödunud maailmasõja-aastate meeldetuletuseks olgu märgitud, et sõjas tapeti asjatundjate hinnangu järgi 10 000 000 inimest, kuna 30 000 000 inimest said sõja tagajärjel mitmesuguseid haigusi, haavu ja vigastusi. Palju nende haiguste, haavade ja vigastuste tagajärjel hiljem suri, on raske ütelda. Mis puutub rahalistesse kalkulatsioonidesse, siis olgu tähendatud, et kokkuvõetult ulatusid 250 miljardile dollarile. Siinjuures on tähendatud, et selle summa kohta pole kõik teadlased ühisele arvamusel. Olgu märgitud, et 10 aastat tagasi hinnati kogu maailma rahvuslikku varandust tolleaegse rahaministri poolt 0,5 miljardile dollarile.

* Kokkuvõte prof. Piibu esinemisest majaomanike ühingu koosolekul teemal "Praegune välispoliitiline olukord ja väikerahvaste väljavennatus".

** Mõeldud on Müncheni sobingut 29. IX 1938. (Toim.)

Möödunud sõja hädasoht hirmutas kõiki kodanikke. Praegu on sõda küll rahulikumaks muutunud, kuid kuidas need küsimused veel lahenevad, selle kohta on raske vastuse andmine, sest selles osas on veel 3 kuu jooksul lahendatakse lahtised küsimused.

Kõikide kodanike hädad lootusi täitma pidanud Rahvasteliit pole siiski suutnud tema peale pandud küsimuste otsustamiseks. Ta ei kujunenud kõikide riikide ühiseks jõuks. Rahvasteliit pidi edasises tulevikus otsustama kõikide rahvusvahelised tuliküsimused, kuid see ei õnnestunud alati. Sõja suure riikide lahkumisega Rahvasteliidust kaotas see oma võime nüüd jällegi tähele panna endise poliitika juurdepoordumist, kus kollektiivse julgeoleku asemele on asunud iga riigi oma julgeoleku süsteem.

Saksamaa, kes ka Rahvasteliidust mõned aastad tagasi lahkus, on Saksamaal pääses mõjule natsionaalsotsialistlik režiim, mis siiski totalitaarse riigi rajamise ja Versailles' rahulepingu tingimuste kaotamise. Nagu senisest asjade arengust oleme näha, et see on tähele panna, on Saksamaa saavutanud ilma sõjata peaaegu kõikide Versailles' lepingu oluliste punktide muutmise. Teinud on seda kõike lasknud sündida.

Rahvasteliit on kaotanud oma mõju ning sellega on purunenud ka kollektiivse julgeoleku süsteem. Kui väikeriigid algul peaaegu lootsid, siis nüüd peavad nad oma positsiooni hoidma nii, et nad igal võimalikul juhul saaks jääda rahvusvaheliste tulides erapooletuks.

Kui suured tulli lähevad, siis väikesed riigid hoidku sellest eemale, et nad mitte nende jalgade alla ei jääks. Seda on teinud need riigid, kes oma välispoliitikas püüavad jääda erapooletuks ja mitte segada teiste riikide tuliküsimustesse, kuid samas ei luba nad ka, et keegi segaks nende tegevusse.

Me ei taha mina hakata üksikasjalikku ülevaadet andma Tšehhoslovakkia sündmustest, kuna meie kodanike enamus teab nende küsimustega ajalehtede kaudu võrdlemisi tuttav. Kas me peaksime siin otsustama, kas õige või vale, selles küsimuses ei taha mina hakata. Tšehhoslovakkia, mis loodi pärast maailma-

sõda, oli üks ideaalsemaid riike oma majandusliku korrast poolest. Ta oli õnnelik selle poolest, et seal olid nii tõstetud põllumajandus mõlemad väga arenenud ja tasakaalus. Õnnetingituna tuli ka Tšehhoslovakkia möödunud maailma majanduskriisist välja võrdlemisi vähe puudutatult. Ainukeseks küsimuseks oli seal vähemusrahvuste küsimus, kuna seal elab 7 eri rahvust.

Pärast natsionaalsotsialismi võimuletulekut hakati Saksa maal nõudma kõikide saksa vähemuste enesemääramise väljaspool Saksamaad. See rahvuste enesemääramiseõigus ka tulevikus olema meie kaitsevall. Et Tšehhoslovakkia mustel lõpmata suured poliitilised tagajärjed on, on kindel.

Vana Rahvasteliidu süsteem on lagunenud ja riikide vahelise vahekord on tunduvalt muutunud. Samuti selgus, et rahvasteliitudel pole nii suurt olulist tähtsust kui seda varem olis. Missugune on aga väikerahvaste olukord? Kerge see pole, pole kunagi kerge olnud.

Väikerahvaste tarkus seisab selles, et nad oskaksid asju hinnata ja nõnda seada, et neid kunagi hädaohud ei ähvarda. Samuti on selge, et senist jõudude vahekorda, nagu see tänapäeval oli, tulevikus enam arvestada ei saa. Rahvasteliit pidi väikerahvaste seisukorda kergendama, kuid nüüd peavad väikerahvaste ise otsustama, kuidas end kindlustada. Et end kindlustada, tuleks tuleb palju asju tähele panna. Peame silmas pidama seda, et väikerahvad peavad olema võrdlemisi homogeensed. Tähtis on, et rahvas ise alati valitsemisest osa võtaks.

Tugevamaks süsteemiks on selle juures ikkagi demokraatlik kord, mitte autoritaarne režiim. Tähtis pole siin küsimus, kas see süsteem, vaid et kogu rahvas ise oleks enese valitsemisel tegev. Sisemine konsolideerumine on tarvilik.

Tähtis on samuti, et väikerahvad oma naabritega oleksid sõbralikus ja heanaaberlikus vahekorras. Oma naabris tuleb näha ikkagi partnerit, ka väikerahvaste heaolu ja julgeolek seisab selles, et nad rahvusvahelises elus oma asju korraldavad sõltuvalt, et võita enestele sõpru.

TAHAME HOIDA OMA ERAPOOLETUST*

Õnneks kaubanduslikud läbirääkimised Saksamaaga on andnud meile seisukohalt täiesti rahuldavaid tagajärgi. Seejuures Saksamaa täiesti arvesse võtnud meie erapooletut seisundit ja vastavalt ei ole meie mingit kohustust pidanud endale võtta, mis ei oleks kooskõlas meie traditsioonilise karmi erapooletusega kõikidesse sõdivatesse riikidesse.

Meie riigi Valitsus tahab kindlalt jätkata seda erapooletust, mida ta tänaseni on ajanud praegu Euroopas kestva sõja aegsel. Meie kui väikeriik ei või ega taha ennast segada teiste riikide omavahelistesse tülidesse, ning meie välispoliitika eesmärk on jääb nagu varemgi hoida oma riigi sõltumatust ja sõltumatust iseseisvust, arendades sellelt seisukohalt sõprust kõikide riikidega niihästi poliitilisel kui ka majanduslikul ja kultuurilisel alal. Arusaadavalt selles mõttes meie välispoliitikas ei ole rahupaistvat kohta evib suhete korraldamine meie suure naabriga, kellega oleme loonud pool aastat tagasi uut alus- ja vahekorrad Moskva vastastikuse abiandmise pakti alusel. Mitmel korral on meie valitsusel võimalus olnud deklareerida, et ta tahab seda pakti täita lojaalselt ning täpselt, ning me oleme meie kuulnud ka oma lepinguosalise valitsuse sõnadest, kes pakti teostamisel samuti rõhutab selle ulatust ja tähtsust, austades Eesti riigi sõltumatust ja sõltumatust riigi- ning sotsiaalmajanduslikku korda. Meie võime sel puhul öelda pooleaastase kogemuse tagajärjel, et Moskva pakti elluviimine ja selle edasiarendamine on sündinud õige korrektselt ja vastastikuse usalduse ning austuse vahekorras. Meil oli selles mõttes hea meel märkida Nõukogude Liidu

*Kõikide eesmärgide saavutamiseks Riiginõukogu koosolekul.

rahvakomissaride nõukogu esimehe ja väliskomissari Molotovi 30. märtsi kõne seda osa, kus ta toonitas, et Eesti riiklik majandus ja poliitika iseseisvus ei ole kannatanud Moskva sõja läbi, kuid majanduslikud suhted Nõukogude Liidu ja meie riigiga on märksa arenenud. Härra Molotov lisas juurde, et lepingute täitmine Eesti, Läti ja Leeduga möödub rahuldavalt ja loodetakse edasiseks suhete paranemiseks Nõukogude Liidu ja meie riikide vahel. Meie omalt poolt võime sellele lootusele meeleldi alla kirjutada.

Arusaadavalt uute suhete loomisel tekib ikka rida praktilisi küsimusi, mille lahendamine ja korraldamine võtab teatud aega. Selles mõttes on meil kogu aeg käimas Nõukogude välispoliitika mitmesugustel aladel läbirääkimised kindlate formuleerimistega, et omavahelisi majanduslikke ja õiguslikke suhteid korraldada sõbralikus vaimus ja vastastikustes huvides. Me loodame, et need läbirääkimised, mis sünnivad ka Tallinnas või, nagu käesoleval hetkel, Moskvast, juba ligemal ajal annavad reas küsimustes positiivseid resultate.

Meie suhtlemises teiste riikidega ei ole sündinud viimase aja jooksul mingeid muutusi võrreldes varemaste aegadega. Peamine huvitab meid praeguse sõja ajal majandussuhete jalul hoidmine ja eriti meile tarvilike kaupade muretsemine. Selles mõttes on me tarviduse korral läbirääkimisi ka kõigi sõdijatega nii ühel kui teisel poolel. Saksamaaga on need lõppenud, Britiga need korraldamisel ja samuti kõigi erapooletutega, praeguse momendil Soomega.* Erilist rõhku paneme majanduslike suhete tihendamisele Balti riikidega.

Meie teame, et praegune sõja-aeg annab ka meile, nagu kõigile erapooletutele, ennast tugevasti tunda. Meie väliskaubanduse takistuste tõttu läänes on ka meie rahvamajanduslikus olukorras tunda olukorra raskenemist, mida osalt küll oleme suutnud peatada oma majanduslike sidemete tihendamisega Nõukogude Liidu ja Saksamaaga. Kuid siiski meie kodanikele peab olema

* Soome erapooletus oli alles värske: umbes kuu aega varem (13. III 1940) Moskva rahuga lõppenud Soome ja NSV Liidu vaheline Talvesõda. (Pääs)

et sõja mõju ei piirdu ainult sõdijatega, ja et erapooletud, kes otsesest sõjategevusest eemale on jäänud, nagu meie ühiskond, raskelt tunnevad elujärje halvenemist. Meie võime teha kõik mis võimalik, et säilitada tavalist elu- ja töökultuuri selges arusaamises, et see absoluutses ulatuses on võimalik. Meie püüe on vaid raskusi kergendada. Seepärast ka peavad omalt poolt täie innuga töötama ja korraldama oma tarvidusi kokkuhoiu ja ratsionaliseerimise mõttes, et võimalike raskuste tõenäolise suurenemise juures, oleme lootma ainult riigi abile.

Meie tahame paar sõna meie üldise suhtumise kohta välismaailma suhtes. Meie näeme ja kuuleme, missuguse kiirusega arenevad maailmas sündmused. See aga ei tohi meid imestada, sest on käimas sõda, kus ootamatud sündmused on vaid loomulikud. Me loodame isegi, et suur sõda ei ole veel sugugi alanud kõigi riikide osalusel. Kuid need ei tohi mingil viisil häirida meie elu kui terviku üldist erapooletut hoiakut, ma ütleksin, isegi meie ühiskondade küündivat tasakaalu. Meie tahame oma rahvastega korraldada külma mõistuse järgi, meele ja samajoonelise meele huve ja julgeolekut. Meie ligem ajal loodame, et säärane külma mõistuse poliitika ja tagasihoidlik suhtumine meie rahva seisukohalt kõige õigemaks ja paremaks. Me tahame ka meie välispoliitika sihiks edasi täie hoolega korraldada võimalikke sõbralikke vahekordi kõigi riikidega nii poliitilisel kui majanduslikul alal, ja kaitsta selle läbi oma rahva elu ja tavalist korda, mis meid aitab kergemini üle elada, mida meile kaasa toob praegune Euroopa sõda.

JAAN POSKA JA EESTI VÄLISPOLIITIKA

Üheks eesti rahva pojaks on kahtlemata Jaan Poska, kes on luu meie luust ja liha meie lihast. Tema vanaisa Jaak Poska oli Tuhalaane Muksi talu maal asuv vabadik, kes aga talusvõitluses täies eas ise õppida kui ka oma pojale Jaanile kooliharidust andis retseda. Esimene koolitatud põlv – meie esimese välismaa isa Jaan – jäi siiski tihedasse ühendusse rahvaga, olles alati rahvavalgustaja, õpetaja Laiusel õigeusu kihelkonnakoolis.

Samal Laiusel sündis 1866. aastal ka see suur mees, kes surma 20. mälestuspäeva meie täna meelde tuleb. Me tahame hakka üksikasjalikult teile jutustama tema elukäiku, mis meile selt tuntud. Minu ülesandeks oleks selgitada vaid Poska rolli meie välispoliitika kujundamisel ning selle põhimõtete määramisel.

Peab kohe tähendama, et Poska Eesti välissuhete kaitses esineb juba enne Eesti riiklikku iseseisvust, ja nimelt Tallinna linnapeana. Sest Tallinn, olles suurem omavalitsuslik ühik endises Vene riiklikus korras meie maa suhtes vahetasid osa ning tõusis meie rahva majanduslikuks keskuseks ja suureks kultuurpoliitiliseks teguriks. Poska Tallinna linnapeana sai oma ülesannetest laiemalt aru, ja nii meie näeme, et Tallinn terves reas küsimustes ei piirdu ainult linna enda huvidega, vaid lööb kaasa üldistes meie rahvast puudutavates küsimustes.

Poska oli Tallinna linnapeana ühtlasi ka eesti rahva elu huvide kaitsjaks Vene keskvalitsuse juures, töötades samal ajal tihedas kontaktis Eesti ühiskonnaga. Ei ole sellepärast ka

* Kokkuvõtte välisminister Piibu kõnest kultuurhommikul Jaan Poska 50. sünnipäeva tähistamiseks.

Et pärast revolutsiooni Vene Ajutine Valitsus Eestimaale otsekohe saatis komissaari, kellel oleks rahva usaldus, siis sellele kohale Eesti seltskonna poolt tõsteti esile Poska, kes ka kinnitati. Vene Ajutise Valitsuse komissarina töötades tundis Poska Eesti rahvast kutsutud kooskõlastama Vene keskvalitsuse huvisid eesti rahva omadega, ning meie näeme, et eesti seltskonna üritused selleks, et saada on omavalitsuse saavutamiseks, Poska mängis juhtrolli. Kui toimus see 12. aprillil 1918 Maanõukogu loomise ja Eesti loomise dekreedide elluviimisel, kus Poska pealekäimisel Vene Ajutine Valitsus lubas selle alusel valimisi juba peale hoida vastava seaduse väljaandmist. Edasi näeme, kuidas Poska ühendamisel Vene siseministeriumis maikuu 1918 koos Eesti seltskondlike esindajatega ning hiljem Vene juriidilises nõukogus tegevalt võttis osa Eesti Maapäeva seaduste ning omavalitsuste korralduste väljatöötamisest, toetades eesti seltskonna liikmeid Vene Ajutise Valitsuse juures.

Me näeme rahva usaldust tema vastu ka selles, et ta valiti Vene Ajutisse Kogusse, kus ta juba kaitses ainult eesti rahva huvisid. Kuna Vilmsi ja Seljamaaga läks ta Maapäeva Vanemaks, siis üheskoos valitsuslikele saatkondade juurde selgitama, et vastavad need valitsused iseseisva Eesti riigi tunnustaksid, ning selle juures esindas eesti rahva õigusi, enesemääratavust ja sõltumatust, vabalt end valitseda iseseisva riigina. Kuigi Poska ei olnud välisküsimustega palju tegelnud, selgus siiski, et välisprobleemid rahvusvahelises ulatuses olid teda kogu aeg huvitanud ning nendes oli ta täiesti kodus.

Me näeme siin arusaadav, miks pärast Eesti Vabariigi väljakuulutamist 24. veebruaril 1918 Poska kandidatuur välisministri kohale üles kerkis ilma võistlejateta. Ning kuigi ta aru sai, et see oli suur vastutus ja isiklikult riisikost, mis ta sellega kandis, nõustus ta sellele kohale.

Me näeme, et Saksa vägede siinviibimise kestel 1918. aasta suvel Eesti Ajutine Valitsus ei suutnud palju ära teha, ta ise oli juba vabatahtlik, kuid suureks lohutuseks oli Välisdelegatsiooni ülesandeks siiski aratundmine, et nende tegevus leidis Poska poolt toetust, kuigi ta ei saatnud ühtki kirjalikku juhtnööri ega

instruktsiooni. Aga ühe delegatsiooni liikme abikaasa kaudu edasi antud suusõnaline lakooniline ütlus: "Jätkake oma tegevust nagu seni!" oli suureks julgustajaks ja ohutajaks. Jätkas ka kõrvale Poska osa Vabariigi Valitsuse uuesti tegevusse astumisel 11. novembril 1918, mida kahtlemata tuleb pidada Eesti tema välispoliitiliseks tegevuseks, sest kuigi tõuke selle tegevusele andis võõraste vägede kõrgem kohapealne juht, pöördudes Poska poole nõuküsimisega, mil viisil tõusvat olukorda hiat ja raskusi vältida, Poska ise leidis vajaliku ja võimaliku teel Eesti Ajutise Valitsuse tegevusse astumise. Ning kui Seckendorffi küsimusele, miks ta säärase akti on teinud ilma ette teatamata, vastas Poska õieti, et kui säärase akti oleks teinud enne luba küsides, ei oleks tal seda suurt moraalset mõju, mis on Eesti valitsuse autonoomsel tegutsemisel.

Niipea aga, kui tolleaegne peaminister Konstantin Päts vangilaagrist tagasi tuli, tõmbus Poska uuesti välispoliitika alale, taotledes kõigepealt vajalikku finantsilist toetust välisrahnasrahvalt ja siirdudes hiljem eridelegatsiooniga Pariisi rahukonverentsile, saavutama Eesti riigile tunnustust ja rahalist abi. Tema tegevus Pariisi rahukonverentsil oli väga mõjuksesine.

Poska autoriteet delegatsioonis oli väga kõrge, mitte ainult sellepärast, et ta oli välisminister, vaid ka tema elutarkade otsuste ja juhtnööride tõttu. Meie näeme, kuidas niihästi riigis kui ka kirjalikus läbikäimistes välisriikide esindajatega tekkis ta Eesti õigusi enesemääramisele ja iseseisvusele põhjendades, milleks suuri raskusi veeretaskid ette eriti Vene valged, kuid tol ajal Pariisis oli suur sõna öelda. Lõpuks, kui juust viimase mõjutusel liitlased tõmbusid tagasi oma esialgsetest kavast, Eesti riiki tunnustada, Poskal ei jäänud, nagu ta ise ütles, enam midagi teha, vaid ta siirdus kodumaale, et lõpetada oma läbikäimise kaudu suure idanaabriga tekkinud heitlust ja võimaldada vastastikuseid suhteid õiglase kokkuleppe alusel.

Meie teame, et Poska vastav nõuanne niihästi Ajutisele Valitsusele kui ka Asutavale Kogule augustis oli otsustava tähendusega selles mõttes, et võeti vastu Nõukogude väliskomisjoni

ettepanek alustada rahuläbirääkimisi. Kuna aga Poska ise ei olnud üldiselt arvas, et rahu ei saa olla tõsine niikaua, kui ei oleks olnud ainult üksiku riigiga, siis taotles ta rahu laialdaseks tegemiseks, milleks esialgsest läbirääkimisest Pihkvas ei tulnud ootamatult rahu, kuid saavutati, et Nõuk. Liit tegi rahuettepaneku teatavale uuesti tekkinud Balti riikidele. Poska ideaaliks oli rahu sõlmimine Balti riikide poolt N. Venega, kus siis saadud leida kõigi küsimuste lahendamine soodsama korra rahu rahuleesitajana mõttes Balti mere idarannikul. Seks teinud ta esimesed Balti riikide nõupidamised Tallinnas ja septembris 1919. Kuid see tema püüe ei läinud korda, ja ta näeme, et tema tõmbus välispoliitilisest otsesest tegevusest tagasi, jättes selle, nagu ta ütleb, "noorematele meestele, kes suutsid julgemalt ja otsekohesemalt talitada neis küsimustes enese peale siiski Asutava Kogu väliskomisjoni juhitud. Sellena ta mõjuvalt võttis osa ka läbirääkimistest meie naabriga oktoobri algul Bermondi seikluste päevil, kus ta teinud vahetunde selget lahendamist ja eelistas püüda ilma mingisuguse kokkuleppeta, kui et saavutada rahu dokument, millel ei ole püsivat edu.

Rahulepingu ettevalmistamine N. Liiduga läks küll mööda Poska otsusest osavõtust, kuna tema arvates see oli valitsuse ülesanne, siiski nõustus ta samal ajal, kui peaks tõeliste rahuläbirääkimisteni jõutama, võtma rahuläbirääkimistel endale Eestis delegatsiooni juhataja ülesanded. Ja nii me ka näeme, et kui alguses 1919 rahuläbirääkimised algasid, siis Poska oli rahuläbirääkimiste juhtimise raskused endale, koostades rahuläbirääkimiste aluseks vastavad teesid, mis leidsid Vabariigi poolt heakskiitmist ja millele vastavalt rahuleping sõlmiti.

Poska mõjuvast osast rahulepingu sõlmimisel on kõneldud ja arutatud väga palju ja ma ei hakka siin üksikasjalikult kirjeldama. Võib ainult niipalju tähendada, et iga otsustav ja iga otsustav läbirääkimine sündis Poska osavõtul ja otsustades tema isiklikul otsustamisel. Tarbe korral lahendas ta ka rasked silm-silm vastasel kõnelusel Nõukogude delegatsiooni

juhatajaga, kellega ta oskas luua inimliku arusaamise vahet da. Nagu teame, rahuleping põhineb arusaamisel, et Eesti ja N. Liiduga on põhjapanevad Eesti rahvusvahelise siooni. Sellepärast rahuleping ka rajatakse mitte juhuslik konjunktuurile, vaid taotletakse säärast kokkulepet, mis oleks õiglane, aus ja seega ka püsiv. Rahulepingus Eesti leiab olla vaid sillaks Euroopa Ida ja Lääne vahel. See Nõukogude Liiduga vahekordade primaat Eesti välispoliitika on jäänud sama meie päevini ning minu arusaamise järgi ei ole Eesti teed ka tulevikus.

Mis puutub muidu Poska osasse Eesti välispoliitika, siis võib tähendada, et ta rajas teed sõbralikule läbikäimisele teiste riikidega ja teiste riikide tülidest eemalhoidmisele.

Edasi on Poska osa välisteenistuse väljakujunemisel tähtsusega. Kuigi olude sunnil meie välisesinduste võrk oli ajal veel oma algastmel, ei või jätta mainimata, et välispoliitika sihtide taotlemisel ta ei piirdunud vaid ametlike esindustega. Nii rakendas ta Eesti huvides tööle vana sotsialisti Maasik, kes hankis tööliste internatsionaalilt moraalse toetuse Eesti riigi ja püüetele luua oma riik. Üldse võime kõnelda Poskast kui realistist meie välispoliitika.

Säärane realistlik asjaoludele otsavaatamine ja vastavalt sellele otsuste tegemine on muutunud iseloomustavaks üldiselt meie riigi välissuhete korraldamisel teiste riikidega.

Mainitagu kas või äsjast Moskva pakti, mis sõlmitud vastastikuse austuse vaimus, aru saades reaalsest oludest, ja mis on juba 20 aastat, kuid ta elab siiski meie mälestustes, meie vaimsetes.

Ta on meile jättnud suure välispoliitilise testamendi: armastagem sõprust kõikide rahvastega ja hoidkem erapooletust teiste tülides; kaitskem omaenda õigusi ja oma riigi sõltumatust.

Seda testamenti meie tahame ka täita.

MEIE KOHANEMA SUUREMATE RASKUSTE KANDMISEKS*

Me oleme jõudnud pärast pikemat rahulikku arenemist ajale, mida tavaliselt nimetatakse erakorraliseks. Iseäraldusena maailma seldmatest sõdadest on senini kannatajateks vaid need riigid ja rahvad, ning isegi need, kes on tahtnud kokkulepet teha eemale jääda oma erapooletuse rõhutamise ja rahutusega. Nõdijate endi maa-ala on aga selle 8 kuu kestel, mis seni möllanud, otseselt sõjatallermaaks olekust eemaldunud. Kas ja kui kaua see nii jääb, on teine asi, ning lõplikku tulekut ei või keegi ette näha.

Me teame, on ka meie rahvas ja riik juba oma esimesest rahvusvahelisele areenile ilmumise päevast rõhutanud oma soovi luua suurte rahvaste tülidest, kuulutades end erapooletuseks. Me oleme meie oma esimesest diplomaatilisest dokumentist, memorandumist välisriikidele Eesti poliitilise olukorra kohta jaanuaril 1918, seda kinnitame oma iseseisvuse manifestis, mis järgi leiame meie Tartu rahulepingus. Lugematuil juhtudel on seda meie välispoliitilist põhiteesi esile toodud valitud deklaratsioonides ning vormilikult kõigile teatatud käesoleva sõja algul Vabariigi Presidendi deklaratsioonis.

Me oleme senini suutnud rahu oma maale kindlustada. Meie suurelt on kaasa aidanud ka asjaolu, et suutsime sõja algul õigel ajal sõlmida vastastikuse abistamise paketi, milles mõlemad lepinguosalisel, oleme otsustanud loomulikult ja armehelikult täita vastastikuse usalduse ja sõpruse

* Vabariigi Riigikogu otsus Tartu Linnateenijate Ühingu 20. aastapäeva aktusel.

vaimus. Selles on Moskva pakti suur ajalooline tähtsus meie le poolele.

Kuid sellegi peale vaatamata ei ole meie pääsenud – ega me seda oletada ka tuleviku jaoks – praegusist sõjaraskustest. Me on sõda toimunud peamiselt majanduslikul alal, mis eriti tunda tabab erapooletute merekaubandust.

Juba iseenesest sõjaajal peavad kallinema teatud tarbed, eriti need, mida vajatakse sõjaks ja mille tootmine ehk saamine on piiratud, esijoones metallid ja kemikaalid. Nende kaupade säärase kallinemine suurendatud nõudmise ja vähem pakumise tõttu on muidugi tunduv kohe ka erapooletute seas. Veel rohkem: nende kaupade saamine, mis tulevad üle mere, muutub ikka raskemaks ja raskemaks sõdijate merehädade meresõidu enda ohustumise tõttu miinide ja allveelaevade tõttu, mis tabavad sagedasti kõiki laevu ja kaupu, vaatamata, kas kuuluvad sõdijatele või erapooletutele.

Sellepärast nüüdsel ajal erapooletute rahvaste peamine seis on selles, kuidas oma toodetest lahti saada, vaid kuidas saada korda enesele vajalikke aineid. Veel raskem on see riigile, kus meie, kes praegusel ajal on olude sunnil ära lõigatud laast maailmast, kuna tegelikult ükski laev ei pääse praegu Balti merest välja ega Balti merre sisse.

Meie rahva elu ja tööstus on aga suurel määral sõltav välismaa toorainete sisseveost, olgu metallide ja masinate, olgu puu, džuudi ja villa, olgu soola, õlide või keemiasaaduste näol. Meil on meil õnneks olnud end siiski küllalt rahuldavalt varustat isegi sedavõrd, et meile vajalikku leidub lähemaks ja kaugemaks tulevikuks.

Suurt osa on mänginud siin ka asjaolu, et meil on korda läinud oma väliskaubanduslikku elu ümber korraldada aja ja nõuete kohaselt, arendades ennekuulmatus ulatuses oma majandussuhteid nii Nõukogude Liidu kui ka Saksamaaga. Tahame siiski loota, et meil nii oskust kui ka õnne saab olema oma majanduslikku elu jätkata enam-vähem rahuldavalt.

Kuid nagu meie riigijuhid mitmel ja mitmel puhul on mainitanud, peame meie valmistuma märksa suuremate raskuste

etendega kui senini, peaks sõda venima pikaks. Meie loodame, et neist raskustest meie külm ja asjalik rahvas üle hakkab hakkama. Meie elustandard iseseisvuse päevil on tõusnud tunduvalt, meid tuleb ka üle elada raskeid päevi, töötades pinevates tingimustes kokku mustade päevade jaoks ja ratsionaliseerides kogu ümber korraldades oma igapäevaseid tarviteid. Meie kodanikel kui inimestel, kes kodanikega iga päev tihti kokku puutuvad, on siin täita suured ülesanded.

Meie tunneme kogu oma rahva kõikumatut andumust meie vabaduse vastu. Meie nähte tunnustuseks ei ole vaja meelde tuletada, et meie sangarlikku vabadusvõitlust, kus ka meie omavalitsused ja nende teenijad võtsid osa suure andumusega, vaid ka meie rahva arengut. Rahva isetegevus moodustab selles mõttes aluse meie rahvuslikule vabadusele, mis muidugi ei tähenda seda, et igaüks võib igal ajal teha, mis talle meelde tuleb, nagu seda toonitati juba Prantsuse suure revolutsiooni ajal. Vabadus tähendab seda, et tuleb toimida nii, et see teiste vabadustele ei kahjusta.

Meie mõttes on riiklik vabadus korraldatud vabadus, seaduslikult määratud piirides. Kui meile midagi antud oludes ei ole, tuleb taotleda selle muutmist määratud korras, meie rahva põhiseaduses ettenähtud võimude, eriti rahvaesinduse kaudu, muutest vastavaid seadusi. Selles mõttes on ka omavalitsused ja nende teenijad suured ülesanded, olles kodanikele eeskujuks oma patriotsmiga, oma seaduslikkusega. Igapäevane elu viib meid kokku suure hulga kodanikega, ning teil on võimalus teha oma meeleomariiklust praktilises elus, aidates ka väikeste asjade muudatuste vähendamist, niipalju kui olud ja seadused seda lubavad, ja seletades ära, miks ei saa tähti igas asjus tuua taevast maha ka oma riigis. Kuid omariiklus annab meile tegutsamiseks siiski olustiku, mis võrdlemata parem on meie ülemvõimust.

Meie tahame kogu meie kodanikkonnaga töötada oma riigi ja rahva heaolu tulevikuks, olles juhitud üldisest hüvangust ja tõsisest isamaa-armastusest.

Sel teel aitame kaasa, et meie riik muutub tugevamaks
kindlustab selle, et vabaks jääb meie maa, vabaks jääb
rahvas ning võimalikult vähemate kannatustega elab üle
ked ajad meie sõltumatu ja iseseisev Eesti Vabariik.

ÕIGUS

KÕNE VENE ASUTAVA KOGU ELTÖÖDE NÕUKOGUS

Kõigepealt pean ma selle komisjoni väite vastu vaidlema, mis
arvatakse leidub, et soov – sõjavägi hääletagu eraldi koha-
elanikest – olevat separatismi püüetest väljakasvav. Ma
arvan alla, et mingisugust separatismi (lahkpüüet) siin ei
ole meie nõuame lahus hääletamist sõjaväele. See on ainult
kohalike elanike mõte, meie õigus, ja sellepärast protesteerin
komisjoni sellise väite vastu.

Pärast seda tahan ma paar momenti ära märkida, mis meie
sõjaväele eraldi valimise tingimata tarviliseks teevad.

See on kõigepealt: sõjavägede liikuvuse ja sunniviisil, mitte
vabalt teatud kohal viibimise tõttu ei suuda sõjaväed sugu-
koostise kohaliku elu tundma õppida, ei suuda kohaliku po-
litise eluga kokku kasvada. Nad on sellepärast ikka võõraks
tunda, ja kui palju ka ei kõneldaks, et soldat on sama koda-
lane, see on õige –, kuid see ei otsusta siiski küsimust. Sest sel-
le, et soldat teatud kohas täie arusaamisega valimiste käigust
teada ühes kohaliku rahvaga, on vaja, et tema rahvaga
ühineks kasvaks, tema hingeelu tunneks, majanduslikest vahe-
lõhest ja selle rahva poliitilistest parteidest aru saaks, mida
ta kui alati edasiliikuv element anda ei suuda. Sellepärast
tulebki, et sõjaväe ja rahva vahel ei ole elavat sidet, ehk
võib öelda ümberpöörduvalt: sõjavägi ei kuulu orgaanilise osana ko-
hale rahva hulka ja ta jääb ikka teatud määral rahvale võõ-
raks, seda enam, et ta täiesti eraldatud elu oma kasarmutes

viib. Kõneldakse siin, et see ei tähendavat midagi, kui teatud
kohalike elanikega ühendatakse hääletamise otstar-
peks, mis proportsionaalse valimisviisi järgi ei ole sellest mingit

paha kohalikule rahvale – mandaatide arv saavat ju suurendatud.

Ma tahaksin tähelepanu selle peale juhtida, et asemike arv ei suurendata mitte alati neis kohtades, kus sõjavägi valimisringkonda osa võtab. On niisuguseid väeliini-taguseid valimisringkondade osi, kus ma neid siin ei nimeta, kus sõjaliin suurema hulga ringkondade alla võtab. Ja kui niisuguses valimisringkonnas on 40 või 50 tuhat sõjameest liinitaguses osas rahvaga ühes valimisringkonnas, küsin siis, kas antakse nende 40 või 50 tuhande peale ühe asemiku mandaat? Ja muidugi, igaüks meie hulgast ütleb rahvaga ühes valimisringkonnas, et ei anta, sest see oleks uue, täitsa vastuvõtmatu mandaat. Kui see on, siis peame meie otsekohe ütlema, proportsionaalse valimise viisi peale vaatamata, et sõjaväe ja kohalike elanike ühine valimine vähendaks kohaliku rahva enese asemike arvu, sest seal on 40–50 tuhat organiseeritult hääletajat soldatit on see rahvas, mis neid valijate protsent (40–50), mis valimistest osa võtab, ja 40–50 tuhat valijat, kelle hääletega üks asemik Asutavasse Kogusse läheb.

Nõnda siis, kui meie üksikute valimisringkondade peale peab üle läheme, siis näeme meie, et ehk küll sõjaliini taga olevad sõjavägede arvel mandaatide arv ei suurendata, siiski saavad sõjaväed kaasa valima ja kohaliku rahva käest saadikud võtma. Räägitakse küll harilikult, et Asutav Kogu ei ole mitte üksikute maakohtade esindus, vaid riiklik esindus. See on sa õige, ma olen sellega nõus, kuid siiski tahab Asutav Kogu nagu iga rahvaesindus lõppude lõpuks rahva peegliks olla, ja kui ta peab rahva peegliks olema, siis on vaja, et tema ühes osad selles peeglis täiesti õieti kujutatud oleks, et meil rahva peegli tegemist ei oleks. Kuid seal, kus teatud hulk valimissunniviisil, kohaliku rahva heast tahtmisest täiesti olenemata juurde saadetakse, seal hävitatakse ühes sellega ka peegli peeglus. Meie ei või sellise tee peale üle minna, kus meil juba on teada, et meie õiget rahvaesindust ei saa, täiesti vabalt väljendatud maa arvamus.

See on üks põhjanevatest argumentidest, mis meile selgeks teeb, et väerinnaga tagustel osadel ei või sõjaväed rahvaga ühes valimisringkonnas minna.

Ma saan aru üksikutest tehnilistest raskustest, ma mõistan, et vasturääkimisi, mis sisemiste valimisringkondade kohalikele inimestele, kui üteldakse, et seal ei olewat võimalik erivalimise sõjaväele ja rahvale toime panna. Ma ei hakka selles peale, et sõjavägi igal pool rahvast eraldi valigu; ma ainult näitan, et ühekohtu häädaht on igal pool, kus valimised ühised.

Ma aga sõjaliini-äärsetesse valimisringkondadesse puutub, et seal seal saatuse sunnil rahvas oma enamuse järgi mitte rahvusest, kuid seal olevad sõjaväed – kui mitte just puha rahvas, siis ometi muulased kohalikule rahvale. Sellepärast ühised valimised sõjaväe ja rahva tarvis seda ülekohtusest, et seal läheb teatud kohaliku rahvuse asemel asemike asemel keegi teine. Ja kui peaks sealt kohalik elanik läbi minevate igatahes mitte see, keda kohalik rahvas oma vaba tahtmisega järele ei oleks Asutavasse Kogusse saatnud. Arusaadav on sellest, miks Eesti Rahvuskogu Tallinnas 3. juulil, valimise peale läbi arutades, otsusele tuli, et sõjaväed peavad Eesti rahvast lahus hääletama. Seal kõneldakse: "Asutava Kogu peab küsimust läbi arutades peab Eesti Rahvuskogu tingimata tarvilikuks, et Eestimaal Asutavasse Kogusse valimiste sõjaväed rahvast lahus valiksid." Ja ma kinnitan, et see ei ole mõnest vihavaenust venelaste või sõjavägede vastu tulnud – midagi sarnast ei ole olemas – vaid ta on vastu võetud just neid arvamusil silmas pidades, mis siin ette toodud ja ettepanekud ka päris Vene asemike ja niisuguste kaugete valimisringkondade taga olevate maakohtade asemike poolt, nagu seda Siin. Ma mõtlen, et see on ainult oma kodanlike õiguste kaitseks, et meil võimalus oleks vabalt kõneleda, mis meid huvitab, mis meil tarvis. Sellepärast ühinen ma täiesti selle parandusega, mida rahvaste esindajad siin ette panid, ja muuseas tähelepanu, et see ka Eestimaa kohta käib, sest Eestimaa on Petrogradi valimisringkonnas.

Peale selle tahtsin ma veel valimiste juures mereväes peada. Teie teate, et eelnõu § 36 määrab, merevägi hääletagu rahvaga seal, kus laevade seisukoht, baas. Ainult erikohad võivad laevad üksikult paluda laevastiku valimiskomisjoni talle lubataks teises valimisringkonnas valida. Märgin aga selline kord ei ole sugugi õige ja ta ei saa oma sihti kätte. Nagu komisjonis kõneldi, taheti sellega kätte saada, et laevastiku valimiskomisjon võib määruse välja anda, et kogu mereväes mõnes kolmandas valimisringkonnas valiks. Kuid pange tähele, et üleviimise otsuse võib iga üksiku laeva kohta tema palve peale teha. Sellepärast näit. ei võiks, kui meie eelnõu punkti muuda, Balti laevastiku valimiskomisjon otsust teha, et Balti laevastik, nagu soovi on avaldatud, Petrogradi kubermangu valimisringkonnaga ühes valiks: selleks ei ole tal voli, ja ta puudub laevameeste palve, ka mitte õigust.

Sellepärast panen ma ette seda punkti Balti mere kohta järele miselt muuta: "Balti mere laevamehed arvatakse Põhja valimisna sõja-valimisringkonna hulka, kuid laevastiku valimiskomisjoni otsuse järgi võivad nad ka Petrogradi kubermangu valimisringkonnas valida, kusjuures sellekohase valimisringkonna kandidaatide arvu suurendatakse."

Oleva redaktsiooni vastu vaidlen ka veel järgmisel põhjusel. Selle järgi oleks Balti laevastikul võimalus kolme osasse jaotada, üldvalimiste ringkondade arvu järgi Balti mere ümber, see on Liivimaa, Eestimaa ja Petrogradi kubermangu valimisringkond. Tuleb välja, et Balti laevastik ühendab ühe osa Petrogradi ringkonna, teise osa, ütleme mõnikümmend tuhat, Eestimaa ringkonna ja nõndasama palju Liivimaa külge. Ma ei hakka Balti laevastiku arvu juures peatuma, kuid ütlen, et vaevalt oleks nõnda arvurikas, et võiks omalt poolt 3 asemikku saata, ja vaevalt küll on Balti laevastikus 300 tuhat meest. Aga kui see vähem on, siis tuleme üllatavale otsusele: Balti laevastik, mis hääli üksikute valimisringkondade peale ära jaotades, jääb asemikust ilma ja tema mehed valivad ainult kodanlike valimisringkondade elanike kulul, kohaliku rahva arvel, mis õiglustunde järgi muidugi lubamatu nähtus.

Ma olen roomus sellepärast, et ka komisjoni esimees valmis avaldunud mõttes parandust eelnõu juurde ette panema. Kui komisjon peaks olema, siis teen ka muidugi mina omalt poolt parandusi.

"Valaduse" toimetuse täiendus: nagu teada, otsustatigi 22 häälega 11 vastu, 11 järgi ja merevägi meie maal täiesti rahvast lahus valib.

OMAVALITSUSE SEADUSED

Riigikogule esitatud omavalitsuse seadused on kõik teadlaste süsteemi ja põhimõtete järgi kokku seatud, nii et neid võib vaadelda.

Need seadused on välja kutsunud teatava ühtlase seaduse puudus, mis meil omavalitsuse tegevust korraldaks. Meie omavalitsuste tegevuse aluseks on väga mitmekesised juriidilised aktid alates 1866. aasta vallaseadusest, ja 1892. a. linnaseadusest. Edasi tulevad 1917. a. linna ja semstvo uued korraldused ja seadused maapäeva ja maanõukogude loomiseks, alla Maanõukogu, Asutava Kogu, Riigikogu ja Vabariigi Valitsuse poolt esitatud määrused. Linnaseadus loeb viis juriidilist akti üles, mis uue seaduse maksmahakkamisega oma jõu kaotaksid, s.t. need on senini maksvad seadusliku alusena linnaomavalitsuse tegevuses; maakonnaseadus kuus akti; vallaseadus veel rohkem. Sellepärast on uute seaduste üheks sihiks kõikide maksvate seaduste kodifitseerimine ja ühise juriidilise aluse soetamine meie omavalitsusüksuste tegevusele. Selline soov on arusaadav, ja äranis et maksvad seadused mitmesugusest ajajärgust pärinevad, sagedasti sugugi selge ei ole, mis praegu veel maksev on.

Huvitav siiski, et meie omavalitsusüksused praegust seadust väga hästi käsivad, nii et siseministeeriumi protestide arv ükste seaduslikkuse vastu olevat ainult 70 ümber, millest kolm põhjendatuks tunnistanud kuus protesti.

Otstarbekohasuse vastu pole senini ühtegi protesti siseministeeriumi poolt olnud, peale ühe (kus protesteeritakse Tallinna linna poolt linna arhitektuurilise kuju alalhoidmise määruse vastu, mille kohta aga Tallinna linn riigikohtusse kaebas, milles siseministri õigust otstarbekohasuse mõttes protesti avalikustada: vaieldakse, kas 1917. a. linnaseaduse § 210 on veel mak-

sa. Sellepärast on väga mitmed omavalitsustegelased arvanud, et pole tungivat tarvidust omavalitsusseaduste järele, sest juba olemasolevad makseadused, mida omavalitsused tõesti esikohal peavad, mille puudus kogu meie omavalitsusseadust tõesti halvab.

Need seadused ei taha olla mitte ainult kodifikatsioonid, vaid need uued koodeksid, rajatud uutele põhimõtetele. Osa põhimõtetest on tingitud meie põhiseaduse nõudest, et "omavalitsuste kaudu teostab valitsemist kohal riigivõim, kuivõrd selleks ei ole loodud eriasutusi". Teine osa on tingitud meie põhitilistest vaadetest, kuna kolmas liik puhttehnilist põhjendust ei anna.

Seaduse kohaselt määravad ka seaduseelnõud, et omavalitsuste "võimkonda kuuluvad: 1) kohalikud omavalitsusüksused, mis linn (maakond ehk vald) oma vastutusel oma seaduse alusel teostab või mis ta vabatahtlikult enda teostada võtnud, kui need ülesanded seaduse järgi teiste asutuste võimkonda ei kuulu; 2) riikliku võimu ülesannete teostamine kohal, mis seadusega või keskvalitsuse seaduslike määrustega jahtnõuõridega linna (maakonna ehk valla) omavalitsuse teostada" (linnaseaduse § 11, maakonnaseaduse § 6, see ka vallaseaduses).

Sellest muudust tuleb aina tervitada, kuna see tähendab loomulikult senisest kitsendavast üleslugemissüsteemist, mis iialgi ei ole täielik ega vasta meie omavalitsuse seisukohale meie riigis.

See muudatus on ühe sammu edasi, hakkab eelnõu täie jõuga tähtsustama. Ülesannete teostamiseks lubatakse küll määrusi anda, mis seadusega peavad kokkukõlas olema (linnaseaduse § 10, maakonnaseadus § 15 – valdadel seda õigust ei ole). See on loomulik ja tarvilik praeguse korra juures, kus meil ühtlasi on mitte ühisriik, ja kus maksev ainult laialine omavalitsus.

See eelnõu kärebib antud õigust sel määral, et võtab omavalitsusüksuste tegevusvabaduse ka seaduslikkuse piirides. Kui miski määrus ei hakka maksma ilma sisulise revideerimiseta

siseministeeriumi poolt, ning peaks omavalitsused ka teisel läbivaatamisel oma endise [arvamuse] juurde jääma, et määruste sisu iseäraline omavalitsusajade nõukogu ministri eesistumisel. Kõige imelikum, et sama kord makset eelarve ja linnavaranduste valitsemise kohta.

Selliste määrustega on kõik üldises lauses ettenähtud laip petents hävitatud, omavalitsuste tegevus sisuliselt rohkem sendatud kui enne Vene ajal, kus omavalitsuse määrused küll kinnitamata jätta, kuid mitte väljastpoolt ette kirjutada.

Edasi järgnevad uuendused, tingitud tagasikiskuvatest poliitilistest vaadetest.

Esimene neist on soov täidesaatvaid organeid teha riigivõimaks esinduskogudest, mispärast neilt mingit usaldust peale võtmist ei nõuta, neid enne tähtaega vabastada ei saa, "valitsuste" teatud seaduslikkusega otstarbekohasuse kontroll esinduskogude otsuste üle on, isegi suspensiiv-vetoõigus, ning kõige selle puna kahekordne (8 a.) ametiaeg, võrreldes esinduskogu tegevusega, mis praeguse kolme aasta pealt tõstetakse 4 aastaks. Lisaks sellele on täidesaatvates organites katsutud karpida tegevuslegiaalsust niipalju kui võimalik. Valdades on kadunud valitsuslikkus, jäänud ainult vallavanem oma kahe asemikuga. Maakonna- ja linnaomavalitsustes on seaduse järgi domineeriv liige ehk "maakonnavanem".

Teiseks on omavalitsuste kohta maksma pandud selline tegevuslekanne ja usaldamatusest tingitud mitmekordne seaduslikkus ja otstarbekohasuse kontroll, mis tegevust halvab ning tekitab nagu eeldusest tingitud, et siseministeerium kohalikke asju ja remini ajada suudab kui omavalitsusüksused.

Kolmandaks on valimisõigust kärbitud, nii et ainult aeg-ajalt ühel kohal elanud isikutel hääleõigus, kuna senine üldgust piiramist ei olnud. Täidesaatvate organite liikmete valimiseks on ette nähtud vanadus- ja haridustsensus.

Neljandaks on väljapaistvale kohale asetatud distsipliinlik karistused administratiivkorras, ilma kohtuta.

Viiendaks, omavalitsusüksuste esinduskogude eluiga on lühendatud, keskvalitsuse meelevalda, kellel siseministri ettepanek

on uusi valimisi korraldada. Selline määrus hävitab kohalikes esinduskogus kui kohaliku elu korraldaja autoriteedi ja muudab ainult riigivalitsuse kohalikuks organiks, mis vastuolus põhiseaduse mõttega.

Kõik need, on kõik uuendused sellist laadi, mis täiesti vastandavad. Meie ei või kohalikku omavalitsust hävitada, vaid peame temale suurema autoriteedi andma kui enne. Kuna omavalitsus on nüüd ka veel riigivõimu teostaja.

Seetõttu tuleb toonitada, et omavalitsustel nende tegevuses peab olema täielik vabadus. Ühtegi otstarbekohasuse kontrolli ei ole vaja. Täidesaatvatel organitel peab olema tegevuse usaldus, vähemalt kandvatel maakonna- ja linnavalitsustel. Neid ei või pikema aja peale valida kui esinduskogudeks, mille kestus endiselt kolmeaastaseks peab jääma. Vastandust ei tohi kitsendada.

Teiseks tahendan, et alevite kohta ka linnaseadust kavatses muendada. Seega pole mingit põhjust tulevikus alevi nime muuta, vaid neid tuleb ka linnadeks ümber nimetada; ainult linnade vahel omavalitsusüksuste vahel on täiesti mõttetu.

Seaduseelnõud on praegu Riigikogus. Nende arutamine sisuliselt on alles algamas. Oodatakse omavalitsustelt nende seisukohtade kohta 100 seisab ees, ettepanekud kavast rahuloldavat omavalitsuseadust luua, mis kohane omavalitsustele meie demokraatlikus riigikorras.

RIIGIVANEMA AMETI JA VABARIIGI VALITSUSE JURIIDILINE LAAD JA FUNKTSIOONID

Minu ülesanne on ühelt poolt raske, teiselt poolt aga kerge. Juba see, et hr. Uluots ja hr. Rei nii põhjalikult käsitlenud ja valgustasid meie riigikorda, teeb mu ülesande niisuguseks, et sisaldavad need referaadid iseenesest suure osa teemast, mis tehtud minule ülesandeks. Pean ka tähendama, et Oiguste laste Päeva korraldava komisjoni poolt mulle tehti pärast ülesandeks teemat natuke laiendada ja kõnelda mitte ainult riigivanemast, vaid ka Vabariigi Valitsuse juriidilisest laadist ja funktsioonidest.

Niisiis, minu esitatud teesidele tuleks kaks teesi juurde.

Tees VI: Meie Vabariigi Valitsusel on omaette kindel iseseisev kompetents ning ta pole Riigikogu täidesaatev komisjon.

Tees VII: Oma *jus administrandi* piirides on Vabariigi Valitsus võrdne Riigikoguga ja Riigikohtuga oma aladel, kuid Vabariigi Valitsuse juht on õigusega ka riigipea.

Pole kahtlust, et kogu praegune riigiõigus ja riigiteooria varem kui rel määratud on päritud riigimõistest, nagu see välja kujunes absoluutse monarhia arenemisel. See väljendub ühelt poolt riigimõiste sihi ja laadi iseloomustamisel, mille ülesandeks traditsiooniliselt peetakse riigivõimu absoluutset sõltumatust igast muust selle võimust siin maa peal, s.o. suveräniteedist, ja kus seatakse selle võimu peaülesandeks sund, mida tuleb avaldada ühes kodaniku tahte vastu, et teda painutada organisatsiooniliseks või poliitiliseks kui terviku huvide ja vajaduste alla. Jäetakse sootuks tahes eemal nemata, et iga üksiku inimese seisukohast riigi *raison d'être* ei ole le ju muud kui just sotsiaalne moment ehk riigivõimu suveräniteeduse ühendav moment ning mitte sunnimoment, nagu seda me

prof. Maim oma uuemas raamatus parlamentarismist ja riigimõistest riigist.

Meie see mõttes edasi läheksime, siis tuleksime lõppeks arvata, et kogu riigivõimu ja -aparaadi konstruktsiooni puudub tahtis mitte vorm, vaid sisu, mida kodanikud riigile andavad ja mida nad riigilt saavad.

Arvates ühaikult teesidel, mis ma üles seadnud, tuleb kõigepealt arvestada riigipea mõiste selgitamisega. Peab tähendama, et riigipea mõiste on Jellineki klassifikatsiooni järgi vabariigid ja -monarhiad kolme liiki riigi tipus oleva võimu järgi, nimelt: esimees on presidentlik ehk Ameerika vabariik, mille kujuks on riigipea vabariigid ja kus täidesaatev võim vastutamata presidenti käes; teine tüüp – parlamentlik vabariik, mille esindajaks riigipea ja kus võimu keskpunkt on parlamendil, mille esimees hulgaat president peab valima oma ministrid, ning kolmas tüüp – kollegiaalne vabariik, mille tipuks kollegiaalne valitsus on, mille esindajaks on Šveits ja Hansa linnad.

See on hea või halb kui ta ka on, aga see Jellineki teooria on niisugune, mis on riigiõigusesse juurdunud, et kool peab säärast jaotust mõistatavaks ja dogmaatiliseks ainuõigeks. Tõepoolest aga see Jellineki jaotus ainuõige, ja nimelt seepärast, et riigimõiste, mille järgi Jellinek on vabariike klassifitseerinud, pole veel küllalt selge. Üldse peab tähendama, et riigimõiste on oma tähenduse saanud absoluutse või vähemalt monarhistliku riigivõimu kontseptsiooni mõjust. See monarhistliku mõju on siiski sedavõrd elav, et ka praegusel ajal ei taheta muidu mõista, kui ikka peab olema siin oma isiklik pea, mis arvatakse, et tingimata peab olema isiklik pea, mis taheta nagu ei oleks riiki olemaski. Tuletaksin meelde, mis meie ajakirjanduses ning eelmisel õigusteadlaste kongressil tulid, kus toonitati, et riigimõiste vajab tingimata isiklikku pead ja nimelt isiklikku pead.

See arusaamise järgi pole riigipea mõiste sugugi nii vajalik, kui me arvame, et riiki kujutella üldse ilma ühegi peata. See on kind olemas sõnade küljes rippumine, siis tuleb säärast

eelarvamust siiski arvestada ning vaadata meie riigipea funktsioonide septsiooni ka traditsioonilise õpetuse seisukohalt.

Kõigepealt, nagu juba tähendasin, riigipea mõiste ise pole üldse selge. Vaatleme siin mõningaid definitsioone.

Kõige lihtsam ja selgem selles mõttes on Šveitsi õpetaja Waldkircheni oma (raamatus "Das Völkerrecht" 1904): *Staatshaupt ist dasjenige Organ des Staates, das die oberste allgemeine Vertretungsbefugnis im zwischenstaatlichen Verkehr hat*. See on väga lihtne ja vormiline mõiste seletus. Kuid enam mitte nii selge, on dr. Waltheri definitsioon raamatus "Das Staatshaupt in den Republiken" (Breslau 1904): *Unter dem Staatsoberhaupte versteht der Sprachgebrauch die an der Spitze des Staates stehende Einzelpersonlichkeit*. Pandagu tähele: *Sprachgebrauch!*, ja siin me näeme juba *Einzelpersonlichkeit*, üksiku isiku nõuet. Me võime siiski minna ja tsiteerida Heilborni ("Das Völkerrecht", 1904), kes aga ütleb: *In Republiken ist Staatsoberhaupt entweder eine physische Person oder ein Kollegium*.

Jellinek omalt poolt toonitab: *Staatsoberhäupter in den modernen demokratischen Republiken sind stets unmittelbar sekundäre Staatsorgane; Monarchen hingegen sind primäre Staatsorgane*. Riigipead vabariikides on sekundaarsed riigorganid, monarhid aga on alati primaarsed riigorganid – täiesti teisest nädega: riigipea monarhias on ülem kui vabariigis.

Me näeme nii, et juba algmõisted kõigi mainitud riigipea mõõduandvate teadlaste vahel erinevad riigipea asjus. Üheski juhul ei vahet esiteks monarhide ja presidentide vahel, teisest vastu ei tee üldse vahet. Sama erinevus valitseb ka teiste riigipea teadlaste vahel. Fauchille ja teised toonitavad, et vabariigis president ja monarh on juriidilise laadi poolest ühtlased. Maimi ütleb samuti, et oma rahvusvahelises suhtlemises on presidentid ja monarhid täiesti üheõiguslikud.

Teine probleem on see, kas riigipea peab olema üksikisik või selleks olla ka kollektiiv? Walther ja Jellinek ütlevad, et riigipea peab olema tingimata üksikisik – *Einzelperson*. Waldkirchen kinnitab teisiti ning arvab, et riigipea võib olla nii üksikisik kui ka kollektiivne: riigipea kogu seisukorra ja kes ni-

riigipea, määrab siseõigus: *Dem Landesrechte steht es an, ob die Staatshaupt für den völkerrechtlichen Verkehr eine einzelne Person (Monarch oder Präsident) oder eine mehrköpfige Person (Bundesrat, Senat, Regentschaftsrat oder ähnliches Kollegium) zu bezeichnen. Es ist völkerrechtlich unbedeutend, ob die Staatshaupt eine Einzelperson oder eine Beamtenschaft ist. In Wirklichkeit ist Staatshaupt in den meisten Staaten eine Einzelperson. In Republiken sind es auch etwa durch ein Kollegium gebildet*.

Kõikame üksikasjaliselt vaatlema maksvaid põhiseadusi, näeme, et riigi tipus (*an der Spitze*) on kord kollektiiv, kord üksikisik. Et vastuolust pääseda, soovivad mõned õpetlased teha riigipea ja riigi tipu vahel. Seesama Walther, kes arvab, et riigipeaks võib olla ainult üksikisik, tunnistab paar lehekülge allpool, et see polevat mitte *Sprachgebrauch*'i, tegelikult vastu, kui Šveitsi *Bundespräsident* ja Hansa *Bürgermeister* on riigipead. Teiste sõnadega, otsides riigipead neis riikides, kus Jellineki arvamus järgi pole riigipeaks mitte üksikisik, vaid kollektiiv, arvab Walther siiski olevat leidnud seal isiklikke riigipea, muuseas Šveitsis *Bundespräsident*'i näol, kelle võim on vormiliselt piiratud ja kes oma kolleegide – liidunõukogu liikmetega hulgas on sõna tõsisel mõttes *primus inter pares*.

Kuid teiselt poolt öeldakse täiesti õigusega, et riigi täidesaataja ja riigi presidendi mõisted on õige ligidalt seotud. Nii ütleb prof. Maim oma dissertatsioonis, et "valitsuse all mõistame täidesaatava võimu organis vastutavat, juhtivat, erandit organit, erandiks vastutamatus ja mitteaktiivsest organist – riigipeast". Näeme, et riigipea on loetud täidesaatava võimu organiks, mis valitsusest eraldatud. Kas on see õige või mitte, see on juba teine asi. Mina pole sellega nõus. Ma arvaksin prof. Maimi ainult selleks, et näidata illustratsioonide abil riigipea teesile, kui ebaselged ja erinevad on õpetlaste mõisted riigipea kohta teoreetiliselt.

Ma ei taha küll üksikasjadesse tungida, aga siiski tuleb mõne sõnaga peatuda isikliku riigipea küsimusel. Isiklike riigipäid

on praegusel ajal oma võimu poolest mitmesuguseid. Ühel on kogu täidesaatev võim koondatud ühe isiku kätte, nagu Ameerika presidendi ametis, kes on ühelt poolt riigi üldine esindaja, kuid teiselt poolt ka valitsuse tegelik juht. Ameerika president on konstrueeritud ühelt poolt Inglise kuninga järgi, teiselt poolt aga kohapealse koloniaalse kuberneriga järgi. Vähendati kuningat selleks, et saada Ameerika presidenti, ja nimelt kuningalt kõik ära, mis kuningat väga oreoolseks tegi – ära ta aupaiste selle läbi, et 1) president Ameerikas on valitud ainult kindlaks ajaks; 2) võeti temalt ära suur palk, nii et ta suuda pidada hoovkonda, ja 3) võeti "kuningalt" ära orjuse aadlitiitlite andmise võim. Niiviisi vähendades "kuningat" digi see, mida me tunneme Ameerika presidendi nime all.

Teiselt poolt peeti mitmesugustel motiividel tarvilikuks presidendi kätte usaldada kogu täidesaatev võim. Ühed motiivid on meile väga tuttavad – need, mida võime kõikidest ajakirjalehtede kirjutistest lugeda, kes on presidendi institutsiooni kohta. Seal loeme, et arvati, et üksikisik on palju efektiivsem valitsusegevuses, et eriti on vaja isiklikku riigipead sõjajärgsel rahu ajal riigielu korraldamiseks. Kuid peapõhjus seal on see, et tol ajal oli olemas üks isik, kes tõesti võis Ameerika ideoloogiat haldada, see oli George Washington. Arvati, et president on olemas parteidest kõrgemal, et tema iialgi parteide tükkidest ei lähe, et tema suudab alati kogu rahva eest mõelda ja rahva heaolu eest hoolitseda, mis president George Washingtoni puhul küll õige oli.

Kuid juba 1796. aasta valimistel selgus, et see lugu ei jäänudki nii. Tekkis kaks suurt ajaloolist parteid, mis praegugi on olemas, ja saadi aru, et need ilmusid valimistele kahe võimalusega. Sellest ajast peale Ameerika isiklik riigipea – president – pole iialgi enam olnud kogu riigi esindaja ja parteidest kõrgemal seisv isik, vaid enamuse partei liider, juhataja, ja teostab oma partei tegelasena – kord rohkem, kord vähem. Meie võime arutada väga mitmeti, kuid tegelikult on olukord seal niisugune, et ka Ameerika presidendi loojate mõte ei teostunud, samuti kui ei teostunud nende teine mõte, et presidendi valimine tuleb

ja mitte rahvale, vaid enam kvalifitseeritud ja arusaavamale riigivalimiskogule. Ka see valimiskogu muutuks fiktsiooniks, sest et valimiskogu liikmed valitakse presidendi tähe all. Ei midagi neist tagatistest, mis loodeti saada presidendilt parteidest kõrgemal seisvalt isikult, pole saavutatud.

Ühelt poolt on isiklikul presidendil kahtlemata võimalus kiiresti otsustada. Üksikutele juhtumitele, kuid mitte alati ja ühehäälselt huviga, pole suuremates vabariikides olnud puudu teinud presidendi võimu tõsta. *C'est roi sauf le nom et la durée*, mis presidendi kohta Esmein ("Elements de droit constitu-

tionnel") on pannud teistesse presidenditüüpidesse, siis on nende isiklik võim väga väike.

Me arvan, et toodud näidetest on küllalt selgunud, et riigipea amet on ebakindel teaduslikult, et presidendid on praktiliselt mitmesugused oma laadilt ja kujult, ning et teoreetiliselt riigi olemasolemiseks pole riigipead sugugi vaja.

Teiselt muidugi tuleb ühes lord Bryce'ga ("The American Commonwealth" nr. 4, 1920) iga presidendi funktsioonid jagada kaheks gruppi: 1) välisasjad, 2) siseasjad, 3) seadusandlus ja 4) ametite jaatamine. Kui vaataksime nende üksikute tegevuste suhte presidendi või riigipeade funktsioonidega, siis näeksime, et ka nende funktsioonidest märksa erinevad.

Esimese funktsiooni, mis on igal riigipeal, koostub riigi välispoliitika. Seejuures on huvitav, et üksikud teadlased ütlevad, et riigipea rahvusvahelise õiguse mõttes ei tarvitse sugugi ühtselt määratleda riigipea mõistega: *das Staatsoberhaupt im völkerrechtlichen Sinne braucht mit dem Staatsoberhaupt im staatsrechtlichen Sinne nicht identisch sein* (Waldkirchen). Illustratsiooniks viitatakse Saksa keisririik, kus 1871. a. konstitutsiooni (art. XI) Saksa keiser oli kõigi Saksa ühendatud riikide üldine väljaspool, ta oli rahvusvahelises mõttes riigipea, kuna riigisise riigipea Saksamaal oli teine, ja nimelt *Bundesrat*, kellele oli antud kogu siseriiklik võim.

Teise funktsiooni riigipea funktsioonid aga olenevad siseõigusest. See tähendab ka Waldkirchen: *die Befugnisse des Staats-*

hauptes im völkerrechtlichen Verkehr hängen grundsätzlich von Landesrechte ab.

Keda küsimus pikemalt huvitab, sel muidugi maksaks meil sellekohast rikkalikku kirjandust. Meid ei huvita üksikud vaid ainult konkreetne küsimus: kuidas meie riigivanem suhtes läbilõikes suhtub teiste riigipeadega välisesinduslikult.

Üldiselt on riigipea rahvusvahelist seisukorda iseloomustanud kahe algmõistega: 1) esindus ja sellega ühendatud õigused, ning 2) tema juriidiline eriseisukoht ehk puutumatus.

Mis puutub esimesse, s.o. *jus representationes omnimodae* siis riikidevahelises suhtlemises riigipea seisukoht väljendub selles, et temalt ei nõuta ühtegi volitust, kui ta riigi nimel teeb, – igalt teiselt isikult, ka välisministrit, nõutakse rahvusvahelisel teotsemisel volituste esitamist. Riigipea aga teeb ilma sellekohase volituseeta. Tema tahteavaldus loetakse riigi tahteavalduseks; kuidas ta seda tahet saavutab ja väljendab, see ei lähe rahvusvaheliselt üldse teistele riikidele korda. Muidugi, oletatakse, et niisugune vastutav isik, nagu seda on riigipea, oma tahte moodustab vastavalt oma riigi seadustele, ja see ka toimub praegusel ajal, kus peaaegu ilma erandita monarhistani kuningas vahest välja arvatud – riigipea kinnitab oma tahet parlamendist olenedes. Parlament on see, kes rahvusvahelisi suhteid kontrollib – ja eriti peale Ilmasõda igal pool. Ameerikas küll juba varem, sest Ameerika põhiseaduse järgi president ei või sõlmida ühtegi välislepingut, ega ka ühtki saadikut muud välisametnikku määrata ilma senati sellekohase nõusolekuta.

Niisiis riigipea esimene funktsioon on riigi välisesindamine. Kusjuures tema tahte formeerimine oleneb siseriiklikust korraldustsioonist. Ameerikas on selleks vaja senati nõusolekut, meil on vaja veidi keerulisemat teed. Kõigepealt teame põhiseaduse § 61-st, et riigivanem esindab Eesti Vabariiki; teisena teame § 60 ütleb: Vabariigi Valitsus juhib välispoliitikat, ja kolmandaks teame veel p.s. § 60 järgi, et Riigikogul on teatud kontrollõigus ja osavõtuõigus välispoliitikast. Riigivanem, kui ta tahab meie riigi tahet väljendada, peab kõiki neid asutusi arvesse

– nii Vabariigi Valitsuse kui ka Riigikogu seisukohta. Meie suhtes pole meie riigivanem erand, kuna näiteks Prantsuse president ei või ka omast peast riigi nimel väljendada, mida ta tahab, vaid tal on vaja selleks valitsuse nõusolekut, kuna aga meil on nõuandmise puhul peab arvestama parlamendi tahet. Me peame järele, et *jus representationes omnimodae* väljendamine tähendab meie riigivanem teiste riigipeadega.

Saadikute akrediteerimine toimub harilikult kas valitsuse või riigi juurde; praktika tunneb nii üht kui teist moodust. See on suuresti riigipeast: kas talle meeldib, et akrediteerimine toimub tema juurde või mitte. Kuid see on eriküsimus, millel ma ei peatu. Lugu on aga üldiselt säärane, et meie riigivanem juurde – nii nagu teiste presidentide juurde – akrediteeritakse saadikuid, ja riigivanemad on need, kes saadikute akrediteerimise kirjadele, millega saadikud välismaale saadetakse, kirjutavad välisministri kontrallkirjaga, kuna saatmise tahe väljendatakse teiste organite (Vabariigi Valitsuse) kaudu, mis on meie erand, sest isegi Inglise kuningas ei saa ilma peaministri loata kedagi oma saadikuks.

Teine on, et selles mõttes meie valitsuse uuestikorraldamine, mis välja töötati Vabariigi Valitsuse poolt, näeb ette, et saadikud akrediteeritakse ka riigivanema juurde, ning et riigivanem nimetab saadikud.

Teine on riigipea funktsiooniks lepingute sõlmimine. Selles on praktika mitmesugune. Mõnel pool sõlmitakse lepinguid presidenti, mõnel pool aga valitsuse nimel. Meie praktika on erinev. Me sellel küsimusel palju ei peatu, tähendame, et meil on sõlmitud välislepinguid riigi või valitsuse, siis *Chef d'Etat* ja riigivanema nimel ning korra isegi riigivanema – presidenti nimel. Ühtlust ses asjas on tarvis. Kuid esimene valitsuse ümbermoodustamise kava nägi õieti ette, et lepinguid sõlmida riigivanema nimel, millist redaktsiooni see pärast muudeti, ja küsimus on praegu kavas lahine.

Teine selle on riigipeal mõned erilised auõigused. Peaministri kirjutata ükski monarh kui omasarnasele, oma sõbrale, vennale, millist kirjutusviisi tarvitatakse ainult nende suhtes, keda

peetakse riigipeaks. Kui aga vaadata riigivanema ametlikke respondentsi, siis näeme, et mitte ainult presidendid ei peeta tema kui *mon ami* poole, vaid seda teevad ka kuningad. Tõendab, et teised vastuvaidlematud riigipead tunnistasid meie riigivanemat riigipeaks. Ja nende suhtumine on vastuvaidlemata mõõduandev.

Eriline riigipea privileegium on puutumatus. Kõik selles mõttes sarnaneb meie riigivanem täiesti teiste riigipeadega, sest ei saa naudida väljaspool sellist puutumatust nagu mujal riigipead.

Mis puutub siseasjadesse, siis on presidendi funktsioonid bilõikes väga mitmesugused, kuid üldiselt arvatakse, et kuuluvad kõigepealt: sundnormide õigus, armuandmise õigus, kiriklikud ja sõjaväelised auõigused, edasi: seadusandlik õigus, seaduste arutamisest osavõtmise õigus, sanktsiooni õigus, vetoõigus, kambrite kokkukutsumise, laialisaatmise ja puhkeaja andmise õigus ehk, nagu ameeriklane ütles, *checks and balances*, s.o. tasakaalu alaldamine.

Siia kuuluvad, nagu nägime, terve rida funktsioone, mida pole kaugeltki kõigil riigipeadel-presidentidel, vaid ühel või teisel määral, teisel vähemal määral. Mis puutub meie riigivanema kohta, siis peab ütlema, et tema funktsioonid siseõiguse alal on väga piiratud. Ei ole tal iseseisvalt peaaegu ühtegi neist funktsioonidest praegusajal olemas, kuid tema kui valitsuse pea määrab seaduse järgi juhib ja ühtlustab valitsuse tegevust, juhatab valitsuse istungeid, võib aru pärida jne.; muidugi tema saab eriliselt otsustav ka armuandmise küsimustes valitsuses. Kuid säärane sõltuvus valitsuse enamusest pole mitte ainult riigivanema eripahe, vaid samuti sõltuv kabinetist on ka kuningas. Inglise kuningal on küll näiteks juriidiliselt õigus armu anda, kuid paljud vist mäletavad võitlust George'i ja Lloyd George'i vahel, kus kuningas oli lubanud armu anda McSwinney'le armu anda, kes oli juba 40 päeva pidanud näljastreiki, kuid Lloyd George oli selle vastu ning kuningas pidi oma lubaduse tagasi võtma ja McSwinney surigi 60 päeva näljastreigi tagajärjel. Teiselt poolt on meil säärane tava, et me ei teegi armuandmist vastu riigivanema tahtmist ei tehta.

Mis puutub seadusandlusse, siis sellest on muudes esitatud küsimustes kõneldud; kuivõrd esitatud parandusabinõud on vastuvaidlematud või mitte, on teine küsimus. Mina isiklikult ei näe selles väga suurt puudust, et meie riigivanemal pole vetoõigust, et tal pole parlamendi laialilaskmise õigust. Prantsusmaal tarvitatakse neid mõlemaid õigusi väga vähe ja Ameerikas ei tunnusta presidendi õigust parlamenti laiali lasta. Meil on säärane õigus presidendil ka Lätis ja Leedus olemas, kuidagi pole sealsed presidendid parlamenti laiali saatnud, seal maal puudub see psüühiline arusaamine ja äratundmiskõhaseks, et lahtilaskmise juures õiguspäraselt talitatakse. Rahvaesinduse laialilaskmises nähakse ikkagi mingit väikest akti rahvaavalitsuse vastu, temas ei nähta mitte rahvaavalitsuse kontrollimist, vaid vaenulikku akti. Muidugi teatud riikides, näiteks Inglismaal, on vaade parlamendi laialilaskmisest teine. Kuid seal on terve rida muid momente, mis takistavad praktikas seda õigust kurjasti tarvitamast.

Mis puutub kolmandasse momenti, riigipea ja valitsuse suhtes ja suhtesse parlamendiga, siis on viisid väga erinevad: mõnes kohas valitakse riigipea kas otseselt rahva poolt nagu Saksamaal, kaudselt rahva poolt nagu Ameerika Ühendriikides, nn. rahvuskogude, s.t. parlamendi mõlema koja poolt üldkoosolekul nagu Prantsusmaal või Poolas, või lihtsalt parlamendi poolt nagu Lätis ja Leedus. President *resp.* riigipea loetakse alla parlamendist sõltumatu nagu Ameerikas, piiratud sõltuvusega nagu Lätis ja Leedus, või jälle, nagu meil, täieliselt sõltumatu. Võib muidugi väga palju vaielda, kuivõrd otsustavus on säärane praktika, säärane rippuvus, et riigipea sõltub parlamendist. Kuid see on otstarbekohasuse küsimus, mis ei tähenda, et riigivõimu konstruktsioon teoreetiliselt on halb. Tuleksime meelde suurt "probleemi" Toomkorpse, kus on riigivanemal õigus vahisõdurit või auvahti ära võtta, kuidas peaaegu sisesõda pidi lõpetama ja riigipea vahekorra küsimus organiseeritud meie riigis põhiseaduse järgi, minu arvates väga reaalselt.

ning väga otstarbekohaselt selles mõttes, et Vabariigi Valitsus peab olema Riigikogu usaldus. Missugune see usaldus peaks olema, kas kvalifitseeritud või lihtne, on täiesti lahtine probleem. Toonitatakse ainult: valitsus ning ta üksikud ministrid peavad ametist, kui Riigikogu avaldab neile otsest umbusaldust.

“Kaja” tõi äsja huvitava artikli meie valitsuse parlamentliku vastutavuse küsimuse kohta, kus ta püstitas oletuse, et maksvat kolm tõlgendust: üks härra Pätsi oma, mille järgi riigivanem on esijoones riigipea ($\frac{2}{3}$ presidenti!). Selle tõlgendamise järgi valitsuse uuendamine toimub mitte kollektiivselt, vaid individuaalselt: kui mõni üksik minister Riigikogu usaldust kaotab, siis ei lahku mitte terve valitsus, vaid see minister, kes rahul ei ole. Selles mõttes polegi meil puht-parlamentarism, ku valitsemissüsteemi maksuma pandud. Ma isiklikult ei arva mitte, et praegune parlamentarism maailma ideaalika jaoks, siin tuleb olevale parlamentarismile lisandada väga suured korrektiivid, peaasjalikult just kollektiivse vastutavuse asemel individuaalset, üksiku ministri vastutavust siia tuua.

Teine tõlgendamine olevat end. riigivanemal Teemantil, kes ma pooldanud puhtkollektiivset vastutavuse süsteemi, on teisedki riigivanemad peale K. Pätsi. Nii rekonstrueeris (kõneldas) J. Teemant siseministri kohusetäitja kriisi pärast terve kollektiivse lahkumise. Seda oleks võidud teha palju lihtsamalt – ühe isiku tagasiastumisega ja tema asemele uue ministri nimetamisega. Kolmas tõlgendamine olevat säärane, kus valitsus üldse käed puhtaks peseb ning rahvaesindusele ütleb teadmiste tahate, mina ühtegi mõju teisse ei avalda jne., nõnda ei avalda teie mulle ka usaldust või umbusaldust avaldada.

Nii näeme, et siiski riigipea ja parlamentliku valitsuse praktika seisukohast ka läbilõikes pole meie praktika midagi iseeneslikku, küll aga oleks vaja teatud viisil rohkem hoogu riigivanema ja valitsuse võimu paremaks väljaarendamiseks. Seda saavutaksime, kui meil oleks kindel tahe tugevamaks teha täidesaatvat võimu, kui meil tekiks psühholoogiline vajadus puhta valitsuse järele. Eesti parlament pole veel ühelegi valitsuse nõutavat otsest umbusaldust avaldanud – iga valitsus on katanud

oma minna, nagu pidades hädistavaks saada umbusalduse tõttu. Psühholoogiline meeleolu on seega sootuks teine ega ole mingit otsustavat võitlust vastu võtta. Minu arvamust mööda, meil on psühholoogiline vajadus tugeva valitsuse järele, siis on praegune põhiseadus ja täidesaatva võimu konstruktsioon selle vajaduse luua tõesti tugev valitsus. Põhiseadus ütleb, et riigil Valitsus juhib riigi sise- ja välispoliitikat jne., tema on riigis liider ja juht. Kui parlamendil on säärane instinkt, et riigil on säärane tundmine, et püsiv valitsus võib teotseda otsustavalt, siis oleme kindlad, et negatiivsed nähtused ei tekiks.

Teine, rahvusvaheliselt võttes on Eesti riigivanem täiesti erinev iga teise riigipeaga ja meie valitsuse konstruktsioonis on midagi erilist, mis meie riigikorda välja tõstaks mingi anonüümsena riikide peres. Ümberpöörduvalt, mitmed välismaalased, näiteks Clark Inglismaal ja Grahham Põhja-Ameerikas peavad meie valitsuse konstruktsiooni väga otstarbekohaseks ja eeskujuks antud oludel.

Kõik see võib siseõiguslikult riigipea funktsioonide juures, mis on: 1) ametnike määramine, mis meil on praegu Vabariigi Valitsuse käes. Riigivanemal tõesti niisugust erifunktsiooni ei ole, kuna teised presidendid harilikult ametnikke määravad; 2) riigil on ülemjuhatus, kus riigivanema funktsioonide väljatöötamine on embrüo staadiumis. Meie põhiseadus on jätnud riigil sõjaväelise konstruktsiooni Vabariigi Valitsuse hooleks. Selle viimane sõjaväelise organisatsiooni kujundab, see on küsimus, mis peamiselt oleneb otstarbekohasusest. Me teame, et riigil Valitsus on sõjavägede ülemjuhataja, aga otseselt pole riigil, kuidas ta seda teostab. Vabariigi Valitsus võib oma seaduste järgi sõjaväekorda muuta. Pole olemas ühtki keeldu, et Vabariigi Valitsus eriseadlustega ei võiks nimetada vägede ülemjuhataja ühe ajal riigivanemat personaalselt, kuna sõja ajal ülemjuhataja nimetamise küsimus meil, nagu igal pool, allub riigile.

Me näeme, et rahvusvaheliselt on Eesti riigivanem personaalne riigipea – olgugi et personaalsus pole riigipea suhtes oluline,

kuid arvestades meie riigivanema erilist seisukohta, tema põhiseaduses ettenähtud *jus representationes omnimodae* ja kahtlemata mainitud teesi tunnustama, et rahvusvahelisel tasandil on olemas tõeline riigipea, kelle tahte formeerimise protsess on küll keeruline, kuid kellel on küllalt analoogiaid rahvusvahelises elus.

Riigivanem kuulub valitsuse hulka. P.-s. § 58 ütleb: Eestis valitsus koostub riigivanemast ja ministritest. Kuid ka siseõiguslikult on riigivanemale antud eriline seisukoht just selle tõttu, et ta juhib ja ühtlustab Vabariigi Valitsuse tegevust ja võib aru pärida üksikutelt ministritelt nende tegevuse kohta. Selle tõttu pole meie riigivanem mitte *primus inter pares*, vaid ülemine ministritelt võib aru pärida ja kellele ollakse kohustatud aru andma. See on interpellatsioonioigus ja selle õigusega käib ka rahulolemise, usalduse või umbusalduse avaldamise õigus. Kui riigivanemal on säärane arupärimise õigus valitsuse eneses, siis on riigivanemal juriidiliselt õigus nõuda, et ta valitsuse liige, kelle vastu riigivanemal puudub usaldus, valitsusest lahkukuks, ja riigivanem on ise õigustatud mainitud valitsuse liikme valitsusest lahkumise ettepaneku Riigikogule tegema. Kui Riigikogu ettepanekut vastu ei võta, siis on kaht juba riigivanema ja Riigikogu vahel. Teiseks, riigivanem juhib valitsuse tegevust, s.t. riigivanem on see, kes tooni annab ja sihi määrab. Tal on valitsuses algatamise õigus, tal on ka vetoõigus – kui keegi minister tuleb küsimusega, siis riigivanem on selle kohta vetoõigus ja ta pole kohustatud iga küsimust vastutama Vabariigi Valitsusele, sest muidu ei jääks juhtimisõigust reaalselt midagi järele. Tegelik praktika näitab meile, et ta ühtki riigivanema seisukoha vastast küsimust pole valitsusest tulnud ega saagi tulla, ning minu arvates on küllalt alust arvamas, et juriidiliselt ta ei saakski tulla. Kujutleme näisugust juhtumit, et kaubandusminister tuleb ja ütleb, et võtke tollid maha natelt ära, ja rahaminister ütleb, et tõstke tollisid masinatele kaks risti teineteise vastu käivat ettepanekut. Minu arvates on riigivanemal täielik õigus mitte kaht ristikäivat otsust valitsusele esitada, vaid üht neist või mõlemaid kõrvale jätta ning

arvutada ja valitsusele isegi kolmandat kompromissettepanekut esitada.

Teine, et ka siseõiguslikult on riigivanem välja tõstetud ministrite hulgast ja talle on antud suuremal ulatusel võimusi, mis harilikult riigipeadel, näit. Prantsuse presidendil on kabineti tööde juhtimise suhtes.

Teine vahest veel puudutada valitsuse liikmete valimise põhiseadus ei fikseeri küllalt selgesti seda korda, ta ütleb, et valitsuse kutsus ametisse ja vabastab sellest Riigikogu. Kuidas ta seda teeb, see kord on jäetud lahtiseks ja tuleb sellest korraldada seadusandlikul teel või Riigikogu kodukorraldusel. Meil on tegelikult välja kujunenud, et valitakse riigivanem ja riigivanem peab leidma endale kaaslased, mis on keeruline protsess, tuntud "lehmakauplemise" nime all. See pole nii mitte ainult meil, vaid igal pool, kus eriline amet, ka Saksamaal ja Prantsusmaal, eriti viimastel aastatel on võime lugeda tõendatuks teesi, et ka siseõiguslikult on riigivanem mitte *primus inter pares*, vaid täidesaatva võimude eeslaadiline pea.

Ma veel paar märkust minu viimaste teeside kohta. Põhja- ja lõunaarutamat ja revisjoni nõuab teadus võimude jaotamisest. Küsimus on, kas me võime tõesti öelda, et Riigikogu on puht seadusandlik asutus? Prof. Csekey näitas selgesti, et meie Riigikogu pole mitte puht seadusandlik asutus, ja nii see klassikalise võimude vahekorra teooria üldse ei saa meil arutusele tulla. Kuid sellele vaatamata, et meie põhiseadus ütleb, et valitsust teostab Eestis Vabariigi Valitsus, peab nõus olema, et selle punkt pole siiski küllalt selge. Meil toonitatakse sageks, et Vabariigi Valitsus on Riigikogu komisjon. Et see iseenda jaoks pahe, selle üle võiks ka vaielda, sest on õpetlasi, kes ütlevad, et valitsus peab muutuma parlamendi komisjoniks. Kui meil tegelikult pole aga nõnda, ja kui meil kõneldakse, et Vabariigi Valitsus on Riigikogu komisjon, siis eksitakse. Juriidiliselt on põhiseadusest sootuks midagi muud, sest § 57 ütleb, et valitsust teostab Eestis Vabariigi Valitsus.

Dogmaatilisel võttes pole meie valitsus mitte Riigikogu täidesaatev komisjon, olgugi et ta Riigikogu usaldust vajab, seda vajavad ka kõik teised parlamentaarsed valitsused. Vabariigi Valitsusel on omaette kindel kompetent, mille Riigikogul pole midagi öelda, nagu ametnike nimetamine, seadusandliku initsiatiivi õigus, sundmääruste andmine, ametite andmine jne. Need on kõik iseseisvad riiklikud funktsioonid, mis näitavad, et Vabariigi Valitsus pole kaugeltki Riigikogu täidesaatev komisjon, millena teda need kujutavad, kes on ülesandeks seadnud meie riigi konstruktsiooni muuta, et tuua kõvendatud isiklikku elementi presidendi näol, kes takse kindlaks ajaks, kes oleks sõltumatu Riigikogust ja valimise kui ka ameti kestuse ja valitsemisviisi (usaldust) tehes.

Edasi, ma arvan, et on samuti küllalt selge, et oma *ministrandi* piirides on Vabariigi Valitsus samamoodi sõltumatu, nagu seda on Riigikogu oma seadusandlikes funktsioonides ja nagu seda on kohtuvõim õigust mõistes, mis tähendab, et ülesannete juhteks on vaid maksev seadus, kuna iga amet peab olema kokkukõlas põhiseadusega.

Kui me oleme nüüd jõudnud arusaamisele, et Vabariigi Valitsus on meil tõesti iseseisev võim, siis riigivanema seisukohalt [seisukohas] saab ka veel selgemaks, sest harilikult toonitatakse riigipea peab olema kogu riigi esindaja. Kuid arvestades, et valitsus pole mitte Riigikogu komisjon, vaid täiesti iseseisev võim, kes oma algatusega mõjustab seadusandlust, kes kogu riigisugust mõju ei saa avaldada kohtule – kuivõrd see on otsustav kohane, see on teine küsimus –, samas kohtu majanduslik on jäetud Vabariigi Valitsuse hooleks. Ja kui, arvestades antud Vabariigi Valitsuse ja riigivanema võimu universaalsust, ei öelda, et riigivanem pole mitte ainult täidesaatva võim, vaid tõesti kogu riigi esindaja või tavalise terminoloogia järgi riigipea.

Me teame, et praegusel meie valitsuse konstruktsioonil on väga palju ja mitmesuguseid puudusi. Võib-olla poleks mõni puudus olnud, kui oleksime saanud päranduseks enam viimast

riigipea kui me seda saime. Sest tuletame meelde, kuidas me riigiparaadi lõime, missugustest väikestest ametitest pidi koosnema suurte ametite üle viima. Arusaadav, et sellel oli mõnigi defekt meie riigi elusse. Meil puuduvad samuti ka perspektiivid, kauged sihtjooned, meil puudub vahel ka mis kõige olulisem – teovõime, teotahe, oleme inertsed sellele, mis meile tuleb, oleme üksteise vastu väga umbusklikud. Mis riigiparaadis erilisel laialine on, see on just umbusaldus riigipea järelevalvet. Missugust järelevalvet me ei leia? Leiame järelevalvet, riigikontrolli järelevalvet, siis Riigikogus tuleb alaline järelevalve, kes Riigikogus istuvad, nende kontroll ja nii edasi, kontroll kontrolli peale. Lõppude lõpuks, mis me siis sellelt vaeselt riigiametnikult võime nõuda? Me ei saaks siin huviks vaadata, et ta sisse ei kukuks, ning riigipea tegemiseks ei jää tal aega. See asjaolu on meie riigiparaadi kõige suurem pahe. Meil puudub julgus selle tõttu tööd teha, meil keegi ei lähe sellele välja, et teha midagi uut ja loovat, me ei suuda pooldada: meil hoolitsetakse, et ikka leida, mis paha on, ja tegijale naha peale käia. Loovat tööd ja teeneid hinnatakse vähe. See on meie riigiametniku nii hellaks teinud, et ta ei midagi teha; ja seepärast meie impotentsus pole mitte see, et aparaat ise oleks halb, vaid selles, et me oleme mitmeid aastaid pahedega seotud, millest me peame saama lahti.

Me oleme kindel, et meie rahva reaalne terve tuum ja elukogemus on ka sellest pahest üle aitavad, et meie leiame selle õige konstruktsiooni, mis meid arenemisteel edasi viib. Muudatuste andev on jõudude vahekord ja reaaluvid, kuid ka riigipea kaalutlus pole siin sugugi asjatu.

Riigikogu reformi on vaja, kas just siisugust või teistsugust, sellest otsustavad referendid soovitasid, kuid Riigikogu aparaat pole sõltumatu ja ladus töötamises kui arvatakse. Hea asi on veel see, et Riigikogu sellest ise aru saab ja parandusi otsib.

Arvestades, meie põhiseadus on arvestanud maa väiksust ja riigipea isikliku iseloomu, *mutatis mutandis*, muutes, mida vaja, riigipea vahariiklikus organisatsioonis, ning on andnud seejuures kava, mis aja tarviduste kohaselt annab võimaluse

kas arendada kollegiaalset külge või suunduda taidesaate mu personaalsele teostamiskujule, seega luues usalduse ja võimsuse tasakaalu.

ALALINE RAHVUSVAHELINE KOHUS

Rahvusvaheliste tülküsimuste rahulik lahendamine ei ole ülearune heita pilku alalisele ja kõrgele kohtuasutusele. Alaline rahvusvaheline kohus (*la Cour permanente de justice internationale*) on Rahvasteliidu põhikirja art. 14 põhjal loodud autonoomse laadiga asutus, mis oleks Rahvasteliidust ainult finantsiliselt ning kohtunike valimise selkajaiks on Haagi esimese rahukonverentsi poolt loodud alaline rahvusvaheline vahekohus (*la Cour permanente d'arbitrage*), Haagi teisel rahukonverentsil 1907. a. loodud rahvusvaheline priisikohus (*la Cour internationale des prises*), ning samal konverentsil kavatsatud rahvusvahelise kohtupalat (*la Cour de justice internationale*), milline kohtupalat jäi aga teostamata raskuste pärast leida kohtunike valimise õiget ja kõiki rahuldavat viisi, mis alal hoiaks küll üheühtsuse põhimõtte, kuid samal ajal väljendaks ka rahvusvahelisele vastavat kaaluvamat osa kohtu koostamisel. Kui pärast seda, kui Rahvasteliidu pakt jõusse astus (jaanuaril 1920), otsustas Rahvasteliidu nõukogu luua erili rahvusvahelise juristide komisjoni (13. veebruaril 1920), kes lootsid alalise rahvusvahelise kohtu põhikirja, mis ka augustil 1920. a. valmis sai ning nõukogule esitati. Oktoobris 1920. a. otsustas nõukogu esitada selle põhikirja heakskiitmiseks Rahvasteliidu esimesele täiskogule, kes selle 13. detsembril 1920. a. ühemeelselt kinnitas. Põhikirja ratifitseerimine ja kohtu kandidaatide ülesseadmine nõudis mõnda aega, nii et alles septembril 1920 sündis esimene kohtunike valimine, mille järel 4. oktoobril 1921 muudeti Rahvasteliidu pakti art. 12, ja 16. Kohus astus oma asjaajamise korraldamiseks kokku jaanuaril 1922. 17. mail 1922 otsustas nõukogu tunnistada,

et Rahvasteliidu vahetkodus on kättesaadav ka riikide Rahvasteliidu liikmed ei ole. 15. juunist kuni 12. augustini leidis aset kohtu I korrapärane istungjärg. Praegusel ajal alalise rahvusvahelise kohtu põhikirjaga liitunud 89 riigist on põhikirja ratifitseerinud.

Koosseis. Alaline rahvusvaheline kohus on iseseisev kohtu ke kogu, kes on valitud rahvuse peale vaatamata isikute kellest moraalselt suurimat lugu peetakse ja kel on kõige suuremate kohtutalituste täitmiseks nendes riikides tarvilikud dused, või kes on õigusteadlased, kel suured teadmised rahvusvahelise õiguse alal (kohtu põhikirja art. 2).

Kohus koosneb 15 liikmest, nimelt 11 kohtunikust ja 4 lisakohtunikust, millist arvu täiskogu nõukogu ettepanekul tarbe korral suurendada kuni 15 kohtuniku ja 6 lisakohtuniku ni. Kohtuliikmeid valivad Rahvasteliidu täiskogu ja need riikide poolt ette pandud kandidaatide hulgast, kusjuures iga riik üle nelja isiku ei või ette panna, ning viimastest ainult kolmavad olla tema oma rahvusest. Täiskogu ja nõukogu toimivad valimisi teineteisest lahus ja iseseisvalt, esiteks valides kohtunikke ja pärast lisakohtunikke. Valituiks loetakse need, kes saanud täiskogu ja nõukogu absoluutse häälteenamuse. Kui kui kahekordne täiskogu ja nõukogu valik langeb rohkem kui ühe ja sama Rahvasteliidu liikme kodaniku peale, loetakse valituks ainult vanem neist. Kui pärast esimest valimiskorda veel on vabu kohti, talitatakse samal viisil teine, ja kui veel üks, siis kolmas kord. Kui pärast kolmandat valimist veel on vabu kohti jääb, moodustatakse täiskogu või nõukogu soovil komisjon liikmest koosnev vahekomisjon, kellest kolm täiskogu ja kolm nõukogu poolt nimetatakse. See komisjon valib iga vaba kohtu jaoks kandidaadi, kes tuleb täiskogule ja nõukogule esitada valimiseks ette panna. Kui vahekomisjon konstateerib, et ei ole võimalik pole valimist toimetada, siis valivad juba nimetatud kohtuliikmed nõukogu poolt määratud aja jooksul vahetkodus kohtadele isikud, kelle poolt täiskogus ja nõukogus on häälstatud. Kui kohtunike hääled ühesuguselt jagunevad, on kõige suurema kohtuniku hääl otsustav.

Kohtunike valitakse 9 aastaks, nad on uuesti valitavad ja ametisse kuni uute määramiseni. Pärast uute kohtunike valimist jätkavad nad nende poolt algatatud asjade arutamise. Vabakajäänud kohtadele valitakse samal kombel kui esimesel valimisel. Kohtunikud, kes valitud teiste liikmete asemel, kohtusse aeg veel pole lõppenud, tarvitavad oma eelkäijate kohtu nende eelkäijate tähtaja lõpuni.

Kohtunikeid võib ametist kõrvaldada ainult siis, kui nad liikmete ükameelsel otsusel enam nõutud tingimustele ei vastav. Kohtuliikmetel on nende kohuste täitmisel diplomaatilisi privilegiume ja puutumatus. Kohtu asukohaks on määratud Paides ja sekretär elavad kohtu asukohas. Kohus peab istuma ühe korralise istungjärgu. Kui kohtu poolt teist korralist istungit ei ole, algab see 15. juunil ja kestab niikaua, kuni asjad on läbi arutatud. Esimees kutsub kohtu kokku erakordsele istungile ükskord seda nõuab. Kohus toimetab oma talitused täieskoosseisus koosolekul. Kui üht või teist alalist kohtuniku kohal ei ole, täiendatakse nende arvu lisakohtunikest. Kui võimalik määratakse kümme kohtuniku kokku saada, on kvoorum 9-st kohtuniku teovõimeline.

Kohtunike juures, kui kohtuistungil viibib ainult ühe poolt esindatud kohtunik, võib teine pool määrata istungeist osavõtjaks lisakohtuniku, ja kui sellist isikut ei leidu, siis võib ta määrata kohtunike isikute seast, keda tema ette pani kohtunike kandidaatideks täiskogule kohtunike valimisel. Alalised kohtunike saavad aastatasu 15 tuh. kuldnat aastas ja peale selle 1000 marka (president aastas 45 tuh. kuldnat, teised kohtunike istungite päevade järgi).

Kohtunike A. Versailles' lepingu tööküsimust käsitleva XIII artikli järgi tegutses eriline tööküsimuste lahendamise kammer, mis koosneb iga 3 aasta peale ja mis koosneb viiest kohtuniku ja kolme asetäitjast, kellele lisaks määratakse neli tehnikkohtuniku nõuandva häälega, kelle nimetab Rahvasteliidu täiskogu tööandjate ja töötajate poolt ette pandud kandidaatide hulgast, ja nimelt kaks tööandjate ja kaks töötajate esindajad.

B. Transiiti ja läbikäimisesse puutuvate asjade jaoks määratakse iga kolmeaastase perioodi järel erikorda 5 kohtunikust, kellest on 2 asekohtunikku, kelle abiks võivad olla neli teise asekohtunikku.

Peale selle moodustab kohus igal aastal kiirete asjade lahendamiseks kolmest kohtunikust koosneva koja, mis poolt asju arutab kokkuvõttes korras.

Kohtukoja esimees ja abiesimees valitakse kohtunike poolt. Kohtu asjaajamine on erilise kantselei käes. Kohus väljastab välja 5 trükitud kogu eri seeriatena, ja nimelt a) otsuste kogu; b) nõuannete kogu; c) otsuste ja nõuannete aktid ja dokumendid; d) kohtu nõudeaktid ja dokumendid; e) kohtu aastased aruanded. Kohtunikeks on: itaallane prof. Anzilotti (praegune president), hollandlane Loder (esimene president), šveitslane Huber (teine president), prantslane prof. Weiss, inglase lord Finlay, taanlane Nyholm, ameeriklane prof. Moore, kuubalane Bustamante, hispaanlane prof. Altamira, jaapanlane prof. Tanaka ja 10. sept. 1923 valitud brasiillane Pessoa. Lisakohtunikeks on serblane Yovanovitch, norralane Beichmann, rumeenlane Negulesco ja hiinlane Wang.

Kohtu kompetents. Kohtu kompetentsi kuuluvad kõik asjad, mis pooled temale ette panevad, samuti ka jõusolevate lepingute ja konventsioonides ettenähtud juhtumid. Selliseid vahendatud lepinguid ja konventsioone oli 1926. aasta lõpuni 170, mis jagati järgmistesse gruppidesse: a) rahulepingud, millega lõpetati maailmasõda – Versailles, Saint-Germain, Neuilly, Trianon, Lausanne; b) vähemusrahvuste lepingud; c) koloniaalmanduste lepingud; d) töölepingud; e) poliitilised (eriti vahekohtu) ja vahendatud lepingud; f) transiit- ja liikumislepingud; g) arbitraaži ja tüsprotseduuri lepingud.

Peale selle on Liidu liikmeil õigus kuulutada kohtu enesele sunduslikuks *ipso facto* ning ilma iseäralise konventsiooni kohtu kompetentsi iga teise riigi vastu, kes samasuguse kohustuse enda peale on võtnud, vastastikusel alusel või ilma sellist tüüpi asjade liikides, mil juriidiline iseloom ja mille ainest on a) lepingu interpreteerimine; b) igasugune küsimus rahvus-

õiguse alal; c) iga tegelik akt, mis, kui ta oleks kindlaks tehtud, tähendaks mingi rahvusvahelise kohustuse rikkumist; d) rahvusvahelistest kohustustest tekkinud kahjutasu iseloomu küsimus, kui kohustus ise tunnustatud (kohtu põhikirja kuuenda § 36 teine lõige). Seesuguse sundusliku kompetentsi deklaratsioon oli 1927. aasta lõpuni ära antud 26, siinhulgas Eesti, Läti ja Skandinaavia riigid. Kohus otsustab ise oma kompetentsi, kui seda vaja. Peale sisuliste otsuste (*arrêts*) on kohtu ülesandeks Rahvasteliidu täiskogu või nõukogu ülesandel (kas otsuste algatusel või mõne üksiku riigi või rahvusvahelise organisatsiooni palvel) avaldada nõuandvaid arvamusi (*avis consultatifs*). Alalisel rahvusvahelisel kohtul, eriti tema presidenti ja mitmesuguseid eriülesandeid, mis üksikute Rahvasteliidu liikmete poolt tema peale pannakse, nagu ekspertide nimetamine ja lahukuminekute korral üksikute vahekohtunike [vahekohtunike] esimeeste valimine.

Kohtu protseduur. Kohtu istungjärgud jagunevad korrapäraselt, mis algavad iga aasta 15. juunil, või erakorralisteks, mis kokku kutsutakse. Kokkuvõetliku asjaajamise korda astub iga kohtu istung, kui selleks vajadus. Kohtu ametlikeks keelteks on prantsuse ja inglise. Kohtuprotsess avatakse vaidluskorras, kui üks pool otsustab kasutada vahendatud lepingu või poolte vahel sündinud kompromisslepingu teenistust. Esimene viis maksab ainult juhtumil, kui olemasolev kompetents kas mõne eelmise lepingu või sundusliku kompetentsi deklaratsiooni põhjal. Kui teine pool sellisel korral otsustab kohus asju tagaselja.

Protseduur koosneb kahest osast – kirjalikust ja suulisest, mis samuti nagu kõigi tsiviliseeritud maade tsiviilprotsessis. Kohtu asjaajamisse kuulub seletuste, vastuvaidluste kui ka vastandava dokumendi esitamine kohtule ja vastaspoolele, mis toimub kohtukantselei kaudu. Suuline asjaajamine sünnib tunnistuste ja ekspertide ülekuulamisena kohtu poolt ja pooli esindajate või nõuandjate ja advokaatide seletustena. Vaidluste esimees ja tema puudumisel aseesimees. Istung on avalik, kui kohus teisiti ei otsusta või mõlemad pooled asja kinnistamisest ei nõua. Iga istungi kohta seatakse kokku protokoll,

millele sekretär ja esimees alla kirjutavad. Kohus võib isegi vaidlusi agentidelt nõuda dokumente ja igasuguseid selgitusi. Nõudmise mittetäitmise puhul seab tema sellekohase akti ku. Ses mõttes on kohtul suurem voli kui harilikul tsiviilkohtul. Kui agendid, advokaadid ja nõuandjad on esitanud kohtule tõendused, mida nad tarvilikuks peavad, kuulutab esimees otsused lõpetatuks. Kohus läheb nõupidamisruumi otsust tegema. Kohtu nõupidamised on ja jäävad salajasteks. Kohtu otsused tehakse istungist osa võtnud kohtunike häälteenamusega. Hääled ühesuguselt jagunevad, siis on esimehe hääle otsustav. Otsust motiveeritakse, kusjuures, kui otsus ei avalda tähtsat mõju või osaliselt kohtunike üksmeelset arvamust, on teistel kohtunikel ühesugusel arvamusel, õigus selle juurde lisada oma motiveeritud isiklik arvamus.

Kohtuotsus on kohustav ainult tülisolevatele pooltele ja mitte le asjale, mis otsustati. Leiab aga mõni riik, et tüliasjus on juriidilise iseloomuga küsimus temasse puutub, siis võib kohtule anda vaheleastumise palve, mille rahuldamine otsustab kohus. Kui asi puutub lepingu tõlgitsemisse, mille osalised peale tülisolevate poolte on veel teisi riike, siis teatakse kohtule kantselei neile sellest viibimata. Igaühel neil on õigus protesti osa võtta. Kui nad seda õigust tarvitavad, siis maksab neile kes antud interpretatsioon ka nende kohta. Otsus on lõplik ilma edasi kaebamata ning küsimus võib uuesti üles võetud olla da 10 aasta jooksul uute asjaolude ilmsikstulekul ja muude kuud pärast asjaolude ilmsikstulekut.

Tegevus. Oma tegevuse jooksul 1922–27 (*incl.*) on alaline rahvusvaheline kohus otsustanud 11 asja, neist neli 1927. aastal andnud 14 nõuannet, neist ühe 1927. a. Kohtuotsused on kokku võttes järgmised:

“Wimbledoni” protsess. 21. märtsil 1921. Briti laev “Wimbledon”, renditud Prantsuse seltsi poolt ning adresseeritud Poola sõjalisele esindusele Danzigis sõjamaterjali koormaga, lahkus minna Kieli kanalist, kuid Saksa võimud keelasid laeva läbi minemast, põhjusel, et laev on määratud Poolale, kes sõjas Versailles mille tagajärjel laeva läbimine rikub Saksa neutraliteeti. Itaalia

Itaalia ja Jaapani valitsused pöördusid asja otsustamiseks rahvusvahelise kohtu poole, tuginedes Versailles’ lepingu 1919. le, mis määrab: “Kieli kanal ja temale viivad teed peavad jääma vabaks ja lahtiseks kõigi rahvaste kauba- ja sõjalaevadele, kes on Saksamaaga rahu, täielise sarnasuse alusel.” Kohus arvesse võttes, et mainitud artikli järgi Kieli kanal ei ole sõja ajal, vaid rahvusvaheline veetee, mis Balti merre kergega läbi kindlustab, tunnistas Saksa seisukoha ebaõigeks ja otsustas, et Saksamaa erapooletuse ettekäändel ei võinud “Wimbledon” läbikaiku keelata. Otsuse poolt olid 9 kohtunikku, vastuväitlaseks itaallane, itaallane ja selleks juhtumiks juurde kutsutud Poola kohtunik prof. Schücking).

Kokku otsustest olgu veel nimetatud protsessid: kreeklase Demetriosi asi Palestiina kontsessioonide kohta; Neuilly lepingu interpretatsiooni asjus; Saksamaa kaebus Poola poolt adresseeritud Chorzowi lämmastikutehase kohta; ning eriti tähtsaks otsustatud tüli Belgia ja Hiina vahel. Selle järgi Belgia valitsus võttis Hiina valitsuse vastutusele selles, et Hiina valitsus ei ole õigust ühekülgsest 2. novembril 1865 sõlmitud rahuühtlase üles ütelda. Küsimus on praegu veel lahiline, sest et Hiina valitsus kohtusse ei ilmunud, mille kohaselt kohus määras Hiina valitsusele tähtajaks kõiksugu vastulausete sissepanemiseks 15. mai 1928. Teoreetiliselt eriti tähtis on aga otsus “Lotuse” protsessis. Asi seisab järgmises: 2. augustil 1926 sünkupõrge Prantsuse postilaeva “Lotus”, kes Konstantinopolis sõitis, ja Türgi sõjalaeva “Boz-Kourt” vahel. Viimane laev, kusjuures 8 Türgi kodanikku surma said. Kokkupõrge toimus umbes kuus meremiili Mütilene saarest põhja pool, seega rannest. Peale abiandmist jõudis “Lotus” 3. augustil Konstantinopolisse. 5. augustil arreteeriti “Lotuse” ohvitser Demons ja “Boz-Kourti” kapten Hassan-Bey hukkunute perekondade nõuandmisele üldistusega. 28. augustil jättis Türgi kohus tähelepanemata Demonsi väited kompetentsi puudumise kohta tema kohtumõistmiseks ja 15. septembril mõistis Türgi kohus Demonsi 30 päevaks vangi ja 22 Türgi naela trahvi, kuna Hassan-Bey karistus suurem oli. Prokurör kaebas edasi. Türgi

juristide komitee leidis, et Türgi kohtu otsus on Türgi ja rahvusvahelise seaduse järgi täiesti õige. Prantsuse valitsus protestas Türgi kohtu kompetentsuse vastu. Tüli lahendamiseks 12. oktoobril 1926 Prantsuse ja Türgi valitsuste vahel sõlmis rühmsõlmis leping küsimuse andmiseks rahvusvahelise kohtu otsustada.

Selle järel anti kohtu otsustada kaks küsimust. 1. Kas Türgi kohtu otsus on, vastupidiselt 1923. a. Lausanne'i lepingu art. 17, rikkunud rahvusvahelise õiguse printsiipe Demonsi eeskirja töö ja jurisdiktsiooni suhtes, võttes Prantsuse laeva "Lotus" Türgi laeva "Boz-Kourt" kollisiooni tagajärjel pärast Prantsuse auriku Konstantinoopolisse jõudmist Türgi seaduste järgi selt kriminaalkorras vastutusele Prantsuse laeva kapteni ühes Türgi laevakapteniga? 2. Kui vastus sellele küsimusele on jaatav, mis rahalist tasu peab siis Demons saama, eeldades rahvusvahelise õiguse printsiibi järgi seesuguses juhtumises heakstegemist maksta? Peale kirjalikku dokumentide vahetamist arutas kohus 2.–10. augustini 1927 seda küsimust, kusjuures prantslased toonitasid, et rahvusvahelise õiguse järgi on Prantsuse kohtul õigus mõista kohut Prantsuse laeva kapteni ühe seride üle, kui kokkupõrge on sündinud ulgumerel, mispool Türgi kohtul käesolevas juhtumises õigust ei ole Prantsuse laeva kapteni juhti Türgi kohtu ette tuua. Oma teesi tõenduseks toid prantslased ette, et Prantsusmaa oli Lausanne'is tagasi lükanud Türgi otsekoheste ettepaneku anda Türgi kohtu jurisdiktsiooni teatud kuriteod, mis välismaal sündinud, ja nimelt kui kuriteo ohvrina olid Türgi kodanikud. Praegusel juhul ulgumeri ja välismaal sündinud juriidiliselt ühesugused Türgi jurisdiktsiooni kõrvaldamine Türgi kohus omab kompetentsi ainult sel määral, mil rahvusvaheline õigus seda määrab ja lubab. Türklased omalt poolt toonitasid, et Lausanne'i leping ei pane ühtki piiramist Türgi kohtule rahvusvahelise õiguse, et Türgi kriminaalseadustiku määrused on Itaalia kriminaalõigusest võetud, ja et laev ulgumerel moodustab natsionaalterritooriumi, pealegi praeguses juhtumises on kuritegu (meeste surm) sündinud Türgi laeval. Ühise protsessi mõte seda laadi ühiste kuritegude eest olla Türgi kohtu

Prantsuse kriminaalprotsessist. Kuna rahvusvaheline õigus Türgi jurisdiktsiooni ei kõrvalda, ei ole seepärast vaja Türgi kohtu kahjutasu maksta. Oma väite tõenduseks panid prantslased ette kuulsate rahvusvahelise era- ja kriminaalõiguse teadlaste, Itaalia prof. Diena ja Tedozzi ja Lausanne'i professori Manderi arvamused. Kohus otsustas küsimuse Türgi kaotada ja leidis, et "ei ole mingit põhjust arvesse võtta konventsiooni teatavalt valmistamise tööd, kui konventsioon iseenesest ei ole selge" ja et kõne all olevas juhtumises mõistetakse ainult rahvusvahelise õigust, nagu tema on tarvitatud tsiviliseeritud rahvaste riikide vahel", mille järgi tuleb rahvusvahelise õiguse lugeda lubatuks kõike, mis ei ole keelatud. Seesugune otsus on kinnitatud veel poolte lepinguga, et praeguse õiguse staatus peab sündima "moodsa rahvusvahelise õiguse" mõiste kohaselt, ning et konventsiooni sisu oli kapitulaatsiooni režiimi kõrvaldamine. Kohtuotsus baseerus realiste pretsedentide arutamisel, nagu seda on Costa-Rica vs. Franconia. Eraldi leidis kohus, et "ei ole rahvusvahelise õiguse reeglite laevade kokkupõrgete suhtes selles, et kriminaalõigust oleks reserveeritud ainult selle jurisdiktsiooni alla, kellele see kuulub".

Kohus ei ole piirdunud ainult nende argumentidega, mis esitati poolte poolt, vaid jätkas omalt poolt pretsedentide, õpetuste ja teadlaste arvamist, mis temale kättesaadaval olid, ning sellekohaselt vastas ta eitavaalt üldiselt etteseadud küsimusele, ja järelikult eitavaalt ka teisele küsimusele. Kohtunikud Loder, Weiss, Nyholm ja Altamira esitasid selle kohta eriarvamuse, kohtunik Moore tegi teatud reservatsiooni Türgi seaduse suhtes, nii et otsus tegelikult anti presidendi häälega. Arvamused selle otsuse kohta on väga mitmekesised. Kohtuotsuse lahkumineku sündisid peaaesjalikult rahvusvahelise õiguse teoreetilise tähtsuses. Prantsusmaal on kohtuotsus "Lotus" väga teravat kriitikat esile kutsunud, isegi nii, et sunniti arbitraaži tähendus küsimuse alla seatakse. Kohtule antakse pahaks, et ta siin oma kitsast osast on välja läinud. Türgi arbitraaži kohtuotsuseks, peab see ka saavutatama,

nagu seda teeb iga kohus. Kohtunik ei loo õigust, vaid rakendab seda. Kohtunik põhjendab tekstiga või jälle õiguse printsiipi, tema tõlgitseb seadust ja tekstide puudumisel kohus üldpõhise siibi järgi deklareerib, et see, mis ei ole keelatud, on lubatud, kuid välja kuulutada keeldu siis, kui seadust ei ole, on täiesti lubamatu. Seepärast kirjutab näiteks "La Vie Française" 11. artiklist s.a. isegi järgmist:

Nii näib meile, et tarkus nõuab rahvusvahelises elus riikide vahel vahet, kui pole tegemist olemasolevate tekstidega, või kokkulepete tõlgitsemise või rakendamise, rahvusvaheliste lepingutega, millele riigid alla kirjutavad. Järelikult tahetakse, et sunduslik vahet kohus riikide vahel laiendada ja vaimu kindlustaks, on kõigepealt vaja rahvusvaheliste tekstide kindlaks teha, ja on vaja, et rahvusvaheline kohus nende koodeksite teksti järgi, mis riikide poolt on vastu võetud, alla kirjutatud, samuti nagu see sünnib rahvusvaheliste ühiste põhimõtete tekstidega. Ei või olla sunduslikku rahvusvahelist kohustust, ei ole sunduslikku kohustavat õigusereeglit, s.t. teksti ennast.

Praegune rahvusvaheline kohus aga võtab tarvitusele: 1) rahvusvahelisi konventsioone, kas üldisi või erilisi, mis sisaldavad tulusolevate riikide poolt tunnustatud määrusi; 2) rahvusvahelist kommet, mis üldise praktika poolt seadusena vastu võetud; 3) üldiselt tsiviliseeritud rahvaste poolt tunnustatud õiguse põhimõtteid; 4) kohtu otsuseid ja tähtsamate teadusemeeste arvamusi kõrvaliste abinõudena õiguste reeglite äramääramiseks. Mõlemate poolte kokkuleppe kõrval võib kohus otsustada ka *aequo bono* [vastavalt sellele, mis on hea ja õige]. Sellel peab vaatamata, et viimane otsus "Lotuse" asjus on teravat arvu leidnud, tunnustatakse alalise rahvusvahelise kohtu otsust üldiselt korrapäraseiks ja vastuvõetavaiks, ning nad on seni kasutanud täitmist.

Peale otsuste toimetab alaline rahvusvaheline kohus veel "nõuandeid", millede aineiks seni on olnud: 1) küsimus Hollandi postitöökonverentsile nimetatud tööliste esindajate kohta; 2) rahvusvahelise tööorganisatsiooni kompetents reguleerida tööküsimusi

maajanduses; 3) kodakondsuse küsimus Tunisis ja Maroko; 4) Ida-Karjala seisukord; 5) Saksamaa rentnikud Poolas; 6) Poola kodakondsuse omandamine; 7) Javorina kuuluvuse küsimus; 8) Naumi kloostri saatuse; 9) Kreeka ja Türgi elanike vahet; 10) postiteenistus Danzigis; 11) Lausanne'i rahulepingu art. 3. tõlgitsemine; 12) tööorganisatsiooni kompetents rahvusvahelises suhtes; 13) Doonau Euroopa komisjoni kompetents; 14) Doonau komisjoni kompetentsi laiendamine kuivale maale. Nende nõuandete neist nõuandeist omavad meile küsimused 5 ja 6, mis puudutavad Poola õigust teatud suurmaade peale Sileesias, ja 7, mis puudutab Poola õigust teatud suurmaade peale Sileesias, ja 8, mis puudutab rendilepinguid üles ütelda talumeestele, ning kus Poola kodakondsus vähemusrahvaste lepingute põhjal kindlustatakse hulkadele kui Poola seadusandlus seda tahtis. Nende seati üles printsiip, et vähemusrahvaste õigused otse kuuluvad rahvusvahelise kohtu kaitse alla.

Siis tuleb meil peatuda Ida-Karjala küsimuse juures, kuna siin tegemist tülküsimusega Rahvasteliidu liikme ja Soome vahel. Soome palvel esitas Rahvasteliidu nõukogu rahvusvahelisele kohtule järgmise küsimuse: kas Vene ja Soome vahel 14. oktoobril 1920 sõlmitud lepingu art. 10 ja 11 ja 12, mis sisaldavad Vene delegatsiooni deklaratsioon Ida-Karjala asutamiseks rahvusvahelisi kohustusi, mis paneb Venele kohustuse Soome vastu neid sisuliselt täide viia. Nagu teada, on leping kõneleb, et Venemaa annab Ida-Karjalale erilised õigused ja autonoomia, kusjuures Vene delegatsioon aga seletas, et on ainult oleva seisukorra fikseerimine, kuna Vene juba Ida-Karjalale autonoomia on andnud ja deklaratsioon antud ainult informatsiooniks. 14. jaanuaril 1922 otsustas nõukogu Vene vastu küsida, kas Vene valitsus nõus oleks küsimust rahvusvahelise kohtu kätte lahendada andma. Itaalia valitsuse kaudu, kes saadaja oli tol korral nõukogu juhataja, paluti Eestil olla vahendajaks, millega Eesti valitsus ka nõus oli. Nõukogude Vene vastu küsimus andmast nõusolekut küsimuse arutamiseks rahvusvahelisele kohtule. Rahvasteliidu nõukogu küsis kohtult, kas tema arvamus praeguses asjas, kuivõrd Vene loobumisel nõuande avaldamiseks takistav tähtsus. 11. juunil 1923

Tšitšerin teatas uuesti ja otse telegraafi teel kohtule, et mingit osa sellest kohtuprotsessist ei võta, ning et tema hõlmatset Vene kohta Rahvasteliidu pakti määrusi maksmata vaenulikuks aktiks Vene riigi vastu.

Kohtul oli niiviisi otsustada, kas iseseisva asutusega teha
dada oma arvamust ühe küsimuse kohta, kus pooleks on
kes Rahvasteliidu liige ei ole.

23. juulil 1923 andis kohus teada oma otsuse, ja nimelt ei saa siin ühtki nõuannet anda. Selle arvamuse põhjenduse lisem osa on järgmine: kuna Vene valitsus ei ole Rahvasteliige, tuleb tarvitusele Rahvasteliidu pakti art. 17. Selle paratüli korral liikme ja mitteliikme vahel kutsutakse mitterahvasteliigseks tuma selleks juhtumiks Rahvasteliidu kompetentsale. See rakendab rahvusvahelise õiguse põhimõtet, nimelt riikide seisvust. Rahvusvahelises õiguses on saanud üldiseks tuma ükski riik ei või olla sunnitud ilma enese nõusolekuta oma asja teise riigiga andma vahetalitusele või vahekohtule või kõik missugusele rahulikule lahendamisele. Sellist nõuannet ei saa anda üks kord ja kõigiks juhtumiteks, kuid seda võib anda ainult eriliseks juhtumiks. Rahvasteliidu liikmed on andnud vastu võttes esimest laadi kohustuse, kuid riikide suhtes ei ole Rahvasteliidu liikmed, on seisukoht täiesti teine. Paratüli võiks kohtu poolt arutusele võetud saada ainult nende te nõusolekul. Seesugust nõusolekut ei ole aga Vene andnud. Ümberpöörduvalt, Vene on mitmes juhtumis selgesti toonitanud, et tema ei võta vastu ühtki Rahvasteliidu vahetalitust tühise Soomega. Seepärast leiab kohus võimatu olevat sedalaadi kohustuses anda oma arvamust.

Teiselt poolt arvab kohus, et ka mõnel teisel põhjusel siiski võib olla kohtul oma otsust katsuda anda. Sest Ida-Karjala autonoomia küsimus on fakti-küsimus. Kõigepealt tuleks katsuda selgitada, kas ja mida Soome ja Vene on tahtnud lepingus vahendada, mis aga võimalik oleks tunnistajate ülekuulamisega. Kohtul on aga võimatu seesugust ülekuulamist teostada, kuna Vene pool ei ole sellest osa võtmast. Nii polevat siin kohtul küllalt materjali otsustamiseks, mida pooled Tartu lepingus ütelda tahtsid. Hakk

...muidugi, et tema käest ei ole tahetud praegusel korral ot-
sustada annumakset, kuid see asjaolu ei muuda palju olukorda.
...sust ei ole mitte abstrakt-õiguse kohta, vaid konkreetne asi
...Vene vahel, mille peale võib vastata ainult pärast sei-
...faktiilist uurimist. Küsimusele vastamine tähendaks te-
...stusustamist poolte vahel. Kohus, olles kohtuasutus, ei
...ka endale lubada loobumist olulistest kohtuprotsessi reeg-
...kohus kahetseb väga, et Vene valitsus on loobunud oma

...tehti häälteenamusega, kusjuures Weiss, Nyholm, Bus-
... ja Altamira eriarvamusele jäid, deklareerides, et nad
... enamuse arvamusega nõuande avaldamise kohta. Sel
... määratu näitav tähtsus. Olgugi et kohus rahvusvahe-
... ta siiski Rahvasteliidu poolt ellu kutsutud, ja järelikult
... ka teiste riikide iseseisvust, ning ei painuta neid
... eliidu reeglite alla ilma nende nõusolekuta.

ingune on rahvusvahelise kohtu tegevus. Meie, kes me
meie aegade rahvusvahelise kohtuga Rahvasteliidu liikmena,
meie ja võime vaatama tema peale kui oma õiguste viimse
peale, kuid teiselt poolt oleme sunnitud ka arvestama
rahvusvahelises läbikäimises teiste rahvastega, et kui me
meie rahvusvahelist printsiipi õigesti ei käsita, siis võime
meie kutsutud kohtu ette oma seisukohast aru andma ja seda
meie. Nii või rahvusvahelise kohtu tegevus ei ole meile enam
meie, vaid meie oma, ja nimelt võrdne kõige kõrgema kohtu-
meie tegevusega. Seepärast oleme sunnitud temaga kui
meie praktilise kohtu tegevusega tõsiselt arvestama, eriti rah-
meie rahvaste õiguse mõiste selgitamisel. Peale puhtpraktiliste
meie lahendamise on alalise rahvusvahelise kohtu tegevus-
meie teoreetiline väärtus. Nagu siseõigus sai oma täpse
meie kogu kohtuasutuste loomisega, nii sünnib see ka rah-
meie õigusega alalise rahvusvahelise kohtu kaudu. Ja
meie põhendatult toonitab Harvardi ülikooli prof. Menley O.
meie, et "isik, kes minu kateedrilt rahvusvahelist õigust
meie kakskümne viie aasta pärast saab õpetama hoopis teist

rahvusvahelist õigust kui mina seda teen täna." Kokkuvõtte võiks ütelda:

1. Alaline rahvusvaheline kohus omab tendentsi laiendada oma kompetentsi kindla rahvusvahelise positiivse normi paigutamisel, ja nii ikka enam piirata õigusnormidega riikide tegevuse rippumatust või välissuveräniteeti.

2. Seesugune tendents rahvusvahelise liiklemise korraldamisele ja rahu kindlustamisele on aina tervitatav.

3. Kahtluse korral, mis on meie põhiseaduse § 4 mõttega tunnustatud ja meil *ipso jure* maksvad rahvusvahelise õiguse määrused, tuleb meie valitsus- ja kohtuasutustel, eriti Riigikohus, arvesse võtta *ex officio* alalise rahvusvahelise kohtu korraldatavat praktikat, otsuseid ja nõuandeid samadel alustel, nagu sünnib Riigikohtu omade ja end. Vene senati seletavate otsustega.

LÄBIRÄÄKIMISED KARL KORNELI REFERAADI PUHUL

Referent käsitles mitmekülgset seda äärmiselt olulist küsimust, mis põnev olnud 700 aasta kestel. Kui näeme Inglismaal Magna Charta ja 1822. a. Kuldbulla väljaandmist, siis parlamentarisismi kriis sellega, et loodi parlament, s.t. riikivõim. Meie päevil on see kriis akuutsema ja kisavama muutunud, sest et meil võimalusi ja vajadusi on palju rohkem kui varem oli. Kõigepealt parlament on oma väärtust ja monopoli seisukohast märksa kaotanud selle tõttu, et riigis on sisse tulnud vaba sõna kõlada saab. Vaba sõna on sisse tulnud anglosakside maalt kontinendile üle tulnud ja riigis on sisse tulnud lõhkiajamise poliitilisse õhkkonda toonud, mis on riigis sellega vajaduse parlamendi järele märksa väiksemaks muutunud. Best praegusel ajal on ajakirjandus ja eriti majanduslikud organisatsioonid tekkinud, mis suureks võistlejaks parlamendi autoriteedile. Sellepärast näib mulle arusaadav olema, et pärast on enam kisama hakatud ja rohkem kära tegema parlamendi vastu. Laps on liiga närviliseks läinud sellepärast, et ta ei saa teisi üle karjuda.

Kui vaatame oma parlamendi tegevust, siis näeme, et meie parlamendi hoog ja tuju on palju ajakirjanduse tujust. Kui parlament kisab, siis kisab ajakirjandus rohkem ja harilikult üle. Kui arvamuse järgi on poliitiline moment, mis praegusel ajal parlamentarisismi kriisi põhjuseks, selles – mitte ainult meil, vaid ka mujal –, et ühel pool on avaliku arvamuse kasvamine ja teisel pool majanduslike organisatsioonide tõus ja kasvamine. See majanduslike organisatsioonide kasvamine tendents on tähelepanuväärne. Referent tõi terve rea näiteid ette, mille juures ma ei hakka loetlema. Kuid pean ütlema, et majanduslike organisatsioonide

tõus veel tugevam on kui referent ette tõi, ja veel tugevam edasi kestab, kui minnakse niikaugele, et tahetakse luua majandusnõukogu nõuandva asutusena. Mul tuleb sel puhul veel de veel teine kava. Sidney Webb, sotsialist, kes ühe tarnepeadest Inglismaal, avaldas 1920. a. raamatu "Sotsiaalsed tingimused Inglismaal". Tema seab üles teesi, et tuleb luua iseseisvat parlamenti, üks poliitiline ja teine majanduslik parlament. Sellega ta kriipsutas alla majanduslike organisatsioonide tähtsust, mida muuseas ka referent ette tõi, ja mille peal ajal on tähendanud dr. Wirth.

Kokkuvõttes võiks öelda, et parlamentarismi kriisi põhjateravus praegusel ajal on tingitud muutunud oludest, arvamuse kasvamisest, vaba sõna levimisest väljaspool parlamendi seinu, lõpuks, ühelt poolt majanduslike organisatsioonide tõusust, kuid teiselt poolt on väga suurelt mõõduandnud psühholoogiline moment, arusaamine ja rahulolematuse pärast ilmasõda tekkinud.

Parlamentarismi kriisi põhjuste juurest võiks üle minna nõude juurde, kuidas parlamentarismi kriisi vähendada. Kõigepealt peab tähendama, et minu arusaamise järgi on parlament siiski säärane määratu varandus, mida praegune kriis ei vähenda, vaid nagu haiget last aitab parandada. Selle tõenduseks vaid 700 a. parlamendi ajalugu. Üksikuid diktaatoreid on olnud ja saab ka edaspidi olema, kuid praegune inimsugu on inimkonnas nemisel sedavõrd keeruliseks läinud, et kõige geniaalsem inimene üksi ei suuda midagi ära teha, vaid temal peab olema staap abilisi. Kogu parlamendi süsteem, võrreldes diktaatorisüsteemiga, omab üht pahet, nimelt kaastööliste valimatust. Diktaator valib kaastöölisi ilma kitsendusega, kuna parlamendi juures on avalik kontroll mõõduandev.

Üle minnes abinõude juurde, mida härra referent kaalub, peaks kõigepealt tähendama, et majanduslike organisatsioonide loomine oleks tõesti üheks suureks abinõuks, et parlamenti vabastada sellest tööst, mida ta ei tunne. Tegelikult meie parlament enamuses, õieti parlamendi liige, peab olema *Mädchen für alles*. Ta peab näiteks otsustama, missugune on silla konstruktsioon

inglise nahtlus tuleb määrata teatavate kuritegude eest, mis on kunatväetis on kõige parem soomaal kasvavale ruk-
ma säärane seisukord ei ole normaalne, sellepärast on loo-
et suur hulk tööd tuleb parlamendi käest ära võtta ja
majanduslike organisatsioonide kätte. Selles mõttes olen
poolt, et loodaks majandusnõukogu. Läheksin veel kauge-
majandusnõukogu ei pea olema ainult subordineeritud
vaid üks teatud osa küsimusi tuleb ära võtta ja anda
majanduslike organisatsioonide kätte, kes võivad küsimusi
teha, ilma et oleks vaja pitsatit saada parlamendi käest.
Selle jaotamine on iseenesest raske, kuid minu arvates
tehtavõtmatu. Parlamendil kui poliitilisel kontrollaparaadil
vaid ülesandeks otsustada, missugused küsimused ta ma-
hustikule parlamendile otsustada annab, missuguseid mitte.
Selle seadega, meie tuleksime autonoomia süsteemile välja,
lokaalautonoomiale, vaid objektautonoomiale. Meil on sel-
teatud alad tekkinud. Tuletame meelde vaid üht niisugust
alad, a. o. kaubandus-tööstuskoda. Meie kuuleme teistest hu-
kõigeldavat, kuid nende tekkimise küsimus paralleelselt
parlamendiga ei ole parlamendi võimu vähendamise, vaid parla-
mentist tööst vabastamise küsimus. Ma arvan, et majan-
duslike organisatsioonide tekkimise ja nende otstarbekohase
tegevuse määramise läbi märksa vähenevad puudused, mis
praegusel parlamendil on olemas.

Minu ettepanek majanduse alal, millele viitas härra refe-
rent, nimelt luua säärane kord, et meil ükski seadus ei saaks
parlamendi poolt vastu võetud olla, enne kui juristide nõukogu
seda läbi vaadanud, tähendab, kohtunikud ja advokaadid,
tuleksid elu seadusi tunnevad – selle küsimuse juures on vii-
sajal ajal pikalt peatunud ja leitud vajaliku olevat luua juriidih-
kohtu valitsuse juurde, mis ei ole muud midagi kui sama
võim, ainult oma koosseisu poolest teistsugune.

Ma ütlen, niikaua kui me ei saa seaduslikku tööd nii kor-
rada, et riigikokku lähevad seadused, mis on küllalt täieli-
selt tehnilise külje poolest, ei saa parlamentarismi kriisist
vabalt seadusandlike küsimuste redaktsiooni juures tuleb

parlamendis otsustada inimestel, kel jurisprudentsiaalsed ole, kes on hea rätsep või põllumees, seni meie seadusandlusest edasi ei saa. Siin ei pea parlamendil muud üle jäävat teatud aprobatsoon anda riiklikust seisukohast, kuid vastuvõetav on, kuivõrd mitte, aga mitte katsuda leida seadusandluse siooni või formulatsiooni, mis meid tõesti legaalsusele viib. Et selle läbi seadusandlik tegevus sujuks, muutub, auklikuks jääb, ei tähenda midagi, vaid on ainult suks. Meie ägame praegu seaduste üleproduktiooni all oleme siin koos, juristid ja advokaadid, igaüks tunneb oma küsimise, paljudel meist on ülevaadet sellest seadusandlusest, mis meil on? Juba füüsiliselt ei jõuta neid seadusi tundma, mis Riigikogu fabritseerib. Kui neid vähem tuleks, ei ole kellelgi kahju.

Üldse meie seadusandluse tehnika halb külg on see, et seadused on liiga pikad ja üksikasjalised. Nii et loovale jõule, mis kohtunikule, kes peab oluliselt mõtet tegevuses väljendama, jää säärasel juhul midagi üle, vaid elu jääb kammitsema, kuhu ta siiski ei saa jääda, vaid lõhub kammitsema ära, ja oleme seaduse rusude otsas. Eriline juriidiline komisjon ja loogiliselt komisjoni maksmapanek ei oleks parlamendi valimismis, lamentalismi vastu, vaid ümberpöörduvalt, selle täitjaks ja rollijaks, ning annaks tagasi parlamendile selle rahvaesindaja heakskiitmise ilme, mis iga parlamendi ideaal, mida me demokratismis, kus otseselt hääletamise teel – jah või ei – tahakse teatud põhimõtte omaks, mida pärast täidesaatev aparaat formuleerib ja tegelikku ellu viib.

Meie võiksime palju kõnelda üldse seadusandluse tehnikast, kuid arvan, et siin pole otsest vajadust seda teha. Ma olen selle enesekasvatuse juurde, millest härra referent kui raskest asjast kõneles. On möödapääsmatu, et Riigikogu ühe esimeseks ülesandeks oma järgmises koosseisus peab olema oma seadusandliku töö korralduse, ja enesekasvatamise enesekasvatuse maksma panema, sest vastasel korral peaks olema, et õnnetuseks meie ei ole veel kasvanud täiesti arusaadavaks kodanikeks seadusandjatena, vaid, Kerenski ilmeka

teatame meelde mässavat orja, kes vabaks saanud. Distantsi eeskujuga peab rahvale andma kõrgem autoriteet – ja see parlament – ja seda saab ta minu parema arusaamise järgi

Ma puutub teise abinõusse, millist härra referent soovitas, majoritaarsüsteemi maksmapanemisse, siis lähen siin referent arvamusest radikaalselt lahku. Ma palusin ühel oma sõbral, kes valikese ülevaate, missugune oleks meie surnud, kuigi valitsuselt maksev Riigikogu majoritaarsüsteemi järgi. Tema arvamuse järgi absoluutse enamusega oleks meil sisse läinud 13 inimest, nimelt paaris kohas põllumehed, paaris kohas töölised ja Tallinnas Tööerakond. Kui tahaksime saada absoluutse enamusega õiget majoritaarsüsteemi, mis peab rahvaarvamuse mõtet meile andma, siis, ma usun, ei saa me iialgi sääraseid parlamentid, kus rahvaenamuse vaba valiku juures kindlus

Ma puutub võrdlevasse [suhtelisse] enamusse, siis on see kaheteraalne mõõk ja ma ütleksin, palju halvem mõõk kui valitsusmaalne valimissüsteem. Tuletame meelde Inglise valimissüsteemi järgmisi suhtelisi arve: konservatiivsed said 9000, töölised 8000 ja liberaalsed 7000 häält, tähendab valiti konservatiivsed või unionistid, seega 9000 kontra 8000+7000=15 000. Unionistidest parlamendi enamuse esindus. Ma küsin, kas enamuse esindus see on? Ta on pigem vähemuse esindaja. Tuletame suhtelise majoriteedi, siis ei too see mingisugust paratamatust proportsionaalsele süsteemile. Kui üle minna majoritaarsüsteemile, siis ainult selleks, et saada kahe partei valitsemiseks, kes valitseb, ja teine, kes on opositsioonis. Meie oludes ei saa, see on mõeldav aga Inglismaal, kus ainult kolm partei ja eriti võiks eeskujuks olla Ameerika – mitte sellepärast, et seal majoritaarsüsteem on, vaid sellepärast, et seal valitseb 2 partei, demokraadid ja publikaanlased, kellel programmiselt lahkuminekut ei ole, ja kes oma organisatsioonidega oma arvamuse kätte saavad. Niiviisi majoritaarsüsteemi maksmapanemist võiks kõnet olla ainult sel juhul, kui saaks tõesti puhtalt rahvaarvamuse parlamendi, vastasel korral ta mingisugust headust ei

anna võrreldes proportsionaalsüsteemiga, küll aga on need suuremad kui muidu. Meil on teatud arvude fetiš, tahame mata enamust saada, kuid alati ei ole enamuse õiguse kasutamine võimalik ümberpöörduvalt, vähemus võib seda olla ja sellepärast kaalasele uuendusele minna, s.t. arvuprintsiipi kõrvale jätta varajane. Ma ei ütle, et seda tulevikus olla ei saa, sest on aeg, kus teatud kvantum osa mängib, kuid on ka ajajärk, kus mineerib mitte kvantum, vaid kvaliteet. Ja parlamendi poolt kus seisab selles, et ta baseerub kvantumil, ja kvaliteeti ilma kvantumita läbi viia praegusel olukorral ei mõistata.

Sellepärast ma arvan, et majoritaarsüsteemile üleminek meil otstarbetu, ja et meil proportsionaalse valimissüsteemi tuleb jääda. Ma ei ole selle valimissüsteemi jumaldanud ümberpöörduvalt, kui omal ajal tahtsime valimissüsteemi muuta, siis tahtsime Soome proportsionaalse valimissüsteemi võtta, ma panna, mis märksa elastsem ja rahvale ligem. Kuid enamliku revolutsiooni pealetulekul ei saanud seda teostada, tuli võtta Vene süsteem. Meie rahva kultuur on märksa tugev ja võiksime seepärast valimissüsteemi märksa muuta. Ma arvan, see on tulevase parlamendi üks ülesanne.

Nüüd tuleksime teise järgu probleemide juurde, mis parlamendi kriisi juures ilmsiks tulevad, s.t. valitsuse stabiilsuse stabiilsus oleneb peaaesjalikult rahva mentaliteetist, psühholoogiast. Kui rahvas armastab stabiilset valitsust, siis selle ka lõpuks saab. Näiteks oleme tähele pannud, et kui rahvas kriisid ei meeldi, siis katsutakse ka parlamendis võimust vähem kriisi teha. See on hea tunnus ja selle alusel võib eeldada püsivama valitsuse. Minu isikliku arusaamise järgi võime teha praegusel korral oleva Põhiseaduse piirides, tarvitan selle psühholoogilist alust. Ma viitan ühele abinõule, mis märksa kergendab. Nägu teada, on Preisi valitsuse seadus juba teise maapäeva kestusel sotsialist Braun. Preisi valitsuse seadus on sarnane meie omaga, kuid üks põhjus, miks Braun seal istub, on Preisi rahva vana traditsioon, et valitsus peab püsiv olema. Meil näikse see traditsioon ka tõusvat, sest seks on Preisi seadusandluse süsteemi järgi valitsusele

õiguse avaldamine raskem kui meil. Praegu on meil olukord, kus meil on ministrid, et lähed ministrina Riigikogu koosolekule ega tea, kas lähed ministrina tagasi või mitte. Nii et igasugune kindlus on pikema aja peale ministeeriumi alal kavasid teha. Preisi valitsus on teistsugune. Ka seal lahkub valitsus, nagu meil, ühe avaldamise järel, kuid seda umbusalduse küsimusele võib üles seada mitte koosolekul, kus see otsustatakse, vaid peab üles võtma 10% saadikute poolt kirjalikult sisestatud avalduse läbi. Valitsusele või üksikule ministrile umbusalduse avaldus tuleb arutamisele kahe päeva pärast, mitte 48 tundi, et inimeste kired võiksid natuke vaiksemaks jääda, sest see võib kesta 2 nädalani. Umbusalduse avaldamine toimub mitte suhtelise, vaid absoluutse enamusega. Ma läheksin kaugemale, riigivanema suhtes peaks umbusalduse avaldamine olema mitte absoluutne, vaid kvalifitseeritud enamusega, nägu hääli, nagu seda vaja on Läti presidendile umbusalduse avaldamiseks.

Meie väikesed tehnilised reformid läbi viime ja meil psühholoogiline alus on ja tõesti tahame tugevat valitsust saada, ja parlamendis kindla distsipliini maksuma paneme ning loobume sellest, et parlament on anormaalne vabaduse koht, kus te ei saa teha, kas või konnasõda pidada, kui tahate, siis, ma arvan, saame parlamendi kriisist üle.

Ma puutub majandusnõukogusse, siis ma arvan, et see praeguse konstruktsioonis on tõesti surnult sündinud laps, ja kui ta elususe pärast üles äratati, siis peab ütlema, et küsimus on seda väärt, et tema pärast majandusnõukogu alal hoida. Majandusnõukogu peab jääma, siis rekonstrueeritult teisel pool tema temast aga majandustegelaste parlament, kuhu tuleb sisendada üksikutest organisatsioonidest, ja kui antakse majandusnõukogule oma kindel kompetents, siis on ta seega elus ja arenevas seisus. Temal peaks olema teatav kindel kompetents, ja võiks aegu ise otsustada. See oleks väga suur abi Riigikogu jaoks, et vabastaks märksa juhtivatest kihiprobleemidest, mis meie parlamendis õnnetuseks suure mõju on saanud, ning annaks meile tagasi uue parlamendisse.

Mis puutub sellesse, kas valitsust valida kindla aja peale on see tehniline küsimus ja oleneb lihtsalt rahva soovist. Meie teame, et *Mineraa* (?) oli valitud kindla aja peale, kuid siiski oli sunnitud lahkuma, sest et rahvas teda ei tahtnud.

Kokkuvõttes näeme, et parlamendi kriis on teataval viisil mas. Põhjustena on selgunud – muutunud olukord. Kuid see on abinõud olemas, et last välja viskamata võlka teha parandada. Parlament ja rahvaesinduslik kord on sedavõrd kahjulik, et tema haigevoodi juures maksab istuda ja tõsiselt muretseda, kuidas teda tervendada.

PÕHISEADUSE MUUTMISE KÜSIMUS

1. Ettepanekute ulatus

Enne iga tähtsa seaduse juures, nii oli ka Eesti põhiseaduse muutmisel mõtete lahkuminekuid. Kuna vabariiklike ja konstitutsiooniliste maksimaalne kindlustamine lahkuminekuid ei olnud, kutsus riigivõimu konstruktsioon välja teravaid vaidluste. Ühest poolt soovitati maksta panna nn. klassikalist parlamentaarsust vabariiklikku korda, kus riigi eesotsas oleks eripresident, kes rahva poolt otse või Riigikogu poolt valitud, kellel umbes samad funktsioonid, mis Prantsuse presidendil. Teiselt poolt vaieldi parlamentliku valitsemise korra vajaduse üle meie väikeses riigis ning soovitati selle asemel Šveitsi kolleegiaarset valitsemise süsteemi, mis ära hoiaks sagedased valimised vahetused ning ei laseks tekkida isiklikku poliitikat riigis. Neid kahte voolu suudeti lepitada vaid kompromissiga, mis näeme 15. juuni 1920 põhiseaduses, mille järgi valitsus antakse kolleegiumi kätte, mille eesotsas eriliste volitustega peaminister, kellele aga välispoliitiliselt antakse riigivõim funktsioonid ning siseõiguslikult Vabariigi Valitsuse juhtimine. Samal ajal aga nõutakse igalt üksikult ministri Riigikogu usalduse omamist. Et selle konstitutsiooni juures valitsuse eesotsas seisev isik ei vasta parlamentaarse peaministri mõistele, siis muudeti tema nimetus "riigivanemaks".

Selle konstitutsiooni vastu toodi algusest peale väiteid, et ta ei suutnud valitsuse stabiilsust ning sagedane valitsuse vahetamine kutsus ellu vaid rahvusvahelisi arusaamatusi. Ühest poolt riigivanemal puuduvat iseseisev võim, mille tõttu valitsuse teguvõim halvatud ja tegelikult kogu riigivõimu teostamine antud parlamendi kätte, kellele vaid täidesaatvaks komisjoniks

valitsus on. Teiselt poolt toonitati praeguse konstitutsiooni järgi, et ka meie põhiseaduse järgi Eestis võimude jaotus on selge, seadusandlik võim Riigikogu käes, valitsusvõim valitsuses ja kohtuvõim kohtu käes. Nende võimude vahel puudub vastastikuse tasakaalustamise rippuvus ning Riigikogu ei mineeriv valitsuse poliitika määramisel, kuid valitsus ei üksikasjaliselt on täiesti iseseisvad, samuti iseseisvad ka kohus, olles Riigikogust olenev ainult riigikohtu moodustamises, ja kuna riigikohus on maksma pannud põhiseaduse rikkumise selles mõttes, et ka seaduste vastavus konstitutsioonile kuulub kohtu järelekatsumise alla, siis on ka meil teinud määratlust teostatud võimude tasakaalustamise printsiipi. Praeguse konstruktsiooni headuseks on aga see, et kaob ära valitsuse eriline kulukat presidendiametit ülal pidada ning valitsuse riigikogust rippuvus Riigikogust hoiab ära möödapääsmata teravate konfliktide Riigikogu ja valitsuse vahel, kuna praktika näitab konfliktis seadusandluse ja valitsusvõimu vahel lõppude lõpuks võitjaks jääb peale pikemaid võitlusi ikkagi seadusandlik võim kelle käes riigi rahakoti suu. Kaalumisest, et riigivanemal Vabariigi Valitsusel puudub relatiivne veto- kui ka parlamentaarlaisaatsatmise õigus, mille tõttu parlament tegelikult ilma kontrollita ja vastutamatult töötab, arvatakse sellega olevat teostatud, et relatiivne veto vähest tähtsust omab, kuna parlamentaarlaisaatsatmine tegelikult vähe käsitus leiab. Üldtuntud hoiaks jääb see, et riigivanem kui ka valitsus oma ametiaja kestel suhtes kindlad ei ole.

Meie riigikorra arvustatavaid halbusi tähele pannes tuleb juba varakult mõte Eesti põhiseaduse revideerimisest - eestlaste üksikute fragmentidena, pärast üldiste kavade näol.

Esimese ettepaneku põhiseaduse muutmiseks ühes artiklites tegi Tööerakonna Riigikogu rühm 30. juunil 1926 ette pannes Riigikogule vastu võtta ja rahvale esitada rahvahääletuse korras järgmise põhiseaduse muutmise kava:

Põhiseaduse §§ 36 ja 51 muudetakse ja pannakse maksma järgses redaktsioonis:

§ 36. Riigikogus on viiskümmend liiget, kes valitakse üldisel, ühekoohisel, otsekoohisel ja salajasel hääletamisel proportsionaalsuse põhimõtte alusel. Riigikogu valimise seadus antakse välja eriseadusena.

§ 51. Riigikogu liikmed saavad tasu 18 000 marka kuus Riigikogu istungite aja eest, kuid mitte rohkem kui kuue kuu eest aastas. Liikmed saavad Riigikogu liikmed sõiduraha. Nende tasude õiendamise seadus ja kord määratakse eriseaduses.

Riigikogu esimees ja juhatus liikmed saavad erilist tasu eriseaduse määratud alustel.

Teise osalise muudatuse ettepanekule järgnes 29. sept. 1926 Riigikogu rühma ettepanek kogu põhiseadust uuesti redigeerida, välja minnes postulaadist, et meil puudub instituit puudub ja selle funktsioonid ära jaotatud Riigikogu ja valitsuse resp. riigivanema vahel, mille all riigi peab olema kannatama.

Kellekohaselt paneb Riigikogu põllumeeste rühm ette luua eriline presidendiamet, keda valitakse otse rahva poolt, ning kellel peab olema seadusandlikku tööd reguleerida ja seadusi, mis tema rahva soovidele ei vasta või puudulikud on, Riigikogule tagasi anda tarvilise tähendusega ja põhjendusega uueks läbiarutamiseks ning õigusega Riigikogu laiali saata, kui ta näeb, et Riigikogu ei vastu rahva enamuse soovidele ei vasta või Riigikogu üldise tähtsusega seaduse vastu võtab, mida rahva enamus ei poolda. Presidendi ametis ka täidesaatva võimu pea ja sõjavägede ülemjuhataja. Teisest muudatusest põhiseaduse kavas oleksid tähtsamad, et kaitseväe parlamendi valimistest osa ei võta, et Riigikogu liikmete ametiaja vähendatakse 75 peale, valimisperioodi pikendatakse 4 aasta peale, kuna president valitakse rahva poolt 5 aasta peale. President määratakse ametisse ja vabastatakse ametist kohtunikke, riigiametnikke ja kaitseväe ohvitseride seaduses ettenähtud alustel.

Kuna see põllumeeste põhiseaduse muutmise kava 2. Riigikogu vastuvõtmist ei leidnud ega tõsiselt arutamisele ei tulnud, siis Riigikogu valimisel põhiseaduse küsimuses niihästi põllumeeste rühmad kui ka mõlemad rahvaerakonnad presidendi-

ameti sisseseadmist programmiliselt nõudsid, alla esinemas
uue valitsuse moodustamisel nõudmisega, et põhiseaduse muu-
tamine võetaks päevakorrale. Eesti Rahvaerakond avaldas "Täht-
simehes" 7. juulil 1929 oma kava, mis veidi muudetult hiljem
vanemale üle anti, koalitsioonirühmadele arvustamiseks. Sama
tegi ka põllumeeste rühm, kelle kava 9. nov. 1929 Riigikogu
ära trükiti.

Rahvaerakonna kava toob muudatusi Riigikogu ja valitsus-
võimu korraldusse. Riigikogu valimised võetakse ette iga 4
järel, liikmete arvu vähendatakse 60 peale. Riigikogu liikmed
tasu ainult seadusliku tööaja eest, kuid igal juhul mitte üle 100
aastas. Valitsusvõim konstrueeritakse ümber presidendisüsteemi
järele, kusjuures presidendil riigivanema nimi alal hoitakse, keda
valitakse rahva poolt otse absoluuthälteenamusega 5 aastaks, kelle
kes 40 a. vanad ja kelle kandidatuuri 10 000 hääleõiguslikku
inimlikku toetavad. Riigivanema ülesandeks on Eesti riiki esindada
võimavahelises elus, kutsuda ametisse Vabariigi Valitsus, kinnitada
Vabariigi Valitsuse otsuseid, otsustada armuandmise palveid, anda
seisvate ülemjuhatajaks, kusjuures tal õigus on Riigikogu
volituste lõppu laiali saata ja Riigikogu poolt vastuvõetud seadusi
seisma panna kuni järgmise Riigikoguni. Peaministri ja valitsuse
liikmete määrab riigivanem, kuid Vabariigi Valitsusel peab olema
Riigikogu usaldus. Kõik valitsemisaktid, mis antakse valitsuse poolt, peavad
kandma riigivanema, peaministri ja riigisekretäri allkirja.

Põllumeeste kava näeb niisamuti ette, et Riigikogu valitakse
4 aasta peale, et liikmete arv piirdub 50-ga ja Riigikogu liikmed
tasu oma töö eest tasu, kuid mitte üle 5 kuu aastas. Valitsus
teostab president, keda valitakse rahva poolt otse 5 aastaks, kelle
kandidatuur üles seatud 10 000 kodaniku poolt. President
sub ametisse ja vabastab sellest Vabariigi Valitsuse, kellel peab
olema Riigikogu usaldus. President esindab vabariiki rahvusvahelises
siseriiklikult, on kaitseväge kõrgem juht, annab seadusega
kõlas määrusi ja korraldusi, otsustab armuandmise palveid ja tal
õigus Riigikogu poolt vastuvõetud seadusi jätta välja kuulutamata
kuni sama Riigikogu pole seadust vastu võtnud presidendil
soovitud muudatustega, ning võib Riigikogu laiali saata. Valitsus

presidendil iga akt valitsemise alal peab olema alla kirjutatud peami-
nistri või asjaomase ministri poolt, kes vastutab.

Siis neist kavadest näha, keerleb praegusel ajal põhiseaduse
muutmise probleem peaaesjalikult Riigikogu liikmete
vahendamise ja legislatuuri perioodi pikendamise juures
pealt ja teiselt poolt erilise presidendil ametissepanemise
järele, kes peaks olema valitsemisvõimu kestev esindaja parla-
mentaristliku ministeeriumiga, ning kellel õigus oleks Riigiko-
gu vastu kontrollida. Kohtuvõim jäetakse mõlema projekti
järele laastavaks, nagu tema seda praegu on, selle vahega, et
muudatuste projekti järgi kohtunikke, kui nad seaduse järgi ei
räägivad, kinnitab ametisse vabariigi president.

2. Riigikogu kodukord, liikmete arvu ja istungjärkude piiramine, põhiseaduse muutmise korra muutmise

Formaalselt võib täidesaatva võimu konstruktsioonis näha
kolme süsteemi: 1) klassikaline võimude jaotus, väljendatud
parlamentarismis valitsemise korras; 2) võimude tasakaal – väl-
jendatud nn. kongressionaalses ehk presidendil valitsemise süs-
teemis; 3) võimude koordineerimine – territoriaalne ehk kolle-
ktsionaalne valitsemise viis.

Kui puutub parlamentarismi, siis on tema välja kujunenud,
nagu teada, Inglismaal, kus kuningas aegamööda oma valitse-
misvõimad kaotas ja alal hoidis vaid üldeesinduse
funktsioonid, ning millise süsteemi kontinentaalsed riigid tea-
ma võtsid. Selle järgi valitsusvõimu konstrukt-
sioonid näeb ette, et nominaalsed riigipead, kes rohkem nimeliselt
tegelikult kehtastavad valitsusvõimu, tegevusse astuvad ainult
valitsuse moodustamise korral, kui eelmine valitsus parla-
mentaristlikust seadusest ilma jääb. Tegelik valitsuse töö läheb aga par-
lamentaristlik liikmete ehk parlamendi ees vastutava kabineti kätte,
kui otsuste kohta presidendil või kuningal vaid moraalne mõju

on, kuna valitsus iseseisvalt asju ajab, seni kui tal parlamentaarset enamuse poolehoid.

2. Kongressionaalse ehk presidendi valitsemisviisi juures ei ole seadusandlik kogu ehk kongress seadusi, kuna need tuleb rahva poolt otse valitud president oma kabinetiga iseseisvalt otsustada olenemata seadusandliku kogu usaldusest. See süsteem meenutab kogu Ameerika mandril. Võimude tasakaalustamine sõnustatakse selle läbi, et president parlamendist on finantssiliselt sõltumatu seaduste vastuvõtmises kui ka ametnike nimetamises ja vabastamises poliitika ajamises, milles parlamendi nõusolekut vaja. Presidentil on vaid relatiivne vetoõigus ilma parlamendi laialisaastamise õigusega.

3. Territoriaalse süsteemi juures, nagu seda klassikaliselt on näinud Šveits, luuakse valitsus seadusandliku kogu poolt kindlaks tähtajaks, kusjuures valitsus peale selle ei vaja teadmata tema akti heakskiitmist nn. usaldusavalduse läbi, kuid seaduse eest valitsusel puudub ka igasugune kontrolliõigus parlamendi tegevuse üle.

Pealesõjaaegsed konstruktsioonid on neis klassikalistes süsteemides rea variante ellu kutsunud, kusjuures puhtparlamentaarset süsteemi olulisi muudatusi ette võetud. Nii näiteks on mitmes üksikutes riikides presidendile küll parlamendi laialisaastamise õigus, kuid seda õigust piiratakse kas ühekordse laialisaastamisega sama asja pärast, kuna aga ka parlamendile õigus ametist häälteenamusega presidenti ametist vallandada (Nakaa, 1964). Üldine tendents näikse olevat parlamentarismi ratsionaliseerimist läbi viia, mis eriti avaldub umbusalduse küsimuse lahendamises.

Mis puutub meie riigi konstruktsioonis, siis on see kindlasti kompromiss ja ei mahu nendesse klassikalistesse täidesaatva võimu konstruktsioonidesse, kuid üldiselt võiksime seda süsteemi mahutada parlamentlikku gruppi erilise ratsionaliseeritud parlamentarismi allgrupiga, kusjuures talle on omane presidentlik valitsus, mis on seadusest see, et riigipea istub valitsuses, ja direktoriaalne teemist [territoriaalsest süsteemist?] see, et mitte president ei ole valitsusvõimu teostaja, vaid kollektiiv.

alustamata sellele, et meie põhiseadus teoreetiliselt klassikaliste gruppide alla ei kuulu, on tema riiklik konstruktsioon siiski kindel rahuldavalt juba 10 aastat, ära hoides teravaid konflikte seadusandliku ja valitsusvõimu vahel, ning andes tarvilikult seaduslikkusele kohtute iseseisvuses. Sealjuures on kindel ka hädalistel momentidel sedavõrd elastne, et võimaldab ajutist diktaatori sisseseadmist, nagu see sündis peale 1918. aasta putsikatsuse.

Kui loetakse eriliselt presidendi instituuti, siis selle sisseseadmise vajadus ei näi olevat praktiline, kuna ka meie praeguse riigikord on võimaldanud võrdlemisi stabiilset valitsust. Kuna siin ei ole halbust seisab valitsusvõimu rippuvuses seadusandliku kogu tujukusest, mis valitsuselt ära võtab võimaluse pikemaajalist kavatsust teha, kuid selles suhtes ei tooks parandust ka parlamentaarliku presidendi sisseseadmine, mis looks erilise instituudi ja suurendaks konfliktivõimalusi võimufunktsioonide tegelikul jaotusel meie väikeses riigis kolme suure isikliku vahel: presidendi, peaministri ja Riigikogu esimehe vahel. Kindel parandus oleks võimalik sel teel, kui loobutaks nn. usalduse nõudmisest ja sisse seatakse presidendi valitsemise süsteem, milleks meie põhiseaduse konstruktsioon annab. Olgu tähendatud, et puht-demokratismi mõttes ei ole kaheldamata ühevõrdne niihästi Šveitsi, Ameerika Ühendriikide kui ka Prantsuse parlamentaarne süsteem, kus riigi juhtimise lappude lõpuks siiski on rahva enese tahtest, mida kindlalt avaldatakse. Et aga poliitiline arusaamine meie riigis ei ole küllalt sellise Riigikogu usalduse kaotamise poolt, mis on leidnud teisi abinõusid ilmsikstulnud pahede kõrvaldamiseks, milleks aga praegune põhiseadus võimalusi annab otsese avalduse avaldamist ratsionaliseerides ja temalt juhuslikkusest ära võttes umbusalduse enese avaldusviiside kui ka umbusaldust avaldava enamuse kvalifitseerimise näol. Teiselt poolt on kindel küll vähemad põhiseaduse muudatused, mis üldiselt meil juba ratsionaalseks saanud riigivalitsemise korda ratsionaalselt ei muuda, nagu seda on Riigikogu liikmete vähendamine ja nende tasu küsimused. Võiks veel kaalumisele tulla, kas

ei oleks meil otstarbekohane muuta seadusandluse tehnikat simusi selles mõttes, et Riigikogu mitte seaduse teketi võtta, vaid ainult üldisi põhimõtteid, kuna see tekitab juba valitsusorganite poolt vastuvõetud põhimõtetele fikseeritakse, ja kontrolliks võiks eriline väiksearvuline endistest juba riigi- ja kohtutegelastest koosnev nõukogu olla. Ka legislatoorperioodi pikendamine 4 aasta peale oleks mõeldav meie põhiseaduse demokraatlike alustega kooskõlastatult.

Teised halbused, mis meie valitsuse moodustamisel tekkivad, lasevad end samuti põhiseaduse piirides korraldada hästi eriseadustega, nagu seda on 1929. a. vastu võetud ministrieriumi seadus, kui ka Riigikogu kodukorras esineb selle tõttu, et valitsuse moodustamise hool antakse Riigikogu esimehe kätte, võidakse Riigikogu poolt juba otsakohe moodustada tulevase valitsuse pea.

Kuna põhiseaduse muutmise küsimus on meil antud rahvahääletuse kätte, mis tegelikult tähendab iga vähema muutmise raskendamist, siis võiks küsimuse alla tulla põhiseaduse muutmise kord. Teoreetiliselt ei ole erilist vajadust, et põhiseadus oleks mingisugune broneeritud seadusandlik akt, kuna riiklik konstruktsioon peab olema küllalt elastne, et vastata võrdlemisi kiirelt muutuvatele tingimustele. Nagu senine praktika on näidanud, oleks mõni vähem põhiseaduse muutmise küsimus vististi üldist vastuvõtmist leidnud, näit. Riigikogu liikmete arvu piiramine ja Riigikogule õiguse andmine oma valimisi lõpetada, kui oleks põhiseaduse muutmise kord olnud kehtiv. Sellepärast maksaks kaaluda, kas ei tuleks makema panna põhiseaduse muutmist hariliku legislatoori poolt kas teatud fikseeritud enamust nõudes, olgu näiteks ülesseatud nõude üle $\frac{2}{3}$ Riigikogu koosseisu heakskiitmise vajadusest ehk ka kolme või isegi kahe Riigikogu poolt sellise muutmise vastuvõtmisest.

Kokkuvõttes:

Meie põhiseaduses määratud riiklik kord on töötanud 10 aastat üldiselt rahuldavalt, mispärast tema põhjalikuks muutmine tundub vajadus. Eriti ei ole praktilist vajadust rahvahääletatud presidendi instituudi sisseviimiseks veto ja parlamentaarsete otsuste tegemise õigusega.

Valitsuse stabiilsusele võib ja tuleb kindlustada eriseaduste abil Riigikogu kodukorra muutmise, valitsuse ametisse nimetamise ja ametist vabastamise küsimustes, muuseas umbes avaldamise ratsionaliseerimisega. Näib, et selles asjas Riigikogu kodukorra kava lõppude lõpuks parandusi toob.

Põhiseaduse muutmise Riigikogu liikmete arvu ja tasutava liikmepikkuse piiramisega on põhimõtteliselt vastuvõetav, kuid mitte aktuaalne vajadus.

Võiks kaalumisele võtta, kas põhiseaduse muutmise korda ei tuleks kergendada, seda teostades ühe ehk kahe Riigikogu istungikokkusa vahel rahvahääletuse instituudist selles küsimuses.

EBAÕNNESTUNUD KATSE

Vabadussõjalaste keskjuhatuse poolt esitatud põhiseaduse muutmise eelnõu ei ole kahjuks suutnud rahuldada neid, kes si, mida mõnedes ringkondades temale pandi. Aluseks on võetud eelmisel rahvahääletusel läbikukkunud põhiseaduse muutmise eelnõu nende "parandustega", mis vabadussõjalaste liidu juhid tarvilikuks pidanud, kuid viimased ei ole kaitsesid.

Ei või ütelda, et kõik parandused oleksid ülearused. Näiteks on uute presidendi-riigivanema kandidaatide teatav hääletamisele lubamise nõue täielikult õigustatud. Kuid sellest ning oma tendentsi poolest on eelnõu märksa kaugemale läinud, kui, seda arvan, vabadussõjalased vast ise tahavad.

Meie praegune põhiseadus lähtub parlamendi primaadi otsustava mõju seisukohast, ning jätab täidesaatvale võimule küll oma iseseisva tegevuse ala. Siiski ei pääse Vabariigi võim iialgi Riigikogu ülevaatuse ning mõjutuse alt, kuna teatakse põhiseaduse alusel võimust ilma jätta nn. umbusade avaldamise kaudu, kui täidesaatev võim ei talita seaduste võimu poolt soovitavaks peetud suunas. Teatud õigusega on sellise sõltuvuse vastu meil vaieldud, toonitatud parlamendi garhiat ja valitsuse nõrkust. On puudunud tasakaal seadusliku ja täidesaatva võimu vahel, mida ideaalselt lahendatakse seal nii Ameerika Ühendriikide kui ka Šveitsi riikide valitsusmude süsteem, kus mõlemad võimud teisest sõltumatud ja tundmatu nn. parlamentlik vastutus, mida meil segatakse demokraatliku vaimuga. Demokraatlik riigikord ei ole seadusluse diktatuuris, vaid kodaniku vabaduse kaitses ning riigivõimude rahuldamises tõsise võimude tasakaalu ning põhiseaduse ke tagatiste kaudu.

EBAÕNNESTUNUD KATSE

Vabadussõjalaste liidu juhatuse eelnõu on võngu teinud teise suunas. Selle järgi on võimutäius antud vaid täidesaatvale võimule president-riigivanema üksikvõimu näol. Riigikogu tegevus on pandud täielikult riigivanema meelevalle alla. Kuigi teatatakse, et Riigikogu peab igal aastal kokku astuma oktoobri esimesel esmaspäeval, kusjuures istungjärk võib kesta kuni kahe päevani (§ 41), siiski on see vaid fiktsioon, sest riigivanemal on õigus lõpetada Riigikogu korralist istungjärku "enne kuue istungpäeva", s.o. ka järgmisel päeval pärast istungjärku algamist, kuna tema see on, kes määrab erakorralise istungjärku (üks või kaks või ühe päeva peale). Nõutakse küll, et riigivanem ei saa olla riiklikel kaalutlustel, kuid millal ei talita riigivanem "riiklikel" kaalutlustel, eriti kui ei ole ühtegi võimu, kes talitaks tema motiivide riiklikkust? Kui peaks juhtuma selline õnnetus, et näiteks saab valimistel häälteenamuse kommunistlik presidendikandidaat (ega see ju keelatud ei ole), ning ega keegi pole kindlustatud, et presidendiks saab vabadussõjalaste soovitatav president paremalt tiival, siis ei oleks uue võimustatu, tema tujude taltsutamiseks muud abinõu kui "kai-

da" järele, kui juhtuks selline õnnetus, et riigivanem ameti ajal terve mõistuse kaotab ning selget omavoli hakkab avaldama, valitsema ilma parlamendita, mida ta uue kava järgi kaasti teha saab sisuliselt – kuidas siis temast lahti saada? Riigivõim rahvahääletuse instituuti ei saa selleks tarvitada, sest uus parlamendi tegevust kontrolliv riigivanem on samuti lahtilaskud, kui praegu Riigikogu. Saaksime tähtajalise autokraadi, valitseja. Kuigi viimane kaalutlus näib olevat enam hüpoteetiline, siiski on ta eluline, ning ega asjata sama Saksa põhiseaduse, mida eeskujuks võetud presidendivalimise juures, ei näe ka võimalust, kuidas ebakohasest presidendist lahti saada enne tema ametiaja lõppu. Ma ei peatu teiste eelnõu artiklite juures, kus mul samuti mõndagi ütelda oleks.

Ma olen mitmel puhul toonitanud, et meie põhiseadus annab riigivõimude riigi valitsemiseks küllalt elastse aparaadi, ning "seadusandjad" oleksid alati riigihuvide valvel, võiks temaga

rahuldavalt ka edasi minna. Viimane valitsuse kriis on aga toonud mõningad puudused meie riigimasinasse, ning kolme erakonna süsteem ühenduses parlamentarismiga ähvardas tekitada ummikut. Sest parlamentarism on liik kas ainult kahe või jälle hulga erakondade valitsuse juhtimiseks. Kolm ühesuurst või ühevõimsat jonnakat erakonda ei võimalda kindlustada rahulikku riigivalitsemist. Näivad sellised mõningad muutused olevat vajalikud ka meie põhiseaduses.

Kuid heale tahtmisele vaatamata ei ole vabadussõjajärgsed tatud põhiseaduse muutmise eelnõu neid rahuldavalt and. Esitatud kava parandamine on möödapääsmatu.

OTSUSTAVALT POOLT

Kõigepealt korda peab meie rahvas ütlema otse rahvahääletuse teel oma sõna meie riigikorra suhtes. Et põhiseaduse muutmiseks oleks saanud vajalikuks, ei ole kellelgi kahtlust pärast viimase kogemusi meie riiklikus elus. Ka need, kes varem arvasid, et võimaliku meie riigimasina rahuliku arenemise olemasoleva põhiseaduse alusel, peavad tunnustama, et nüüd meie rahva tahtuse edaspidine kindlustamine nõuab teravat operatsiooni, mida pakub meile Riigikogu poolt vastu võetud põhiseaduse muutmise kava.

Kava muutmise siht on kindlustada rahvavabaduse ja omavalitsuse põhimõtteid, mis sisse juurdunud sügavalt meie hinge ja ning moodustavad meie riikliku iseolemise põhialuse. Riigikogu poolt vastu võetud põhiseaduse muutmise kava on põhjalikult sedavõrd asjatundlikult koostatud, et iga meie riigi elaniku poolt võetud otsusega rahuliku südamega hääletada tema vastuvõetavuse poolt.

Riigikogu liikmete arvu alalhoidmise vastu 100 peale ei saa riigikogu töö edukuse huvides keegi vaielda, vähendamist oleks võinud vaid kulude kokkuhoidmiseks. Kui aga meelde tuleb, et Riigikogu liikmete arvu vähendamine 50 peale annaks riigikogu 42 000 krooni (140 kr. kuus x 6 kuud x 50 liiget), s.o. pool sellest, mida läheks maksma Viljandi mootor-päälõikur, siis on selge, et kulukuse väide pole küll põhjendatud. Kogemus näitab, et ka nüüd Riigikogu liikmete palkade arvust jääb üks veerand välja maksmata mitmesuguste puu- ja aia- ja muude tööde jne. näol.

Või põhiseaduse § 32 kaotamine, mille järgi Riigikogu peaks olema ainumaine, kui rahvahääletusel on Riigikogu poolt vastu võetud seadus tagasi lükatud. 13 aasta jooksul oleme rahva-

hääletust vaid üksainus kord kasutanud, seega on juba piisavalt see paragrahv surnud täht. Tema järgi ei ole aga mingit mõtet kaaluda tulevikus, kuna rahva poolt valitud presidendil on ka (veto-) õigus Riigikogu poolt vastuvõetud seaduste suhtes.

Samuti pole õigustatud etteheited riigikohtu erikoosseaduse muudatuse liikmete vastu tõstetud süüdistusasjade vaatlamisest, mis tahes nende poolt, kes tunnistavad vannutatud meelest tulenevate istujate osavõttu kohtust: pea kõikides parlamentlikes riikides on sarnaste tegude arutamine käib ülemkoja otsustada, kuna distajaks alamkoda. Pealegi on selliseid proteste äärmiselt haruldane Riigikogu vabariigi kestuse ajal ei ole meil olnud ühtegi sellist sarnast juhtumit.

Niisamuti on kahuriga varblase laskmine, kui maavahustiku kaotamist tahetakse läbi viia põhiseadusega. Maavahustiku kaotamine saab lahti kergemini hariliku seaduse kaudu.

Eriti ühes asjas ei saa ega tule nõus olla Riigikogu poolt vastuvõetud ja nüüd rahvahääletuse all oleva põhiseaduse muudatuse kava vastastega. See on presidendi võimukülluse küsimus. Mina saan aru ja pooldan ajutiselt ka diktatuuri maksmist, kui seda nõuavad erakorralised olud. Kuid kategooriliselt olen ühes kõigi teiste rahvavalitsuse põhimõteteliste pooldajatega vastu kavale panna maksma tegelikult piiramata ja kehtetu isevalitsejat. Lugupeetud Tartu ülikooli professor D. Tamm, tuntud vana õpetlane, endine valitud Peterburi ülikooli meelne rektor ja ülikoolide väljapaistev esindaja Vene riigikongressis, on neil päevil kõneldes näidanud, et Riigikogu poolt vastuvõetud kava järgi on presidendil juba väga suur võim, kui aga teise kava järgi luua tahetaval riigivanemal (presidendil) oleks veel suurem isevalitsuslik võim kui Vene tsaaril – ta saaks vabalt valitseda ilma Riigikoguta ja määrata rahvale maksu oma äranägemise järgi, omades ka riigieelarve õigusi.

Kõike arvesse võttes tuleb küll meie riigi rahuliku arengu pooldajatel hääletada Riigikogu poolt väljatöötatud põhiseaduse muudatuse kava vastuvõtmise poolt. Poliitiliselt näib olevat tark, kui teeksid ka need patrioodid-vabadussõjalased, kes põhiseaduse muutmist vajalikuks peavad, [kuid] keda antud kava [võib] rahulda.

Ma ei taha jääda, et Riigikogu kava läbikukkumisel nende kava vastastele, on küll minu parema arusaamise järgi asjatu, kuid siiski on nn. "vabadussõjalaste" kava vastu saab tõesti mõned sedavõrd laialdane, et selle läbiminemist kuidagi ei saa loota tõenäolikuks.

Samuti näib mulle, et ka sotsialistide hulgas peaks leiduma mõned neid, kes hääletavad Riigikogu kava poolt, sest põhiseaduse muutmise vajadus on saanud juba rahva poliitiliste arvamusel kinnituseks, ja sellest ei saa üle külma mõistuse argumendiga, et ka praegune põhiseadus annaks teatud määral võistluse tugeva ja kestva valitsuse loomiseks.

Ma ei taha kaaluda mõningad kaalutlused, mida 12. tunnil tahtsin esile tuua meie mõtlejatele kodanikele. Igatahes on aga selge, et ka selle hääletuse juures põhiseaduse kujunemise vastu võtavad kodanikud kõik hääletusele lähaks ega jäta küsimust otsustamist vaid teiste hoolde.

KUNINGAS ON SURNUD, ELAGU KUNINGAS!

Le roi est mort, vive le roi! hüüti vanasti kuninga surma tateerides.

Kahuripaukudega, pidulike koosolekutega, manifestatsioonidega maeti meie senist kuningat – 13 aasta, 1 kuu ja 4 päe- eest vaikselt, ilma ühegi pidulikkuseta maksmata hakanud vabariigi põhiseadust 1920. a. redaktsioonis. Ja samal ajal beldati uue kuninga – Eesti Vabariigi muudetud, 1934. a. daktsioonis põhiseaduse eeskirjade võimule pääsemist. Ehituse varemetsel kerkigu uus hoone.

Eesti esimene põhiseadus, rajatud Riigikogu võimu peale ja täiusele, on surnud. *De mortuis nil nisi bene.* Hele kauni kombe järgi lubatagu temale järelehüüdeks nüüd meil- tuiks saanud sajatuste asemel paar sõbralikku sõna.

Tema tekkimisel olid rasked ajad. Palju vaimustust, vähe misi. Mõndagi rajati rahva ja tema esindajate heale talle tervele tasakaalustatud mõistusele, julgele lootusele enesedamisest, kitsendamisest ja isamaa-armastusest. Oli vähe gemusi, kui [kuid?] ka vähe pettumusi. Olud olid rasked (ru nael üksi maksis 185 marka!), varasid oli vähe nii riigis kodanikel. Kuid värsked olid mälestused veel raskematest elatud kannatustest – Saksa-aegsest näljast, sõjakoledust, tsaariaegsest vägivallast – ja usuti inimese parema loomuse.

Kas suutis vabaduse noorusejoovastuse sünnitaj rahvastele pandud suuri lootusi? Üks veerand meie rahvast arvab et täiel määral, nõnda et tema muutustki pole vaja. Teised nendega rahva enamus, olid temast tüdinenud. Seega kuninga ei ole küps lõplikuks vastuseks, mida võib anda vaid aastamöödumisel.

KUNINGAS ON SURNUD, ELAGU KUNINGAS!

Mõndagi head on ta aga silmnähtavalt meile andnud, mispärast me ei mälestada ka hea sõnaga oma põhiseadust algkujus. Ta kindlustas meile kodurahu ja hoidis ära konfliktid seadusliku ja täidesaatva võimu vahel: see on suur teene.

Ta võimaldas erakorralistel aegadel kiirelt muutuvatele meeleoludele vastavalt luua uusi valitsusi, kes igaüks oma parema mõtte järgi katsus energiliselt teostada maksimaalsel määral, mis tema arvates vajalik maa huvides.

Ta andis võimused alalise poliitilise kontrolli alla, hoidis ta ära korruptiivse tarvitamise: meil ei ole olnud ega saanudki ühtegi tõsist valitsuse või tema üksikute liikmete kuritarvitust, ühtegi kõrgete võimukandjate individuaalset korruptsiooni või isiklikku skandaali. Etteheited käivad üksikute ühiskonnade erilise soodustuse kohta poliitilistel motiividel, nagu asu- mismeetmete andmine, põllumeestele – preemiad, töötatööliste- le andetatud sotsiaalkindlustus. Sügavamal arutlusel paljugi etteheidetest kaob nende tõeliku vajaduse ees.

Kõikjal läinud valitsemise kord kindlustas meile kui demokraatide rahvale naabrite ja maailma sõpruse ja poolehoidu, rahva ja majandusliku läbikäimise. Ta võimaldas meile tohutut majanduslikku tõusu, meie rahva jõukus on tema ajal tõusnud enamalt pool miljardit krooni, ületanud kaugelt ennesõjaaegse standardi.

Ta on maksnud meile kõikumatult õigluse põhimõtteid ja vabaduse õigusemõistmise asjatundlikes kohtutes.

Ta on arendanud meie kooli, loonud suurepärase koolide süsteemi.

Ta – *last not least* – ta on teostanud ja viinud õnnelikult lõpule meie rahva unistuse ja ühiskondliku ülesande – maa- rahva. Vaevalt oleks seda reformi nähtud ulatuses suutnud teostada ükski teine valitsemise vorm.

Meie võib siit ilmast lahkunud kuningas puhata teenitud rahu.

Meie järel tuleb uus kord, kus kollektiivse tahte asemel troonile on seatud üksiku inimese tahe, eelduses, et see rahva üldtaht- lusele tekitab paremini kui kollektiiv. Elame – loodame.

Anname uuele kuningale avasüdamliku talle tootuse, et võiks jätkata ja veel paremini edasi viia lahkunu tööd. Olgu talle meile armuline ka tema valitsemisel.

Vana Põhiseadus on surnud: elagu uus Põhiseadus!

JÕUD JA ÕIGUS RAHVUSVAHELISES ELUS*

Jõud ja õigus on eriti rahvaste elus kaks ürgvana võimu, mis on praegu teravalt rahvusvahelises poliitikas ülemvalit-
vaks muutunud. Sõltumatult konkreetsetest rahvusvahelistest nä-
gudest, võime analüüsida mõlema välispoliitilise teguri võrdle-
mist, et leida meie enese ühiskonna jaoks seda õiget sihtjoont,
mis võiksime toetuda oma suhetes teiste rahvastega.

Siin tuleb öieti mõista jõu ja mida õiguse all, eriti rahvaste
suhte probleemi seadmine ei ole sugugi asjata, sest vastust
selle küsimusele otsib mitte üksnes iga kodanik, vaid ka roh-
veline õpetlaste pere ja rahvaste tegelik elu – ning sagedas-
sasti. Tõeliselt on iga riik, ja seega ka kogu rahvusvahelise
ühiskonna võimukondis, kus üksik inimene painutatakse, kas ta
sünnib või mitte, üldiste eeskirjade kaudu kindla korra alla.
Kuna mõnel meelde tulema tõrkuda säärase alistumise vas-
tasse oleks tema püüe, võttes tavalise nähtena, küll lootusetu:
riiklik õiguskorraldus sunnib jõuga ka säärase üksikisiku
allutamisele üldise korra alla, ehk kui see osutub täitsa võima-
tuks, siis heidab ta säärase tõrkuja välja normaalsest ühiskondli-
kusest, olgu teda vahistades, olgu oma piiridest eemalda-
des või teistli tema tahet murdes.

Kuna aga iga ühiskond võib püsida vaid ettemääratud korral-
duse ja eeskirjadel, mis üldiselt tuntud õiguskorra nime all, siis
on nagu oleks jõud ja õigus otse sünonüümid. Ja tõesti ongi
jõud ja õiguse suhted väga tihedad.

Funktsionaalne jõud tema mitmel kujul võib olla kas õiguskorra tule-
tuslik, õiguskorra tagajaks või õiguskorra rikkujaks. Kuna kaks
säärase jõu funktsiooni on lahutamatult seotud õigusnormiga

* Kõne ülikooli aastapäeva aktusel.

üldse, tarvitatakse tavaliselt jõu mõistet viimase mõiste kõneldakse õiguse ja jõu vastuoludest, olgu iseriigi elus rahvaste suhetes.

Jõu ja õiguse tihedad suhted peegelduvad selgelt ka üldfilosoofias. Eriti aga tunneme riigi- ning rahvusvahelise hikorralduse vallas õpetusi, mis loevad õiguse vaid jõudude hetke projektsiooniks ehk väljenduseks, ja kellele õigus ei ole midagi muud kui poliitilise võimu kõrgemal tipul seisva (olgu üksikisiku, olgu kollektiivasutuse) käsk poliitiliselt alluvale. Säärane on esijoones läinud sajandi lõpul domineeriv äärmine võimu ehk analüütilise õigusteooria vaatlusviis, kogu õigust samastab võimu ehk jõu organisatsioonile, mis ning tunnistab vaid ühte, nn. positiivset õigust, mida kunagi ette *princeps* ehk modernse terminoloogia järgi juht riik arusaamise järgi kaovad loomulikult need kõrgemad alused, mille inimsugu on tuhandete aastate kestel seadnud oma ühiskondadele ja raldavaile suudekirjadele ehk õigusele, ja mille järgi on riik esimene ülesanne õigluse teostamine ning ta ise on hea ja õiguse rakendamise kunst.

Ei ole imeks panna, kui positiivse võimuõiguse mõiste ainuühtsusele vastukaaluks uuem [aeg,] nähes, kuidas ainult asetatud õigusnormistik vajub kokku sõdades ja revolutsioonide keerises, elustab vana Rooma ja osalt keskaegse õiguse igapäevadesid, mis tuntud loodusõiguse nime all. Ja meieaegne ühiskond kõneleb rohkem kui kunagi varem viimase kahe sajandi kestel õiguse vajalikest kõrgemaist mõistest ja ülesannetest. Sellele järeldusel on tekkinud õpetlaste keskel tugev vool loodusõiguse elustamiseks, mis tahab seada õigusnormide aluseks ühtse õigluspriintiipi, mida ette kirjutab inimese terve mõistus. See üldugi tähendab see eetiliste põhimõtete esilekehitamist seaduse andluses ja ühiskondlikes suhetes, et panna piiri riigivõimale omavolile, mille põhjenduseks oli sajandeid kestnud riigi absoluutse suveräänsuse teooria.

Õigusega ütleb tark Koguja, et ei ole midagi uut patkema all, mis iial olnud, on seesama, mis peab saama. Ka õiguse ja jõu suhetes kordub sama lugu. Esmalt valitses vaid toore jõud, see

vanade roomlaste juures oli õiguse esmaseks allikaks loodusõigus; loodusõigus kehtis ka keskajal.

Kunuti nagu vanad kreeka sofistid vaidlesid õiguse ja eetika vastu, toonitades, et õigus on vaid see, mida riigivõim kehtestab, ka 19. sajandi võimuteooria eitas õigusele tasapinna vajadust. Õigus lahutati täielikult moraaltõest või vaid abstraktsest soovist; sest õigus ei olevat see, mis peab, vaid mis tõeliselt on. Kuid juba õiguse ajalooline mõistus omakorda õigusele midagi kõrgemaks aluseks, peale loodusõiguse riigivõimu käsu, ning leiab selle rahva võimuse, mis õiguse mõistetes, millistele peab vastama iga positiivne õigus. Ning asjade käik sunnib tunnistama, et õigus on midagi rohkemat kui tänapäeva võimu käsk. Ta sihiks on luua parimat maailmakorda, arendades üksiku kodaniku tunnetunnetust üldhuvi kasuks, tehes vahet, mis on hea ja halb. Ja see kodaniku südametunnistus ongi kogu ühiskondlikult ralduse, s.o. õigusnormide tõeline alus. Seda toetavad ka teised uuema aja õigusteoreetikud.

Meie päevil ilmsikstulev loodusõiguse uuestisünd õigusteoorias avaldab eriti tunduvat mõju rahvusvahelises elus. Selle tekke poolest on kogu rahvusvaheline õigus tihedalt seotud moraalsekirjade ja loodusõiguslike mõistete rakendamisega riikide suhetes ajal, kus ei olnud üksikute riikide valitsejate omavolile ühtegi muud kitsendust peale ühiskondliku moraali ning õigluse.

Ainult võimuteooria mõju tõus siseõiguses hävitas ka rahvusvahelises elus kõrgemate õiguse kriteeriumide vajalikuks pidamise ja põhistas toore riikliku füüsilise jõu ülistamist.

Riikliku võimu jumaldus oli tuletatud absoluutse suveräänsuse teooriast, mis vahepeal kaotanud palju oma võlust, kuna autokraatsed riigid, kes seda õpetust esindasid, purunesid maailmasõja reaalses jõudude katsumises. Selle asemel tõus Belgia ning senini rõhutatud rahvad, kes toonitasid õigusele igivana õigluse printsiipi, püsisid või tärkasid uuesti nagu muistne Fööniks tuhande aastat. Piiramatu riigi suveräänsuse mõdi kahtlema ja paljud jõudsid välja selle eitamiseni.

Võimuteooria mõju vähenemine on eriti märgatav rahvusvahelises elus ning peegeldub esmalt maailma uues õiguskorralduses, mille kehastajaks on Rahvasteliit. Nii on sügavalt märkamatuks meie päevil eetilise element tunginud ühiskonnas, normi selle põhistajaks ja õigus on võitnud mässulise ja anarhistliku mineeriva positsiooni, mitte ainult siseõiguses, vaid ka rahvusvahelises elus. Meie huvides on kaasa aidata rahvusvahelise õiguse arengumisele.

Nüüdne maailmakord on endise riikide isoleerumise asemel seadnud koordinatsiooni ja õiguse kehtivuse rahvusvahelises elus, mis on vaid loogiline järeltulijaks vanajätku arengust. Selle eelduseks on õpe riikide ülemvõimast suveräänsuse piiramatus kokkuvarisemisest. Lõinud sajand näitas, et suveräänsuse absoluutsusest ja jagamatusest ei jäänud palju järele jäänud. Tihenev rahvusvaheliste lepingute võrk ei jätka enam ja enam üksikute riikide omavoli vabadust, ja poliitiline reaalne elu tõendas, et ka suurriikide võimutäius on piiratud. Eriti käesoleva sajandi algul leidis piiramatu suveräänsuse õpetus teravaid arvustajaid. Meie päevil on üha suurenenud eriti rahvusvahelise õiguse vallas, nende õpetlaste arv, kes ei tunnustavad riigi absoluutset suverääniteeti, ja seavad selle asemele uue mõiste riikide sõltumatusest (*indépendance*), mis tähendab aga riigi sarnast teguvabadust teistega, rahvusvahelise õiguse poolt ettekirjutatud piirides, ja vastavate kitsendustega rahvusvaheliste üldeskirjade kaudu kitsendada üksikute riikide teovabadust.

Suveräänsuse absoluutsuse eitamine ja iga riigivõimu piiramine rahvusvahelise õiguse raamidesse evib aga põhilise kõrgema õigusprintsiibi olekut, esmajoonel üldhuvi ja hea tunnistamist. Oletatakse, et mõned riigi seadused võivad olla ka ebaõiglased, eriti vasturääkivad rahvusvahelisele õigusele, mistõttu riik kui tervik tehakse vastutavaks rahvusvahelise ühistu ees mitte oma valitsuse, vaid ka seadusandluse ja kodanike tegevuse eest, kui need rikuvad rahvusvahelise õiguse määrusi, ka siis, kui need puudutavad vaid üksikuid inimesi.

Tõepoolest ei ole ju säärast piiramatu riigivõimu teostamist omavoli, mida õigustab suveräänsusest klassikaline arusaamine.

Kihaaragi kogu inimest ja suur osa tema tegevust sünnib riigivõimust lahus ja kitsendamatuks, mispärast riigivõimule ei ole seotud asja loomu poolt teatud piirid, olgu selleks üldine tahe, enamuse poolehoid, avalik arvamus, kodaniku võimustamata ja päritud õigused ehk mõni samasisuline looduslik mõiste; kõik nad pidurdavad riigivalitseja omavoli. Riik peab ise alluma seadusnormidele, nagu need kindlaks määratud põhi- või muus seadustes, millega on juba eitatud ka riigis kõrgeima võimu ehk suveräänsuse täiust.

Rahvusvahelises meieaegse kodaniku individuaalse vabaduse ja substantsi õiguste koostatud mõisted, nagu õigus inimlikes olukordades, tasu, hariduse või võimu teostamisest osavõtu õigus, isegi siseriigis võimatuks valitsejate piiramatule võimule, mida suuremad on riigivõimu kitsendused rahvusvahelises elus. Varemini arvati, et riigid kui suveräänid alluvad vaid kitsendustele, mida nad ise enese kohta tunnustavad kehata. Nüüd on aga olukord teine. Riigid nüüdses rahvusvahelises ühistus ei ole varustatud absoluutse võimutäiuse vabadusega, vaid neil on sotsiaalne üldmissioon, mida korraldatakse rahvusvahelise õigusega. Juhtivaks ideeks meie sajandi poliitilise elu formulatsiooni järgi, on vaid rahvusvahelise ühistu, *l'esprit international*, samuti nagu 17. sajandil maailmas juhtivaks mõisteks oli suveräänsus. Muutus on tingitud ühistu vastastikusest sõltuvusest (*interdépendance*), ja aset leidnud rahvusvahelise õiguskorra tugevnemisest.

Samaseks väljenduseks uuele rahvusvahelise elu vaimule on 1928. aastal 68 riigi poolt allakirjutatud Briand'i-Kelloggi Parii-riikide (1928), millega riigid loobuvad sõjast kui rahvusliku poliitika abinõust. Kokkulepped riigid, olles sügavasti teadlikud ühistu kohustusest arendada inimkonna heakäekäiku, ja kindlad, et kõiki muudatusi endi vastastikustes suhetes saavutada ainult rahulikul teel ja iga riik peab ülesandeid teostama korralikult ja rahus, leppisid kokku rahvusvahelise õiguse.

Kõrged Lepinguosalised deklareerivad pühalikult endi rahvaste nimel, et nad mõistavad hukka sõja tarvituselevõtmise ja vaheliste tüliküsimuste lahendamiseks ja keelduvad sellest rahvusliku poliitika vahendist endi vastastikustes suhetes.

Kõrged Lepinguosalised tunnistavad, et kõigi nende vaheliste da võivate, ükskõik millise iseloomuga või päritoluga tüliküsimuste või konfliktide korraldamist või lahendamist ei pea kunagi võimalik saavutada muude kui rahulike abinõudega.

Sellele uue rahvusvahelise õiguse põhjanevale aktile hõlgab kallaletungisõja, on kallaletungisõda rahvusvahelise kuritegu. Kui juba 1899. a. Haagi 1. rahukongressil peeti ettepanekuks, et juriidilise ilmega tülisid lahendada vahelike vahendite kaudu, ja Rahvasteliidu põhikiri seda kordab ning jõe tarvitamist sõja näol lubab vaid peale rahuliku lahenduse meelevaldset luhtumist, siis Pariisi pakt nõuab, et kõiki tülisid, s.o. ka poliitilisi ja neid, mis puudutavad nn. riikide elulisi huvisid ja asju, lahendataks vaid rahulikule korraldamisele. Sama kõneleb ka 1918. a. Rahvasteliidu pakt, eriti oma art. 10, 12, ja 13, millistele annab rahuliku lahenduse kuulus art. 16 sanktsioonidest, mida nüüd, alates 18. nov. k.a., esmakordselt rakendatakse ühe Euroopa suurriigi vastu, sihiga teostada kollektiivset julgeolekut.

Selgelt tuleb sanktsioonide küsimuses ilmsiks ühe riigi poliitilise võimu ja rahvusvahelise õiguse relatiivne heitlus rahvusvahelises elus. Pole vaja olla kuigi suur prohvet, et saada aru selle võitluse tulemustest: osutuvad sanktsioonid mõjukaks, tähendab õiguse võitu jõu üle ka tegelikus rahvaste elus.

Teiselt poolt aga ei saa sulgeda silmi nähte, et rahvusvaheline seisukord ei ole iialgi stagneeriv, olud muutuvad alati. Uuem rahvusvaheline kord tahab aga olla küllaldaselt stabiilne ja püüab kindlustada rahvaste muutuvate elutingimuste rahuliku ümberkorraldamise ka ilma sõdadeta. Selles mõttes lubati Rahvasteliidu pakti art. 19 olevate lepingute revideerimist, kaasa arvatud riikide piiride, vast isegi riikide poliitilise staatuse muutmine. Vastavalt sellele oleks täiesti mõeldislik et mõne kiiresti areneva ja suureneva rahva uusi tekkinud poliitilisi nõudeid rahuldatakse Rahvasteliidu protseduuri kaudu, s.o.

rahulik teel, mõne teise arenemises mahajäänud rahva ja riigi vahel.

Selles mõttes vastab õiguslikule normistikule ka Itaalia uute rahvusvaheliste huvide rahuldamise viis, tegelikult poolmetsiku Abessinia suhtes, nagu seda septembri alul k.a. kavatsesid 1906. a. lepingu allakirjutajad. Mitmel, nähtavasti rahvuslikul sisepoliitilisel kaalutlusel loobus aga Itaalia sellest teest ja asus, kuigi rahvusvahelise ettekäändel, teostama oma sihtide taotlemist rahvusvahelise lahendamise kaudu, kuigi seni ilma vormiliselt sõda kuulutamata.

Ükskõik missugune ka ei oleks Rahvasteliidu aktsiooni lõppotsus, on Rahvasteliit viimasega igatahes kriipsutanud alla rahvusvahelisele mõttele, et rahvusvaheline elus ei kehti niipalju riikide omakasu, alasti omavoli ja rahvusvahelise jõud, kui üldtunnustatud õiguslik kord, millele kuuluvad alustama mitte üksikud väikesed ja nõrgad, vaid ka suured ja tugevad riigid. See tähendab aga, et tulevikus õiguse võitlus jõu üle rahvusvahelises elus näitab tõusvat tendentsi, kus rahvaste suhted ning arusaamatused leiavad lahenduse juhtivate menetluste kaudu, nagu see sünnib meie ajal kõigis tsiviliseeritud riikides. Sõltuvalt sellest tingib rahvusvahelise õiguse normistiku arenemine vankumatut üldsihtide taotlemist, mis nõuab, et austataks igavesti õigusprintsipi, mille ülemaks siht on saavutada seda, mis on hea ja õiglane.

Viimase aja rahvusvahelises elus õigus võtab ikka enam domineeriva seisundi, võrreldes toore jõuga. See nähe on rõõmus, sest see näitab rahvastele, kellede reaalne võimukaal ei ole kõige suurem. Vastavalt sellele ei ole ka juhuslik, et rahvusvaheline õigus on leidnud erilist rõhutamist ja arenemist väikeriikides, nagu Holland, Belgia, Šveits, ja samuti ei ole arusaamatus, et rahvusvahelise rahu üldtagaja – Rahvasteliidu – autoriteedi suurendamist soovivad eriti Skandinaavia rahvad. Ja meie ise, kes oma rahvusvahelise saavutamisel oleme edukalt appi kutsunud õigusliku normistiku, esmalt rahvaste enesemääramise õiguse näol, siis üldse tunnustades oma õiguskorraks ja täpselt austades rahvusvahelisi norme, näeme põhjendatult õiguse võidus meie

julgeoleku suurt kindlustust. Sellepärast ka tulevikus on vaja kaasa aidata rahvusvahelise õiguse võimu kasvamisega eriti aga Rahvasteliidu tugevnemisele, mis mõttes on etasid, kus ka meil mõnedes ringkondades märgatud püüe maha lüüa tema autoriteeti. Muidugi ei tähenda see kaugelksti seda, et meie võiksime jääda lootma oma julgeoleku ja rahu säilitamist ainult õigusnormistikule, ainult Rahvasteliidule, vaid peame omalt poolt kaitsma, relv käes, ta julgeolekut, just nagu teistel, daselt kindel kriminaalõiguslik kaitse siseriigis ei vabasta kellestki nikku ennast valvamast oma vara, teda lukustades ja valvates.

Kokkuvõttes meie, rahu säilitamise sihiga, rõhutades ka teadmisega õiguse supremaatiat rahvaste elus jõu üle, ja rõhudes tema tugevnemist, peame siiski tunnustama jõu suurt tähtsust. Jõud ja õigus ei ole iseenesest antipoodid. Õigusnorm peab näitama jõule kätte tema õige koha. Reaalsed idealistidena peame soovima, et õiguse ülemvõim kasvaks rahvaste elus, ja üheks vahendiks on, et iga rahuarmastaja rahu nagu meie, karastaks ja suurendaks ka oma reaalsel kaitse- ja õiguse tagamiseks.

SUVERÄÄNSUSE MÕISTE

1. Suveräänsuse mõiste¹

Rahvusvahelise õiguse ainsaks subjektiks täielikult, s.o. riigi ja kohustuste kandjaks, on vaid riik. Selles on kõik ühitahtsuse ja ühtsuse alusel. Kuid riigi mõiste ei ole leidnud üldist definitsiooni riigi ega rahvusvahelises õiguses. Nii oli riik *C i c e r o* sõnul paljude liitmine õigusliku kokkuleppe ja üldise tulu alusel (*res publica est coetus multitudinis juris consensu et utilitatis societate sociatus*).² Umbes samuti kõneleb ka *G r o t i u s* riiki kui vabade inimeste liidust õiguse ja üldhuvide kasutamiseks (*civitas coetus perfectus liberorum hominum, juris consensu et communis utilitatis causa sociatus*).³

Rahu teinud ei vaata riigile ka meie aja publitsistid. Nii määratleb riiki kui endvalitsevat territoriaalühistist (*selbständige Gebietkörperschaft*), s.o. teataval maa-alal kindlalt asustatud rahvaalalise ülemvõimuga seotud inimühiskonda. Samuti määratleb *L a w r e n c e*, et riik on poliitiline ühistis (*political community*), mille liikmed on seotud ühtlase alluvuse sidemega mõne ülemvõimule, mille käskusid, üldiselt võttes, nemad harilikult täidavad. Prof. *M a r t e n s* katsub muistseid riigi mõisteid määratleda õpetusega riigi elementidest, mille kohaselt tema arvas riiki kui rahvusvahelise õiguse subjekt on inimeste liit, kes kindlalt territooriumil on alistatud oma õiguste ja huvide ühtlasele ülemvõimule. *F a u c h i l l e* piirdub ainult riigi mõistega, ära märkides riigi kui sõltumatu poliitilise organismi eriomadust astuda suhetesse omasarnastega.⁴

Täielikult riik rahvusvahelise õiguse mõttes on sõltumatu poliitiline ühistis, kes on võimne pidama suhteid teiste sarnastega.

Sellekohaselt on riigil kolm vajalikku algelementi, ja need on kõrgem võim, territoorium ja rahvas. See tähendab, et riik eksistib ainult ja juba seal, kus teataval territooriumil elava rahva ühine on teotsemas ühine kõrgem võim. Riik on seega poliitiline ühik, mille muukorraldus ning riigi olulisemaks tunnuseks on kõrgema võimu olemasolu.

Seega erineb riik igast teisest inimsoo ühiskondlikust kogumusest, muuseas rahvusest etnograafilises mõttes, mille tunnuseks on kultuuri ühtlus. Riigi rahvas on seotud ühe kõrgemale võimule alistumise ehk riikkondause kaudu ühe ühise etnograafilisest või ajaloolise arengu samasusest, mis on uuema aja rahvusteooria peab ideaalseks rahva mõiste. Riiki mõistetakse ruentsi riigi ja kultuuri mõttes, eriti rahvaste enesemääramise teooria kohaselt. Tegelikult aga esineb säärane kokkuvõtteid väga harva (homogeensetes riikides), sest igas riigis on olemas tavaliselt mitmesuguse etnograafilise kuuluvusega rahvaste kogumused ehk multinatsionaalsed riigid) või jälle püsib see etnograafiliselt samast rahvast väljaspool seda rahvusriiki kaudu riigi piire (*irredenta'd*).

Riigi kõrgema võimu eriliseks omaduseks on tema täielik sõltumatus ja sõltumatus, mida tavaliselt nimetatakse suveräänsuseks. See mõiste arenes rööbiti riigi keskvalitsuse võimutäiuse kasvamisega keskaegse feodaalkorra haardumise ajal, kus endiste läänihärrade partikulaarvõim vähenes kuninga keskvalitsuse tugevnemisega, kes omandasid järjest suuremat sõltumatuse niihästi oma alamate kui ka välisriikide suhtes. Kuningate võim tõusis keskaja lõpul täieliku autokraatsuseks, millel tekkis võimalus talitada täiesti sõltumatult teistest riikidest võimukandjatest, ning see võim jäi ainukeseks õiguskandjaks riigi aluseks.

Riigivõimu säärase uue omaduse iseäraldust selgitas ja väljendas esimesena prantsuse õpetlane Jean B o d i n, kes kirjeldas riigis ühe või mitme isiku kõrgema võimuga õiguslikku valitsemist (*recta gubernatio*) hulga perekondade üle.⁵ Sellega ta näitas võimu koondamist keskvalitsuse kätte pärandatava kuningavõimu näol, mis olevat tuletatud inimkonna vajadusest, mis

hinnalikuks tahtest. Vaevalt on mõni teine õpetus rahvusvahelise elus tekitanud rohkem arusaamatusi kui säärane arusaamatust riiklikust jagamatust ja piiramatust suveräänsusest. Teadus on katsunud varjata ja õigustada iga rahvusvahelist suhet ja omavoli.

Rahvusvahelise koostöö ja õiguse tugevnemise arenemisega klassikalise suveräänsuse mõiste mittevastavus tegelikele asjadele. Üksikud riigid on sunnitud piirama omavoli kehtivast rahvusvaheliste lepingute kohaselt. Uued riigivormid, nagu liidud, konföderatsioonid, manavad esile kõrgema võimu jagamise liidu ja osariikide vahel. Absoluutse tegevusvabaduse ja võimutäiuse asemel jääb riigi kõrgem võim vaid selle lõplikuks instantsiks, kes aga peab teotsema piirides, millised talle ette kirjutab rahvusvaheline ja siseriiklik õiguslik normistik. Õigusega seotud D u g u i t i n i k i, et suveräänsus on vaid ühe kõrgema võimukandja (*autorité suprême*) olemasolu, mis on kutsutud ütlema lõppeõnna kõikide asjade lahendamisel.⁶ Mitmed õpetlased aga on muutnud suveräänsuse mõiste suhtes täiesti eitavale seisukohale, nagu D u g u i t, L a n s i n g, leides, et meie päevil pole riigi võimuorgan riigis absoluutselt vaba ja täiuslik, mis mõistat muutustasid klassikalise suveräänsuse peasisu, ja seega ei võimalik ega õiglane nimetada endise nimega sisuliselt hooletu muutunud nähtust. Suveräänsuse asemele astub nüüd riikisõltumatuse (*indépendance*) mõiste, mis ei pretendeerigi absoluutsele piiramatusele, nagu seda nõudis iga riigivõim varem, vaid alistub rahvusvahelises ühistises kehtivatele õiguskandjatele. Saksa autorid H a t s c h e k, S t r u p p jt. ei maini rahvusvahelise õiguse käsiraamatuis üldse suveräänsuse mõistet. K e l s o n arvab isegi, et suveräänsuse mõiste asemele tuleb meie päevil õiguse positiivsuse (*Positivität des Rechts*) mõiste, millest areneb objektiivne, tunnustamisest sõltumatu rahvusvaheline õigus, tõelik maailma õiguskord (*Weltrechtsordnung*).

Kokkuvõttes näeme, et nüüdsel ajal on suveräänsuse mõiste muutunud: see tähendab vaid iga riigivõimu teovabadust piirides, mis talle rahvusvaheline õigus ette tõmbab, mis

mõttes seda sõna kasutatakse ka riikidevahelises liikluses. Juriidiliselt aga vastab talle märksa täpsemalt sõltumatus. Riik on suveräänne ehk sõltumatu, kui tema keskvalitsus ei võitse kuulata ühegi temast kõrgemal asuva maapealse võimkäske alluvuse korras, talitades vaid rahvusvahelise õiguse piiride piires. "Suveräänsus kui riigi omadus on nii vahetu kui ka sisemaal kellestki kõrgemast sõltumatu valitsusvõim (*ma potestas*)," ütleb Liszt.⁸ Ta määratleb riigivalitsemise teo- ja õigusvõimet, ühes arvatud riigi deliktid.

Kehtiva õpetuse järgi on suveräänsus kas a) s i s - ehk internatsionaalne või b) v ä l i s - ehk internatsionaalne (*souveraineté intérieure ou autonomie* ja *souveraineté extérieure ou indépendance*).

Sisesuveräänsuse, s.o. autonoomia ehk iseseisvuse all mõeldakse ühistise võimet korraldada oma elamistingimusi ja teha endale valitsus omaenese arusaamiste ja põhimõtete järgi, määrates oma seadusandlust ilma ühegi vahelesegamiseta teiste riikide poolt. Säärane korraldus sisesuveräänsuselt annab riigile juriidilise isiku ilme, kes võib olla õiguste ja kohustuste kandjaks, ja käsitleb vahetult valitsejate ja neile alluvate kodanike vahel. Ta on eelduseks kui *imperium et jurisdictio* teatavate riigi suhetesse astumiseks teiste sarnastega, s.o. välissuveräänsusele, sealjuures reserveerides teatavad küsimused alati ühe riigi enda lahendamisele (nn. *le domaine de la compétence exclusive de l'état*).

Välissuveräänsus ehk sõltumatus (*indépendance*) on juriidilise isikuna korraldatud ühistise võime toimida väljaspool riigi piire täieliku vabadusega, kõike võõrast sundi kõrvaldades avaldub riikide suhetes ja käsitleb ühe riigi vahetult teiste riikidega. Ainult riigi poole, kes omab välissuveräänsust, peetakse rahvusvaheline õigus tähenditult. Juriidiliselt ei ole suveräänsus riigi moraalsest ega materiaalsest jõust ning kõik riigid naudidavad samu õigusi ja kannavad samu kohustusi, vaatamata nende tegelike jõudude määrale, kuigi poliitiliselt nende kaal võib olla erinev.

Mainitud suveräänsuse jaotuse mõju leiame ka Eesti Vabariigi põhiseaduses, kus § 1 lausub järgmiselt: "Eesti on iseseisev

riik, kus riigivõim on rahva käes." Sisesuveräänsuse juriidilise isiku võime korraldada riiklikku elu oma tahtmise järgi on väljendatud siin sõnaga "iseseisev", kuna Eesti Vabariik sõltumatu võime astuda suhetesse teiste välisriikidega kui võrdse sarnasega ehk tema välissuveräänsus on tähendatud sõnaga "riippumatu". Just viimane, s.o. rippumatus ehk sõltumatus (*indépendance*, *Unabhängigkeit*) on iseloomustav Eesti riikidevahelisele personaalsusele, mitte aga "iseseisvus", mida ei tohi segi ajada ka, kuuludes mõne teise riigi välissuveräänsuse alla, olles viimase protektoraadiks, autonoomseks osaks või liitriigiks. Rahvusvaheline õigus tegeleb peamiselt vaid välissuveräänsust evivate riikide suhetega.

2. Riigi põhiõigused

Õiguse peamiseks ülesandeks on näidata igale õigussubjektile tema õigused ja kohustused, et igaüks võiks, rooma juriidilise sõnade järgi, ausasti elada, teistele kahju tegemata, lastes igal osaks saada, mis on tema päralt (*juris praecepta sunt honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*). Sama siht on ka rahvusvahelisel õigusel, mille suure osa moodustavad materiaalsed eeskirjad (nn. *substantive law*). Vastavalt elavad ka riigid rida üldtunnustatud õigusi, millistest osa moodustab põhi- ehk ürgõigusteks, teised aga on teisesed ehk hilisõigused.

Rahvusvahelised põhiõigused on tuletatud sõltumatute riikide iseseisvusest ja riigi kõrgema võimu suveräänsusest iseloomustades teatavast vabaduse mõttest, vaid rahvusvahelise õiguse piiride piires. Nad moodustavad seevõrra olulisi tingimusi rahvusvaheliseks liikluseks, et ilma nendeta on võimatu kujutada nüüdisaegset tsiviliseeritud rahvaste ühistist; sellega seotud mitmesugused nimetused, peale põhiõiguste, nagu riigivõim, alatised, sisemised, olulised, otsesed jne. õigused. Mõned õigused aga eitavad sääraste "põhiõiguste" olemasolu, pidades neid vaid sõltumatu riigivõimu suhtlemise omadusteks,¹⁰ mis suhtel ei puudu kaaluv alus. Kuid tõelikult ei võta ka põhi-

õiguste teooria pooldajadki neid õigusi positiivse õiguse mõttega ei näe, vaid riikide olemasoluga kaasaskäiva ürgse nähtuse, mis ei ole välditavatu, mispärast tuleb lugeda teadusliku mõttega seotud kas neid nähtusi nimetatakse "õigusteks" või sõltumatuse suveräänsuse järeldusteks. Kuna aga rahvusvaheline õiguse praktika järjekindlalt kasutab riikide põhiõigustele viitavat, siis on ka teoorias veel nüüdki, nagu varemini, Kohane kasutada vaid viimastest.¹¹

Riikide põhiõiguste süsteemi suhtes ei ole õpetlaste vahel üksemeelet ja igaüks neist, käsitledes seda ainet, rakendab oma jaotust. Nii on Heffteri loendusel riikide üldõigusteks a) riikide sarnasus; b) iga riigi õigus eksisteerida vabalt ja sõltumatult oma territooriumil; c) õigus oma poliitilise sõltumatuse austamiseks; d) õigus läbi käia teiste rahvastega (§ 26). Fauchille leiab aga olevat ainult üheainsa põhiõiguse – õiguse eksistentsi oluks (*le droit à l'existence*), millest alles tulenevad õigused elu hoiuks (*conservation*) ja vabaduseks (*liberté*). Olemasoleva õigusest tulenevad omakorda õigused arenemiseks, kaitseks, julgeolekuks, kuna vabadusele järgnevad suveräänsuse ja sõltumatuse õigused. Suveräänsuse õigus sisaldab õigusi maad omanduseks, seadusandluseks ja kohtumõistmiseks, kuna sõltumatusest olenevad sarnasus, vastastikuse austuse, saadikute, lepingute, sõja ja vaba kauplemise õigus.¹² Fenwick loetakse samuti esimeseks põhiõiguseks õiguse olemasoluks (*the right to existence*), millele järgnevad õigus sõltumatusele ehk suveräänsusele, õigus territooriumile, õigus vabaks kauplemiseks, sõltumatuseks, ja õigus olla juriidiliselt sarnane teistega.¹³ Need õigused ei ole tema meelest aga absoluutsed ning kõik, mis nende kohta kindlasti öelda võiks, on vaid asjaolu konstateerimine, et rahvusvahelise liikluses vaadeldakse ühte laadi õigusi ja kohustusi peamiselt panevamatenä, ja nende rikkumist peavad riigid tehes, mis vastu tuleb võidelda kõigi abinõudega, mis rahvusvaheline õiguse annab nende käsutada. Rahvasteliidu pakt (§ 10) loetakse tihti kaitstavateks õigusteks maa-alas sõltumatust ja poliitilist sõltumatust, mida kohustuvad austama ja kaitsema kõik Rahvasteliidu liikmed.

Arvestades võttes kõike mainitud, võime toonitada, et rahvaste vahel loetakse riikide sõltumatust, mis kõrvaldab iga rahvusvahelise seaduse ehk interventsiooni teiste poolt ning nõuab vastavat austust, kaheldamatult sääraseks õiguseks, mis ei ole vankumatu, põhjaneva eeskirjana ja mida seega võidakse lugeda riikide põhiõiguseks, pealegi ainsaks tunnustatuks õiguseks.

Õigusest tulenevad juba üksikud õigused riikide teovõime kohaselt: 1) rahvusvahelise saatkonna õigus, *jus legationis*, mis on alati kas aktiivne või passiivne, s.o. igal riigil on õigus nii saadikuid saata teistesse riikidesse oma saadikuid kui ka saada saadikuid vastu võtta; 2) rahvusvaheline sobimusõigus, *jus conventionis et tractatum*, s.o. õigus sõlmida lepinguid ja liite; 3) rahvusvaheline sõja- ja rahuõigus, *jus belli ac pacis*, s.o. oma huvi kaitsta nii rahulikult teel kui ka vägivallaga sõja kujul; viimast õigust on aga märksa piiratud 1928. a. Pariisi paktiga, kus sõjategevuse tunnistatakse keelatuks, ning 4) rahvusvaheline aktiivõigus, mis tähendab, et iga riik on suuteline korda saata rahvusvahelise õiguse rikkumist, mida ta on aga kohustatud austama, kuid ta võib ka nõuda, et teised riigid karistamatult raskenda rahvusvahelisi norme.

Riikide sõltumatuse põhimõttest tuleb ka kõikide riikide vahelise sarnasuse ehk samaõigusluse (*égalité*) nõue, mis on rahvusvahelise liikluse tähtsamaks algprintsipiiks. Ta tähendab aelles, et a) kõikidel riikidel on samad õigused ja kohustused; b) tunnustatakse ühesarnast õiguslikku rakendust rahvusvaheliste tülide ja nõudluste lahendamisel, ning c) kõikidel riikidel on samane osa uute õiguste ja kohustuste eeskirjade koostamisel. Teiste sõnadega, kõikidel riikidel on samad õigused ja kohustused. Säärane juriidiline sarnasus ei tähenda aga, et kõikidel riikidel oleks sama jõud või kaal rahvusvahelistes küsimustes, kus suurt tähendust evivad iga riigi füüsilised tegurid, nagu tema sõjaline ja majanduslik tugevus, mis on omakorda seotud riigi territooriumi ulatusest, rahvaarvust, tööstuslikust arengust ja tsivilisatsiooni tasemest. Seepärast riikide samaõiguslusest tuleb mõista ainult vormiliselt, nagu meie loeme kõiki

kodanikke sarnasteks seaduse ees või nagu keskajal peeti seaduseks (*peers*) kogu Inglismaa aadlit, olgu nad hertsogid, krahvid või parunid, mis aga tähendab vaid seda, et kõikidel on samad rakendamisel samad õigused ja kohustused, vaatamata nende seisule ebasarnasusele.

Juriidiline samaõiguslus ei kindlusta aga sugugi sarnaste õiguste teostamist, kus jõuline moment evib mõõduandvat mõju. Nii peeti Vene-Jaapani sõda Hiina territooriumil, kus viimane oleks suutnud kaitsta oma vaieldamatuid erapõhiseid õigusi. Tugevam riik kaitseb oma õigusi alati efektiivsemalt kui nõrgem seda suudab teha nõrk. Samuti on uute õigusnormide kasutamine suurematel riikidel märksa tähtsam osa kui väikeriikidel. Viimased on saanud sajandil kujunes olukord, et teatud riigid hakkasid oma mõju maksma panema ka neis küsimustes, mis neisse riikidesse puutunud, toonitades, et nende huvid on universaalsed. Nad hakkasid õigust rääkida kaasa kõikides poliitilistes küsimustes, mis puudunud olid Euroopa nn. suurriigid Briti, Prantsusmaa, Austria-Ungari, Itaalia, Vene, enne 1914. a. sõda ka Austria-Ungari. Viimaste Viini kongressist moodustasid "Euroopa kontserdi" (*Europeen*), mis nüüd uute suurriikide, Ameerika Ühendriikide ja Jaapani osavõtul tuntud suurriikide kontserdi nime all. Nii riike nimetatakse "piiratud huvidega" riikideks. Vastavalt sellele ka suurriikide konverentside otsused 1856., 1878. ja 1907. aastal, mis sunduslikeks kogu tsiviliseeritud maailmale.

Haagi konverentsid 1899 ja 1907 kui ka Rahvasteliidu põhikutsumine tõid uuesti esiplaanile riikide sarnasuse küsimus. Haagis oli mõjul riikide sarnasuse mõtte tema tähtsusest, mis juhtis, kus igasuguse otsuse jaoks nõuti vaid kõikide osavõtjate üksemeelet, mis märksa takistas konverentsi töid, muutes teadlikult võimatuks Alalise Rahvusvahelise Kohtukoja ellukutsumist. Tegelikult leidis sarnasuse kitsas reegel erandeid tehahtsusest ja pingutes, kus, näit. maailma-postiliidu lepingus, suurimad riigid kandsid jõukamad riigid, kelledele kaudselt anti ka suurem otsustamisvõim sellega, et neile lubati lisahaali asuma arvel. Rahvasteliidu pakt katsub leida kokkukõla teoreetilise sarnasuse ja tegeliku erinevuse vahel riikide peres. Tähtsuse

riigid sarnased, kõikidel on sama hääle arv, olgu see suurem või väiksem. Briti või neegrite vabariik Libeeria, kuna otsused olid olema vastu võetud, peale väheste erandite, ühel häälel. Vastu nõukogu koostamisel on suurriikidel märgatav eesõigus, sest nemad evivad seal alatist kohta, kuna teiste riikide osavõtjad võtavad osa vaid perioodiliselt toimuvate valimiste ajal. Riikide sarnasuse probleem on seega kaotanud oma teoreetilise teravuse ning peaküsimuseks nüüdsel ajal kujuneb see, kas rahvusvahelisel ühistisel on võimalik panna kehtima uusi reeglid ka suurema või vähema hääleteenamusega, loobudes oma tunnustatud üksmeele põhimõttest, mis tingitud riikide sarnasuse absoluutselt mõistmisest. Rahvusvahelise ühistise mõistmisel silmas pidades tuleb säärast üksmeele murdmise tendentsi lugeda progressiivseks nähtuseks. Arvestades reaalseid asju, saavad mitmed õpetlased seisukohal, et riikide õiguslik sarnasus ei ole enam rahvusvahelise õiguse kehtiv reegel, ja et riigid paigutuvad õiguslikult erilisse gruppi.¹⁴

Samuti on riikide õiguste küsimused keerelnud peamiselt poliitilisel alal. Meie päevil evivad viimaste kõrval erilist tähtsust majanduslikud küsimused ning vastavalt sellele tuleb arvestada neid õigusi ka majanduslikele suhetele.

Nüüd evivad riigid õigust sõltumatuseks mitte ainult poliitilisel alal, vaid ka majanduslikult, ja üksikute riikide ülevõimu vastu ei loobuvad teiste majanduslike liidud – majandusliku tasakaalu hoidmiseks,¹⁵ nagu seda tehti varemini poliitilise tasakaalu säilitamiseks. On ju kadumas piir majandusliku sissevõtmise (*economic penetration*) ja poliitilise vahelesegamise (*political interference*) vahel, sest majanduslike huvide kaitse on muutunud sagedasti poliitilise vahelesegamise näol.

Sellekohaselt kõneldakse nüüd, et iga riik on õigustatud kaitsma oma sõltumatust ka võõra riigi majanduslike sammude vastu, kui need ähvardavad tema julgeolekut ja olemasolu, isegi kaudselt. Nii võib ta piirata välisriigi vaba majandusliku tegevust oma pinnal vaid väliskaubanduslike operatsioonidega või keelata täiel määral nii välisriigi enese kui ka tema kodanike tegevuse majandusliku tegevuse investeerimise või

kaubanduse alal, tähele pannes vaid, et sääraast keeldu rakendada sarnaselt kõikide riikide suhtes või et see ei läheks üldtavaltes lepingutes määratud piiri.¹⁶

PÕHISEADUSE MUUTMISEST

1. Mis on põhiseadus?

Kuna kui asuda selle küsimuse üksikasjalisele käsitlemisele, peaks meil kõigepealt selgitada seda sotsioloogilist mõistet, mis mõistest põhiseadus on, ja siis muidugi vastavalt sellele tema põhilist formulatsiooni.

Põhiseadus on igas riigis see kord, juriidiline normistik, mis määrab riigi asjaajamise viisi. Seega põhjapaneva tähendusega ei ole mitte vormistik ise, vaid sotsioloogiline kord, mis normistikus väljendub. Vastavalt sellele sotsioloogiline riigikord peab kõigepealt olema selline, mis teatud rahva ühiskondlike huvisid rahuldab kõige paremini. Põhiseadus ise on seega teatud reaalsete jõudude suhe, ning ei sõltu väga palju selle mõttes tema kirjutatud tähest.

Kui meile vaatleksime riiklikke kordi üle kogu maailma, siis näeksite, et mõnel pool see riiklik kord, mis vajalik teatud riigikonnale kõrgemate ülesannete täitmiseks, on fikseeritud kirjalikult teatud seaduslikus aktis või aktides. Teistes riikides aga riiklik kord ei ole aga leidnud kaugeltki oma väljendust. See aga ei tähenda, et sellistes riikides ei oleks üldse mingisugust korda.

Võtame võrdluseks kaks riiki. Ühelt poolt Põhja-Ameerika Ühendriigid, teiselt poolt Inglismaa. Ühendriigid on sellise riigi tüüp, kus riigikord oma põhijoontega on fikseeritud teatud aktis, mida nimetatakse konstitutsiooniks. See Ameerika põhiseadus on dateeritud juba 1787, jõusse astunud 1789, kehtib praeguse aktina. Kuid võrreldes esialgse kompositsiooniga on see akt juba muutunud, sest üksikuid norme on vahepeal muudetud

täienduste, nn. *amendment*'ide kaudu. Teiselt poolt selline riigikord muutub väga sagedasti vastavalt eluvajadustele, ja Ameerika riigikorra iseärasuste kohaselt kõrgema riigikohtu otsuste kaudu. Terve rida riiklikke organisatsioonilisi küsimusi on kõrgema kohtu otsuste läbi leidnud oma aluse ja rakenduse.

Kui meie läheme Inglismaa juurde, siis tõesti Inglismaal ole ühtki kindlat akti, mida meie võiksime seada kõrgema Ühendriikide konstitutsiooniga. Briti impeerium on juba sajandite traditsioonide maa. Kui teie küsiksite, mis on Briti riigi põhiseadus, siis juhatataks teile kätte 1215. aasta "Magna Carta", "Petition of Rights" ja paar teist akti, mis mõned sajandid vanad. Neil ei ole praeguse riikliku korraga midagi tegemist. Praegune riiklik kord on aga tegutsemas pretsedentide kaudu ja kohaneb niisiis eluliste vajaduste järgi. Naljatades vahel öeldakse, aga tõepoolest vastab see ka juriidilisele vormistatule. Inglise põhiseadusele on tundmatu peaministri institut (*prime minister*). Niisugust legaalselt ametit ei ole. On vaid olemas riigikassa esijuht, keda nimetatakse peaministriks. Igatahes peaminister tegelikult on, aga seadusetähe järgi teda ei ole.

Nii Inglise riigikord on baseeritud teisele põhiseadusele kui Ühendriikides.

Edasi võiksin tuua näite Briti uuemast põhiseaduse muudatusest 1926. aastast, mille järgi Briti dominioonid said täiesti sõltumatute riikide õiguse. See uus konstitutsionaalne akt ei muuda aga muud kui Briti dominioonide peaministrite koosoleku kommisjoni aruanne koosolekule enesele selle kohta, missugust suhet sil peaks tulevikus riigi osadega suhe olema.

Meie näeme niisiis, et riiklik korraldus võib olla mitut tüüpi fikseeritud, kas kindla normistiku näol või traditsioonide näol.

See sissejuhatus oli vajalik selle olukorra äramärkimiseks, et põhiseadus pole mingisugune fetiš, mingisugune ebajumal, vaid et põhiseadus on riikliku valitsemise korraldus, ja sellepärast nagu iga korraldus, nii ka põhiseadus võib muutuda kas ühe või teise ehk teisel teel, kas vormiliste aktide kaudu, või ebavormiliste (mitte vastavalt eelmises põhiseaduses ette nähtud korrale) ülevõtmistest ja juriidiliselt tagajärgi loovate faktide kaudu.

2. Eesti põhiseaduslik areng

Kui ole läheme Eesti põhiseadusliku arenemise juurde, siis peame kõigepealt mainima, et Eesti riiklik arenemine algas peale on võtnud selle ilme, mis märksa ligem on Ameerika Ühendriikide tüübile kui Briti omale, sellepärast et Eesti riikliku valitsemise alused on leidnud väljenduse teatud kirjalikes aktides. Meie, juristid, analüüsides meie põhiseaduse arenemist, peame kõigepealt tähele, et teatud põhiseaduslikud alused tulevad meil ilmsiks juba 1917. aastal. Prof. Kliimann oma teoses "Eesti iseseisvuse areng" on selle teooria voolu väga täpselt kokku võtnud, kui ta ütleb, et 1917. a. 12. aprilli Vene Vabariigi Valitsuse määrus oli teatud autonoomne korraldus, kuid 1917. a. 28. novembri 1917 Maanõukogu otsus riiklikust kõrgemast kohtust tähendab meil esimest eelkonstitutsiooni. Muidugi võib kahtelda, kas see oli just eelkonstitutsioon, kuid kahtlemata on see ühe põhjanevaist aktidest, millel baseerub meie riiklik põhiseadus. See esimene akt leidis täiendust 24. veebruari 1918 aktis, mis oli iseseisvuse manifestis, kus juba üksikasjaliselt arendatakse need põhilause, mis meie näeme 28. novembri aktis, ja mida meie võiksime nimetada teiseks eelkonstitutsiooniks, sest selles aktis on välja kuulutat manifest sisaldab hulga määrusi, mis on konstitutsionaalsel laadi, nagu valitsemise kord, kodanike õigused jne., peale mõnede puhtpoliitiliste sententside ja postulaatide.

Need esialgsed aktid kannavad aga teatud sporaadilist ilmet, sest siin moodustab endast veel teatud tervikut, ja esimeseks säätsena konstitutsiooniks tõsiselt mõttes tuleb lugeda 1919. aastal Asutava Kogu poolt vastu võetud ajutist valitsemise korda. See määrab juba üksikasjalisemalt kindlaks Eesti Vabariigi põhiseaduse, tema valitsemise korra, kodanike õigused jne., teiste alustega, need momendid, mis igas konstitutsioonis vajalikud on riikliku korra üldilme määramiseks.

See 1919. a. valitsemise kord sai peaaegu täies ulatuses aluseks Eesti esimesele, 1920. aasta 15. juunil vastu võetud põhiseadusele, vaid väheste muudatustega selles mõttes, et riigipea

funktsioonid kanti Asutava Kogu esimehelt üle riigivanema kanti ja korraldati ligemalt valitsuse tegevuse süsteemi, mille põhimõtted jäid samaks, mis olid ajutises valitsemise korras.

Ma ei hakka peatuma 1920. aasta põhiseaduse üksikasju juures. Ma tähendaksin vaid neid iseloomustusi, mis sellel põhiseadusele omased.

See põhiseadus on küll asetatud võimude jagamise teooria aga veidi muudetud kujul. Teie teate Montesquieu teooriat sellest, et õige riikliku korralduse jaoks peavad olema jaotatud kolm võimu – seadusandlik, täidesaatev ja kohtuvõim. Ei võiksid õieti tegutseda, peab nende vahel olema alaline kaal, peab olema võimude vahel *cheque and balance system*.

Meie põhiseadus väljus siin veidi teistsugusest mõttest. Teie teate, et see Montesquieu arusaamine on vananenud. Tänapäevaste teiste teooriatega kooskõlas öeldi, et üks võim on ka kõige tähtsam. See võim on rahva otsene esindus (Rahva teooria rahva ülemvõimust). Domineeriv võim on rahvaesinduse kätte käes on esijoonel seadusandlus, kuid ka täidesaatev kohtuliku võimu loomine ja nende üle kontrolli pidamine. Kui juures kontroll kohtuliku võimu üle jäi minimaalseks, selles korras aga kontroll valitsuse üle maksimaalseks. Isegi nii, et valitsusel pidi alaline usaldus olema. Riigivanem jäi ametisse ainult niikauaks, kuni tal Riigikogu usaldus oli. Muidu oli kohtuliku valitsusvõimu luua küll tugevaks, ja valitsuse pea asendama kolleegiumiga põhjendati sellega, et siis on võim tugevam. Tulemuseks nendina levib 1920. a. põhiseadusest välja rahva soovide teede kõige täielikum teostamine ja rahva üldtahte realiseerimine. Ei ole kellegi saladus, et 1920. a. põhiseadus loodi pärast revolutsiooni ja maailmasõda, pärast Vabadussõda, kus ideoloogilised momendid kogu rahva seas olid väga kõrged, ja kus teataval määral lükati tervelt tagasi see väide, mida vanal ajal eestlaste kohta öeldi, et eestlastel ei ole ideaale, neil on ainult huvid. Meie eestlaste noor intelligents, kes 1920. a. põhiseaduse lõi, idealiseeris rahvast selles mõttes, et ta oma huvisid ei toovat avaldada riikliku korra rakendamisele. Selgus aga aja jookul, et selline idealisatsioon iseenesest ei vasta reaalsustele, et tekivad

olukorrad, kus tuleks seisukohta revideerida mitmes mõttes. Ideoloogiliselt leidis selline 1920. a. riikliku korra ja põhiseaduse areng aset nähtes, et rahvaesindus esialgselt üldpoliitilisest esindusest oli kaldumas üksikute kihtide esindusse, kus erised poliitilised parteid muutusid õieti elukutsete esindusteks, nagu seda meie parteide nimetustestki õige sagedasti välja tuleneb, ja sarnasel korral rahvaesindus sagedasti unustas oma ülesande ja muutus selleks, mida tuntakse Ameerika terminiga järgi "sealiha tünnide andjaks oma valijatele".

Sellest poolt Eesti asub sellises teravas rahvusvahelises olukorras, et tema täidesaatev võim peab alati olema löögivalmis. Meil aga alaline valitsuste vahetus, mis väga kergesti tekkis pärast Riigikogu liikmete tujude järgi, ei lubanud pikemaajalist kavatsust üles seada ega küllalt süstemaatiliselt töötada rahva ja üldsuse huvides. Selle tagajärjel hakkas juba varakult tekkinud vool, kes nõudis, et meil tuleks siiski võimude jaotust muuta läbi viia. Tuleks anda teatud iseseisvus ka täidesaatevatele, ja parlamendi diktatuur, selle sajapäise majesteedi muutmiseks, võtta piiramisele.

Meie teame, et juba 1926. aastal anti selle kohta esimesed ettepanekud, mis aga Riigikogu kantseleisse jäid peatuma. Tänapäevaste päeval arutati seda küsimust. Leiti, et põhiseadus annab küllalt elastseid võimalusi riiklikku valitsemist ka juba korraldada, kui seda tahetakse, aga mis puudus, oli tahe muudatusi muudatusi ette võtta.

1927. a. valitsuse seadus tõi teatud parandusi, kuid mitte küllaltki.

1931. a. tekkisid juba konkreetsed kavad põhiseaduse muutmiseks, mis esitatakse 1932. aastal, 13.–15. augustil 1932, aga teatakse rahva poolt tagasi 50,9%-lise enamusega. See põhiseaduse kava nägi ette Vabariigi Valitsust sõltumatult parlamendist ja erilise riigipea või presidendi valimist, ja teatud määral ka kontrolli Riigikogu üle.

Sellisel ajal aga tekkis meil majanduslik kriis, mis veidi hiljem tuli kui üldine majanduskriis, ning meie kodanike materiaalne elu läks märksa raskemaks kui ta oli varem olnud. Eriti

võrreldes aegadega varsti pärast sõda, kus otsakohene tegevus järk oli. Nüüd aga tuli majanduskriisi ajal tõmmata mitmeid oma normaalset eluvajaduste täitmist. Eriti rasked olid kriis põllumajanduses, ja selle tõttu tekivad rahva hulgas erinevad rahvaliidumised, mis aga kogu selle pahe panid mitte te põhjuste koormaks, vaid peamiselt 1920. aasta põhiseaduse järel ilmsiks tulnud mõningate riiklike korra puuduste tõttu. Ja mindi veel kaugemale. Hakati otsekohe süüdistama ka riigisid, kus aususes seni riiki valitsenud. See liikumine võttis massilise iseloomu ja meie teame, et vast juba ka selle liikumise ühe nägu oli esimese põhiseaduse läbikukkumise põhjuseks, kuid siiski ei olnud ütlema, et suuremaks põhjuseks oli pahempoolsete voolude ja ajadate vastuseis, kes 1920. a. põhiseaduses nägid demokraatia idee kõrgemat väljendit.

Samal 1920. a. sügisel aga endiste vabadussõjast osavõtnute liit tuli välja uue projektiga, mis oli mõjustatud suurel määral toleaegetest Euroopa liikumistest, mis meie riikliku põhiseaduse ni vastased olid. Meie riik, nagu meie näeme 1920. a. põhiseaduse formulatsioonis, ja nagu see selgub meie rahva üldise koosseisust, on esmajoonel rahvavalitsuslik riik, kus riigivõim on rahva käes. Siin aga toonitati uute voolude tõttu, et riik ei olnud küll vormiliselt rahva käes, aga seda tuleb teostada mitte rahvalamendi, vaid üksikinimese kaudu. Üksiku inimese kätte antud] võimu kontsentratsioon ehk autoritaarsuse printsiip, kus, nagu prof. Curtius ütleb, minnakse *von Zersplitterung* ja *Konzentration der Macht*, tuli üle ka meie avalikku arvamist ja uus põhiseaduse kava, mis kolme endisest Vabadussõjast osavõtnute liidu tegelase poolt esitati, ongi ehitatud täiesti sellele üksiku inimese kätte [antud] võimu kontsentratsiooni printsiibile.

Põhiseadus oli välja töötatud väga kiires korras, ja kui ma ühele sellele ligidalseisvale juristile ütlesin, et nüüd oleks vaja, et uus põhiseaduse muutmise kava põhjalikult läbi vaadatakse, siis tema oli küll sellega nõus, aga ütles, et viatsid nad poisid andsid kava juba sisse. "Poisid" olid seda tõesti teinud, ja peab ütlema, et nii suur akt end hobuse seljast teha ei lase.

aga rahvaliidumine, mille sotsioloogilised põhjused on tugevad, ja kõrgelt, ja kuigi Riigikogu, kus kokku tulnud siiski inimesed, kes kainemalt mõtlesid, esitas rahvahääletusele teise, teise projekti, kukkus ka see projekt juunis 1933 rahvahääletusest läbi. Seejärel aga juba suure hääleteenamusega, nimelt $\frac{2}{3}$ hääleteenamusega, ja 14.–16. okt. 1933 jõudis rahvahääletusele see Vabadussõjast osavõtnute liidu esindajate poolt esitatud projekt, mida vormilise kuju järgi võib küll nimetada demokraatliku riigi põhiseaduseks, nii nagu olen püüdnud seda ka oma kõnes Berliinis, kuid mida välismaalased sisuliselt nimetavad autoritaarseks põhiseaduseks. Selle põhiseaduse läbimine omal ajal oli meil tõesti väga suureks sündmuseks.

3. 1933. a. põhiseaduse puudused

Üks, kes teravasti selle vastu välja astus, olin mina ise, ning üldiselt just selle tõttu, et ta tõi sedavõrd ebastabiilsust meie riiki korda ja läks sedavõrd lahku meie riikliku põhimõttest, et ta ei võinud meile tähendada rahulikku arenemist. Meie seisukord on aga sedavõrd delikaatne, et meie ei või lubada riiki korratust oma riigimasina töötamisel, sest iga korratust, mis võib olla putš, kuidas tahate seda nimetada, otsekohe halvendab selle riikliku masina tegevuse, asetab välispoliitiliselt riigi seisukorda äärmiselt hädaohtlikku seisukorda.

Ma ei hakka teile pikemalt selle seaduse puudusi omalt poolt öelda, eriti just selles mõttes, et kogu võim täiesti on koondatud ühele riigivanema kätte. Juhatan teid prof. Grimmi töö juurde "Eesti vabariigi põhiseaduse muutmise uus eelnõu" (1933), kus leidis, et riigivanemal on rohkem võimu kui Vene tsaaril. Ma ei oska vaid väljavõtte 27. jaanuaril "Uues Eestis" ilmunud artikli kohta talviilosakonna esimehe Vahtramäe kirjutisest, kus ta ütleb:

Pärgu kehtiv põhiseadus on suunatud diktatuuri ehk ainuvalitsusliku režiimi maksmapanemisele ja rahvavalitsusliku riigikorra kaotamisele.

misele. Sõnades poleks see nagu nii, sest et vormiliselt nagu ei taks põhiseaduses läbi viidud olevat seadusandliku ja valitsusliku eraldamise põhimõtte, mis on õigusliku riigi aluseks. Kui aga põhiseaduse sisusse tungida, siis on selge, et kõikvõimsa riigivanema val on valitsuselt ja rahvaesinduselt põhiseaduses ära võetud sugune autoriteet. Riigivanem võib nende mõlemaga vahalt teha oma heaksarvamise järgi, oma näengu järgi ministreid kutsuda ja minema kihutada, Riigikogu kokku kutsuda ja laiali ja kokku kutsumata jätta, olles piiratud paljasõnaliselt riikliku talitlusega. Riigikogu on asetatud käsualuse seisundisse ja valitsus viidud tavalise kantselei tasemele – ei ole vastutavat peaministrit ja ministreid, nagu see on tasakaalustatud võimudega rahvavalitsuslikus riigis.

Dekreediõigusega riigivanem võib seadusandlusvõimu teatavates tutes võtta enda kätte, võib ära kaotada kodaniku põhiõigused ja vabadust kaitsvad seadused – ja panna maksma omavoli seadused.

Kui kõikvõimas riigivanem riigivanema valimised ka "riikliku talitlustel" edasi lükkab, on diktatuur kõige täiemal määral määratud. Mõnikord võib rahvastel ja riikidel hädaabinõuna vajadus diktatuuri järele tekkida, aga halvavalt mõjub see alati rahva edasitulekule ja palju halvem on juba see, kui see püsivalt peab kestma.

Kehtiva põhiseaduse järgi on riigivanemal täielikult diktatuuri seadusandlik ja valitsusvõim on koondatud riigivanema kätte ja ta teeb nagu see põhiseaduses väljendatud ja eelpool öeldud, "riikliku talitlustel" Riigikoguga ja valitsusega talitada vabalt oma näengu järgi, nagu see võib sündida ainult ainuvalitsuslikus riigis. Teisiti tõlgendades praegune põhiseadus ei anna, teisiti tõlgendades püüdnud oleks kaks põhiseaduse segamini, viiks võimude-vahelisele kaklusele ja teise sõnaga, kodusõjale ja riigi hukkumisele.

Ta analüüsib siis edasi, mispärast see tuli, et põhiseadus ei raske majanduslik seisukord, poliitiline kriis ja otsene rahva olematus toleaege valitsusega. Kõige selle järelduseks on järeldatud, et praegune riigi põhiseadus ähvardas meie riikliku olemist niivõrd, et tuli tarvitusele võtta erakorralised abinõud riikliku korra alalhoidmiseks, nagu 12. märtsi akt, ja teostada

demokraatia hooldamine, nagu seda tabavalt praeguse põhiseaduse iseloomustuseks on öeldud.

Selle hooldamise kord ei või aga loomulikult kesta lõpmatuks. Selline kord on ajutiselt vajalik riiklikus elus, kuid sellest ei ole demokraatia väljapääs, sest hooldamine toob ikka teatud ummikunde ning iga hoolealune ootab hea meelega, mil ta ükskord vabaneb sellest lahti saab, samuti kui ka hooldaja ise soovib vabaneb oma kohustusest. See ei ole aga kerge asi, ning sellepärast on soovitatav, et otsitakse praegu teid, kuidas sellist ebamäärast korda lõpetada.

Päris selge on, et ei või sarnaste puudustega normatiivset põhiseadust jätta meie riigi aluseks, nagu seda 1933. a. parandus-põhiseadus annab. On vaja leida olukorra paranduseks teid, ja neid tuleb otsida juba vastavalt neile normistikele kui ka kõrgetele printsiipidele, mis rahva ja riigi elu aluseks.

4. Põhiseaduse muutmise teed

Põhiseaduses on ette nähtud viisid, kuidas põhiseadust muuta (rahvahääletuse kaudu, tervikliku seaduseprojekti näol), et põhiseadust võib välja töötatud olla rahva poolt rahvahääletuse korras või ka Riigikogu poolt. Siin on kaks teed, mida põhiseadus on näinud. Peab ütlema, et selles mõttes on meie põhiseadus üsna tüüpi paindumatu põhiseadus, mida sakslane nimetab *starre Verfassung*. Ma pean tähendama, et sarnane paindumatu põhiseadus ei ole mulle iialgi meeldinud. Juba Asutava Kogu ajal tegin ettepaneku, et põhiseaduse muutmine sünniks harilikus korras, Riigikogus eneses, kuigi kvalifitseeritud häälteenamusega, nagu teostavad seadused Riigikogus. Tolleaegse idealisatsiooni järgi ei oleks see minu ettepanek vastuvõttu, ja sellepärast, kui ma praegu kõnelen täie veendumusega, et paindumatus põhiseaduse muutmises on riiklikult seisukohalt hädaohtlik, siis ei tee ma seda mitte ainult täna, vaid see on minu ammune juriidiline veendumus.

Ma puutub muutmise vajadusesse, siis see on päris selge. Ma ei näe nüüd ka, kuidas seda muuta.

Normaalne oleks olnud toimida riigi põhiseaduses ettenähtud kahel viisil. Paljudki meist oleksid seda tervitanud seisuga. Kuid riigivalitsemise juures ei tule arvesse võtta ainult kehtinud normistikku, vaid üldist sotsioloogilist olukorda, mis riigivalitsemise juures esmajoonel on mõõduandev. See tingib kõigepealt et valitsemine oleks otstarbekohane ja ei tooka riigile kahju. *Salus publica suprema lex est*. Sellest järgneb erinorm, mis minaalõiguses juba ammu on rakendatud hädakaitse, arstiteaduse õiguses aga hädaseisundi ja hädavajalikkuse nime all.

Riiklikus elus võivad tekkida olukorrad, kus võimu kasutamine peab loobuma normides määratud rakendamise viisist ja rakendama kõrgemate huvide kohaselt tarvitusele võtma teistsuguseid viise ja hendid. Meie põhiseadus tundis seda viisi väga hästi. See hädavajadus on väljendatud 1933. a. põhiseaduse terminis "riigivajadus", mis nii mitu korda figureerib ja annab riigivajaduse täieliku kontrolli parlamendi ja valitsuse üle ja täieliku seadusandliku õiguse, kaasa arvatud ka eelarve, mis rahvavajaduse seisukohast õieti rahva kõige suurem privileeg on – õigus lasta dale makse peale panna.

Riikliku hädaseisundi teooria on selles meie põhiseaduses täiesti tunnustatud, ja kui nüüd leitakse, et põhiseaduse muutmise on vajalik, aga olevad teed on rakendamatud riiklikus elus vihes, siis peab leidma uue väljapääsu.

Mis puutub sellesse, kuivõrd praeguses põhiseaduses ettenähtud fikseeritud teed on rakendatavad, on puht poliitiline küsimus. Tähendaksin vaid ainult seda, et teatud rahvaelu staadiumis kus elu on näiliselt sedavõrd sassi läinud, et mitmesugused mässukatsed tekivad, elu normaalset on kaugel. Ei ole seda rahulikku meeleolu, milles võib põhiseaduse normistik rahulikult töötada. Näib, et juba see sümptoom üksinda õigustab tarvitusele võtma erakorralisi abinõusid selleks, et saavutada põhiseaduse muutmist.

Sellest seisukohast välja minnes on hädavajadus nüüd saavutada meie riigivanemat asuma uuele teele, nimelt uue rahvaskogu teele, et kokku kutsuda uut asutavat võimu, kes suudab korraldada põhiseadust, tarbe korral aga looka uue põhiseaduse.

Sellest riigivanema algatusõigust ei ole põhiseaduses ettenähtud, kuid kaudselt see siiski sisaldub, kas või põhiseaduse artiklis 60, kus öeldakse, et riigivanem juhivad sisetapolitikat, hoolitseb riigi eest. Siin juhtimise element peaks olema juba iseenesest õiguse riigivanemale pöörduda tarbe korral ka riigi peremehe – rahva – poole, et saada tema käest tarvikku otsust küsimuses, kuidas edasi minna. See oleks normaalne tõlgitsemine. Ma arvan aga, et palju tähtsam kui puht formaalne tõlgitsemine on just sotsioloogiline alus. Hädavajaduse printsiibist välja minnes on meil oluline, et riik ajutise hädaseisundi korrast välja saaks, ja konkreetne sündmuste analüüs näitab, et põhiseaduses fikseeritud teedel seda võimatu on teha. Peab leidma uue tee, ja selleks on riigivanema otsus kokku kutsuda eriline organ, kelle ülesandeks *expressis verbis* on välja töötada uus põhiseadus.

Ma olen võtnud osa mitme põhiseaduse väljatöötamisest, ja ma mäletan muuseas väga hästi, kuidas omal ajal tuli mul osa võtta komisjonist, kes Vene Asutava Kogu aluseid välja töötas, ja ma tean, et see töö on väga keerukas. Seda ei saa teha hobuse jalgas, ja selles mõttes on otsus rahvuskogu kaudu põhiseaduse muutmist saavutada otstarbekohasest ja hädavajalikkusest seisukohast väga õige. Selle rahvuskogu iseärasuseks on see, et ta ei ole meie senise traditsiooni järgi ühe-, vaid kahekojaline. Üks pool on valitud otse rahva poolt isikuvalimise põhimõtte järel, teine pool on valitud otse rahva poolt isikuvalimise põhimõtte järel, mis tähendab, et see ei näita veel üksikasjalikult, missugune valimisviis on (ei ole proportsionaalsuse täiesti kõrvale heidetud).

Selle kahekojaline põhiseaduse väljatöötamise aparaat ehk komisjon ei sisalda enesest aga midagi, mis oleks rahva võimu vastas, sest et ühelt poolt ekspereerid, teiselt poolt rahva meeleolu esindajad peavad oma arvamust avaldama. Kuidas nad seda avaldavad, see on (ei ole proportsionaalsuse täiesti kõrvale heidetud). Selle kahekojaline põhiseaduse väljatöötamise aparaat ehk komisjon ei sisalda enesest aga midagi, mis oleks rahva võimu vastas, sest et ühelt poolt ekspereerid, teiselt poolt rahva meeleolu esindajad peavad oma arvamust avaldama. Kuidas nad seda avaldavad, see on (ei ole proportsionaalsuse täiesti kõrvale heidetud). Selle kahekojaline põhiseaduse väljatöötamise aparaat ehk komisjon ei sisalda enesest aga midagi, mis oleks rahva võimu vastas, sest et ühelt poolt ekspereerid, teiselt poolt rahva meeleolu esindajad peavad oma arvamust avaldama. Kuidas nad seda avaldavad, see on (ei ole proportsionaalsuse täiesti kõrvale heidetud).

kes muidu oleksid kõrvale jäänud, saavad oma sõna ka kuulda.

Eriline tähendus tuleb siin anda esimese koja valimise valdusele. Riigivanem on deklareerinud selles mõttes, et valitud saavad olema vabad ja kitsendusi ette ei võeta.

Niisiis see põhiseaduse muutmise kavatsus eriliselt annab ehk rahvuskogu kaudu ei ole vastuolus meie rahvavalitsuse põhimõttega ja isegi meie põhiseaduse vaimuga, ning tähendab vaid normaalset teed, võiksin seda ütelda, antud oludes on meil nekuks normaalsele riigivalitsemise korrale juba kindla fikseeritud normistiku alusel.

5. Uue põhiseaduse aluslaused

Ma pean tähendama, et see riigivanema otsus rahvuskogu otsustab rahvale heakskiitmiseks ka juba riigi tulevase korralduse põhialused. See ei ole mitte täiesti blanketne valdus, vaid rahvuskogu saab rahvahääletusel seotud mandaadiga, on väljendatud riigivanema otsuse punktis kaks, kus kuulatakse, et põhiseaduse parandamisel või uue põhiseaduse väljatöötamisel tuleb rahvuskogul võtta juhtnööriks, et a) Eesti riik on rahvavalitsuslikul alusel valitsetavaks vabariigiks; b) kõrgem võim on rahva käes; c) Eesti riiki juhib valitud riigivanem tema ametisse kutsutud valitsuse kahekojalise rahvaesinduse koostööl. Siin on esitatud terve programm rahvavalitsuslikele. Valimissüsteem on lahtine. Suurima uudsusena on siin määratud, et rahvaesindus saab olema kahekojaline. Kahekojaline rahvaesindus ei ole aga iseenesest kellegi erand, mis modernses parlamentaarses süsteemis on kahekojaline süsteem õieti enamuse. Ainult vähemates riikides ja uutest riikidest, nagu seda on Balti ja Balkani riigid, on ühekojaline süsteem. Isegi Venemaal on praegu kahekojaline süsteem, kuigi ei ole demokraatia maa.

Kahekojalise parlamendi vastu toodi omal ajal teatud väited, aga tõeliselt need vastuväited on rohkem maitse kui otstarbe

laadi, ja kahekojalised maad on õieti osutunud demokraatia mõttes märksa püsivamaks kui ühekojalised. Võrdluseks kas või demokraatlik Tšehhoslovakkia ja peaaegu kõik parlamentaarsed ühekojalised riigid, välja arvatud Soome.

Teine põhimõte on, et siin peab olema tasakaal. Tasakaal koostab vahel. Kuidas seda saavutatakse, see on pikema läbiarutamise alevanne. Tasakaal peab valitsema ka seadusandliku ja valitsusvõimu vahel. See on Montesquieu teooria elustamine, mis tahetakse kõrvaldada need pahed, mis olid meie esimesel põhiseadusel, kus ülemvõim oli vaid parlamendi käes, ja teisele määratud põhiseaduse pahesid, kus võim oli täidesaatva võimu käes isiklikult.

Selles mõttes näeme, et suurem osa neid, kes sõna võtnud, on isegi kahekojalise parlamendi hüvesid markantselt rõhutanud.

Siin võin niipalju öelda, et kahekojaline parlament ei tähenda mitte vähem demokraatsust kui ühekojaline.

Sellelega oleksin ma siis teile teinud väikese juriidilise analüüsi sellest, kuidas seisukord praegu on. Katsusin teile näidata, et ka riigi põhiseaduse juures tuleb aluseks võtta tema riiklikud põhivõimed. See põhiidee meie riigis on rahvavalitsus. Sellekohaselt tuleb ka riiki valitseda. Ja kui ajutiselt mingisuguste häirete tõttu riiklik aparaat on valitsemise praktikas läinud lahku põhiseadusest, siis seda on tinginud juba elu ise. Riiklikus valitsemises tuleb lisaks kirjutatud normistikule eriliselt rõhutada rahvavalitsuse normatiivset ilmet. Sellelt seisukohalt on ka see näha, mida meie riigivanem on otsustanud ette võtta meie riikliku põhiseaduse ümbermuutmiseks, täiesti korrapärane, ning selle alused, mis tahetakse tulevasele põhiseadusele anda, on vastavalt rahvavalitsuse ja otstarbekohasuse ja demokraatsuse põhimõttele. Sellepärast olen ma kokku võtnud oma ettekande sisu järgmistesse teesidesse:

Teesid

1. Eesti riikliku korra põhialuseks on rahvavalitsuse teostamine normaalselt väljendub seadusandliku võimu teostamises rahvaesinduse ja valitsusvõimu teostamises rahva poolt ehk kaudselt seatud riigipea ja valitsuse kaudu.

2. Eesti Vabariigi põhiseaduse 1933. a. muudatused annavad riigivõimu täiuse vaid riigipea kätte, tegelikult võimaldavad kõrvaldada rahvaesinduse seadusandlusest kui ka riigi seaduse ja välislepingute kinnitamisest, mis on teravas vastolus rahvavalitsuse põhimõttega, ja mis seega tingivad põhiseaduse muutmise vajaduse.

3. Rahvahääletusele pandud riigivanema otsus rahvuskogu kokkukutsumiseks ja selle kaudu põhiseaduse parandamiseks või vajaduse korral uue põhiseaduse väljatöötamiseks on ebasõbralik kõlas rahvavalitsuse põhimõttega, rahuldades riiklikku hädavajadust.

4. Samas riigivanema otsuses ettenähtud laused uuendavad põhiseaduse jaoks, ja nimelt, et Eesti jääb rahvavalitsuse alusel valitsevaks vabariigiks, kus kõrgem võim on rahva kätte ja et Eesti riiki juhib valitud riigipea tema poolt ametisse kutsutava valitsuse ning kahekojalise rahvaesinduse tasakaalustatud koostööl, annavad küllaldaselt vajaliku tagatise rahva vabaks väljenduseks ja riigivõimude õiglaseks tasakaaluseks demokraatlikel alustel.

Lõpuks, analüüsides küsimust objektiivse juristina, jäänud otsusele, et tuleb kõigiti pooldada eelseisvat rahvahääletust ja soovitada riigivanema otsuse üksmeelset heakskiitmist kogu riigi rahva poolt.

ÜLIKOOI AUTONOOMIA

Teatavasti määrab meie kehtiva Põhiseaduse § 12, et "kõrgema õppeasutustele kindlustatakse autonoomia neis piirides, mis seda ette näeb nende asutuste seadusandlikul teel kinnitatud põhikiri."

Vastavalt sellele lausub Riigikogu poolt 15. juunil 1925 vastu võetud Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli seadus, et "Ülikool on autonoomne asutusena iseseisev oma teaduse ja õppetöö korraldamises kui ka oma majanduslik-administratiivses tegevuses ja üldiselt, kuivõrd käesolev seadus ei piira seda iseseisvust" (Ü. S. § 1).

Sellesse olukorda tõi teatud muudatuse riigivanema poolt 1936. a. märtsis antud E. V. Tartu Ülikooli seaduse muutmise seadus (RT 24 - 1936), mille järgi ülikool säilitab küll autonoomse asutusena iseseisvuse oma teaduse ja õppetöö korraldamises, kuid kaotab selle majanduslik-administratiivsel alal, sest "majanduslik-administratiivsel alal on Ülikooli suhtes kehtivad riigiasutuste kohta käivad üldised eeskirjad, niivõrd kui see käesolevas seaduses ei ole korraldatud teisiti" (Ü. S. § 2).

Riigivanema poolt esitatud Eesti Vabariigi uue Põhiseaduse eelnõu, mis võetud arutuste aluseks Rahvuskogu poolt 26. veebruaril 1937, kõneleb selle kohta järgmist: "Teaduse ja kunsti arendamiseks ellukutsutud teaduslikele asutustele ja kõrgemaile õppeasutustele kindlustatakse seaduses ettenähtud piires oma-õiguslik korraldus" (§ 24). Rahvuskogu kojad, asja arutanud, on saanud seni järgmistele seisukohtadele:

Esimese koja esimene komisjon arutas küsimusi pikalt, moodustas selle ligemaks kaalumiseks alamkomisjoni rkl. õp. J. Järve ja J. Jämsä juhatusel, kes soovitas sõnade "omavalitsuslik korraldus" asemel võtta sõna "autonoomia". Kuigi teisel lugemisel sama

komisjon otsustas vastu võtta nimetuse "omavalitsuslik korraldus", asus lõplikul hääletusel esimese koja esimene komisjon "autonoomia" sissevõtmist pooldavale seisukohale.

Esimese koja üldkomisjoni poolt anti asi erikomisjoni ka kes soovitas omalt poolt järgmist redaktsiooni: "Riiklikele teaduslikele asutustele ja kõrgemaile õppeasutustele kindlustatakse seaduses ettenähtud piires autonoomia."

Rahvuskogu teine komisjon otsustas aruandja E. Laamandi etpanekul asendada riigivanema ettepanekus sõnad "omavalitsuslik korraldus" sõnaga "autonoomia"

Sama koja üldkomisjon arutas küsimust 18. mail a.a. ja teisel lugemisel vastu selle artikli järgmises redaktsioonis: "Riiklikele teadusasutustele ja kõrgemaile teaduslikele asutustele kindlustatakse seaduses ettenähtud piires autonoomia."

Säärane on "autonoomia" küsimuse seis nende ridade kirjutamise ajal (20. V. 1937) Rahvuskogus. Raske on küll olla kindel, kuid siiski tuleb loota, et selles küsimuses edaspidine poliitiline eelnõu arutamise käik ei too põhjalikku muutust selle sõna asendamise mõttes sõnadega "omavalitsuslik korraldus".

Tahtmatult tekib küsimus, kas on nende kahe mõiste vahet ning kui on, miks siis ülikooli ringkonnad ripuvad "autonoomia" mõiste küljes! Mõlemad küsimused on leidnud vastasel ajal laialdast arutamist, muuseas ka Rahvuskogus.

Mis puutub autonoomia ja omavalitsusliku korra erinevusse, siis tuleb küll väita, et need mõisted ei ole samased. Kuigi mõlemal õigus, et kummalgi neist sõnadest ei ole juriidiliselt kindlat sisu, siiski on nende vahel sügav vahe. Eriti on see ilmne autonoomia selle liigi suhtes, mida kutsutakse territoriaalseks, ja mida vastandatakse vastandiks personaalsele autonoomiale.

Territoriaalselt moodustab autonoomia riigi osa valitsemise viisi, kus teatud asjad on üldseadusega antud selle omavalitsuslikele organitele lõplikult lahendada, ning isegi riigi keskvoimude poolt kehtima pandud normidele vastukäivalt. Säärane normide kehtimise õigus ei tähenda aga siiski autonoomse riigiosa suveräänsust, sest et selle organite võimupiire ei määra ta ise, vaid riik

ükskõik. Selles mõttes erineb ta esmajoones osariigist, kelle kompetents on sõltumatu, niipalju kui seda ei ole piiranud liitriigi põhiseadus.

Autonoomia erineb aga ka sama teravalt "omavalitsuslikust korraldusest", sest viimane tähendab vaid kohalike valitavate asutuste teatud vabadust haldusasjades.¹ Autonoomia haarab ka normide loomise õigust, s.o. tema kompetentsi antud aladel üldseadusandlust. Mõnikord segatakse tõesti autonoomia omavalitsuse mõisteid. Kuid selle kohta tähendab A. Merkl selgelt, et säärane oletus on ebakriitiline, väärtusetu ja kõrvaldatav.²

Seega autonoomia ja omavalitsusliku korralduse vahe on mittevõrdne kvantitatiivne, vaid esijoones just kvalitatiivne: ta annab autonoomsete asutuste tegutsemise suuremat ja laiemat vabaduse tendentsi, kui seda on omavalitsustel.

Erinevuses territoriaalse autonoomia juurest personaalse ja asutuste autonoomia ning omavalitsusliku korralduse juurde tuleb mainida sama vahet ka siin: teatud, seaduse poolt antud piires, on autonoomse asutuse korraldused, ühes normide loomise õigusega, lõplikud, kuna omavalitsuslike asutuste omad haldavad tavaliselt veel nii vormilise (seaduslikkuse mõttes) kui ka sisulise (otstarbekuse seisukohalt) järelevalve alla ja kindlustamisele teiste kõrgemate asutuste poolt.

Sellepärast on mõistetav teatud pinevus autonoomia säilitamise ümber kõrgematele õppeasutustele. Kaheldamatult on neil, kes toonitavad, et ülikoolid on ajaloo kestel tekkinud just nii teaduslikult, halduslikult kui majanduslikult sõltumatu asutustena, kuid sellest tõelisest autonoomiast ajaloo kestel on kaotatud väga palju. Siiski aga mitte kõik.

Ja kui heidame pilgu ülikoolide korraldustele mujal, näeme, et ka meie päevil tõelisi otse sõltumatuid autonoomseid ülikooli ei ole. Eriti anglosaksi mail. Edasi tunneme ennehitlerlikke Saksa ülikooli, kes evisid täielikku vabadust õppetöös, nn. vaimset autonoomiat (*autonomie spirituelle*), kuna majanduslikus suhtes nad olenesid suurelt riiklikest korraldustest. On ka maid, kus riik segab õige tugevalt vahele õppetegevusse, kuid ainult

sel määral, mil ülikool annab oma kasvandikele riiklikke õigusi (Prantsusmaa), kuna neil jälle on finantsiline autonoomia.

Üldiselt aga peetakse ülikoolide kui teadust edasiviivate teadust õpetavate asutuste autonoomset tegevust tõeliselt seks, nagu seda rõhutab prof. Bonfante.⁴ Vastavalt sellele kooli tegevuse autonoomsuse vajaduse äratundmisele sisaldab ka E. V. Tartu Ülikooli seadus tõelise autonoomsuse sügavalt kuigi mõningatel põhjustel riigi keskvoimule on antud rohkem kaasa rääkida kui seda vahest oleks tõeliselt vaja.

Nii on ülikool lõplik otsustaja oma õppetöö korralduse ja tegevuse asjus, esijoones oma teaduskondade kaudu, lõplikult riigikogu otsuste näol (Ü. S. § 21 jt.). Samuti sünnib õpetaja personali komplekteerimine vaid valiku teel ülikooli organite poolt, kuigi riigi keskvoimu poolt kinnitamisega. Tekib küsimus: kas on ülikoolil säärast iseseisvust õieti vaja ning kui laialt?

Kuna teaduslik töö on äärmiselt kiiresti arenev ja spetsialiseeruv, siis näikse olevat tõesti vajalik suur vabadus selle korraldamisel. Siin ei ole kahtlus üldse mõeldav.

Rohkem vaieldav on ülikooli majanduslik autonoomia. See on silmanähtav, et õppetöö korraldus on suurelt sõltuv majanduslikust tegurist. Seega ei ole mõeldav ülikooli vaimne autonoomia ilma suurima ehk vähima iseseisvusega tema äralpamiseks vajalike summade käsutamisel, tulgu need ülikooli allikatest või riigilt.

Edasi autonoomiat on vaja ka üliõpilaste tegevuse ja elu korraldamiseks. Kes tunneb oma õpilasi paremini kui ülikooli seeriv personal, kes koos kaasvõitlejate, üliõpilastega on huvitatud nii teaduse edasiviimisest kui ka viimaste elule ettevalmistamisest?

Kõike seda arvesse võttes on arusaadav see elav huvi, mis ülikooli autonoomia, tema mitmes palges (teaduslikult, majanduslikult, pedagoogiliselt), säilitamise vastu valitseb nii ülikooli professuuri, üliõpilaste kui ka kogu meie intelligentse keskel.

Muidugi ei ole ka riigil ükskõik, mis sünnib Alma Materite vahel, eriti kui arvesse võtame, et E. V. Tartu Ülikool on meie

monopoolses seisukorras, kuna puuduvad temaga võistlevad kõrgemad ülikoolid. Ei ole riigile tõesti ükskõikne ka see, mis valitseb ülikoolis ja tema akadeemilises peres.

See võime aga kinnitada, et Tartu Ülikool tervikuna on tundmatu end lahutamatu liikmena oma rahva peres. Tema äärmine püüe on olnud seni ja jääb ka tulevikus – kaasa aidata oma riigi ja rahva kõigekülgsemale arenemisele elutavete parimale rahuldamisele.

Sellepärast on ka Rahvuskogu oma senistes sammudes jäädavalt ülikooli autonoomia säilitamise põhimõttele, sealjuures ka üldist riigi hüvet. Loodame, et ülikooli ja teiste teaduslike õppeasutuste autonoomia põhimõte leiab üldist heakskiitmist.

VABARIIGI VALITSUS

I. Teoreetiline ja ajalooline taust

Valitsemisvõimu tegelik rakendamine kuulub meil riikides erilisele organile, keda nimetatakse tavaliselt valitsuseks, mitmesuguste lisanimetustega, nagu Vabariigi Valitsus, tema majesteedi valitsus, ka ajutine valitsus jne.

Teoreetiliselt võib valitsusi liigitada mitmeti, kuid näit kõige üldisemalt, peamiselt tekkimise järgi ja olenevalt suhtest riigi teiste kõrgemate organitega, tuleks pidada tarbekaks valitsuste liigitamist a) ametnike valitsusteks b) usaldusvalitsusteks. Viimane liik omakorda hõlmab aa) parlamentaarseid ja bb) presidentsiaalvalitsusi. Vastavalt sellele tavaliselt eristatakse kolme liiki valitsusi, ja nimelt: 1) ametnike, 2) parlamentaarsed ja 3) presidentsiaal- (ka kongressiaalsed) valitsused.

1. Ametnike valitsus. Säärane valitsus koosneb kindla aja peale, tavaliselt rahvaesinduse poolt määratud võimukandjatest. Tüüpiline seda laadi riigivalitsus on Šveitsis, kus valitsemisvõimu teostab liidunõukogu, mis koosneb vastavate ametialade juhtidest.

Ametnike valitsuste vooruseks on see, et nad ei ole seotud neid määrava võimu muutuvate poliitiliste meeleoludega. Valitsuse liikmed on esmajoones vilunud administraatorid – erimeetodilased, kes püsivad omal kohal ette kindlaks määratud arvu aastaid, kusjuures nende korduv tagasivalimine on tavaline. Kusjuures säärane “ametnike valitsus” kehtib omavalitsuslikes asutustes, kus täidesaatva organi liikmed valitakse või määratakse kindla aja peale.

VABARIIGI VALITSUS

Ametnike valitsuste liikmed püsivad tavaliselt ametis pikki aastaid. Nii on G. Motta olnud Šveitsi liidunõukogu liikmeks ligi 30 aastat, sealjuures mitmel korral nõukogu esimeheks, kes on, nagu teada, vaid esimene võrdsete hulgas, *primus inter pares*, kes riigipeaks loetakse Šveitsis liidunõukogu kollektiivselt, mitte aga selle esimeest.

Olgu tähendatud, et ametnike valitsusteks ei saa pidada valitsusi, mis kutsutakse ametisse kriisiaegadel parlamentaarse valitsuse maades. Nende valitsuste liikmeiks ei ole rahvaesinduse liikmed, vaid vastava ala eriteadlased: neil puudub kõige olulisem ametnike valitsuse tunnus, nimelt kindlatähtajaline võim.

Ametnike valitsusena oli meil 1917. a. mõeldud ka Maanõukogu poolt loodud Maavalitsus, et ära hoida sagedasi valitsuse vahetusi muidu mõeldava usalduse avaldamise protseduuri tõttu. Iseloomis toonitas ametnike valitsuse instituudi otstarbekust meil siisugune muidu radikaalsete vaadetega riigimees, nagu seda oli kadunud Jüri Vilms.

Tõeliselt aga puudus nii Maanõukogu poolt loodud esialgsel Maavalitsusel kui ka hiljem ellukutsutud ajutistel valitsustel ametnike valitsuse peamine tunnus: kindlaksmääratud võimuloleku aeg. Kuigi Maanõukogu-aegsed valitsused ei tundnud rahvausalduse *votum*'it, siiski toimus valitsuse koosseisu muutumine mõnikord ka Maanõukogus valitsevate poliitiliste kombinatsioonide, võiks isegi öelda, intriigide tõttu.

Ametnike valitsus allub oma tegevuse kontrolli mõttes samale instantsidele, millele alluvad tavalised riigiametnikud, nagu arvatakse vabastamise menetlus. Tema on esmajoones täpsem seotud rahvaesinduse poolt antavate seadustega ja samal ajal määratava eelarvega. Tema tegevuse seaduspärasust kontrollib kohus.

2. Parlamentaarne valitsus. Usaldusvalitsuste all tuleb mõista sääraseid valitsusi, millede koosseis ja ameti kestus ei ole määratud teatavaks kindlaks ajaks, vaid kes püsivad omal kohal senini, kuni nende tegevus on vastuvõetav neid ametisse nimetavatele ja ametist vabastavatele riigorganitele. Sääraseks

ajalooliselt vanemaks organiks on kõikvõimaa riigipea, taast selt päritava autokraatse monarhi näol. Hilisemal ajal on valitsuste ja nende liikmete suvaline ametissenimetamine ja ametist vabastamise õigus antud ka mõningate vabariikide riigipeadele – presidentidele: viimasel juhul kõnelemegi presidentide valitsusest, milline süsteem on levinud üldiselt Ameerika Ühendriikides.

Euroopas aga, võitluses vabaduse ja rahvaesinduse nimel, on võimule pääsenud ses mõttes rahvaesinduse põhimõtte siin oleneb valitsuse liikmete ametissemääramine algselt riigipea poolt, hel ka vormiliselt, nagu Eestis 1920. a. Põhiseaduse järgi parlamentist, samuti võivad valitsused või nende üksikud liikmed püsida võimul ainult niikaua, kuni nende tegevus on vastav parlamentile. Säärasel korral kõneleme parlamendi valitsuse vajadusest valitsusele.

Selle süsteemi juures valitsused ise kannavad tavaliselt parlamentliku või parlamentaarse valitsuse nime. Kuigi teaduslik terminoloogia ses suhtes ei ole lõplikult kindel, võib siiski öelda, et parlamentlik valitsus tähendab vaid parlamendi osavõttu seda ainult teatavas piiratud ulatuses, valitsuse tegevuse kontrollist, kuna ideaalsemaks tüübiks loetakse parlamentaarset valitsemisviisi, kus valitsus luuakse parlamendi enamuse tahtkohaselt ja püsib võimul ainult senini, kuni temal on parlamendi usaldus. Seejuures võib valitsuse koosseisu vaadelda ka tervikliku tervikuna, mille kohaselt parlamendi rahulolematuse otsuse siku valitsusliikme suhtes toob kaasa ka valitsuse kõigi liikmete ametist vabastamise. See on nn. kabinetisüsteem.

Nii toimub see tavaliselt Inglismaal ja selle domineerivalt ning Prantsusmaal. Kuid parlamendi umbusaldus võib puududa ka ainult üksikut ebapopulaarset ministrit: säärane oli Eestis 1920. a. ja 1933. a. Põhiseaduses ettenähtud kord, kuigi tegelikult ka meil oli võetud tarvitusele kabineti solidaarse vastuse põhimõte, mis omalt poolt kutsus valitsuskriisi sagedamini välja kui seda vahest parlament tahtis. Pealegi tuleb tähendada, et Eestis ei ole ükski valitsus ära oodanud Riigikogu ametlikku otsest umbusaldust, vaid kõik valitsused on lahkunud

vabatahtlikult, s.o. niipea kui selgus, et neil parlamendis ei ole esialgset seljatagust.

Parlamentaarset valitsuse heaks küljeks loetakse seda, et tead ei ole liialgi lahendamatu konflikte rahvaesindusega. Kõige kahem: kas valitsus on sunnitud lahkuma parlamendi usalduse puhul või valitsus tavaliselt taotleb riigipealt oleval parlamentil volituste lõpetamist ja uute valimiste peatamist.

Viimane võimalus meie 1920. a. Põhiseaduse järgi puudus, sest tegi meie valitsused rohkem sõltuvaiks rahvaesindusest kui ta näeme mujal parlamentarismiga mail, välja arvatud Prantsusmaal, mistõttu meil teatud õigusega kõneldi, et Vabariigi Valitsus oli vaid Riigikogu komisjon, olgugi et Vabariigi Valitsusel omandunud omaette kindel ja parlamendist sõltumatu kompetents.

Parlamentaarne valitsus on seega teatava tasakaalu ja vastastikkuse kontrolli valitsus: ta sõltub parlamendist, kuid samal ajal mõjustab ise viimase tegevust, olles parlamendi enamuse valitsusmees. Briti peaministrit loetakse isegi täievvõimuliseks diktaatoriks. Samaaegselt sõltub Briti valitsus majanduslikult parlamendist ja allub oma tegevuse seaduslikkuses kohtu kontrollile, kuigi ta teataval määral ka kohut mõjustab kohtunike koostamise menetluses.

Eestis ei ole tüüpilist parlamentaarset valitsust senini üldse olnud. 1920. a. Põhiseaduse järgi ei olnud valitsusel otsustava kontrolli võimalust rahvaesinduse tegevuse suhtes, sest puudus rahvaesinduse volituste lõpetamise võimalus; puudus ka valitsuse lahkumise puhul ametisse jääv riigipea, sest viimaseks oli valitsuse liikmetega ühisel alusel valitav ja parlamendist sõltuv Riigivanem. 1933. a. Põhiseaduse muutmisega seati valitsus otseselt sõltuvusse riigipeast, kelle usaldus pidi alaliselt sõltuma nii valitsusel kui ka selle üksikul liikmel. Riigikogul oli omandunud umbusalduse avaldamise õigus, mille mõju oli sama tagajärjedelt märksa nõrgem Riigivanema vastava õiguse korral. Tegelikult ei ole aga 1933. a. omaksvõetud süsteem üldiselt funktsioneerinud.

3. Presidentsiaalvalitsus. Kui valitsuse tegevus oleks ainult presidendist, riigipeast, ja kui valitsusel pole selles tuid funktsioone, vaid kogu täidesaatev ehk ekaekutiivfunktsiooni teostav võim on koondatud presidendi kätte, kuajures valitsuse liikmed on vaid presidendi tehnilised abilised, siis kõneleb presidentsiaalvalitsusest. Säärasel korral valitsemisvõim on jätuvates küsimustes ei ole otsustajaks valitsuse liikmete suures vaid otsuse langetab, isegi kolleegiumis, tõeliselt president. Sellane valitsus on Ameerika Ühendriikides. Seal kõneldakse sellest, et president Lincoln neegrite pärisorjusest vabastamise küsimuse arutamisel olnud vähemuses, kuid otsuse langetamisel siiski lausunud, et *ayes have it*, "jaa'del on enamus".

Presidentsiaalvalitsemise viis on õieti sama demokraatlik kui parlamentaarne, kuigi meie juures kehtima pääsenud arvamus eelistab parlamentarismi. Sest ka siin teostatakse võimude tasakaalustamist ja vastastikust kontrollimist (nn. *check and balance system*) põhimõttel, et iga valitsus, kelle suhtes ei ole valdlikku vastukaalu teostavat organit, ja kelle suhtes ei teostata järelevalvet, mitte üksnes ei muutu diktatuuriliseks, vaid juba oma loomult seda. Iseasi on muidugi, kas säärane valitsus tegevus on rahvale kui tervikule kasulik või kahjulik. Teatavasti oludes on ka diktatuur õigustatud, isegi vajalik, kuigi ta üldiselt kergesti muutub türanniaks, valitsuse hirmuvõimuke.

Presidentsiaalvalitsuse kontrolli ja järelevalve süsteem on seetõttu sugune kui parlamentliku valitsuse juures: seal valitsus eesotsas presidendiga, on sõltumatu riigivalitsemise funktsiooni teostamisel, kuid ta sõltub parlamendist (kongressist) seadusandluse ja eelarve kaudu. Pealegi puudub presidendil parlamendi laialisaatmise õigus. Teiselt poolt võib aga ka president määrata parlamendi tegevust oma veto (küll suspensiivse) kaudu. Kui presidendil kui ka parlamendi tegevust kontrollib kohus, kuuluvad tühisteks mõlema aktid, mis ei ole põhiseaduspärased, presidenti aktidest aga ka need, mis on seadusevastased. Kuid sel juhul kohus on teataval määral kontrollitav nii täidesaateva kui seadusandva võimu poolt vastavate seaduste väljamise kaudu kohtunike nimetamise kaudu.

Eesti presidentsiaalvalitsemist sõna täpses mõttes ei ole olnud kuigi 1920. a. Põhiseaduses võib näha õige tugevaid selle valitsemisviisi sugemeid. Nii kuulus selle korra järgi riigipea valitsuse koosseisu, esialgu küll kui *primus inter pares*, hiljem võrdselt ja lõpuks, 1927. aasta valitsemise seaduse alusel, ka õigustlikult kui valitsuse tõeline juht, kelle üksikuid liikmeid ta ise valis ja võis esitada ametist vabastamiseks.

Valitsus sõltus usalduse nõude kaudu parlamendist siiski vähemalt rohkem kui seda näeme presidentsiaalvalitsuse juures. Kui Riigivanemal oleks olnud kindel ametiaeg (säärase kindla ametiaja usuaalselt tarvitusele võtmist taotlesin oma 1933. a. esitatud valitsemise korralduse kavas), oleksime tegelikult evinud presidentsiaalvalitsust, kuigi puudus sellele süsteemile oluline vetoõigus. Ka meil teostas kohus põhiseaduspärasuse kontrolli, nagu see on omane presidentsiaalvalitsuse maile.

Teoreetilise ja ajaloolise vaatluse kokkuvõttena võime mainida, et Eesti Vabariigi valitsused on olnud oma süsteemilt eklektilised, moodustatud viisil, kuidas põhiseaduse autorid nende erinevate maitsete kohaselt olid eeskirjad paberile pannud ja kuigi neid meie vähene kogemus, vahel juhuslikult, oli arendanud.

Seega tuli Rahvuskogul küsimus võtta kaalumisele kogu ulatuses, sest et ükski senine moodus ega ükski klassikaline valitsemissüsteem ei näinud olevat kohane meie oludele ega meie koostisele. Lähtekohaks sai ka siin Riigivanema poolt esitatud põhiseaduse eelnõu.

II. Eelnõu Rahvuskogus

Rahvuskogus arutuse aluseks võetud Riigivanema eelnõu põhineb Vabariigi Valitsusele § 46–57. Neis käsitletakse: 1) Vabariigi Valitsuse moodustamist (§ 46, 47, 52, 53, 54); 2) Vabariigi Valitsuse ülesandeid (§ 46, 48, 49, 50, 51); 3) Vabariigi Valitsuse parlamentlikku usaldust (§ 55); 4) Vabariigi Valitsuse liikmete valimist (§ 57) ja 5) Riigikantseleid (§ 56).

Esitatud kavandit iseloomustas Riigivanema peasekretär härra Klesment üldises sissejuhatavas ettekandes järgmiselt:

Nende eeskirjade kohaselt on kõrgemate riigivõimude võimad ja nende vahekorrad skemaatiliselt kokkuvõetavad alljärgnevalt:

a) Vabariigi President "riigipeana juhib riiki, on riigivõimu üheks kehastaja ja riigi seaduslik esindaja". "Vabariigi Valitsus Vabariigi Presidendi usaldusel teostab valitsemisvõimu, juhib riigi poliitikat kõigil aladel ning hoolitseb seaduste täitmise eest."

b) Vabariigi Valitsuse nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President; ta nimetab ametisse Vabariigi Valitsuse liikmeid ja vabastab need ametist, samuti võib ta vabastada valitsuse ametist oma tegevuse eest või peaministri ettekandel; Vabariigi President vabastab Vabariigi Valitsuse ametist, kui parlament avaldab valitsusele umbusaldust, kuid Vabariigi President võib sel korral lõpetada parlamendi võim ja pöörduda rahva poole, kusjuures parlamendi uue koosseisu moodustamine ja usaldusavaldus teeb kohustuslikuks Vabariigi Valitsuse vabastamise.

c) Vabariigi Presidendi võimkonda kuulub rea tähtsamate valitsemisalaslike ülesannete juhtimine, ta on ühtlasi riigikaitse ja sõjavägede kõrgeim juht – kuid ta ei suuda peavad olema ette valmistatud Valitsuses, kandma Peaministri vastava ministri kaasallkirja ning tema otsuste eest kannab vastutust Vabariigi Valitsus (kes peab lahkuma parlamendi umbusalduse tagajärjel). Peale selle kuuluvad Vabariigi Presidendi võimkonda erioigused, mis on määratud nimetamised, järelevalve riigiasutuste tegevuse üle ning riigivõimude juhtimise alal komandoküsimused, kus ta toimib ilma Vabariigi Valitsuse kaastegevuseta. Vabariigi Valitsuse tegevus peab üldiselt toimima Vabariigi Presidendi usaldusel ja teadmisel, kusjuures Vabariigi President võib juhatada Vabariigi Valitsuse istungeid.

d) Seadusandluse õigus kuulub parlamendile, kusjuures seaduse algatamise õigus on Vabariigi Valitsusel Vabariigi Presidendi teadmisel kui ka parlamendil endal. Vabariigi President omab nn suspensiooni veto õigust, s.o. õigust anda parlamendi poolt vastuvõetud seadus parlamendile uueks otsustamiseks, võtab aga parlament seaduse kvalifitseeritud enamusega vastu teistkordselt, omandab seadus Vabariigi President omab õigust anda seadusi dekreedina, kuid need ei saa parlamendi istungjärkude vaheajal, ja parlament võib neid muuta harilikus korras, kuid ilma erilise algatuseta. Riigikaitse ja sõjavägede

valitsemisse puutuvaid seadusi võib Vabariigi President anda igal ajal. Dekreedina ei saa Vabariigi President anda riigi kõrgematesse võimadesse puutuvaid seadusi, edasi ei saa ta dekreedina maksma panna rahvasaaduse määrust.

Rahvuskogus tõmbas see osa Põhiseaduse eelnõust enesele tähelepanu nii mõlema koja komisjonides kui ka üldkoosolekul. Säärane elavus on ka arusaadav, sest kogu põhiseaduse muudatus käis ühelt poolt valitsemisvõimu tugevdamise tähelepanu võrreldes seniste rahvaesindustest sõltuvate Eesti Vabariigi põhiseadustega 1920. a. Põhiseaduse järgi. Teiselt poolt sooviti anda Vabariigi Valitsusele suuremat pädevust kui seda andis 1933. a. Põhiseaduse muudatus.

Põhimõttelisi lahkuminekuid tekitas siin asjaolu, et üks osa Rahvuskogu liikmeid soovis näha meil Vabariigi Valitsust klassikaliselt võimalikult puhtamas vormis, kas parlamentaarse või presidentsiaalse valitsusena.

Riigivanema poolt esitatud eelnõu aga andis Vabariigi Valitsusele ka nüüd eklektilise ilme, tuues omariikluse kogemuste kohaselt Vabariigi Valitsust korraldavatesse normidesse sugevust nii presidentsiaalsest kui ka parlamentaarsest valitsemisviisist, ja lisades sinna instituute, mis säärasel kujul on senini tundmatud teiste riikide praksises.

1. Vabariigi Valitsuse moodustamine

Lahtekohaks Vabariigi Valitsuse moodustamise küsimuses on Riigivanema eelnõu 1933. a. Põhiseaduse muudatuse põhiolemus, et Vabariigi Valitsusel peab olema niihästi Vabariigi Presidendi kui ka rahvaesinduse usaldus (1933. a. Põhiseaduse § 46). Riigivanema esialgne eelnõu vastavalt lausub: "Vabariigi Valitsus Vabariigi Presidendi usaldusel teostab valitsemisvõimu, juhib riigi poliitikat kõigil aladel ning hoolitseb seaduste täitmise eest" (§ 46 sissejuhatus). Rahvaesindusele esialgse terminoloogia järgi Maapäevale) on jäetud õigus avaldada Vabariigi Valitsusele umbusaldust (§ 55 lõige 1). Tuleb siiski

mainida, et võrreldes 1933. a. Põhiseadusega Riigivanema eelnõu on ses suhtes selgem, et ta peamiseks eeltingimuseks on riigipea usalduse, aga ei kõnele vormiliselt kahe konstitutsioonilise organi, s.o. riigipea ja parlamendi usaldusest, mis end sisaldab dualismi selgel kujul: tõeliselt ka 1933. a. Põhiseaduse järgi domineerivaks pidi osutama usaldus riigipea poolt, kes sellesel nimetas ametisse ja vabastas ametist valitsuse liikmeid. Seega just riigipeaga tuli valitsusel olla esmajoones usalduskus vahekorras. Parlamendi usaldusel oli vaid teisene tähtsusest valitsusele umbusalduse avaldamise korral võis riigipea parlamendi laiali saata.

Tõeliselt kehtiv süsteem oli Riigivanema eelnõus väljendatud senisest selgemalt, tõstes esikohale riigipea primaadi usalduse avalduse küsimuses. Riigivanema kava selle süsteemi kohaselt jätkab, et kui Vabariigi President võtab osa Vabariigi Valitsuse istungist, siis juhatab tema seda istungit.

Mis puutub Vabariigi Valitsuse või selle üksiku liikme ametissenimetamise ning selle kui terviku ja selle üksikute liikmete ametist vabastamise, siis olenes see eelnõu järgi täiesti Vabariigi Presidendist. Sealjuures ametissenimetamisel toimib Vabariigi President suvaliselt, kuna ametist vabastamisel, peab tema oma vaba valiku, võis algatus tulla ka Peaministri või parlamendilt umbusalduse avaldamise kaudu. Vastavalt eelnõu § 53: "Vabariigi Valitsuse või selle üksiku liikme nimetatakse ametisse Vabariigi President. Ta vabastab nad ametist kas oma algatusel, Peaministri esitusel või neile otsese umbusalduse avaldamise tagajärjel." Lõpuks: pühaliku töötuse oma ametist astumisel annavad Vabariigi Valitsuse liikmed Vabariigi Presidendile (eelnõu § 54).

Eelnõu arutamisel Rahvuskogus tekkis kõigepealt vaidlus selle kohta, kas Vabariigi Valitsusel peaks olema peale parlamendi usalduse, mida loeti endastmõistetavaks, ka riigipea usaldus. Vastavalt tegi näiteks H. Tammer ettepaneku § 40 asendajuhatus redigeerida järgmiselt: "Vabariigi Valitsus teostab valitsemisvõimu Maapäeva (s.o. esimese koja – A. P.) usaldusel, ja hib riigi poliitikat kõigil aladel ning hoolitseb seaduste täitmise

ma." Tähtsane kategooriline eitav seisukoht riigipea usalduse vastu ei leidnud enamuse poolehoidu. Küll aga leiti olevat põhjendatud rõhutada selgel sõnal selle usalduse vajadust, sest arutati, et riigipea usalduse olemasolu vajadus ilmneb valitsuse liikmete ametissekutsumises ja ametist vabastamises. Vastavalt sellele esitas Esimeses Kojas ettepaneku prof. K. Saarmann ja Teises Kojas riigikohtunik A. Palvadre – välja jätta eelnõu § 40 sõnad "Vabariigi Presidendi usaldusel", mis leidis ka enamuse poolehoidu.

Lõpuks kujunes Riigivanema eelnõu § 46 sissejuhatus uue Põhiseaduse vastavas, 48. paragrahvis deklaratiivseks: "Vabariigi Valitsus teostab valitsemisvõimu."

Pikemaid vaidlusi tekitas Vabariigi Valitsuse ametissenimetamise ja ametist vabastamise kord. Riigivanema eelnõus olid sisemad toimingud usaldatud riigipeale, kes neid teostas suvaliselt (vt. Riigivanema poolt esitatud eelnõu § 53). Nii Esimeses kui ka Teises Kojas Põhiseaduse eelnõu-osa komisjonis esitati selle paragrahvi suhtes parandusettepanekuid, kusjuures kaugemaleminevateks osutusid nende Rahvuskogu liikmete parandusettepanekud, kes pooldasid puhtal kujul parlamentaarse korra sissetoomist.

Esimeses Kojas esitas prof. Saarmann ettepaneku redigeerida eelnõu § 48 järgmiselt: "Vabariigi Valitsuse nimetab ametisse Vabariigi President. Ta vabastab Vabariigi Valitsuse ametist Peaministri ettepanekul või Rahvuskogu poolt Vabariigi Valitsusele otsese umbusalduse avaldamise tagajärjel, kui ta ei leia vajaliku olevat Rahvuskogu volitusi lõpetada. Üksiku ministri nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President Peaministri ettepanekul." Seega riigipea suva oleks kehtiv vaid riigi valitsuse ametissekutsumisel. Muudel juhtudel rakendatakse parlamentaarse korra menetlust.

Umbes samane oli ka minu parandusettepanek Teises Kojas: "Vabariigi Valitsuse nimetab ametisse Vabariigi President ning vabastab nad ametist kas Peaministri esitusel või neile otsese umbusalduse avaldamise tagajärjel."

Need ettepanekud jäid vähemusse, ja komisjonides võeti ette eelnõu § 53 vastu järgmiselt: "Vabariigi Valitsuse kutsub ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President erioigusel. – Vabariigi Valitsuse üksiku liikme nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President Peaministri esitusel. – Peaministri ametist vabastamisega lahkub ametist kogu Vabariigi Valitsus." Tähtsündmused tähendatud, et Esimese Koja redaktsioonis kahe viimase lause järjekord oli vahetatud. Nagu näha, selles redaktsioonis, et Riigivanema eelnõust, on üksikute ministrite ametist nimetamine ja ametist vabastamine tehtud sõltuvaks Peaministrilt. Selle parandusettepaneku puhul toonitati eriti Vabariigi Valitsuse esindajate poolt, et selle ettepaneku normide kohaselt võivad tekkida raskused ses mõttes, et parteipoliitika kaalutlustel võib tekkida olukordi, kus Peaministril üksiku ministri saatuse otsustamine võib osutuda raskeks ja asjata ohverdada kogu valitsuse seisukorda. Teiselt poolt väideti, et ei saa juttu olla ühisest teovõimelisest valitsusest, kui riigipea suvaliselt välja noppida kabinetist üksikuid ministreid või need sinna sisse tuua. Puhtparlamentaarset korda ei pidanud komisjonide enamus meie oludele siiski vastavaks.

Mõlema koja üldkomisjonid valisid küsimuse lahendamiseks nagu juba tähendatud, kesktee, millega peale mõningaid järeldustest redaktsioonilisi parandusi ühinesid ka mõlemad kogu. Vastavalt määrab Põhiseaduse § 50: "Vabariigi Valitsuse tema üksiku liikme nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President erioigusel. Peaministri ametist vabastamisega lahkub ametist kogu Vabariigi Valitsus. Vabariigi Valitsuse üksiku liikme ametissenimetamine ja ametist vabastamine toimub Peaministri ettepanekul."

Vaidlusi tekitas ka valitsuse liikme ametisseastumise ja ametist vabanemise moment, kuna senine "ameti ülevõtmise kord" oli esile toonud mõningaid arusaamatusi, eriti veel selle tõttu, et valitsuse vahetuse korral üksikute valitsuse liikmete võimufunktsioonide algus ja lõpp võis erineda, mõnikord isegi mitme päeva võrra.

Vastavalt sisaldab Põhiseaduse § 51 eeskirja, et nii Vabariigi Valitsus kui ka tema üksik liige loetakse ametisseastumise

kohaliku töötuse andmisega. Vabariigi Valitsus vabaneb ametist uue Vabariigi Valitsuse ametisseastumisega, üksik liige aga Vabariigi Presidendi vastava otsuse tegemisega.

2. Vabariigi Valitsuse ülesanded

Riigivanema eelnõu § 46 teine lõige oli andnud üksikasjalise loetelu selle kohta, mis on Vabariigi Valitsuse ülesanne. Osa Rahvuskogu liikmete poolt peeti säärast üksikasjalist loetelu määruseks ja soovitati põhiseadusse võtta üldine vormel, millele Vabariigi Valitsuse kätte koondatakse kogu valitsemisvõimu tähtsustamine ja seaduste rakendamise eest hoolitsemine, niivõrd kui need ülesanded pole antud teiste riigiorganite teostada. Nii komisjonid kui ka kodade üldkoosolekud pidasid aga loetelu vajalikuks, kusjuures otsustati seda juriidilist formulatsiooni mitte veel täpsustada, eriti esile tõstes põhimõtet, et Vabariigi Presidendi võimkonda kuuluvate küsimuste kohta teeb esitisi Vabariigi Valitsus, kuivõrd Vabariigi President ei teosta neid erioigusel. Sellega seatakse riigipea üldvalitsemise funktsioonide täitmine kaudselt rahvaesinduse mõju ja kontrolli alla, kuivõrd Vabariigi Valitsus peab kandma vastutust rahvaesinduse ees.

Vastavalt kujunes Vabariigi Valitsuse pädevust määratlev uue Põhiseaduse § 48 järgmiseks:

"Vabariigi Valitsus teostab valitsemisvõimu. Vabariigi Valitsus peale muude Põhiseaduses ettenähtud ülesannete: 1) teostab riigi poliitikat kõigil aladel; 2) hoolitseb seaduste täitmise eest; 3) teeb esitisi Vabariigi Presidendile tema võimkonda kuuluvate küsimuste kohta, välja arvatud küsimused, mis Vabariigi President otsustab erioigusel; 4) teeb vajalikke korraldusi Vabariigi Presidendi otsuste täitmiseks; 5) otsustab küsimusi, mis rahvaesindusega tema otsustada antud."

Riigivanema poolt esitatud Põhiseaduse eelnõu Peaministri ja üksikute ministrite ülesandeid kindlaksmääravad eeskirjad (§ 48, 49, 50 ja 51) ei leidnud Rahvuskogus nimetamisväärset

arvustust, välja arvatud mõned üksikasjad. Nii selgitati Põhiseaduse eelnõu § 50 juures, et Vabariigi Valitsuse määrused võim hõlmab mitte üksnes seadusi rakendavaid määrusi, vaid ka raamseaduste alustel ka *contra legem* määrusi, nagu seda on Vabariigi Valitsuse määrused kehtiva Põhiseaduse alusel 1994. aastal maksuseaduste kohaselt.

Vaieldi ka selle üle, kes võib Vabariigi Valitsuse koosolekudel mis põhimõtteliselt kinnised, kuulutada avalikuks. Mõned arvasid, et see tuleks jätta Vabariigi Valitsuse enese võimkonda. Lõpuks jäeti sisse kava eeskiri, et nende avalikuks kuulutamist sünnib Vabariigi Presidendi korraldusel (Põhiseaduse § 88).

Avaldati ka kahtlust, eriti Teise Koja Põhiseaduse eelnõu osa II komisjonis ja üldkomisjonis, kas on otstarbekas, kui Vabariigi President juhatab kohal viibides Vabariigi Valitsuse koosolekuid. Arvati (A. Kask), et mõni energiline president võib hõlmata kogu aeg valitsuse koosolekuist osa võtta, millega Peaministri osa oleks tegelikult kõrvaldatud. Kuid enamus jäi siiski eelnõu esitatud seisukohale, kusjuures toodi näiteks, et ka Soomes on president valitsuse koosoleku juhatajaks, kui ta neist osa võtab mis tavaliselt toimub kord nädalas.

Seega Vabariigi Valitsuse ülesannete suhtes Põhiseaduse vastavad eeskirjad (§ 52, 53, 54, 55 ja 56) ei erine palju Riigivanema poolt esitatud eelnõust.

3. Rahvaesinduse usalduse küsimus

Riigivanema eelnõu (§ 55) andis usalduse küsimuse otsustamise esijärjes rahvaesindajate ehk esimese koja võimkonda kusjuures reserveeris aga ka riigipeale õiguse juhul, kui esimese koja avaldab valitsusele umbusaldust, küsida ka teiselt kojalt, kas see usaldab valitsust. Sealjuures ei olnud määratud, mis toimub siis, kui kodade arvamused ses suhtes erinevad. Kui oli aga riigipea õigustatud säärasel korral kas vabastama valitsuse või määrama umbusaldust avaldanud esimese koja liikmeid valimised.

Säärane kahe koja poolt umbusalduse avaldamise võimalus kui ka eelnõu redaktsioon üldiselt leidis üksikasjalikku arutlust mõlemas kojas. Esitati rida parandusettepanekuid. Radikaalseim neist oli vahest minu ettepanek, mis taotles valitsuse usalduse küsimuse otsustamises esimese koja ainukompetentsi:

Vabariigi Valitsusel peab olema Maapäeva (s.o. esimese koja – A.P.) usaldus ja Vabariigi Valitsus või tema üksikud liikmed vabastab Vabariigi President ametist, kui Maapäev avaldab neile otsest umbusaldust ja Vabariigi President selle peale ei pea tarvilikuks määrata uusi Rahvuskogu valimisi.

Kolmas lõige kustutada.

Neljas lõige kustutada.

Viimendas lõikes välja jätta sõnad “seitsme päeva jooksul” ja sõnad “käsitleva paragrahvi teise lõike korras” asendada sõnadega “lihtsa enamus sellekohase otsusega”.

Sellele lisas H. Tammer täiendava parandusettepaneku: “Aja jooksul, mil umbusalduse küsimus on Maapäeval kaalumisel, President ei saa lõpetada Maapäeva volitusi ega katkestada Rahvuskogu istungjärku.” Viimane parandus oli välja kutsutud karjusest, et kui riigipeale umbusalduse avaldus näit. teataval ajal ei meeldi, siis ta lihtsalt katkestab rahvaesinduse istungjärku.

Esitatud küsimused ja esitatud ettepanekud põhjustasid pikki ja huvitavaid vaidlusi, kusjuures hääletuse tagajärjed muutsid komisjonis lugemiste kestel. Nii näit. H. Tammeri ettepanek võeti Teise Koja Põhiseaduse eelnõu-osa II komisjonis vastu, kuid kukutati läbi Teise Koja üldkomisjonis. Lõpuks jäi siiski kehtima koja usalduse süsteemi põhimõte kehtima, kuid ulatusliku muudatusega, võrreldes algeelnõuga (vrd. Riigivanema poolt esitatud Põhiseaduse eelnõu § 55 ja Rahvuskogu poolt vastu võetud Põhiseaduse § 59).

4. Vabariigi Valitsuse liikmete vastutus

Küsimuse ulatus iseenesest piirdus Vabariigi Valitsuse liikmete ametialaste süütegudega, millede eest vastutusele võeti seks on vaja rahvaesinduse sellekohast otsust. 1933. a. Põhiseaduse muudetud § 67 järgi võidi Peaministrit ja ministrit vastutusele võtta üldse ainult Riigikogu sellekohase otsuse põhjal. Nii rast laialdast vastutuselevõtmise võimaluse piiramist Rahvuskogus ei taotletud, sest peeti loomulikuks, et üldsüütegude eest valitsuse liikmed vastutavad tavalises korras. Valdusid tekkis vaid asjaajamise kord Riigikohtus, ja nimelt avaliksüüdistajate küsimus. Riigivanema poolt esitatud Põhiseaduse eelnõu § 67 kohaselt avaliksüüdistajaks pidi olema Õiguskantsler, kuid rahvaesinduse esimene koda võis valida kaassüüdistaja. Rahvuskogu, ühenduses kavatsetud õiguskantsleri-instituudi kohtuliku võimuosa vähendamisega, loobus sellest süsteemist, kuid mitte jõudes küsimuse lahendamisel ühisele sisulisele otsusele lahendas küsimuse sellega, et jättis valitsuse liikmete kohtulikule vastutusele võtmise ja asja arutamise korra eriseadusega määrata.

On loomulik, et kohtulikule vastutusele võtmisega Vabariigi Valitsuse liige automaatselt lahkub ametist, nagu seda nähti ka uue Põhiseaduse § 58.

5. Riigikantselei

Senini tegutses Eestis Riigivanema ja Vabariigi Valitsuse ühine riigikantselei, Riigivanema poolt nimetatud Riigisekretäri juhatusel. Et aga uue riigikorra järgi taotellakse ka Vabariigi Valitsuse kui eriorgani omaette kompetentsi väljakujunemist, siis, et vältida võimalikke konflikte ka pisi-asjades riigipea ja valitsuse vahel, kavatakse Riigikantselei ja Riigisekretär allutada Vabariigi Valitsusele. Samal ajal määratakse kindlaks ka Riigisekretäri konstitutsionaalne, eriti aga halduslik seisukoht, sest temale allub ka rida ametkondi ja temale omistati

ametkonna juhtimise alal ministri õigused (vt. Rahvuskogu poolt vastuvõetud Põhiseaduse § 57).

III. Kokkuvõte

Varreldes Vabariigi Valitsuse ülesandeid, pädevust ja positsiooni 1937. a. Põhiseaduse ja eelmiste põhiseaduste normide valguses, leiaksime kokkuvõttes järgmist:

1. Ülesanded ja pädevus

1920. a. Põhiseaduse § 57 järgi oli kogu valitsemisvõim allutatud Vabariigi Valitsuse kätte. Vabariigi Valitsus juhtis riigi sise- ja välispoliitikat, hoolitses riigi välise puutumatuse, rahvaste julgeoleku ja seaduste täitmise eest (§ 60). Vabariigi Valitsuse pädevuse ulatuse kindlaksmääramisel tuli sama Põhiseaduse § 60 teises lõikes toodud kaheksapunktilist loetelu hinnata kui näidet. Muuseas kuulus Vabariigi Valitsusele armuandmis- ja teenistuse otsustamine. Temal oli ka õigus välja anda seadustega kokkukõlas olevaid määrusi ja korraldusi. Ka välisministrikuid saadeti ja välislepinguid sõlmiti Vabariigi Valitsuse poolt. Valitsuse juht – Riigivanem – kuulus ise valitsuse koosseisu ja ei võinud puhtesinduslikke funktsioone, juhtides ja ühtlustades Vabariigi Valitsuse tegevust ja juhatades ka valitsuse isikuid. Riigivanemal oli sealjuures vaid õigus üksikuult ministrit aru pärida nende tegevuse kohta. (1920. a. PS § 61.) Muid funktsioone Riigivanemale 1920. a. Põhiseaduses ette nähtud ei ole.

Riigikogu poolt 19. märtsil 1929. a. vastuvõetud Vabariigi Valitsuse ja ministeeriumide korraldamise seadus (RT 28 – 1929) annab aga 1920. a. Põhiseadust laiendavale tõlgendamisele selge, et jättis Vabariigi Valitsuse otsustada kõik valitsemisalas olevad asjad, mis seadustes ettenähtud korras ei ole antud määrata Riigivanemale või teistele organitele (§ 2). Seega

toonitatakse juba Riigivanema erilist pädevust lahus Vabariigi Valitsuse omast.

Sama seaduse II jaos määratakse üksikasjalisemalt kindlaks Riigivanema eriõigused, kusjuures Vabariigi Valitsuse suhtes teataval määral kärbitakse.

Nii loetakse Riigivanem *expressis verbis* riigipeaka rahvusvahelises läbikäimises. Tema saadab, kuigi Vabariigi Valitsuse nõusolekul, välisriikidesse diplomaatilisi esindajaid ning ka sub neid ära; välisriikide esindajad akrediteeritakse Riigivanema juurde. Riigivanem sõlmib Eesti Vabariigi nimel lepinguid välisriikidega, kuigi Vabariigi Valitsuse sellekohase otsuse peal (§ 7). Peale õiguse pärida aru üksikuilt ministreilt antakse temale ka õigus anda üksikuile ministreile juhtnööre ja korraldada nende ettepanekuid arutamiseks Vabariigi Valitsuse koosolekuil. Temale antakse õigus tutvuda ministeeriumide asutamise ajamisega mitte ainult isiklikult, vaid ka selleks valitud ametniku kaudu. Ning lõpuks Riigivanemale antakse õigus omal algatusel Riigikogule ministreid vabastamiseks ette panna (§ 8).

Tõtt-öelda kannavad need Riigikogu poolt vastuvõetud seadused kirjad teataval määral tollal kehtinud Põhiseaduse muutmise iseloomu, kuigi Riigikogu nägi neis vaid Põhiseaduse eeskirjade arendamist.

Mainitud 1929. a. seaduses fikseeritud Riigivanema võim suurendamise sugemeid näeme Põhiseaduse 1933. a. muudatustes võimsaks puuks kasvanuina, mis jättis täielikult varju Vabariigi Valitsuse iseseisva pädevuse. Vastavalt määrab Põhiseaduse § 57 1933. a. redaktsioonis, et kõrgemat valitsamist teostab vaid Riigivanem, kelle juures on "riigi valitsamist" Vabariigi Valitsus. Kogu riigi sise- ja välispoliitiline juhtimine antakse Riigivanema kätte, kes peab ühtlasi hoolitsema ka riigi välise puutumatuse, sisemise julgeoleku ja seaduste täitmise eest (§ 60).

Sama § 60 alusel antakse Riigivanema pädevusse rida õigusi, mis varem kuulusid Vabariigi Valitsuse pädevusse. Riigivanemale antakse ka kaitseväge kõrgeima juhi funktsioonid ning

õigus kuulutada edasilükkamatu riikliku vajaduse korral seaduseelnõusid välja dekreedina.

Vabariigi Valitsuse võimkonda on jäetud 1933. a. Põhiseaduse järgi vaid Riigivanema otsuste teostamine, seadustega temale antud asjade arutamine ja otsustamine ning "muud küsimused riigi valitsamise alal, mis põhiseadusega või seadustega ei ole jäetud Riigivanemale või mõnele ministrile ministeeriumi juhina või mõnele alluvale asutusele" (§ 65). Arvesse võttes aga 1933. a. Põhiseaduse § 57 ja 60 üldhaaravaid eeskirju, peab küll nende "muude küsimuste" otsustamise pädevust lugema sisult tühiseks.

Riigivanema otsuste suhtes on Vabariigi Valitsusel ja selle liikmetel ainukeseks mõjuavalduse vahendiks ette nähtud vaid kassallkirja andmisest keeldumise võimalus, kui Riigivanema otsused on "põhiseaduse või seaduse" vastased (§ 61 ja 62). Järelikult 1933. a. Põhiseaduse muudatustega võeti Vabariigi Valitsuselt igasugune sõltumatu pädevus ja Vabariigi Valitsus asetati Riigivanema sekretariaadi tasemele, elegantsemalt väljendades – presidentsiaalvalitsuste olukorda.

1937. a. Põhiseadus katsub anda Vabariigi Valitsusele omaette sõltumatu organi funktsioonid, kuigi need, arvesse võttes Vabariigi Presidendi võimutäiust, ei saa olla kuigi ulatuslikud. Vabariigi Valitsus teostab valitsemisvõimu; eriti teostab ta riigipoliitikat kõigil aladel ja hoolitseb seaduste täitmise eest, kusjuures Vabariigi President on samal ajal riigiorganiks, kes hoolitseb riigi välise puutumatuse ja sisemise julgeoleku ning riigi rahva üldise heaolu ja õigusliku korra säilitamise eest. Peale selle Vabariigi President otsustab ka küsimusi, mis seadustega tema otsustada antud.

Vabariigi Valitsuse oluliseks funktsiooniks tuleb lugeda seda, et Vabariigi Valitsus on see, kes teeb esitisi Vabariigi Presidendi tema võimkonda kuuluvate küsimuste kohta, välja arvatud küsimused, mis Vabariigi President otsustab eriõigusel (PS § 42 p. 3). Siit *a contrario* järeldub, et säärastes küsimustes on Vabariigi President seotud Vabariigi Valitsuse vormilise algatusõigusega, kuigi Vabariigi President võib oma tahet läbi viia sisulise algatusena.

Vabariigi Valitsuse erifunktsioone mainib Põhiseadus mitmel erijuhul, näit. välislepinguid esitab Riigikogule Vabariigi Valitsus, mitte Vabariigi President, mis annab ka Vabariigi Valitsuse vahendi mõjuavaldamiseks lepingute sõlmimisel, mida teeb Vabariigi President (§ 101). Siinjuures on küsitav, kas Vabariigi Valitsusel on välislepingute sõlmimise algatuse õigus seaduste tegemise korras Põhiseaduse § 48 p. 3 alusel, sest välislepingute sõlmimise küsimust käsitletakse erilises (8.) peatükis, lahkuvalt teistest Vabariigi Valitsusse puutuvatest eeskirjadest (8. peatükk).

Kokkuvõttes näib olevat teatav õigus neil Rahvuskogu liikmetel, kes märkisid ära küll Rahvuskogu hea tahte kaitsena anda Vabariigi Valitsusele omaette ülesandeid ja sõltumatust tegevust, kuid kes leidsid, et Põhiseaduse enese sätted lõppkokkuvõttes taotleavad säärast sõltumatust vaid väga tagasihoidlikult ja puudulikult. Vabariigi Valitsuse ülesanded on jäänud Vabariigi Presidendi pädevuse kõrval varju, ning tegelik elu ja meie riigivõimude tulevane suhe sõltub suures osas riigivõimude tegelikkusest võimukaalust ja nende poliitilistest arusaamistest.

2. Vabariigi Valitsuse positsioon

Eelmisest on selge, et 1920. a. Põhiseaduse järgi Vabariigi Valitsuse positsioon oli valitsemisvõimu teostamises seadusandlik, kuivõrra seda ei piiranud vastavate seadustega ja teataval määral ka poliitiliste otsustega (üksikaktidega) seadusandlik kogu – Riigikogu. Valitsuse võimutäieuse käsutamise teostajaks kujunes Riigikogu eriti selle tõttu, et tema suvaline kutsus ametisse ja vabastas ametist Vabariigi Valitsuse, mis arvatakse Riigivanem.

Seega 1920. a. Põhiseaduse järgi Vabariigi Valitsus oma tegevuse võimaluses sõltus täielikult seadusandlikust kogust, mis pärast vahel kõneldi temast kui Riigikogu täidesaatva komisjonist (nagu seda mainitakse vahel ka Inglismaa parlamentaarsest valitsusest). Katsed stabiliseerida valitsuse seisukorda

aktiivaete eeldustega (konventsionaalse ametiajaga jne.) ei muutunud.

1933. a. Põhiseaduse muudatus pööras asja järsult teisiti. Seega Vabariigi Valitsuse juht – riigipea – eraldati valitsusest, tema ametisseseadmine anti rahva kätte üldvalimiste kaudu ja ametiajaks määrati viis aastat (§ 58). Sellele sisuliselt uuele konstitutsioonile (kuigi see säilitas endiselt Riigivanema nime) määrati täielikult Vabariigi Valitsus, sest et Vabariigi Valitsuse liikmete ametissekutsumine ja ametist vabastamine anti uue Riigivanema suva otsustada (kuna Vabariigi Valitsuselt nõuti Riigivanema usaldust – § 63). Riigikogu võis otsese umbusalduse avaldamisega vaid taotella valitsuse või tema üksiku liikme ametist lahkumist, mis ei tarvitsenud aga teostuda, sest Riigivanem võis Vabariigi Valitsuse liikmete vabastamise asemel määrata Riigikogu uue koosseisu valimised. Vabariigi Valitsusele määrati küll omaette "ühtlustaja" ja "koosolekute juhataja", valitsuse liikmetelt "arupärija" ja "vabastamiseks esitaja" – Peaministri näol (§ 64 neljas lõige), kuid Riigivanem võis ka ise Vabariigi Valitsuse koosolekuid juhatada. Seega ka oma positsioonilt jäi Vabariigi Valitsus vaid Riigivanema käealuseks.

1937. a. Põhiseaduse järgi on Vabariigi Valitsuse positsioon jäänud üldjoontes samaks, mis 1933. a. Põhiseaduse muudatusjärgi. Ka 1937. a. Põhiseaduse järgi oleneb Vabariigi Valitsuse ametissekutsumine ja ametist vabastamine Vabariigi Presidendilt (§ 50), kusjuures üksiku valitsusliikme ametissenimetamine ja ametist vabastamiseks on aga vajaline Peaministri ettepanek. Vabariigi Valitsus annab oma ametivande vaid Vabariigi Presidendile (§ 51), mis ajast ta loetakse ka ametisse astunuks.

Riigikogu mõlemal kohal on õigus avaldada otsest umbusaldust Vabariigi Valitsusele või tema üksikule liikmele, mispuhul Vabariigi President kas vabastab Vabariigi Valitsuse või tema liikme ametist või määrab Riigikogu uue koosseisu valimised ning kujundamise (§ 59).

Enam esile on tõstetud Peaministri amet, kelle ülesandeks on juhtida Vabariigi Valitsust, juhtida ja ühtlustada Vabariigi Valitsuse tegevust, juhatada Vabariigi Valitsuse istungeid, pärida

aru üksikult ministreilt ja anda neile juhtnööre nende tegevuses (§ 52). Uus Põhiseadus säilitab aga ka Vabariigi Presidendi õiguse isiklikult juhatada Vabariigi Valitsuse koosolekuid ja Vabariigi Presidendil on ka õigus nõuda nii Vabariigi Valitsuse ja igalt ta liikmelt (ka möödudes Peaministriat) ettekanded ning kutsuda neid nõupidamisele enda juurde.

Lõpptulemusena näeme, et Vabariigi Valitsuse kohta ka uus Põhiseaduse osa ei väljenda ühtegi riigiõiguses tuntud puhtalt julist valitsemisviisi, vaid on kompromiss üksikute süsteemide vahel, sugemetega nii parlamentaarsest kui ka presidentiaalsest valitsuse süsteemist.

Siinkohal peab ka mainima, et oleks ekslik öelda, et Rahvaskogu saavutas Vabariigi Valitsuse osas üksmeelse kokkuleppe. Küsimuse otsustas häälteenamus, mis arvuliselt oli küll rahvus-

KONFLIKTNORMIDE ÜHTLUSTAMINE BALTI RIIKIDES

On arusaadav, et rahvusvahelise eraõiguse ehk konfliktnormide erinevus moodustab suurima pahe nende riikide õigusliku olustikus, kellede vahel valitseb elav üldine ja kaubanduslik liikumine.

On mõistetav, miks arusaamatuste ja vastuolude likvideerimiseks riigid, alates läinud sajandi viimasest veerandist, on teinud katsed saavutada konfliktnormide suhtes teatavat ühtlust. Vaja meenutada vaid Montevideo konventsioone 1889. a. Ameerika kontinendi riikide vahel rahvusvahelise eraõiguse alal, ja hiljaste küsimuste lahendamise katseid Haagi konverentsidel (1894, 1896, 1900 ja 1902), kuigi väiksema eduga. Pidev tegevus sel alal kestab ka tänapäeval, eriti Roomas asuva Rahvusvahelise Eraõiguse Instituudi hoolet.

Ühtamata üldisi saavutusi, on Balti riikide vahel sama küsimus juba varakult tekkinud päevakorrale. Nii sõlmiti mõningate rahvusvaheliste eraõiguse küsimuste lahendamiseks juunis 12. VII 1921 erikonventsioon, ning samal päeval ja samas kohas sõlmitud Eesti-Läti-Leedu konsulaarkonventsioon sisaldas ka eeskirju konfliktnormide asjus, eriti pärandusküsimustes (viimased universaalsuse ja, mis nüüd kõlab imelikuna, pärandajaja kodumaa seaduse alusel).

Küsimus muutus aga akuutseks neis riikides, eriti Eestis ja Lätis ette võetud tsiviilseaduste reformi puhul.

Sellest seisukohast lähtudes võeti Balti juristide esimesel kongressil 1930. a. küsimus arutusele, kus esitati kaks erinevat lahenduskohta: Eesti esindajad kõik, ja osa Läti juriste (eriti prof. Albats) asusid BES aset leidnud traditsioonilise elukoha (domitsiili) põhimõttel, kuna Leedu juristid (eriti prof.

Beljackin) ja osa Läti juriste (prof. Bukovski) soovitasid säärast na kodumaa õigust.

Kaaludes ligemalt küsimust, tuleb püüda saavutada rahvusvaheliselt tunnustatud normide süsteemi, mis kindlalt määraks, milline materiaalne norm tuleks rakendusele antud õigussuhtes, kas kodumaa (*lex patriae*), elukoha (*lex domicilii*), kohtukoha (*lex fori*), kohustatu või õigustatu, tehingu sõlmimise (*lex loci contractus*) või täitmise (*lex loci solutionis*) või isegi tehingu mõju (*Wirkungstatut*) seadus. Säärase selguse saavutamiseks kõrvaldaks arusaamatused ja ebakindluse õigustlikes küsimusis rahvusvaheliste elementidega.

Tõelisus on kahjuks kaugel sellest ideaalist. Seda põhjustavad üksikute seadusandluste autonomistlik tendents, kes üldiselt ei na katsuvad enestele alistada võimalikult palju õigussuhteid.

Teadus näitab meile kätte kaks teed kokkupuutete arastamiseks: a) konfliktnormide ühtlustamise (unifikatsioon) mille all mõeldakse oma konfliktnormide sisulist kokkuleppemist teise maa vastavate normidega, mis tarbe korral võit teha muda ka eelkäiva kokkuleppe alusel (säärane on veksliõiguse ühtlustamine Genfis 1930. a. sõlmitud vastava konventsiooni kohaselt), ja b) konfliktnormide internatsionaliseerimise, kus vastavate rahvusvaheliste lepingute kaudu määratakse konfliktide lahendamise tunnustatud ja sunduslik süsteem, mis juures üksikutes seadusandlustes võivad leida rakendust ka erinevad konfliktnormid.

Seega konfliktnormide unifikatsioon ei kata internatsionaliseerimise mõistet, mistõttu eeskujulikuks tuleb lugeda vaid konfliktnormide unifitseerimist nende internatsionaliseerimise kaudu, s.t. ühtlaste konfliktnormide loomist rahvusvaheliste lepingute kaudu.

Vaadeldes Balti riikide vahelist konfliktnormide kokkuleppetuse probleemi, leiame, et siin konfliktnormide erinevust ei lahendada märksa lihtsamalt kui üldrahvusvahelises ulatuses.

Esiteks, ei tule unustada, et Balti riikide õigusliku korra aluseks oli nende riikide tekkimiseni enam-vähem ühtlane Vene aegne seadusandlus, mis leidis nende riikide poolt retsipeerimist

ning seda normistikku rakendav ühine kassatsioonikohtu (*ex-Vene* dirigeeriva Senati) tegelus. Säärasel ühisel kohtutraditsioonil on määratu õiguspsühholoogiline tähtsus, mis kergendab vastastikku arusaamist ja seega automaatselt soodustab nende ühtluse õigusloomise käiku üldiselt samades joontes.

Teiseks, veel tänini kehtivad meil mitmed ühised retsipeeritud *ex-Vene* seadused, eriti tsiviilkohtupidamise ja kaubandusliku alal, ja kuni hiljutise minevikuni ka tsiviilõiguse ja, mis eriti ishelepandav, kriminaalseaduste alal.

Kolmandaks, Balti riikide sotsiaalsed ja poliitilised tingimused on üldiselt samalaadsed, mis loob eelduse nende materiaalse konfliktnormide kergemaks ühtlustamiseks, kui see mõeldav mõeldu riikidevahelises elus.

Meie aja ülesanne oleks katsuda alal hoida Balti riikides, eriti aga Eestis ja Lätis, võimalikult laias ulatuses õigusliku korra ühtlust, ja soodustada autonoomsete seaduskordade loomist samadel põhimõtetel. Peab küll tähendama, et selles asjas Balti riikide õiguslikus arengus ei ole kinni peetud sellest koostöö põhimõttest, ja et näiteks kriminaalseaduste alal on puudunud seadusandjate vahel ligem kontakt.

Reevastu leidub kaubandusõiguse normistiku ümberkujundamisel kindel tahe neid ühtlustada, eriti Genfi 1930. a. veksl- ja tšekikonventsiooni kohaselt ühtlustatud veksl- ja tšekiseadustiku väljaandmise püüetes.

Õnnelikul kombel on ka Eesti ja Läti uued tsiviilseadustikud katsunud säilitada võimaluse kohaselt konfliktnormide ühtlust, aluseks võttes senise BES sissejuhatuses antud aluseid. Ei või jätta mainimata, et nii Eestis kui ka Lätis oli tugev tendents asendada BES sissejuhatuse art. XXVIII elukoha ehk domitsiili põhimõtet füüsiliste isikute teo- ja õigusvõime alusena kodumaa (*lex patriae*) seadusega: esialgsed kavad sisaldasidki viimaseid eeskirju.

Kuid arvesse võttes antud riigi õiguskorra stabiilsuse nõudeid ja soovides vabastada kohtunikke uurimast ning rakendamast lõpmatut arvu välisriikide norme välismaalaste isiku- ja teoõiguse selgitamisel, mis eriti koormav väikestel ja elava rahvus-

vahelise liiklusega maadel, on nii Eesti tsiviilseadustiku eelnõu kui ka Läti 28. jaanuari 1937. a. tsiviilseadustik (Civillikums) säilitanud pidemõistena elukoha (domitsiili). Ja seda täiesti õigustatult, kuigi mõned Lääne-Euroopa suurriikidest, kus tugevad kas emigratsioonilised või imperialistlikud tendentsid on võtnud oma seadusandlustes pidemõisteks kodumaa seaduse, ja et nende mõjul sama pidemõiste leidis teed ka Haagi õiguslike konventsioonidesse, mõningate pehmenemistega (nagu tunnustades abielu normivas konventsioonis nii tagasisaadet kui ka kohtukoha seadusandlust).

Vastavalt määrab meie tsiviilseadustiku eelnõu § 9: "Õigus- ja teovõime määratakse tema elukoha seadusega. Nende õigussuhete jaoks, mille kohta maksab Eesti seadus, samuti Eestis olevate varade suhtes võib kadunud isikut surnuks tunnistada Eesti seaduste järgi ka siis, kui vastaval isikul ei ole või ei ole Eestis elukohta."

Samaselt lausub ka Läti Civillikums § 8: "Füüsilise isiku õigus- ja teovõime korraldatakse tema elukoha seaduste järgi. Kui isikul on mitu elukohta ja üks neist on Lätis, siis tema õigus- ja teovõime kui ka õiguslike toimingute järeldused korraldatakse Läti seaduste järgi. Juriidiliste isikute õigus- ja teovõime korraldatakse nende juhatuse asukoha seaduste järgi."

Ühtlaselt Eesti tsiviilseadustiku eelnõu § 2 teise lõikega korraldab Läti tsiviilseadustik ka surnukstunnistamise küsimust (§ 10). Sama elukoha põhimõte on jäetud mõlemas, nii Eesti kui Läti tsiviilseadustikus, kehtivaks ka perekonnaõiguses, mõningate erinevustega üksikuis küsimusis.

Kõike seda tähele pannes võime heal meelel konstateerida, et senine autonoomne seadusandlus on alal hoidnud Eesti ja Läti vahel konfliktnormide ühtlase põhisüsteemi, kuna aga säärase ühtlustamine Leeduaga ei ole teinud tähelepanuväärivaid asju samme.

Soovida aga tuleb, et meie ei unustaks Balti riikide õiguslike arenemises konfliktnormide ühtlustamise vajadust, mis olukorras nende ligemaks, arusaamatusteta kaastööks.

MÕTE

HARIDUSLIKE KURSUSTE ASJUS

Ägedasti küsitakse minu käest, maha arvatud veel need, kes andid kursustest osavõtjatena üles andsid (60 is.), kuidas on lägu hariduslike kursuste käimapanemisega. Tunnen sellepärast ennast kohustatud olema järgmist seletama. Kursusi mõeldi kohe peale jõulu käima panna, esialgu korraldatud ettelugemiste näol järgmistes õppeasjades: matemaatikas (rehkendamine ja geomeetria), vene, eesti ja saksa keele õppimises, ajaloos, maateaduses, loodusloos, füüsikas ja joonistamises, kõrgema rahvakooli eeskava piirides, kuna ruumisid linnakoolilt loodeti saada. Õpetust olid üle 10 kooliõpetaja valmis andma, nende seas ka kohaliku linnakooli õpetajaid. Õpetus pidi õhtuti kolm korda nädalas, kell 9–11 olema. Kuid avamisega tulid raskused. Esiteks oli võimatu neid ettelugemistena avada – luba oleks sõjaseaduse pärast iga kord kuberner käest pidanud paluma, mis tüütav oleks olnud, kuna kursuste loa saamiseks tarviti eeltingimusi ei olnud. Siis tuli takistus ruumide poolt. Kuressaares teadaoleva seaduse järgi ei tohi kursuse programm suurem olla kui kooli programm, mille juures kursused asuvad. Ainukeseks kohaseks kooliks on linnakool, kuid neid ruumisid on üksikul isikul võimatu kursuste toimepanemiseks saada – kooliülem peaks ka kursuste eest vastutaja olema, aga sellega ei saa linnakooli ülem nõus olla, sest kursused oleks eesti keeles, kuna tema seda aga ei mõista.

Seega on kursuste avamine praegu võimatu. Nüüd katsutakse nii toimetada, et sügisel õppeaasta algul võimalik oleks neid avada. Tänavu kevadel aga mõeldakse mõned ettelugemised toime panna, kui haridusselts kinnitatud saab.

Teised tingimused oleks siis, kui selts kursusi avab. Siit võrsus mitmete kuressaarlaste seas iseseisva haridusseltsi avamise mõte

välja, mis sellega lõppes, et 9. skp. niisuguse seltal põhjuseks alla kirjutati ja kubernerile registreerimiseks ära saadeti. Arvatakse on, et selle seltsi elulekutsumiseks takistusi ei saa ees olema ning kuu ehk kahe pärast võib selts oma tegevust alata.

Loodame siis, et kõik edasipüüdjad kuressaarlased saavad hariduse seltsiga ühendavad, et ühisel jõul tähtaast sihti kätte saada.

VEEL KORD KOOLIÕPETAJATE PAJUKI ASJUS

Mitmed Saaremaa kooliõpetajad soovisid lehtedes ilmunud arvamiste puhul teada saada, kuidas just nende pajuki saamisega lugu on. Sel puhul käisin uuesti pajukikassa valitsuses, et ajaga kohta lõplikku selgust saada.

Praegu on asjaolu järgmine. Kõikide Saaremaa kooliõpetajate pajuki saamise asi seisab ühel paigal, ainult ühele, kes juba mineval suvel palve sisse andis, on jaatav otsus antud, ehk küll tema ametisolemise tunnistuseks ainult kihelkonna koolivalitsuse (õpetaja) tunnistus oli. Vaheajal oli aga ministrite nõukogu otsuseks teinud dokumentisid enam täielikumalt läbi revideerida, ja siin lõi pajukikassa juhatus kahtlema, kas tuleb ülalnimetatud ametisolemise-aja tunnistust (õpetaja poolt välja antud) maksvaks tunnistada või ei. Uuesti pöörduti ministrite nõukogu poole, kes kõikide dokumentide läbivaatamise ja maksvaks-tunnistamise kassavalitsuse kätte andis, kuna kooliõpetajatele õigus anti sellisel korral edasi kaevata, kui kassavalitsus mõnele olemasolevate dokumentide põhjal pajukit välja ei taha anda.

Nüüd on siis kassavalitsus ainult võimaluse saanud sisseantud palveid ja dokumente läbi vaadata. Senini seisid kõik palved otsustamata.

Mis Saaremaa kooliõpetajate ametisolemise dokumentidesse puutub, siis peab kassavalitsus soovitavaks, et temale ka üles antud oleks, missuguste dokumentide jne. põhjal nimetatud õpetajate koolivalitsuste tunnistused välja on antud, või jälle äratöötamist, et nende teated ustavate tunnistajate ülekuulamise teel on saadud. Nähtavasti ei ole kassavalitsusel iseäralist soovi ka tunnistajate tõendust maksvaks võtta, vaid ainult selle tunnistuse-aja eest pajukit anda, mille kohta dokumentlised

tõendused olemas on. Kooliõpetajale jääb aga õigus ka muu ajast eest edasikaebamise teel pajukit nõuda.

Siit järgneb tähtsam küsimus, missugused dokumentlised tõendused on kõikumata maksvad? Kõige maksvamaks peab kassavalitsus muidugi rahvakoolide inspektori tunnistust, samuti ka seda, mida kubermangu koolivalitsus, Saaremaal aga *Oeselsches Provinzialschulcollegium* välja on andnud. Sellepärast tuleb kõikidel noorematel kooliõpetajatel, kes pärast 1887. a. ametisse astunud, inspektori käest ametisolemise tunnistust nõustada vanematel aga, kes enne nimetatud aastat teenistust alanud, katsuda nimetatud ülematest koolivalitsustest tunnistust saada. Inspektoril vanemaid teateid ei ole. Kuid kassavalitsusel on ka teada, et vanemal ajal meil kooliõpetajaks panemiseks sageli dasti muud tarvis ei olnud kui õpetaja suusõnalist määramist, samuti ka, et registratuuri ehk kooliõpetajate nimekirjade ja ametiaja pidamine mitte kõige täielikum ei olnud, et selle läbi võib juhtumeid olla, kus nimetatud kahes keskkohas kooliõpetajate kohta tarvilised teated puuduvad. Sellepärast saab kassavalitsus, niipalju kui ta märgata laskis, vast ka sellega rahul olema, kui õpetajate käest lisateateid saadetakse, mis põhjal nende tunnistused välja on antud. Igas kihelkonnas on olemas näit. nn. "Teated usuõpetuse üle koolides" (*Bericht über den Religionsunterricht in den Volksschulen*), kus muuseas ka kooliõpetajate ametisolemise algus ära näidatud, ja samuti vast ka muud raamatud. Nendest tulekski põhjendused välja võtta ja kassavalitsusele saata. Seda tuleb kõikidel luteri usu kooliõpetajatel teha, ja seda võimalikult varsti, nõnda et täiendavad dokumendid käes oleks, kui asi kassavalitsuses otsustamisele tuleb, mis vast enne 2-3 kuud olema ei saa, nagu juhataja arvab; tööd olevat nii palju. Sest kõikide seisukord on, nagu tähendati, üks. Senikaua kuni pajukit saama hakatakse, läheb aga vististi 4-5 kuud veel ära, nõnda et varemini loota ei maksa, olgugi et pajukit sellest päevast arvama hakatakse, millal amet maha pandi.

Lõpuks tahaksin paar rahustamise sõna neile kooliõpetajatele ütelda, kes kardavad, et nad pajukit vast saama ei hakkagi.

Seda karta ei ole mitte mingisugust põhjust, sest mingil viisil saab ikkagi tõeks teha, kui kaua keegi kooliõpetaja ametis olnud, ja keegi ilma pajukita ei jää, sest "ega pajukit dokumentidele ei ole määratud, vaid kooliõpetajatele," pean ka mina ühes ap. Riiskaga ütlema, kes nii soojalt kooliõpetajate huvide eest seisab.

Sellepärast, mitte julgust ja rõõmsat meeleolu kaotada. Mitte aprillinali ei olnud pajukikassa asutamine, vaid suur riiklik kultuuriline töö.

Õigeusu kooliõpetajad peavad aga oma ameti tõenduseks tingimata tunnistuse Riias koolinõukogust (*Совет по делам православных сельских народных училищ в Прибалтийских губерниях*) võtma ja kassavalitsusele saatma.

EESTLASED, VALIMISELE!

Otsustav ajaloolik silmapilk on käes. Asutava Kogu valimised ukse ees. See kauge määrav täht, mis rahva õiguste eest võitlejad juba ammu üles seadnud, ja mis veebruari-märtsikuu revolutsiooni läbi võimalikuks sai, on tänase päeva teokstehtav ülesanne. Meie oleme need, kes neil päevil oma hääletamisega tulevikule sihi andma peame.

Sellepärast – kõik valimisele! Ei või siin ükski raskust kistuseks olla. Ükskõiksus on kuritegu.

Iseäranis meie, Petrogradi kubermangu eestlased, kes siin laiades Ingeri laantes, enestele eluõigust ja inimlikke elutingimusi kätte võitma peame, iseäranis meie peame kui üks mees oma kohust täitma. Selleks sunnivad meid asunike olud.

Võõrastena, kodumaalt välja tulles, katsusime siin verevase vaga alguses omale tükikest leiba ära teenida, lõpmata raskustega võideldes oleme peavarju rajanud, maalapikest põllasest lahest välja töötanud.

Nüüd hakkame juba ümber vaatama, ja näeme, et meie hulk suurenenud. Mitte enam üksikud nõrgad killukesed ei ole meie, vaid päris rahvas, kes omale õigusi nõudma peab ja võib.

Ja kõigepealt siis nõuame meie, et meile, rahvusliku enesemääramise põhjal, meie keele õigused kindlustataks.

Meie tahame, et meil koolides omad kooliõpetajad oma keeles noorsugu õpetaks, ja et need koolid samasugused kogu konna koolid olgu kui venekeelsed.

Meie nõuame, et meil võimalik oma keeles asju ajada küll omavalitsuses, kui sellekohaste ametnike juures. Best rahvas ei ole mitte ametnike jaoks, vaid ümberpöörduvalt ametnikud on rahva teenrid.

EESTLASED, VALIMISELE!

Meie tahame, et kohtumõistmine ka meie keeles sünnib, kui meie asumise paigas meil kohtunikega tegemist.

Best meie ei taha enam juhuslikud võõrad elanikud siin olla, vaid meie oleme Petrogradi kubermangu päris rahvas! Ja meil peavad sellekohased õigused olema.

See oli üks põhjus, miks eestlased oma nimekirjaga välja astuma pidid. See on ka põhjus, miks meie kõik peame ainult oma nimekirja eest hääletama. Sest teised meie huvide eest ei saa seisma. Seda on näidanud revolutsioonigaegne Venemaa.

Meil, asunikel, on ka veel teine põhjus, miks kõik peame oma nimekirja eest välja astuma. See on maa küsimus.

Teie teate, et paljud vene naabrid Teie higiga väljaharitud maotükikeste peale kadedusega vaatavad. Teie teate, et suuremad Vene parteid – sots.-revolutsionäärid ja sots.-demokraadid (enamlased ja vähemlased) ka väikemaapidamist raskesti tabada tahavad, kõike maad ühiskonna ja riigi kätte võttes.

Meie aga ütleme: kõik maa peab rahva kätte minema, kuid väikemaapidamine peab puudutamata jääma, sest siin peremees juba ise tööd teeb. Iseäranis meie asunike maa: ei ükski sunduslik tasu ei rahuldaks tema verevaeva.

See on teine põhjus miks asunike kongress oma iseseisva nimekirjaga välja läks: on vaja, et ka meie majanduslikud huvid, kui töörahva huvid, kus iseäraldused, õiglaselt kaitstud oleks.

On veel teisi põhjusi, miks meie oma d mehed Asutavasse Kogusse saadame. Näit. föderaalise riigikorra nõudmine ja Eesti õiguste kindlustamine.

Kuid on arusaadav isegi sellest, mis üteldud, et Petrogradi kubermangu eestlastel ainult üks tee on: oma nimekirja toetada. Sellepärast, hääletage kõik eesti nimekirja nr. 4 eest.

SELTSID JA SELTSKONNA ELU

Meie seltskond on iseäralik selle poolest, et meil suurt kodanlust puudub. Mõnest üksikust, keda kapitalistide klassi asetada võiks, on vähe selleks, et eraldi meie kodanlust kui võimsat tegurit ühiskondlikus võitluses oletada võiks.

Suurem osa meie seltskonnast, iseäranis sellest, kes Eesti lipu üleval hoiab, on kas otse töörahvas või väikekodanlik klass, kelle huvide vahel äärmuseni teravaid vastuolusid ei ole.

Sellest siis tulebki, et pealinna ja asunduste seltsides seni õige rahulikult ja, peab tunnistama, kaunite tagajärgedega on töötanud need, keda Eesti ühistunde arenemise küsimus on huvitanud.

Arusaadav, et ka praegune terav klassivõitlus, mis meid ümbritsevas elus aset leiab, eesti seltsides ei ole enesele pinda leidnud. Meie näeme pilti, mida näiteks vene seltsides asjata otsustatakse, et rahulikult ja suure hoolega töötavad ühes liikmed, kellest üks oma füüsilise rammuga leiba teenib, teine haritlasena valmis tööga samuti eluülalpidamist muretseb.

Ja need mõlemad – nad tunnevad ennast täiesti ühevaarilist töötegijana, seltskonna liikmena.

Selles on senini olnud pealinna kõige suurema eesti ettevõtete – hariduse seltsi töö koolide ülalpidamisel – edu põhjus. Ei ole vaeva kardetud, et aga asi edeneks ja mitte seisma ei jääks. Üks ühel teel, teine teisel. Kõigil siht ühine: meie algharidust seltsile kõrgusele tõsta kui aeg nõuab, jõud vähegi lubab. Vahel ole jõugi. Kasvatusteadlikult ikka eesreas sammudes.

Imelik, arusaamatu on sellepärast see sõjahüüd, mis annab need tõstavad, kes endid töölisteklassi esindajad ütlevad olevat meie seltskonnaelu olevat valel alusel, rahvuse kae olevat silmas, sest tõsine tööliste klassi kohane tegevuse plaan ei lubavat

augugi mingit kokkulepet ega kaastöötamist nendega, kes seltsesse klassi ei kuulu. Olgugi et senistel kaasatöötajatel ühiseid huve on, mitte ainult rahvuspoliitilisi (neid ei söanda keegi peale mõne eesti soost vene enamlase eitada), vaid otse klassilisi.

Best, nagu teame, meie seltskond, kes oma jõudu ja aega üldise või seltsitöö peale ära tarvitab, on klassiliselt sedavõrd ühtlane, et neil oluliselt raske vahet teha.

Keda algtööde peab meelde tuletama, kui uut sõjakäiku meie seltskondliku elu ja seltside vastu näed, kus töölistele, kes seni kõik sugustes seltsides tagajärjerrikkalt töötasid, ette kirjutatakse või soovi avaldatakse, et need sellistest seltsidest lahkugu või jälle teised välja tõrjugu.

Meie tunnistame, et ainult klassivõitluses on ühiskonna ajaloos arenemise käik. Kuid meie ei näe, et klassivõitlusel oleks pinda meie seltsielus.

Ühte võib utreeritud, kunstlikult ettekujutatud klassivõitlus küll ära teha: meie seltskonna tööle suure raskuse tee peale ette veeretada, mida vast nii kerge kõrvaldada pole, ja mis vähemalt hulga meie kallist tööjõudu nõudma saab.

Et aga meie kui töörahva seltskondlik elu eneses sarnaseid väärtusi sisaldab, mis ühtlasi kallid puht-proletariaadile ja ka väikekodanlusele, ja et meie lepitamata klassivõitluse õpetuse järgi peavastased ei ole mitte töölisel ja tõsine kodanlus, siis peab küll hoiatama neid, kes iselaadilist sabotaaži tahavad teha, et need sellepärast peame meie tõsise jõuga nende vastu välja astuma, kes nõuavad tööliste lahkumist või võitluse kuulutamist meie seltsides.

Ümberpöörduvalt: tulgem kõik kaasa, suuremal arvul, just teie, kes te ennaft proletariaadi ridades tunnete olevat.

Meie klassiliselt väikekodanlased ja meie "tõusikud", tõepoolest küll demokraatliku rahva demokraatlik intelligents, saavad viimase võimaluseni kaasa töötama.

Ja sellepärast, töölisel! Eesti seltsidesse! Teeme kõik, et meie Eesti seltsielu õitseks!

EESTI ÜLIKOOI AVAMISE PUHUL

Valguse poole püüab meie rahvas. Hariduses nähakse pääsmist, toetust.

Visalt ja kiuste kõikidele takistustele on edasi tungitud ja vähegi sihile jõutud. Olgugi paljud varem murdunud, kui loodud püüdest sinna üles rühmata, kus hariduse kõrgem punkt nii meeli vangistamas. Ülikool, nõiduslik noortele. Meie kõik kes korra olnud üliõpilased, noored akadeemia-kodanikud, me letame seda iseäralikku ärevust, millega esimest korda üle tulevase Alma Materi läve oleme astunud, kuulunud esimest etteandgemist teaduse templis.

Olgugi et pärast palju sellest noorest romantismusest kadunud, vaimustuse-tööle vastu asunud igapäised rasked, sagedasti piinlikud töötunnid – kuid noor üliõpilasaeg jääb kuni elu lõpuni meteoori hiilgega hinge. Ikka ja alati kõlavad vaimustusega “Gaudeamus igituri” helid, kui endised kaasvõitlejad kokku tulevad, vanad ja noored.

Meie rahva ülikooli-romantika on alles väikene. Meil on akadeemilist haridust, isegi laiemalt kui seda oletada võiks, meespidades lühikest iga, mis meie üliõpilaskond tunneb: saab ja meie vanem üliõpilasorganisatsioon ainult 50 aastat vanaks tuleval aastal.

Kuid oma ülikooli meil ei ole siiski olnud, teaduste töökoda, kus üleilmne teadmiste kogu oleks teenistusse astunud meie rahva vaimseks täienemiseks, omapäraselt käsitades tervet inimsoo tarkusevara.

Küll rajas õnnis Gustav Adolf kolmsada aastat tagasi meie maal Pärnus ülikooli, maa hariduse tõstmiseks. Kuid pea suikus see, et alles 1802. aastal uuendatud kujul ja vaimul Tartus tegevust jälle alata.

EESTI ÜLIKOOI AVAMISE PUHUL

Suure teadusliku töö on Tartu ülikool oma kestuse ajal ära teinud. Mõneski teadusharus on ta üleilmse kuulsuse võitnud. Kuid meile, maa pärisrahvale, jäi see ülikool ikkagi teatud määral võõraks. Ümberrahvustamist, saksastamist või venestamist, sunniti teadusetemplile kõrvalsihina peale.

Suurt ilmasõda ja Vene revolutsioonilaineid oli vaja, et kõrgemalt õppe- ja teadusasutuselt paisata kõrvale pealesunnitud vaarsahti. Demokraatia avab oma teadusetempli, mis peab viimase võimaliku urkani kandma mõistuse elustavat vaimu.

Raske töö seisab ees. Meie seisime ülikooli rusudel. Õieti midagi peale traditsioonide ja hoonete seinte ei olnud jäetud meile.

Kuid kõrgem vaimne kultuur on nõue, mida rahvas peab suutma rahuldada, kui ta hääbuda ei taha. Ainult hoides ennast modernse kultuuri kõrgemal tipul, suudame kindlustada oma maa vabadust, ainult valgust appi võttes suudame ära tarvitada meie maa rikkusi, looduses ja rahvastevahelises elukeerus.

Meie peame suutma oma kõrgema hariduse tarvilisele alale tõsta, mis on tõsine teaduslik arenemise tipp, ehk kogu meie tuleviku on küsitav.

Selles mõttes soovime meie oma rahva Alma Materile tema uuendatud kujul avamiseks kõige soojemalt õnne ja loodame, et meie tema kui teadusliku asutuse peale uhkusega võime näidata, [tunnistuseks] tervele ilmale meie töötava rahva valgusele pöördumisest, ja jõudmisest teaduse lumistele kõrgustele.

VALIJA JA POLIITILINE ERAKOND

David Lloyd George, Inglismaa üldise valimisõiguse lahiviuuue, 1917. aasta valimisseaduse järgi, arutab ühes viimasel "Daily Chronicle'i" numbris valimise hingeolu, ja tuleb otsusele, et valijate massi eemalseis poliitilistest organisatsioonidest sisaldab eneses äärmist hädaohtu demokraatia arenemisele enesele.

Tema arvates on väga suur õnnetus, et miljonid valijad otsustava sõna peavad ütlema ainult valimiseelse meeoleu tõttu ilma et nad tõsiselt oleks varem, parlamendi töö enese kestel poliitilisi küsimusi silmas pidanud. Selle poolest lähevad need valijad [lahku] endistest, kes end kindlalt olid poliitiliselt erakondadesse organiseerinud, kellel kindel poliitiline arusaamine ja kes sellekohaselt ka kindlaks poliitiliseks jõuks olid, ootamatusi ära hoides.

Sedasama tuleks ka praegu valijate hulgast püüda kätte saada, nimelt – et nad mitte oma suures enamuses ei jääks "tüüritu massiks", vaid et nad igaüks enese enam kindlamalt mõne suure poliitilise organisatsiooni ehk erakonnaga ühendaks. "Ameerika on suutnud oma valijaskonna, nagu meile praegu näha, täiesti distsipliini alla viia, kuid selles arenemises on tema pidanud läbi minema mitmest raskusest, selle hulgas kodusõja koledusest. Itaalia on olnud sunnitud oma demokraatlikke asutusi ümber arvestama jõutarvituse läbi Mussolini poolt. Briti suutis mobiliseerida ja õpetada oma valijaskonda vähemate vintautustega," lõpetab endine Briti peaminister.

Küsimus, mida Lloyd George oma artiklis käsitleb, on vana ja alati uus. Meil on ta nüüd päevaküsimus eelolevate valimiste tõttu. Olgugi et ajutiselt muudetud kujul: kas tuleb valida suured poliitiliste parteide esindajaid Riigikogusse ehk üksikute

juhuslike rühmituste asemikke? Mis on üldiselt riigi seisukohalt kasulik ja otstarbekohasem?

Minule näib, et meie valijaskond põhimõtteliselt nende küsimuste peale juba vastanud on eelmistel valimistel, ja nimelt: riigivalitsemine ei ole juhuslike rühmituste ülesanne, vaid suur ja raske töö, mida ainult sihikindlalt võib teha, edasi viia. Usaldust sihikindluses annab ainult poliitiline erakondlus, mis mitte üksikute tujude järgi ei tantsi, vaid oma aastate jooksul väljakujunenud traditsioonide kohaselt ajab riigi asju kindlalt ja otstarbekohaselt. Ei ole sugugi juhuslik, et nn. erihuvide esindajad rühmitused läinud valimistel kandidaatisid läbi ei suutnud viia, ja et võitjaks jäid ainult kindlad poliitilised suured erakonnad, kes eneses ka mitmesuguste seltskonnakihtide huvisid esindavad.

Ja kui meie nüüd vaatame oma kahe tosina nimekirja peale, siis võib juba peaaegu kindlasti ette ütelda, et meie rahvas ka eelolevatel valimistel sama otsuse teeb, nagu ta seda varem tegi. Nimelt tohib loota, et rahvas üleriiklikku sihikindlat tööd tegema saadab mitte juhuslikud inimesed, vaid poliitiliselt tuntud suured, kelle häid ja halbu külgi ta juba enne valimist võib selge peaga ära kaaluda.

Seda nõuab meie valija suur kohusetunne, millega ta vastutavat poliitilist akti – valimisedeli äraandmist – toimetab. Selles mõttes tahaksime loota, et meie valija juba veidigi samuti distsiplineeritud ja haritud on kui Ameerika, selle kõige vanema demokraatia valija.

Mitte ainult parlamendile enesele, vaid ka kogu maale on vaja kindlustust juhuste vastu, ja seda kindlustust saab selle läbi, kui iga valija oma parema arusaamise järgi hääle annab poliitilisele erakonnale, mitte ainult tuntud üksikule inimesele ehk juhuslikule grupile, kelle poliitiline ilme tundmata.

Igal valijal tuleb meele pidada, et poliitilise küpsuse ja distsipliini tundemärk on hääletada selle poliitilise erakonna nimekirja poolt, kellele keegi kõige enam kaasa tunneb, kui ta ka vormilikult veel selle erakonna liige ei ole. Tulevikus jääb aga meie poliitiliste parteide ülesandeks järgnevate Riigikogude kestel

rahvast poliitiliselt kasvatada ja organiseerida, milleka iga kodanik mõne erakonna hulka astuma peaks.

Poliitilises erakonnas olek ja tema poolt hääletamine ei tähenda mitte isiklikku vabaduse kaotust, vaid ühiselt selgelt ülesseatud sihi saavutamist. Ühistegevus ei ole tähtis mitte ainult majanduslikus elus, vaid tema tähtsus ei ole sugugi vähem poliitilises ilmas, ühiste kõrgete püüete kättesaamiseks, mitte ainult erakorralistel võitluseaegadel, vaid ka rahu ajal.

Poliitiliselt kasvatatuna ja distsiplineerituna valimistele minna on kodaniku esmajärguline kohustus ja õigus. Mis määrata tähtsus sellel on riigi demokraatlikus arenemises, tahtis ühttunnustatud poliitiline suurmees – Lloyd George – alla kriipsutada. Tema näpunäidet maksab tähele panna.

EESTI RAHVUSVAHELISES KAUBANDUSES*

Eesti on vaba transiidi maa.

Belline on põhimõte, mille algusest peale oleme võtnud juhtnööriks. Meie esimeses ametlikus memorandumis, mis Maanõukogu ja Maavalitsus 24. jaan. 1918. a. välisriikidele saatsid Eesti poliitilise seisukorra kohta, loeme juba järgmist:

"Iseseisev Eesti ei võta rahvusvaheliselt kaubanduselt võimalust vaba ühendust pidada Venega, ja tema olemasolu ei kõrvalda kunstlikult mitte ühtegi võistlejat; kui väljapääs suurele Vene turule, Eesti, vaba ja iseseisev, loob loomuliku ja soodustava pinna maailmakaubanduse arenemisele."

See poliitika on aluseks ka meie suurele Tartu rahule, kus Eesti ja Vene suhted kindlale ja õiglasele alusele seati. Rahulepingu art. 16 lisa 1 määrab:

"Kaupadele, mis üle ühe lepinguosalise territooriumi veetakse, ei tohi peale panna mingisuguseid sisseveo tolle ega transiitmaksusid" ning "transiitkaupade veotariifid ei tohi kohaliku veoalutusega sama laadi kaupade tariifidest kõrgemad olla".

Veel selgemalt määrab ära sama lisa kolmas punkt, et meie sadamad on täiesti vabad ja avatud kaubandusele Venega. Meie tegelik kaubanduslik läbikäimine välisriikidega ja eriti meie suure idanaabriga on teostuseks sellele suurele vabatransiidi poliitikale, mida algusest peale oleme oma majanduslike suhete aluseks pannud kogu maailmas.

Sellest meie erilisest seisukohast on kogu maailm õieti aru saanud. Oletus, mida meie 8 aastat tagasi oma esimeses rahvusvahelises dokumendis väljendasime, et Eesti ei saa olema takis-

* Välisminister Piibu sõnavõtt viienda Eesti näitus-messi avamise eel.

tuseks rahvusvahelisele kaubandusele, on täiel määral teostatud.

Meie tõsine soov on, et teenida rahvusvahelist läbikäimist seda kergendada ja soodustada aidates.

Selleks otstarbeks on Tallinna rahvusvahelised näitus-messid ka suure tähtsusega, sest nad elustavad rahvusvahelist läbikäimist meie kaudu ja ühes sellega näitavad neid uusi ülesandeid, mis üldise sihi kättesaamiseks rahvusvahelise kaubanduse arenemisel vaja teostada.

Loomulikult on näitus-messidel oma suur üldine tähtsus meie kohta, meie tutvustamise mõttes väljaspool.

Tallinn kui vana rahvusvaheline kaubalinn näitab nende messide kaudu, et Hansa ettevõtlikkus ja kaubandusvaim siin meie aegsest äriilmast kaugelgi kadunud pole. Ja iga rahvusvaheline kaubaside, mida meie Tallinnas luua suudame ja milleks rahvusvahelised messid nii suurelt kaasa aitavad, on samal ajal kivi meie üldises ehituses rahvusvahelisest elust täie jõuga osavõtmiseks.

Iga iseseisev rahvas, olgu ta väike või suur, on kohustatud oma osa andma inimkonna majanduslikule ja vaimsele arengumisele. Näitus-mess laseb meid selgesti näha, kuivõrd meie majanduslikul alal seda oma suurt ülesannet täidame.

On tuntud, kui suurt osa meie põllutöönäitused mängivad meie üksikute maakondade arenemises. Nüüd on meie ülesanne oma arenemist rahvusvaheliselt vaadelda. Näitus-mess on selleks üheks parematest abinõudest niihästi meile kui võõrastele, keda meie heal meelel ja võimalikult suurel arvul enda juures tervitame.

KAITSELIIT ON ISETEGEVUS

Demokraatliku riigikorra iseärasuseks on kodanike isetegevus kõigil aladel. Kui kuskil vanasõna "aita iseennast, siis aitab sind ka Jumal" on õige, siis see on küll õige meil ja mujalgi, sest demokraatlikus iseseisvas riigis peale rahva enese pole ühtki võimu, kelle peale loota katsumuspäevil. Seda tuleb pidada silmas. Sellisel korral kodanike isetegevus, olgu see üksikult või, mis veel tähtsam, organiseeritult, peab tegevusse astuma.

Sellest demokraatia selgest põhimõttest meie rahvas on saanud aru juba oma vabaduse algpäevist peale ning, nagu meie vennasrahvaski üle lahe, asunud enese korraldamisele muuseas ka Kaitseliidu näol. Kaitseliidu tegevus on baromeetriks, mis peegeldab meie kodanike vabatahtlikku püüet vabaduse ja korra kaitseks. Selles arusaamises soovin Kaitseliidule suurt hoogu ja kordaminekut tema tegevuses.

Kaitseliidu tegevus riigikaitse tegurina avaldub peamiselt selles, et ta on üksikute kodanike huvi õhutajaks, aktiivseks kodukaitseks ning selle vajaduse alaliseks meeldetuletajaks; samal ajal aga on ta ka relvade tegeliku tarvitamise õpetajaks nende kodanikele, kes seda kunsti vähem tunnevad, ning hoiab seda kunsti unustamast neid, kes on tegelikult võtnud osa vabadusvõitlusest ja kaitsest juba varem.

Kaitseliidu seltskondlikud ülesanded seisavad peamiselt ühistunde arendamises, mis peab olema eriti tugev võitlusvõime keskel. Ma ei arva mitte, et see oleks kohane, kui Kaitseliit laiendaks oma tegevust ka kõikidele seltskondlikele aladele, mis võib-olla oleks meile üldiselt tähtis, kuid mille teostamiseks on juba käimas erikorraldused.

Rahvuslikud ülesanded langevad ühelt poolt ühte Kaitseliidu riigikaitse ülesannetega, – sellele seltsima peaks veel üldine isa-

maa-armastuse kasvatamise joon. Üks tugevamatest teguritest uue Euroopa kaardi loomisel oli rahvuslik tunne, ning ei ole vähematki kahtlust, et see inimese hinge sügavamasse põhja asetatud emotsioon oma mõjus veel tugevamaks kasvab. Tuletagem vaid meelde, missugust osa mängib rahvustunde küsimus vähemusrahvaste juures praegu Euroopas. Kogu meie aja riikliku tarkuse ülesanne on kokkukõlastada rahvuslikku tunnet tema kahes vaates: 1) rahvus kui rassiline ja kultuuriline side, ja 2) rahvus kui ühte riiklikku organismi kuulumine.

Võime ütelda ilma liialdamata, et Eesti on siin õigel ja kindlal teel; olles kindlustanud vähemusrahvustele nende kultuurilise autonoomia, tõmbame meie kogu Eesti riigis elavad rahvused ühisele rahvuslikule koostööle laiemas ja kõrgemas, s.o. riiklikus mõttes. Ja siin on Kaitseliidul kui rahvustevahelisel üldorganisatsioonil suur ja tänulik tegevuspõld, mis töö aga tehakse tema otsese töö otstarbekohase korraldamise läbi.

Ja sooviavaldus [õpetussõnad] Kaitseliidule? Arvan, et neid minu poolt eriti ei ole vaja. Sest mis puutub Kaitseliidu põhimatestes, siis need on õiged ja terved, ning mis puutub korraldusse, siis näitasid veel hiljutised häired, kui hästi juba praegune organisatsioon töötab.

Lisaksin juurde vaid üht: ärgu unustatagu, et käsikäes puht-tehniliste harjutustega peab käima ka püüe luua rahuldavat ja kindlat tagapinda rahvamassides, selgitades omariikluse kõrget väärtust ja meie senise arenemise imesuurt edu.

CARL ROBERT JAKOBSON

Õigus olgu rahva käes.

See oli ammu. Veel siis, kui meil ei olnud kino, ei tuntud autot ega raadiot ja kui lennukid veel õhus ei tiirlenud. Ühel suvel, tol ajajärgul elasin noore poisina Kärevere laanes, metsatalus.

Seal jutustas peremees, endine kooliõpetaja, kes vene keele mittemõistmise pärast klassitöö ammugi vahetanud adra vastu, kuidas versta kümme tema talust puhkab suurem eesti rahvamees – Carl Robert Jakobson, kes vaimuvalgust nõutades kirikuõpetajatega teravasti kokku põrganud. Kuidas see mees võidelnud rahva õiguste eest mõisnike vastu, mille kättemaksuks need teda ära tappa tahtnud: kõrge palavikuga haiget meest lasknud tohtrid jäävanni panna. Kuidas pärast tema surma kogu rahvas raha kokku pannud, et suurmehe pooleldi ehitatud talu tema perele lõpule viia ning tehtud ehitusvõlad tasuda. Ja lõpuks, kuidas kogu eesti rahvas oma suurt juhti leinanud, igast maanurgast matusele Kurgjale kokku tulnud, suure mehe paigutanud vaikselt tema oma krundi peale ilusasti puude alla, tütre kõrvale. Ning et matuselised oma jõuga Vändra jõest suure kivimüraka välja veeretanud ja seda mitu versta laudade peal värskete kalmukünkale enese jõul vedanud – nurgakiviks mälestusmärgile.

Ei ole siis kellegi ime, kui noorel poisikesel, kes pealegi isa käest palju kuulnud Jakobsonist, küll isiklikest muljetest, küll "Sakala" mõjust, tahtmine tugevnes palverännakut hauale toime panna. Vanade "Sakala" numbrite järgi, mida isa kui pühandust alati hoidis, õppis poiss ju oma esimest poliitilist tarkust, ning "Sakala" kirjutaja oli ka temale nagu ligidane sõber.

Nii siis ühel juulikuu päeval 1899 a. võtsin palverännaku ette – Kurgjale. Talu ise oma suure ja kena elumajaga Vändra

jõe ilusal kaldal ei olnud see, mis tõmbas. Seda oli vaid Kurgja mets, kus puhkab tema vaikinud peremees. Hariliku metaates pealt paksude kuuskede alt keeras ära väikene vaevalt märgatav rada pahemale. Ja mõnekümne sammu järel näeb väikesest kodust surnuaiakest, millele omal ajal küllalt sügav kraav ette tõmmatud, et loomad peremehe rahu ei saaks rikkuda. Nüüd aga on see mitmelt kohalt kinni kasvamas. Keset äeda – mulla küngas, mis seda varjab, “keda leinab Eestimaa”, ja mille najal “Linda” seltsi poolt asetatud mälestustahvel. Suur kivi seelähedalt sealsamas ligidal, oodates, millal tuleb aeg, kus seda vaja. Seni ei olnud teda tarvitatud. Täielik müstiline vaikus valitses metsaaluse poolhämäruks.

Püha paik. Koht, kuhu meie rahval maksab käia, et saada uut hoogu ja usku enese eluõiguse ja eluvõime sisse!

Nüüd lõpuks oleme siis niikaugel, et meie esimese ja suurema rahvategelase kalm unustusest lõplikult välja tuuakse ja üldrahvuslik mälestusmärk luuakse sellele, kelle nimi muidu alati meie huultel. Üks parematest märkidest meie omariikluse lähenevale 10. juubelile. Carl Robert Jakobson on see hiiglane meie rahva elus, kust algab uus ajajärk. Tema ise oli küll vaid hiilgav meteor, mis ootamatult ilmus kui *deus ex machina* orjarahva keskel, jättes massi umbes samale järjelle nagu enne seda.

Kuid ta sädemed pildusid seemet. Nii haruldaset mitmekülgselt, kui seda maaköstrilt, pärastiselt saksa keele ülemkooliõpetajalt ja suurvürst Konstantini laste ilukirjanduse õpetajalt vaevalt loota oleks võinud. Rahvustunde õhutamine, hariduse levitamine, põllumajanduse ratsionaalseks muutmine, laevanduse õhutamine, ning kõige tähtsam – rahva omavalitsuse õiguste nõutamine ja üheõiguse tegelik rõhutamine valitseva mõisnike kihiga – siin on need ajaloolised alustoad ainult kokkuvõetult meelde tuletatud, millele Jakobson Eesti elu uueks luua tahtis. Võib-olla et rahvas veel kõigest sellest toepoolt aru ei saanud, mis Jakobsoni poliitiline võitlus kätte püüdis – vähemalt ei mäleta, et maal, talutares, oleks sellest tema püüdest kõneldud küllaldase huviga. Ainus asi, millest rahvas aru

sai, oli, et Jakobson võidelnud eesti mehe eest saksa mõisniku ja saksa pastori vastu.

Veel rohkem kui võitluse sisu kütkestas rahvast nähtavasti võitleja isik, võitluse ulatus, tema ägedus ja sellega kaasaskäiv traagika. Kes vähegi Jakobsoni “Sakalat” on lugenud, peab tunnistama kirjutuste elavust, rahvalikkust ja hoogu, mis vahel küll selliste teravuste või isegi labasusteni läheb, mis praegusel ajal üldse võimatud. Kuid vaevalt raskest majanduslikust rõhumi- sest ja rippuvusest ärkavale rahvale, eriti lina- ja hobusekasvatajast jõukale Mulgimaa päristalu-omanikule ning tema ümbruskonnale oli ta keel ja sisu arusaadav ja kohane. Isegi välispoliitikat selle ajalooliste hiiglastega – Bismarck – Andrassy – Beaconsfield – õppis meie ärkav rahvas teravamalt ja otsustavamalt tundma kui kunagi varem. Mis peaasi – rahvas nägi, et on keegi, kes tema hädade pärast tõsiselt mures, ning kes tema õiguste eest julgelt ja teravamalt – kuid põhjendatult ja ihatult – väljas kui ta ise. Selles on Jakobsoni ülesarvamata mõju ja tähtsus, et ta suutis kogu meie rahvast ühistele sihtidele kutsuda, summutades tol ajal valitsenud teravat uskude vahet, mis meie rahvast lõhkuda ähvardas. Ja kuni meie iseseisvuse päevadeni jäid Jakobsoni leinakellad, mis nagu iseenesest üle kogu maa ja kõikides, nii luteri kui ka õigeusu kirikutes kõlasid, ainulaadseks nähtuseks: kannatajal rahval oli armastav isa ning hooldaja kadunud, keda spontaanselt taga leinata maksab.

Huvitav, et kõik meie poliitilised voolud on end tahtnud näidata Jakobsoni traditsiooni hoidjatena – seda kõneles enesest Rahvaerakond ja tema mitmed eeljärgud, põllumeestekogud – praeguse pidustuse algatajad, isegi omal ajal sotsiaaldemokraadid, “Uudiste” või Speegi voolu näol. Igaüks tahtis olla Jakobsoni rahvuslik-radikaalse poliitika edasikandja.

Jakobsoni aeg oli meie rahva romantiline ajajärk, õigusega nimetatud ärkamise ajaks, ning Jakobson tundis selle aja salajasemaid tuksatusi, nägi selge silmaga, mis on meie elu pea-probleem, ja asus täie jõuga selle teenistusse.

Kõik õigus valgustatud ja jõuka rahva kätte, kadugu eesõigused! Need olid nõiasõnad, milledega Jakobson demokraatlikku

mõtet rahvale sisse istutas, ning mis töö tema enese küll enne aegu hauda viis, kuid meie rahvale andis kangelase kuju, mis veel kaua saab valitsema meie meeltes.

MEIE RAHVA ISETEADVUSE JA ISETEGEVUSE TÕSTJA

Peokõnelejana Jaan Tõnissoni 60. [sünnipäeva] pidustuste aktusel "Estonias" toonitasin, et Tõnisson on meie suurim rahva-tribuun. Arvan, et ka nüüd ei ole mul vaja otsida teist väljendit selle meie rahva suure poja iseloomustamiseks: poole sajandi kestel on ta rakendanud oma tulist sõna ja teravat sulge teovõimsa isikuna vaid ühes suunas – meie rahva iseteadvuse ja isetegevuse tõstmisele, ning seda niivõrd edukalt, et Tõnissonil on kindel koht eesti rahva ajaloos, ta on üks Eesti tõelisi suurmehi.

Tribuunina – avaliku elu tegelasena teotses ta julgelt ja juhtivalt rahva huvide valvel vene-saksa ülevõimu päevil, tribuunina-riigimehena on ta oma elutööd jätkanud omariikluse kestel, kord aktiivselt riigitüüril olles, kord riikliku opositsionäärina mõjustades meie rahva elu väljaspool valitsust, kuid ikka püsivalt rahvaesinduses. Temagi on sunnitud olnud vahel vaikima, vahel isegi aastaid, kuid murda ei ole ta ennast lasknud, ning on esimesel võimalusel end jälle oma täies pikas kasvus sirgu ajanud, pea püsti ja sõna lõikav ning hääl kõva rahva huvide ja vabaduse kaitseks.

Esimest korda kuulsin Jaan Tõnissonist väikese poisikesena ligi pool sajandit tagasi, kui tema kodutalus Viljandi Mursil teenis minu kauge sugulane, kes vana kombe järgi jõuluks jälle tuli perekonna pesatallu, minu vanaisa koju. Jutt läks Mursi noore Jaani peale, kes õppinud suures koolis ning olevat suur eestlaste õiguste kaitsja. Muidu olevat ta lahke ja väga sõnakas mees.

Siis kadus Tõnisson mitmeks heaks aastaks minu kui väikese poisijõmpsika vaateringist, kuni ise hakkasin juba jalgu kultuuripõllul tarvitama. Oma seminaripõlves saatsin "Postimehele"

ja tema väljaannetele kaastööd ("Lindale" isegi jutukest) Eesti rahvosluse apostel võlus. Esimest korda otsisin "Postimehe" ja tema toimetaja üles noore õpetajana 1904. aastal.

Siis tulid punased aastad ja "Postimees" paistis äsja ilmuma hakanud "Teataja" ja "Uudiste" kõrval alalhoidlikuna, mitte rahuldades käremeelselt häälestatud noori, kes lahkusid vene seminarist. Nii tuligi, et minu teed 1905. a. läksid Tõnissonist teatud määral lahku ja kuni Vene teise revolutsioonini olin Tallinna radikaalide rühma mees.

1917. a. peale oleme jälle ühel reel, eriti Eesti välispoliitika algastmel, esialgu sisepoliitikas uuesti erinedes, kuni 1933. aastani, mis ajast peale oleme kaks ligidast sõpra, kes Riigivolikogu on asetatud istuma koos kõige pahemale tiivale ühele ning samale pingile. Nüüd juba vanad kaasvõitlejad ühiste ideaalide ja huvide eest!

Tõnissonil on meie välispoliitika ajaloos väga tähtis koht, mitte üksnes seepärast, et ta on olnud meie Välisdelegatsiooni liige, peaminister resp. riigivanem või välisminister, vaid et tema on üks esimesi, kes 1917. a. revolutsiooni päevil selge sõnaga ja kindla programmina üles seadis Eesti lahkumise Vene riigist, kes algatas ja koostas Maapäeva otsuse 28. (15.) nov. 1917. a. kõrgemast võimust ja maa ajutisest valitsemisest, mis mõeldas tab meie riigi esimese põhiseaduse, ja seepärast, et tema juba 2. veebr. 1918 omal algatusel, kuigi Maapäeva volinikuna, protestis Vene esinduses Stokholmis Eesti- ja Liivimaa rüütelkondade püüete vastu määrata Eestimaa saatust ja 4. veebr. 1918 esitas välisriikidele noodi Eesti tõeliste aspiratsioonide selgitamiseks, taotledes tunnustust Eesti riigile. Temale on adresseeritud ka esimesed liitlaste kirjalikud memorandumid (Prantsuse 1. III 1918, Briti – 20. II 1918), kus need suurriigid avaldavad poolehoidu Eesti püüetele saada sõltumatuks. Ei tule ka unustada, et rahu sobitamisel Venega tema oli peaministriks, ilma kelle nõusolekuta oleks Tartu rahu sõlmimine rahudelegatsiooni poolt olnud võimatu.

Mis puutub tema ideedesse tegeliku välispoliitika alal, siis on need alati olnud juhitud kindlatest põhimõtetest, ja säärasena

rõhutab ta vajadust alal hoida tihedat sõprust Britiga, ilma et ta sealjuures unustaks meie sõpruse loomist kõikide teiste riikidega ja erapooletuse säilitamist. Isegi siin osutub ta vahel prohvetlikult kaugelenägijaks ja julgeks teravusteni. Nii lausus ta veebruaris 1919. a. Prantsuse parlamendi väliskomisjoni esimehe H. Franklin-Bouillon'i pool korraldatavail väikerahvaste nõupidamistel, et liitlaste püüd lämmatada raskete rahutingimustega Saksamaad on ohtlikult lühinägelik, sest esimesel võimalusel raputab Saksamaa jõuliselt temale pealepandud köidikud maha. Kes nüüd tahaks ütelda, et Tõnissoni arusaamine oli vale, kuigi Pariisi rahudelegatsioonist, prantslaste meelepaha tõttu, ta oli sunnitud siirduma koju, mida ta tegi muide meeleldi, et osa võtta eelseisva Asutava Kogu tegevusest.

Ja kas ei ole Tõnissoni poolt redigeeritud 5. dets. 1919. a. noot prantslastele Eesti rahuläbirääkimiste õigustamiseks sedavõrd otsekohene ja selge, et üks Prantsuse välispoliitik nimetas seda mulle kõige teravamaks noodiks, mis Prantsuse välisministerruum üldse saanud!

Tõnissoni läheda kaastöölisena tema 1933. a. valitsuse päevist peale tahaksin öelda, et momendi ülesannete vajaduse hindamises ta ei eksinud. Ja kui tema poliitika on tollest ajast peale pidanud jääma vaid vähemusse, siis küll sellepärast, et Tõnisson sisepoliitikuna ei ole tahtnud ohverdada oma rahvavalitsuslike põhimõtteid, "oma elutööd", nagu ta ise seda iseloomustab. Kui temale selgeks sai, et "rahvas hülgab vabadust", õigemini, et rahvast on, tema ürginstinkte kasutades, viidud eksiteele, peaaegu poliitilisele enesetapmisele, ta lihtsalt tõmbus tagasi, et hakata otsast peale selgitustööd, et tõsta rahvamassides vabaduse ja rahvavalitsuse põhimõtte taas-austamist.

Ja selles hiiglatöös seisab ta paindumatult ja sirgelt kui vana tamm, sooviga – las kosuvad ja sirguvad uued tammed, et koos vastu panna kõigile tuultele ja tormidele.

PRANTSUSE REVOLUTSIOONI MÕTE

Prantsuse revolutsioonist on möödunud 150 aastat. Tema mõju aga tundub veel meie päevil, tänu selle ideoloogilistele alustele.

Revolutsiooni enda käigu üle on kirjutatud lugematu arv raamatuid, analüüsitud pea igat selle sündmust, olgu see helge või süngene, ja seda kõikides maailma keeltes. Isegi sedavõrd, et revolutsiooni enda mõte ja püsivad saavutused kipuvad jääma varju.

Tõeliselt ei piirdunud Prantsuse revolutsioon vana korra kukutamisega ainult riigiõiguslikult, vaid ta haaras pea kõiki uue aja tsivilisatsiooni aluseid.

Meie teame, et selle vaimseteks isadeks olid prantsuse entsüklopedistid ja tolle valgustatud aja üksikud suurvaimud, nagu J. J. Rousseau, kes ühiskonna aluseks pidasid üksikut mõtlevat indiviidi, kes vaid omal tahtel ja vabal arusaamisel koos teistega on astunud riiklikku koondisse ühiskondliku lepingu (*contrat social*) alusel.

Säärasest arusaamisest järgnes loomulik vastuolo kehtiva autokraatse režiimiga, kus kõik võim oli Jumala armust koondatud ühe isiku (kuninga) kätte, kes seda teostas oma soosikute ja eesõigustatud kitsama kildkonna (aadlike) kaudu. Vastuolo tihenes veel valitsejate omavoli ja saamatuse tõttu.

Loomulik, et sääraoludes esimene hoop langes vanale riigikorrale, kuigi kuninga enese vastu võitlus arenes vaid sündmuste keerises.

Teiseks järelduseks oli inimõiguste primaat, mis leidis väljendust tuntud inimõiguste deklaratsioonis. Selle põhitooniks on, et iga inimene on sündinud vabana ja igal inimesel on õigus arenemisele, tööle ja õnnele, kuigi see mõte leiab väljendust tolle aegade kommete järgi vahel tumedalt ja lillisel keelel.

PRANTSUSE REVOLUTSIOONI MÕTE

Edasi nõudis uus põhimõte ka sotsiaalse korra ümbertegemist, aadlike eesõiguste kaotamist ja põhjalikku maareformi, mille järeldusel suured maalahmakad – latifundiumid – natsionaliseeriti ja anti talupoegade kätte, kes neid ise harisid.

Tuues nii põhjalikke muuteid ühiskondlikku ellu, rajas Prantsuse revolutsioon kogu oma uue riikliku korra ehituse senitundmatule mõttele – rahvale ehk natsioonile, kes tunnustati monarhi asemel ka riikliku suveräänsuse kandjaks.

Viimasest mõistest oli vaid üks samm edasi – rahvuse mõtte kandmiseni rahvusvahelisse ellu ja iga rahva õiguse tunnustamiseni vabadusele, mis tähendas ka nende võitlust oma türannide vastu, millele prantsuse natsioon tarbe korral oli valmis andma oma abi ja toetust.

Tõsi, rahvaste õiguste deklaratsioon, mille konvendi ülesandel koostas abee Grégoire, ei jõudnud väljakuulutamisele. Kuid tolle aja mõtteilma suhtes on sellel kahtlemata suur tähtsus. Ajaloolased leiavad selles ka rahvaste enesemääramise põhimõtte esimese ja jõulise väljenduse, kuigi selle praktiline rakendus leidis aset märksa hiljem – üldpõhimõttena vaid Maailmasõja päevil, mil ta muutus kehtiva rahvusvahelise õiguse üheks postulaadiks.

Kõigest sellest järgnes omakorda rahvaste vendluse idee, mis pidas vajalikuks rahvaste koostööd igal alal maailmakorra parimaks kindlustuseks. Revolutsiooni arengu kõverpeeglis kasvas sellest välja ühelt poolt revolutsiooni õigus vahele segada teiste riikide siseasjadesse, teiselt poolt aga Napoleoni unistus relvade abil kindlustada universaalne rahu uue Euroopa korra kehtimapanemise kaudu.

Meie ei kõnele Prantsuse revolutsiooni liialdatud ja järelikult ka ebaõnnestunud püüetest, nagu seda on mõistusekultuse loomise katsed ning sõda kristlusele, mille põhjustas vahest tolle aegade katoliiklike vaimulike liiga tihe side riigivõimuga.

Palju sellest, millest unistati Prantsuse revolutsiooni päevil, on ajalugu hukka mõistnud. Kuid tema uued mõisted ja püüded töid nii palju värsket voolu tolleaegsesse vana korra kopitanud õhkkonda, et Prantsuse Suur Revolutsioon on jäänud inimsoo uusima ajaloo pöördepunktiks.

Ja seda tänu asjaoludele, et see revolutsioon ei sidunud end vaid materiaalsete hüvede ümberkorraldamisega, vaid otse ja teatud määral ka leidis tähiseid uute ideeliste väärtuste kõrguste poole, vabaduse, vendluse ja võrdsuse vaimus.

PÄRTLIPÄEVA MÕTTEID

Imelik, kuidas oma eluajal päris hall inimene hiljem tõmbab aurüü ümber ja saab kuulsuseks ja üldtunnustatud isikuks ning vastupidi.

Säärane on lugu kahtlemata Pärtliga, ehk täie nimega püha apostel Bartholomäusega, kelle mälestust kirikud pühitsevad isegi kaks korda aastas – 11. juunil ja 24. augustil, kuna viimane on saanud otse tolle apostli eripäevaks. Paljudel teistel apostlitel, isegi "nurgakivi klassist", puuduvad säärased: kes oleks näiteks kuulnud midagi andresepäevast. Kuigi ka esikutsutud apostel Andreasel on oma mälestamise tähtpäev (30. nov.), tunnevad teda ainult vaimulikud ja vahest ka leegion tema nimekaime katoliku- ja ortodoksi-usuliste hulgast.*

Pärtlipäeva aga teab igaüks, kuigi evangeelium ei jutusta meile apostel Bartholomäusest midagi muud kui annab apostlite loetelus ka tema nime. Kirikute pühajutud ei tea temast kõnelda palju, ta olevat vaid kuulutanud usku Indias, Araabias ja Ameerikas, kuna üht Bartholomäuse nime kandvat evangeeliu-miraamatut loetakse vaid apokriivaks. Kuid rahvatraditsioon on teinud tema päevast suure sündmuse: pärtlipäevast hakka-vat, meie entsüklopeedia kokkuvõttel, kärbsed kaduma, pääsu-kesed minevat järve, vette visatavat külm kivi ja rohtu raud-nael – ühesõnaga, algab tõeline sügis. Vähemalt vana kalendri aegsel pärtlipäeval.

Samuti loeme ajaloost, et usupuhaajast Prantsuse reformaatorite, hugenottide vastu sihitud otsustavaks löögiks valiti nende vastaste poolt pärtliöö, nähtavasti ikka mõninga

* Tõe huvides märkigem, et andresepäev tähistas eesti rahvakalendris talve algust. (Toim.)

lootusega püha Pärtli kaasabile, kuigi mõnusa juhuse pakkus tolleks pärtlipäevaks määratud hugenottide juhi Navarra Henri pulm kuninga Charles IX õega, Marguerite de Valois'ga. Muidugi ei puudunud sel õudsel pärtliööl oma maine tagapind: kuninga ema Katariina di Medici, kes alles asja oli oma poja alaeasusel regendiks, nägi tema arvel hugenoti admiral Coligny mõju kasvavat noore kuninga peale, eriti katolitsismi toetava Hispaania sotta astumise soovitusel mõttes! Admirali kõrvaldamine kuninganna-ema poolt ohutatud mõrva läbi ei õnnestunud. Siis otsustatigi seaduslikult tappa kõik "ususalgajad" – hugenotid, nendega ühes ka Coligny.

Pärtlipäeva eelõhtul andiski kuningas selleks loa, kuna hugenotte süüdistati, kuigi ekslikult, kuninga tapmise kavast. Pärtlipäeva varahommikul 1572 algas tapatrall peale ja kestis kohati kuni 3. oktoobrini, mille jooksul hävitati "õige katolitsismi" poolt ülesässitatud rahva hõiskamisel kuni 50 000 hugenotti, kuna suur arv pääsnuid emigreerus. Nende hulgas palju vaimset eliti, mis Prantsusmaa nõrgestas hulgaks ajaks.

Hugenotid murdusid, kuid ei paindunud.

Meie teame Vanast Testamendist, et ka Assüürias korra valmistati ette "pärtliööd" kõikide juutide tapmiseks, sest et uue juuditariist kuninganna Esteriga kuninga õuele liginenud tema sugulane Mordekai (ta avas mässunõu kuningas Ahasveeruse vastu) ei tahtnud kummardada tolleaegset kuninga peausaldusmeest Amanit, kuigi Ahasveerus "ülendas teda ja pani tema aujärje üle kõigi vürstide, kes tema juures". Sellest, et Mordekai, möödumisel Amanist, selle ette ei kummardunud ega põlvili maha ei heitnud, saanud viimane täis tulist viha ja tal ei näinud küllalt olevat, et pista käsi Mordekai külge, vaid ta ihkas kogu "Mordekai rahvast, mis kõik Ahasveeruse kuningriigis oli, ära kaotada". Ta kandiski kuningale ette, et Assüürias olevat laiali pillatud üks rahvas, kelle "käsud on teistviisi kui kõigel muul rahval, ja nemad ei tee mitte kuninga käskude järgi: seepärast ep ole sest kuningale kasu neid nõnda jätta, vaid neid peab ära hukkama". Ja kuningas uskusi oma esimest nõuandjat, arvestamata, et siin oli tegemist ainult Amani

isiklike ambitsioonidega või arvetega, ja lubas kõik juudid maha tappa.

Tol korral kogu manööver ei õnnestunud, vaid lugu lõppes sellega, et Mordekai jaoks valmistatud võllasse tõmmati kuninga käsul Aman ise: kuidas see sündis, eks seda ole küll loetud Estri raamatust (kus muuseas mitte kordagi ei leidu Jehoova Jumala nime). Imeväärsed on need pärtlipäevad, eriti aga õnnestunud ja ebaõnnestunud "pärtliööd" küll. Ühelt poolt võimuahnitsemine ja selle hoidmine kõikide abinõudega, teiselt poolt lõpmatu meelekindlus ja paindumatu selgroog immateriaalsete kõrgemate ideaalide ja tõekspidamiste teenistuses. Tõetunnistajad nagu annavad praktilise kinnituse Inimesepoja manitsusele olla vaba oma maailmavaates ja tegevuses aineliste motiivide diktaadist: "Sest mis kasu on inimesele sest, kui ta oleks kõik maailma kasuks saanud, ja kaotaks iseennast ehk teeks enesele kahju?" (Luuk. 9,25; teisel öeldakse: oma hingele kahju saadaks – Matt. 16, 26; Mark. 8,36).

Inimese mõtte assotsiatsioonikäik on alati üllatav, paistab isegi aterratsioonina, eksirännakuna. Vist tollega tuleb küll seletada, et pärtlipäev, mis olevat meie rahva silmis tegelik pööripäev, viis meid nii kaugele tänapäevast, aja- ja usuloosse. Ta manas silme ette igavese võitluse tõe ja õiguse eest mitte ainult sõnades, vaid karmis tegelikkuses.

Ta tõstab ka inimeses lootust, et kuigi näed, kuidas igapäevases kaasaegses ühiskonnas tallatakse jalge alla sajandite või tuhandete aastate tõdesid, siiski ei maksa meelt heita ega kaotada tuju. Sest ajalugu õpetab, et igal ööl ja raskusel on kord lõpp, et tuule ja tormi järel tuleb ikkagi vaikus ja päikesepaisteline ilm. Ja seda mitte üksi looduses, vaid igal pool. Kannataja rahulolematus ja aktiivsus lühendab surveaega, optimism ja tugev tahe viivad tõe võidule. Säärane veene on väärtuslik tegur norutamise vältimiseks.

Ega asjata suur filosoof ja elutark T. G. Masaryk, juhitud kindlast usust oma rahva õigustesse ja võimettesse, valinud oma Tšehhoslovakkia riigi deviisiks: *Veritas vincit* – tõde võidab.

Ilmumisandmed, viited, märkused

MERI

Pilk mereasjanduse oludesse

Ilmunud: "Hääl" 1909, nr. 11–13.

Eesti merekeele korraldamiseks

Ilmunud: "Mere-kalender" 1910, selle lisas, lk. 2.

Merekoolide uuendus

Ilmunud: "Päevaleht" 25. okt. 1910, nr. 244.

Läinud aasta

Ilmunud: "Mere-kalender" 1911, selle lisas, lk. 86–94.

Vastastikune laevakinnituse-selts

Ilmunud: "Postimees" 8. (21.) veebr. 1911, nr. 31.

Meremeeste kutseline haridus

Ilmunud: "Päevaleht" 12. (25.) aug. 1911, nr. 181.

Hamburg

Ilmunud: "Tallinna Teataja" 24. mai 1912, nr. 116.

Mõnda väljamaa kohtureisilt

Ilmunud: "Päevaleht" 21. veebr. 1914, nr. 43.

Väinämöise tulek

Ilmunud: "Vaba Maa" 3. dets. 1922, nr. 283.

[Samast ajalehest:] Jäämurdja "Väinämöinen" on Stettinis "Vulkani" laevatehastes 1913. a. ehitatud ja Romanovite suguvõsa 300-aastase valitsuse mälestuseks selle suguvõsa esimese valitseja "Tsaar Mihhail Fjodorovitši" nimega nimetatud. 1917. a. märtsirevolutsiooni

järel sai ta aga meeskonna palve peale selleaegse Kerenski valitsuse poolt uue nime "Volõnets", esimesena revolutsiooni toetanud Volõnski polgu auks.

Laev sai täiesti valmis 1914. aasta kevadel ja tuli Venemaale mõni kuu enne ilmasõja algust. Ta pikkus on 72,3 m, laius 17,1 m, süvis 5,8–7,5 m, mahutus vesiballastiga 4800 tonni, kolme propelleriga – üks vööris ja kaks ahtris, 3 aurumasinat kogujõuga 5800 hj [?]. Ehitamine läks maksma veidi alla ühe miljoni kuldrubla.

Vene-Saksa sõja ajal kuulus "Väinämöinen" abisõjalaevana Vene sõjalaevastikku, 1918. a. kevadel, enne sakslaste Eestisse tulekut pildas ta ühendust Tallinna ja Helsingi vahel ja sõitis üks päev enne sakslaste Tallinna tulekut reisijatega Helsingi.

Meremehed Eesti riigi algul

Ilmunud: "Laevandus ja kalaasjandus" 1928, nr. 2

Briti laevastiku tulek Tallinna

Ilmunud: "Postimees" 12. dets. 1933, nr. 291.

1. "Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt" II, 1930, lk. 20.
2. Ferdinand Kull. "Esimesi Eesti diplomaate. Mälestusi Eesti välisdelegatsiooni tegevusest 1918. aastal", Tartu 1933, lk. 183.

Laevad

Ilmunud: "Kaubandusõigus ja protsess". Tartu 1939, lk. 334–341.

RIIK

Ajalooline päev

Ilmunud: "Vabadus" (Petrogradis) 1. (14.) juuli, 1917, nr. 9.

Asutav Kogu

Ilmunud Petrogradis 1917. "Poliitilised päevaküsimused" nr. 1. Korraldanud Petrogradi ülikooli eradotsent Hans Piip. Kirjastus-Ühisuse "Postimehe" trükk, Tartus. Sarja tutvustav tekst: "Poliitiliste päevaküsimuste" all on kavatsatud terve rida rahvaraamatuid, mis meie praegusi päevaküsimusi valgustama peavad. Uus aeg on poliitilised küsimused meile kõikidele otsustamiseks ette pannud. Ja et õiget otsust leida, on vaja, et asja mitmes küljest läbi kaalutaks. Ei tohi mitte sellega leppida, mis see või teine kõnemees siin või seal rahvakoosolekul pajatas. Ülem kohtunik olgu igamees ise. 6.VII 1917 Peetrilinnas.

Läbikäimine okupeeritud maaga

Ilmunud: "Vabadus" (Petrogradis) 14. (27.) okt. 1917, nr. 95.

Maanõukogust Asutava Koguni

Ilmunud: "Vaba Maa" 3. ja 4. aprill 1919, nr. 77 ja 78.

Jüripäev

Ilmunud: "Vaba Maa" 24. aprill 1919, nr. 92.

De jure. Eesti lõplikult tunnustatud

Ilmunud: "Vaba Maa" 28. jaan. 1921, nr. 23.

Eesti riik neli aastat vana

Ilmunud: "Vaba Maa" 28. nov. 1921, nr. 318.

Viis aastat

Ilmunud: "Vaba Maa" 28. nov. 1922, nr. 278.

Iseseisvuse püha

Ilmunud: "Postimees" 24. veebr. 1926, nr. 54.

Maapäeva seadused

Ilmunud: "Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt I: Revolutsioon ja okupatsioon 1917–1918". Eesti Ajakirjanikkude Liidu toimetusel Tallinnas: Rahva-õlikool 1927, lk. 57–68.

1. Eestlaste maa üheks kubermanguks koondamise mõte ulatub Jakobsoni aega tagasi, olgugi, et temast surve ajal ei kõneldud. Ka 1905 a. revolutsiooni keerus ei tõstetud seda küsimust üles, välja arvatud Saaremaa maakonna koosoleku otsus 6. detsembrist 1905, kus kadunud Jüri Varvase ettepanekul Liivi kubermangu eestlaste maakondade ühendamist Tallinna kubermangu külge vajaliseks tunnustati.

Eesti de jure tunnustamine

Ilmunud: "Kaitse Kodu" 1929, nr. 4, lk. 83–85.

Rahvuslik usaldusvalitsus

Ilmunud: "Vaba Maa" 13. okt. 1932, nr. 241, lk. 4–5.

24. veebruari manifesti diplomaatiline eelmäng

Ilmunud: "Tänapäev" 1938, nr. 2.

Iseseisvuse vaim

Ilmunud: "Postimees" 24. veebr. 1938, nr. 54.

Maanõukogu 1917. aastal

Ilmunud: "Vabaduse tulekul" I, 1938, lk. 5–19. (Koguteos Eesti Maanõukogu 1917. aasta 15/28. novembri otsuse tähistamiseks. Toim. H. Kruus.)

1. Maanõukogu seaduse käigu ja analüüsi kohta vt. kirjutist "Maapäeva seadused" koguteoses "Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt". (Käesolevas valimikus lk. 134 jj.)
2. Maanõukogu protokollid 1917.–1919. Maanõukogu istungid 1917. a. toimusid: 1., 5., 6., 12., 13., 14., 15., 18., 19., 20., 22. juulil, 1., 2., 3., 4., 5., 7., 8., 9., 10., 11., 25., 26., 28., 29., 30. ja 31. augustil, 1., 25., 26., 27., 28., 29. ja 30. septembril; 2., 3., 4., 5., 6., 7., 9., 10., 11., 12., 13. ja 14. okt. ning 15. novembril.
3. Selles resolutsioonis öeldakse järgmist: "Venemaa sõjaväe mõned osad, kes Eestimaale on saadetud riiki ja koos kogu riigiga ka Eesti- ja tema rahvast välise vaenlase vastu kaitsma, panevad rahulike elanike kallal Eestimaal kõige hirmsamaid vägivaldtegevusi toime, kaitseta kodanikke surmates, hooneid ja vilja põletades ning loomi ära ajades kui ka koha peal kasuta maha tappes. Lääne- ja Harjumaal on mõne päeva kestel ära rüüstatud mitukümmend talu ja mõisat, nagu Lihula, Oidrema, Matsalu, Saastna, Paatsalu. Illuste, Laiküla, Koluvere, Kiidema, Sinalepa, Kloostri, Riisipere, Taebla ja paljud teised. Rüüstamise teated tulevad ka Eestimaa teistest nurkadest. Rahvas on meeleheite viimase tipuni viidud ja vaatab ahastusega pealt, et tema pojad ja vennad koos nendesamade sõjaväe osadega peavad oma elu võitluses vaenlase vastu ohverdama minutitel, kus vanemate, vendade-õdede, naiste ja laste elu ning varanduse kallale oma riigi väeosade poolt kiputakse. Kui ka meie protestide peale vaatamata tarvilikuks tunnistatud rekvisitsioon ette võetakse, mis rahvast näljaga ähvardab, siis nõuame meie vähemalt kindlasti, et üksikud väeosad mitte inimesi ei tapaks ja varandusi lihtsalt ära ei rööviks. Kui sellele hirmsale rüüstamisele ja tapmisele otsekohe piiri ei panda, siis ootab Eestimaad ja tema rahvast hukkaminek. Serbia ja Belgia hävitati Saksamaa vägede poolt, Eestimaad hävitatakse oma riigi vägede poolt.
4. Vt. Vanematekogu protokoll nr. 36 – 14. nov. 1917. a. kl. 6 p.l.
5. Mainitud vaidlusega arvab E. Laaman oma kapitaalses töös "Eesti iseseisvuse sünd" (lk. 177) olevat tõendatud, et 15. (28.) nov. 1917

sündis mitte Eesti riik, vaid ainult üks Vene osariikidest. Mulle ei ole see argument veenev, sest mõlemal juhul on tegemist riikliku organismi tekkimisega; Eesti aga otsustas kindlalt mitte jääda ühte Venega, mis oli muutunud enamlikeks. Kogu arutus on poliitiline, mitte juriidiline. Igatahes ei jäänud Eesti milgi viisil konföderatiivseosesse Venega, sest konföderatsioon on teotsev ainult rahvusvahelise lepingu alusel, mis käesoleval puhul täiesti puudub. Pealegi toimus enamlike revolutsiooniga endise Vene suurriigi lagunemine, mille varemtegel tekkisid uued riigid, nende hulgas Eesti, Läti, Soome ja Vene Sotsialistlik Nõukogude Föderatiivne Vabariik. Vt. "Tormine aasta", 1934 (lk. 181 jj.), Tartu.

6. Vt. A.-T. Kliimann "Eesti iseseisvuse areng" jt.

Vabariigi aastapäevaks

Ilmunud: "Akadeemia" 1938, nr. 1

1. 1917. a. 28. nov. Maanõukogu otsuste juriidilise analüüsi kohta vt. A.-T. Kliimann 28. nov. koguteoses "Vabaduse tulekul" I, lk. 20 jj.

Iseseisvuse väärtus

Ilmunud: "Vaba Maa" 24. veebr. 1938, nr. 46

RAHU

Rahu püha

Ilmunud: "Vaba Maa" 2. veebr. 1921, nr. 28.

Meie valitsuse märgukiri Vene valitsusele

Ilmunud: "Postimees" 9., 10. ja 11. august 1921, nr. 177–179.

[Märgukirja tekst kõneleb muidugi ise enese eest, siiski lisab sellele mõningat vürtsi tema avaldamisega samaaegne, "Postimehe" 9. augusti numbri esiküljel leiduv A. nimemärgi all kirjutatud uudisnupp "Kaalumata teated Venemaa poolt":]

Eilases lehes leidsid lugejad sõnumi, et Vene valitsusel nõu olevat näljajäda maakohtadest osa inimesi läänepoolsetesse piiriikidesse evakueerida – Poola, Leedu ja Läti maadesse. Eesti ei olnud nende hulgas mitte nimetatud.

Võib nõnda paista, nagu oleksid need maad ikka veel Vene sõnakuulelikud kubermangud, kellel midagi selle kohta lausuda ei ole,

keda sinna sööda peale saadetakse. Kuna need maad aga iseseisvad riigid on, siis võib sarnasest abinõust näljahäda vastu võitlemiseks ainult juttu olla nende maade valitsuste poole pöörates küsimuse üles võtmise pärast, kas peale muude abinõude sarnase abinõu peale mõelda tohib.

Läänepoolsed Venemaa piiräärsed riigid on Vene rahva õnnetuse kergendamiseks rutulist abi korraldama hakanud ja nad saavad kõik tegema, mis nende jõud kannab. Vaevalt aga võib mõtet kerklada lasta, et niisugune abinõu, nagu Vene teadeallikas laiali saatnud, teokstehtav oleks praegustes oludes.

Laialise näljahäda all kannataja rahvahulga meeleolu tasakaalus hoidmine on raske ülesanne valitsusele, pealegi niisugusel maal, nagu saatuse poolt raskelt katsutud suur Venemaa. Inimeste meeled peetakse juba aastate jooksul alatises põnevuses poliitiliste sündmuste ja sisemise valitsemise korra loomise läbi. Kibe näljahäda teritab põnevust viimseni. Iga ettevaatamata samm niisuguse rahva käekäigu juhtimises võib hirmsaid tagajärgi tuua. Kui viletsuse käes meeleheitluseni jõudnud hulgale mõtlemata teed näidatakse pääsemiseks, siis kutsutakse liikumine välja, mida enam tagasi hoida ei suudeta. Hirmsad on kahjud, mis sellest rahvastele tõusevad, kellesse see liikumine puutub.

Meie tahame uskuda, et niisugustel teadatel mitte halbu tagajärgi ei ole. Vene valitsuse enese huvides saab olema, et temal mitte mõtlemata kokkupõrkeid ei tule naabririikidega. Kahjuks aga lasevad teated järjest kahtlusi tõusta tõsise järelekaalumise üle sealpool. Vaenlust õhutavad kirjutused enamlaste lehtedes ei anna tunnistust heast tahtmisest. Hiljutine Trotski kõne, millest tänaste sõnumite all hoobi andmisest Poolamaale kõneldakse, on lausa vaenu kuulutus. Paljud on enamlaste poolt suuri sõnu lendu lastud, mis tühjalt tuulde on kadunud. Aga siiski tuleb valvel olla, et ettevaatamata sädemetest mitte tulekahju ei sünni.

Iseäranis teravat tähelepanekut nõuavad praegused Venemaa olud rajariikide valitsustelt. Ühise kava järele talitamine on tähtsam ja põlevam päevaküsimus.

Tartu rahu

Ilmunud: "Vaba Maa" 2. veebr. 1926, nr. 27.

Eesti-Vene rahu

Ilmunud: "Päevaleht" 2. veebr. 1930, nr. 32.

Vaherahu

Ilmunud: "Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt II: Vabadussõda 1918–1920". Eesti Ajakirjanikkude Liidu toimetusel Tallinnas: Rahvaülikool 1939. Lk. 412 jj.

1. Vt. Balti eraseadus § 3589.

Eesti-Vene rahuleping

Ilmunud: "Kaitse Kodu" 1930, nr. 5/6.

Võitlus rahu eest

Ilmunud: "Kevadik" 1935, nr. 5.

1. Selle kohta pikemalt vt. Anna T. Nilsson. "Rahuliikumise ABC" Tallinn 1935.

Tartu rahu vaim

Ilmunud: "Postimees" 3. veebr. 1936, nr. 32.

Eesti-Vene rahuleping meie välispoliitika nurgakiviks

Ilmunud: "Postimees" 3. veebr. 1940, nr. 32.

[Samas ajalehenumbris leidub kirjeldus intsidendist Tallinnas eelmisel päeval, 2. veebruaril. Eesti sõjaväele kuuluv lennuk sooritas õppelendu, millest oli ette teatatud Tallinnas viibiva N. Liidu sõjalaevastiku osa juhatusel. Sellest hoolimata avati lennukile sadamas seisvatelt Vene sõjalaevadelt kahuri-, kuulipilduja- ja püssituli. Tulistamine lõpetati Eesti sõjaväevõimude sekkumisel. Mõned kahurimürsud kukkusid linna, tekitades purustusi. Üks naine sai tõsiselt haavata. Ajaleht teatab: kuulujuttudel lennukitelt toimunud pommitamisest ei ole alust.]

MAAILM

Kiri Kaarel Robert Pustale

Publitseeritud ja kommenteeritud: "Kleio" 1994, nr. 9, Eero Medijaineni artiklis "Eestist kohast rahvusvahelistes liitudes". (Kommentaariid 1, 2, 3 ja 6 toetuvad publikatsiooni omadele.)

1. M. on tõenäoliselt Vene Riigiduuma liige (al. II koosseisust), kadett Vassili Maklakov, kes saadeti 1917 Vene Ajutise Valitsuse suursaadikuks Pariisi.

2. John MacDonnel (1846–1921), Briti jurist, võrdleva õiguse prof. Londoni ülikoolis.
3. Roman Dmowsky (1864–1939) ja Josef Piłsudski (1867–1935) sümboliseerivad kahte suunda Poola sise- ja eriti välispoliitikas. Mõlemate eesmärk oli küll tugeva ja suure Poola riigi loomine, kuid teed ja vahendid olid pisut erinevad: P. mõnevõrra demokraatlikum, vasakpoolsem ja ehk ka paindlikum poliitika sümptatiseeris Balti riikidele enam. R. D. oli populaarsem Pariisis.
4. *Irridenta* – regioon, mis on etniliselt või ajalooliselt seotud ühe maaga, kuid mida poliitiliselt kontrollib teine [“Free Online Dictionary” järgil].
5. Ilmselt tähenduses *premier ministre* – pr. k. peaminister.
6. Ernst zu Reventlow (1869 – 1943), Saksa poliitik ja publitsist, Riigipäeva liige 1920. aastatel, 1927 liitus natsidega.

Eesti välispoliitika lähemad ülesanded

Ilmunud: “Kaja” 24. veebr. 1922, nr. 46.

Nurjaläinud konverents

Ilmunud: “Vaba Maa” 15. dets. 1922, nr. 293.

Balti Liit

Ilmunud: “Postimees” 24. veebr. 1928, nr. 54.

Eesti-Rootsi koostöö

Ilmunud: “Eesti – Rootsi album” 1929, lk. 16–21.

Balti probleemid

Raamatust “Nüüdne maailmapoliitika ja Eesti”, Tartu 1932, lk. 96–112.

Eesti välispoliitika ülesanded ja tegevus

Ilmunud: “Postimees” 28. juuli 1933, nr. 174.

Kiri saadikule

Rahvusarhiiv f. 1624, n. 1, s. 69.

Läbikäimine eestlastega

Ilmunud: “Tormine aasta”, Tartu 1934, lk. 280–285.

Maailma poliitiline seisukord

Ilmunud: “Postimees” 28. sept. 1936, nr. 262.

Eesti ja Läti

Ilmunud: “Akadeemia” 1937, nr. 4.

1. Tähendan, et dr. Vītols oma raamatus “La mer Baltique et les Etats baltes”, lk. 304 loeb 1. XI 1923 lepingu koostajaks dots. Albatsi, mis aga, nagu räägin, on õige vaid osaliselt.

Olukord sarnaneb maailmasõja-eelsega

Ilmunud: “Postimees” 4. okt. 1937, nr. 268.

Väikeriigid suurte vahelistes tülides erapooletuks

Ilmunud: “Postimees” 5. okt. 1938, nr. 270.

Tahame hoida oma erapooletust

Ilmunud: “Sakala” 19. aprill 1940, nr. 45.

Jaan Poska ja Eesti välispoliitika

Ilmunud: “Postimees” 11. märts 1940, nr. 68.

Peame kohanema suuremate raskuste kandmiseks

Ilmunud: “Postimees” 6. mai 1940, nr. 120.

ÕIGUS

Kõne Vene Asutava Kogu eeltööde nõukogus

Ilmunud: “Vabadus” (Petrogradis) 20. juuli (12. aug.) 1917, nr. 25.

Omaavalitsuse seadused

Ilmunud: “Vaba Maa” 3. jaan. 1923, nr. 2.

Riigivanema ameti ja Vabariigi Valitsuse juriidiline laad ja funktsioonid

Ilmunud: “Õigus” 1928, nr. 5–7, lk. 174–183.

Alaline rahvusvaheline kohus

Ilmunud: “Õigus” 1928, nr. 4, lk. 97–104.

Läbirääkimised Karl Korneli referaadi puhul

Ilmunud: “Õigus” 1929, nr. 9–10, lk. 280–282.

Põhiseaduse muutmise küsimus

Ilmunud: “Vaba Maa” 23. ja 24. apr. 1930, nr. 94 ja 95.

Ebaõnnestunud katse

Ilmunud: "Postimees" 16. nov. 1932, nr. 269.

Otsustavalt poolt

Ilmunud: "Postimees" 11. juuni 1933, nr. 134.

Kuningas on surnud, elagu kuningas!

Ilmunud: "Postimees" 25. jaan. 1934, nr. 24.

Jõud ja õigus rahvusvahelises elus

Ilmunud: "Postimees" 3. ja 4. dets. 1935, nr. 330 ja 331.

Suveräänsuse mõiste

Ilmunud: "Rahvusvaheline õigus", Tartu 1936, lk. 75–83.

1. Franz von Liszt, Das Völkerrecht systematisch dargestellt, Berlin 1925, lk. 94. Paul Fauchille, Traite de Droit International Public, Paris 1926, I, 1, 257. Thomas Joseph Lawrence, The Principles of International Law, VII ed., 47. Charles G. Fenwick, International Law 1934, 47. Rolf Knubben, Die Subjekte des Völkerrechts, Stuttgart, 1928. Heilborn, Die Subjekte des Völkerrechts, WbVR, 1. Manfredi Siotto-Pintor, Les sujets de droit international autres que les États, RCADI, Tome 41. Hans Kelsen, Das Problem des Souveränität und die Theorie des Völkerrechts, Tübingen 1928. Wiktor Sukiennicki, La souveraineté des États, 1927. Nikolai Maim, Parlamentarism i suverennoje gosudarstvo, 1929.
2. De Republica, lib. I, c. XXV.
3. De jure belli ac pacis, lib. I, c. I, § XIV, 1
4. Les états sont des corps politiques indépendants capable d'entretenir des relations les uns avec les autres, I, 1, 223.
5. De la République, 1577.
6. Sukiennicki, La Souveraineté des États, lk. 222.
7. Kelsen, Das Problem des Souveränität, lk. 86.
8. Liszt lk. 94.
9. Inst., 1, t. 1, § 3.
10. Lassa Oppenheim, 1, § 112.
11. Nii kõneleb Rahvusvahelise Juriidilise Liidu (*L'Union Juridique Internationale*) deklaratsioon riikide õigustest ja kohustustest 11. nov. 1919. a. järgmist. Art. 1. Igal riigil on õigus alal hoida ja jätkata igavesti oma eksistentsi. Art. 2. Riik on sõltumatu. Riigi sõltumatust tuleb mõista selles mõttes, et ta võib areneda vabalt, ilma teise riigi

ühegi vahelesegamiseta, omaenese võimust, nii sisemiselt kui väliselt.

12. Fauchille, I, 1, 408.
13. Fenwick lk. 145.
14. Lawrence, Principles, lk. 252.
15. Vt. Fauchille, I, 1, 425.
16. Vt. Piip, Välisriikide kaubanduse esindused ja nende rahvusvahelised õigused, Õigus nr. 5 – 1297

Põhiseaduse muutmisest

1936, Rahvusarhiiv f 1624, n 1, s 70.

Ülikooli autonoomia

Ilmunud: "Akadeemia" 1937, nr. 1.

1. Vt. I. I. Lazarevski, Avtonomia, SPB., 1906, lk. 5
2. "In diesem unkritischen, mit Selbstverwaltung synonymen Sinn ist Ausdruck und Begriff der Autonomie wertlos und abzulehnen." Merkl, Allgemeines Verwaltungsrecht, lk. 360.
3. Vt. ligemalt: L'Organisation de l'enseignement supérieur, I, Paris, 1936, lk. 112.
4. Nii sõnab ta: "Che l'autonomia rappresenti l'ordinamento ideale delle Università, forse nessuno al giorno d'oggi lo contesta." Vt. Sull'Autonomia Universitaria, Studi-generalis, Roma, 1926; vt. IV lk. 287.

Vabariigi Valitsus

Ilmunud: "Põhiseadus ja Rahvuskogu", Tallinn 1937, lk. 311–324.

Konfliktnormide ühtlustamine Balti riikides

Ilmunud: "Õigus" 1937, nr. 8, lk. 343–346.

MÕTE

Hariduslike kursuste asjus

Ilmunud: "Hääl" 1907, nr. 15.

Veel kord kooliõpetajate pajuki asjus

Ilmunud: "Tallinna Teataja" 11. aprill 1912, nr. 82.

Eestlased, valimisele!

Ilmunud: "Eesti" 1917, nr. 1. (Seltside, sõjameeste ja asunduste häälekandja Peterburis.)

Seltsid ja seltskonna elu

Ilmunud: "Eesti" 1917, nr. 7.

Eesti ülikooli avamise puhul

Ilmunud: "Vaba Maa" 1. dets. 1919, nr. 264.

Valija ja poliitiline erakond

Ilmunud: "Vaba Maa" 7. apr. 1923, nr. 77.

Eesti rahvusvahelises kaubanduses

Ilmunud: "Postimees" 1. mai 1926, nr. 116.

Kaitseliit on isetegevus

Ilmunud: "Kaitse Kodu" 1926, nr. 12, lk. 427.

Carl Robert Jakobson

Ilmunud: "Vaba Maa" 14. aug. 1927, nr. 189.

Meie rahva iseteadvuse ja isetegevuse tõstja

Ilmunud: "Jaan Tõnisson töös ja võitluses", Tartu 1938, lk. 254–256.

Prantsuse revolutsiooni mõte

Ilmunud: "Tänapäev" 1939, nr. 6, lk. 168.

Pärtlipäeva mõtted

Ilmunud: "Tänapäev" 1939, nr. 7, lk. 195.

Nimeloend

- Aggar-Heverd, eesti meremees 305
Ahasveerus, Piibli tegelane (kunin-
gas Xerxes I) 498
Akel, Friedrich 316
Albats, Hermanis 316, 463, 509
Alberings, Arturs 315
Aleksei, Vene troonipärija 89
Altamira y Crevea, Rafael 368,
373, 377
Altenbrun, kapten 66
Aman
vt. Haman
Andrássy, Gyula 489
Andreas, apostel 497
Anzilotti, Dionizio 368
Anvelt, Jaan 183, 227
Arg, tüürimees 57
Ast-Rumor, Karl 181, 219, 251

Bach 303
Balfour, Arthur James 119
Bandrevitš, kapten 39
Baranin, B., duumasaadik Petserist
150
Bartholomäus, apostel (eestipära-
selt püha Pärtel) 497

Beaconsfield
vt. Benjamin Disraeli
Beichmann, Frederik Valdemar
Nicolai 368
Beljackin, Leedu jurist 464
Benckendorff, K. 219, 227
Berg, A. 142
Bermond-Avalov, Pavel 218–219,
250, 275, 289, 331
Birk, Ado 233, 250
Bismarck, Otto 489
Bodin, Jean 414
Bojanquet, Briti konsul 72
Bonfante, Pietro 440
Borissov, advokaat 148
Braun, Preisi sotsialist 384
von Brevern 171
Briand, Aristide 154–155, 242,
285, 409
Bryce, lord 353
Bukovski, Läti jurist 464
Busch, kapten 64
Bustamante y Sirvén, Antonio
Sanches de 368, 377

Caro, James 65, 303
Cecil, Robert 70

- Charles IX, Prantsuse kuningas 498
 Cicero 413
 Clark, briti jurist 359
 Coligny, Gaspard de 498
 Coping, ajakirjanik 232
 Couperin, François 303
 Csekey, Stefan v. 361
 miss Cunard 302
 Curzon, George Nathaniel 155
 Curtius, professor 428
- Čakste, Jānis 149
- Dahl, Christian 19
 Danell, D. G. 110
 De la Gardie 206
 Demons, M. 371–372
 Denikin, Anton 121
 Diena, Itaalia professor 373
 Disraeli, Benjamin 489
 Dmowsky, Roman 259, 508
 Duguit, Léon 415
- Edward VII, Inglise kuningas 69
 Eliaser, Rein 219, 235, 251
 Ellingsen, Narve Adolphe 65, 67
 Enckell, Carl 60
 Esmein, Adhémar 353
 Esser, J. 41–42
 Esther, Piibli tegelane 498
- Fauchille, Paul 350, 413, 418, 510–511
 Fenwick, Charles G. 418, 510–511
- Fernando VII, Hispaania kuningas 93
 Finlay, Robert Bannatyne 368, 373
 Flink, Konstantin 66
 Franklin-Bouillon, Henry 493
 Fremantle, Edmund Robert 70, 72
- George V, Inglise kuningas 356
 Goldmanis, Jānis 142
 Graham, ameerika jurist 359
 Grass, kapten 39
 Grégoire, abee 495
 Grimm, David 400, 429
 Grotius, Hugo 413
 Gukovski, Isidor 222, 228, 230, 251
 Gustav II Adolf, Rootsi kuningas 278, 478
 Gustavson, kapten 63
 Gutškov, Aleksander 88–89, 139
- Hahnid 116
 Haman, Piibli tegelane 498
 Harnack, Adolf 116
 Hassan-Bey, kapten 371
 Hatschek, Julius 415
 Heffter, August Wilhelm 418
 Heilborn, Paul 350, 510
 Hellat, K. 211
 Henking, parun 26
 Henri IV, Prantsuse kuningas 498
 de Hoffe, kapten 39
 Holsti, Eino Robert Woldemar 59, 290
 Hoover, Herbert 162
 Horst, V. 64

- Huber, Max 368
 Hudson Menley, O. 377
- Ipsberg, Karl 219, 251
 Ivan IV, Vene tsaar 313
- Jaakson, Jüri 84, 137, 142
 Jakobson, Carl Robert 171, 189, 487–489, 503, 512
 Jannsen, Harry 99
 Jellinek, Georg 349–351
 Joffe, Adolf 219, 221–222, 226–228, 230–231, 251, 272
 Judenitš, Nikolai 218–219, 221, 225, 239
 Juhnevits, kapten 57
 Järve, Jaak 437
 Jürgens, Arnold 64
 Jürgenson, A. 66, 68, 307
 Jürine, Tõnis 84, 142
- Kärklinš, Läti rahaministri abi 268
 Karl XI, Rootsi kuningas 278
 Karl XII, Rootsi kuningas 311
 Kask, Aleksander 454
 Kask, Maanõukogu sekretär 126
 Kellogg, Frank Billings 242, 285, 409
 Kelsen, Hans 415, 510
 Kerenski, Aleksander 88–89, 120, 180, 382, 502
 Kingissepp, Viktor 186
 Kink, Aleksander 249
 Kirschbaum, kapten 186
 Kisch, kolonel 70
 Klauren, J. 41
 Klein, laevaomanik, kapten 20
- Klesment, Johannes 448
 Kliimann, Artur-Tõleid 13, 425, 505
 Knubben, Rolf 510
 Kokoškin, professor 149–150
 Konik, Konstantin 132, 193
 Konovalov, Aleksander 88–89
 Konstantin, suurvürst 488
 Kornel, Karl-Ferdinand 379, 381, 383, 385, 509
 Kornilov, Lavr 128, 180
 Kostjajev, Fjodor 219, 221, 225
 Krassin, Leonid 219–221, 251
 Kreisler, Fritz 303
 Kristjan Valdemar 19
 Kukk, Juhan 183, 193
 Kuldner, Anton 66, 307
 Kull, Ferdinand 69, 165, 502
 Kunstmann, O. 41–42
- Laaman, Eduard 13, 438, 504
 Laidoner, Johan 67, 69, 71, 132, 222, 224, 253
 Lansing, Robert 415
 Laredei, Jakob 66–67
 Lazarev, K., duumasaadik Petserist 150
 Lazarevski, I. 511
 Laur(i), P. 41
 Lawrence, Thomas Joseph 413, 510–511
 Lember, P. 41
 Lenin, Vladimir 250, 253
 Leontjev, S. 137
 Lepni, tüürimees 57
 Lincoln, Abraham 446
 Linde, Johan 65, 67

- Lindemann, A. 178
 Liszt, Franz v. 12, 413, 510
 Litvinov, Maksim 59, 62,
 219–220, 250, 285, 302
 Lloyd George, David 155, 356,
 480, 482
 Locke, John 99
 Loder, Bernard Cornelis Johannes
 368, 373
 Loosberg, J. 58, 64
 Louis Napoleon
 vt. Napoleon III
 Louis XVI, Prantsuse kuningas 91
 Ludwig, Emil 319
 Lunatšarski, Anatoli 206
 Lvov, Georgi 87, 89, 135,
 137–139, 151, 173
 Lvov, Vladimir 88–89
 Lüll, Mihkel 135
- MacDonald, Ramsay 162, 239
 MacDonnel, John 257, 508
 Maim, Nikolai 9, 11, 142, 220,
 349, 351, 510
 Maklakov, Vassili 507
 Malberg, V. 306
 Maltzan, Ago v. 294
 Manuilov, Andrei 88–89, 151,
 174
 Marguerite de Valois 498
 Martens, Georges Frédéric de 350,
 413
 Martinson, kapten 20, 39
 Martna, Mihkel 71, 165, 186,
 332
 Masaryk, Tomáš Garrigue 499
 Mauritz, Konrad 251
- Mavromatis, kreeklane 371
 Maximilian I, Saksa-Rooma keiser
 48
 McSwinnay, Terrence 356
 Meierovics, Zigfrīds Anna 142,
 155, 294, 314, 316
 Menning, Karl 165
 Mercier, A. 373
 Meri, Lennart 9
 Merkl, Adolf 439, 511
 Mey, J. 41
 Meyendorff, Alexander v. 84, 142
 Mihhail Aleksandrovič, suurvürst
 89
 Mihhail Fjodorovič
 vt. Mihhail Romanov
 Mihhail Romanov, Vene tsaar 90
 Mihhailov, V. 219
 Miljukov, Pavel 88–89, 120, 139
 Mirabeau, Honoré Gabriel Riqueti
 de 91
 Monroe, James 159
 Montesquieu, Charles de Secondat
 de La Brède et de 98–99, 426,
 435
 Moore, John Bassett 368, 373
 Mora, kapten 39–40
 Mordekai, Piibli tegelane 498–499
 Motta, Giuseppe 443
 Mussolini, Benito 480
 Mutt, Victor 219–220, 251
 Mägi, A. 137
 Möller-Zakomelski, Aleksander
 142
 Müller, pangandustegelane 306
 Napoleon I, Prantsuse keiser 93

- Napoleon III (Charles Louis
 Napoléon Bonaparte), Prantsu-
 se keiser 495
 Narodnõi, Ivan 307
 Nas, professor 125
 Navarra Henri
 vt. Henri IV
 Negulesco, Demetre 368
 Nekrassov, Nikolai 88–89
 Nikolai II, Vene keiser 69, 89
 Nilsson, Anna T. 507
 Nyholm, Didrik Galtrup Gjedde
 368, 373, 377
- Oda, Yorozu 368
 Oinas, Aleksander 219, 251
 Onipko, Ajutise Valitsuse emissar
 180
 Oppenheim, Lassa Francis
 Lawrence 510
 Otto I, Kreeka kuningas 93
- Paabo, Rudolf 219, 230, 251
 Pahlberg, kapten 67
 Palmer, Londoni eestlane 304
 Palvadre, Anton 451
 Pao, Bruno 16
 Papp, H. 41
 Parts, Kaarel 149
 Pessoa, Epitacio da Silva 368
 Piigert, Mihkel 64
 Piip, Hans (Ants) 9–16, 42–43,
 84, 301, 303, 305, 502, 511
 Pilar von Pilchau, Adolf 84, 142
 Pitka, Johan 41–43, 63
 Politis, Nicolas 409
 Pomeree, USA demokraat 162
- Poska, Jaak 328
 Poska, Jaan, järgneva isa 328
 Poska, Jaan 15, 84, 126, 133,
 138, 143–144, 148, 164–165,
 214, 218–220, 225, 228–229,
 231, 233–234, 237, 251,
 328–332, 509
 Prinz, Johannes 41
 Pueyrredón, Honorio 154
 Puhk, Joakim 219
 Puhlin, kapten 39
 Pusta, Kaarel Robert 15, 154–155,
 165, 507
 Pöder, Tõnu 16
 Põitel, laevaomanik, kapten 20
 Põld, Peeter 134
 Pärna, Priidu 16
 Päts, Konstantin 14, 129, 132,
 178, 180, 183, 186, 189, 193,
 217, 330, 358
 Pöhl, Hans 179
 Püümann (Püümet), Mait
 Johannes 219, 251
- Raamot, Jaan 134, 137, 139,
 149, 177
 von Raeson 22
 Ransome, Arthur 232
 Raudsepp, kapten 39
 Reek, Nikolai 193
 Rei, August 300, 348
 Reiman, Villem 279
 Reinvald, Londoni eestlane 304
 Reventlow, Ernst zu 264, 508
 Rodzjanko, Mihhail 88
 Ropenhagen, Londoni ärimees
 306

- Rohrbach, Paul 116
 Romanovid 90, 501
 Rousseau, Jean Jacques 426, 494
 Runnel, Hando 9
 Russki, Vene kindral 89
 Ruubel, Peeter 220
 Rünk, Aleksei 64
- Saare, eesti asunike esindaja 211
 Saarmann, Karl 451
 Salin, Bernhard 110
 Sander, eesti asunike esindaja 211
 Schiemann, Theodor 116
 Schulzenberg, Anton 137
 Schücking, Walther 371
 Seckendorff, Adolf v. 72
 Seljamaa, Julius 164–165, 186, 214, 251, 329
 Sepp, O. 219
 Sforza, Carlo 155
 Simpson, James Y. 314
 Simsivart, Leo 58
 Sinclair, Edwin Alexander 14, 71–72
 Siotto-Pintor, Manfredi 510
 Sitska, õpetaja 473
 Sjöblom, E. 65–66, 302–304
 Skobelev, Matvei 181
 Skujenieks, Margers 140, 142
 Sohn(i), V. 41
 Sokolov, advokaat 148
 Sooberg, eesti asunike esindaja 211
 Soots, Jaan 219, 221, 224–225, 251
 Speek, Peeter 489
 Stael-Holstein, Rootsi teadlane 280
- Stalin, Jossif 9–10, 250
 Strandman, Otto 14, 128, 134, 178, 183, 186, 218, 250, 311
 Strupp, Karl 415
 von Stryckid 116
 Suits, Gustav 165
 Sukiennicki, Wiktor 415, 510
 Svinhufvud, Pehr Evind 164
 Sõrmus, Eduard 65, 302–303
- Šingarev, Andrei 88–89
 Štšepkin, B. 134, 137–138, 172
 Šulgin, duumasaadik 89
- Zālītis, Jānis 142, 149
 Zelighovski, Poola kindral 289
- Tallents, Stephen 268
 Talmari, Annika 16
 Tammer, Harald 450, 455
 Tedozzi, Itaalia professor 373
 Teemant, Jaan 14, 358
 Tellmann, E. 219–220, 251
 Tereštšenko, Mihhail 88–89
 Teär, Jaen 10, 41
 Tiitus, tüürimees 64, 67
 Timse, J., eesti asunike esindaja 211–212
 Timusk, konsulaaragent 305, 307
 Tomberg, Oskar 307
 Tomingas, William 219, 251
 Trassun, Läti ksends 142
 Treilmann, kapten 67
 Trotski, Leo 167, 193, 506
 Tšitšerin, Georgi 218, 250, 331, 376
 Tõnisson, Ilmar 311–312, 318

- Tõnisson, Jaan 14, 57, 84, 129, 132, 134, 137, 164–166, 179, 183, 222, 234, 253, 491–493, 512
- Uluots, Jüri 9, 14, 348
 Urm, töötü 158
- Wachtmeister, admiral 280
 Vahter, Aleksander 41
 Vahter-Kinnika, Aleksander vt. Aleksander Vahter
 Vahtramäe, Hendrik 429
 Waldkirchen, Šveitsi teadlane 350, 353
 Valter, R. 41
 Valters, Mikelis 142, 148
 Walther, Carl 350–351
 Wang Chung Hui 368
 Varvas, Jüri 503
 Washington, George 352
- Vassilevski, V. 150
 Webb, Sidney James 380
 Veeros, Londoni eestlane 304
 Weiss, André 368, 373, 377
 Veltbach, kapten 67
 Veski, Johannes Voldemar 219
 Vesselovski, V. 142
 Wilhelm II, Saksa keiser 167
 Vilms, Jüri 14, 64, 84, 126, 132, 134, 137, 142, 149, 164–165, 181–183, 186, 193, 329, 443
 Vinn, Londoni eestlane 304
 Winnig, August 71
 Virgo, Eduard 165
 dr. Wirth 380
 Vītols, Hugo 509
 Wrangel, Peter v. 121
- Yovanovitch, Michailo 368